Ion Drăguşanul

Povestea aşezărilor bucovinene

***

Ion Drăguşanul

Povestea aşezărilor bucovinene

***

Editura Muşatinii
Suceava, 2012

Editura MUȘATINII
Directori generali: **Gheorghe DAVID**, **Daniel TĂNASE**
Director executiv: **Geta APOPEI**

Asociația Culturală
„Bucovina viitoare”

Coperta:
Eugen MAXIMOVICI

Foto:
Victor T. RUSU și sursele menționate în subsoluri

Portative:
Marius CIURARI

tipar: **Grup Mușatinii**
tipografie · editură · producție publicitară
SUCEAVA, tel.: 0230 523640

Bucovina,
o civilizaţie istorică în evoluţie

Unui ardelean, care mă întrebase, odinioară, care sunt diferenţele dintre Moldova şi Bucovina, i-am răspuns că exact aceleaşi care există între ardeleni, pe de o parte, şi Coşbuc, Rebreanu, Blaga, pe de altă parte; omul a rămas puţin derutat, pentru că i se înşurubase în orgoliosu-i confort educaţional ideea că şi Coşbuc, şi Rebreanu, şi Blaga sunt ardeleni ca şi el, taman ca şi el, realitate pe care, parţial, şi eu am admis-o: „Da, sunt tot ardeleni, dar sunt, în primul rând, Coşbuc, Rebreanu, Blaga!”.

Moldovenilor care mi-au pus aceeaşi întrebare nu le-am răspuns niciodată. N-am avut vreme să le activez materia cenuşie, îngrunzurată de răspunsuri definitive şi fără şansă ca măcar o singură întrebare, fie şi una timidă şi nevinovată, să-i provoace elasticitatea. Şi era simplu să-i lămuresc asupra faptului că, aşa cum ei refuză termenul Bucovina pentru „nordul Moldovei lui Ştefan cel Mare”, deci pentru denumirea târzie a unei provincii româneşti („Terre Moldavie”[1] sau „Zemly Moldawskoi”, deci „pământ moldovenesc”, cum scrie în celelalte urice), aşa pot şi eu refuza termenul Moldova, pentru altul anterior, Ţara Costobocilor, sau a altuia şi mai vechi şi mai îndreptăţit, Valahia (Pelasgia) sau, de ce nu, Hyperboreea, din moment ce capitala miticului stat boreal, Pyroboridava, se afla pe pământ moldovenesc, lângă Tecuci. În fond, Moldova reprezintă o fază târzie a preistoriei noastre, preistorie fiind, în ciuda unor puseuri de istoricitate paralelă, chiar şi epoca lui Ştefan cel Mare, singurul voievod valah care a încercat să în-

1 AŞSP a RSR, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, I, Editura Academiei, Bucureşti, 1975, p. 1

temeieze o statalitate distinctă, ruptă din statutul de feudă („Nos, Petrus waivoda, dei gratia dux") ruteană, tătară, maghiară, polonă, turcă sau rusă, pe care l-a avut Moldova în suficient de scurta ei existenţă statală.

Termenul de Valahia moldovenească, folosit şi în urice („Ţara Valahă a Moldovei") ar fi cu atât mai potrivit, cu cât el încifrează, de fapt, şi o spiritualitate multimilenară, pe care doar noi o păstrăm, dar fără să conştientizăm sacralitatea moştenirii. Desigur că, în traducerea documentelor vechi, termenul „valah" este înlocuit, naiv patriotard, cu „român", care nu descinde etimologic din „roman", ci din „rumân", adică din cuvântul care denumea statutul de iobag în cele trei ţări valahe, deşi iobagii nu erau vlahi, ci un amestec de populaţii slave, cumane şi cum or mai fi fost.

Moldova înseamnă, deci, o denumire vremelnică în temporalitatea altora, pe când Bucovina a fost, cale de un veac şi jumătate, o asumare de temporalitate, deci de contemporaneitate istorică europeană. Prin urmare, orice referire la Bucovina vizează un anume timp, o civilizaţie istorică în evoluţie, dar şi o spiritualitate străveche, păstrată, în paralel, cu încrâncenare, niciunul dintre aceste trei repere nefiind specific Moldovei în întregimea sa.

Iraclie Porumbescu (şi câţi alţi cărturari bucovineni nu ne mărturisesc trecutul!), intuind perfect starea de fapt, numea Bucovina „un altoi pe mlada" arborelui străvechi valah, dar chiar dacă soiul e acelaşi, fructele diferă calitativ, diferenţa între „pădureţe" şi „goldane" fiind semnificativă.

De-a lungul ultimelor cinci-şase veacuri, nordul moldav a avut două civilizaţii rurale distincte, cea răzeşească şi cea iobăgească, ambele puternic influenţate de civilizaţia meşteşugărească urbană, preponderent armenească, germanică, maghiară şi ţigănească (etimologia denumirii uneltelor, de pildă, o probează pe deplin, după cum constatase Alexandru Bocăneţu[2]).

Răzeşii, începând cu voievodul şi terminând cu proprietarul celei mai mici fâşii de pământ, erau valahi, cu obiceiuri distincte şi exclusiviste, cu un port nealterat decât de contaminări nobiliare polone. Ei dispar din istorie, la cererea lor, abia după anul 1864, când Dieta Bucovinei le aprobă cererea de a fi consideraţi ţărani, cu beneficiul păstrării unui fecior bun de recrutare pe lângă casă, pentru a se ocupa de gospodărie.

---

[2] CODRUL COSMINULUI, Cernăuţi, VI/1929-1930, VIII/1933-1934, pp. 112-168

Iobagii, numiţi „vecini”, pentru că erau aduşi din ţările de prin preajmă şi mai ales din cele slave, nu erau valahi, iar obiceiurile lor se alegeau, de regulă, dintre cele ale stăpânilor pământurilor pe care munceau, împletind acele obiceiuri cu propriile lor moşteniri ale aceluiaşi fond mistico-mitologic. Doar portul lor eterniza pecetea locurilor de baştină, deşi portul ruralităţii europene a fost, întotdeauna, acelaşi, diferind doar decoraţiunile cusute şi cromatica respectivelor decoraţiuni.

Ruralitatea bucovineană se caracterizează, încă din vremurile voievodale (o mărturiseşte şi Cantemir), printr-o spiritualitate unică, dar exprimată bilingv, pentru că răzeşii şi „vecinii” lor slavi au părut a fi, de-a lungul veacurilor, „două popoare, care (în Bucovina), au trăit întotdeauna ca unul singur”, românii şi ucrainenii „abia putând fi diferenţiaţi unii de alţii”, după cum observa, în 1852, germano-ruteanul sucevean Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz. Dar cele două stări sociale, care se închinau în aceeaşi biserică şi petreceau la aceeaşi strânsură, n-au avut niciodată altă identitate conştientizată şi asumată decât cea conferită de „Lege”, deci de credinţa creştin-ortodoxă, iar dovada uluitoare o reprezintă dezertarea sătenilor ucraineni, cu întreg patrimoniul lor folcloric, din limba ucraineană, după 1860, atunci când în Bucovina apar uniaţii galiţieni, majoritatea în posturi de oameni şcoliţi, dar de care ţăranii ucraineni aveau să se dezică atât de înverşunat, încât adesea şi-au părăsit şi limba străbunilor, doar ca să nu fie confundaţi cu „diavolii uniaţi”.

Coexistenţa a două etnii în acelaşi areal determină importante contaminări folclorice, dar înregimentarea benevolă a unei etnii sub steagul identităţii etnice al celeilalte dinamizează şi individualizează spiritualitatea comună printr-o specificitate imposibil de regăsit în alte areale ale aceleiaşi etnicităţi. În vreme ce folclorul şi portul ucrainean dispăreau definitiv şi în mod inexplicabil, în Bucovina sfârşitului de secol al XIX-lea, folclorul şi portul românesc dobândeau, tot atunci, o minunată varietate, singurele „influenţe” observate fiind doar cele care ţin de portul huţul, nu şi de cel rutean. Practic, patrimoniul folcloric ucrainean din Bucovina s-a încredinţat în totalitate patrimoniului folcloric românesc, atunci când fanatismul religios al ucrainenilor a fost insultat de asaltul uniaţilor.

O astfel de îmbogăţire a spiritualităţii rurale româneşti este de salutat, dar în cunoştinţă de cauză. Poate fi un reprezentant de frunte al spi-

ritualităţii româneşti orice urmaş de ucrainean, îmbrăcat în portul popular ucrainean şi cântând texte folclorice româneşti, chiar dacă şi cromatica, şi ornamentaţia florală a portului său, diferă total de cromatica sobră şi de ornamentaţiile totemice (dreptliniare) ale valahilor. Pe de altă parte, ucrainenii, mai ales cei din sudul Bucovinei, au nevoie să fie ajutaţi în a-şi recunoaşte elementele spiritualităţii străbunilor lor, pentru a scăpa de manelismul „căzăcesc" în care se complac de parcă voit şi-ar ignora străbunii.

Folclorul contemporan, atât cel românesc, cât şi cel ucrainean, a ajuns într-un ultim stagiu de degenerescenţă, fiind rupt de şi din calendarul sărbătoresc al ruralităţii şi transformat într-o producţie scenică de cămin cultural, în care nu mai există nimic ritualic, nimic mistico-mitic şi nici măcar buna-cuviinţă a dezarmantului „aşa am apucat". Vrem să-l transformăm în produs turistic, încropind contrafaceri scenice cumplit de uniforme şi de uniformizante, pe baza memoriei contrafacerilor naţionaliste din perioada interbelică, în care nu mai pot fi ghicite complementarele frânturi de datină, de tradiţie primordială, române şi ucrainene.

Ca să se salveze tradiţia, ca să şi-o asume şi generaţiile care vor urma, avem obligaţia reconstituirii, în baza mărturiilor străvechi ale popoarelor istoricizante din vecinătate, dar şi în baza propriilor noastre mituri, care încă mai pot dezvălui şi fragmente din tradiţia primordială, dar şi din tradiţia creştină, adesea mult prea acaparatoare şi mistuitoare de tradiţie primordială.

Pornind de la aceste câteva repere, voi propune discuţiei, în paginile acestei cărţi, mult mai concret, mai unitar şi mai direct decât am făcut-o în „Monografia folclorică a românilor din regiunea Cernăuţi şi a ucrainenilor din judeţul Suceava", spiritualitatea bucovineană şi din perspectiva istoriei şi filosofiei culturii, dar şi din cea inter-disciplinară a antropologiei, stabilind, în baza mărturiilor călătorilor străini, a scrierilor cronicarilor şi a vechilor cărturari autohtoni, o cronologie a evoluţiei/degenerescenţei elementelor de tradiţie primordială, deci un istoric al tipologiei aşezărilor, al construcţiei caselor, al elementelor de port rural, al sărbătorilor familiale şi calendaristice, al cântecului şi dansului, al ocupaţiilor şi îndeletnicirilor, toate acestea susţinute şi de o bogată iconografie.

În primele două volume ale lucrării monografice „Povestea aşezărilor bucovinene", m-am străduit să identific şi să încredinţez memoriei is-

toria obştească a fiecărei localităţi din întreaga provincie, deci să identific câte o potecă înspre vremuri vechi, în care şi străbunii, şi strămoşii noştri au existat, au visat, ne-au zămislit şi s-au învrednicit la memorie, la o altfel de memorie decât cea istorică, deci de hronicul tiranilor şi al statalităţilor care ne-au împilat şi anonimizat străbunii şi strămoşii istoriei noastre obşteşti.

Cercetările mele porneau de la sesizarea şi probarea existenţei celei de-a treia culturi rurale, în vremurile tradiţiei primordiale, culturii păstoreşti şi celei agrare alăturându-i-se cultura meşteşugărească. Cu alte cuvinte, pe lângă miticii Abel şi Cain, a mai existat şi Hefaistos, meşter şi mărturisitor, care, dincoace de Ocheanos, se numea celt (după numele celui mai nordic oraş grecesc, Keltoy, sinonimul latin fiind „gal"). De la celţi, deci de la meşteşugari, moştenim în comun simbolistica străveche drept-liniară, păstrată şi de ouăle încondeiate răzeşeşti şi huţule, şi de cusături, dar moştenim şi cuvinte, păstrate şi în limba română, şi în cea ucraineană, precum Cernunos (cerul îndepărtat, cel întunecat, negru – „cernâi", din care „cerne" zăpada), Molda – însemnând „vale largă" sau plug („pluh", în ucraineană), precum şi alte toponime şi nume de unelte şi de instrumentar agricol sau casnic.

În ţinutul numit, odată cu pătrunderea lui în coexistenţa preistoriei cu istoria, Bucovina, ruralitatea a păstrat cele trei culturi preistorice, deşi primele două întrepătrunse, respectiv cultura răzeşească a crescătorilor de animale, cu agricultura ca ocupaţie de subzistenţă, cea ţărănească, a „vecinilor" agricultori, cu creşterea animalelor ca ocupaţie de subzistenţă, şi cultura meşteşugărească, formată, iniţial, din armeni, saşi, unguri şi ţigani, iar ulterior, din evrei, germani, armeni, ruşi şi ţigani.

Satele din acest teritoriu, care avea să se numească Bucovina, au fost foarte mici până în 1774, şi-au sporit populaţia după surogatul de reformă agrară din 1785 şi au devenit temelii ale satelor contemporane abia după 1848, odată cu emanciparea clăcaşilor şi noua reformă agrară.

În sate nu existau tarafuri de lăutari (recensământul generalului rus Rumeanţev confirmă existenţa, în întreaga Bucovină, a doar 15 instrumentişti, adică un cobzar, la Boian, şi 14 scripcari, câte doi la Horecea şi Mosoriuca, şi câte unul la Voloca, Coţmani, Davideşti, Cuciurul Mic, Onut, Chisălău, Dracinița, Stăneşti, şi la Văşcăuţi pe Ceremuş), dar petrecerile rurale se organizau fie cu lăutari ţigani,

aduşi din dealul Crivei sau al Ulevei, fie de la mănăstirea Solca, fie cu tarafuri evreieşti, tocmite de răzeşi de la Kolomeea – iar de la ei, de la lăutarii evrei din Kolomeea, vin cântecele „kolomeika”, adică „Arcanul”, „Huţulca”, „Cozakul”, Ruseasca”, „Leşeasca”, Sârba”, „Ţigăneasca”, „Ardeleneasca”, „Moldoveneasca”, „Ovreicuţa” etc.

Existau, totuşi, în paralel cu cântecele de petrecere, numite folclor laic, şi o muzică mistică, şi două hore sacre (cea lunară, sinusoidală, şi cea solară, în cerc), dar şi reminiscenţe ale „limbajului ritmicităţii”, precum oraţiile, descântecele şi colindul solar, cel scandat, căruia îi mai zicem şi „Urătură”.

Cel mai vechi ritual mistico-mitic, desfăşurat la începutul lunii Mai, odată cu răsăritul Pleiadelor, când începea primul „an nou” al omenirii, după cum mărturisea Polibyos, iar „Crucea Nordului” (Constelaţia Lebăda, formată din şapte stele vizibile, desenate ca fecioare îmbrăcate în alb, deci ca zile ale săptămânii) se afla deasupra meridianului locului, încă supravieţuieşte, şi la români (dar în decembrie), şi la ucraineni (dar în ianuarie), sub numele de „Malanca / Malanka”, nume care, conform mitologiei ucrainene, a fost cel al Zeiţei Vetrei (Pământul), Primăvara (Arborele Vieţii), numită Maya (luna Mai). Întreaga desfăşurare de cântece ritualice (colinde, inclusiv „Mioriţa” şi „Meşterul Manole”, care sunt colinde şi nicidecum cântece bătrâneşti, adică balade), de dansuri cu măşti (cele din ritualul „Malanka”) şi incendierea „ursului de paie” (noi, împreună, suntem, prin strămoşi, nu şi prin străbuni – care sunt înaintaşii mai apropiaţi, cei de după „omul bun”, adică bunic, „poporul de sub Ursă), în jurul „pietrei căzute din cer” (menhirul), reprezintă universul nostru pierdut, delimitat, ca şi pe „oul cosmic”, căruia îi zicem, tot printr-o înstrăinare, „ou încondeiat”, de cele două porţi solstiţiale, a părinţilor (pytr-yana) şi a zeilor (deva-yana).

Conştientizate şi asumate, în baza unui scenariu bine documentat (începând cu Hecateu Abderida, Diodor Silcul, Strabon etc.), aceste ritualuri maiale ar putea reconstitui, ca şi sărbătorile agrare ucrainene, ca şi Sânzienele şi Nedeile românilor, ca şi sărbătorile Perseidelor, în majoritate dedicate recoltei, focare de datină străveche, în care toţi europenii de la nord de Dunăre şi-ar putea regăsi spiritualitatea strămoşilor, dar pe care numai românii şi ucrainenii o mai păstrează, deşi riscăm să o pierdem pentru totdeauna sub galopul devastator al manelismului folcloric

contemporan, caracterizat prin falsificarea portului (românii din judeţul Suceava încep să poarte costume tradiţionale ucrainene, în cromatică eminamente ucraineană, în vreme ce ucrainenii bucovineni, uitându-şi portul străvechi, apelează la cel căzăcesc, specific estului ucrainean).

Acest volum al lucrării monografice „Povestea aşezărilor bucovinene” propune discuţiei o spiritualitate unică, dar exprimată bilingv, o spiritualitate europeană străveche, conservată, fără iniţieri, dar şi fără degenerescenţe semnificative, vreme de peste cinci milenii, şi pe cale de a fi pe veci spulberată, în următorii… cinci ani, datorită inconştientelor festivaluri festiviste din ambele regiuni. Nici măcar Ileana Cosânzeana / Vasilisa Precrasnaia nu se mai alege şi nu mai trece, cu braţele transformate în aripi de înfăşurările de batiste şi de cordele ale celorlalte fete frumoase şi neprihănite, pe drumurile aşezărilor pentru a ursi şi a binecuvânta semănăturile, lanurile şi recoltele. Locul ei, locul înţeleptei frumuseţi, prin care ni se arăta spiritul locului, este luat de gurista folclorică, veşnic zâmbăreaţa care-şi pune opinci şi la horă, şi la cântece de horă, care ţopăie „tradiţional”, înfăşurată strâns cu cojocul, bundiţa sau sumanul, care vrea sau doar se întâmplă să fie proastă, adică „artistă”, adică şi născocitoare de versuri şi de ritmicităţi armonice penibile, dar şi proprietară exclusivă peste o spiritualitate comună, dar pe care ea, vietatea folclorică, o numeşte, însuşindu-şi-o tâmp şi abuziv, „repertoriu” propriu şi inalienabil.

*

În condiţiile noii geopolitici planetare, în care Europa Unită şi conştientă de sine joacă un rol esenţial, conceptul anacronic şi deja desuet al „Bucovinei ruptă în două” începe să fie, încetul cu încetul, abandonat, cele două state vecine, România şi Ucraina, care stăpânesc teritorii distincte din Bucovina istorică, militând, tot mai răspicat, pentru transformarea Bucovinei într-o verigă de legătură şi nu într-un măr al discordiei.

Ideea aceasta pe deplin modernă şi umanistă avea să fie îmbrăţişată, fără rezerve, cu ocazia unui simpozion, coordonat de Institutul din Augsburg, la Rădăuţi, în 1994, chiar şi de eminentul universitar şi naţionalist ucrainean Oleg Panciuk, cel care spunea că, dacă tot suntem aici şi unii, şi ceilalţi, trebuie să vrem să scriem o istorie comună, care să ne unească urmaşii, nu să ni-i învrăjbească. În fond, cei care obişnuiesc să-şi asasineze reciproc strămoşii, prin politizarea

istoriei şi a culturii, nu fac decât să-şi ucidă, involuntar, şi urmaşii.

Din păcate, scrierea istoriei nu ţine pasul cu realităţile, deci cu dinamica liberală a schimburilor economice şi spirituale, în creştere de la an la an, aşa cum şi cultura, veşnic enclavizată şi suficientă chiar şi în cadrul aceleiaşi etnii, nu izbuteşte decât paşi mărunţi, reunind conjunctural doar creatori români din judeţul Suceava şi din regiunea Cernăuţi şi doar creatori ucraineni din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava. Cu excepţia muzeelor din Cernăuţi şi din Suceava, a slujitorilor culturii din subordinea administraţiilor din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava şi a Uniunilor Artiştilor Plastici din cele două regiuni, care au pus temeliile unei colaborări care să conştientizeze şi să valorifice patrimoniul comun al celor două limbi de creaţie, româna şi ucraineana, nu s-au înregistrat încă strategii de afirmare a spiritualităţii bucovinene în întregul ei şi în specificitatea ei bilingvă.

Încercările de identificare a unei arte bucovinene unitare, săvârşită, şi astăzi, de creatori români şi ucraineni sunt timide, iar fără temelia identificării nu se poate dura un edificiu spiritual nou. Există, în judeţul Suceava, de pildă, opere ale unor scriitori ucraineni de valoare, precum Ivan Negriuk sau Iurii Lucan, dar care nu au beneficiat de răspândire în spaţiul ucrainean din regiunea Cernăuţi, fiind publicate în Editura „Kryterion", dar nici în spaţiul românesc din judeţul Suceava, deşi amândoi autorii ne aparţin în mod egal şi nouă, românilor, şi nouă, ucrainenilor[3].

Conceptul „şi nouă, românilor, şi nouă, ucrainenilor" este unul vechi[4], este conceptul „legii" comune, al identităţii obşteşti (ocupaţii,

---

3 SBIERA, I. G., *Amintiri din viaţa autorului*, pp. 326, 327, vorbind despre personalitatea bucovineană benefică şi pentru români, şi pentru ucraineni, „preutul şi profesorul de musică corală Isidor Vorobchievici. Acesta zice că, deşi după tată este rus, după mamă (o Corlăţană de familie) îi Român; că soţiea sa încă este Româncă după tată: de aceea voieşte şi el să ţină tot de Români; s-a înscris, dară, în anul 1868, şi ca membru în Soţietatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina". A compus muzică pentru români şi a scris poezii în limba ucraineană (sub pseudonimul Danilo Mlaca), conturând o operă literară „foarte mănoasă şi apreţuită cu mare laudă de Ruteanul Omelian Ogonovschi".

4 IORGA, NICOLAE, *Neamul românesc în Bucovina*, p. 104, îl descoperă astfel: „Bădăuţenii din vale sunt „Moldoveni", iar Ruşi vecinii lor de pe deal; altfel fac la un loc un singur sat, şi căsătoriile nu ştiu graniţa de limbă, fiindcă

tip de locuire, port) definit şi condiţionat de aceeaşi biserică şi de aceeaşi strânsură de pe toloaca din faţa bisericii satului. Conceptul acesta a renăscut, de curând, odată cu înteţirea micului comerţ transfrontalier, banala bişniţă şi pragmaticul bazarism având, în mod surprinzător, un rol important în modernizarea relaţiilor transfrontaliere, net superior culturii sau politicii, deşi eforturile celor doi consuli, Vasili Boeciko şi Romeo Sănduleac, şi ai celor doi lideri politici şi administrativi regionali, Gheorghe Flutur şi Mychail Papiev au fost şi sunt remarcabile.

Bucovina poate şi are datoria să devină o verigă de legătură între România şi Ucraina, iar administraţiile din Suceava şi din Cernăuţi au obligaţia solidarizării culturale, care să determine o solidarizare transfrontalieră exemplară. Iar solidarizare culturală nu înseamnă doar festivisme folclorice transfrontaliere, care nu ajută la nimic, dimpotrivă, enclavizează şi mai grav, exemplul cel mai ilustrator constituindu-l ansamblurile folclorice „ucrainene" de la Siret şi de la Cacica, care nu împrumută nimic

---

nici Rutenii nu sunt uniţi, ci adevăraţi ortodocşi, cari vin la biserica lui Ştefan cel Mare. Mulţi ştiu amândouă graiurile. Hotărăşte însă acela dintre soţi care e deprins a hotărî în toate. O Ruscă, măritată cu un Român – pe care o găsesc în curtea bisericii, nu ştie să spună copilului ei româneşte decât „măi Ioane". Un sătean, pe care-l văd în curtea ţintirimului se laudă, însă, că, deşi ţine şi el o Ruscă, copiii lui, cari cunosc amândouă limbile, sunt „Moldoveni" şi vorbesc „pe rumânie", „moldoveneşte"… De la sătenii ce s-au strâns, acolo, în curte, unde aştept să mi se deschidă biserica, aflu lucruri folositoare şi adevărate. Bătrânii nu-şi mai aduc aminte să fi fost, altădată, mai mulţi Români şi mai puţini Ruşi laolaltă, ci tot aşa, un neam în deal, altul în vale, smulgându-şi necontenit câte ceva prin nunţile amestecate, crescându-se Ruşi româneşte şi Români ruseşte. E cineva de limba pe care o ştie mai bine, şi cât temei se poate pune pe statistică arată faptul că judecata, în această privinţă, o are aici vornicul (primarul), care poate fi Rus, şi un Evreu. „Uite, domnule – zicea unul –, fratele meu, frate adevărat, de un tată şi de o mamă; el a răspuns ruseşte şi eu moldoveneşte. Aşa s-a întâmplat. Şi pe mine m-a trecut Moldovean, şi pe dânsul Rus"… / La intrarea satului, s-a încins hora, care fâlfâie, de departe, albă, în mişcări line, întipărite de o armonie simplă. Lăutarii zbârnâie din cobze şi scripce, şi strigătele căpeteniei jocului se aud până la mine. Şi bărbaţii şi femeile sunt foarte frumoşi: care e Român şi care e Rus nu se prea poate deosebi în unitatea costumelor, împrumutate de la Români, şi multe căsătorii amestecate se vor fi punând la cale în asemenea prilejuri de hore ale Paştilor luminoasă".

şi nu se regăsesc cu nimic în tradiţiile autentice ale ucrainenilor din regiunea Cernăuţi, aduse pe scenele sucevene chiar de ucrainenii din regiunea Cernăuţi, ci preferă contrafacerea „căzăcească", un circ „rusesc" jalnic şi neidentitar, o adevărată mostră de parvenitism degenerator. Se abandonează, astfel, identitatea culturală ucraineană din Bucovina, în favoarea altor identităţi zonale ucrainene, iar autenticul de pe malul Donului nu va însemna niciodată şi un autentic ucrainean în Bucovina, ci o contrafacere, deci o îndepărtare de spiritul străbunilor ucraineni, o adevărată înstrăinare.

Şi în folclorul românilor din regiunea Cernăuţi, dar şi din judeţul Suceava, există suficiente contrafaceri, dictate de propaganda comunistă, iar obligaţia autorului acestei cărţi este de a ajuta la eliminarea acelor falsificări de identitate, în baza mărturiilor vechi, majoritatea reproduse integral, şi din premeditarea de a scoate din păguboasă uitare nume de cărturari adevăraţi[5] şi repere convingătoare ale ignoratelor lor opere. Multe dintre acele contrafaceri fie că au îmbrăcat simbolistica naţionalistă, servind-o necondiţionat, fie că au reprezentat efecte ale ideologiei comuniste, dar, în succesiunea generaţiilor dezinteresate de iniţieri reale, ele au fost asimilate drept tradiţii şi obiceiuri adevărate, după regula dezarmantă a lui „aşa am apucat". La Suceava, de pildă, în toamna anului 1948, diriguitorii comunişti ai culturii regionale ordonau reevaluarea obiceiurilor de Crăciun, interzicând „Malanca" (datină comună şi complementară a românilor şi a ucrainenilor), pentru că „Malanca cultivă ura şovină şi caricaturizarea evreului şi a ţiganului" (ceea ce nu era adevărat) şi ordonând ca „locul domnilor şi boierilor să-l ia muncitorul şi ţăranul muncitor, care luptă pentru altă lume". Metoda contrafacerii era formulată în mod explicit: „De ce n-ar caricaturiza „Malanca" de pildă pe chiaburul hrăpăreţ, care nu-şi însămânţează ogoarele, care fură munca celui sărac?"[6]. Cu alte cuvinte, de ce nu l-ar satiriza „Malanca" pe vechiul răzeş, deci

---

5 Arune Pumnul, Iraclie Porumbescu, Ambrozie Dimitroviţă, Ştefan Nosievici, Leon cav. de Goian, Dimitrie Dan, George Tămăiagă, I. G. Sbiera, Constantin Morariu, Ion Ştefureac, Sofia Ştefanovici, Em. Grigorovitza, George cav. de Onciul, Eugen Neşciuc, Leonida Bodnărescu, Ion Grămadă, Liviu Rusu, Eugen Pohonţu, Ştefan Piersic, Eugen I. Păunel etc., nume care să se alăture firesc lui Simion Florea Marian sau Ion I. Nistor

6 LUPTA POPORULUI din 21 noiembrie 1948, p. 2

pe românul autentic (ştiu fiind că ţărănimea era formată din „vecini”, adică din iobagi aduşi sau veniţi din Galiţa, din Pocuţia şi din Ardeal, deci de sub autoritatea unor statalităţi care aveau instituţia iobăgiei).

Cândva (în 1852), un folclorist german, cu tată rutean şi mamă nemţoaică, Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz (n. 28 mai 1832, Suceava – m. 28 mai 1832, Cernăuţi), spunea, referindu-se la basmul bucovinean (nu românesc, nu ucrainean, ci bucovinean, deci expresia spirituală sintetică a unei convieţuiri exemplare), şi, prin intermediul lui, la spiritualitatea bucovineană în general, că „basmele populare bucovinene… îşi au rădăcina în viaţa populaţiilor rutene şi româneşti. De observat însă este situaţia deosebită a acestor două naţionalităţi, care, cu câţiva ani în urmă, abia puteau fi diferenţiate una de alta, iar astăzi, într-o vreme marcată de mişcări naţionale, se caracterizează prin diferenţe simţitoare şi observabile. Basmul popular rusin din Bucovina circulă în rândurile populaţiei româneşti, iar basmul popular românesc circulă printre rusini. Această contopire aproape completă a elementelor populare face diferenţierea deosebit de dificilă, încât un culegător nepărtinitor nu poate decât să le denumească basme bucovinene, ceea ce am şi făcut. Ele nu sunt basme germane, le lipseşte caracterul specificului german; ele sunt basme rusine şi româneşti şi provenienţa lor naţională adevărată se poate recunoaşte poate doar pe baza unor versuri, care apar din când în când, dar care, la trecerea de la un element popular la altul, bineînţeles lipsesc“[7].

Şi Lucian Blaga înţelesese particularitatea tradiţiei moştenită bilingv sau chiar multilingv (rezistenţa conservatoare a muntelui), descifrând cadrul larg şi profund metafizic al „satului răsăritean”, al „satului din răsăritul sau sud-estul european”, drept unitarul „nucleu de viaţă şi de spirit”[8] tradiţional, care ar trebui să solidarizeze, nu să dezbine.

Avem o spiritualitate şi o istorie comună, care aproape că ne-au contopit într-un popor bilingv (paradox al istoriei!), aşa cum o probează şi istoria obştească a fiecărei localităţi bucovinene în parte, şi suntem datori să ripostăm vremelnicelor dezbinări politice prin solidaritate culturală.

Solidarizarea culturală înseamnă o solidarizare a creatorilor

---

7 STEIN, HELGA, *L. A. Staufe-Simiginowicz şi basmele sale româneşti din Bucovina*, p. 12

8 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, pp. 388-392

(scriitori, pictori, muzicieni), prin cunoaştere şi promovare reciprocă, pentru că doar actul creator defineşte, cu adevărat, sufletul unui neam. Câtă vreme nu va exista o strategie de valorificare culturală a bilingvismului creator, chiar şi realizările de până acum, cele mai multe întâmplătoare şi oportuniste, nu înseamnă nimic.

Pe de altă parte, o puzderie de iniţiative ale organizaţiilor neguvernamentale, menite promovării reciproce a culturii române în regiunea Cernăuţi şi a culturii ucrainene în judeţul Suceava toacă ineficient fonduri transfrontaliere, ineficient pentru că nu ocazionalul mercantil, ci strategia culturală comună, încă neconştientizată – din păcate, poate pune bazele unei culturi comune, existentă şi unitară în fapt, dar încă neidentificată ca atare nici de creatorii ucraineni, nici de cei români din ambele regiuni ale fostei provincii istorice.

Bucovina românilor şi a ucrainenilor, a ucrainenilor şi a românilor, are nevoie de mari festivaluri-concurs bilingve, desfăşurate şi în judeţul Suceava, şi în regiunea Cernăuţi, atât folclorice, cât şi literare, muzicale sau de artă plastică. Abia când vom avea astfel de evenimente spirituale bucovinene, făptuite, trăite şi înţelese bilingv, abia atunci vom începe să conştientizăm tot ceea ce ne uneşte şi, simultan, să şi făptuim unitar şi, fără îndoială, umanitar, adică în conformitate cu natura divină a fiinţei omeneşti.

Bucovina ucrainenilor şi a românilor, a românilor şi a ucrainenilor, are nevoie de o reală solidarizare, prin cunoaştere, a scriitorilor, muzicienilor şi artiştilor plastici ucraineni şi români, români şi ucraineni, deci a formatorilor de opinie durabilă din ambele ţări, care ţări merită să beneficieze de veriga asta de legătură, deja istoricizată, Bucovina, şi s-o valorifice în interesul tuturora.

Nu sunt suficiente şoselele, punctele de tranzit şi trilateralele politice, câtă vreme noi, românii, încă nu ne-am dumirit cum se poate vindeca sufletul cu baladele lui Taras Şevcenko, iar noi, ucrainenii, încă n-am băgat de seamă ce lecţie de dumnezeire înseamnă poezia lui Mihai Eminescu. În fond, Eminescu şi Şevcenko sunt cei care există şi dincolo de noi, cei care, fără ei, în ciuda aparenţelor, nici nu prea existăm. Noi, când exprimă o conştiinţă unică şi o spiritualitate comună, înseamnă cu adevărat bucovineni, deci un adevărat rang de nobleţe şi de sfinţenie umană, pe care încă nu-i prea târziu să-l recuperăm.

Dar sufletul românesc şi sufletul ucrainean înseamnă mult mai mult decât Eminescu şi Şevcenko, înseamnă şi coroanele uriaşilor arbori ai vieţilor naţionale, numiţi Eminescu sau Şevcenko, coroane pe care trebuie să le desluşim creangă cu creangă, frunză cu frunză, pentru ca nimic din ceea ce este omenesc să nu ne rămână străin şi, deci, să putem trăi cu adevărat. Trăirea nu înseamnă o evoluţie şi o degenerare a trupului, ci o veşnică primenire a spiritului. Tocmai de asta, în cazul special al Bucovinei, relaţiile transfrontaliere dintre regiunea Cernăuţi şi judeţul Suceava trebuie să redevină trăire şi nu doar nişte simple relaţii.

Dincolo de cadrul reglementat şi minimal obligatoriu, această carte îşi propune şi va izbuti să scoată la lumină memoria bucovineană, atât cât se va putea recupera din mărturiile vechi. Folclorul românesc şi ucrainean autentic din Bucovina istorică înseamnă şi el o verigă de legătură între cele două popoare, iar autenticul nu începe doar cu frânturile de folclor pe care şi le mai amintesc bătrânii satelor din ambele regiuni, moştenitori neiniţiaţi într-o simbolistică ancestrală, dar deturnaţi de comunism spre un artizanal scenic voit golit de orice fărâmă de sacralitate. Însăşi folcloristica bolşevică, şi în România, şi în Ucraina, a desacralizat moştenirea sfântă a identităţilor noastre reale prin despotismul „ştiinţific" al dogmelor (printre victimele notorii, Romulus Vulcănescu, Sabin Drăgoi, Liviu Rusu, Tancred Bănăţeanu etc.), diferenţele dintre dubla sacralitate (metafizică, numită şi „preistorică" sau „tradiţie primordială", şi creştină) a tradiţiei şi firescul „imbold liric" al obiceiurilor laice fiind anulată, deşi, încă din 1938, compozitorul şi cărturarul român Sabin Drăgoi avertiza că analiza, clasificarea şi valorificarea spiritualităţilor naţionale trebuie să înceapă de la delimitarea datinii şi tradiţiei sacre de folclorul laic, în „în două mari categorii: 1) muzica tradiţională, din care fac parte: a) colindele, b) bocetele, c) cântecele de nuntă, rămăşiţe de culturi divine, obiceiuri antice, mărturii ale unor credinţe religioase străvechi şi superioare, proba neîndoielnică a unei culturi bătrâne de milenii şi 2) muzica creată din imbold liric, din care fac parte: a) cântecele de stea, creaţii mai noi după tipicul etnicului nostru, sau împrumutate, dar adaptate cerinţelor specifice nouă, b) diferite specii de cântece lirice ca doinele, baladele, cântecele de leagăn, cântece

care însoţesc o îndeletnicire şi c) dansurile extrem de multe şi variate"[9].

„Cultura bătrână de milenii", în general ignorată, dar şi cea creştină sunt cele care ne înrudesc, diferenţele nesemnificative („Diferenţele dintre muzicile popoarelor din estul Europei nu sunt, comparativ, mai mari decât diferenţele dintre muzicile diferitelor regiuni din România. În tot cazul, deosebirea dintre ele dispare, faţă de prăpastia dintre cea românească şi cea din apus"[10]; „Aceasta este cel puţin situaţia în satul autentic din răsăritul şi sud-estul european"[11]) derivând doar din unele obiceiuri laice, iar identificarea acestor două moşteniri, române şi ucrainene, cu specificităţile lor, este ţinta principală a acestei cărţi, care îşi propune mai ales să redea satului românesc din regiunea Cernăuţi şi satului ucrainean din judeţul Suceava ceea ce a avut, dar a pierdut, inclusiv repertoriile mărturisite de vremuri, repertoriul neînsemnând proprietăţi, ci reverberări zonale şi temporare, ci patrimonii exhaustive şi aparent distincte ale popoarelor, în sensul în care folclorul înseamnă, de fapt, conservări şi degenerări ale tradiţiei primordiale[12], popoarele est-europene conservând, fără iniţieri (deci, fără înţelegere), dar cu puternice accente şamanice, frânturi din patrimoniul iniţial al Europei continentale din timpul hyperboreic.

O simplă consemnare a repertoriilor de cămin cultural şi a istoriilor obşteşti de tip monografic ale existentului din satele regiunii Cernăuţi şi ale judeţului Suceava nu ar ajuta la nimic, în condiţiile în care satele respective au fost stoarse de ultimele fărâme de spiritualitate identitară de către harnicii monografi, etnologi, etnografi şi etno-muzicologi şi folclorişti contemporani, români şi ucraineni, care au realizat, în spiritul unei radiografii a clipei, numeroase colecţii de folclor contemporan sau monografii locale, pe care le respectăm, le considerăm utile şi le consemnăm, datorită caracterului lor de mărturii ale vremurilor noastre, dar fără a reduce demersul nostru la o sinteză a mărturisirilor contemporaneităţii, pentru că Bucovina, în ciuda aparenţelor, a avut o memorie vie, care trebuie scoasă din lada de zestre

---

9 RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, pp. 789

10 ONCIUL, GEORGE CAV. DE *Din trecutul muzical al Bucovinei*, pp. 221-226

11 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 392

12 GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 37

a celor două popoare şi reînviată, pentru a lumina asupra prezentului.

Obiceiurile românilor şi ale ucrainenilor au un istoric, certificat cronologic, iar această cronologie a mărturisirilor permite realizarea unei „icoane despre înflorirea cântecului popular” nu doar în baza unor „cercetări târzii şi din ipoteze”[13] (deducţii şi ipoteze, fundamentate, comparativ, pe memoria bizantină[14], deşi bizantinismul, inclusiv vechea cultură elină, nu înseamnă, în realitate, un reper, ci o fereastră spre o cultură europeană şi mai veche, anterioară migraţiei nordicilor ionieni spre sudica Mediterana, respectiv cultura europeană hyperboreică, pe care numai satul românesc, ucrainean, rusesc, bulgăresc şi sârb încă o mai moştenesc, neînţeleasă şi degenerată, prin datină şi prin tradiţie, iar parţial şi prin ceea ce obişnuim să numim folclor), doar în condiţiile în care cunoaşterea spiritualităţii săteşti se face simultan cu cunoaşterea cât mai amănunţită, în baza mărturiilor existente, şi a istoriei obşteşti a fiecărei localităţi în parte.

Prin urmare, ţelul principal al acestei cărţi este, pe lângă cel de certificare cronologică a obiceiurilor, şi cel de înţelegere, de descifrare a simbolisticii sacre din spiritualitatea folclorică a românilor şi a ucrainenilor din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava.

Cei care îmi cunosc eforturile repetate de căutare şi de înţelegere a potecilor din eternitatea de dincolo de naştere (de poarta părinţilor sau „pytr-yana”), deci de prin preajma căii strămoşilor şi străbunilor, vor recunoaşte, în paginile care urmează, şi texte mai vechi, cel mai adesea

---

13 RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, p. 781

14 Mircea Eliade (*De la Zalmoxis la Gengis-Han*, p. 167) constată că „paradoxul Daciei şi al întregii Peninsule Balcanice este că ea constituie, în acelaşi timp, o „răspântie”, în care se întretaie influenţe diverse şi o cultură conservatoare, cum o dovedesc elementele de cultură arhaică care au supravieţuit aici până la începutul secolului al XX-lea”, drept „adeziunea unui popor la unul sau altul dintre scenariile mitice, la una sau alta dintre imaginile exemplare (care) spun mai multe despre sufletul lui profund decât un mare număr de întâmplări istorice” (p. 200), iar Lucian Blaga (*Trilogia cosmologică*, p. 390) susţine că „înrâuriri de tot soiul au trecut, necurmat, din istoria ce avea loc în regiunea noastră, asupra vieţii de sat, dar toate acestea au fost potrivite unor moduri preistorice”, în sensul că „satul românesc şi-a însuşit multe din motivele ce constituiesc patrimoniul marii culturi bizantine, care este istorie în sensul deplin al cuvântului; dar cultura aceasta istorică a fost asimilată stilului preistoric al satelor” (p. 39)

completetate cu desluşiri recente, mai toate „citite” în simbolistica „oului cosmic”, încondeiat de răzeşiţele romånce şi de huţance, dar şi în ornamentaţia dreptliniară a portului popular al satelor româneşti din vechiul ocol al Câmpulungului Moldovenesc, dar şi în surprinzătoarele frazări simbolice de pe grinda-meşter a Porumbeştilor brezeni, pe care am descoperit-o de curând. Pe măsură ce înţeleg, încerc să încredinţez şi altora descifrările mele, cu convingerea că un altcineva, în viitorime, va decripta şi mai precis decât o pot face eu, poate chiar până foarte aproape de sonorităţile „limbajului ritmicităţii”, cel care nu desluşeşte, ci doar înlesneşte accesul în armonia universală. Pentru că toate scenariile mitico-mistice, pe care azi le numim folclor sau, şi mai pretenţios, artă populară, asta au înlesnit şi ar trebui să mai înlesnească: accesul în armonia universală.

Cele două culturi rurale, răzeşească şi ţărănească

Dimitrie Cantemir a fost primul cărturar român care a luat în discuţie problema celor două culturi rurale, dar tratarea temei, cu aparenţă de mitologie socială, a trecut voit neobservată, mai ales în secolul de glorificare excesivă a culturii rurale, sub denumirea egalitaristă de cultură ţărănească sau folclor.

Principele cărturar preciza că, în Moldova, ţăranii sunt, de fapt, iobagi aduşi din ţările megieşe, tocmai de asta numiţi „vecini", răsaduri şi altoiri în valahism, fără rădăcini în datină şi în tradiţie. „Moldovenii adevăraţi sunt – afară de boieri, ale căror stări le-am arătat mai sus – fie târgoveţi, fie ţărani. Târgoveţi le zicem acelor ce trăiesc prin cetăţi şi prin târguri; ţărani, acelor care locuiesc prin sate" şi care sunt, în totalitate agricultori. „Ţărani moldoveni adevăraţi nu sunt de loc", susţinea Cantemir, iar „cei pe care îi aflăm se trag din ruşi sau din ardeleni sau ungureni, cum avem noi obicei să le zicem. Căci, în veacul cel dintâi după descălecatul Moldovei, Dragoş o împărţise toată între cei ce-au venit cu el, când a găsit ţara cea nouă pustie de locuitori. Dar fiindcă se părea că nu e cu dreptate ca un boier să muncească la alt boier (pentru că toţi cei ce se trăgeau din sângele lui Roman se socoteau boieri) şi fiindcă neamul deprins cu armele se socotea prea bun pentru ca să fie folosit la lucrarea pământului, atunci urmaşii lui Dragoş au fost nevoiţi să aducă, cu învoirea domnului, oameni din ţările învecinate, unde şerbia ţăranilor era în obicei, şi să-i aşeze pe moşiile lor.

Că lucrul acesta este adevărat, o dovedeşte însuşi numele de ţăran, care, în graiul moldovenesc, se zice „vecin" şi din

care se vădeşte că aceia pe care armele moldoveneşti învingătoare i-au silit să muncească pământul au fost, mai întâi, vecini.

Tocmai din această pricină, în Ţara de Sus, cea dintâi unde s-au aşezat Drăgoşeştii, se află multe aşezări ţărăneşti; iar în Ţara de Jos, unde s-au aşezat mai în urmă, nu sunt alţi ţărani decât aceia pe care boierii din acest ţinut i-au cumpărat cu bani din Ţara de Sus şi i-au adus pe moşiile lor sau aceia pe care i-au cumpărat dintre răzeşii care şi-au înstrăinat moşia lor strămoşească, din pricina sărăciei, şi care, asemenea, au fost siliţi, cu strâmbătate, să-şi pună grumazul în jugul şerbiei... Aceia care locuiesc la hotarul Podoliei vorbesc, şi astăzi, leşeşte şi ruseşte…

Toţi, de orice neam ar fi, sunt siliţi să muncească cu sârguinţă pentru stăpânii lor; nu li se hotărăşte dinainte cât să lucreze, ci stă la bunul plac al stăpânului să hotărască câte zile trebuie să fie puşi la muncă. Acesta nu poate să le ia cu sila banii sau dobitoacele...

Ţăranul plăteşte atâtea dări, câte voieşte domnia să-i pună; la acestea nu se hotărăşte nici felul şi nici sorocul de plată. Eu i-aş socoti, desigur, pe ţăranii moldoveni că sunt cei mai nenorociţi ţărani din lume, dacă belşugul pământului şi secerişurile bogate nu i-ar scoate din sărăcie aproape fără voia lor.

La muncă sunt foarte leneşi şi trândavi; ară puţin, seamănă puţin şi, totuşi, culeg mult. Nu se îngrijesc să dobândească, prin muncă, ceea ce ar putea să aibă, ci se mulţumesc să adune în jitniţe numai atât cât le trebuie pentru hrana lor, vreme de un an sau, cum au ei obiceiul să zică, „până la pâinea cea nouă”; de aceea, când vine vreun an neroditor sau când o năvălire a vrăjmaşului îi împiedică să secere, sunt în primejdie să moară ele foame.

Dacă ţăranul are o vacă sau două, socoteşte că are destulă hrană pentru el şi pentru copiii săi, pentru că unele vaci dau 40 sau cel mai puţin 24 de măsuri de lapte pe zi. Iar dacă vreunul are 20 de stupi de albine, atunci el poate plăti lesne, din venitul lor, dările pentru tot anul. Fără să mai vorbim că fiecare stup roieşte, dacă vremea e după pofta ţăranului, în fiecare an, alţi şapte; şi este de ajuns ca fiecare stup să dea, când se taie, două sau mai multe măsuri de miere, căci fiecare măsură se vinde cu un taler.

Cei ce locuiesc în munţi au oi, miere şi poame din belşug; cei de la câmpie au grâu, boi şi cai”[15].

[15] CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, pp. 199, 200-202

Răzeşii nordului moldav, majoritatea români, alţii rusini, pătrunşi în nobilimea moldavă prin căsătorii, cărora aveau să li se alăture în conservarea identităţii, de-a lungul vremurilor şi, mai ales, începând cu a doua parte a secolului al XVIII-lea, „ungurienii", adică emigranţii valahi din Transilvania, cu aceeaşi rădăcină în datină şi tradiţie, concretizau cultura rurală românească, o cultură care este, în fapt, răzeşească (nu întâmplător, în urătură şi în colinde şi oraţii se foloseşte simbolica locuţiune, cum numea Eminescu frazeologismele, „boieri mari"), în vreme ce cultura ţărănească a iobagilor este, în fond, o cultură de tip slavon, influenţată de tradiţia primordială băştinaşă, dar insuficient pentru a şi da expresie nouă acelei culturi sau, eventual, pentru a determina apariţia uneia noi.

Diferenţele dintre cultura răzeşească şi cea iobăgească (ţărănească, înfăptuită de „vecini" rusini şi ardeleni) aveau să fie confirmate, de cărturarii bucovineni, dar în vremi entuziaste, în care deja se practica egalitarismul păgubos pentru răzeşi, care va începe după 1848-1864, şi tocmai de aceea, specificităţile fie trec neobservate, fie sunt ignorate în mod premeditat:

„Răzeşul se îmbracă în surduc şi poartă pantaloni de materie cumpărată, se încalţă în ciubote sau papuci în formă mai delicată. La grumaz poartă o basma de matasă şi de culoare deschisă, iară pe cap pălării frumoase, cumpărate din târg. Iarna, poartă cojoc şi manta, dară niciodată suman ţărănesc. Cuşmele răzeşilor sunt mici şi ascuţite; ei sunt cu toţii tunşi, raşi şi cu musteţe răsucite; ici-colea, poartă şi barbă, pieptănată cu mare grijă.

Răzeşiţele, cărora li se zic cucoane, se îmbracă în caţaveici de materie întunecată şi blănite cu piei de vulpe, de miel sau căptuşite cu bumbac; rochiile li-s de felurite materii şi colori; în cap au tulpane, testemele, basmale mai totdeauna de culoare neagră.

În casa răzeşului, se află măcar un pat, care-i frumuşel şi bine aşternut; prin cuie, de nu se află dulap de straie, stau acăţate veşmintele de sărbătoare, acoperite cu o pânză albă...

Nunţile, la răzeşi, se încep Sâmbăta, seara, cu jocul nunţii, pe când la ţărani se încep vineri, cu cusutul unei cununi de brebenoc pentru mireasă.

Mireasa răzeşă are, la cununie, în cap, numai o floare de târg ori un văl cu o cununiţă de mirtă, pe când la ţărani mireasa vine cu cununa cea cusută de vineri şi cu multe alte găteli în cap.

La ţărani, amândoi tinerii vin, marţi, după cununie, la rugăciunea

deslegării, iar la răzeşi vine, la o săptămână, numai mireasa singură.

Răzeşii se căsătoresc numai între olaltă, şi niciodată nu se amestecă cu ţărani.

La paşti, răzeşii fac ouă împistrite cu tot felul de colori, numindu-le „muncite”, pe când poporul de rând face numai ouă roşe sau roş-alb-galbene.

Răzeşiţă din Ropcea[16]

Pasca, la răzeşi, este făcută cu brânză, cu ouă şi cu stafide, şi ei o duc la sfinţit într-o basma mare, pe când ţăranii duc la sfinţit numai un cozonac mai mare, numit pască, apoi mai multe bucăţi de

[16] OLARU, DRAGOŞ; REI, EMANOIL, *Ropcea, un sat din Bucovina*, p. 35

carne friptă, slănină, unt, brânză proaspătă, usturoi şi altele, toate într-o covăţică sau doniţă nouă, cumpărată anume pentru treaba asta.

Răzeşul duce la biserică jertfă numai colaci rotunzi, iară ţăranii duc pânicele de secară.

Răzeşii se aşează, în biserică, la locul cel de frunte şi mai înainte…

Jocurile şi petrecerile răzeşilor se fac deosebi de ale ţăranilor; ţăranii joacă lângă cârşme, răzeşii în casa unuia dintre ei.

Răzeşii lucră numai la răzeşi şi niciodată la ţărani. Ei se duc, unul la altul, la clacă, la prăşit, la arat, la cărat, şi ţăranii încă merg la lucru la ei”[17].

Anonimizarea răzeşilor şi deposedarea lor de cultura distinctă, în favoarea descendenţilor foştilor iobagi, „vecini” aduşi în principal din ţinuturi slave ale ţărilor megieşe, avea să înceapă, odată cu pierderea „drepturilor lor”, adică din anul 1848, atunci când a fost abrogată legea de recrutare, care „scutea boierimea şi stăpânii de pământuri întinse de recrutare”[18] (până atunci, „beneficiile legii de recrutare austriece nu se aplicau asupra răzeşilor, ci numai asupra ţăranului”), iar „mazilii fură înrolaţi în categoria ţăranului”, cu o discriminare, totuşi, împotriva răzeşului, din moment ce „legea absolută de recrutare scuteşte cu totul pe fiul unui ţăran, dacă numără (ţăranul) 60 de ani şi posedă 3 fălci de pământ, de datoria serviciului în armată, numai fiul de răzeş este eschis (exclus – n.n.) de la această binefacere ca un afurisit şi blestemat”.

Problema egalitarismului păgubos al răzeşimii bucovinene cu ţărănimea, fostă iobagă, a fost luată în discuţie, doar în 1864 şi doar din perspectiva nedreptei înrolări a răzeşilor, de deputatul Covaciu, în „şedinţa a 9-a, sesiunea III, a dietei bucovinene din 31 Martie 1864, pag. 120, şi, apoi, în şedinţa a 18-a, pag. 279 şi 283” (cu stenogramele scrise în limba germană), când „Comitetul s-a consultat serios şi îndelungat asupra acestei întrebări şi s-a încredinţat că, în această privinţă, este necesar un ajutor grabnic, căci comitetul s-a încredinţat, din cercetările făcute mai înainte, că răzeşii şi proprietarii de părţi de moşii sunt puşi, într-adevăr, în urma tuturor străinilor şi veneticilor: căci, pe când Ruteanul, emigrant

---

17 DEŞTEPTAREA, nr. 8/1894, p. 60, 61

18 DAN, DIMITRIE, *Documente şi acte privitoare la istoria răzeşilor şi mazililor din Bucovina* (ca şi citatele care urmează), în „Din scrierile lui Dimitrie Dan”, Cernăuţi, 1902, pp. 62-67

din Galiţia, şi Germanul, descălecat prin tot locul, reclamă pentru unicul său fiu apărare în contra legii şi o află, într-adevăr, pe când Lipovanul, emigrat din Rusia, bazat pe un privilegiu străin, se retrage de la darea de recruţi, în tot anul, pe când Israelitul, care întrece în agerimea minţii toate naţionalităţile, înţelege a se feri, cu măiestrie, ca un marinar iscusit, de „Scylla şi Charibdis" a oceanului nostru de paragrafe, şi dovedeşte că satisfacerea legii, în toată privinţa, şi totuşi n-a dat nimic, singur Românul, băştinaşul, cu jertfă a ospitalităţii sale, trebuie să poarte toate sarcinile".

Şi astfel, pentru a-şi scăpa feciorul de armată, răzeşul bucovinean avea să compliciteze tacit la deposedarea sa de identitate şi de patrimoniul unei spiritualităţi ancestrale, pe care o păstrase cu sfinţenie, până atunci, devenind, în perspectiva epocii sale şi a epocilor care vor urma, ţăran, până la un apogeu odios al decăderii, cel în care păstrătorul de identitate românească, răzeşul, este considerat, sub numele de „chiabur", răul absolut al satului românesc şi ucrainean. Odată cu asta, tradiţia primordială degenerează până la a deveni fundamentul unei culturi laice, adesea cu intruziuni bisericeşti dibaci infiltrate (colindele creştine, de pildă, sunt opere culte, de inspiraţie melodică rurală, infiltrate în cultura tradiţională prin intermediul preoţilor şi al cantorilor bisericeşti, iniţial sub denumirea de „vifleimuri şi cântece de stea").

Odată cu decăderea răzeşilor, prin includerea lor în ţărănime, deci şi prin pierderea de prestigiu zonal, avea să înceapă, de fapt, şi rutenizarea sau românizarea locuitorilor satelor, răzeşi şi ţărani, din zone distincte ale nordului moldav, o rutenizare sau o românizare impusă nu de politic, ci de realităţile economice (ca argument, se poate folosi şi petiţia pentru învăţământ în limba română a ucrainenilor şi huţulilor din Breaza, „toţi Ruşii, fără deosebire", care susţineau „că au neapărată trebuinţă de" cunoaşterea limbii române, „căci îs încunjuraţi, din toate părţile, numai de Români şi, încotro se mişcă, numai tot cu ei (Românii) vin în atingere. Oraşul cel mai apropiat îi Câmpulungul şi, acolo, nu poţi nimică începe fără limba română. Pân' la Câmpulung, însă – de Putila nu mai amintim, căci îi mult mai depărtată şi nu mai merge nime la ea, pentru că ne-am prea hrănit de cămătari – avem de trecut prin Fundul-Moldovei şi Pojorâta, tot numai sate curat româneşti. Oamenii noştri îs, mai departe, mai că de-a rândul, lucrători la lemn şi, ca atari, vin încă

numai cu Românii în atingere. Şi, în fine, nici în Breaza, chiar când ne-am pune de gând să nu ieşim niciodată din sat, nu putem trăi fără limba română, căci aici au moşii întinse" numai românii câmpulungeni, care „cea mai mare parte din an, petrec ei pe aici şi ai noştri trebuie, ori de vreau, ori de nu vreau, să înveţe româneşte... Nu vă mai temeţi atâta că ne romanizăm, căci nu ne mai romanizează nime, ba, din contră, mulţi dintre români s-au rusificat"[19], datorită vieţii într-o comunitate rurală complexă).

Existenţa celor două culturi rurale distincte, una răzeşească, deci tradiţional românească şi, parţial, ucraineană, şi alta ţărănească, deci de tip slavon şi, parţial ardelenească, justifică relatările contradictorii, contemporane începuturilor Bucovinei istorice, despre realităţile rurale ale acelor vremi.

Cultura răzeşească îşi află şi astăzi, dar numai în sate din regiunea Cernăuţi, nu şi în cele din judeţul Suceava, reprezentări exponenţiale, care ţin de o încrâncenată tradiţie. La Bănila Moldovenească, de pildă, doar familiile de răzeşi Loghin, Trufin, Faliboga, Cipega, Ureche, Tonenchi („Subţirelu", în româneşte) îşi mai păstrează limba, în toată structura ei sănătoasă, lor alăturându-li-se, din cătunul Hoiniceni, familia răzeşească întemeietoare a cătunului, Hoinic.

În Igeşti, sat răzeşesc renumit („surtucarii"), îşi păstrează identitatea răzeşească familiile Loghin, Semaca („Şeptilici", în română, descendenţi ai finanţatorului mănăstirii Dragomirnei), Bejan, Rei (sau Ray, şi cu rădăcini germane), Onciul, Lupaşcu, Ionaşcu, Vlad, cealaltă ramură – Vlad-Sabie, Frunză, descendenţi de mari boieri, ca şi urmaşii mazilului Reus, pe cale să se stingă în mod natural.

La Stăneşti, există familiile răzeşeşti Posteucă şi Zegrea, iar la Broscăuţii Vechi, familiile Dudan, inclusiv în varianta Dovgani, dar cu aceeaşi identitate moştenită şi asumată.

Pe de o parte, în domeniul care ne interesează deocamdată, cel al aşezărilor şi al arhitecturii rurale, existau, în anii 1774-1777, sate cu locuinţele „cel mai adesea răzleţe, iar casele sunt atât de prost clădite şi de mici, încât într-însele nu găseşti, în afara unei odăi mici sau, mai degrabă, a unei afumători, alăturate unui antreu, decât arareori o cameră şi foarte rar alt loc de culcare. De cele mai multe ori, aceste cocioabe sunt neîngrădite şi nu sunt prevăzute nici cu şoproane sau grajduri sau

[19] PATRIA, Anul III, nr. 366/1899, p. 2

alte clădiri gospodăreşti”[20], deci aşezări ţărăneşti ale iobagilor, cu case „colibe mici şi împrăştiate care pe unde, cele mai adeseori lipsite de grădină şi curte… dar cauza acestui fel de comportament este îndoiala sa dacă va putea păstra, în anul următor, mica sa colibă, care, după spusa lui, nu-l costă nimic, sau va trebui să se mute în altă parte”[21], cu animalele sale, singura lui proprietate, urmând să-şi facă o altă colibă, pe altă moşie, unde atitudinea proprietarului poate fi mai benevolă.

Pe de altă parte, în Bucovina aceloraşi vremi, existau şi „răzeşi, care, pe ici şi acolo, sunt sate întregi… pe teritoriul lor, lat de 5 coţi, ei sunt mai mândri decât aiurea un domn al unei provincii întregi”, dar în casa răzeşului „este simplu, dar foarte curat; patul său e un prichici şi mâncarea sa, mai ales cucuruz, pâine ori mămăligă; dar cu totul uscată nu o mănâncă niciodată; şi cel mai sărac dintre ei are, totdeauna, ceva pe lângă ea: lapte, brânză, carne de berbece etc.”[22], casa aceasta simplă fiind, în fond, tradiţionala casă moldovenească, identificată, la o primă vedere, prin acoperişul în patru ape, preluat de la armenii urbani, şi prin prispă (un mult mai economicos şi lenevos pridvor şi verandă armeneşti), dar ea fiind, în fond, un edificiu ritualic, „cort al lui Dumnezeu”, durat pe un sacrificiu mai mult sau mai puţin simbolic (de la o vietate, la umbra unui om).

20 SPLENY VON MIHALDY, GABRIEL, *Descrierea districtului Bucovina*, p. 55

21 BALŞ, VASILE, *Descrierea districtului Bucovina*, p. 345

22 BUDAI-DELEANU, ION, *Scurte observaţii asupra Bucovinei*, p. 383

Huţanii, „o enigmă etnologică"

În satele din judeţul Suceava cu importante comunităţi ucrainene, o bună parte dintre membrii acelor comunităţi, şi ucraineni, dar şi români, se revendică drept huţuli (Moldova Suliţa, Benia, Breaza, Izvoarele Sucevei, Breaza, Cârlibaba, Moldoviţa, Ciumârna etc., sate în care se organizează şi festivaluri ale huţulilor), deci ca etnie distinctă, şi e dreptul lor să o facă, ucrainenii considerându-i doar o ramură podolică a naţiunii lor. Odinioară, moldovenii le-au zis huţani, dar ei şi-au zis, întotdeauna, „verhovinţi", adică „munteni".

Din punctul nostru de vedere, huţulii reprezintă „o enigmă etnologică", atestată documentar, drept altceva decât românii sau ucrainenii, într-o corografie din 1527, în care se precizează că „rutenii, astăzi, sunt aşezaţi între moldoveni, poloni, tătari şi locuitorii munţilor Carpaţi"[23], muntenii („verhovinţii", cum îşi spun singuri) fiind, deci, o etnie distinctă.

În 1541, când se publică, la Viena, „Chorografia Moldovei", în ediţia lui I. Singrenius, se precizează, iar, că rutenii, a căror ţară se numeşte Rusia Roşie sau Galiţia, „sunt aşezaţi între moldoveni, poloni, tătari şi locuitorii munţilor Carpaţi", iar cum „patria veche a huţanilor a fost Pocuţia şi regiunea muntoasă a Rusiei subcarpatice"[24], sinonimia „verhovinţi" – locuitori ai munţilor Carpaţi pare plauzibilă.

În satele din judeţul Suceava, huţulii au venit după 20 mai 1762, când „Varftolomei arhimandrit sfintei mănăstiri Putnii şi cu fraţii datam încredinţată scrisoare noastră oamenilor Ruşi de la Putila, anume lui Simion Gorban şi lui Ivan săn lui, şi lui Grigorie brat lui Simeon

23 CRONICAR ANONIM, *Călători străini despre ţările române*, I, p. 197

24 NISTOR, ION I., *Problema ucraineană în lumina istoriei*, p. 67

Gorban, lui Istrati Zaeţi şi lui Igna brat lui, Tomii Torac şi feciorilor Becii, lui Precop şi lui Anton brat lui, lui Ostafie Ilciuc şi lui Ivan Uţă, ce l-au priimit Ostafii Ilciuc, lui Velicico Chisăliţă şi lui Ştefan Jonaciu, şi lui Fteodor Zubeni, şi lui Precop Ivanchii, precum ne-am tocmit cu dănşii şi le-am dat să stăpânească ei optu munţii ai sfintei mănăstirei Putni, anume muntele Cobislitu, pre care munte să-l stăpânească Simeon Gorban şi cu Ivan săn lui, şi cu Grigorie brat lui Simeon Gorban, muntele Iaroviţa, pre care munte să stăpânească Istrati Zaeţi şi cu fratele său Ignat, muntele Tomnatecul, pre care munte să stăpânească Toma Torac şi ficioarii Becii, muntele Ţapul, pre care munte să-l stăpânească Precop cu fratele său Anton Creciuneştii şi cu Vasile Bobenca şi Istrati, muntele Bobeica, pre care munte să-l stăpânească Velicico Chisăliţă şi cu Ştefan Jonaciu, şi cu Fedor Zuben, muntele Moldova, pre care să-l stăpânească Ivan Ihuţă şi cu Neculai Haleţ, muntele Pogonişte, pre care munte să-l stăpânească Simeon Gladici şi cu Precop Ivanchi.

Aceşti oapt munţi, cari anume i-am scris mai sus, să-i stăpânească fieşte carile, neintrănd unul în parte altue, ce să-i ţăe tocma după cum i-au hotărât părinţiii cei vechi ai acestei sfinte mănăstiri şi după tocmală ce am avut cu dănşii, să dei adetiul sfintei mănăstiri, în tot anul, de fieşte care munte căte noaosprezece oai mieşoare bune, care o plăce trimeşilor mănăstirei, cum şi primăvăratecul, în fieşte care an, după vechiul obiceiu, şi acest dat să-l dei, în fieşte care anu, în luna lui Iulie, după vechiul obiceiu; aşijdire, la care dat, să dei toată stăna căte un vecicari şi căte un caş mare, mai mult nimică, aşijdire sănt dator numiţii Ruşi, după tocmala ce am făcut cu dănşii, oameni străini să nu priimască între dănşii, mai ales oameni răi, tălhari, încăt, de s-ar întămpla să vie la dănşii de aiure oameni răi sau tălhari, îndată să facă ştire la mănăstire şi în tot chipul să silească ca să ferească mănăstire de oameni răi.

Drept aceea, de acum, înainte, numiţii Ruşi, dăndu pe tot anul adetiul sfintei mănăstirii de plin, cum scrie mai sus, să stăpânească numiţi munţi cu pace, altu nimeni fără de voe lor să nu între întru acei munţi; şi pentru credinţa li s-au dat aceasta încredinţată scrisoare, cu pecete sfintei mănăstirii şi de noi iscălită, aşijdire şi noi am luat de la dănşii zapis asemine acestii scrisori”[25].

[25] BALAN, TEODOR, *Documente bucovinene*, vol. VI / 1760-1833, p. 55-57

Începând, deci, din „anul de la Hristos Măntuitoriului nostru o miie şapte sute şasăzăci şi doai, Mai în doaozăci de zile", munţii nordului moldav încep să se numească „munţii huţăneşti".

Despre huţuli sau huţani, cum li se mai zicea prin Moldova, au scris, cu entuziasm, dar şi cu dorinţa secretă de a-i revendica drept mlădiţă a unui neam sau altul, mulţi, mulţi istorici. Kochkov, de pildă, îi considera, iniţial, „traci sau sciţi românizaţi, apoi slavizaţi", mai târziu, revenind asupra temei, îi cataloga drept goţi, cumani sau mongoli românizaţi şi apoi slavizaţi (la fel credea şi Mihai Eminescu). Fischer şi Kozak opinau că huţanii ar reprezenta resturi cumanice (opinie preluată, cum se va vedea, şi de Em. Grigorovitza), Diefenbach îi vedea drept malo-ruşi, V. Suchiewici întrezărea o „mlădiţă a poporului rutean", în vreme ce Wolkow le căuta rădăcinile prin munţii Caucaz. E. Pol considera că huţanii formează „tipul slav nealterat", iar praghezul Lubor Niederle descifra în ei „o enigmă a etnologiei slave". I. Szuski le găsea huţulilor o rădăcină lechită şi românească, Kaluzneacki, în excelentul lui studiu, argumenta că huţanii ar fi uzi (cumani), iar Vladimir Kubijovici, mai vag, îi considera „amestec slav cu populaţia sud-estică", opinie oarecum preluată şi de Iancu Nistor, care vedea în huţuli o „populaţie slavă cu suport etnic românesc".

O eroare înseamnă, din punctul de vedere al lui Lucian Blaga, să judecăm trecutul „din perspectivele epocii noastre", ignorând faptul că, în vechime, nu existau popoare, în înţelesul de astăzi al cuvântului, ci populaţii, deci nişte obşti mai curând ocupaţionale, decât naţionale. Prin munţii în care îi vom regăsi, mai târziu, pe „locuitorii munţilor Carpaţi", deci pe huţuli, au trăit, în vechime, carpii, aliaţi ai goţilor în incursiunile balcanice, deci numele de guţan-guţul (cu „g" pronunţat „h" în ucraineană, deci huţan-huţul) ar putea denumi acest statut de aliaţi ai goţilor, pe care l-au avut carpii, în vechime, un alt argument în favoarea presupusei descendenţe carpice reprezentându-l numele de Carp, Karpiuk, Karpov, atât de des întâlnit printre huţuli.

Din punctul nostru de vedere, huţulii reprezintă „o enigmă a etnologiei" doar în măsura în care oazele de preistorie nealterate înseamnă ele însele enigme, „locuitorii munţilor Carpaţi" conservând, de-a lungul timpului, o anume matrice stilistică, numită, cândva, civilizaţie boreală, oamenii munţilor, indiferent de graiurile pe care

le-au deprins de-a lungul veacurilor, din nevoia lor de a face negoţ, fiind şi excelenţi meşteşugari, cu o feronerie de tip gotic admirabilă, reprezentând o identitate statornică şi distinctă, cea care „supravieţuieşte pe înălţimi”, cum se spune în toate cărţile sfinte ale omenirii.

Pornindu-se de la studiile istoricului ucrainean Kaluzniacki, care opina că „străbunii Huţanilor de azi au fost un popor care vorbea româneşte şi se pare că el a venit din Ungaria”, în istoriografia românească s-a scris mult şi contradictoriu. Kaluzniacki opina că huţulii s-ar trage din „coloniile româneşti de odinioară din Galiţia”, folosindu-se drept argument „faptul că şi celelalte nume, ce le dau huţanii munţilor, pădurilor, pâraielor, văilor locuite de dânşii etc. sunt de origine românească… Măgura, Cliva, Sihla, Hruni, Negrova (a lui Negrea), Ripna, Cirpa, Argeluşna, Leurda, Gorgan, Rakita, Foreşcinca, Lunga, Rotundul, Capul, Puncela, Argeluşa, Strişora, Cucul, Secatura, Păcura, Cărătura, Ledescul, Vascul, Radul, Brebenescul, Brescul, Şesul, Pietros”, româneşti fiind „şi numele ce poartă satele lor din Galiţia, precum: Acrişori, Brusturi, Runguri, Şesori, Strâmba, Rosulna etc., apoi şi din Bucovina: Rus-pe-boul, Gropa, Breaza, Putila, Lăpuşna etc”. Tot Kaluzniacki susţinea că „îmbrăcămintea Huţanilor arată origina lor cea românească, afară de pantaloni şi pălărie… şi chiar numele straielor sunt româneşti, precum gugla, zgarda, canca, chiptariu ş.a.”, numai că nu doar huţulii, ci şi rutenii aveau un port asemănător (doar cromatica diferă), portul ruralităţii europene din perioada boreală. Ca şi românii, huţulii au predilecţie „pentru viaţa păstorească”, asemănătoare fiind „chipul cum prepară brânză”, „o mulţime de numiri din viaţa păstorească, precum berbeniţa, bovhar, bovharka, vatah; urda, hurda şi vurda, kliaga, kliagate, zakliagate, harmasariu, vacariu, marga, rânza, brânza… floiara, româneşte fluier; kapestra, româneşte căpăstru”[26].

Cărturarul român Em. Grigorovitza, întâlnind, la Vatra Moldoviţei, o „populaţie stranie”, muntenii pe care „românii îi numesc… „Huţani”, dar ei „singuri, însă, îşi dau numele de Huţuli”, consemna că huţulii sunt „înzestraţi cu un fizic extraordinar de viguros, deşi de statură mai mult mică”, că trăsăturile seamănă cu „tipul munteanului român, căci se potriveşte cu el în multe”: „fruntea înaltă, nasul drept, apoi ochii, părul şi întreaga expresiune fizionomică ne fac să credem,

---

26 REVISTA BUCOVINEI, Anul III, nr. 14/1.08.1888, p. 2, 3

mai ales când se întâmplă că şi statura Huţanilor să fie mai înaltă ca de obicei, că avem înaintea noastră viţă română curată… Portul bărbaţilor, ca şi al femeilor, deşi nu diferă mult de cel românesc, excelează, însă, prin colori extrem de vii, între cari variaţiile roşului găsesc multă preferinţă. Astfel, bernevecii (pantalonii), la bărbaţi, ciorapii şi broboadele la femei, apoi toate obiectele de găteală ale ambelor sexe, ţărţămurile, ciucurii şi găitanele la haine, ghiordanele şi panglicele la gât şi pălărie, cozile, la împletitura părului etc. sunt aproape exclusiv în culoare roşie închisă.

Temperamentul Huţanului prezintă, la rândul său, pentru cine îl cunoaşte, ceva din cale-afară viu, uneori chiar feroce, un amestec curios de veselie zburdalnică şi sălbatică-impetuoasă, care, pe cât e de interesant ca apariţie, ca trăsătură de rasă şi calitate naturală, însă pare, totuşi, că e ceva fatal pentru aceşti munteni interesantă…

Ce-i mai interesant, pentru noi, Românii, este că aceşti Huţani, deşi vorbesc, aproape exclusiv, idiomul malorus, aşa-numita limbă ruteană sau, mai bine zis, subdialectul ei podolic-huţulic, au în limbajul lor o mulţime de termeni vechi şi curat româneşti, care se raportează mai ales la obiectele de primă necesitate” toate acestea determinându-l pe „Miklosich („Ueber die Wanderunhen der Rumunen”, Viena, 1879), să se ocupe îndeaproape cu acest interesant popor şi să-şi dea seamă de raporturile sale cu elementul românesc”.

În teoriile contradictorii ale sfârşitului secolului al XIX-lea, huţulii erau consideraţi „resturi de Cumani, care… poartă, în unele cronici, încă şi denumirea de Uţi sau… Guţi (Dimitrie Onciul), numire care, sub influenţa slavă, a dat, apoi, naştere la numele de Huţ, întregit, în urmă, prin terminaţia turcă „ul”, în Huţul”.

„Huţanii… vorbesc exclusiv idiomul malorus… au foarte multe vorbe româneşti, ce persistă a se menţine în limbajul lor cu o adevărată îndărătnicie”, în Bucovina locuind pe „cursurile celor patru ape… Bistriţa românească (afluentul Siretului)… cursul superior al Prutului, cu afluenţii săi, Ceremuşul Alb şi Ceremuşul Negru, şi, în fine, Bistriţa galiţiană (Bestretza, până la revărsarea ei în Nistru)”, munţii lor numindu-se „Negrova (Neagra), Ripna (Râpa), Kripa (Cârpa), Ardzelanka (Argeleanca), Leurda, Gorgan, Rekita (Răchita), Lunga, Rotundul, Kapul, Ardzelusza, Stryszora, Kukul, Sekatura, Pekura, Ledeskul, Waskul, Ra-

dul, Brebeneskul, Breskul, Szesul (Şesul), Pietros, Baltagul şi aşa mai departe. Găsim, apoi, nume de sate huţăneşti ca: Akryszore (Acrişoare), Brustury, Runkury, Szezory (Şesuri), Strymba, Ruspeboul, Gropa, Breaza, Lapuszna, Feresculia, Baia, Mikulikzy, Tekaczy (Tecucii), Dora".

Un dicţionar huţano-românesc al vremii cuprindea termenii: arawona (arvună), balmus, balta, buntowaty (a bântui), barba, basaman (basma), berbenyca (berbinţă), beteha sau betega (beteşug), beteznyj (beteag), blynda (blânda), bowar (bouar), bowharka (bouarie), bryndza, bukata, buteja (potaia), bysyha sau bysyga (beşica), cara (ţara, adecă poporul), caryna (ţarina, în înţeles de femeie murdară), cundrawyj (de la „cu ţarţamuri", uzitată de muntenii transilvăneni), coprahy (cioprazuri), cardak, ciokan (ciocan), cubuk (ciubuc), dora (nafura, însă şi pasca sfinţită), dzigeraj (jigăraia), fakarnyj (făţarnic), ferdil (de la ferdeală, fedeleaş, cuvinte ce s-au format în limba noastră de la germanul „Viertel"), ferfelity (a fâlfâi), fijin (fin, adică copilul ţinut la botez), flekew (flecău), flojara (fluer), foja (foaia, în înţeles de frunză, crenguţă, cetină), folos şi folosyty, furtuna, fota, frembija (frânghia), gerdan (ghiordan), glegul (de la un cuvânt vechiu românesc, care va fi însemnând atât cât potecă), grun (de la cuvântul românesc grui, adică dâmb, colină, dâmb, înălţime), gluga, hazduga (de la expresiunea, asemenea veche românească, hagiugă, cu care se denumeşte un brad tânăr), hanca (de la cuvântul românesc, aproape dispărut, hanţă, adică gloabă, mârţoagă), harmasar, hergew (hârdău), kamanak (comanac), kapestra, karuca (căruţa), kiltuwaty (a cheltui), kiptar (pieptar), kiaga (cheag), klana (claia), kucma (cuşma), kurman (curmei), lew (leu), lywada, lok, maj (particula de comparaţie „mai" şi, pe lângă asta, şi în înţelesul de încă), malaj (malai, în înţeles de turtă de făină de păpuşoi sau mămăligă), mamaliga, marfa, marha (margă, adică vită), merenda (merinde), nanas şi nanaszko (naş), nena (neanea, în înţeles, însă, de mamă), parl (parte), pizma, plaj, plesa (plisa), prejda şi prejdowaty (prada), pomana, purna (putina), putera şi puternyj (putere şi puternic), retez, rynza, rypa, salas, samanaty (a sămăna cu cineva), saraka, sehelba (aceiaş expresiune veche există la Români, pentru a indica un loc gol sau o poiană mică în munte), sokotety (a socoti, în înţeles, în înţeles de a băga de samă), spuza, stemperaty sa (a se astâmpăra), strunga (strungă), syhla (sihlă), skam (scamă), sura (şură),

tjar (chiar), tokma şi tokmyty sa, tryfoj, trymbita, tursuk (târş), wakar, ware (particula interogativă românească „oare”), watah (vataf), watra, venit, warda (urda), zgarda, batalew (bătălău), butuky (butuci), falca (falce), kausz (căuş), sapaty, szwara”, Em. Grigorovitza identificând şi alte cuvinte cu etimologie comună: „besahe (de la desage); falety sa (a se făli); gaura (în înţelesul de gură de peşteră), gerla (identic cu „gârla”, cum se înţelege în Moldova, adică râpă); indemnaty (a îndemna); kuracaty (a curăţa, vorbind, mai ales, de dezghiocarea de fructe); makar (măcar, adică barem); mardzina (marginea); mankaria (mâncarea, în înţeles de pâine zilnică); nimika (cu caracter exclusiv substantival, zicând, de exemplu, la aplicarea unei amenzi băneşti, când inculpatul a doborât câţiva arbori sau a comis altă stricăciune în pădure, după ideea lui, „Jak to, platety za taku nimiku?”, adică: „Cum, să plătesc pentru o astfel de nimică?”); pilda (exemplu, pildă); ploa; pekla (pâcla, adică negura); potta semenca (sămânţă); uretno (urât, însă numai în înţelesul aplicat la vreme; de exemplu, „nadwori duze uretno” sau „uretnyj witer”, vânt urât); în fine, cuvântul „klaka”, cu acelaşi înţeles ca şi în limba noastră, pe care cuvânt, însă, domnul Kaluzniacki l-a constatat numai la Ruteni”.

Em. Grigorovitza opina „în această chestie extrem de dificilă şi delicată… că aceşti Huţani nu pot fi de origine românească, dar nu au fost nici Slavi”, ci „de viţă mongolică”, probabil „Cumani, Polovţi sau Uţi”[27].

Teoria lui Kaluzniacki despre originea cumanică (uzi) a huţulilor a fost contrazisă de istoricul ucrainean „Korzeniowski, pe la 1845”, care, sesizând dragostea lor aproape cultică pentru cai, specifică populaţiilor de stepă „a încercat, să deducă numele Huţul de la „koculi”, derivat din „kociovati” a nomadiza”, dar huţulii „consideră numele acesta ca o injurie la adresa lor, susţinând că acest nume se aplică numai cailor huţăneşti”. Între ei, huţulii îşi ziceau „ruski liude” (oameni ruşi), „chrestiani” (creştini), „hirski” (munteni) sau „verhovenci” (locuitorii piscurilor de munte).

„Kaindl susţinea, într-o vreme, că Huţanii sunt Sciţi slavizaţi”, iar ulterior propuse o rădăcină etimologică în cuvântul românesc „hoţ”. Janow susţinea că „particularităţile ideomelor huţule arată că Huţulii reprezintă un amestec al vechii populaţii româneşti cu acele resturi

---

27 GRIGOROVITZA, EM., *Huţanii Carpaţilor*, în „Deşteptarea”, nr. 69, 70/ 1902, p. 3

de populaţie lehitică" şi că din amestecul „româno-lehit", peste care „începu să se reverse, cu vremea, populaţia ruteană", s-au format huţulii, cărora slavii ar fi izbutit să le imprime „caracterul etnic rutean".

„Patria străveche a Huţanilor a fost în Pocuţia şi în regiunea muntoasă a Rusiei subcarpatice", iar afluenţa lor spre nordul moldav a fost semnalată „pe la începutul veacului al 17-lea", când au coborât pe „apa Ceremuşului, spre a se aşeza în Carpaţii moldoveneşti, şi anume, mai întâi, la Câmpulung Rusesc şi la Răstoace pe Ceremuş. De acolo, ei au ajuns la Berhomete şi Şipotele Siretului. Înaintând pe Putila, în sus, ei au sălăşluit, la Putila, Dichteneţ, Sârghieni şi Plosca, de unde au trecut în valea Sucevei, la Seletin şi Şipotele Sucevei, iar de acolo s-au scoborât, cu o bifurcaţie, la Cârlibaba, iar cu alta, pe Moldova, în jos, la Breaza, şi pe afluenţii Moldovei, Moldoviţa şi Suha, ocupând satele Argel, Ruşii-Moldoviţei, Ruşii-pe-Boul, Ostra şi Gemenea. Răspândirea Huţanilor, în munţii Bucovinei, s-a făcut în aşa fel că cei sosiţi mai devreme vindeau locurile lăzuite sau despădurite de ei celor ce veneau în urma lor, iar ei pătrundeau mai adânc în munţi, unde lăzuiau alte locuri, în luptele necontenite cu posesorii braniştilor boiereşti, mănăstireşti sau chiar domneşti". Naturalistul Haquet, care trecuse prin munţii noştri în anul 1788, atribuie primarului huţul din Putila („căpitanul sau judele locului") afirmaţiile că „strămoşii lor fuseseră, pe vremuri, hoţi şi ucigaşi, şi că numai urmaşii lor s-au deprins, mai târziu, la muncă cinstită şi stăruitoare. Munţii le serveau de adăpost când erau urmăriţi; dar, înmulţindu-se norodul, ei nu se vor mai putea sustrage de urmărire şi aşa fură siliţi să-şi schimbe traiul şi să se lepede de apucăturile lor prădalnice", deşi „aproape jumătate de locuitori au rămas încă credincioşi vechiului lor stil de viaţă"[28].

. Hacquet susţinea că şeful comunităţii huţule din Putila avea „un mic harem la casa sa", acest „căpitan" sau „jude" fiind, de fapt, „Regele Huţulilor", deci un Dariciuc – după cum s-a numit ultimul „rege al huţulilor", cel care i-a trimis un pieptar de lână lui George Flondor, în anii încarcerării comuniste.

„În secolul al XVIII-lea, istoria Huţanilor moldoveni este plină de hoţii şi prădăciuni. De la 1742, tulbura liniştea munţilor

28 HACQUET apud GEORGE BOGDAN-DUICĂ, *Bucovina. Notiţe politice asupra situaţiei*, p. 147

faimosul haiduc Olexa Dobosciuc, care se refugiase în Moldova şi a cărui extrădare fusese cerută lui Constantin Vodă Mavrocordat de starostele polon Kriwokowski. Acest „Doboş, vătaf de tâlhari", se „mistuise" la Răstoace şi, atunci, starostele de Cernăuţi primi ordin să silească pe Răstoceni să descopere ascunzişul haiducului.

O sută de ani mai târziu, la 1848, se ridică, din rândurile aceloraşi Huţani, aventurierul Luchian Cobeliţa"[29].

Huţulii sunt şi rămân „o enigmă etnologică", revendicaţi, în egală măsură, şi de români, şi de ucraineni, şi tocmai de aceea ei trebuie priviţi, ca şi Bucovina, drept o verigă de legătură între români şi ucraineni şi nicidecum drept măr al discordiei.

[29] NISTOR, ION I., *Problema ucraineană în lumina istoriei*, p. 65-68

Casele şi aşezările moldoveneşti

În primele două veacuri ale statalităţii moldave, documentele cancelariei voievodale şi relatările călătorilor străini nu confirmă existenţa bordeielor în Moldova, ci numai a caselor de lemn, aşezate în mijlocul „ocinii" strămoşeşti, funcţie de numărul părtaşilor, dar nu mai multe de zece, de regulă pe o coastă de deal sau chiar pe culme, după un străvechi obicei al locului. „Ei nu au oraşe mari, ci sate multe şi (multe) animale"[30], însuşi voievodul Alexandru cel Bun fiind întâlnit „la un sat al său, numit Cozial"[31], unde, în mod surprinzător, locuia.

Abia după vreo două veacuri de la întemeiere, când „din toate părţile ţara aceasta au fost încungiurată de războaie…, împrăştiindu-se norodul, unii în ţara lişască, alţii în Ardeal"[32], s-au cam pustiit locurile, dar, la revenirea bejenarilor, stilul tradiţional al aşezărilor moldoveneşti, cu case risipite pe înălţimi, nu s-a pierdut. „Toate casele au acoperişuri în povârniş, făcute din şindrilă, şi aceasta s-a născocit din pricina ninsorilor mari, pentru ca zăpada să nu se poată aşeza pe ele. Toate casele au coşuri şi sobe"[33] şi erau lucrate „cu măiestrie din lemn de brad"[34]. Chiar şi pe munţii aparent pustii, dinspre Maramureş, „se

---

30 SULTANIEH, ARHIEPISCOP DE, *Călători străini despre ţările române*, I, p. 39

31 LANNOY, GILLBERT DE, *Călători străini despre ţările române*, I, pp. 50-51

32 STEFANELLI, T. V., *Documente câmpulungene*, p. 440

33 ALEP, PAUL DE, 1653, *Călători străini despre ţările române*, VI, p. 300

34 KRMANN, DANIEL, *Călători străini despre ţările române*, VIII, pp. 260-262

găseşte, ici şi colea, câte o căsuţă… Sate întregi nu se întâlnesc aici”[35], impresia aceasta de pustietate fiind doar o impresie, pentru că obiceiul străjerilor câmpulungeni, care beneficiau de privilegii răzeşeşti, deşi nu erau răzeşi, era de a-şi dura locuinţele acolo unde îşi aveau fâneţele şi păşunile, departe de vatra satului, care trebuia să rămână o localitate mică, neinteresantă pentru eventualele oşti de prădători, iar risipirea aceasta de case avea să determine, în vremuri mai de tihnă, apariţia vetrelor câmpulungene de sate înfrăţite prin rădăcinile uitate prin istorie.

Bordeiele aveau să apară târziu în Moldova, după anul 1700, odată cu înmulţirea iobagilor şi a meseriaşilor individuali, aduşi din ţările megieşe, cu privilegii mai puţine decât cele din vremea lui Alexandru Vodă, fiul lui Ilie şi nepotul lui Alexandru cel Bun, când se întemeiau sate (Iţcanii, de exemplu), cu oameni „de orice limbă”, ca să fie, cu slobozenie, „meşteri sau cojocari sau orice fel de meşter sau rus sau grec sau orice fel de limbă”[36]. Dar şi bordeiele acestea, toate de suprafaţă, care se alătură unor „case frumoase… clădite din lemn” nu erau, în fond, decât tot un fel de case, dar de tip slav (moştenire târzie a caselor cucuteniene), cum se mai găsesc şi astăzi prin părţile de câmpie ale Moldovei, inclusiv ale Bucovinei, un fel de locuinţe din materiale uşoare, necostisitoare şi lesne de realizat: „când vor să-şi clădească o casă, bat câţiva pari în pământ, îi împletesc, apoi, cu nuiele ca un gard şi ung acea împletitură cu lut, pe dinăuntru şi pe dinafară, iar pe deasupra pun nişte căpriori proşti, învelesc acoperişul cu iarbă sau cu stuf şi, astfel, casa e gata alcătuită. Numai într-o odaie şi o polată, care slujeşte şi de cămară. Totul este, însă, curat şi văruit, deşi are o temelie atât de şubredă şi s-au folosit procedee învechite. Mai au, în odaie, în loc de sobe, cuptoare, întocmai ca în Rusia, iar deasupra este un hogeag, prin care iese fumul de la flacără şi se poate foarte bine coace în cameră şi găti bucate”[37].

O astfel de casă avea să fie descrisă şi evaluată, în 27 ianu-

---

[35] BARDILI, JOHANN WENDEL, *Călători străini despre ţările române*, VIII, p. 282

[36] ACADEMIA ROMÂNĂ, *Documente privind istoria României*, XIV, XV, vol. I, p. 260

[37] WEISMANTEL, ERASMUS HEINRICH SCHNEIDER VON, 1712, *Călători…*, VIII, p. 350

arie 1756, de dregătorii trimişi de Divanul lui Mihai Racoviţă Vodă notând în raportul către Divan: „Am văzut o căsuţă mică de nuiele şi veche, şi am socotit preţul casei un leu pol, că mai mult nu face” . Condiţiile de locuit erau, în „casele” de nuiele ale iobagilor, absolut mizerabile: „nu au nici paturi şi este rar să vezi ceva perne; ei dorm pe pământul gol sau pe vatră, pe scânduri sau pe rogojini, cu ţoală proastă aşternută deasupra şi cu una ca aceasta se şi învelesc. Pe dedesubt nu pun fân sau paie, deşi îşi frâng oasele în acest chip; adeseori bolnavilor li se fac găuri în şolduri din statul culcat în felul acesta”[38].

În părţile nordice ale Bucovinei, casele împletite din nuiele, specifice iobagilor, aveau să fie numite bordeie sau colibe, dar denumirile acestea sunt târzii, de după perioada de emancipare a clăcaşilor, care începea în 1848. „Bordeiul sau coliba avea o singură încăpere, fără pod, în care se intra direct, printr-o uşă mică, de afară. Acest tip de locuinţe era aşezat direct pe pământ. Pereţii, făcuţi din nuiele împletite, erau tencuiţi cu lut şi prin ei pătrundea uşor umezeala. Acoperişul, ţuguiat, era din snopi de stuf, rogoz sau paie de secară (jupi). Focul se făcea pe vatră şi fumul se răspândea în încăpere. Mobilierul era foarte sărac – o masă joasă, un pat din frunze, paie, acoperit cu piei sau ţoluri şi aşezat direct pe pământ sau fixat pe patru ţăruşi”[39].

Chiar şi la munte apar case jalnice, un fel de colibe, la suprafaţă, din lemn, odată cu închirierea munţilor mănăstireşti ai Putnei, în 20 mai 1762, unor „ruşi din Putila”, dar casele acestea nu sunt case româneşti, în ciuda unor superficiale asemănări, inclusiv cu arhitectura urbană armenească (modelul caselor româneşti), fiecare dintre ele fiind o „clădire în patru pereţi de bârne necioplite şi neunse, cu crăpăturile dintre bârne neastupate decât cu muşchi de pădure, cu un cuptor mare şi cu o fereastră în faţă, cu alta micuţă înspre ogradă, jos fără nici o podeală, iar acoperişul casei era de nişte lătunoaie, făcute din topor şi prinse pe căpriori cu nişte cepuri de brad drept piroane”[40].

A considera bordeiul sau coliba drept stadiu al începutului evo-

---

[38] WEISMANTEL, ERASMUS HEINRICH SCHNEIDER VON, *Călători…*, VIII, p. 352

[39] COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni, un sat la răspântiile istoriei*, p. 55

[40] PORUMBESCU, IRACLIE, *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, p. 171

lutiv al arhitecturii tradiţionale moldoveneşti este o mare greşeală, care porneşte de la necunoaşterea istoriei şi, mai ales, a istoriei celor două culturi rurale moldoveneşti: cultura răzeşească şi cultura ţărănească, distincte până în anul 1848.

De regulă, oricât de semnificative ar fi valurile de emigranţi străini care se stabilesc într-un anumit loc, ei adoptă, în primul rând, tipul de locuire specific, rod al determinanţilor geografic, climateric şi, desigur, social şi istoric. Prin urmare, casa tradiţională moldovenească, de inspiraţie urban-armenească, diferenţiată vag pe vetre de locuire, este şi casa tradiţională a huţanilor şi rutenilor din judeţul Suceava, aşa cum este şi a românilor din întreg nordul moldav.

Înainte de toate, sunt obligatorii câteva observaţii. Bordeiul, fie din bârne, fie din împletituri de nuiele sau din vălătuci, poate fi făcut de oricine, reprezentând o iniţiere preistorică (mitul lui Pelasg) lesnicioasă şi care nu presupune cunoştinţe meşteşugăreşti deosebite. Casa, însă, cu o cameră şi tindă sau cu două camere şi tindă, presupune meşteşug, deci ucenicie, iniţiere, deci un patrimoniu de îndeletniciri urbane, nu săteşti.

În ce priveşte casa ţărănească a românilor, a huţulilor şi a rutenilor, valoarea ei indiscutabilă constă şi în statutul de mărturie vie a coexistenţei târzii a preistoriei cu istoria, în acelaşi spaţiu al ruralităţii est-europene, dar şi în multipla ei încărcătură mitologică, inclusiv de eresuri („credinţe”), şi ele de origine ancestrală. Iar mărturiile care fac referiri la „poporul român”, cu trimitere directă la ruralitatea bucovineană a ultimelor 5-6 veacuri, înseamnă o mărturie şi despre modul de viaţă rutean şi huţan, rutenii formând, conform letopiseţelor, relatărilor călătorilor străini şi recensămintelor din 1772 (cu reproduceri de nume) şi din 1774 şi 1775, importante componente ale satului tradiţional bucovinean.

„Erau vremuri pe când poporul român, ca popor de păstori, pribegea cu turmele sale pe-ntinsele plaiuri şi şesuri ale pământului românesc şi nu-i era îngăduit să se bucure de o viaţă mai paşnică.

Pe de altă parte, năvălirea popoarelor flămânde şi pustiitoare, care veneau potop şi ca un vifor înfricoşat asupra Românilor, jefuind şi prădând totul ce le pica în cale, îi obligă ca să-şi ia refugiul în creierii munţilor, iar, în urmă, doar vetrele cu cenuşă mai vesteau pe unde au fost adăpostiţi. Aici, în adăpostul codrilor şi la umbra măgurilor, puteau

fi mult mai siguri, cu puţinul lor avut şi cu viaţa lor, decât pe-ntinsele şesuri, unde, dinspre răsărit, se aşterneau ca volbura urdiile sălbatice.

Veniră, însă, şi alte vremuri. După această grea încercare, ce-o avuse de îndurat neamul nostru, veniră şi timpuri mai bune, mai paşnice. Hoardele barbare trecuseră şi poporul român începu a se gândi la o viaţă mai ticnită şi mai statornică. Pe lângă viaţa de păstor, cu care era obişnuit, sosise timpul ca să se poată ocupa şi cu agricultura, punând, prin aceasta, temelia pentru o viaţă stabilă, punând baza unei culturi, care prevestea trăinicia neamului ce vine.

Ei se coboară de prin munţi, care, prin secole, i-au scutit de totală pierzare, prin văile mai adăpostite, unde, în locul colibelor, acoperite cu frunzare sau scoarţă de copac, începură a-şi clădi, din bârne mai groase şi necioplite, locuinţe mai trainice.

Străbunii noştri, ca fii credincioşi ai munţilor, au înţeles să prindă frumosul din natura împrejmuitoare şi să-l întipărească pe lucrurile lor, ce le aveau pe atunci, pentru viaţa simplă ce o duceau. Ca locuitori ai regiunilor muntoase, Românii au început a prelucra lemnul pentru case şi alte clădiri din lemn şi a face din lemn felurite acareturi, ce dovedesc, până-n prezent, un simţ pentru frumos, un simţ artistic.

Un strălucit document despre comorile de artă ţărănească ni-l dau lucrările arhitectonice ale ţăranului român. Acestea ne arată că străbunii noştri, deja în acele vremuri mohorâte, aveau o netăgăduită înclinare pentru artă şi simţul frumosului. Şi acest gust pentru arhitectura ţărănească s-a dovedit îndeosebi la locuitorii părţilor muntoase, s-a dovedit în părţile bogate în lemn, unde mai că fiecare vale, fiecare sat, se deosebeşte prin modul de clădire.

În munţi, unde prelucrarea lemnului e una din ocupaţiile de căpetenie ale poporului, se află clădiri caracteristice, clădiri autohtone, care, atât în privinţa tehnică, cât şi în cea estetică, ne-au rămas, până în ziua de astăzi, ca o vie mărturie despre gustul estetic al ţăranului român.

Ce privelişte măreaţă şi încântătoare se dezvăluie înaintea ochilor, când, în decursul unei călătorii, ni se oferă ocaziunea de a vedea satele locuite de Români, situate pe mănoasele şesuri şi plaiuri româneşti, scăldate în razele aurii de soare şi peste care domneşte atâta pace plină de evlavie şi de sfinţenie!

Şi-n aceste sate, cu ale lor modeste căsuţe, care ocrotesc un popor, cu toate nevoile şi suferinţele, cu toate bucuriile lui şi unde generaţiuni întregi de oameni se perindă pe calea veciniciei, stau, sporadic, monumentele de o veche arhitectură ţărănească. Sunt casele vechi ţărăneşti, făcute de mâna chibzuitoare a străbunilor noştri, încă cu veacuri înainte. Ele se înfăţişează, faţă de celelalte case ale satului, atât de demn şi atât de serios!

Simple de tot şi naive, în privinţa arhitectonică, se înfăţişează ele ochiului simple ca şi viaţa ce-o duceau străbunii, pe acele vremuri. De ele stă strâns legată viaţa lor sufletească, în ele se oglindeşte viaţa culturală şi socială, de pe acele vremuri.

După zisa bătrânilor, mai toate casele vechi ţărăneşti sunt făcute pe loc, adică din copaci tăiaţi de pe acelaşi loc, unde s-a clădit casa; căci locurile, pe unde, astăzi, se înşiră idilice sate şi se ridică fruntaşe oraşe, erau, pe acele vremuri, neatinse de mâna omenească. Peste ele se întindeau păduri întinse şi codri seculari.

Casele vechi ţărăneşti erau, ca şi acum, situate cu faţa spre miazăzi şi făcute din bârne necioplite, clădite, de-a lungul, în direcţiune orizontală, una peste alta şi încheiate, la cornuri, în cheutori, astfel că capetele bârnelor se prelungeau, cu 15-25 cm, peste cornul casei. Li se zicea şi case în cheutori sau în cheutori cu urechi. Existau, însă, pe acele vremuri, şi case cu stâlpi verticali şi cu pereţi împletiţi din nuiele şi unşi cu lut. Lungimea caselor vechi era de 5-8 m, iar lăţimea, de 3-5 m.

În cele mai multe cazuri, pereţii casei nu erau tencuiţi pe dinafară. Se aflau, însă, şi case cu pereţii tencuiţi, pe dinafară, cu lut şi daţi, în loc de var, cu mâl alb sau humă, după cum i se zice la ţară, o culoare cenuşie-deschisă.

Un brâu piedestal, tras cu mâl albastru, forma trecerea, de la temelie sau prispă, la pereţii casei. Jos, la temelie, împrejurul casei, era prispa de lut, de obicei cercuită cu bârne şi prinsă, la cornuri, cu cheutori. Prispa, pe care poporul român, în conservatorismul său, a păstrat-o, din acele vremuri, până în zilele noastre, o vedem, şi astăzi, la cele mai multe case ţărăneşti. Înălţimea ei era de 35-60 cm, iar lăţimea, 40-80 cm. Ea servea, pe de o parte, ca scut pentru temelia casei, contra gerului şi a frigului, în decursul iernii, iar pe de altă parte, în anotimpurile calde de peste an, ca loc de şezut, ca masă, ba chiar şi ca pat pentru dormit. Pe ea vezi, şi-n zilele noastre, bătrâni îngânduraţi şi încărunţiţi de apăsarea vremurilor grele, reamintindu-şi păţaniile vieţii sau ţinând sfat cu ai săi despre cele ce-o să aducă ziua de mâine.

În seri frumoase de vară, când soarele îşi trimite ultimul salut, de după crestele munţilor, îşi întind bătrânii, cu toţi glotaşii, masa lor de seară, pe prispa casei. Se-nşiră, pe-ntrecute, în povestiri, snoave şi glume, care le fac bucatele simple atât de gustoase. Astfel se petrec, până ce noaptea tăcută, cu aripile ei cernite, îi ademeneşte la odihnă. Tăcere sfântă învăluie toată firea! Ici, colea, doar un glas de fluier, doinind, sau

glasul privighetorilor mai tulbură tăcerea nopţii. Şi, la aceste melodii, se odihnesc ei, după munca zilei, atât de dulce, pe prispa casei, până ce, din nou, amurgul dimineţii îi deşteaptă, din lumea visurilor, la o muncă nouă.

Astfel, de prispa casei e legată o mare parte din viaţa ţăranului nostru. Chiar când zbuciumările unei vieţi de muncă şi suferinţe îşi cer tributul lor, când aceste îi rup firul vieţii, tot pe prispa casei ţi se desfăşoară durerosul tablou, când îl vezi pe ţăran, rece şi cu faţa galbenă ca ceara, aşezat, cu faţa-n sus, pe prispă, şi cu mâinile chinuite încrucişate, de veci, pe piept.

Acoperişul afumat al acestor case vechi, case cu streaşina lor lată, era în patru table sau în patru laţi. Ele se compuneau din patru table, şi anume din două table în formă de trapez, iar două în formă triunghiulară. Prin fumul ce ieşea din cahla hornului şi se înfunda în podul casei, până ce, prin deschizături anume lăsate, îşi afla ieşirea, acoperişul acestor case era bine conservat şi putea rezista prin timp îndelungat putrejunei.

Acoperişul caselor ţărăneşti este de tot tipic şi caracteristic. Nicicând nu-i vedea, la ţăranul român, case cu acoperişul în două table sau în doi laţi, după cum îl găseşti la casele Nemţilor.

Pe acele vremuri, se acopereau casele bătrâneşti cu scânduri, despicate numai din secure din trunchiul unui copac, îndeosebi, însă, se acopereau ele cu draniţe foarte lungi, de o lungime de 1,5-2 m. Aceste draniţe lungi erau puse, una peste alta, pe prăjinile sau leaţurile cioplite, ce erau întărite cu pene de lemn de căpriorii casei; iar, ca să nu le ia vântul, se puneau, curmeziş, la capătul acestora, prăjini sau căpriori subţiri, care se întăreau, apoi, bine cu gânjuri, de leaţurile de dedesubt. Mai târziu, când uneltele de fier au ajuns a fi mai cunoscute – în cazul acesta, sfredelul – ele se sfredeleau şi se întăreau de leaţuri cu cuie de lemn, şi anume cu cuie din lemn de tisă, tei sau şi răchită. Cei mai bogaţi le drăniţeau cu cuie de tisă, cei mai sărmani, cu cuie de răchită.

După ce ţiganii fierari se încuibaseră prin satele româneşti, după ce fierul şi aplicarea lui ajunse a fi cunoscută poporului, se drăniţeau casele ţărăneşti şi cu cuie de fier, făcute de ţigan…

La streaşina acoperişului, din faţa casei, atârna prăjina, legată de vârful căpriorilor cu gânjuri. În unele părţi, se numeşte această prăjină şi drughină, grindă, rudă sau şi rudiţă. Ea serveşte pentru atârnarea schimburilor, a hainelor, precum şi a altor lucruri.

Suport de drugină

Modeste de tot erau cerinţele poporului român, pe acele vremuri, modest întocmită era şi casa lui. Afară de tindă, ce era situată înspre apus, mai era încă o odaie, pe care o întrebuinţau bătrânii ca odaie de locuit. Această odaie, căreia îi ziceau şi „casă", se afla înspre răsărit.

O uşă simplă de lemn, făcută din scânduri, despicate din trunchiul unui copac şi netezită numai din secure sau bardă, forma intrarea în tinda întunecoasă şi, de obicei, fără fereşti. Această uşă joasă şi îngustă era de o înălţime de 1,70-1,90 m şi de o lăţime cam de 70-85 cm. Ea era cu ţâţâni şi încuietoare de lemn, şi prinsă numai în cuie de lemn.

Astfel mai toate lucrurile, mai toate acareturile şi sarsamurile, ce le aveau Românii, pe atunci, astfel toate înjghebările atât de originale, de pe acele vremuri, erau executate numai din lemn. Aşa aflăm, şi-n zilele noastre, care vechi de lemn, pluguri de lemn, precum şi felurite acareturi pentru economia ţăranului nostru, pe care bătrânii le ţin ca o mărturie vie a acelor vremuri.

Atât la ţară, cât şi, îndeosebi, în părţile muntoase, se găsesc, încă, multe uşi cu încuietoare (broască) şi cheie de lemn, atât de artistic construite, că nimeni n-ar fi în stare să le deschidă, afară de stăpânul cheii. Şi câte alte lucruri vechi, câte obiecte frumoase, din vechiul mobilier ţărănesc, nu se pot afla, încă şi astăzi, împrăştiate pe la ţărani!...

Spre asigurarea contra oamenilor răuvoitori, în acele vremuri de puţină siguranţă personală, se trăgea, în decursul nopţii, la uşă, zăvorul, de obicei, un par gros şi tare, care prindea, de-a curmezişul uşii, din perete în perete. Atari zăvoare se pot afla, încă, sporadic, pe la casele bătrâneşti, precum şi la porţile de intrare ale vechilor mănăstiri din ţară (Putna, Vatra Moldoviţei).

Pragul de la uşa tinzii era foarte înalt; el servea şi ca loc de şezut.

Tinda casei, un spaţiu de o formă dreptunghiulară, de întindere de 8-10 mp, servea, pe atunci, totodată şi ca cămară. Aici păstrau bătrânii felurite lucruri pentru trebuinţele casei. Ea era, jos, nisipită cu pământ şi unsă cu lut, iar sus, despodită sau desfundată, aşa că puteai să ai privire liberă în podul casei. Din tindă, era, pe o scară simplă, suişul în podul casei, care, de asemenea, servea ca loc de păstrare pentru felurite lucruri. Aici ţineau bătrânii, în obroace, bine păstrate bucatele, iar în desagi, hainele şi schimburile lor, precum şi alte lucruri.

O uşă de tot modestă şi simplă, cu un zăvoraş de lemn, o uşă din scânduri simplu netezite, numai din secure sau bardă, forma intrarea în „casa" ţăranului. Călcând în această încăpere patriarhală, în care străbunii noştri şi-au trăit viaţa ce le-a fost îngăduită, eşti, inconştient, stăpânit de simţăminte pline de evlavie şi veneraţiune faţă de această încăpere.

Aici, fiecare ungher, fiecare lucru, fie el cât de primitiv, cât de neînsemnat, îşi are povestea sa. Această odaie, de o suprafaţă cam de 16-18 mp şi de o formă aproximativ pătrată, era, jos, nisipită cu pământ şi unsă neted cu lut. Sus, la o înălţime de 1,70-2,00 m, se află podul casei sau tavanul, făcut din scânduri, simplu netezite şi puse, una lângă alta, peste grinzile sau drăgarii casei. În direcţia crucişă a grinzilor, se află, pe de dedesubtul acestora, grindariul sau coarda, după cum o numesc prin alte părţi, pe care se păstrau felurite lucruri casnice, precum şi fel de fel de flori şi plante bune de leac şi descântec.

Tot mobilierul, original şi simplu, era orânduit, de obicei, în jurul odăii, pe lângă pereţi, aşa că mijlocul odăii rămânea mai mult liber, ceea ce da ochiului privitor o înfăţişare atât de plăcută.

Îndată, la intrare, în cornul odăii, din stânga, era legendara vatră bătrânească, cu hornul şi cuptorul, iar în cornul din fund, tot din stânga, era aşezat patul, cu stâlp în pământ şi prins de pereţii casei. De la pat, se întindeau în jur, pe lângă pereţii casei, până-n dreptul uşii, laiţa de şezut, pe care se afla şi lada bătrânească.

În peretele de către miazăzi, se aflau, de obicei, două ferestuici micuţe, făcute aproape una lângă alta, iar pe cel de către răsărit se afla numai o ferestuică, adese, însă, şi două. Ele erau puse sau pe dinafară, sau pe dinăuntru, şi, la mijloc, prevăzute cu o cruce de lemn. Li se ziceau fereşti în cruci. Aceste ferestuici erau, de obicei, pe acele vremuri, prevăzute şi cu obloane de lemn, care, iarna, se închideau, în decursul nopţii. Ele erau de o formă aproximativ pătrată şi de o mărime de 25-40 cmp, aşa că cu anevoie ar fi putut intra prin ele un om înăuntru. Ca transparent, la aceste ferestuici mici, servea o piele

de bârdâzan sau burduf, prin care numai anevoie străbătea lumina zilei, răspândind în odaie o lumină mistică, ca vremurile de pe atunci.

Noaptea, petreceau bătrânii, adunaţi în jurul vetrei străbune, la scânteia focului vecinic nestins. Îi vedeai cum, cu fachia de mesteacăn aprinsă, în mână, îşi pregăteau bucatele, îi vedeai cum, la lumina roşietică a focului, se aşează la ospăţ, în jurul vetrei.

Aici, în jurul vetrei străbune, ascultau cei tineri, cu nesaţ, din graiul cumpănit al bătrânilor, în nopţile lungi de iarnă, frumoase poveşti, despre Feţi-Frumoşi, cu părul de aur, despre Ileana Cosânzeana, despre luptele voinicilor cu zmeii şi balaurii, iar para şerpuitoare a focului de pe vatră făcea să joace umbre fantastice prin odaia întunecoasă şi pe pereţii ei mohorâţi.

Erau atât de frumoase acele vremuri, cu lumea lor de poveşti, care ne-au rămas până în vremurile noastre ca nişte scumpe mărgăritare pentru mitologia poporului român. Însă veneau şi clipe vitrege, clipe de grea încercare, asupra neamului nostru.

În acele timpuri nesigure, străbunii noştri erau necesitaţi să grijească pentru asigurarea vieţii şi a avutului lor. Ei îşi întocmiră astfel şi vechea lor casă. Aşa aflăm, încă şi astăzi, la unele case bătrâneşti, „tainiţe", adică încăperi tainice, numai de dânşii ştiute şi cu intrare secretă.

Tainiţe se aflã şi la vechile mănăstiri, pentru scutul călugărilor, în timp de primejdie. Tainiţa casei bătrâneşti se afla, de obicei, în partea de miază-noapte a casei şi era despărţită prin un perete, în care se aflã şi intrarea secretă. Această intrare secretă era, din casa de locuit, pe sub pat, pe după cuptor sau şi prin podul casei. Din cauza întocmirilor lor, le şi spun ţăranii, în zilele noastre, „case tâlhăreşti". În aceste tainiţe, care aveau o înălţime cam de un metru, îşi păstrau bătrânii cele mai scumpe odoare, ca: haine, arme, bani şi celelalte lucruri preţioase, adese îngropate în pământ sau prin pivniţe secrete.

Aceste case vechi, în simplicitatea lor, aceste monumente patriarhale ale străbunilor noştri, stau, şi astăzi, sporadic, prin cele sate ca o vie mărturie a vremurilor din trecut. Poporul român, conservativ în cele ce a moştenit de la ai săi, a ştiut a păstra, cu credinţă statornică, vechiul meşteşug de clădire. Iar astăzi, dacă aruncăm privirile noastre asupra caselor ţărăneşti, presărate, atât de pitoresc, pe văile mănoase şi pe cele plaiuri, înconjurate de plăcuta verdeaţă a munţilor, vom obser-

va, în privinţa arhitecturii ţărăneşti, o mare schimbare, un mare progres spre bine. Acest progres, care nu se atribuie unei influenţe exterioare, a purces de la însuşi poporul român. Pe când, în mare parte, pitorescul costum naţional şi lucrările textile femeieşti sunt nefavorabil influenţate de motive străine, importate, în sânul poporului nostru, din alte părţi, arhitectura ţărănească, casa ţărănească, se prezintă ochiului încă într-o vergură originalitate. Popoarele din Vest, locuitoare pe unde valurile culturii au nimicit arta naivă a poporului de la sate, nu se mai pot mândri cu o arhitectură ţărănească. Urmaşi străbunilor noştri au ştiut să îmbogăţească arhitectura moştenită cu picuri curaţi, izvorâţi din simţirea şi cugetarea lor senină de ţăran. Astăzi, conform timpului, referinţelor şi cerinţelor de trai ale ţăranului nostru, ne apare casa lui, ce se află înconjurată de frumoase livezi şi grădini roditoare, primenită într-o altă haină.

Şi acuma, ceva despre clădirea şi modul clădirii casei ţărăneşti, ceva despre credinţele frumoase, păstrate, încă din vremurile basmelor, în sânul poporului.

Pentru clădirea casei, îşi alege ţăranul un loc bine situat şi, de obicei, la o distanţă anumită faţă de uliţă. Aici, în liniştea unei livezi cu pomi roditori, îi place ţăranului, potrivit firii sale, să petreacă în pace şi linişte viaţa sa.

Pe locul ales, toarnă stăpânul casei aghiazmă, înfige, apoi, în pământ un chip de cruce, în semn de credinţă nestrămutată, şi, cu inima plină de umilinţă, invocă harul celui de sus, ca locul ales pentru sălăşluire să fie scutit de orice rău. În acest loc, sub ceriul curat şi liber al unei regiuni pline de farmecul naturii, vezi cum meşterii ţărani, cu capul dezgolit, făcându-şi, cu dreapta, semnul crucii, încep a întruchipa dorinţa stăpânului.

Lucrul începe, mai întâi, cu punerea temeliei, pe care o zidesc din piatră. Însă, după cum sunt legate de viaţa ţăranului nostru atâtea credinţe, moştenite din depărtarea vremurilor, aşa, şi la clădirea caselor, are el credinţele sale.

Există credinţa că fiecare casă nouă cere jertfirea unui suflet. Nefăcându-se aceasta, se crede că trebuie să moară stăpânul casei. De aceea, în cornul temeliei de către răsărit, zidesc meşterii, de viu, un cocoş negru, punându-i de mâncare şi apă pe trei zile (această credinţă există în ţinutul Câmpulungului). După o altă versiune, auzită în ţinutul Humorului, se pune în temelie numai un cap de cocoş negru.

La clădiri mai monumentale, ca biserici, mănăstiri, există,

iarăşi, credinţa cum că numai atunci poate să fie dusă la un bun sfârşit clădirea, dacă se aduce o jertfă mai mare. La atari clădiri, măsoară meşterii, pe furiş, umbra unui om, cu un stânjen sau cu o aţă, şi o îngroapă, apoi, în temelie, iar omul căruia i s-a îngropat umbra trebuie să moară.

După terminarea temeliei, se începe cu clădirea pereţilor, care se fac din lemn de brad, molid sau şi stejar.

La aşezarea tălpilor, care se fac dintr-un lemn tare, sănătos, iarăşi se pun, în fiecare corn, în găuri anume făcute, tămâie şi smirnă, ca simbol al sfinţeniei, grâu şi sare, în semn de mană, contra deochiului – usturoi, iar bani – ca cei din casă să fie norocoşi.

După ce le-au pus pe toate acestea, urmează cu clădirea pereţilor, care se compun din 10-12 bârne cioplite şi încheiate, la cornuri, cu cheutori.

Pe când mai toate casele vechi se făceau în cheutori lungi, se fac casele, în timpul de faţă, în cheutori retezate şi încheiate în coada rândunelei, aşa că pereţii casei formează, la cornurile casei, unghiuri dreptunghiulare.

„Simboluri ale sfinţeniei”, la colţul „încheiet în coada rândunelei”, şi încheieturi retezate

În unele părţi locuite de Români, se fac casele şi în amnari, adică în stâlpi verticali. Printre aceşti amnari jghebuiţi, se pune bârnuiala, în o direcţiune orizontală.

Casele făcute din bârne sunt mult mai trainice decât cele din amnari.

Bârnele cele mai de sus ale pereţilor, care, de obicei, sunt, la multe case, prelungite peste cornul casei şi care au menirea de a ţine grinzile, se numesc „cleşte”. Pe capătul grinzilor, iarăşi se aşează cununile sau costoroavele, de care se întăresc căpriorii casei.

Căpriorii se deosebesc în căpriori legători şi căpriori din corn sau şi scurt numiţi „corni”. Căpriorii corni se întăresc cu căpriori scurţi, numiţi altfel şi căprioraşi, ţepe sau şi sepe. Căpriorii legători se pun, perechi, de-a curmezişul casei, şi au menirea de a forma tabla din faţă şi cea din dos a acoperişului.

Când se pun cei dintâi căpriori legători, de către răsărit, se pune, din partea stăpânului casei, în vârful acestora, un pomişor verde sau un brădănaş, împodobit cu flori şi năfrămi înflorite. De obicei, pentru fiecare meşter, câte o năframă.

Acest pomişor încoronează, pe de o parte, opera meşterilor, iar pe de altă parte, se pune acest pomişor contra deochiului, aşa ca privirile celor trecători să fie, involuntar, aţintite mai mult spre pomişorul împodobit şi nu asupra casei sau a meşterilor.

Pe căpriori se pun, în distanţe, anumite leaţuri. Mai toate casele ţărăneşti sunt acoperite cu draniţe, cu şindrilă, iar prin părţile mai sărmane în lemn, cu paie, cu stuf sau şi maldări.

Casele, drăniţite de meşterii ţărani cu mult gust şi cu o dibăcie neîntrecută, au, de obicei, 7-15 rânduri de draniţe. Cornurile casei sau sunt cu chibzuinţă rotunjiu învelite, sau draniţele se pun, de-a lungul, muchii dreptunghiulare peste olaltă. Celor dintâi li se zice case cu cornuri învelite, pe când celor din urmă, case cu cornuri în străji.

Pe partea din faţă a acoperişului se află unul, până la trei fumare bine orânduite. La multe case se află numai două fumare, iar ceva mai sus, peste aceste, un foişor mic, frumos împestriţat, în vârf, cu un bold crestat. Astfel, acoperişul caselor ţărăneşti, cu streaşina lor lată, cu fumarele împistrite, iar sus, cu coama sau creasta atât de frumos înflorită, apoi cei doi stâlpişori înfloriţi, de pe muchiile acoperişului, cărora li se zice şi bolduri (Horodnic, Putna), îi dau casei ţărăneşti un aspect de tot pitoresc.

După ce dulgherii sau tâmplarii au adus la bun sfârşit lucrul de tâmplărit, stăpânul casei, fiind de credinţă că cel dintâi ce intră în casă trebuie să moară, lasă să intre în casa nouă, mai întâi, un animal mic, ca: găină, mâţ.

Fiind casa pe deplin terminată, stăpânul ei, potrivit obiceiului vechi, o sfinţeşte după ritul bisericesc, iar după sfinţirea acesteia de către preot, se înconjoară casa, pe afară, şi în borţile sfredelite ale celor tuspatru cornuri de casă pune preotul în ele, în semn de mană, pâine şi sare (în unele locuri, şi bani) şi le astupă, apoi, cu un cui de fag.

Cu această ceremonie religioasă, stăpânul casei se mută în ea, spre a-şi întemeia vatra, în jurul căreia să petreacă el, cu ai săi, să petreacă şi cei ce vor urma.

Atât sus, la munte, cât şi jos, la ţară, vedem casa ţărănească situată cu faţa spre miazăzi. Ea este, de obicei, împărţită, prin tindă, în două încăperi neegale. Sunt casa cea mare, dinspre răsărit, care se întrebuinţează numai la diferite ocaziuni festive, şi casa cea mică sau căsuţa, care serveşte ca încăpere de locuit.

Cu privire la încăperile casei ţărăneşti şi situarea acestora sunt foarte multe variaţiuni. Aşa, de exemplu, potrivit cerinţelor de trai, sunt case ţărăneşti cu 3, 4, ba chiar şi cu 5 încăperi. Astăzi, vedem casa ţărănească mult mai mare şi cu încăperi mai spaţioase, ce corespund mai

bine şi în privinţa igienică.

Lungimea ei este de 9-12 m, iar lăţimea de 5-8 m.

Ferestuicile micuţe, cu piele de bârdizan, de odinioară au făcut loc altor fereşti, mult mai mari, cu 4-6 geamuri de sticlă, prin care lumina zilei străbate mai uşor în încăperile paşnice ale ţăranului nostru şi le împle de-o lumină lină şi ademenitoare.

Casa cea mare are, către miazăzi, două, iar către răsărit, de regulă, numai o fereastră, pe când căsuţa, una către miazăzi şi alta către apus. Înălţimea ferestrelor este, de obicei, de 0,80-1,10 m, iar lăţimea de 60-80 cm. În locul crucilor de lemn, de odinioară, vedem, astăzi, la fereşti, cruci împodobite cu fier, făcute de ţiganul fierar. Aceste cruci servesc, la fereşti, pe de o parte ca decoraţiune, pe de altă parte, însă, ca scut contra furtişagurilor.

De asemenea, şi uşile înguste şi joase de odinioară, cu ţâţânile de lemn, s-au primenit. În locul acestor uşi scârţâitoare, vedem uşi mai înalte, mai largi şi cu balamale şi încuietori de fier, iar deasupra acestora, 2-3 ferestuici, care lasă să străbată lumina în tindă. Astăzi, deosebim uşi în chingi, uşi blănite sau căptuşite şi ţintuite cu ţinte de fier. Astăzi, vedem, la casele ţărăneşti, şi uşi în cruci, care, de asemenea, sunt ţintuite.

Înălţimea lor ajunge la 1,90 m, iar lăţimea la 0,95 m.

La multe case ţărăneşti, se pot observa, la intrare, şi uşi blănite cu două aripi sau uşi duble. Dimensiunile acestora sunt, aproximativ, de 2,30/1,25 m.

Podul sau tavanul casei ajunge la o înălţime de 2,30-2,80 m, ba chiar şi până la 3 m, iar jos, în locul pământului uns cu lut, începe ţăranul a pune podele sau duşumele.

Formele ce clădire ale arhitecturii autohtone de la ţară, cu multele ei încheieturi originale, au luat, de asemenea, un avânt îmbucurător. Azi vedem case cu fel de fel de foişoare. Ce frumos este să priveşti la casele ţărăneşti, cu streaşina lată şi înconjurate, jur-împrejur, de un gang frumos împistrit şi cu stâlpi sau columne, ce se orânduiesc ritmic, în distanţe anumite, în jurul casei.

Casele ţărăneşti se împart, după vechimea lor, cam în următorul mod:

A. Case cu prispă

I) Case cu prispa înaintea casei.

II) Case cu prispa înainte şi la acea latură unde o cere trebuinţa.
III) Case cu prispa pe trei părţi, înainte şi pe laturi.

IV) Case cu prispa împrejurul casei.
Sunt, însă, case ţărăneşti şi fără prispă.

La multe case ţărăneşti, se pun, în loc de prispă, pe capetele prelungite ale tălpilor de la casă, scânduri groase, care servesc ca laiţe (laviţe) de şezut.

Toate casele cu prispă pot să aibă, înaintea intrării, un foişor (cerdac, pridvor). Acoperişul acestui foişor este sau în trei table şi cu cornuri învelite sau în străji, sau şi numai în o tablă, ce se prelungeşte, deasupra intrării, din tabla din faţă a acoperişului.

La casele cu două odăi, se află, de obicei, foişorul în dreptul tinzii, iar la casele numai cu o despărţitură, se află foişorul la o lature, înaintea intrării.

Prin urmare, deosebim, în al doilea rând, casele ţărăneşti în:

B. Case cu foişor

I) Case cu foişor la mijloc.
II) Case cu foişorul la o lature.

Foişorul de la mijlocul caselor e, de obicei, cu acoperişul în trei

table. Sunt, însă, şi abateri.

Acest foişor, în diferite variante, cu stâlpi înfloriţi şi de o extindere cam de 4 mp, îi dă casei un aspect de tot pitoresc. El este, de obicei, până la o înălţime de 1 m, îngrădit sau cercuit cu bârne, prinse la colţuri cu cheutori şi prevăzut şi cu o portiţă de intrare. Sus, este acest foişor liber sau desfundat. În el se află, adese, şi o masă şi laiţe de şezut. Aici vezi, în timpul verii, după munca zilei sau în zilele de sărbătoare, cum glotaşii casei stau la sfat şi petrecere.

Acestui foişor îi zic muntenii şopru, iar în alte părţi i se zice şi pridvor sau cerdac.

Casele cu foişor datează, de asemenea, din timpurile mai vechi.

Un al treilea fel de case ţărăneşti, care datează din timpurile mai noi, sunt casele cu gang şi cu stâlpi împrejur. Se găsesc, însă, şi case cu gang şi fără stâlpi.

Gangul are, înaintea casei, la intrare, de obicei, o înălţime de 1 m, pe când pe laturi, 80 cm. Şi aici deosebim mai multe variaţiuni:

C. Case cu gang

I) Case cu gang numai înainte.

II) Case cu gang pe două părţi; înainte şi la acea lature, unde cere trebuinţa.

III) Case cu gang pe trei părţi; înainte şi pe laturi.

IV) Case cu gang împrejur.

Toate casele cu gang pot să fie şi cu foişoare înaintea intrării,

conform tabelei indicate.

Pereţii caselor ţărăneşti sunt tencuiţi şi daţi cu var.

În părţile muntoase, mai rar poţi observa case văruite pe de-afară. Se observă numai în jurul ferestrelor şi a uşii câte un brâu alb, iar, încolo, rămân pereţii netencuiţi.

La multe case ţărăneşti, este, îndărăpt, spre partea miază-noptală a casei, alipită şi câte o şandrama, cu mai multe despărţituri, care se întrebuinţează ca cămări, iar pentru oameni mai sărmani, care nu posedă grajd, în special pentru ţinerea vitelor, serveşte această şandrama şi ca grajd.

În regiunile muntoase, pe unde sătenii nu posedă şuri mari, ca la ţară, pentru păstrarea cerealelor, i se zice acestei şandramale şură.

De şandrama lipit, se află, adeseori, şoprul pentru lemne.

Motivele decorative, atât de naive, cu atâta gust şi pricepere aplicate, le ştie prinde ţăranul din natura înconjurătoare. Zace, deja, în firea lui ca să-şi împodobească lucrurile sale. Aşa vezi, la ţăran, fluier şi băţ împestrite, vezi ţăranca cu furca împestrită, vezi minunate ţesături, ieşite de sub mâna ei iscusită, cu fel de fel de ornamentări.

Astfel, observăm frumoase creste de acoperiş, cu aplicarea-mbelşugată de motive după natură, ca: coada rândunelei, coarnele berbecului, coada peştelui şi altele.

Ceva caracteristic e, la poporul român, şi aplicarea crucii ca motiv decorativ pe cele mai multe lucruri ale sale. O observăm pe creasta şi pe muchia acoperişurilor de la case, pe la porţi şi portiţe, pe mobilierul ţărănesc, precum şi pe multe lucrări textile ale femeii române. În multe sate, putem vedea decoraţi pereţii casei cu cruci de busuioc, atât pe dinafară, cât şi pe dinăuntru.

Astfel se prezintă arhitectura ţărănească, plină de un farmec estetic, plină de o frumuseţe veche tradiţională, astfel se prezintă ea, când valurile unei culturi importante n-au putut a o influenţa. Poporul român, departe de centrele culturale, a ştiut conserva, cu credinţă, de la străbuni, iscusinţa de a clădi, a ştiut a se dezvolta, şi mai departe, pe terenul arhitecturii ţărăneşti şi a frumosului. Tot ce posedă ţăranul român, pe terenul arhitecturii, este efluxul curat al cugetării şi al simţirii sale...

În arhitectura ţărănească, nu observăm nimic din măreţia uimitoare a clădirilor de pe malul Rinului, nimic din arhitectura trufaşă a

marilor oraşe din Occident, pe unde veacuri întregi de linişte şi siguranţă au îngăduit omului să-şi lege temeinic viaţa lui şi a urmaşilor lui de aceeaşi vatră, de acelaşi colţ de pământ; însă, cu toate acestea, arhitectura ţărănească este, pentru noi, o scumpă şi nepreţuită comoară, din care cei chemaţi vor scoate aurul curat la lumina zilei.

În arhitectura ţărănească se întrupează atâta poezie poporală, în ea se reoglindeşte blânda şi îndurătoarea fire a unui neam întreg"[41].

Nu există sat, în regiunea Cernăuţi sau în judeţul Suceava, românesc sau ucrainean, care să nu mai păstreze, în memorie, ba chiar şi în fapt, relicve sacre sau doar componente ale acestei vechi arhitecturi, în care „se întrupează atâta poezie populară" şi în care „se reoglindeşte blânda şi îndurătoarea fire a unui neam întreg".

[41] ŞTEFUREAC, ION, *Casa ţăranului român din Bucovina*, „Junimea Literară" nr. 2/1909, pp. 31-79

Casa tradiţională ruteană

„Fiecare gospodărie din părţile locuite de Ruteni în Bucovina este deosebită de celelalte din acelaşi sat. Cele mai multe gospodării se compun numai din câte o casă, la care este alipit în partea dreaptă un şopron, numit „pretula" (sprijinita), care se foloseşte, dacă sunt vite, ca grajd. Câteodată, şopronul se alipeşte dinapoia casei.

Casa, de regulă, este de 8 x 4 metri, fără de şopron. Ea, de regulă, este acoperită cu jupi din paie secerate de secară, ca si şopronul, sau cu trestie şi papură, mai rar cu draniţă.

Casa, aşezată cu faţa spre miazăzi sau răsărit, obişnuit are o odaie mai mare, numită „chata", care se despărţeşte de cămara situată în stânga, numită „chacena" (căsuţă) prin o tindă, „sini" sau „chorome", care, în sus, n-are pod şi prin care se suie fumul din cahla casei în pod, care este înnegrit de fum şi funingine. În tindă se ţine, de regulă, râşniţa de mână, numită „jorna" şi o scară scurtă de lemn, spre a se putea sui în podul casei. Gospodari mai bine situaţi au grajduri ridicate într-un loc deosebit de casă, câteodată şi o mică şură pentru descărcarea snopilor, un coşer pentru păpuşoi, numit „koşniţa", o poiată, „karamink" pentru mascuri, un coşer lipit cu lut pentru găini, „kurnik", rar o fântână, „kierniţa" şi, câteodată, o groapă săpată în pământ, numită „zemnek".

În o astfel de gospodărie locuieşte, de regulă, numai gospodarul cu femeia şi copiii lui. Se întâmplă, însă, că ginerele sau nora locuiesc împreună, însă numai la începutul vieţii lor conjugale, până ce-şi clădesc o casă proprie.

Casele şi acareturile laterale se durează din lemn moale sau din pari vârâţi în pământ şi apoi îngrădiţi cu vălătuci de lut amestecat cu paie. Păreţii astfel construiţi se ung şi netezesc cu lut…

Voind cineva să-şi dureze, undeva, o casă, ia subsuoară două pâini şi merge la locul destinat pentru clădire, unde lasă pâinile jos. Dacă ele cad cu faţa în sus, este semn că locuitorii vor avea noroc în ea, la din contra, ba.

La aşezarea fundamentului casei, se pun sub acesta câţiva bani. Intrând cineva într-o casă sau părăsind-o, strămutându-se în alta, pune pe masă sau pe fereastră pâine şi sare. Casele noi se socotesc a fi necurate şi ca cei ce vor intra şi locui în ele să fie scutiţi de boli şi nenorociri, de aceea Ruteanul, înainte de ce intră în casă nouă, aruncă în ea un cocoş sau câne negru, ca un fel de jertfă duhului celui necurat, ca să-1 îmblânzească şi relele să vie asupra acelor vietăţi. Casele de aceea se aşează cu faţa spre răsărit sau miazăzi, adecă spre soare, ca diavolul, care se fereşte de soare şi de lumină, să nu se poată apropia de dânsele. Lângă drum aproape nu se clădesc case, deoarece drumurile sunt proprietatea diavolului.

Gospodăriile se încunjură sau cu un gard împletit din nuiele, însă fără streşină, sau cu un şanţ de pământ, sau cu un zid de piatră fără tencuială.

Casa Ruteanului este întocmită în următorul mod: Îndată lângă uşa de intrare, şi anume în dreapta, se află, în odaia lui de locuit, o laiţă, pe care stau cofele cu apă sau şi un blidar foarte primitiv de lemn, iar în stânga vatra, numită „pic” (cuptorul), dinapoia căreia se rădică cuptorul numit „horn”. Rar se află în casele Rutenilor o vatră de spijă, aşa numitul „Sparrherd” (şparhat). Lângă păretele din fundul casei se află un pat, care se compune din 4 scânduri, aşezate pe 2 chingi, bătute pe 4 pari, înţepeniţi în pământ. De aici urmează, împrejurul păreţilor, laiţe din câte o scândură. Pe păretele despre răsărit atârnă icoanele sfinte, care, de regulă, sunt foarte primitiv zugrăvite pe sticlă sau tipărite pe hârtie. Acestora Ruteanul, bigot din fire, le atribuie putere apărătoare şi arzând ceva, undeva, el îndată scoate în ogradă o „huscă” de sare, pâine şi o icoană, şi le aşează jos, ca astfel casa lui să fie scutită de foc.

Dinaintea icoanelor stă marea ladă, cioplită şi cu picioare, numită „skrenia”, al cărei capac, prevăzut cu încuietoare, serveşte ca masă.

Deasupra patului atârnă de pod o prăjină, numită „jerdka”, unde se ţin straiele, lăicerele ş. a. Deasupra acestei prăjini, este făcută, dintr-o

scândură, un fel de poliţă, pe care se aşează perine şi pânzături.

Cuptorul se foloseşte, iarna şi vara, ca loc de culcare. Împrejurarea că casnicii locuiesc, vara şi iarna, se înţelege fără a deschide ferestrele şi a aerisi, numai într-o mică odaie, are, pe o parte, beneficiul că iarna se trece puţin material de încălzit, ca paie, ciocleje de strujeni, stuf, papură, balegă de vită uscată la soare, mai rar lemne, care, peste Prut, până la Nistru, sunt foarte rare şi exorbitant de scumpe, pe de altă parte, însă, marele pericol că în astfel de case se nasc diferite boli epidemice.

În sus amintita ladă-masă se păstrează, dacă sunt, hârtiile de valoare şi cartea birului. Tot aci se ţin şi cămeşi şi alte mărunţişuri.

Ruteanul se foloseşte, la lucrarea câmpului, de un plug, „pluh", de fier, se mai află însă şi de lemn, de grape, „borone", de lemn, cu colţi de lemn şi de fier, şi, câteodată, şi de un vălătuc de lemn, „valok".

Spre a-şi putea ascuţi uneltele gospodăriei, afli, aproape la fiecare casă, câte o tocilă de piatră rotundă, „tocilo".

Ornamentele uzitate la Ruteni sunt executate, uneori, cu mult gust, cu predilecţie în culori vii, între care culoarea roşie ocupă locul cel mai însemnat. Fiecare comună are modelele sale. Culoarea galbenă se prepară din coaja pădureţului, dar cea neagră din cojile florii soarelui şi din frunze de nuc. Celelalte culori se cumpără din dughenele oraşelor.

Oamenii neştiutori de carte se folosesc, la socoteli, şi de răbuş, numit „karb".

Focul, de regulă, se aprinde cu chibrituri, dar se întrebuinţează şi iasca cu amnarul şi este cunoscută şi aprinderea focului prin frecarea a două lemne laolaltă"[42].

În satele cu importante comunităţi rutene din judeţul Suceava nu se mai întâlnesc vechi case ruteneşti, iar dacă ar exista cu greu ar putea identificate, pentru că diferenţele între casa românească şi cea ruteană sunt nesemnificative.

[42] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 5-7

Case monospaţiale

La Cupca, în regiunea Cernăuţi, există încă, în aglomerarea de case moderne şi fără stil şi mit, o casă tradiţională cu o cameră, cea a deputatului de la 1848-1849 Gheorghe Timiş, ţăran cupcean, cu revendicaţi străbuni maramureşeni, la 1735, neconsemnaţi în „Consignaţiunea" lui Ezenberg:

„Casa lui a fost construită la sfârşitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea, pe malul pârâului Arjavăţ, din bârne de brad necioplite, încheiată în cheotori, lungă de 10 m, lată de 4 m, acoperită cu draniţă, în 4 table (ape), încheiată, la margine, în străji. Pe tabla din faţă a acoperişului, se aflã 2 „hrube", pe unde iese fumul. Tencuită cu pământ (lut frământat cu paie de ovăz sau cu pleavă de ovăz), apoi cu feţuială de lut cu nisip şi, la urmă, văruiţi pereţii laterali şi cel din faţă (miazăzi) în interior (toţi pereţii) şi exterior.

În spate, în continuarea acoperişului, un şopron din lemn de brad necioplit, iar la capătul şopronului era coteţul pentru porci şi poiata pentru găini. O prispă din pământ bătut, înaltă de 0,30 m şi lată de 0,40 m susţinută, pe margini, de o bârnă cioplită, înconjura cei 3 pereţi – de la est, sud şi vest. Acoperişul, de draniţă era în 4 table.

În interior, se intra în tinda fără tavan, cu o scară aşezată pe peretele camerei, de urcat în pod. Din tindă, în dreapta, se intra în camera folosită ca bucătărie şi locuinţă, în lungul peretelui din faţă se afla o laiţă solidă din brad, geluită, groasă de 5-8 cm, la fel şi la peretele spre răsărit, care se încheie amândouă în colţul de la sud est. Laiţele sunt aşezate pe butuci de brad, înalţi de 0,70 m. Lângă peretele de la nord, era un pat mare de brad, în continuare, cuptorul cu horn, sprijinit de doi stâlpi metalici, pentru gătit la focul din cuptor, pe vatra de sub horn. Mai

târziu, a fost montată şi o plită („şparhat”), probabil în timpul urmaşilor lui Lazăr Timiş, nepotul deputatului, care a avut 8 copii şi i-a crescut în această casă. Alt mobilier nu avea, decât o masă, 2 scaune mai lungi, pe 4 picioare, din care unul stătea în faţa hornului. Pe pat, erau paie de secară (în loc de somieră sau saltea), acoperite cu ţol de lână piuat.

Uşa de la tindă se încuia şi se descuia cu un zăvor, confecţionat din lemn de fag sau stejar, care avea o cheie tot din lemn. Trei ferestre a câte patru ochiuri de sticlă, montate două la miazăzi şi una la răsărit, luminau camera. Clădirea e amplasată cu faţa la miazăzi, într-o ogradă (curte) spaţioasă, împrejmuită cu gard, parte din ramuri de răchită, parte din scânduri (zăplaz). Lângă casă, dispunea de teren arabil pentru agricultură, unde semăna porumb, grâu, secară, cartofi, necesari pentru hrana familiei.

După relatările lui Toader Timiş, unul din copiii care au crescut în această casă, a dăinuit în acel loc până în 1887, ulterior fiind mutată, de pe malul pârâului Arjavăţ, în Parişte, fiind dăruită de moştenitorul Lazăr Timiş unei rude mai îndepărtate, numit Constantin a Chiţei Alerguş.

Modificări a suferit numai la ferestre, înlocuind cele 4 ochiuri de sticlă cu 6 şi dublând uşa de la intrare cu încă una. Casa lui Gheorghe Timiş nu a fost reparată până în 1940. I s-a adăugat, însă, în spate, un şopron, iar la începutul secolului XX, un grajd pentru vite.

Case cu tindă, o încăpere şi prispă s-au construit în Cupca şi în secolul XX de către ţăranii mai puţin înstăriţi. Exemple de asemenea case avem, în Bohorodici, la Petru Maximaş, Simion Panţir, Toader Panţir, Ion Sucevan, şi la ţiganii din aşa numita „Bâtca” sau „Chetrosul”, de sub pădure.

Camera era foarte mica – în tindă era numai scara şi butoiul cu castraveţi, în încăpere cuptorul, hornul, o plită mică, un pat de brad, în loc de saltea – paie de secară, o laiţă la miazăzi şi una la răsărit. Proprietar a fost Costan Maximaş şi, apoi, fiul său, Petru. Cea mai simplă încuietoare a fost, la casa aceasta, un fel de zăvor. Pe lângă şopronul din prelungirea acoperişului de la nord, unele case dispuneau şi de un grajd pentru adăpostul vitelor şi al fânului. Unele clădiri aveau acoperişul în 4 table, iar altele în 2”[43].

[43] CIOBANU, PRELIPCEAN, SLĂNINĂ, *Cupca, un sat din Bucovina*, p. 253

La Oprişeni, în aceeaşi regiune Cernăuţi, „casele de până la începutul secolului al XVIII-lea erau monospaţiale, adică aveau o cameră şi o tindă. Înălţimea lor nu era mare şi cu mâna se tot ajunge uşor la streaşină. Pereţii erau din bârne cojite sau cioplite, împreunate cu ajutorul cuielor de lemn, şi pe dinafară erau unşi cu lut amestecat cu balegă de cal (mai întâi între bârne, apoi integral, ca să poată fi văruiţi). Casele aveau geamurile şi intrarea spre sud, ca să fie ferite de curenţii ce-i aduceau vânturile tăioase dinspre nord şi ca în ele să pătrundă mai lesne lumina soarelui. Ferestrele erau mici şi acoperite cu holiţe sau băşică de bou. Din curte se intra direct în tindă, de unde se nimerea în unica odaie. Tinda nu avea pod şi era prevăzută cu o vatră, folosită, vara, pentru prepararea mâncării. Toamna şi iarna, focul se făcea pe vatra din camera de locuit, „prevăzută pentru aceasta cu un horn de aerisire şi tiraj, ce dădea în podul casei". Cu timpul, oameni au început să construiască şi sobe cu cuptor, însă hornul a rămas ca să servească la, aerisire şi la evacuarea fumului din sobă.

Mobila din acea unică încăpere de locuit era foarte simplă şi se compunea dint-o masă, două-trei laviţe aşezate pe lângă pereţi, un pat de scânduri, peste care se aşternea un zup de paie de secară, acoperit cu un ţol de cânepă sau de lână. Acoperişurile caselor erau mai mult de paie şi arareori se întâlneau şi unele drăniţite. Forma acoperişurilor era ţuguiată, pentru ca apa şi zăpezile să alunece mai uşor" [44].

Astfel de case nu mai există la Oprişeni, comună în care casele depersonalizante ale epocii comuniste şi cele fără de stil ale modernismului aparent europenizant dau pitoresc satului nu prin arhitectură, ci prin risipa de culori vii şi calde.

---

[44] COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni, un sat la răspântiile istoriei*, pp. 55-56

Case şi gospodării huţăneşti

La Moldova Suliţa, ca şi la Breaza, Benia, Izvoarele Sucevei, Ulma, Brodina sau Vatra Moldoviţei, în judeţul Suceava, într-o zonă de superbă interferenţă culturală, dar în care, datorită lăzuirilor huţule, sentimentul şi realitatea proprietăţii sunt vechi, casa ocupă, după modelul cel vechi al proprietăţilor moldoveneşti, locul central într-o moşioară foarte bine parcelată: „păşune pentru vite mari (toloca), fâneaţă (ţarenca), ogoare (horod); păşune pentru viţei şi miei (pastiurnec) – aproape de casă, ţarcuri pentru depozitarea fânului (oplat do sina), curte, ocoale. De bună seamă, nu lipsea grădina din faţa casei, cu zarzavaturi şi flori (hritche). Toate aceste parcelări presupun kilometri de gard şi cheltuieli care se consumă în fiecare primăvară.

Locul central al oricărei gospodării îl ocupă locuinţa (casa). Aceasta se clădeşte într-un anume loc şi alegerea locului respectiv presupune câteva condiţii esenţiale: sursă de apă în preajmă (râu sau izvor), să aibă expoziţie sudică (adică, poziţia aleasă să aibă „soare"), terenurile să fie slab înclinate, cu drenaj bun, ferite de riscul inundaţiilor sau de pericolul alunecărilor de teren (erau şi sunt preferate terasele).

În secolele XVII-XVIII (şi mai târziu), locuinţa avea dimensiuni mici, cu o singură încăpere (casa monocelulară). În satele locuite de huţuli, ca şi la români, se remarcă gospodăria întărită (cu ocol). „Se poate spune că gospodăria de ocol, atât de răspândită în Obcinile Bucovinei, îşi are originea în aşezările dacice fortificate, reprezentând conservarea, la o scară mai redusă, a acestora" (I. Iosep, D. Paulencu, 1986-1987).

Condiţiile de izolare şi distanţele mari dintre gospodării au impus acest tip de gospodărie. Atacurile animalelor sălbatice şi jafurile erau destul de frecvente în acele vremuri nesigure. O astfel de gospodărie

nu are patru laturi, ca la români şi germani, ci are formă neregulată. De subliniat că toate proprietăţile erau (şi sunt) separate prin garduri dispuse în zig-zag. Nu se foloseau cuiele: gânjurile din ramuri elastice de molid legau parii, între care erau introduşi răzlogii.

Se înţelege, materialul de construcţie al casei este lemnul, care (lucru dovedit) asigură termoizolaţie bună, dar şi încadrare plăcută în mediul natural. Temelia, din gresie (lespezi de râu sau din versant), trebuie să fie solidă, pentru a susţine întreg edificiul. Temelia are rolul de a proteja casa de umezeală şi de a-i asigura dăinuirea peste ani. Mai înainte, la colţurile casei se aşezau bolovani mari. Pe temelie se aşează talpa (pidvalina), din bârne groase, peste care se clădesc pereţii. La casele vechi se foloseau bârnele groase (50 cm în diametru), încât pentru un perete erau necesare 6 bârne. Mai târziu, s-a recurs la bârne mai subţiri, crăpate în două.

Spre sfârşitul veacului al XIX-lea, bârnele încep să fie cioplite pe una sau pe ambele feţe. Pentru a asigura căldură în camere, spaţiile dintre bârne erau umplute cu muşchi uscat (bătut cu o pană de lemn).

Pereţii exteriori nu se tencuiau. La ferestre şi uşi se conturează chenare albe de tencuială cu var, ceea ce conferă construcţiei strălucire şi pitoresc.

Mai târziu, pereţii sunt înveliţi cu scândură/lambriuri sau solzi. Bârnele se îmbină prin crestături „în măgle” (wuhle).

Cele mai vechi (şi în alte zone) sunt rotunde (staroviţki uhle sau vâcoteani). Pentru a practica aceste crestături, meşterii locului aveau nevoie de bardă (un topor mai mare, cu lama lată). Astăzi, rar găseşti în gospodărie o astfel de unealtă. Crestătura se efectua în partea superioară sau inferioară a bârnei necioplite.

După ce s-au clădit pereţii, se aşează grinzi solide peste toată lungimea casei, grinzi numite paravele, care, în faţa casei, se prelungesc până la stâlpii prispei (ganok). Peste paravele se fixează patru grinzi, numite în zonă platva, masive, cioplite pe patru părţi, peste care se montează căpriorii, iar peste aceştia se potrivesc leaţurile (latke). Acestea susţin draniţa (doşke).

Iniţial, draniţa măsura doi metri. Mai apoi, dimensiunile ei s-au redus la 1 m, 80 cm, 60 cm. De remarcat că, la casele foarte vechi, cape-

tele leaţurilor erau legate cu gânji, obţinuţi din ramuri elastice de molid.

Acoperişul cel mai frecvent întâlnit este cel în patru „ape" şi foarte înclinat, pentru a asigura scurgerea apei şi alunecarea zăpezii. După cel de-al doilea război mondial, sub influenţă germană, se răspândeşte acoperişul în două „ape" (case nemţeşti), care presupune economie de material lemnos şi, de aceea, este acceptat de familiile mai nevoiaşe, cu situaţie economică precară. Mai nou, se foloseşte acoperişul cu balcon, şi el de influenţă germană, care are dezavantajele sale, mai ales în ceea ce priveşte repartizarea spaţiului.

Casa tradiţională huţulă cuprinde un spaţiu bine organizat şi acareturi/anexe care răspund trebuinţelor zilnice şi sezoniere.

Camera de locuit (casa de zi, hata) are funcţii multiple: dormitor, bucătărie, industrie casnică (tors, ţesut, cusut), şezători, întâlniri ocazionale;

Camera de curat („casa mare", „faina hata", „veleka hata"). Aici se păstra lada de zestre, se primeau oaspeţii de sărbători şi peţitorii;

Tinda (horoame), prevăzută, uneori, cu poliţe, cu „culme" pentru haine. În tindă puteai afla putini cu brânză, cereale, butoaie. Este interesant că gura coşului din hata (camera de zi) străbate în tindă, de unde fumul se ridică în pod. Să nu uităm că „apa" din faţă a acoperişului este prevăzută cu 1-2 gemuleţe (cahle) cu rolul de a evacua fumul. Mai târziu, podul se podeşte, iar coşul străpunge acoperişul. De menţionat că, la nunţi, masa se întindea în tindă. Tot aici îşi găseau loc lăutarii şi, când spiritele se încălzeau, se încingea dansul.

În vechime, pe pereţii din tindă atârnau hamurile, şeaua (tarniţa), jugul (iarem) pentru boi, coasa (kosa), ferăstrăul (pela) şi altele.

Prispa (ganok) este prevăzută cu portiţă, susţinută de stâlpi înfloraţi. Ulterior, prispa a fost închisă cu geamuri, rezultând un fel de verandă.

În podul casei se instala o prăjină (un drugar), care servea la afumarea cărnii.

În jurul locuinţei gravitează anexe şi acareturi, fiecare dintre ele având destinaţie precisă. Toate, la un loc, alcătuiesc adevărata gospodărie ţărănească.

Grajdul (staia) are o singură intrare (uşă din lemn masiv), cu pod încăpător pentru depozitarea fânului.

Adăpostul pentru oi (coleşnea). „Apa” din spate a casei cobora până aproape de sol şi încăperea astfel rezultată adăpostea oile pe timp de iarnă.

Cămara (clichi sau comora) este o încăpere relativ mică, în care se depozitează alimentele şi hainele. Uneori, cămara este inclusă în planul casei; alteori, este ridicată separat, în ogradă.

Oborocul sau fânarul (oborâh) serveşte la depozitarea fânului. Uneori, fânarul este amplasat în cuprinsul fâneţei. În foarte multe cazuri, fânul este depozitat în stoguri;

Vatracul este o anexă în care se prepara caşul.

Fierăria era prezentă doar în unele gospodării;

Pivniţa (iema, zemnik) adăposteşte cele trebuincioase pentru iarnă (murături, conserve, cartofi). De multe ori, pivniţa are forma unei gropi simple, săpată sub podeaua primei camere sau undeva în ogradă, în raport de adâncimea pânzei freatice.

Magazia pentru lemne şi unelte agricole;

Fântâna (kerneţea).

Revenind la locuinţă, constatăm că interiorul este foarte economicos organizat şi bine proporţionat, răspunzând, în felul acesta cerinţelor cotidiene ale gospodarilor.

„Camera de zi” (hata) are rol esenţial în viaţa omului din acest

spaţiu geografic. În interiorul ei, un loc important îl ocupă cuptorul/vatra, care este sursa de căldură şi serveşte la prepararea mâncărurilor. De asemenea, pe cuptor se pot odihni copiii şi bătrânii. Lângă cuptor, sunt aşezate laviţe (laveţa), acoperite cu ţesături din lână. Alături, îşi află loc patul (lujko, poskil), iar în partea opusă stă masa (stiu) şi câteva scaune (krislo, stoleţ).

În colţul de lângă uşă, se postează dulăpioare şi rafturi pentru vase.

Deasupra cuptorului se înalţă hornul, care este prevăzut cu poliţe pentru piperniţă şi solniţă. Lângă cuptor, se identifică rafturi, poliţe (poleţea) şi blidare, în care se aşează vase trebuincioase preparării şi servirii mâncărurilor. Deasupra cuptorului se întinde o prăjină (jertka), pe care se atârnă şi usucă hainele. Pereţii interiori sunt împodobiţi cu lăicere şi scoarţe. Toate aceste piese sunt realizate în propria gospodărie. Este un mod eficient de valorificare a mediului natural. Peretele dinspre masă este împodobit cu icoane.

În cadrul gospodăriei, un loc important îl ocupă curtea (podvirea, ograda). Din orice gospodărie nu lipseşte grădina (horod). Plantele cultivate sunt destul de puţine, dar acoperă o bună parte din necesarul familiei: sfecla furajeră (zvekla), usturoiul (cisnok), ceapa (ţibuli), varza (kapusta), pătrunjelul (petruşka), macul (mak), bobul (bib). Florile erau plantate de fete lângă casă”[45].

[45] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 165-173

Case cu două încăperi

Tipul de casă cu două încăperi, studiat şi comentat, cu atâta pricepere de către primul militant pentru întemeierea unui muzeu al satului în Bucovina, cu locaţie la Câmpulung Moldovenesc, profesorul de la Şcoala de Arte şi Meserii din Câmpulung Ion Ştefureac, este specific întregii regiuni Cernăuţi, dar şi întregului judeţ Suceava (tipul de construcţii deja prezentat în monografia suliţenilor), diferenţele de detalii fiind nesemnificative.

La Cupca, localitate cernăuţeană care beneficiază de o excelentă monografie, casa cu două camere „era construită din bârne lungi, necioplite, încheiate la colţuri, în cheotori, talpa casei era aşezată, numai la colţuri, pe bolovani de râu, la suprafaţa solului. Lungimea casei era de 10-14 m şi lăţimea de 4-5 m. De jur-împrejurul casei, era o prispă de lut bătut – prelungirea nisipelei din interiorul construcţiei, iar pe margine, o bârnă cioplită, ce susţinea lutul să nu se risipească.

Acoperişul în 4 table („dahuri"), căpriorii bătuţi de cosoroabă cu cuie de lemn (până la finele secolului al XlX-lea), draniţa bătută, pe două rânduri, cu cuie de fier, confecţionate de fierar, în forma de T, iar pe jos, în camere şi tindă, pământ bătut şi uns, în loc de podele.

Ferestrele mici, cu 4 ochiuri, încuietoarea era zăvorul, uşile erau făcute dintr-o singură scândură de brad care se deschidea şi închidea cu ajutorul unei clanţe.

Pe acoperişul dinspre miazăzi erau 2-3 deschizători, numite „hrube", pe unde ieşea fumul, nu exista ogeac. Uşile erau montate pe „blana" de la „uşor", în aşa-numitele „ţâţâni" sau în balamale. Uşa de la tindă se încuia şi descuia cu zăvorul.

„Casa mică” sau căsuţa se afla spre apus, cum intrai în tindă, în stânga. În căsuţă, lângă peretele de la uşă, în dreapta se afla cuptorul, hornul şi cotruţa. Hornul, pe partea din faţă şi stânga, avea „prichiciul”, un fel de poliţă mică, construită din acelaşi material; în spatele hornului, se afla cuptorul, până în peretele de la nord, iar mai jos, spre apus, la baza cuptorului, era vatra, construită din lut, care ţinea loc de pat, mai ales pentru familiile care aveau mai mulţi copii. Deasupra cuptorului, de pe un perete, pe altul, era grinda pe care era întins un lăicer de lână sau cânepă („buci”) colorat în diverse culori. Pe grindă se ţineau perinile care se foloseau zilnic. De la vatră, pe peretele dinspre apus, se afla laiţa, o scândura groasă de 3-4 cm şi lată de 40 cm, montată pe 2 butuci înalţi de 1 m; de multe ori, ţinea loc de pat. Laiţa, în dreptul ferestrei, avea două găuri, una deasupra, ce se folosea pentru furca de tors, şi una pe lateral, pentru vârtej, cu ajutorul căruia se răsuceau aţele la opinci, funii şi odgoane din fuioare de cânepă sau hăldani. Lângă peretele de la miazăzi, se afla un pat de brad. Pe peretele dinspre tindă, se aflau 2 poliţe, din scândură de brad, unde se ţineau străchinile din ceramică, pentru folosirea zilnică.

Tavanul de la căsuţă era, la unele case, din scânduri, neuns, iar la altele era uns cu humă verzuie. Tavanul era susţinut de un grindar, ce îl despărţea în două părţi, numite racle. Un alt grindar, pus în cruciş, era folosit pentru diverse lucruri mai mici, printre care şi chibriturile (sârnicile), să nu le ajungă copiii mici. În faţa hornului, era un scaun mai lung, pe 4 picioare, iar între laiţă şi colţul patului, o masă rotundă, susţinută de un picior, la mijloc.

În „casa cea mare”, tavanul (podul) nu se ungea, scândurile erau geluite şi nevopsite, ele se spălau de două ori pe an, primăvara, de Paşti, şi toamna, de Arhangheli, cu leşie şi paie de ovăz ca să fie curate. Scândurile de la pod, pe lângă că erau sprijinite pe marginea peretelui, mai erau susţinute şi de grindarele de lemn cioplit şi geluit în 4 muchii. Numărul grindarelor depindea de mărimea camerei. Grindarele se puneau, de la nord, la sud, şi unul la mijlocul tavanului, de la est, la vest, care le susţinea. Acest grindar forma un spaţiu cam de 10-15 cm, unde se puneau buchete de busuioc, perne mici, iar pe partea laterală, spre sud, se atârnau farfurii („sahane”) înflorate. Distanţa dintre două grindare se

numea „raclă”.

Lângă peretele de nord, se aşezau 2 grinzi de lemn, care susţineau scoarţa de lână, cu flori în culori, şi pernele ce nu se purtau. Sub scoarţă, pe perete, se punea scorţarul, mai îngust şi cu alesătură mai uşoară. O laiţă de brad, groasă de 3-5 cm şi geluită, se punea alături dinspre peretele de miazăzi şi se întâlnea cu alta, de lângă peretele de la răsărit, unde se încheiau în colţ. Ambele erau montate pe stâlpi de lemn.

Pe laiţa de la răsărit, în capăt spre nord, sta lada de zestre cumpărată din Rădăuţi, frumos înflorată în exterior, în care se păstrau cămăşi de sărbătoare, broboade (tulpane, minişterguri), ştergare, brâie, catrinţe, feţe de perină, feţe de masă („mesciori”), trăistuţe de lână ş.a.

Pe laiţa de la miazăzi, în capăt, spre apus, era „blidarul” (un mic bufet). Sus, avea 2-3 rafturi, iar jos, 2 uşi închideau un dulăpior, în care se ţineau diverse vase (blide) de bucătărie. Acolo unde nu existau cămări şi nu se locuia în această cameră, se păstrau oalele cu smântână, laptele acru, brânza ş.a. Pe rafturile de la blidar se aşezau farfurii (sahane) înflorate. Unele din acestea, fiind de lemn de tei sau paltin, erau frumos ornamentate cu diferite incrustări sau erau vopsite în culoare roş sau maro. În locuinţele unde era cuptor şi în casa mare, între cuptor şi uşă se afla o laiţă mică. În camerele unde nu se locuia, nu era nici cuptor, nici sobă.

În multe case, locuiau câte două familii, părinţii, cu unul din copii, şi, atunci, se locuia în căsuţă şi în casa cea mare. În casa cea mare, în colţ, unde se încheiau laiţele, se afla o masă de frasin, brad sau stejar, acoperită cu faţă de masă albă de in, ţesuta în „mozoare” (ozoare). Gospodarii care aveau familie numeroasă locuiau, vara, în căsuţă şi iarna, în casa cea mare.

Mâncarea se pregătea la gura cuptorului, atâta timp cât n-au existat plite. Acestea apar la sfârşitul secolului XVIII – începutul secolului XIX.

Tinda, o încăpere la mijloc, desparte căsuţa de casa cea mare, era spaţioasă, cca 4/5 m, de multe ori ţinea loc de cămară şi arie, unde se îmblăteau fasolea, mazărea, bobul şi ştiuleţii de porumb de boabe. Toate acestea se îmblăteau pe o leasă, confecţionată din nuiele împletite, montată, la necesitate, în perete, unde existau 4 găuri, făcute anume, când se tencuia interiorul clădirii, 2 pe peretele din stânga şi 2 pe cel din

dreapta, la mijloc, sau se punea leasa pe 2 scaune lungi.

În tindă, se păstrau butoaiele cu castraveţi, varză murată, putina (bărbânţa) cu jumări şi cârnaţi – în fundul tinzii, o ladă mare cu îmbrăcăminte de iarnă, ţoluri, scoarţe, lăicere, perne, plapome (cine avea); pe un scaun, cum intri, pe dreapta, cofele cu apă, după uşa tinzii, pe cui, ferăstrăul şi îmblăciul, şi, jos, în colţ, cociorva, lopata pe care se punea pâinea în cuptor şi toporul. Pe perete, spre fundul tinzii, era scara de urcat în pod. Tinda nu era acoperită, nu avea pod. În pod, se păstrau, în poloboace, făina de porumb, făina de grâu, iar pe podeală era întins popuşoiul, ovăzul, grâul. Fasolea, mazărea şi bobul se păstrau în putini de lemn. Unii gospodari, cu tinda mare, păstrau în ea butoaie, înalte de 2-3 metri, cu cereale, pe care nu le mai urcau în pod.

Casele se amplasau, întotdeauna, cu faţă spre miazăzi. Lemnul de construcţie trebuia să fie bine uscat, de calitate. Casa, clădită şi acoperită, se ungea abia în al doilea an. Tencuiala se făcea, întâi, în interior; în exterior, multe case se tencuiau numai la uşi şi la fereşti; înainte de a tencui, se puriceau bârnele, ca să nu se coşcovească. Din lemn de mesteacăn se făceau aşa-zişii purici, care erau, în realitate, nişte pene, lungi de 2 cm şi late de 1,5 cm, la un capăt ascuţite, ce se băteau în bârne şi, apoi, se tencuia. Prima tencuială consta din lut cu paie de ovăz, apoi din lut cu pleavă de ovăz, la urmă, făţuiala cu lut, nisip şi bălegar de cal. Se văruia de 3-4 ori.

Tavanul de la căsuţă se dădea cu humă, la fel pe sub laiţă şi pereţii din tindă. În peretele din tindă, ce o despărţea de căsuţă, se afla o gaură, în dreptul hornului din căsuţă, pe unde ieşea fumul. Acesta se urca în pod şi, apoi, pe „hurube”, ieşea afară pe „cahlă”. La unele case, această gaură era zidită în pod din cărămidă sau lut, înaltă de 0,50 m, pe unde ieşea fumul.

Prispa, de jur împrejurul casei, era din lut bătut, susţinută de o bârnă, cioplită pe margini, ca să nu se risipească. În casele cu tindă şi o cameră, exista prispa pe partea de răsărit şi miazăzi, numai din lut bătut, în formă de semicerc. Exemplu: Toader Maximaş, de pe malul pârâului Bohorodici.

Prispa, după ce era bine bătut lutul, se ungea cu lut cu pleavă şi apoi cu bălegar de vită sau de oaie.

Una din casele vechi de acest tip este cea a lui Ilieş Timiş, moştenită, ulterior, de Ion al lui Petru Timiş.

Această gospodărie este foarte veche. A fost însă reparată, s-au construit anexe, grajd, şură, coteţe, şoproane şi fântână. La această gospodărie şi astăzi se foloseşte vechea încuietoare – zăvorul – ce are aproape două sute de ani vechime – acest zăvor este un fel de yale, folosit în multe case din Bucovina.

Pe lângă casă, erau construcţiile anexe, după posibilităţile fiecărui gospodar. Erau construite din bârne necioplite, mai groase sau mai subţiri. Mărimea grajdului pentru vite varia, după starea materială şi după numărul de vite; şopronul pentru oi, coteţul pentru porci, poiata pentru păsări erau amplasate nu departe de casă. Unele gospodării mai aveau şi un ocol pentru vite, în spatele casei.

Fântâni nu existau la fiecare casă. De la o fântână se serveau mai mulţi gospodari. Pentru adăpatul vitelor şi alte trebuinţe, se folosea apa din Siretul Mic şi din pâraiele existente. Sub dealuri şi pe malul pâraielor, erau fântâni cu izvorul la suprafaţă, unde te aplecai şi luai apa cu cofa. Aceste fântâni, zidite sub deal, nu aveau nevoie de „colac", dealul ţinea loc de colac.

Ca urmare a unor schimbări, apar casele cu tindă cu două intrări şi două camere. Un astfel de exemplu este casa lui Lazăr Timiş.

Casa are tindă şi două intrări, una spre miazăzi şi alta spre nord; în faţă are un gang, pe stânga când intri din gang, spre apus, este casa mică, cu un cuptor, o plită, iar pe dreapta, „casa cea mare". Ferestrele sunt mari, cu 6 ochiuri. O ogradă mare, îngrădită cu gard de scânduri, acoperită cu draniţă, numit zăplaz. Are ca anexe: grajd, şura (stodoală), coteţe pentru porci şi păsări, şopron pentru cai, pentru tăiat lemne şi poclid. Alături este gospodăria fiului său, Gheorghe, construita după 1920.

În secolul al XlX-lea, apar casele cu tindă şi 3 camere şi pridvor. Aveau o încăpere în plus din casa care mai era numită „alchir". Camera era mică şi folosită mai mult ca bucătărie. În faţă, avea un pridvor deschis, sprijinit de doi stâlpi rotunzi, văruiţi. Erau 2 case în tot satul, a lui Constantin Bicer, zis şi al Preutesei, de pe dealul Surdului, şi casa lui Ionică a Manolicesei Bicer, care a fost folosită de casă parohială, pe timpul lui Epaminonda Prelici.

Case cu tindă şi trei camere au fost a lui Leonte Alerguş din Parişte, a lui Ion Plăvan din Bohorodici şi a Iui Dumitru Bolocan. Acestea aveau tindă şi două intrări, una principală şi una la capătul opus.

Casă cu tindă, două intrări şi patru camere era numai casa lui Petru Morariu – fost primar al satului, până în 1905, de pe malul stâng al Siretului Mic, cătunul Vatra satului.

Sistemul de construcţie al acestor case este acelaşi ca şi la cele cu tindă şi două camere, din trecut, cu următoarele modificări: temelia este din piatră, acoperişul, din patru table, încheiate la colţuri rotund. Prispele sunt de scândură geluită, unele aveau şi laiţă montată pe cheotori. În căsuţă, apare plita de gătit, alături de horn. Ferestrele sunt mai mari, 6 ochiuri montate pe tocul ferestrelor cu balamale. Uşile, din o singură scândură de brad sau tăblii, iar la tinda din stejar, frasin, pe lângă cele de brad.

Clădirile se văruiesc în interior şi exterior, în „casa cea mare", pe jos, în loc de pământ, cei mai înstăriţi pun podele. La fel, la unele case, tinda este acoperită cu scândură de brad. Puţine sunt clădirile care au gang, se păstrează vechea tradiţie, prispa.

La sfârşitul secolului XIX-lea şi în secolul XX, se constată un proces de transformare în construcţia casei tradiţionale şi a anexelor gospodăreşti. Se construiesc „cămări" în ogradă (numite, în alte părţi, „hâj").

Multe din podurile caselor erau vergeluite şi unse, formând sufituri. La fel, pereţii clădirii se vergeluiau şi se ungeau. Ţăranii mai înstăriţi acopereau, în exterior, pereţii, de la prispă, până la ferestre, cu scândură de brad, de multe ori vopsită în maro („şăluiau"). La ferestre nu se mai puneau gratii, ci obloane, în interiorul casei. În tindă, deasupra uşii, de la un perete, la altul, se aflau prăjini (drughini), pe care se ţineau „semincerii" de porumb (păpuşoi), a căror grăunţe se semănau primăvara.

Cahla din tindă dispare şi se fac ogeacuri la multe case. În faţa casei – o ogradă mare, spaţioasă, îngrădită cu zăplazuri de scânduri sau bârne mai subţiri, cu acoperiş – streaşină de draniţă. Nu toate gospodăriile aveau fântână în ogradă. O fântână deservea mai multe gospodării din vecinătate. Fântânile se construiau, întotdeauna, cu „clacă". Se săpau fântâni, până la 16-18 m adâncime, cu pereţii susţinuţi de pietre, zidite una peste alta, numite „ghizdele", iar la suprafaţă se construia, în cheotori

în 4 unghiuri, colacul, din lemn tare, cioplit. Apa se scotea cu ciutura cu cumpănă, mai târziu cu vadră cu roată”[46].

La Oprişeni, localitate exponenţială, tipologică pentru toate aşezările româneşti din regiunea Cernăuţi, casele cu două odăi „au fost semnalate în primele decenii ale secolului al XlX-lea. La Oprişeni, de pildă, în 1816 existau 73 de case cu 83 de camere, iar în 1822, numărul caselor de aici era de 91, iar al camerelor – de 113.

Până la sfârşitul secolului al XVIII-lea pe lângă casele din satele noastre nu existau construcţii auxiliare, adică ţăranii nu-şi construiau nici grajduri, nici şuri, nici şoproane. Iarna ei lăsau vitele în voia lor sau le legau lângă stogurile cu fân. Le mai adăposteau în nişte construcţii rudimentare, acoperite cu paie ori cu strujeni. Când vaca, iapa, scroafa, oile trebuiau să fete, acestea, pe rând, erau aduse în odaia în care locuia ţăranul cu ai săi. Astfel, insalubritatea şi vicierea aerului erau cauza multor epidemii. Stăpânirea austriacă, vrând să schimbe situaţia în favoarea locuitorilor satelor din Bucovina anexată, a încercat să-i convingă că nu se putea locui într-o încăpere cu animalele, dar ţăranii nu se grăbeau să urmeze povaţa autorităţilor. Atunci, printr-un decret emis de către Guberniul din Lemberg (Bucovina era un simplu cerc administrativ din cadrul Galiţiei), ţăranii erau obligaţi să-şi construiască grajduri, poieţi, hâjuri bine îngrijite, pentru vite, viţei, păsări şi alte galiţe. Popularizarea acestui decret a căzut în sarcina bisericilor şi preoţilor. În baza unei decizii a Consistoriului episcopal din Cernăuţi, preoţii urmau ca „în amvoanele bisericilor să dea învăţătură şi bună povăţuire la toţi poporenii, cei care au casă, să-şi facă şi grajduri, hâjuri, poieţi... Iar prin casele care lăcuiesc, nici vite mari, nici viţei, nici miei, nici purcei, nici păsări... (acestea) fac putoare şi foarte strică şi otrăvesc văzduhul şi că nesimţit vatămă sănătatea şi slăbirea mădularelor, pricinuiesc tuse, ameţele, gutunariu. Aşijderea ferestrele caselor în care lăcuiesc să se mărească şi numaidecât deschizătoarea cu balamale sau cei de tot săraci măcar curele bătute cu ţinte sau măcar ţâţâni de lemn să aşază la ferestre ca la vreme senină să se poată deschide...”. Această decizie a consistoriului de pe timpul când episcop al Bucovinei era Daniil Vlahovici, a fost citită în bisericile din

[46] CIOBANU, PRELIPCEAN, SLĂNINĂ, *Cupca, un sat din Bucovina*, pp. 253-258

întreaga eparhie.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, în satele bucovinene au început să fie mărite suprafeţele destinate construcţiilor. Pe lângă casele de locuit au fost ridicate grajduri, şuri, şoproane, alte dependinţe. În scopul economisirii spaţiului, sub acelaşi acoperiş se aflau şi şura, şi grajdul, între ele existând o circulaţie internă. Ţăranii, urmând exemplul coloniştilor germani, au prins să-şi dureze case mai mari, compartimentate. Cele două camere erau despărţite prin tindă. În camera cea mare, situată în partea de sud-est a clădirii, nu se locuia. În ea, pe grindar, se păstrau hainele de sărbătoare, pe un pat se aflau pernele, lăicerele, iar într-un colţ lada cu zestre. În mijlocul odăii era o masă lungă din scânduri de brad, iar laviţele erau rânduite pe lângă pereţi. „Casa cea mare" servea la primirea hrămenilor sau a altor musafiri. În ea era aşezat mortul şi avea loc privegherea lui şi tot în ea se strângea pripoiul nunţilor.

În camera cea mică, numită „căsuţă", se locuia în tot timpul anului. Ea era prevăzută cu sobă, cuptor şi cu nelipsitul horn, cu un pat de scânduri, între cuptor şi peretele nordic, deasupra căruia, fixat de pod, se afla clasicul grindar pentru straiele de purtat (cojoace, sumane, bunde, brâie). Între horn şi uşă se afla un cuier pentru ştergare, iar pe peretele dintre uşă şi una din ferestre era fixat blidarul pentru vase, căni, străchini. Sub el se găsea o lăvicioară pe care se puneau cofele cu apă. Deasupra uşii, care se deschidea spre răsărit, se afla icoana, după care se puneau mănunchiuri de busuioc.

Casa avea cinci ferestre:două la camera de locuit şi trei la casa cea mare, fiecare având câte patru ochiuri de sticlă. Geamurile erau bătute în cuie sau blocate prin scoabe, ele nu se deschideau decât foarte rar, în preajma sărbătorilor, când se spălau mai amănunţit. Aerisirea camerei se făcea prin deschiderea uşii. „Uşile se roteau pe doi cepi, fixaţi sus şi jos, pe „uscioare", se încuiau cu zăvoare de lemn cu o cheie tot de lemn (cheia cu căţei). Ferestrele de la camera nelocuită erau prevăzute, în interior, cu gratii ţigăneşti şi obloane din lemn. Detaliile au fost introduse pentru a se evita furturile.

Acoperişul caselor era făcut în patru, fiind prevăzut cu două deschizături în arcadă, prin care ieşea fumul. Aceste deschizături sau căsuţe erau numite „fumare" În scopul prevenirii incendiilor, mai târziu

au apărut hogeagurile, „hoarnele"sau „hornoaicele", adică coşurile de fum, care puteau fi oricând curăţite (măturate) de funingine. Casele din Oprişeni erau acoperite cu jupi de paie de secară, dar şi cu draniţă prinsă de leaţuri cu cuie de tisă, iar mai apoi cu cuie ţigăneşti.

Ambele camere aveau podurile din scânduri („sofiturile" au apărut mai târziu), iar pe jos pământul era bătucit şi uns cu „bruftuială". Podirea caselor a fost practicată, mai întâi, de oamenii înstăriţi. Podul casei era un fel de magazie, fiindcă în el gospodarul îşi păstra porumbul, alte cereale, fasole, fructe uscate, carnea afumată, precum şi lucruri mai vechi.

Casa ţărănească era de neînchipuit fără prispă. De ce era numaidecât nevoie de ea? De aceea că tălpile clădirii erau aşezate direct pe pământul nivelat, iar acest fapt ducea, în timpul topirii zăpezilor sau al ploilor abundente, la pătrunderea umezelii în pereţi şi la degradarea lemnului. Ca locuinţele să fie ferite de umezeală, pe trei laturi ale casei, cu excepţia celei nordice, se construia prispa, mai înaltă sau mai joasă. Pe prispă nu ploua, căci ea se afla sub streaşina mai largă a casei. Sub prispa înaltă, gospodarul din Oprişeni îşi ţinea, de regulă, găinile. Pe ea tăifăsuia împreună cu vecinii, în zilele de sărbătoare, şi tot pe ea se putea dormi, în nopţile calde de vară. Date cu humă sau cu funingine, prispele ofereau casei o înfăţişare cochetă. Aşezarea caselor pe temelii de piatră a dus la dispariţia prispelor.

De la sfârşitul veacului al XIX-lea casele din Oprişeni, cunoscând o îmbunătăţire funcţională, au fost prevăzute cu două uşi – uşa din faţă şi uşa din dos. Deci, în tindă se putea intra direct din curte, dar şi din partea ei opusă, adică din grădină sau pomăt. Prin uşa din dos oricine se putea furişa din casă, în cazul când îl ameninţa un pericol.

Aşezarea caselor pe temelii de piatră a adus o altă inovaţie arhitecturală. Locul prispei 1-a luat „gangul" sau pridvorul, care se afla pe latura din faţa casei. Deasupra gangului, sub streaşină, se afla drughina (prăjina), pe care gospodina scotea rufe la uscat sau straiele, ţolurile şi pernele la aerisit. Pe drughină se mai puneau, toamna, semincerii de porumb.

În primele decenii ale secolului XX au avut loc schimbări esenţiale în construcţia caselor ţărăneşti. Au devenit mai largi ferestrele,

care nu mai erau pătrate, ci dreptunghiulare, cu şase ochiuri de geam. Acoperişurile aveau diferite ornamente arhitecturale, miniaturi din lemn, cruciuliţe ş. a. m. d. Locurile fumarelor l-au luat hogeagurile din cărămidă. Susţinerea podurilor se făcea cu anumite elemente de rezistenţă, prin grinzi încrucişate sau paralele – „coarde". Acestea erau frumos crestate şi pe coarde se păstrau actele casei, banii, alte lucruri de preţ, ca să nu le ajungă copiii. Iar pe corzile din casa cea mare îşi găseau loc valurile de pânză, de ştergare, lăicere, păretare, coşărcuţele pentru pâinea de secară. Uşile caselor se închideau prin clampe (cleampe). Când gospodarul pleca de acasă, uşa se asigura cu o încuietoare în plus – zăvorul din lemn sau din fier.

Casele erau amplasate la o anumită distanţă de drum sau de uliţă, fiind despărţite de artera de circulaţie printr-o grădină de flori sau de legume. Casa şi acareturile gospodăreşti erau împrejmuite cu garduri de nuiele împletite, sprijinite de pari de răchită, care înfrunzeau, deveneau răchiţi în regulă şi dădeau gardurilor o trăinicie deosebită. Din drum se intra în ogradă printr-o poartă mai mare. Portiţa a apărut mai apoi.

Nu în fiecare curte se afla o fântână. De obicei, la săparea unei fântâni se asociau câţiva gospodari. Cele mai vechi au fost fântânile cu cumpănă. Dacă fântâna nu era adâncă, vadra era slobozită în ea cu ajutorul cârligului. Evident, s-a procedat şi la scoaterea apei din fântâni cu ajutorul valului strujit, de care se fixa un lanţ acţionat cu roată cu coarbă. De la fântânile care, de regulă, se aflau la o oarecare depărtare, apa se aducea în cofe, puse pe capetele coromâslei.

Cu trecerea timpului casele vechi, tradiţionale, au tot dispărut. În locul lor au apărut altele, mai mari şi mai spaţioase. Acoperişurile din paie de secară au fost înlocuite, la început cu draniţa, adusă fie de la Corceşti, fie de la Ciudei. Meşterii drăniţari s-au înmulţit în sat la începutul anilor 60 ai secolului trecut, când situaţia materială a ţăranilor din Oprişeni le-a permis să construiască locuinţe noi, în marea lor majoritate încă din lemn, dar aşezate pe temelii de ciment. Dar case din lemn şi acoperite cu draniţă, acum, în Oprişeni nu mai construieşte nimeni, după cum tot nimeni nu se foloseşte în construcţii de elementele arhitecturii tradiţionale. Casele, adevărate bijuterii, sunt zidite din cărămidă şi învelitoarea lor e din tablă zincată, ardezie sau ţiglă metalică. Casele de acum sunt

prevăzute cu pivniţe, camere de baie, garaje, foişoare, balcoane, cămări, sunt bogat compartimentate şi au aspectul clădirilor urbane. Atât că ţăranul şi familia lui îşi duc zilele în bucătărioara de vară, iar uşile palatului se deschid, în multe cazuri, doar în faţa musafirilor”[47].

În memoria culturală bucovineană, există mărturii contemporane stadiilor de evoluţie a arhitecturii ţărăneşti, mărturii pe care le-am reprodus pentru că ele, în fond, întăresc argumentele studiilor monografice locale, satele româneşti şi ucrainene remarcându-se prin aceea că „sunt bine închegate, cu gospodării hotărâte prin legături de prăjini şi scânduri, cu case de lemn acoperite cu tencuială şi văruite curat în alb. Aşa ceva se mai vede însă şi auirea în părţile bune ale Bucovinei, unde înrâurirea coloniştilor străini a făcut să înainteze mult vechiul tip al casei moldoveneşti”[48].

În Bucovina, teritoriu individualizat de o anume istoricizare, unică şi irepetabilă în întreg spaţiul românesc, „casele, înconjurate cu grădini şi acoperite cu şindrilă, cu păreţi ca neaua, au ferestre mari, luminoase, iar uşile, tăiate în mijlocul faţadei, îngăduie să se vadă, câteodată, femei gătite în alb, cu mâna streaşină la ochi. Nu în multe părţi se pot întâlni gospodării mai aşezate… Nicăieri oamenii nu sunt mai sobri şi mai cumpătaţi ca aici şi nicăieri vrednicia nu dă mai multe semne de belşug”[49]. La fel de impresionant a fost şi rămâne şi interiorul acestor case, cu „aceeaşi împărţire simetrică… cu cele două încăperi principale în dreapta şi în stânga intrării, cu săliţă la mijloc şi cu cămară în fund. Aceleaşi podoabe înfrumuseţează încăperile, pereţii, grinzile, ferestrele şi acelaşi cuptor se odihneşte măreţ, cuprinzând jumătate din „odaia cea mare”. Nu-i casă unde să nu zacă, îngropată între cliduri de scoarţe, lada cu zestrea femeii, după cum nu-i fereastră sau uşă care să nu aibă înnodate, deasupră-le, ştergarul ce cade în falduri înflorite. Mereu pânzeturi şi chilimari cu motive româneşti, cămeşi cu arnici, scoarţe cu flori de câmp sau cu figuri de animale, mereu vrednicia şi hărnicia gospodinei, care lucrează, vara, cu sapa câmpul, iar iarna, cu stativele, în casă, pânza”[50].

---

47 COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni…*, p. 60

48 IORGA, NICOLAE, *Neamul românesc în Bucovina*, p. 61

49 GHEORGHIU, AUREL I., *Privelişti din Bucovina pitorească*, p. 89-91

50 Ibidem, p. 38-43

Case şi porturi bucovinene, în vechi mărturii iconografice

Iconografia veche bucovineană, datorată, în totalitate, ca şi primele studii dedicate patrimoniului nostru artistic şi istoric, unor germani, artişti în trecere, angajaţi ca topografi ilustratori, sau chiar stabiliţi în Bucovina, reprezintă un patrimoniu de mărturii, folosit aiurea şi, de cele mai multe ori, fără precizarea numelui artistului.

Primul pictor care, vizitând Bucovina, în 1807 şi 1808, ca însoţitor al arhiducelui Ludovic, apoi, în 1810, împreună cu arhiducele Rainer, a realizat şi 9 acuarele bucovinene, a fost silezianul Franz Iaschke (Jaschke), născut la Rosenthal, în 1775, mort la Viena, unde se mutase din 1836, în 6 noiembrie 1842.

Acuarelele bucovinene ale pictorului Franz Iaschke, apărute în albumul său cu 66 de gravuri, „National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen und der Bukowina, / Costumes nationaux et vues d'Hongrie, de Croatie, d'Esclavonie, de Bannat, de Transilvanie et de Bukowine. / Nact der Natur gezeichnet und gestochen von Franz Iaschke, Wien 1821. Gedruckt bey Anton Strauss, k. k. priv. Buchdrucker", cu text bilingv, german-francez, cuprinde şi o scurtă prezentare a Bucovinei, dar şi a celor 9 acuarele („Boier din Siret", „Un om din Bucovina", „Femei din Suceviţa", „Femei din Iacobeni", „Fată din Iacobeni", „Filipovence", „Ruinele de la Suceava", „Mănăstirea Suceviţa" şi „Valea de la Vama", un alt portret, „Pentelei Unguran, la 105 ani", apărând separat). Cu unele dintre acuarelele lui Franz Iaschke ne vom întâlni la capitolul dedicat

portului popular în Bucovina[51].

Huţan din Ţibău, desenat de Iaschke
sub titlul „Un om din Bucovina"

Celelalte mărturii iconografice vechi sunt semnate de ilustratorul monografiei „Bucovina", scrisă de Teofil Bendella şi publicată în 1845 (ulterior, pierdută), I. Schumirsz, de Franz Xaver Knapp, de Julius Zuber, ilustratorul monografiei lui Dimitrie Dan, publicată, în 1890, drept „volumul VIII" al monumentalei lucrări „Monarhia Austro-Unhară", de miniaturistul Matthias Adolf Charlemont şi de arhitectul şi pictorul austriac, cu o bună cotă de piaţă şi astăzi, dar cu biografie necunoscută, Bernt Rudolf.

[51] PĂUNEL, EUGEN I., *Acvarelele bucovinene ale pictorului Franz Jaschke*, pp. 419-432

Despre I. Schumirsz nu se pot afla amănunte de nicăieri, deşi mulţi autori bucovineni îi menţionează numele, uneori, dar fără alte amănunte.

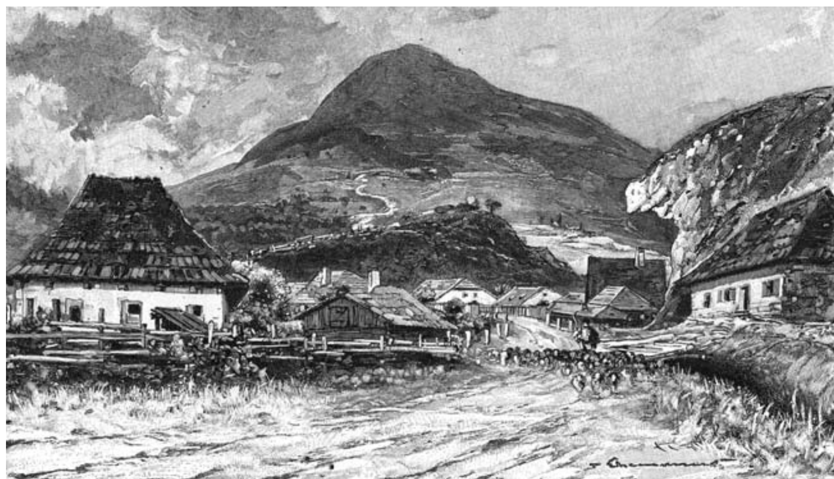
Julius Zalaty Zuber, cel care a ilustrat monografia scrisă de Dimitrie Dan, în cadrul proiectului monografic imperial, întins pe o lungă durată de timp (1867-1918), putem afla că este un pictor şi ilustrator austriac, care a trăit între anii 1861-1910, şi care, ca pictor, a fost redescoperit, recent, prin două lucrări „carpatine", „Colibă din Carpaţi", pictată în 1890, şi „Fată de ţăran", pictată în 1887, ambele reproduse, împreună cu lucrări publicate în volumul VIII al menţionatei monumentale lucrări „în cuvinte şi imagini", „Monarhia Austro-Ungară": „Iarmarocul din Rădăuţi", „Costume naţionale din Bucovina", „Dans huţănesc", „Boboteaza, la Suceava", „Pregătirea plugului pentru arat", „Scoaterea moaştelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava", „Bocirea mortului, la scoaterea din casă", „Joc de Crăciun: Apostolii", „Port popular în regiunea Ceremuşului", „Port popular în regiunea Nistrului", „Port popular în regiunea Prutului", „Români bucovineni", „Negustor armean, în costum oriental", „Armean din Suceava", „Călugări lipoveni din Fântâna Albă", „Huţancă", „Rutean", „Slovac", „Colonist german din Iţcani", „Germani din Iacobeni", „Ţărănci germane în piaţă la Cernăuţi", „Iarmarocul din Rădăuţi", „Slovaci din Poiana Mărului", „Ţigan vânzând coveţi", „Ţigani din Bulea", „Ţigancă ghicind în palmă" şi „Miri maghiari din Dorneşti".

Anterior lui Zuber, a făcut schiţe, prin Bucovina, miniaturistul Mattias Adolf Charlemont, născut la Brno, în 23 noiembrie 1820, luptător pe baricadele vieneze, în 1848, autoexilat în Slovacia, apoi revenit la Viena, în 1865, unde absolvise Academia de Arte Frumoase şi unde moare, în 20 aprilie 1871. Tatăl pictorilor austrieci Eduard, Hugo şi Theodor Charlemont, Matthias Adolf a desenat, în Bucovina: „Drumul de peste Mestecăniş", „Adam şi Eva, la Pojorâta", „Moară pe Prut", „Plutaşi pe Bistriţa", „Baraj pe Ceremuş", „Iacobeni", „Valea Putnei", „Vatra Dornei", „Cârlibaba", „Cacica", „Piaţa Fântânii Albe din Cernăuţi", „Obicei de iarnă", „Peisaj din Bucovina", „Izvoarele Sucevei", „Grup de huţuli cu bucium", „Grup de lipoveni", „Huţancă în îmbrăcăminte de vară", „Lipovean", „Huţani", „Lipoveni", „Bordei ţigănesc", „Casă huţulă la Rus pe Boul", „Casă rutenească din regiunea Prutului", „Casă româneas-

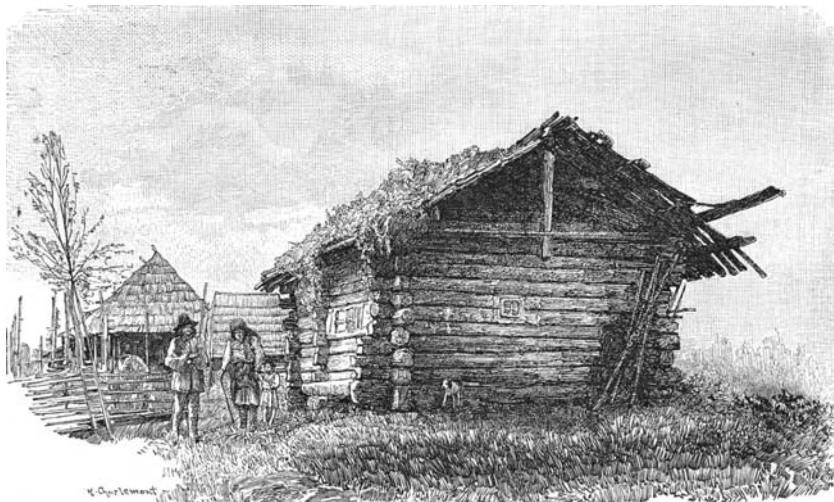
că la Horodnicul de Jos", „Săpături arheologice la Horodnicul de Jos", „Odaie ungurească la Dorneşti", „Stână românească", „Poiana Stampei", „Piatra Albă, pe drumul Iacobeni-Cârlibaba", „Rădăuţi" şi „Pojorâta".

Rudolf Bernt, pictor şi arhitect austriac, născut la Neunkirchen, în 21 februarie 1844, mort la Pottenstein, în 24 august sau în 17 noiembrie 1914, ne-a lăsat cele mai multe mărturii bucovinene, lucrate în creion, cărbune sau în xilografie: „Biserică Sf. Paraschiva din Cernăuţi", „Catedrala ortodoxă din Cernăuţi", „Fabrica din Eisenau", „Muntele Arşiţa la Iacobeni", „Mina din Iacobeni", „Iacobeni", „Biserica din Iţcani", „Plute pe Ceremuş", „Gaterul din Putna", „Mocăniţa, la Putna", „Vedere din Siret", „Biserica de lemn din Slobozia-Revna", „La marginea Sucevei", „Peisaj în valea Sucevei", „Ţapinari huţuli", „Stâlpul lui Vodă, la Vama", „Izvorul lui Otto Brunner din Vatra Dornei", „Biserica Armenească din Suceava", „Biserica din Vatra Moldoviţei", „Mănăstirea Zamca din Suceava", „Palatul Mitropolitan din Cernăuţi", „Biserica Sf. Gheorghe din Suceava", „Biserica Bogdania din Rădăuţi", „Bogdana", „Mănăstirea Putna", „Mănăstirea Suceviţa", „Mănăstirea Voroneţ", „Biserică lipovenească", „Biserica Mirăuţi", „Cetatea Sucevei, văzută de la Şipote", „În lunca Sucevei" şi „Cernăuţi".

Cele mai interesante mărturii, care ţin de tema acestui capitol, sunt semnate de Mattias Adolf Charlemont.

„Cârlibaba”, localitate care cuprindea în vatra ei şi români, şi huţuli, şi germani, şi slovaci, desfăşoară, înspre poalele munţilor, înşirate de-a lungul drumului şerpuit, case tradiţionale româneşti, în stânga, şi case nemţeşti, în dreapta.

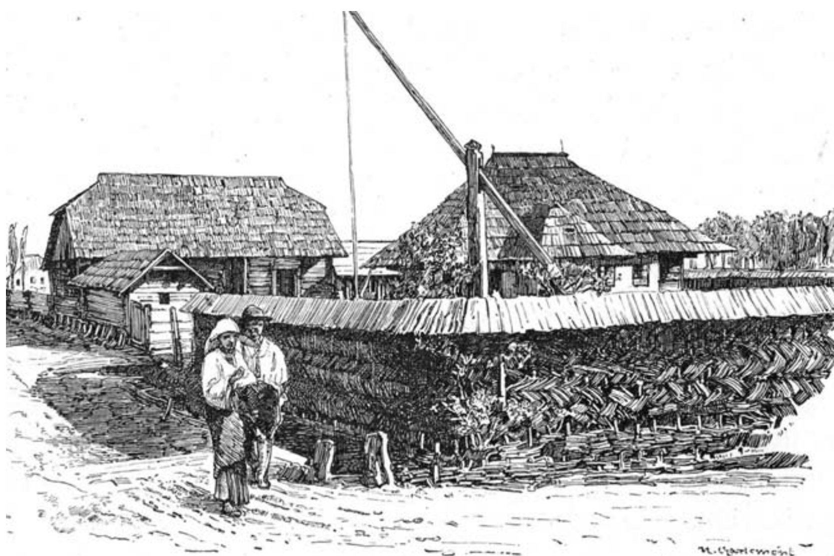
O „Casă huţulă la Rus pe Boul”, de fapt un bordei din bârne necioplite, precum cel de la Şipotele Sucevei, din 1852, descris de Iraclie Porumbescu („Clădire în patru pereţi de bârne necioplite şi neunse, cu crăpăturile dintre bârne neastupate decât cu muşchi de pădure, cu un cuptor mare şi cu o fereastră în faţă, cu alta micuţă înspre ogradă, jos fără nici o podeală, iar acoperişul casei era de nişte lătunoaie, făcute din topor şi prinse pe căpriori cu nişte cepuri de brad drept piroane”[52]), dezvăluie, în fundal, o casă românească în patru ape şi cu două încăperi, poziţionată în mijlocul unei gospodării temeinice.

„Casă rutenească din regiunea Prutului”, cu două camere, fără prispă, cu acoperiş în patru ape, dar din prăjini acoperite cu stuf, fixat, iarăşi, cu prăjini, cu ferestre mari, două la „casa cea mare”, una la „casa mică”, este identică unei case româneşti, lipsindu-i doar elementul acela

52 PORUMBESCU, IRACLIE, *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, p. 171

inconfundabil: prispa.

„Casă românească la Horodnicul de Jos”, tipologică pentru întregul fost district al Vicovelor, din care făceau parte şi satele de pe Sireţel, dar şi Crasna, prezintă o gospodărie temeinică, cu casa, cu două camere, acoperită, în patru ape, cu şindrilă, cu complexul grajd-stodolă, cu gard din nuiele împletite, dar protejat de o streaşină din draniţă, cu fântână cu cumpănă şi cu o livadă bine orânduită, în fundal.

Dintre „tipologiile” lui Julius Zuber (1867-1918), cea mai cunoscută este „Costume naţionale din Bucovina”, care „trece”, în cele mai multe monografii târzii, drept „Petrecere românească”, deşi doar în prim-plan este un grup de ţărani moldoveni (bărbatul şi cele trei femei). Desenul prezintă şi două costume bărbăteşti huţule, în stânga, şi costume de răzeşiţă şi răzeş, în dreapta, femeia cu ilic căptuşit cu hermină şi bărbatul cu manta, în dreapta căruia se află un ţigan, iar în spate, câţiva ruteni, cărora nu li se văd decât pălăriile.

„Port în regiunea Prutului”, desen făcut, după câte se pare (cum o sugerează silueta din fundal) la Boian, cu doi tineri îndrăgostiţi, care se îndreaptă spre „strânsură” (argumente: vin de la slujba bisericească, doar

se vede şi preotul în spatele lor, şi poartă costume de „horit”, inclusiv botine şi, respectiv, cizme).

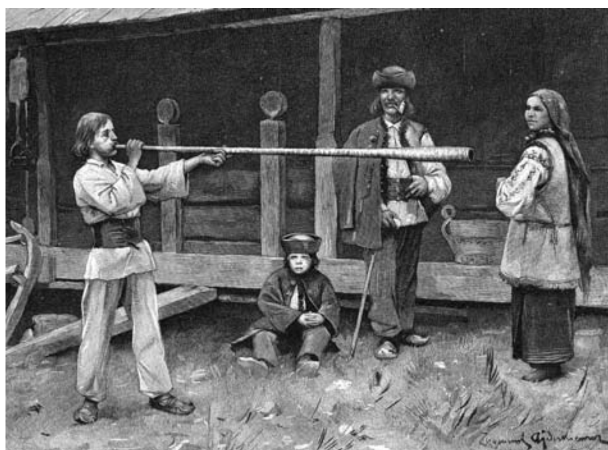
„Huţancă”, portret tipologic de femeie frumoasă şi meditativă, cu părul înfăşurat într-un batic rusesc, cu ilic din pănură albă şi cu ie, bogat ornamentate, şi „Rutean”, care aduce, prin port, cu huţulul, purtând cămaşă fără guler, care se încheie cu şnururi şi suman din pănură, ornamentat cu găietane, care se încheie la fel, dar şi o ţăşcuţă, cu baiera

trecută, huţăneşte, pe sub suman, pe umărul stâng, completează o anumită tipologie zonală, pe care o vom regăsi şi în desenele cu „obiceiuri”.

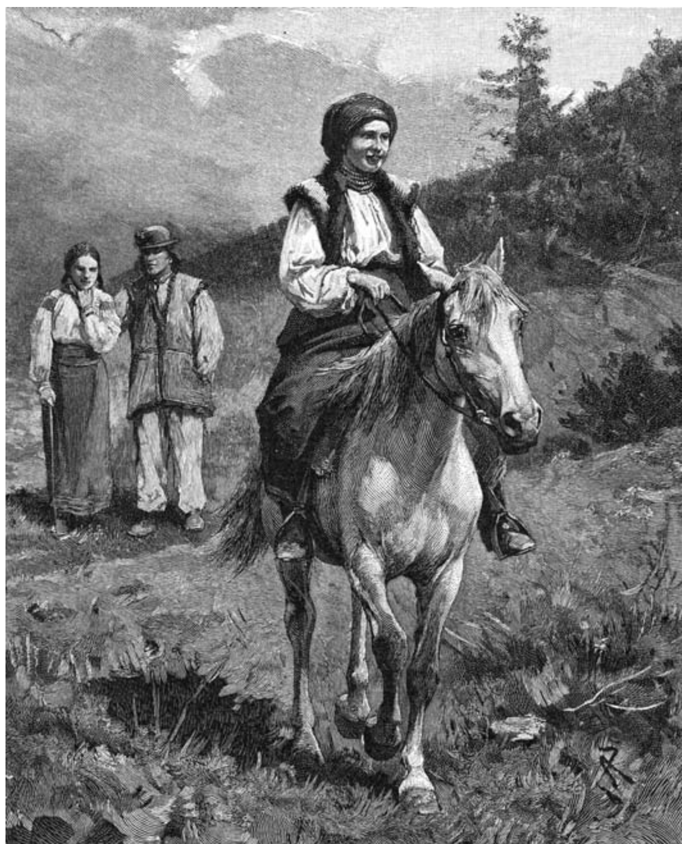

Mattias Adolf Charlemont pare să fi fost fascinat de huţuli.

În „Grup de huţuli cu bucium”, bărbatul şi copilul poartă pălăriile cu borurile întoarse în sus, dar şi cioareci roşii, doar tânărul, care trâmbiţează din bucium, purtând cioareci albi.

„Huţancă în îmbrăcăminte de vară”, iarăşi cu un huţan, în fundal, purtând cioareci albi, şi „Huţani”, desen în care soţii, în căruţă, grăbesc spre casă, probează o frumuseţe a costumelor şi a gesturilor apropiate de desăvârşire, iar personajele acestea pot oricând trece, pentru necunoscători, drept vechi costume româneşti, şi nu ne-ar mira dacă l-am auzi pe un ucrainean din Bucovina, şi el diletant în artă tradiţională, dacă ar recunoaşte, în acele costume, portul strămoşilor săi.

Pictorul austriac Franz Xaver Knapp, născut, în 3 septembrie 1809, la Tachau, cu studii la Academiile de Arte Frumoase din Viena şi

din Praga, stabilit la Cernăuţi (unde avea să şi moară, în 1883) în 1850, a realizat albumul „Illustrierte Bukowina", cuprinzând 18 litografii după acuarelele sale, în mai 1860, pentru a-l dărui contelui Carol Rothkirch-Panthen, care îşi încheiase mandatul de doi ani ca preşedinte al „ducatului Bucovinei". Albumul conţinea şi un „Text lămuritoriu la „Bucovina iluminată" a lui F. X. Knapp, scris în limba germană de Ernst Rudolf Neubauer (poet şi publicist german, născut în 1823, mort în 1891, fost director al gimnaziului din Rădăuţi) şi tradus în cea română de Ioan Mitkievici"[53].

Din perspectiva temei acestui capitol, reţinem doar casa huţănească, din acuarela „Bordeiul unui locuitoriu din Carpaţi", foaie litografiată de J. Novopacky, casă din bârne, cu două camere şi acoperiş în două ape, înălţată pe o coastă de deal, în vecinătate râuşorului şi a drumului, pe care trec huţancele călare.

Eugen Maximovici, al doilea pictor bucovinean, după Epaminonda Bucevschi, năcut la Văşcăuţi pe Ceremuş, în 1857 (nepotul preotului Constantin Lucescu), mort la Cernăuţi, în 4 februarie 1926, cu

[53] LUŢA, PETRE, *Bucovina văzută de F. X. Knapp*, „Revista Bucovinei", nr. 2/1943, pp. 67-77

studii la Academia de Arte Frumoase din Viena, între anii 1876-1881, profesor al gimnaziului rădăuţean, între anii 1883-1891 (nefericitul prinţ de coroană Carol i-a cumpărat un tablou, în iulie 1887, când a vizitat Bucovina), apoi, până la moarte, pictor diecezan la Cernăuţi, a creat „o serie nesfârşită de tablouri, cu subiecte ţărăneşti din Bucovina", în care înfloresc „tipuri originale de ţărani şi ţărance, răsfăţându-se, mergând cu pas alene sau doinind, sau şoptindu-şi dragostea sub salcâmi stufoşi. Vezi atâta viaţă viguroasă rustică, atâta simplicitate naturală în mişcări şi, totuşi, atâta eleganţă şi frumuseţe cum numai un observator fin ca domnul Maximovici le poate reda cu atâta adevăr ce ni le prezintă"[54].

Dintre tablourile care s-au salvat măcar ca reproduceri (majoritatea au fost dăruite Regatului României, în 1906, cu ocazia Expoziţie Generale, a cărei medalie de aur a obţinut-o, şi „aruncate", ulterior, într-un muzeu din Buşteni), „Doi munteni cu desagi", „Fetiţa cu cofa", „Flăcău cântând din fluier", „La fântână", „La pârleaz" şi „Măriuca", tipărite în ediţia Friedwagner a colecţiei de cântece bucovinene a lui Alexandru Voievidca şi reproduse pe coperţile celor trei volume ale lucrării monografice „Povestea aşezărilor bucovinene", reprezintă mărturii luminoase ale unui idilism bucovinean real şi inconfundabil, tablouri pictate în vara anului 1895, la Mahala („Fruntaşii satului ne-au întâmpinat foarte prieteneşte. Dorinţa noastră de a zugrăvi pe vreuna dintre frumoasele satului ni s-a împlinit numaidecât. O cunună de fete se învârtea în horă agale. Un tablou fermecător! Dintre frumoasele satului, am aflat pe „Mariuca" de cea mai frumoasă. Gingăşia ei o socotirăm de vrednică să fie înveşnicită. În parcul reşedinţei arhiepiscopale din Cernăuţi, am pictat-o pe „Mariuca" cea frumoasă. Şi această pânză a lui Maximovici mi-a plăcut deosebit"[55]).

Introducerea Tricolorului în brâul românesc, dar şi, ulterior, în cusăturile care împodobesc cămăşile, bundiţele sau cojoacele, se datorează altui artist plastic, primului sculptor bucovinean, Ion Pâşlea, „născut, la 24 Septembrie 1869, în fruntaşa comună bănăţeană Bozovici, pe valea

---

[54] MIRONESCU, VLADIMIR, *Eugen Maximovici*, în „Junimea Literară", nr. 2/1908, pp. 21-29

[55] MONTER, MAXIMILIAN, *Eugen Maximovici*, în „Junimea Literară", nr. 2/1908, pp. 34, 35

Almajului, judeţul Caraş", mort la Câmpulung Moldovenesc, în 1925, artist diecezan la Cernăuţi, din 20 iunie 1889, apoi, din 1894, la rugămitea Mitropolitului Silvestru Morariu, profesor la Şcoala de arte şi meserii din Câmpulung Moldovenesc, cel care „a înzestrat, cu sculpturile necesare, la iconostase, altare şi strane, vreo 35 biserici din Bucovina, între care capela penitenciarului din Cernăuţi, Samuşin, Cacica, Câmpulung, Sadova, Pojorâta şi una din Prundu Bârgăului, din Ardealul de Nord"[56].

Lucrările lui de sculptură sunt, precum „Muzica satului", şi mărturii iconografice viguros concepute[57].

Denunţat că şi-a înzestrat elevii cu brâie cu Tricolor, anchetat în câteva rânduri, ba şi demis de două ori de la catedră, Ion Pâşlea nu a renunţat niciodată la promovarea Tricolorului prin portul naţional, motivând, mereu şi mereu, „că tricolorul nu-i altceva decât culorile naţionale ale fiecărui român, oriunde va trăi. Nu sunt culorile regale, ci naţionale".

Poate că suferinţele marelui artist bucovinean merită, în loc de şi aşa absentele omagii, măcar cunoaşterea numelui şi a faptei celui care a făcut din Tricolor, cu ajutorul învăţăceilor săi, un simbol al artei populare româneşti din Bucovina şi, fără îndoială, o identitate cu care toţi ne mândrim.

Ca şi în cazul caselor, determinanţii geografici, climaterici, sociali şi istorici din zona aceasta de cumpănă, pe graniţa moldo-polonă, obligă la un anumit port, care diferă doar prin elemente de ornamentaţie, de cromatică a ornamentaţiei şi de croi (mâneci mai largi la huţani, absenţa gulerului cămăşii, la ruteni etc.).

56 LUŢA, ION, *Sculptorul Ion Pâşlea*, în „Revista Bucovinei", nr. 5/1943, pp. 238-245

57 CIUCĂ, VALENTIN, *Un secol de arte frumoase în Bucovina*, p. 75

„Cea mai importantă glorie a Soarelui”

Îndeletnicirile tradiţionale în nordul Moldovei au fost agricultura şi păstoritul (mitul lui Cain şi Abel), ambele practicate complementar, şi de către răzeşi (descendenţii scăpătaţi ai marilor familii boiereşti), şi de către „vecini”.

Agricultura, cea mai importantă glorie a Soarelui, fiul Timpului („Am trudit pentru tine pe ogoare… / Am semănat pentru tine, în Câmpiile preafericiţilor, / Grâul şi orzul… Am adunat pentru tine recoltele de pe câmp… / Am preluat toate gloriile tale, / dintre care, cea dintâi, aceea de a fi arat şi semănat primul”[58], spune fiul soarelui, Horus, adică hora, deci rotirea ritualică pământească; iar pe o stelă din Nysa, Siria, sta scris „Fertilitatea e Osiris”[59], gloria aceasta fiind preluată de la tatăl său, Saturn), se practica, în nordul Moldovei conform unei milenare tradiţii europene, pe „un mare ogor cu pământul / Moale şi gras şi de trei ori brăzdat şi pe dânsul cum ară / Mulţi arători şi jugari şi-i mână-ntr-o parte şi alta. / Iar la întors înapoi, îndată ce-ajung la răzoare / Vine un om după ei şi le-ntinde cu mina paharul / Şi le dă vin desfătos. După asta se-ntoarnă la brazdă / Dânşii, din nou se încoardă să-şi ducă la capăt aratul. / Glia, măcar că-i de aur, în urmă-i negreşte şi pare / Ca un pământ răscolit. Şi-aceasta fu mare minune”, apoi, după o vreme, se împlineşte „o holdă frumos răsărită, pe unde / Seceri tăioase ţinând tot seceră lanul argaţii, / Dese poloagele cad şi s-aştern rânduite pe brazde; / Altele malduri le-adună, fac snopi şi le leagă cu paie, / Trei legători se tot străduie la măldurit. După aceia / Vin copilandri, mănunchiuri le strâng

58 *** *Cartea egipteană a morţii*, p. 251

59 STRABON, *Geografia*, p. 40

şi pe braţe le cară / Şi la legat le predau, iar la mijloc tăcut e stăpânul; / Stă cu toiagul pe-o brazdă şi caută vesel la dânşii. / Sub un stejar la o parte vătafii-ngrijesc de mâncare, / După ce-njunghie un bou încălat; iar femeile alături / Mestecă albă făină gătindu-le-argaţilor prânzul"[60].

Conform mărturiilor vremilor, nimic nu s-a schimbat în practica agricolă moldovenească până foarte aproape de zilele noastre. „Ţara este mănoasă şi foarte frumoasă, şi foarte bine aşezată, plină de toate bucatele… Grânele se seamănă în aprilie şi mai"[61], dar se fac din abundenţă, în ciuda superficialităţii lucrărilor, descrise, de altfel, şi în „Urătură" („A dat Domnul, s-a făcut"), singurul colind închinat Soarelui. „Rodnicia pământului este foarte mare; într-adevăr, oameni puţin dedaţi plugăritului seamănă atât grâu cât le trebuie pentru traiul lor pe un an. Ei nu seamănă grâul înainte de 1 aprilie… Oamenii înjugă câte doisprezece boi la un plug"[62], lucrul pământului făcându-se în devălmăşie, adică, „la vremea semănatului, toţi ies la câmp, iar şoltuzul, ceea ce înseamnă judele, împreună cu pârgarii, care înseamnă cei aleşi ca sfetnici, împart ogoarele şi, după cât este numărul sufletelor dintr-o casă, dau şi ogoarele: dacă sunt opt suflete, dau opt ogoare; dacă sunt zece, dau acelaşi număr de ogoare. Acestea sunt atât de multe încât niciodată nu pot fi semănate toate, ci doi ani se seamănă într-o parte şi, doi ani, se schimbă ogorul într-alta"[63]. Ţăranii arau, după sâmbra plugului, „cu cinci sau şase perechi de boi, însoţiţi de cinci sau şase oameni, care mergeau pe jos; şi chiar cu această forţă, ei erau tare istoviţi, când îşi împlineau munca, căci nu te poţi lipsi de roţi"[64].

Odată cu trecerea timpului, cu desele pustiiri, datorate invaziilor şi zavistiilor, agricultura devine din ce în ce mai superficială. „Nici un ţăran nu are pământul lui propriu şi bine hotărnicit, ci acolo unde vrea şi

60 HOMER, *Iliada*, p. 361

61 MURIANO, MATTEO, *Călători străini despre ţările române*, I, 1502, p. 150

62 GRAZIANI, ANTONIO MARIA, *Călători străini despre ţările române*, II, 1564, p. 381

63 BARSI DI LUCCA, NICOLO, *Călători străini despre ţările române*, V, 1633, p. 80

64 ALEP, PAUL DE, *Călători străini despre ţările române*, VI, 1653, p. 299

când vrea se apucă de arat. El înjugă cinci, ba chiar şase perechi de boi la plug, apoi merge cu ei la câmp şi încearcă, mai întâi, unde este pământul mai bun şi, după aceea, el ară şi seamănă (căci nu se ară decât o dată) cât îi place. Şi acesta este, apoi, pământul lui, cât timp stau bucatele pe el; peste un an, el poate să are, iar, alt pământ mai bun, într-un alt loc mai bun şi, fie că ară câmpii sau fâneţe, ei pot semăna orz sau grâu, porumb, mei etc., chiar dacă, mai înainte, iarba fusese aici de înălţimea omului. Şi, în multe locuri, când merg prin iarbă, caii şi boii abia pot fi zăriţi sau chiar deloc, ci trebuie să meargă văcarul acestor vite să şi le păzească, stând călare, ca să le vadă, căci altfel le-ar pierde. Dar, ca să nu se obosească prea mult, ţăranul ară, în tot timpul anului, abia câteva zile şi, pentru aceasta, îi cresc bucate aşa multe încât poate hrăni cu ele 12-15 inşi. El nu năzuieşte să aibă din cale-afară de mult sau măcar de prisos, cu toate că e slobod să semene şi o mie de baniţe şi chiar mai mult”[65].

Mult mai tranşantă decât oricare ală mărturie este cea a lui Dimitrie Cantemir, care prezintă o ruralitate pe care cu greu o putem accepta, din „perspectivele epocii noastre”, cum avertizează Lucian Blaga să nu o facem.

„Lenevia este considerată de norod ca baza fericirii. Hărnicia lor se întinde numai până la acoperirea necesităţilor anuale, aşa încât, dacă binecuvântarea Domnului este îndestulătoare, într-un an, pentru mai mulţi ani, moldoveanul nu vrea să mai lucreze în anii care urmează, atâta timp cât îi ajung proviziile… Acest popor leneş şi neştiutor nu exercită nici o activitate în cultivarea pământului. Munca lor nu se desfăşoară, cum am spus, decât până la satisfacerea nevoilor de neînlăturat ale vieţii, toate celelalte daruri ale naturii se apreciază numai în stare brută şi fără a le îmbunătăţi, a le înmulţi sau a le înfrumuseţa”[66].

Mărturia aceasta, deloc favorabilă orgoliilor etnice româneşti şi ucrainene, este întărită şi de Vasile Balş, dacă mai era nevoie – în condiţiile istoricităţii ei, care individualizează şi cauzele obiective ale acestei letargii rurale: „Ţăranii din Bucovina sunt, mai întotdeauna, o

---

65 WEISMANTEL, ERASMUS HEINRICH SCHNEIDER VON, *Călători…*, VIII, p. 351

66 SPLENY VON MIHALDY, GABRIEL, *Descrierea districtului Bucovina*, p. 55

populaţie leneşă, mincinoasă şi obraznică faţă de stăpânii lor, obişnuită să-şi împlinească micile lor munci fie în urma înjurăturilor, fie în urma bătăii. Casele sunt colibe mici şi împrăştiate care pe unde, cele mai adeseori lipsite de grădină, de curte şi de fântână. Agricultura este în cea mai proastă stare, deoarece ţăranul obişnuieşte să semene doar atât cât are nevoie până la începutul anului următor. Dar cauza acestui fel de comportare este îndoiala sa dacă va putea păstra, în anul următor, mica sa colibă, care, după spusa lui, nu-l costă nimic, sau va trebui să se mute în altă parte. Averea sa constă în dobitoacele sale, pe care le ia cu sine, la noul său domiciliu, după ce-şi părăseşte coliba. În Moldova găseşte oricând moşii, ceea ce este urmarea unei guvernări zgârcite, căci principele, atâta timp cât se bucură de dreptul guvernării, nu face decât să stoarcă bani şi acordă oricărui ţăran, ba şi unor sate întregi, învoirea de a se muta de la un loc la altul, cu singura condiţie ca să-i achite, în oricare ocol s-ar afla, aceleaşi dări cuvenite. Din acelaşi motiv, ţăranul nu mai este dator să muncească mai mult de 12 zile pentru stăpânul său şi să-i livreze neînsemnata zeciuială a roadelor sale. Obrăznicia sa faţă de stăpân se datorează, pe de altă parte, faptului că, atunci când i se aduc mustrări îndreptăţite într-o privinţă sau alta sau este contrazis, el se adresează, după vechiul obicei, principelui, de la care obţine, fără greutate, învoirea de a se aşeza, la lumina zilei, în alt loc”[67].

Năravurile rusinilor, şi bune, şi rele, determinate şi copleşite de mitic, de sacralitate şi de eres, au parte de o largă descriere, într-un fragment al operei celui mai bucovinean dintre toţi românii Bucovinei, preotul cărturar Dimitrie Dan, cel care a scris, cu neprefăcută dragoste, câte o lucrare monografică despre toate etniile provinciei.

„Ruteanul este, de regulă, moale de temperament, are o statură mijlocie, faţă şi păr mai mult blond, ochi bruni, suri sau albaştri. El este din fire sănătos şi harnic la lucru. Fiind fatalist pune toate întâmplările în socoteală lui Dumnezeu, pe care şi-l închipuie şezând cu trupul în cer.

Cerul („nebo”) este pentru dânsul izvorul luminilor şi al dreptăţii, iar raiul îl străpune el în cer, dincolo de stele, unde petrece Dumnezeu cu îngerii şi cu toţi drepţii.

---

67 BALŞ, VASILE, *Descrierea Bucovinei şi a stărilor ei lăuntrice*, 1780, pp. 345-347

Pământul este sfânt („sviataiia zemlea”). El se sărută, pentru că el dă hrana trebuincioasă oamenilor şi dobitoacelor.

Sfinţii cei mai veneraţi de Ruteanul bigot din fire sunt: Maica Domnului, Sf. Nicolae de iarnă şi de vară, Sf. Gheorghe şi Dimitrie, Muceniţa Varvara şi Sf. Ana, de la a cărei Zămislire (9 Decemvrie) se crede că anul se începe.

Poporul rutean nu ţine mult la oamenii care trec de la o confesiune la alta şi zice că acei oameni nu aparţin nici lui Dumnezeu, nici oamenilor. Oamenii neortodocşi se ţin de necreştini şi le sunt, prin urmare, străini. Astfel de străini sunt: Germanii, Polonii, Armenii, Ţiganii, pe cari toţi îi urăsc.

Rutenii sunt conştienţi de sine şi se numesc „Rusine” (Rusini), când însă voiesc să zică că sunt ortodocşi, în contrast cu Rutenii uniţi din Galiţia, dar şi de cei aflători în Bucovina, atunci se numesc „Valoche” (Valahi), adică aparţinători de biserica românească ortodoxă din Bucovina.

Rutenii cu cei de altă lege nu se împreună cu plăcere. O împreunare sexuală cu Evrei se ţine de un mare păcat. Ei adesea depun voturi şi călătoresc pe jos, ca şi cei uniţi din Galiţia, în fiecare an, la moaştele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava şi la biserica ortodoxă, situată pe malul drept al Nistrului, din Crişceatec, în credinţă că apa sfinţită la hramul bisericii, care apă curge din izvorul de lângă zidul numitei biserici (odată fostă mănăstire) este de folos la boli”[68].

Odată cu emanciparea şi împroprietărirea clăcaşilor, după înfiinţarea, în 22 iulie 1848, a Camerei Constituante de la Viena, care a votat, printre primele acte normative, legea din 31 august, privind împroprietărirea ţăranilor cu plata unei sume „de desdăunare, care trecu ca ipotecă asupra proprietăţii”, ţăranii au refuzat să mai lucreze pe moşiile boiereşti, deşi li se oferea plată. „Precum nu i-a prea păsat boierului de ţăran, aşa nu i-a păsat, la nevoie, acestuia de boier”[69], iar în aceste condiţii, înăsprite şi de invazia de lăcuste, din secetoasa vară a anului 1848, de epidemia de holeră care a urmat şi de pocinogul răzmeriţelor revoluţionare din 1848, soldate şi cu trecerea „moscalilor”

[68] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 16-20

[69] BOGDAN-DUICĂ, GEORGE, *Bucovina. Notiţe politice asupra situaţiei*, p. 52

prin Bucovina, boierii s-au văzut obligaţi să aducă mână de lucru din Galiţia, coloniile fiind înfiinţate pe imaşurile săteşti, alţi ruteni venind în Bucovina, în grupuri mici, şi stabilindu-se în sate cu populaţii reprezentative de germani şi de evrei, pe lângă gospodăriile sau afacerile cărora puteau afla locuri de muncă. În mod surprinzător, conform statisticilor vehiculate de Torouţiu[70], satele agrare din partea de mijloc şi de sud a Bucovinei dobândesc o populaţie ruteană semnificativă, doar în acelea dintre ele în carte şi numărul familiilor germane, polone şi evreieşti era semnificativ. De exemplu, în 1910, în Cârlibaba erau 343 ucraineni şi huţani, dar şi 146 evrei şi 354 germani, în Breaza, 1.703 ucraineni şi huţuli, dar şi 127 evrei şi 40 germani, în Rus pe Boul, 942 ucraineni şi huţani, dar şi 64 evrei şi 28 germani, în Argel, 465 ucraineni, dar şi 18 evrei şi 33 germani, în Cacica, cu Maidan şi Runcu, 576 ucraineni, dar şi 49 evrei şi 83 germani, în Văşcăuţi pe Siret, 878 ucraineni, dar şi 10 evrei, 5 germani şi 69 poloni, în Climăuţi, 1.362 ucraineni şi lipoveni, dar şi 19 evrei, 15 germani şi 3 poloni, în Balcăuţi, 1.804 ucraineni, dar şi 14 evrei, 17 germani şi 17 poloni, în Gropeni, 323 ucraineni, dar şi 22 evrei, 11 germani şi 40 poloni, în Botoşăniţa, 110 ucraineni, dar şi 25 evrei şi 9 germani, în Milişăuţi, 323 ucraineni, dar şi 29 evrei, 28 germani şi 2 poloni, în Călineştii lui Cuparencu, 1.040 ucraineni, dar şi 40 evrei, 50 germani şi 1 polon, în Călineştii lui Ienachi, 585 ucraineni, dar şi 25 evrei şi 3 germani, în Măriţei, 447 ucraineni, dar şi 81 evrei, 4 germani, 7 poloni, în Dărmăneşti, 2.133 ucraineni, dar şi 94 evrei, 55 germani şi 1 polon etc.

Evoluţia agriculturii, în satele Bucovinei, cu populaţie românească, ucraineană sau amestecată, începe, practic, după 1890, odată cu înfiinţarea primelor cooperative româneşti şi ucrainene de credit rural tip Raiffeisen şi atinge un prim apogeu după 1905, deci după înfiinţarea Centralelor Raiffeisen şi după votarea, în Dieta Bucovinei, a legii creditului rural, care permitea achiziţionarea de utilaje agricole moderne, în baza părtăşiilor deţinute în acele bănci rurale.

În 1908, deja exista un entuziasm oficial faţă de nivelul atins de agricultura bucovineană. „Solul Bucovinei fiind compus, pe jumătate, din terenuri potrivite pentru agricultură şi având, în multe locuri, pământuri

---

70 TOROUŢIU, I. E., *Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina*, pp. 298-302

foarte fertile, el a fost, deci, totdeauna propriu pentru a produce cele mal variate soiuri de plante. Pe lângă suprafaţa de aproape 288.000 hectare pământ arabil, cât prezintă Bucovina (căci partea muntoasă nu cuprinde decât aproximativ 40.000 hectare suprafaţă bună pentru arătură), restul e destinat păşunatului şi culturii pădurilor, ce constituie partea cea mai însemnată din averea ţării. Încolo, toată regiunea colinară, cu micile şesuri şi complexul văilor, cuprinde 288.000 hectare pământ de arătură, pe care se cultivă cu succes toate felurile de bucate, ocupând aproximativ următoare suprafeţe: Porumb = 67.343 ha; Ovăs = 41.470 ha; Secară = 26.958 ha; Orz = 26.610 ha; Grâu = 20.266 ha; Hrişcă = 2.752 ha; Păsat = 979 ha; Rapiţă = 890 ha; Leguminoase = 4.456 ha; Cânepă = 5.421 ha; In = 1.842 ha; Cartofi = 25.472 ha; Sfecle şi napi = 2.219 ha; Trifoi (fân) = 33.450 ha.

Cea mai densă suprafaţă cu arături o găsim la partea de Est a Bucovinei. Din celelalte suprafeţe productive, 131.755 hectare sunt fânaţuri, 8.070 hectare grădini, 43 hectare vii, 105.158 hectare imaşuri, iar 35.718 sunt de considerat ca neproductive sau ocupate de clădiri. Pădurile, din contră, ocupă un spaţiu de 451.220 ha, la care se mai adaugă încă 25.030 ha de poieni cu păşuni de munte. Productivitatea cea mai inferioară o găsim pe malurile deluroase ale Sucevei. Cea mai fertilă parte a ţării însă e regiunea dintre Nistru şi Prut. Tot aşa şi regiunea spre Sud şi Est de Suceava. Necesităţile traiului zilnic ale locuitorilor de ţară s-au format şi în Bucovina aşa încât porumbul să-i servească în special pentru întreţinerea sa şi a animalelor de casă, iar cerealele naţionale vechi, cum e grâul, să fie destinate mai mult speculei. Ca şi în regat, dar, mămăliga şi turta de făină de porumb sunt alimentul principal al săteanului, iar strujanul acestei plante, nutreţul vitelor sale şi, adesea, şi combustibil. Afară de asta a intrat însă în regimul alimentar şi o altă plantă, adică cartoful, care se cultivă în toată ţara şi serveşte, în timpurile recente, întocmai ca şi porumbul, şi la fabricarea spirtului, industrie de căpetenie în Bucovina. Trebuie, totuşi, de observat că agricultura nu se practică de populaţie decât în modul vechi, obişnuit în ţară, cu excepţii de cele câteva colonii germane şi de administraţiile domeniilor mari, din care cele mai de seamă sunt a fondului religionar bucovinean şi ale hergheliilor Statului.

Pe lângă agricultura propriu-zisă, vine, în al doilea rând, cultivarea fâneţelor, fânul fiind nutreţul principal al vitelor, care petrec, în timpul verii, pe poienile munţilor, iar toamna se aduc la şes, spre iernare. Prăsila vitelor cornute a luat, în Bucovina, un avânt şi mai considerabil după aşa-zisul război vamal al Austriei cu România, Bucovina fiind chemată a îndeplini rolul Moldovei, care era renumită pentru boi de rasă.

Un alt soi de cultivare a pământului în Bucovina, care trebuie menţionat, este grădinăritul şi pomăritul, cu care se ocupă în special coloniile de Lipoveni din Climăuţi şi Fântâna-Albă, practicându-l nu numai în localităţile lor, dar şi luând cu chirie grădini şi pomete în diferite părţi ale ţării şi făcând, apoi, negoţ întins.

Pentru cultura viţei de vie există, în Bucovina, unele locuri foarte priitoare, precum în districtul Sucevei, la Reuseni, Uideşti, Chilişeni, şi, mai la Nord, în comunele Hliniţa, Jucica şi Repujineţ. Se ştie, apoi, că şi pe lângă Cernăuţi au existat, într-o vreme, podgorii, ale căror urme se cunosc încă şi astăzi. Totalul viilor existente se ridică la suprafaţa de 1.900 hectare”[71].

Dezvoltarea agriculturii bucovinene, aşezată pe temelii durabile, a continuat şi în perioada interbelică, îndreptăţindu-l la entuziast patriotism zonal pe cărturarul Ştefan Piersic, doctor în zootehnie şi colonel al Armatei Române:

„Când păşeşti pe pământul Bucovinei, te cuprind fiori de frumuseţea acestei mândre grădini, care ascunde în adâncul ei ceva sfânt şi înălţător, iar noianul de amintiri istorice din trecut îţi sar în ochi, la fiecare pas, impunându-ţi o smerenie sfioasă ca şi în faţa unui altar de biserică.

Satele Bucovinei sunt cuiburi de plăcere şi de frumuseţe, cu căsuţele mândre ale ţăranului, 2, 3, 4 încăperi, cerdacuri largi, cu ogrăzi gospodăreşti, unde se frământă munca măruntă de fiecare zi, şi cu grădini de tot felul de pomi, care dau satelor din Bucovina acel farmec dulce aducător de bucurie şi adâncă alinare sufletească.

Împrejurul casei, îmbietoare şi plăcută, văruită frumos şi îngrijită ca o bijuterie, se întinde ograda ţăranului, cu şura, cu grajdul, cu coteţele şi cu adăposturile pentru unelte agricole.

Şura este o construcţie specifică Bucovinei şi nu lipseşte nici

[71] GRIGOROVITZA, EM., *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, p. 28

chiar de pe lângă cea mai săracă gospodărie ţărănească, fiindcă fiece harnic ţăran e convins că recolta pământului trebuie pusă la adăpost şi ferită de ploi şi ninsori.

Ţăranul bucovinean este crescător şi exploatator de animale, de aceea grajdul pentru adăpostul lor nu lipseşte de lângă nici o gospodărie.

Din toată suprafaţa Bucovinei, numai 27,67 la sută este pământ arabil, potrivit pentru cultura cerealelor, de aceea ţărănimea bucovineană, cu parcele mici de pământ, a trebuit să-şi intensifice munca pe ogorul său ca să-şi poată scoate hrana de toate zilele.

Din toată suprafaţa Bucovinei, de 1.044.468 ha, 43,20 la sută, adică 451.221 ha sunt acoperite cu pădurile frumoase de fag, de brad şi de molid, unde o mare parte din ţărănimea Bucovinei îşi frământă gândurile şi viaţa.

Hărnicia şi supunerea ţăranului bucovinean au făcut să înflorească această mică şi dragă provincie şi să ajungă la un nivel economic ridicat mult deasupra altor regiuni cu pământ destul şi bogat.

Ţăranul bucovinean a crescut vite mândre şi alese, de soi bun şi aducătoare de folos.

Bucovina cea mică, cu ţărani harnici şi cuminţi, produce 27,04 la sută din cantitatea totală de unt din ţara românească (Basarabia, Moldova, Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, la un loc, abia dacă produc 25,46 la sută din cantitatea totală de unt din ţară, deci, toate la un loc, mai puţin ca în Bucovina cea mică şi harnică).

În Bucovina sunt multe industrii pentru prelucrarea laptelui în unt şi brânzeturi, care, după o statistică din 1937, ajungeau la 15,49 la sută din totalul întreprinderilor de acest fel din ţara românească, iar fiecare întreprindere din Bucovina producea 8.055 kg unt, în medie, pe când în provinciile din Regat, abia 2.522 kg unt, în medie.

În ţară sunt 2.000.000 de gospodării fără vacă cu lapte, din totalul de 4.200.000 de gospodării, adică aproape 46 la sută din gospodării n-au vacă cu lapte. Ţărănimea din Bucovina a redus acest procent la minimum posibil, astfel că în Bucovina se găseşte cel mai mic procent de gospodării fără vacă cu lapte. În judeţul Romanaţi sunt 67,7 la sută gospodării fără vacă cu lapte, pe când în judeţul Rădăuţi, din Bucovina, sunt numai 19,2 la sută. În judeţul Dolj, 64,1 la sută n-au. În Teleorman,

sunt 60,2 la sută, în judeţul Olt, 56,9 la sută, în judeţul Mehedinţi, 53,6 la sută gospodării fără vacă cu lapte, pe când în judeţul Câmpulung al Bucovinei sunt numai 14,6 la sută gospodării fără.

Aceste cifre ne indică, fără alte comentarii, starea materială a ţărănimii bucovinene şi ne arată diferenţa standardului de viaţă a ţăranului bucovinean faţă de ţărănimea din părţile cerealiste ale ţării.

Ţăranul bucovinean se alimentează mai bine decât fraţii lui din alte regiuni, în special din cele cerealiste ale Regatului, fiindcă este crescător de animale şi are, pe lângă casa lui, lapte, brânză, unt, ouă şi carne. Porcul de Crăciun este o tradiţie în casa celei mai umile gospodării ţărăneşti din Bucovina, care, pregătit afumat şi conservat bine, duce peste întregul an o hrană bună pentru familia muncitoare.

Subalimentaţia ţăranilor, care este o boală cronică ce cuprinde satele noastre ţărăneşti din România, atinge mai puţin pe ţăranul bucovinean, fiindcă acesta a înţeles, în primul rând, să-şi exploateze gospodări prin creştere de animale.

Ţăranul bucovinean ştie că nu se pot creşte animale fără o hrană bună şi îmbelşugată, de aceea o parte din ogorul său, oricât de mic ar fi, îl cultivă cu plante furajere pentru hrana animalelor, cu toate că păşunile şi fâneţele din Bucovina cuprind 25 la sută din suprafaţa totală a pământului. Pe când în judeţul Romanaţi se cultivă 95,2 la sută din teren cu cereale şi numai 1,5 la sută cu plante furajere, în Teleorman, 93,7 la sută cu cereale şi 2,1 la sută cu plante furajere etc., în judeţul Câmpulungul Bucovinei se cultivă 34,4 la sută cereale şi 19,6 la sută plante furajere, în judeţul Suceava, 68,2 la sută cereale şi 15,7 plante furajere, în judeţul Rădăuţi, 60,3 la sută cereale şi 19,5 plante furajere. Ţăranul bucovinean preferă să aducă cereale din alte părţi pentru acoperirea nevoilor casei, decât să rupă din pământul hotărât culturii plantelor furajere, necesare hranei animalelor.

Ţăranul bucovinean cultivă proporţia cea mai mare de pământ cu plante furajere dintre toţi ţăranii români.

Procentul cel mai mare din cultura nutreţurilor, în vechiul regat, îl dă Iaşi, cu 3,5 la sută, Brăila, cu 2,9 la sută, şi Dorohoi, cu 2,7 la sută din totalul pământului cultivabil; aceste regiuni sunt întrecute de 6-10 ori de către ţăranul bucovinean.

Însă şi în privinţa culturii pământului cu cereale ţăranul bucovinean stă în frunte, cu toate că are un pământ sărac şi greu de lucrat. După statistici, ţărănimea bucovineană are cea mai mare producţie la hectar în cultura tuturor plantelor, pe lângă faptul că agricultura bucovineană este adânc intrată pe drumul industrializării şi intensificării. Ţărănimea bucovineană are, procentual, cea mai mare producţie de sfeclă de zahăr, pentru alimentarea fabricilor de zahăr din Bucovina, care produc 28 la sută din cantitatea totală de zahăr din România. Ţărănimea bucovineană produce cea mai mare producţie de cartofi, pentru cele 30 fabrici de spirt, şi o cantitate foarte mare de orz, pentru cele 7 fabrici de bere.

Ţăranul bucovinean stă în fruntea ţărănimii din România prin hărnicia lui, prin mintea lui, prin sobrietatea lui, prin cultura lui, prin sănătatea lui, prin copiii lui cei mulţi şi cuminţi, pepinieră de intelectuali aleşi, prin gospodăria lui, exemplu de organizare economică pentru ţărănimea din alte părţi, prin obiceiurile sfinte româneşti, păstrate fără nici o schimbare din moşi-strămoşi, prin ascultarea, blândeţea şi supunerea lui, prin vitejia lui fără seamăn în apărarea hotarelor ţării.

Gospodăria ţăranului bucovinean, care are cel mai puţin pământ cultivabil din ţara românească, este model de exploatare şi merită să fie exemplu pentru ceilalţi ţărani din restul ţării”[72].

72 DEŞTEPTAREA, Anul II, nr. 13/1944, p. 7

„Ei trăiesc din ce produc turmele lor"

Păstoritul şi, în general, creşterea animalelor reprezintă gloria românilor, o îndeletnicire în care erau şi sunt nespus de pricepuţi şi, prin această pricepere, înrudiţi ocupaţional cu huţulii. „La capătul lumii, unde sunt izvoarele nopţii şi unde cerul e luminat de-o lumină ce abia mijeşte", locuitorii se hrănesc doar „cu miere, lapte şi brânză, ducând un trai liniştit… Căci înţelepţii, nefăcând nici o deosebire între dreptate şi cumpătare, au urmărit, în primul rând, mulţumirea cu puţin şi simplitatea. Ei trăiesc din ce produc turmele lor, lapte şi brânză"[73]. „Ţăranii care locuiesc în ţinutul de munte, pe înălţimile pomenite mai sus, ne întrec pe noi, romanii, în deplinătatea puterilor trupeşti şi a privilegiului unei vieţi mai îndelungate, iar lucrul acesta, cred ei, stă în legătură cu faptul că nu se îmbuibă cu necurăţenia mâncărurilor calde, ci mereu în puterea vârstei, îşi răcoresc trupurile cu stropii de rouă, sunt stăpâni pe dulceaţa unui aer mai curat şi simt, înaintea tuturor, razele soarelui dătător de viaţă, rămânând până acum neatinşi de relele civilizaţiei umane"[74].

Recursul la mărturiile începuturilor epocii noastre sunt, desigur, doar un răsfăţ, din moment ce există mărturii şi mai vechi, în mit, deci în timpul primordial, unde se optează, fără rezerve, că, pe acest pământ, nimic „nu-i mai bun ca oaia bună, / toată vara te hrăneşte, / toată iarna te-ncălzeşte!"[75], iar, „cât în sus şi cât în jos, / cât în sus la cei trei munţi, / colea este-un ciobănaş, / are-un fluier verigit / cu verigă de argint. / fluier toarce, / turma-ntoarce, / fluier zice, / turma-nfrânge / şi mi-o-nfrânge /

73 STRABON, *Geografia*, XI, 6.2, p. 337
74 MARCELLINUS, AMNIANUS, *Rerum gestarum libri qui supersunt*, p. 47
75 SBIERA, I. G., *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi…*, p. 12

pe vâlcele / ca să-mi pască rămurele. / Tu oică, / bălăică, / tu ce bei, tu ce mănânci? / Unde-oi bea / şi oi mânca / de-ai pus gândul de-a ne da? / Tu pe noi de nu ni-i da, / mare dar ţi-om dărui / şi frumos te-om îmbrăca / cu cojoc şi cu manta!”[76].

Mult mai târziu, deşi în fără timp (timpul începe dincoace de preistorie, deci acolo unde începe istoria, spune Blaga), prin 1404, vatra noastră natală avea „sate multe şi multe animale”[77], „iar belşugul de vite e de necrezut… Din Moldova, deci, se scoate acea mulţime de boi, din a căror carne se hrănesc nu numai popoarele vecine ale Ungariei şi Rusiei (Roşii), ci şi ale Poloniei, Germaniei, ba până şi Italiei, şi mai ales cei din oraşul Veneţia. Pe aceşti boi, veneţienii îi numesc boi ungureşti şi preferă carnea lor celorlalte de acest fel. În fiecare an, se fac câte şapte bâlciuri de vite în Moldova, pe câmpii foarte întinse, cu mare mulţime de negustori. La fiecare din aceste bâlciuri se mână, de obicei, nespus de multe mii de boi; şi, după trecerea a trei zile, pentru ruperea, din partea negustorilor, a preţului unui cap de vită, după care să fie socotite toate celelalte – preţ care trece rareori de trei galbeni de vită – în câteva ceasuri, toată această mulţime de boi este vândută şi dusă în diferite regiuni. De aici au mare câştig boierii care cresc cirezi de vite şi chiar domnul însuşi mai mult din aceasta se îmbogăţeşte, căci şi el vinde, în fiecare an, un mare număr de boi de pe moşiile sale, şi veniturile lui sunt sporite mult de aceste iarmaroace. Vătafii aduc domnului în vistierie, pe fiece an, până la 400.000 bani de aur, din venitul întregii ţări; dintre aceştia, 60.000 sunt plătiţi sultanului turcilor ca tribut”[78]. Până şi iobagii, în acele vremi, îşi puteau permite să vândă zeci de boi la Bistriţa, iar când unul dintre ei era „reţinut de straja cetăţii” şi deposedat de bani, precum un oarecare Matei din Mihalcea, fratele lui Mihai, însuşi voievodul ameninţa Bistriţa cu represalii armate, cum a şi făcut-o Bogdan cel Orb, în 10 iulie 1510, cerând eliberarea grabnică şi despăgubirea „omului şi iobagului nostru,

---

76 NICULIŢĂ-VORONCA, ELENA, *Datinile şi credinţele poporului român*, p. 76

77 SULTANIEH, IOAN ARHIEPISCOP DE, *Călători străini despre ţările române*, I, p. 39

78 GRAZIANI, ANTONIO MARIA, *Călători străini despre ţările române*, II, pp. 381, 382

Matei din Mihalcea".

Sus, pe crestele munţilor, zăceau, în calea drumeţilor, colibele folosite în timpul verii pentru stâne. „Locuitorii de la multe mile distanţă îşi mână aici oile, la păşune, pentru o vară întreagă, fiindcă în unele locuri de pe munte iarba este minunată; iar colibele acestea le serveau pentru prelucrarea şi păstrarea laptelui şi a brânzei"[79], cu pagubele de rigoare pentru codrul frate, dar încă neconştientizate ca atare până la venirea austriecilor, care, mai întâi au văzut, apoi au analizat şi-abia în final, dar repede de tot, au legiferat, legile lor, cum zicea Xenopol, fiind şi bune, dar şi aplicate fără compromisuri.

În baza realităţilor păstoreşti autohtone, austriecii au elaborat o „Orânduială de pădure pentru Bucovina", validată de Iosif al II-lea în 1786, tradusă imediat în moldoveneasca (desuetă doar în scriere, nu şi în oralitate) vremii de Ion Budai-Deleanu şi impusă ferm şi fără întârziere.

În acest prim cod silvic românesc se menţiona că „păşunarea acolo, în ţară, zăboveşte până târziu în toamnă şi păstorii nu pot fără foc pentru frigul ce cade", punând în pericol pădurea.

Primul comentator al „Orânduielii", Gh. T. Kirileanu preciza, în 1908, că „pe moşiile mari de munte din Moldova este şi acum acest obicei. După ce se răscolesc oile, la Vinerea Mare, şi se dau berbecii la oi, dacă n-a căzut iarnă grea, unii săteni, spre a-şi cruţa nutreţul vitelor, se duc cu ele prin fundurile cele mai depărtate ale pâraielor, în preajma locurilor de fâneţe, unde nu s-a păşunat peste vară, şi-şi pasc vitele prin păduri până cade o zăpadă prea groasă, lucru care uneori întârzie până după Sf. Nicolae. În acest timp, păzitorul vitelor nu are un sălaş statornic, ci rătăceşte prin păduri, mutându-şi, de la o zi la alta, puţina jăchilă păstorească la adăposturile arborilor bătrâni, sub poalele cărora primejdia de foc e mai mică"[80].

Şi mai păgubos pentru codrul frate, „este un obicei, acolo, care nu mai puţin prăpădeşte pădurile, cu făcutul gardurilor şi a răzloagelor la grădini, la ţarini şi la fânaţ, la care ei pun alături câte doi pari, din mari

[79] BARDILI, JOHANN WENDEL, *Călători străini despre ţările române*, 1709, VIII, p. 282

[80] IOSIF II, *Orânduiala de pădure pentru Bucovina*, comentată de Gh. T. Kirileanu, p. 5

despicături făcuţi, şi câte două leaţuri de codru nelucrate – pe multe locuri pun cel mai tare şi cel mai bun lemn de perete. Deci ei doboară la pământ, cu tăiatul pentru îngrăditură, cel mai bun şi mai frumos lemn de leaţuri şi de căpriori şi dintr-acesta fac pari şi poprele, şi, ceea ce este mai rău, că peste iarnă ei ard gardurile şi, de primăvară, de iznoavă iarăşi le pun…

Mai pretutindeni este acel stricăcios obicei că podanii (supuşii), pentru ca să-şi lăţească ţarina şi fânaţul care merg alăturea cu pădurea, până şi în mijlocul pădurii, pentru ca să poată avea mai mult lemn căzut, jupesc din răutate copaci întregi, stătători împrejur, şi ciocârtesc, din care pricină lemnul se usucă şi cade, în vreme de vânturi tari…

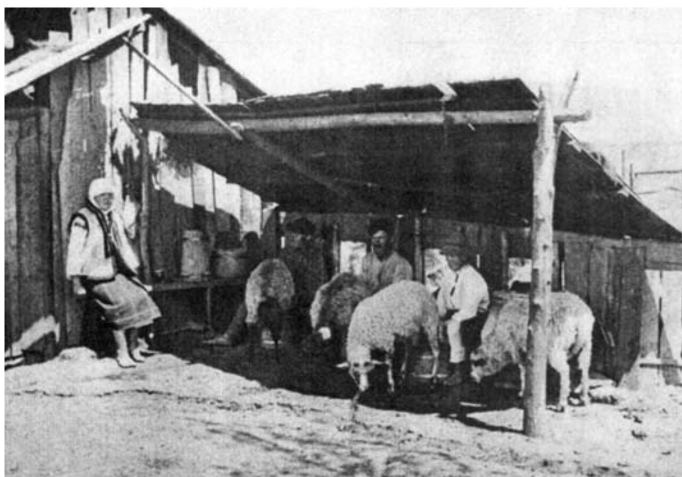
Deosebit de aceasta este şi acel stricăcios obicei, mai ales la munţi, de darmă, în vreme de iarnă, pentru oi şi capre, brad şi molid şi le aruncă de hrană".

Comentariul lui Gh. T. Kirileanu, viitorul bibliotecar regal, originar din Holda, de lângă Broşteni, pe valea Bistriţei Aurii, este trist şi cât se poate de tradiţional (de la Petru Dărman, ctitorul Dărmăneştilor, încoace): „Acest din urmă obicei se păstrează, din nenorocire, şi astăzi în unele sate de munte, în care locuitorii obişnuiesc a tăia brazi tineri (numiţi târşi) şi a-i da la vite ca să le mănânce cetina şi vârful mai fraged al crenguţelor, împiedicându-se, astfel, împădurirea regulată a coastelor repezi şi a părţilor împădurite din imaşurile săteşti"[81].

Dar dincolo de aceste tuşe cenuşii ale activităţii păstoreşti, există universul mitic mioritic, la care trebuie să căutăm cu evlavie şi cu neîntrecută mândrie patriotică şi naţională, pentru că, în vreme ce neamuri bezmetice cântau marşuri şi călcau, cu armurile pe ei şi cu armele în mâini, teritorii străine, noi, cu fluieraşul de os, cu bâta ciobănească subsuoară, drept sprijin, şi cu cojocul pe umeri, doineam dumnezeieşte, de se clătinau munţii de admiraţie şi de uimire. Stâna românească a fost şi templu, şi panteon, iar viaţa ei ritualică şi pururi atemporală farmecă şi astăzi, deşi a cam dispărut miraculosul, prometeicul şi cosmicul „foc viu", dar ne-au rămas balmoşul, urda şi caşul. Stâna este tipul nostru ancestral de contemporaneitate, iar povestea ei măsoară, de fapt, făptura noastră secretă, firea pe care numai bunul Dumnezeu o cunoaşte cu adevărat, dar care trebuie să ni se releve odată şi odată. În fond, ca întotdeauna

[81] Ibidem, p. 6

(aşa se numeşte împietrirea în preistorie, spune Blaga), pe român „oaia îl hrăneşte şi-l îmbracă, din cap până la căputa picioarelor, cu călduroasele cuşme de miel, cu sau fără urechi, cu elegantele bondiţe şi pieptare, cu lungile şi ca neaua de albe cojoace, făcute din întregi piei de oaie, cu brunele sumane şi albele mantăli, cu albii iţari (cioareci) de vară şi berneveci de iarnă, cu călduroasele meşini (cioareci din piei de oaie, cu lâna înlăuntru), cu mânecări de iarnă, împletite din lână sau făcute din blană de oaie, şi cu catrinţele (pregitoarele), ţesute de Româncele noastre cu mare iscusinţă, din călduroasa şi trainica lână. Ba chiar şi obiectele ţăranului sunt de lână. Nu ne mai oprim la neîntrecutele scoarţe, laicere şi pănuri de lână, care împodobesc căscioarele satelor noastre"[82].

Stâna românească, în anul 1926[83]

[82] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 3, 4

[83] VIŞAN, ILIE; KREPLER, CAROL, *Judeţul Rădăuţi*, Bucureşti, 1926

Stâna, la români şi la huţuli

Stâna românilor are propriul ei calendar, adică o succesiune de ritualuri, de fapte şi de eresuri, adică un amestec ciudat de pragmatism, de mitic şi de mistic, toate doar drapate străveziu în ortodoxism, deşi viaţa păstorească are doar două elemente oarecum creştine, participarea la slujba bisericească şi dania, din care să se îndulcească şi preotul, celelalte ritualuri, practici şi credinţe ţinând de datina primordială, asumată şi adaptată de creştinism cu multă, multă dibăcie.

„În ziua de Florii, sosind gospodarii, acasă, de la biserică, ating cu mâţişoarele (stâlpările) sfinţite vitele cornute şi oile, pentru ca, peste an, să fie aşa de înflorite ca mâţişoarele din acea zi.

În presara Sfântului Gheorghe, se aleg mieii, iar în dimineaţa zilei de Sfântul Gheorghe se mulg oile şi, din întâiul lapte muls, se face caşul, care se duce jertfă la biserică, ca oile, în cursul verii, să aibă multă mană. Tot în acea zi, se porneşte trâmbiţa oilor, care durează până la Sâmedru (Sfântul Dimitrie).

Presara Sfântului Gheorghe este foarte primejdioasă pentru oi, căci atunci îmblă vrăjitoarele şi strigoii pe la târlele oamenilor şi iau mana, adică laptele oilor, zicând „Să le rămâie ud şi baligă!”. Dar aceşti răuvoitori abat şi pe la stâni, în acelaşi scop, unde îngroapă, în poarta stânii, sare şi tărâţe, şi oile care trec peste aceste îşi pierd mana. Pierderea manei poate fi împiedicată sau, dacă e acum pierdută, poate fi redobândită, dacă respectivele oi se spală pe spinare, de trei ori, cu udul lor.

O seamă de Români mulg oile şi, de Paşti, fac caş şi-l duc la biserică, dimpreună cu pasca, la sfinţit. Caşul acesta e socotit, apoi, ca leac împotriva frigurilor.

Românul, de dragul oilor sale, se lipseşte, în ziua Sfântului

Gheorghe, şi de somn, ca nu cumva să ieie somnul mieilor.

O strânsură de mai multe oi se numeşte botei, iar o mulţime de 500-1.000 oi, turmă, care poate forma o stână.

La Sfântul Gheorghe, se aleg oile, cele mulgătoare, de cele sterpe, şi se iau şi mieii de la oi. Atunci se năimesc ciobanii, cârlanarii şi baciul.

Mieii înţărcaţi se trimit la vreo păscătoare dintr-o pădure, căci acolo le merge foarte bine şi miţele (lânele) se fac negre ca mura, pe când mieii care pasc pe câmp devin roşietici…

Oile se tund în săptămâna de după Sfântul Gheorghe, când dă căldura, iar mieii, abia între Sâmpetru şi Sântilie.

Tunsul se începe de la fruntea oii, merge peste spinare şi sfârşeşte pe ambele părţi ale trupului. O seamă pornesc cu tunsul de la cap, grumaz, merg până la picioarele cele de dinainte, de unde, apoi, o duc până la spinare. Oile tunse trebuie ferite, mai ales în timpul nopţii, de răceală, care este în stare să le bolnăvească de sânger.

Înainte de a începe tunsul, se face, cu foarfecele, cruce în fruntea oii, fiindcă norocul oii este în frunte şi pentru ca oaia să fie ferită de orice beteşug…

Lâna, adunată din tunsul oilor, trebuie cântărită cu dreptate, căci, dacă cineva se încumetă să şterpelească ceva dintr-însa, pe furiş, atunci urmează, de bună seamă, pagubă între oi.

Lâna unui miel, numită mniţ, e de mai puţin preţ decât cea a unui miel noaten, adică cea de pe o mioară sau de pe un berbec de un an, şi lâna noatenului e mai puţin preţuită decât cea a unei oi bătrâne.

Lâna oilor, nu numai că-l îmbracă pe Român, dar îi este şi de leac împotriva reumatismului, care se vindecă, dacă bolnavul se înveleşte cu dânsa la mâini şi la picioare, sau stă, trei ore, în apa în care s-a spălat lâna, căci ursucul, adică grăsimea din lână, scoate reumatismul din trupul omului.

Mortului, însă, nu-i bine să-i dai ceva haine de lână, căci, la judeţul de apoi, pământul va arde şi, arzându-le lâna, le va pricinui un miros rău.

Oile pot fi stricate, dacă li se ia, din urmă sau din lapte, când li se fac moţochini, adică umflături vârtoase pe pulpe.

Timpul farmecelor şi stricării laptelui începe cu seara Sfântului

Andrei şi durează până la Dumineca Mare. Cel mai primejdios timp pentru oi este presara Sfântului Gheorghe. De la Rusalii, însă, şi până la Sfântul Andrei, farmecele nu mai au nici o putere”[84].

Toate practicile ritualice de peste an vizează, în fond, pregătirea stânei (timp de şase luni, muntenii, dar şi crăsnenii, cum ne spune Dragoş Tochiţă, se gândesc numai la stână, iar timp de alte şase luni, la datinile de Crăciun şi de Anul Nou), sâmbra oilor însemnând un eveniment extrem de important pentru fiecare sat românesc sau huţănesc.

„Strânsoarea pentru stână se face în următorul chip: cutare gospodar arendează, pe timp de o vară, un munte sau o păscătoare. Arendaşul acesta adună oile pentru vărat. Tot el îşi năimeşte, la Sfântul Gheorghe, un baci şi câţiva ciobani cârlanari.

Strânsoarea oilor se face la două-trei săptămâni, înainte de Duminica Mare. Proprietarii oilor, adică sâmbraşii, plătesc pentru branişte, adică pentru păscătoare sau, mai bine zis, pentru văratul unei oi suma hotărâtă în tocmeală şi încă ceva pe deasupra, pentru sare, însă, Dumineca, nu li se dă de lins oilor, pentru că, atunci, le-ar curge ochii.

Sâmbraşii mai dau şi mai dau şi câte o ocă de făină de păpuşoi, pe care o duc la stână, când se suie să-şi ieie brânza.

Sarea se pune, în timp senin, peste noapte, pe crivăli, adică cră-cane sau furci de lemn. În fiecare stână, se află 4-5 crivăli de felul acesta.

Braniştea unei stâni constă din cel puţin 2 sau 3 mutări, adică locuri de păscut. Când, într-o păscătoare, se găteşte păşunea, atunci oile se mută în alt loc, încă nepăscut.

Dacă, la o astfel de mutare, o stână întâlneşte în cale o altă stână, care şi ea se mută, atunci ciobanii din ambele stâni caută să încunjure cealaltă stână cu stâna lor. Această încercare stârneşte multă supărare, sfadă, ba chiar şi păruială, pentru că se crede că stâna care a încunjurat pe cealaltă i-a luat celei încunjurate şi laptele.

La stână, se împarte fruptul, mai întâi sâmbraşilor cu mai multe oi şi, apoi, celor cu mai puţine; cei din urmă ies mai bine la capăt, pentru că – zice credinţa – caşul lor este cu mai mult saţ.

Arendaşul se învoieşte, pentru frupt, cu sâmbraşii oilor, cu baciul şi cu ciobanii năimiţi, pe măsură, adică la ocă; şi sâmbraşul primeşte câte

---

[84] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 5-8

3 ocă sau 5 kilograme, de oaie, tot aşa, baciul, adică de la toate oile cam 6-7 vedre de caş, iar ciobanii, 4-5 vedre, dacă timpul verii este mistreţ, adică nici prea sec, nici ploios.

Untul strâns este al baciului, al ciobanilor şi al strungarului.

Dacă învoiala se face pe cumpănă, care-i şi cea mai dreaptă, atunci sâmbraşul, care are oi mai bune de lapte, capătă şi cel mai mult caş.

Lucrul se face aşa: oile fiecărui sâmbraş se mulg, pe rând şi deosebit, într-un vas anumit şi baciul măsură cantitatea mulsă, cu un băţ numit carâmb, încrestându-l cu o crestătură; ia, apoi, un alt băţ, lung cât măsura carâmbului, de la crestătură, până la capătul de jos, numit răbuş sau ţincuş, şi-l dă sâmbraşului. Carâmbul, cu crestăturile tuturor sâmbraşilor, rămâne la baci.

Venind sâmbraşul, după 7 săptămâni, să-şi ieie fruptul, baciul ia răbuşul sâmbraşului şi, după ce-l aseamănă cu carâmbul său, îl vâră în apa din căldare, care trebuie să ajungă până la înălţimea răbuşului, apoi cântăreşte acea cantitate de apă şi-i dă sâmbraşului de 10-12 ori atâta caş, cât a tras la cântar acea apă.

O samă de baci obicinuiesc a cumpeni laptele unei oi de la o mulsoare şi, apoi, dau sâmbraşului de 10-12 ori atât caş. Carâmbul şi răbuşii (ţincuşii) au valoare numai pentru o vară şi sâmbraşul care şi-a primit fruptul de la oile sale trebuie să predeie răbuşul la mâna baciului.

O samă de sâmbraşi dau oilor, cu câteva zile înainte de suire la stână şi mulsoare, să mănânce sământă de cânepă sau mătrăgună cu slatină, ca oile lor, la mulsoarea de cumpănă, să deie mult lapte. Alţii le dau să mănânce, în seara Sfântului Gheorghe, câte o bucăţică de pască, sfinţită în ziua de Paşti. Alţii le dau tărâţe, de cele care le pun, la Ajunul Bobotezei, supt faţa de masă, dimpreună cu ceva fânicel sau otavă, care se stropeşte de preot cu agheasmă. De acestea se dau oilor în scopul ca ele, peste an, să fie sănătoase"[85].

Alegerea locului stânei şi amplasarea acesteia se face, iar, ritualic şi poate că într-o formulă mai puţin alterată de tradiţia creştină, din moment ce menhirul („focul viu") tutelează, încă din prima zi, activitatea păstorească propriu-zisă.

„După ce s-a făcut strânsoarea oilor şi arendaşul şi-a ales un

[85] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 8-11

baci şi ciobani, aceştia merg, cu câteva zile înainte de sosirea oilor, de obicei în 21 Aprilie, adică în ajunul Sfântului Gheorghe, de aleg locul pentru stână şi fac părcanul, apoi coliba (în Roşoşa îi zice coşmagă, iar în România, aciotă) şi strunga stânii.

Părcanul este un gard de drugi, înşiraţi cam câte 7-9 între 4 pari, bătuţi în pământ şi legaţi la un loc cu câte un gânj de cepuri de brad. La şes, părcanul se face dintr-un gard împletit din nuiele. Terenul cuprins în părcan este cam o falce de loc.

În mijlocul părcanului, se face coliba sau stâna, înţepenindu-se patru furci de lemn de brad sau molid în pământ, care, apoi, se prind cu pari şi se leagă cu gânji; în urmă, coliba se corneşte, se leţueşte şi se acoperă cu draniţă. Înainte vreme, coliba se acoperea cu foltea, adică scoarţă, jupită de pe molizi, pe care se aşezau pietre grele, ca vântul să nu poată descoperi coliba.

În colibă se face, pe un stâlp bătut în pământ, un pod de scânduri, acoperit cu draniţe, numit cămarnic (comarnic – n.n.), pentru păstrarea caşului. Cămarnicul, mai demult, se făcea afară, cam trei paşi de la colibă, astăzi, însă, se face numai în colibă, ca nu cumva să se piardă ceva caş.

În colibă, se pune o furcă de lemn, prins sus de dânsa cu un gânj şi care stă, jos, într-o scobitură de lemn, aşa că lemnul se poate răsuci în dreapta şi stânga. Acest lemn, numit vârtej, are, la mijlocul său, o dăltuitură, in care intră un capăt al altui lemn, numit cal, pe al cărui capăt încrestat, care ajunge cam până la mijlocul colibei, se aşează toarta căldării, sub care arde un foc răzimat de un butuc, numit naclad. Aceasta scuteşte peretele colibei de foc şi ţine focul necontenit nestins. Din acest foc nu este bine să se deie cuiva cărbuni, căci, atunci, cu ei, împreună, s-ar da şi somnul ciobanilor, care şi aşa este foarte scurt.

Pe naclad nu se şede, căci, dacă cineva ar şedea pe un capăt al lui, atunci oile se împărţesc, adică nu se ţin la un loc şi sunt greu de păzit.

Într-un ungher al colibei, se bate acarniţa, adică traista în care ciobanii ţin acele, foarfecele şi alte mărunţişuri trebuincioase.

Dinaintea colibei sau stânii, se îngrădeşte o ogradă, adică o bucată de loc, unde se taie lemnele trebuincioase şi se spală găleţile, care, apoi, curate, se anină de sărcior, adică într-un vârf de fag, cu mai multe cornări, tăiat şi înfipt în pământ, ca pe cornării lui să se scurgă şi usuce

gălеţile stânii.

Lângă colibă, se face strunga, adică locul unde se mulg oile. Se trag, adică, 3 pereţi spre colibă. Într-un perete, sunt zăvoară, adică un fel de poartă, pe care se mână oile în strungă, care trebuie să fie aşa de largă, ca să cuprindă toate oile.

Al doilea perete al stânii este cu totul închis. Al treilea formează strunga propriu-zisă. Ea constă din spătare, adică leaţuri înfipte în pământ. Distanţa dintre două leaţuri este cam de un cot, adică aşa de mare ca între două leaţuri să poată trece o oaie. În fiecare strungă, se află, de obicei, trei, adică pentru 3 rânduri de oi şi 6 mulgători.

Spătarii au o înălţime cam de 2 coţi şi se sprijină de o lungă prăjină, numită ceriu, care se ţine strâns de spătari printr-o altă prăjină, numită durobeaţă. Durobeaţa este tot atât de lungă ca şi ceriul, de ale cărui capete este prinsă cu gânji.

Spaţiul între spătari constă dintr-o împletitură de nuiele sau din scânduri.

Intrările strungii se numesc strunguşoare sau strunguţe. Aici şed, faţă în faţă, câte 2 ciobani şi mulg oile, pe care băiatul numit strungar le mână la muls. Strungarul este ajutătorul baciului.

Stâna românească, pe la anul 1860[86]

[86] Desen de Mattias Adolf Charlemont

Ciobanii, înainte de muls, se aşează, câte doi, înaintea unei strunguţe, pe scaun sau ţoldac, adică un butucaş de lemn, aşa ca genunchiul drept al unuia să ajungă genunchiul stâng al celuilalt şi, aşa, să formeze un unghi şi, prin urmare, o stavilă, ca nici o oaie să nu poată trece nemulsă prin strunguţă.

Ciobanii aşezaţi la strunguţe, cu mânecile cămeşii suflecate în sus şi prinse la umăr cu un nasture, strigă, către băiatul strungar „Mână!". Acesta, atunci, mână oile în ţarc, adică în ocol, şuierând şi strigând „Hurăst!", strigăt care indică oilor direcţia încotro să meargă, ca, bunăoară, „Hăis!" şi „Cea!", uzitate la mânatul vitelor cornute.

Oile mulse ies din strungă, în dreapta şi stânga, în părcan.

Strunga de dinainte, adică acolo unde şed şi mulg ciobanii, este acoperită cu draniţe, ca să fie scutită la vreme de ploaie.

La fiecare stână se mai află, în preajma stânii şi ogrăzii, încă şi câte-o colibiţă, acoperită cu scoarţă de molid şi numită zavatră, unde veghează, în fiecare noapte, lângă focul aprins, câte un cioban, întovărăşit de câte un câine, şi păzeşte oile, în timpul nopţii, de oameni răi şi dihănii. Aceşti ciobani au rândul, adică se perindă, să meargă, dimineaţa, după mulsoare, cu oile la păscut. Baciul, însă, şi ceilalţi ciobani, care nu-s de rând, dorm în stână, pe o mare scoarţă de molid, având sub cap câte o perinuţă, umplută cu bugeag (adică muşchi), şi acoperiţi fiind fiecare cu sumanul său, care, de altfel, la stână, se îmbracă numai pe timp de ploaie"[87].

Portul păstoresc, descris şi de Iraclie Porumbescu („Unii erau în cuşme ţurcăneşti, alţii în pălării şi alţii în comănace, şi toţi cu pene în ele, pare-mi-se că de vultur ori de huhurez de codru, şi nici unul nu avea cuşmă, pălărie ori comănac sus, pe creştet, ci pe frunte şi apăsat pe sprâncene, de ce, dacă te uitai la ei, încă şi mai multă groază-ţi făceau. Toţi aveau trăişti, unii de piele, alţii de lână… Cămeşile şi pieptarele lor erau, la toţi, ca la ciobani, adică negre"[88]), are particularităţile lui inconfundabile:

„O cămeşă proastă de cânepă, muiată în unt şi presurată, apoi, cu praf de cărbuni, ca să fie bine cruşită, adică negrită; o ţin, o zi şi o

87 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, Cernăuţi 1923, pp. 11-15
88 PORUMBESCU, IRACLIE, *Zece zile de haiducie*, pp. 61 şi urm.

noapte, în cruşala făcută din scoarţă de arin şi apă, apoi o usucă şi o ung cu unt de oi, ca să fie scutită de insecte.

Iţari de cânepă, la fel pregătiţi, sau iţari negri, de lână, care se poartă peste izmene.

Şi bondiţa (sau pieptarul) se unge cu funingini de pe fundul căldării şi, apoi, cu unt de oi, ca ploaia să nu prindă de dânsa. Procedura aceasta se repetă de mai multe ori, până ce numitele haine devin negre de tot.

Mijlocul şi-l încing ciobanii c-o curea lată pasoc, înfrumuseţată cu nasturi albi şi galbeni. De catarama curelei se leagă, cu un lănţujel subţire de aramă, numit rătez, sau cu o cureluşă, cuţitul ciobănesc, cel cu 2-3 stricnele, menite pentru sângeratul oilor.

Picioarele şi le încalţă ciobanii cu tradiţionalele opinci, după ce le-au învelit cu mari obiele, albe sau negre, de lână.

În cap, poartă pălării cu streşini mai late de cum se poartă prin sat, pe care le împodobesc cu crenguţe de tisă şi păstăetă, o plantă de pădure, care se crede că creşte numai în locuri sfinte. Mai înainte vreme, când încă nu ieşiseră pălăriile, se purtau cibice, adică comanace de suman, în cornuri, cum se mai văd în comuna Putna şi pe la munte.

Ciobanii se razimă, pe când oile pasc, în nişte măciuce de tisă sau de catrafoi sau capripoi, o tufă care creşte numai în regiunile muntoase. Aceste măciuce se împistresc prea frumos cu cuţitul şi, apoi, se ung cu unt de oi, ceea ce le dă o culoare brună şi strălucitoare”[89].

Focurile vii („preholovoc”, în ucraineană, existenţa termenului probând o folosinţă comună, îndelungată în timp), instrument arhaic de aprindere a flăcării şi păstrare a jarului, reminiscenţă subconştientă a menhirului (piatra căzută din cer, deci mitul prometeic), încă se mai puteau vedea, pe la stânele bucovinene, către sfârşitul secolului al XIX-lea, încă mai este nevoie el, datorită sacralităţii lui tainice, stranii, dar vindecătoare de suflet, şi în reluările scenice de tradiţii, în zilele noastre.

„E obicei străvechi că, dacă sosesc oile la stână, se aprind două focuri vii dinaintea strungii.

Focul viu se face luându-se o bucată de lemn, care se despică la ambele capete, iar în despicături se pune iască.

---

89 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 15-16

Apoi se înţepenesc două scânduri, una în faţa alteia, în pământ, după ce s-a făcut, cam în mijlocul lor, câte o bortă, în care se vâră, în uşor, capetele lemnului cu iască.

După aceea, se leagă acest lemn, care trebuie să aibă forma unui vălătug, c-o funie, aşa ca el, fiind tras de funie, să se poată învârti în dreapta şi stânga.

Deci, prinde un cioban neînsurat funia de-o parte, şi altul, şi el holtei, pe altă parte, şi trag de funie aşa că vălătugul se mişcă în dreapta şi stânga, timp până când se aprind capetele vălătugului, iasca din ele şi scândura.

Imediat după aprinderea acestui foc viu, oile se mână, prin foc, la muls, ca ele să fie scutite şi ferite de boli şi dihănii, şi nimeni să nu le poată lua mana.

Acest foc viu arde, în locul unde s-a aprins, fără să se mai pună lemne pe dânsul, până se stinge de sine.

Din acest foc viu nimeni n-are voie să ieie cărbuni, spre a aprinde alt foc sau pentru aprinsul lulelelor, pentru că el este viu.

Câteodată, se fac focuri de acestea la fiecare mutare a oilor din loc în loc. Dar foc viu e bine să facă omul nu numai la stână, ci şi pe lângă casă, şi anume de Paşti şi de Sfântul Gheorghe, căci focul ista are darul de a apăra vitele de muşcatul şerpilor, de deochi, de dihănii şi altele…

În timpul cât petrec oile la stână, ciobanii n-au voie să îmble la joc şi petreceri, căci, de altfel, oile îşi pierd laptele, ba chiar şi iese, adică se trec”[90].

Mulsul oilor şi facerea caşului, deci activitatea ca atare a stânei, debutează, tot ritualic, tot mitic şi mistic, dar în împăcare tihnită cu creştinismul: „La prima mulsoare a oilor, se pune, în găleată, un ban de argint, sare mare şi două fire de urzică, apoi se mulge laptele, ca oile să fie iuţi, adică lacome la mâncare, cum sunt oamenii de lacomi după argint şi cum de iute este urzica, şi ca bulzul (caşul) să fie dulce, cum e sarea în bucate de dulce.

Găleata în care se mulge laptele este un polobocel, cu cercuri de lemn sau de fier, care, la fund, este ceva mai larg decât la gură. Două din doagele lui, care stau faţă în faţă, sunt, sus, mai lungi decât celelalte şi

[90] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 16-17

găurite cu borţi, numite urechi, prin care se vâră un baier, adică o nuia groasă.

După mulsoare, baciul şi ciobanii prind, cu mâna dreaptă, de mijlocul baierului şi duc găleţile, cu laptele muls, din strungă, în colibă, unde le aşează lângă budacă, un ciubăr înalt, cu gura mai largă decât fundul, şi înzestrat, şi el, cu urechi.

Apoi, toţi îşi spală mâinile, precum o făcuseră şi înainte de muls, şi unii din ciobani pleacă cu oile, alţii, însă, rămân în stână. După ce baciul a făcut rânduială cu laptele, spală găleţile şi face şi alte trebi de ale stânii.

Baciul, la rândul său, ia câte o găleată cu lapte şi strecură laptele printr-o strecurătoare, adică o bucată de pânză de câlţi, de 2 părţi cu şfere (cu sfori la ambele capete – n.n.), care se ţine, cu dânsele, peste hârzobul de deasupra budăcii.

Hârzobul este un cerc de lemn, pe deasupra căruia se leagă, cruciş şi în toate părţile, aţe groase de cânepă. El are menirea să ţină strecurătoarea deasupra budăcii.

Apoi, baciul ia, din cigorniţă (un fedeleş cu cheag), cu un polonic de lemn, 2-3 polonice de cheag, după mulţimea laptelui, le toarnă în budaca cu lapte şi mestecă, cu polonicul, cheagul în lapte, face semnul crucii deasupra lui, pune capacul de lemn deasupra budăcii, pe care a aşezat-o dinaintea focului, ca laptele să se încălzească ceva şi o mai acoperă cu un suman, ca laptele să nu se răcească.

Cheagul trebuincios se pregăteşte în următorul chip: Se ia un miel frumos, imediat după ce l-a fătat oaia, şi se închide într-un coteţ podit, unde nu se află nimic de mâncare. De aici, se scoate mielul numai la supt. După două săptămâni, mielul se taie şi i se scoate rânza, în care se află un fel de căşuţ. Rânza aceasta se sărează şi se anină în drăgar, în dreptul hornului, unde stă cam 2-4 săptămâni, să se usuce. Pentru facerea caşului, se ia, deci, căşuţ de acesta, se lungeşte cu zăr şi se toarnă în cigorniţă, iar de aici, cu polonicul, în budaca cu lapte.

Laptele, după 1 ½ – 2 ore, se prinde şi, atunci, baciul descopere budaca şi bate bine laptele în budacă, cu un bătălău de lemn, numit roată, aşa că laptele se face, iar, ca laptele cel dulce. Această procedură se face numai după ce baciul, mai întâi, a înfipt bătălăul în lapte şi a luat 2-3 polonice de zăr, ieşit deasupra laptelui, şi l-a turnat în cigorniţă, ca

cheagul să nu se sfârşească.

Bătălăul este un băţ tare, cam de un metru lungime, înţepenit, în mijlocul a 2 tălpi de lemn, puse cruciş, prin care trec, jur-împrejur, 3 rânduri de vergele, din care fiecare formează un cerc.

Baciul, după procedura arătată, îşi suflecă mânecile cămeşii, îşi spală mâinile, apoi bagă o mână în budacă, ocoleşte laptele dimprejur, până se îndeseşte, aşa că devine vârtos, apoi strânge bulzul (caşul din laptele ieşit din mulsoarea tuturor oilor), îl scoate afară şi-l pune pe strecurătoarea de deasupra unei budăcuţe şi-l scurge de zăr, apăsându-l de 3 ori.

Acest prim bulz, numit cocârtiţă se taie în felii şi se împarte între toţi sâmbraşii care se află la stână, ca toţi să se îndulcească din mana oiţelor.

Baciul scurge bulzul, aşezând hârzobul şi strecurătoarea pe prima budacă, şi punând caşul pe strecurătoare, unde-l rumpe în 4 bucăţi, ca să se scurgă mai bine. Apoi ia caşul, cu strecurătoare, cu tot, şi-l anină, de şferele strecurătoarei, în cui, unde stă până a doua zi, dimineaţa, sau până la al treilea lapte, când se ridică, de aici, făcând loc altui caş, şi se pune pe podul din comarnic.

După ce a pus caşul în cui, baciul toarnă zărul, ieşit din caş, în căldarea care stă pe calul de deasupra focului din colibă. Mestecă, apoi, zărul, care clocoteşte în căldare, cu meleşteul, numit şterţ. Şterţul este un băţ, cu capătul de jos mai gros şi despicat în mai multe despicături. Mestecatul se continuă până ce zărul fierbe şi se face urda şi pentru ca urda să nu se afume sau să se prindă de căldare. Baciul mai rumpe, apoi, urda cu polonicul, ca ea să fiarbă mai bine.

Urda se scoate, apoi, din căldare, se pune într-o anume strecurătoare, ca zărul dintr-însa să se scurgă bine, într-o anume budacă, şi aşa să poată sta mult în bărbânţe şi să nu se strice.

Grăsimea care iese deasupra zărului fierbând se strânge într-o bărbânţă, în care se colboteşte (bate) până se alege untul.

Zărul, scurs din urdă, amestecat cu fulgi de urdă, se numeşte jintiţă. Băută pe inima goală, jintiţa curăţă repede stomacul.

Amintita operaţie cu laptele, zărul, caşul şi urda se repetă după fiecare lapte, adică mulsoare.

Când căldarea stânii este mică, atunci zărul trebuie fiert de mai multe ori, ceea ce durează până noaptea, târziu, şi bietul baci, pe la Sâmpetru, când este mult lapte, n-are parte defel de somn.

Mulsul oilor se face de trei ori pe zi, şi anume primul – la 4 ore, dimineaţa, adică la mânecate, ceasul când baciul îşi trezeşte ciobanii din somn cu trâmbiţa, şi, după mulsoare, oile merg în porneală, adică la păscut, întovărăşite de ciobani şi câini.

La fiecare porneală a oilor se trâmbiţă. Din trâmbiţă sau din cimpoi ştiu zice (cânta) numai acei bărbaţi care au fost ciobani la oi şi o seamă de femei, care, ca fete, au vărat cu vitele pe munte.

Ciobanii călăuzesc oile prin păscători, purtând în mână caţa (băţul ciobănesc, destul de înalt şi cioturos la capătul de sus), şi zicând din fluierul frumos împestrit şi îngălbenit doine şi alte cântece de dor şi jale, ca să se zăbăvească. După ce se satură de cântat, îşi taie beţe pentru bâte sau lemn pentru polonice şi linguri, pe care le încrestează seara.

Pe la orele 11, la prânz, baciul iarăşi trâmbiţă, dând semn ciobanilor să vie cu oile la mulsoare. Oile se mulg şi la ora 1, după-amiazi; după ce ciobanii au mâncat, oile iarăşi trebuie să fie în porneală.

Seara, la orele 6, oile iarăşi se mulg şi, apoi, merg ciobanii cu oile, după răsăritul luceafărului, numit steaua ciobanului, adică după achindie, de iznou în porneală, până la 9 ceasuri, când oile se mână la părcanul stânii, la mas sau în sălaş sau în târlă…

La stână se află felurite vase de lemn, pentru trebuinţa laptelui, zărului, şi anume: Budace şi budăcuţe, cu capace şi toarte, cofele, cupe cu mănunchi, săpate dintr-o bucată de rădăcină, ocă, racle, polonice şi untăriţe de ales untul, care toate sunt proprietatea baciului.

Baciul, care strânge fruptul oilor, trebuie să fie om cu dreptate, căci, în altfel, s-ar întâmpla pagubă mare între oi. El împarte frăţeşte brânza, caşul şi urda, între sâmbraşi, în fiecare săptămână, până ce i-a mulţămit pe toţi.

Oile stau la stână de la 12-16 săptămâni, în care răstimp stâna nu stă locului – după cum am amintit mai sus – ci se mută de mai multe ori, în mai multe locuri, unde este păşune”[91].

Răscolul stânei, care se face, ca întotdeauna, de Vinerea Mare,

[91] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 18-22

este a doua mare sărbătoare a păstoritului, aşteptată şi de baci şi păstori, care vor scăpa de ascetismul asumat şi respectat cu rigoare, dar şi de întreaga obşte sătească, obişnuită să omagieze, prin păstorit, cele două „lanţuri ale îngheţului", ieşirea şi intrarea îngheţului („şarpelui") în pământ. Spectaculos, trăit cu intensitate şi cu o religiozitate neprefăcută, răscolul oilor înseamnă, în fond, şi un popas odihnitor al satului românesc în matricea sa primordială.

„Primind sâmbraşii, baciul şi ciobanii fruptul care li se cuvine, stâna se răscoleşte, adică se desface. Lucrul acesta se întâmplă în postul Sântămăriei.

Atunci, ciobanii voioşi cântă: „Şi-apoi legea voastră, oi, / Iute treci tu, vară hăi! / Iute treci şi iat-o-i toamna / Să nu stau s-îmblu de-a valma! / Păpuşoii-s de cules, / Fete multe dintr-ales! / Grâu-i gata secerat, / Fete mândre de pupat!".

La răscol, se adună toţi sâmbraşii, înştiinţaţi de cu bună vreme, mulţămesc baciului şi ciobanilor pentru truda lor, pentru buna îngrijire a oilor şi fruptului, dorind ca „Dumnezeu să ajute cu bine şi sănătate şi la anul". Ciobanii, la rândul lor, le urează sâmbraşilor ca sâmbraşii, la anul, să aibă şi mai multe oi.

În ziua răscolului, se ia puiul, adică smântâna de pe urdă. Din smântâna aceasta, apoi din făină de păpuşoi şi sare, se face balmoş. Toţi sâmbraşii aflători la stână ospătează din balmoşul acesta. Tot atunci, se mai mănâncă şi jintiţă. Jintiţa se ia cu polonicul dintr-o cupă sau dintr-un cofăiel.

Dacă, la răscol, rămâne ceva din balmoş, atunci se zice că răscolul a fost sătul, de altfel, răscolul e flămând.

După mâncarea balmoşului, sarea rămasă la stână se sfarmă şi se împărţeşte între toţi sâmbraşii, care, luându-şi fiecare oile sale, se duc, în voie bună, care încotro, la sălaşul său. Atunci, baciul vâră răbuşul, lângă un izvor, în pământ, ca nime să nu-l afle.

Oile sosite acasă, după răscolirea stânii, sunt întâmpinate de gospodină sau gospodar cu mare bucurie.

Acasă, se mulg oile cam până la Ziua Crucii, dar numai de 2 ori pe zi, adică dimineaţa şi seara. Din laptele muls, însă, nu se mai face caş, ci el se mănâncă dulce sau se prinde acru sau se amestecă cu cel de

vacă, ca să iasă mai multă smântână”[92].

Şi la huţuli, fraţii românilor întru păstorit, „locul central al activităţii pastorale îl constituie stâna (staia). Stâna nu este amplasată la întâmplare, ci în raport de o serie de cerinţe, care trebuie îndeplinite cu stricteţe: sursă de apă în preajmă, păşune suficientă şi bogată, arbori în apropierea stânei (pentru adăpostirea animalelor pe timp de ploaie, dar şi pentru umbră, în zilele călduroase), locul să fie ferit de vânt.

Stâna era organizată de o persoană care avea în proprietate întinderi mari de păşuni şi fâneţe. Uneori, arendau terenuri de la vecini. Organizatorul stânei („deputat”, „aliverent”, „liferantom”) avea sarcini precise: plătea arenda păşunatului (dacă era cazul), se îngrijea şi răspundea de sănătatea animalelor, plătea ciobanii şi împărţea brânza proprietarilor de vite, asigura calitatea păşunatului. Astfel de responsabilităţi nu le putea îndeplini decât un om cinstit, de vază al satului şi de încredere. El încasa banii.

În 1939, de pildă, „deputatul” încasa următoarele sume: pentru o vită mare, 600-700 lei; pentru cai: 800-900 lei; pentru oi şi capre: 150-200 lei. Dacă proprietarul vitelor nu dispunea de sumele necesare (şi se întâmpla adesea pentru cei nevoiaşi), „deputatul” reducea din cantitatea de brânză cuvenită.

Baciul îşi alegea ciobanii (vâuceri), care mergeau cu oile. La fiecare 100 de oi, se angaja un cioban. Aşadar, un cioban trebuia să mulgă 100 de oi sau 10-15 vaci. Se spune că ciobanii, nici chiar baciul, nu aveau voie să coboare în sat până la Sf. Petru. „Cine rezista până la Sf. Petru, era cioban şi-n toamnă”, îşi amintesc bătrânii satelor, cu experienţă în ale stânăriei.

Cantitatea de brânză cuvenită proprietarilor de vite se stabilea în fiecare an. Pentru o oaie, proprietarul primea 3-4 kg de brânză; pentru o vacă, 18-24 kg. Acest sistem de împărţire a brânzei se numea „na oko” (o oca = 1 kg).

Suitul oilor la stână era precedat de alegerea baciului {baca, vatah = vătaf). Proprietarul vitelor avea un cuvânt de spus în alegerea/numirea baciului. Baciul trebuia să fie om cinstit, să ştie să prepare brânza. Dacă proprietarilor de vite nu le convenea, căutau altă stână. Baciul era plătit

[92] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, p. 22

cu 8 -9.000 lei sau 6-7 vedre de lapte (1 vadră = 15 kg).

Suitul oilor şi caprelor la munte se realiza în perioada 1-10 mai, iar a vitelor mari, la 25 mai. În mod obişnuit, păşunatul se încheia de Sf. Dumitru, 26 octombrie (astăzi, răscolul are loc la jumătatea lunii septembrie). La stânele individuale, oile rămâneau la păşune până cădea zăpada. De fapt, vitele rămâneau la iernat, „la târle” (zemarke). Sunt situaţii când vitele se iernează în târlele altora. Este cazul celor nevoiaşi. Numai că, în atare situaţie, cei în cauză cedează jumătate din efectivele iernate.

Prin creşterea numărului de locuitori, aceste târle, în timp, au devenit gospodării permanente. Aşa înţelegem prezenţa gospodăriilor în cătunele Hrobi, Lucina, Găina şi luarea în folosinţă a pajiştilor respective, ceea ce, constatăm acum, înseamnă valorificarea optimă a spaţiului geografic.

Astăzi, aşezările de toamnă (osenarke) aproape că lipsesc, pentru că localnicii îşi „tomnează” vitele pe terenurile nu demult cosite, care le aparţin.

Revenind la baci, trebuie subliniat că munca sa era susţinută de ciobani şi de strungar. Baciului, potrivit specificului pastoral, îi reveneau responsabilităţi importante: prepara brânza, ajuta la muls, pregătea mâncarea pentru ciobani, media eventualele conflicte dintre ciobani, aproviziona stâna cu lemn de foc, elabora programul de lucru al ciobanilor, care începea la ora 3,00 şi se încheia la orele 23,00.

Ciobanii (pastuche = păstori, vâuceri, bouhari = bowari) păzeau oile/vacile, le mulgeau, executau ceea ce le cerea baciul.

Strungarul (strunkar) mână oile la strungă (strunke). „Munca la o stână huţănească nu se deosebeşte de cea de la o stână românească” (Gh. Nimigeanu, 1945).

Ciobanii mulgeau oile de trei ori pe zi. Găleata, plină cu lapte, era dusă la stână şi baciul turna laptele în cazan (koteau), care se punea pe foc pentru a fierbe. Apoi, se răcea, se turna în putină (putnea) şi se obţinea laptele acru (huslinka), specialitatea casei huţule. Se folosea şi laptele de vacă. Laptele proaspăt muls se strecura, se adăuga cheag (kleg). Se lăsa, 40 de minute, pentru a se închega. Apoi, se bătea cu bătălăul (bateleau), până ce se subţia. Laptele închegat se strângea cu mâna şi se turna în strecurătoare (ţidelo). După care, caşul se aşeza în comarnic

(comarnek), pe poliţe (podri) din împletituri sau scândură pentru a se scurge de zer. Gata uscat, caşul era împărţit proprietarilor. Zerul (dzer) se fierbea şi se obţinea urda (wurda). Din zerul amestecat cu urdă se obţinea jintiţa (jinteţă). Zerul rămas după prepararea urdei se turna în putină, fiind folosit pentru prepararea ciorbelor. În Galiţia, acest zer se numea şi „woloskei oţet", adică oţet românesc (Gh. Nimigeanu, 1945).

Brânza se bătea în putini, bărbânţe. În Galiţia, era numită „brendza woloska". Bărbânţele se aşezau pe cai şi erau transportate în sat.

Pentru ca oile să fie recunoscute de baci şi de proprietari, ele trebuiau însemnate. Semnele (crestături la urechi) erau ca la români: ciuta (ciuta), cornuta (cornuta), oacheşa (oachişa), pistruiata (pistrula), breaza (breaza), pintenoaga (pintenoga), ţiganca (tehanca), murga (murgava). La gâtul uneia dintre oile mai mari se lega o talangă (taliga).

Acareturile/anexele stânei, prin funcţiile lor, răspund necesităţilor activităţii pastorale.

Coliba (coleba), o clădire propriu-zisă, care cuprinde: vatra, unde ardea „focul viu" (preholovoc) şi dormea baciul şi, eventual, strungarul (zahoninea/strunkar). Este încăperea în care focul se aprinde primăvara şi se stinge toamna; de aceea, se numeşte „focul viu", ca şi astăzi, de altfel. Vatra este protejată de lespezi mari, pentru ca nu cumva lemnul pereţilor să se aprindă; comarnic (comarnek), unde se păstrează brânza (pe poliţe, numite podri) şi bărbânţele (berbeneţea). Tot în această încăpere se păstrează şi mâncarea ciobanilor. În prima încăpere se servea masa. În anii dinainte, coliba (stâna propriu-zisă) era o construcţie simplă, ridicată pe pari înfipţi în pământ şi cu acoperişul din coajă de molid. La începutul sec. XX, stâna era ridicată din bârne şi avea două încăperi. Coliba/stâna propriu-zisă de astăzi este construită din bârne legate „stâneşte", acoperită cu draniţă (doşche). În „apa" din faţă, acoperişul este prevăzut cu o deschidere, care asigura evacuarea fumului, un fel de „cahlă". Astăzi, stâna are podea din lemn.

În preajma stânei, se află 1-2 colibe (zavatra), în care dorm ciobanii pentru a păzi oile. Coliba are acoperiş sprijinit pe doi pari înfipţi în pământ. Partea din spate este susţinută direct de sol. Partea din faţă este orientată spre ocolul oilor (coşar = koşara). În faţa colibei se aprind lemne groase, care să ardă toată noaptea.

Ocolul din răzlogi (rozlohe/voreni). Parii sunt legaţi printr-un gânj (roskrut). Ocolul cuprinde o despărţitură, numită strungă (strunke), care este prevăzută cu acoperiş (daşok).

Stâna-târlă (zemarke) cuprindea: casa de locuit (cu ferestrele orientate spre curte), pentru a se observa orice mişcare pe timp de noapte sau zi şi pentru a supraveghea grajdurile (staine). Pe timp de iarnă, vitele sunt hrănite cu fânul din stoguri (stohe) şi din pătule (oborohe).

Oboroacele sunt acoperite cu şindrilă, fiind susţinute de cornare. În partea lor superioară, cornarele (butuci înfipţi în pământ) sunt prevăzute cu găuri, în care se introduc pene din lemn de esenţă tare, pentru a susţine acoperişul, care poate fi urcat sau coborât, în funcţie de cantitatea de fân”[93].

93 AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 181-184

Alte ocupaţii rurale, în Bucovina

În Bucovina, indiferent de etnicitate (română sau ucraineană), „prăsila vitelor se practică atât la munte, cât şi la şes şi este, după agricultură şi pădurărit, cea mai principală ocupaţiune a locuitorilor rurali din Bucovina. Mai ales de când au fost aduse, cu cheltuiala statului, rase de vaci superioare din Alpi şi au fost aclimatizate cu succes în ţară, prăsila vitelor a luat un avânt mare şi Bucovina numără, în momentul de faţă, peste 250.000 capete de vite cornute de primă calitate.

Nu mai puţin a prosperat prăsila cailor, deoarece statul austriac a înfiinţat, de la luarea Bucovinei, încă o herghelie model, la Rădăuţi, îndreptând, prin distribuirea armăsarilor săi prin ţară, şi rasa de caí a locuitorilor. O anume specialitate de cai foarte căutată este rasa cailor mici de munte, numiţi huţani, excelentă prin rezistenţa, forţa şi prin inteligenţa animalelor. Numărul total al cailor în Bucovina se urcă la 50.000.

Creşterea oilor ocupă şi ea un loc remarcabil în ocupaţiunea locuitorilor Bucovinei, cu deosebire ai celor de la munte, mai ales că o mare parte din îmbrăcămintea naţională stă în strânsă legătură cu prăsila acestui animal. Cojocul, pieptarele, căciula, sumanul şi bernevecii munteanului, precum şi alte lucruri sunt fabricate de casă, câştigate exclusiv pe urma prăsilei oilor. Cu laptele şi brânza de oi, apoi cu lâna acestor animale, se face un negoţ întins. Bucovina numără peste 200.000 de oi şi vreo 3.000 de capre.

Cu creşterea porcilor se ocupă mai mult ţăranul de la şes. Despre o rasă deosebită nu poate să fie vorbă, iar numărul de 140.000 de animale corespunde exact trebuinţelor interne ale ţării. Mult mai considerabilă este, în schimb, creşterea păsărilor de casă, lucru care stă în legătură cu abundenţa cerealelor la casele oamenilor. Cât despre albinărit, Bucovina

a fost, odinioară, vestită. Astăzi, această cultură se practică pe scară mai mică, dar destul de remarcabilă, având ţara, şi acum, încă un stoc de aproximativ 17.000 de stupi. Cultura viermilor de mătase, despre care ne pomenesc multele plantaţii de duzi, a dispărut cu totul, dar se fac încercări a o reintroduce”[94].

Existau, în Bucovina istorică, pe lângă cele două principale îndeletniciri tradiţionale, agricultura şi creşterea animalelor, şi alte îndeletniciri, dar care ţin de „intrarea în istoricitate”, cum spunea Blaga, cu referire la tentativele satului est-european de a făptui stilistic, îndeletniciri ale românilor, ale ucrainenilor şi ale celorlalte etnii, funcţie de capacităţile individuale pe care le-au produs şi pus în valoare şi românii, şi ucrainenii, şi ceilalţi bucovineni.

„Pădurăritul, ca cultură, se practică, de preferinţă, în Bucovina de administraţiuni forestiere, organizate după sistemele cele mai noi, urmărind nu numai exploatarea pădurilor existente întinse, dar şi reîmpădurirea terenurilor devastate, precum şi ale celor lipsite de umbră şi umezeala necesară prosperităţii ţării din punct de vedere agricol. Bucovina, fiind acoperită aproape pe jumătate cu păduri, acestea se prezintă, statistic, astfel: 99.090 de hectare păduri mixte, cu arbori frunzoşi, adică fagi, carpeni, stejari, frasini, ulmi, mesteceni, paltini, arini, plopi, castani, sălcii ş. a.; 337.790 hectare arbori cetinoşi, adică molizi, brazi, pini, jnepeni etc., şi, în fine, 10.985 hectare păduri mărunte şi crânguri cu arbori şi arbuşti de tot felul. Aceste complexuri de păduri furnizează un bogat material de lemne de combustie şi de construcţiune, exploatat cu ajutorul diferitelor linii ferate portative (sistemul Decauville) şi haituri de apă etc., şi se lucrează la faţa locului, prin vreo 30 de ferestеie sistematice, 120 ferestеie mânate cu apă şi, în mare parte, cu mâna populaţiei de munte, ce se ocupă, pe lângă plutărit, şi cu meseria lucrării lemnului…[95].

Vânatul animalelor sălbatice, din pădurile acestea bogate, constituie o parte însemnată în administraţia ţării. Bucovina se împarte în 586 ocoluri de vânătoare, în care se ucid, pe an, aproximativ 100 cerbi, 268 căprioare, 36 mistreţi, 5.000 iepuri, 5 urşi, 20 lupi, 560 vulpi, 3 râşi, 400 dihori, 35 vidre, 25 pisici sălbatice, 76 bursuci, 2.000 vulturi,

[94] GRIGOROVITZA, EM., *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, p. 29

[95] GRIGOROVITZA, EM., *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, pp. 28, 29

ulii, şoimi, ereţi şi buhe etc., etc. Cerbi şi căprioare, mai ales, se găsesc în codrii deşi ai Carpaţilor, în mare abundenţă, fiind favorizate aceste animale prin dispoziţiuni riguroase de cruţare. Ursul, râsul, pisica sălbatică şi lupii au început să dispară, de când se fac vânători sistematice anuale şi se plătesc premii pentru stârpirea acestor animale, în schimb au dispărut, prin prea mult vânat, aproape de tot păsări mult căutate, ca dropia, găinuşa, potârnichea ş. a., ce se găseau, odată, în Bucovina, în mare mulţime.

Pescuitul, de asemenea, se practică pe o scară destul de întinsă, deşi în mod primitiv, atât prin râuri, cât şi prin iazurile şi bălţile ce există”[96].

„Abstracţie făcând de industria casnică a populaţiei de ţară, care, în Bucovina, este aceeaşi ca şi la noi, în Regat, Bucovina prezintă, cu toate condiţiile excelente ce le are pentru întreprinderi industriale de tot felul, o stare de stagnare, ba chiar, în unele privinţe, o stare de regres. Aşa, stabilimentele miniere, care au fost create, încă pe la începutul veacului trecut, de întreprinzătorul industriaş Manz, pe diferitele moşii mănăstireşti ale fondului religionar gr.or., au încetat a lucra, unul după altul, cu toate sforţările ce s-au făcut, din partea administraţiei, de a salva aceste întreprinderi, cu instalaţiunile lor scumpe. Din toate câte au existat, funcţionează, astăzi, numai fonderia de la Iacobeni şi uzina din Eisenau, şi acestea nu topesc mineralii exploatate din minele apropiate, ci prelucrează fierărie veche, fabricând unelte de casă, de primă necesitate, pe care le pune în vânzare la populaţia de prin prejur şi cea din Moldova mărginaşă. Încolo, toate încercările de falnică industrie, cum era, de exemplu, mina de argint şi plumb din Cârlibaba, sunt uitate, întocmai ca şi spălatul aurului, ce se practica, în vremuri, pe apa Bistriţei, care-şi trage încă de pe atunci numele de Aurie. Singură, exploatarea sării a luat un mic avânt, fiind practicată, în mod sistematic, în stabilimentele de la Cacica, care scot, pe fiecare an, sare în valoare de aproape un milion de coroane. Această sare se pune în vânzare parte rafinată, parte în drobi mari, ce se cumpără pentru vite.

Industria lemnului de construcţie se dezvoltă, în schimb, cât se poate de bine, specializându-se, de un timp, în industrii variate, similare

[96] GRIGOROVITZA, EM., *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, p. 29

de anume categorie. Astfel, există, pe lângă ferestraele mari, cu motor de abur şi de apă (din care cele mai considerabile se află la Cernăuţi, Mezebrody, Dorna, Falcău, Marginea, Ruşi-Moldoviţa, Negrileasa, Iacobeni şi Putna), încă o fabrică de lemn de claviatură, la Molid, o alta de lemn de rezonanţă la Stulpicani, una de lină lemnoasă la Pojorâta şi alte două fabrici de producte de alta natură, la Putna şi Ruşi-Moldoviţa ş. a.

O industrie specială formează, în Bucovina, fabricaţiunea rachiurilor şi a spirtului brut. Există, în prezent, în Bucovina, peste 30 de fabrici de acest soi, cu instalaţii în stil mai mare, producând cam la 40.000 hl de spirtoase. Mai sunt, apoi, în Bucovina, 7 fabrici mari de bere şi 8 mori de abur. Cât despre morile de apă, ele se ridică la numărul de 438, între care nu sunt socotite morile pe vase, ce se găsesc mai ales pe Prut şi Nistru. Apoi, mai există o fabrică de uleiuri vegetale, în Zucica, două fabrici pentru rafinatul de uleiuri minerale, la Lencăuţi şi Mitoca, apoi o fabrică de olării la Cernăuţi, unde se află şi una de dogării şi butoaie şi una de betonagii. Tipografii are Bucovina 15, stabilimente de litografie 4, fabrici de var 8, şi fabrici de cărămidă 56. Pe lângă aceste stabilimente, care reprezint oarecum partea progresivă a industriei bucovinene, trebuie pomenită şi fabricaţiunea sticlei, care se practica, într-o vreme, la Crasna, Althutte, Neuhutte, Furstenhal şi Karlsberg, actualmente însă a decăzut cu totul. Numai la Crasna-Ilschi se mai face încă ceva sticlă ordinară.

Numărul reprezentanţilor industriei şi diferitelor meserii în Bucovina nu trece, astăzi, peste 6.750 de inşi, care sunt aproape excluziv străini. Unica breaslă a cojocarilor şi poate încă alte bresle inferioare de ţară au mai rămas în mâinile Românilor, pe când vestitele bresle de meseriaşi români, ce au existat, odinioară, în oraşele Suceava, Siret şi Rădăuţi, şi erau organizate după modelul celor săseşti din Transilvania vecină, au rămas numai un ce istoric, de care ne pomenesc analele austriece de pe vremea ocupaţiei Bucovinei.

Comerţul Bucovinei cu ţările învecinate, care, până acum 30 de ani, se dezvolta mai mult pe loc, prin bâlciurile vestite, ce se ţineau în diferite localităţi şi la care participau mai ales Românii, a luat, după construirea liniilor ferate, o direcţie cu totul nouă şi îndeosebi contactul cu regatul nostru s-a redus foarte mult, de la războiul vamal, încoace. Astăzi, Bucovina a ajuns, în detrimentul exportului român anihilat, ea

însăşi ţară de export şi întreţine, pe lângă asta, un raport viu cu restul Europei, prin rolul de element mijlocitor, mai ales cu Rusia. Aceste avantagii le-a realizat Bucovina cu deosebire prin camera sa de comerţ şi industrie, care trece în ochii lumii comerciale ca una din cele mai active. Capitalul ce rulează, anual, pe piaţa comercială a acestei mici ţări, ajunge, astăzi, la cifra de 50.000.000 coroane. Cât de bine ştie să manevreze acest centru comercial se vede din faptul că Bucovina exportă în şi prin România, care însăşi e atât de bogată în păduri, o cantitate enormă de lemnărie, concurând-o, astfel, în modul cel mai simţitor”[97].

[97] GRIGOROVITZA, EM., *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, p. 30

Ca şi „dacii cei aspri şi sciţii rătăcitori”

Adevărată artă populară, creaţie obştească rurală de necontestat, portul popular al românilor şi al ucrainenilor din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava, ca şi folclorul în întregul lui, sunt la fel de asemănătoare şi de deosebite precum costumele românilor bucovineni faţă de costumele românilor maramureşeni, ardeleni, bănăţeni, olteni sau munteni. Diferă, uneori, croiul, aşa cum diferă şi de la sat la sat (de pildă, cele trei tipuri de bundiţe de pe Sireţel), diferă şi modelele, cu motive preponderent dreptliniare la români şi cu motive preponderent florale la huţani şi la ucraineni, cu o cromatică „sculpturală”, la huţani, şi cu una pastelată, la ucraineni, picturală, cu alb, negru roşu, la români, dar „chiar cercetătorii artei noastre populare ne spun că geometrismul dreptliniar al ornamentelor populare are o continuitate de-a lungul secolelor, care înapoi, în timp, ne-ar duce până în mileniul doi sau trei înainte de era noastră. Acest geometrism este de aproape înrudit cu acela al culturii preistorice de tip Halldstatt”[98].

Costumul ruralităţii europene antice, abandonat de timpuriu în Europa la fel de timpuriu istoricizată, port din care descind şi costumul popular al românilor, dar cel şi al ucrainenilor din întregul areal vestic al Ucrainei, are o poveste interesantă şi incitantă, o poveste care poate fi recuperată, ciob cu ciob, din mărturisirile vechi ale popoarelor mărturisitoare.

Chiar dacă exagerează mitic, autorii antici vehiculează numele unor şefi de triburi din largul areal al populaţiilor boreale (Rudolf Steiner confirmă că doar două rase-rădăcină sunt acceptate de scrierile filosofi-

---

[98] BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, pp. 388

ce, polară şi hyperboreană), cu rol de protopărinţi, care împrumută sau nu numele lor unor triburi. Adrian susţine că părintele tracilor ar fi fost Doloncos, fiul lui Cronos, care ar fi avut multe neveste şi, drept consecinţă, foarte mulţi copii. Herodian stabileşte în Scythes şi Agathyrsos, doi dintre feciorii lui Hercules, pe protopărinţii sciţilor şi ai agatârşilor, deci strămoşii slavilor şi ai populaţiilor dacice.

Descendenţa din Cronos (Saturn, la latini, Cernunos la celţi), deci din Moş Timp, trăită nostalgic de mai toţi poeţii latini, dar şi de Hesiod, care, în „Teogonia", vorbeşte de „generaţia de aur", cea de dinainte ca prima toporişcă aruncată de mâna unui om să ucidă un alt om („La Voluspa"), este descendenţa de dinainte de constituirea structurilor (oraşele-cetate) primei statalităţi europene, cea elină, după migrarea spre sud a polarilor ionieni, care au de înfruntat, în drumul lor, populaţia agrară a civilizaţiei hyperboreice, cea numită de arheologii români cucuteniană. Păstorii ionieni vor întemeia state, ca produse sociale, istorice şi civilizatorii ale oraşelor-cetate. Oraşul, precum într-un poem al lui Constantin Berariu, este aidoma unui cuţit înfipt în identitatea spirituală a locurilor.

O superbă şi esenţializată istorie a începuturilor civilizaţiei europene, „De Natura Rerum", datorată lui Titus Lucretius Carus (97-58 î.H.), marchează reperele evolutive ale civilizaţiei pe continentul european: „Şi tot natura, urzitoarea lumii, / Ce-a arătat întâi şi-ntâi la oameni / Cum pot sădi şi altoi copacii, / Deoarece seminţele şi ghinda / Căzând pe jos, pe sub copaci, puzderie / De pui dădeau, la timpul lor, din ele, / Şi oamenii s-au apucat atunce / Să-nfigă-n ramuri tinere mlădiţe, / Butaşii noi în ţarină să-i îngroape, / Apoi, pe ogoraşul lor cel dulce, / Ei au cercat şi alte, alte roduri, / Şi au văzut îndată că pământul / Îşi îmblânzeşte roada pădureaţă, / Dacă-l răsfeţi şi-i porţi cu drag de grijă. / Din zi în zi, ei tot mai mult siliră / Pădurea să se tragă mai la munte, / Lăsând în vale locul cel de hrană, / Pentru ca ei, pe câmpuri şi pe dealuri, / Să aibă pajişti, iazuri şi grâneţe"[99].

Atmosfera aceasta este, în fond, cea hyperboreică, pelasgă, tracică, getică, dacică, scitică, valahă şi slavă, pe care o regăsim, de-a lungul vremii, în descrierile reprezentanţilor neamurilor mărturisitoare: „Ei trăiesc pe creştetele munţilor, departe de orice civilizaţie şi, de

[99] LUCREŢIUS CARUS, TITUS, *Începuturile şi progresele naturii*, p. 35

aceea, erau mai sălbatici… Ei nu erau obişnuiţi să asculte nici măcar de regi, decât atunci când doreau… Aveau oricând curajul necesar pentru libertate sau moarte" (Tacitus, Istorii). „Apoi oile nu numai că-i satură prin belşugul brânzei şi al laptelui… iar unor neamuri lipsite de grâu le procură toată hrana, de aceea cei mai mulţi dintre nomazi şi dintre geţi se numeau băutori de lapte" (Columella, Despre agricultură).

Şi pe teritoriul ţării noastre existau, şi în vechime, două culturi ocupaţionale, cele menţionate de Iorga, a păstorilor şi a agricultorilor (despre cea de-a treia cultură, cea pe nedrept ignorată, a meşteşugarilor, vom vorbi în capitolele următoare).

Păstorii ocupau munţii, coborând, precum în „Urătură", în văile largi – „luncile Soarelui", pentru a ara, semăna şi, la vremea potrivită, pentru a recolta.

Agricultorii ocupau şesurile şi dealurile domoale, devenind, încetul cu încetul, victimele organizărilor statale, ocazionale sau de durată, inclusiv prin contactul cu civilizaţia, în dezvoltare şi, în egală măsură, în decădere.

Păstorii trăiau izolaţi, iar datina, obiceiul şi tradiţia se conservă la ei mult mai bine şi mai durabil. În fond, adevăraţii hyperborei, descrişi de Pliniu cel Bătrân, dar şi de ceilalţi autori vechi, sunt ei, muntenii (inclusiv huţulii, cu statutul lor de „enigmă etnologică"), chiar şi în zilele de astăzi. Ei aveau să şi conserve, subconştient, memoria neamului pelasg, din care şi ei se trag, prin dreptul obştesc şi prin numele de valahi, pe care le păstrează aproape intacte, pe creştetele munţilor, din Balcani şi până în Moravia, ba până şi la văile Rhinului. Iar odată cu numele, muntenii, făcând „să nu-nceteze / cântarea păstorească niciodată", păstrează şi vestimentaţia pelasgilor, şi zestrea de simboluri, cunoscută, după desacralizare, sub numele de artizanat. În fond, în izolarea „lângă cer", departe de bunele şi relele civilizaţiei dinamice, muntenii au o superioritate metafizică, moştenită de la legendarii „Blajini" şi încredinţată, pe cale orală („legile se cântau, ca să nu se uite", ne încredinţa Aristotel), drept sistem de valori al acelor comunităţi izolate: „Minuni de-aceste şi poveşti mai spun ei, / Ţăranii, ca să nu cumva să credem / Că ei trăiesc în locuri părăsite / Chiar şi de zei: de-aceea spun atâtea! / Sau poate că

şi altceva-i îndeamnă: / Tot omu-i doritor s-asculte basme!”[100].

Mărturiile scrise şi iconografice ignoră îmbrăcămintea purtată de populaţiile europene agrare şi păstoreşti, fie şi din considerentul că relatările istorice scrise sau iconografice au de glorificat „ale luptelor valuri”, prin care „se smulgeau şi ogoare şi vite” (Lucreţius), în eforturile nesăbuite ale omenirii de a fi aidoma zeilor pe care i-a născocit. Zei şi semizei care, precum în „Iliada” lui Homer, încă nu au renunţat la toate ocupaţiile străvechi, prinţesele „pânză ţesând la război”, în vreme ce Atena „de pe sine desprinde / dalbul ei strai împestrit şi cu mâna-i ţesut de ea însăşi”[101].

În literatura elină, referirile la îmbrăcămintea de fiecare zi sunt rare şi ocazionale. Homer are o întreagă gamă de epitete elogioase la adresa fiecărei populaţii sau trib care intră în război („dumnezeieştii pelasgi”, de pildă, din versul 415 al Cântecului X), dar ignoră vestimentaţia, probabil pentru faptul că, în linii mari, era aceeaşi. În fond, fiecare bărbat, se îmbrăca, înainte de a porni la luptă, aidoma lui moş Nestor: „Asta zicându-i, moş Nestor îşi pune cămaşa pe dânsul, / Leagă pe dalbe picioare mândreţe de tălpi şi îndoaie / Haina deasupra-i cu sponci: mantaua cea porfirie, / Largă, miţoasă, ţesută-ndoit”[102].

Războinicii mai purtau, pe sub coif, „o căciulă din blană de taur, / cuşmă ce apără capul voinicilor”[103] sau „cuşma din piele de dihor”, iar în locul mantalei ţesute, „cojocul de lup”[104].

Îmbrăcămintea femeii, lucrată de ea însăşi, şi pusă peste cămaşă, este aceeaşi de milenii: „Pune pe umăr şi-o haină măiastră, ţesută de însăşi / Palas Atena cu mult meşteşug şi cu multe podoabe; / Haina şi-o-ncheie la sânu-i cu sponci lucitoare de aur, / Mijlocu-ncinge sub brâu dichisit”[105], iar „Capul şi-acopere apoi a zeiţelor frunte cu vălul / Mândru ţesut de curând şi alb ca lumina de soare”[106].

---

100 LUCREŢIUS CARUS, TITUS, *Ecoul*, p. 27
101 Ibidem, cântul V, versurile 721-722
102 Ibidem, cântul X, versurile 125-128
103 Ibidem, cântul X, versurile 245, 246
104 Ibidem, cântul X, versurile 444, 245
105 Ibidem, cântul XIV, versurile 174-177
106 Ibidem, cântul XIV, versurile 180, 181

La bătălie participă şi oameni veniţi „tocmai de la capătul pământului”, de dincolo de „Ocheanos, al zeilor tată, şi-a mamei lor Tethys”, oameni veniţi „peste-nălţimile munţilor plini de ninsoare, din plaiul / tracilor, buni călăreţi”[107], dar Homer nu descrie îmbrăcămintea lor, ci virtutea luptătorilor dintr-un trib sau altul. În schimb, povesteşte pe larg despre meşteşuguri, inclusiv despre cel al tăbăcirii pieilor: „un tăbăcar dând calfelor sale să-ntindă / Blana cea mare de bou, care fusese muiată-n unsoare, / Dânşii, primind-o, fac roată-mprejur şi o trag de se-ntinde, / Şi umezeala se duce pe loc şi răzbeşte grăsimea / Dacă trag pielea mai mulţi, de rămâne cu totul destinsă” [108].

Nu lipsesc din descrierile lui Homer nici detaliile muncii într-o fierărie, nici nunta ţărănească, la care „cântec de nuntă răsună / tare, la horă se prind jucăuşii”, nici procesul pentru răscumpărarea capului, conform dreptului pelasg, nici aratul încrucişat al ogorului, secerişul şi coacerea pâinii (toate aidoma descrierii din „Pluguşor”), nici culesul viei şi prelucrarea mustului, nici păstoritul şi vânătoare, nici hora ţărănească.

La horă, o horă precum cea făcută, cândva, de „vestitul Dedal”, în cinstea Ariadnei, la Cnosos, „tineri acolo şi fete bogate în boi o mulţime / joacă-mpreună în cerc şi cu mâinile prinse deolaltă. / Fetele toate au gingaşe rochii de in şi flăcăii / bine ţesute veşminte ce scânteie blând ca oleiul; / ele au conciuri pe cap, frumoasă podoabă de aur, / dânşii au săbii de aur la chingă de-argint atârnate, / joacă ei toţi. Şi aici-ndemânatici şi iute s-avântă / hora-nvârtind ca o roată de-o-ncearcă cu mâna-i / meşter olarul, aici în şiraguri se saltă-mpotrivă. / Lumea-ndesită înconjură hora cea plină de farmec / şi se desfată privind. De zei luminat cântăreţul / zice din liră-ntrei ei. Şi-n vreme ce cântecul sună, / se-nvârtesc doi ghiduşi, se dau tumba în mijlocul gloatei”[109].

Peste mai bine de două milenii, „hora lui Homer” nu se mai regăseşte decât în cuprinsul munţilor de dincolo de „Ocheanos, al zeilor tată”, iar Dimitrie Cantemir, care cunoştea bine şi spaţiul cultural european, dar şi cel balcanic, avea să scrie că „jocurile sunt la moldoveni cu totul altfel decât la celelalte neamuri. Ei nu joacă doi sau patru inşi laolaltă,

[107] Ibidem, cântul XIV, versurile 222, 223
[108] Ibidem, cântul XVII, versurile 369-373
[109] Ibidem, cântul XIX, versurile 581-593

ca la franţuji şi leşi, ci mai mulţi roată sau într-un şir lung. Altminteri ei nu joacă prea lesne decât la nunţi. Când se prind unul de altul de mână şi joacă roată, mergând de la dreapta spre stânga cu aceiaşi paşi potriviţi, atunci zic că joacă hora”[110].

Jocurile de doi, de patru şi de şase aveau să apară abia după 1848, odată cu recrutările voluntare („Werbung”, din care derivă cuvântul „berbunc-berbuncă”), când în iarmaroace şi piese „se auzea cântând muzica, iar lumea năvălea ca la o comedie într-acolo. În mijlocul pieţei se afla masa ofiţerului „Bărbuncului”, cu o condică lângă dânsul şi cu o lădiţă plină de bani; mai jos se afla o ladă mare, cu chipie ostăşeşti. Prinprejur juca o roată din cei mai frumoşi şi voinici soldaţi minunate jocuri de prin ţări străine şi lăudau viaţa din tabără; nu lipseau nici vivandiere frumoase, care închinau cu plosca plină de vin la toţi voluntarii recrutaţi şi se sărutau cu dânşii. Lumea se ferea de Bărbunc ca de foc, dar, totuşi, erau unii care cădeau în capcană, căci inimă de piatră să fi avut şi tot nu te-ai fi stăpânit, când vedeai cum cătanele luau la joc şi cele mai frumoase fete din împrejurime, ca să atragă feciori. Iar mulţi dintre aceştia aveau drăguţe şi nu puteau suferi ca ele să joace cu cătanele străine, de aceea se prindeau şi ei în joc, lângă dânsele”[111].

Moştenirea datinilor iniţiale ale populaţiilor europene, pe atunci înrudite prin descendenţa din aceiaşi strămoşi, dar şi prin practicarea aceloraşi ocupaţii (păstoritul, agricultura, ţesutul pânzei, tăbăcitul pieilor, morăritul, fierăria, cioplitul lemnului şi a pietrei), înseamnă şi moştenirea îmbrăcămintei arhaice (opincile, cojocul şi căciula, de la legendarul Pelasg; ţesăturile, din practica „zeiască” a femeilor), cea de dinainte de epoca fierului, când s-a renunţat la uneltele vechi, „coasa de bronz, de-acum căzând în ruşine”[112]. Timpurile acelea, regretate cu nostalgie de Horaţius („Fericit e acela ce pilda strămoşilor urmează”[113]), când „fericit trăia romanul sub domnia lui Saturn”[114], când „avea agricultorul numai

[110] CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, p. 208
[111] GRĂMADĂ, ION, *Cartea sângelui*, p. 233
[112] LUCREŢIUS CARUS, TITUS, *Poemul naturii*, p. 34
[113] HORAŢIUS FLACCUS, QUINTUS, *Lauda vieţii la ţară*, 126
[114] TIBULLUS, ALBIUS, *Dor de ţară*, p. 133

din turmă / şi vasele din casă, şi cupa de băut”[115], sunt căutate de poeţii latini şi în ruralitatea italică, dar şi la populaţiile din nordul Dunării: „O viaţă mai bună duc sciţii din stepă… / la fel şi geţii cei aspri / cărora pământul nehotărnicit / le dă roade şi cereale libere. / Nu le place să cultive acelaşi ogor mai mult de un an, / iar după ce au împlinit toate muncile, alţii, care le urmează, / în aceleaşi condiţii le iau locul”[116].

Ca şi „dacii cei aspri şi sciţii rătăcitori”[117], aspri din cauza gerului, în Italia lui Publius Vergilius Maro (70-19, î.H.), „Pe plugar doar frigul iernii îl dedă odihnei. Numai / Iarna, de-obicei, ţăranii se pot bucura de câte / Au fost strâns şi pun la cale, veseli, praznice-ntre dânşii. / Iarna-i vreme de petreceri şi-orice grijă risipeşte”[118].

Acelaşi Vergilius spune despre populaţiile din Carpaţi că „locuitorii petrec în joc lunga noapte de iarnă” şi „îşi duc viaţa liniştită şi sigură în bordeie săpate adânc în pământ”. Dar, la fel ca „dacii cei aspri”, şi „ţăranii cei aspri, în cojoc” din vechea Romă, cei care „strângeau la adunare pe cetăţeni cu un bucium”[119], sunt „preafericiţi” în universul tradiţiilor strămoşeşti şi „nu-şi boiesc albeaţa lânii cu asirianul purpur”[120].

„Iarna, în ţara geţilor”, povesteşte nefericitul Publiuc Ovidius Naso (48 î.H.-17 d.H), cel exilat „Cu barbarii din Tomis”, „chiar dacă nu te-ai teme, te-ai îngrozi văzându-i / cu chica lor cea lungă şi îmbrăcaţi în piei”; „Atunci, de frig, barbarii îşi pun pe ei cojoace, / Îşi pun iţari: nu-şi lasă decât obrazul gol; / Iar ţurţurii de gheaţă le zuruie în plete, / De alba promoroacă scânteie barba lor”.

Dovadă că, în epoca aceea tribală, când pământurile nu erau îngrădite şi când omul nu era asuprit şi învrăjbit de statalităţi şi de religii diversificate prin regionalizări („Să nu cumva să crezi că tu acuma / îmbrăţişezi o impie doctrină / şi mergi pe drumul crimei. Dimpotrivă, / Religia a fost aceea care / Urzi nelegiuiri şi fapte impii”[121]), exista,

---

115 TIBULLUS, ALBIUS, *Viaţa la ţară*, p. 131
116 HORAŢIUS FLACCUS, QUINTUS, *Ode*, III, p. 120
117 Ibidem, p. 111
118 VERGILIUS MARO, PUBLIUS, *Georgicele*, I, p. 61
119 PROPERTIUS, SEXTUS, *Elegii*, IV, p. 140
120 VERGILIUS MARO, PUBLIUS, *Georgicele*, I, p. 67
121 LUCREŢIUS CARUS, TITUS, , *Junghierea Ifigeniei*, I, p. 21

cum ar zice Mircea Eliade, un ecumen ocupaţional, spiritual şi, indirect, vestimentar, păstrat ca atare de cea mai conservatoare populaţie europeană: păstorii pelasgi, cei risipiţi prin munţii Europei şi cărora avea să li se spună, peste milenii, vlahi, pentru că, aşa cum spun ei, se trag din legendarul Flaccus, care nu este nimeni altul decât moş-strămoşul Pelasg, a cărui memorie a fost păstrată, ca şi ocupaţiile, ca şi datinile, ca şi îmbrăcămintea, cu o subconştientă, dar benefică detaşare.

Foamea de dacism a început târziu şi, tocmai de aceea, cumplit de exaltat. „Într-adevăr, din secolul al XVI-lea tema centrală a istoriografiei române a fost şi principalul motiv al orgoliului naţional: descendenţa latină. Roma şi ideea latinităţii ocupă primul loc în formarea culturii româneşti. Abia la mijlocul secolului trecut s-au „redescoperit" dacii prin studiul curajos în care Haşdeu se întreabă dacă acest popor a dispărut realmente"[122].

„Orgoliul naţional", cultivat admirabil (era o necesitate) de vechii cronicari, de Şcoala Ardeleană, ba chiar şi de Gheorghe Asachi, care izbuteşte performanţa de a reboteza, pe la 1890, muntele Soarelui, Pionul sau Peonul, în care există, sub formă de vârfuri, prototipul celor trei tipuri de piramide egiptene (drepte, în trepte şi strâmbe), drept Ceahlău (mai are Asachi nişte invenţii anihilatoare de identitate: BaBa, numele cuplului de moş-strămoşi, se desacralizează; Troian, ca pion sau peon, deci troian balcanic, devine Traian, iar nevasta lui „d'ochioşică", adică brunetă, devine Baba Dochia), orgoliul naţional, deci, ne agaţă, ne înlănţuieşte pe clipă, spulberând moştenirea reală şi semnificaţia ei, în favoarea unui lustru civilizatoriu. Prin latinism, noi am încercat o rupere de „epitetele-clişeu („îmbrăcaţi în blănuri", „păroşi", „pletoşi" etc.), care trec de la geţi şi sciţi la goţi"[123], dar am abandonat semnificaţiile şi patrimoniul folk-religiilor care supravieţuiau prin datinile, tradiţiile şi obiceiurile noastre, toate dibaci disimulate în cultura creştină a românilor. E drept că am păstrat „coloanele vieţii", „Mioriţa", „Meşterul Manole" , Colindele, oraţiile şi descântecele, ca adeziuni subconştiente („câmpuri stilistice", cum le numea Lucian Blaga) la „straturile de cultură mai arhaice decât cele reprezentate, de exemplu, de mitologiile „clasice"

122 ELIADE, MIRCEA, *De la Zalmoxis la Gengis-Han*, p. 82
123 Ibidem, p. 80

greacă şi romană”[124], deşi „adeziunea unui popor la unul sau la altul dintre scenariile mitice, la una sau alta dintre imaginile exemplare, spune mai multe despre sufletul lui profund decât un mare număr de întâmplări istorice”[125]. Dar în cele trei dimensiuni ale identităţii noastre („Mioriţa”, „Meşterul Manole” şi Colindele sau, mai exact, celelalte colinde, pentru că şi „Mioriţa”, şi „Meşterul Manole” au fost, iniţial, colinde), referirile la esenţa socială a preistoriei (miturile fiind însăşi preistoria, în esenţa ei), satul, lipsesc aproape cu desăvârşire. În fond, satul este o „matrice stilistică” (Blaga), veşnică şi inalienabilă, cu structuri conservate cu mare fidelitate (construcţia caselor, veşmintele, ritualurile ocupaţionale), în baza unor notorietăţi ancestrale („perspectivele epocii”, cum le-a numit Lucian Blaga), despre care nu mai este nimic de spus, precum în cazul nostalgiei vremii regelui Cronos, la latini, ştiut fiind faptul că, odată cu imperiul roman, satul occidental se istoricizează şi, deşi reprezintă o istorie întârziată, nu mai are nimic din preistorie. „Satul românesc este, în esenţă, preistoric”[126], pentru că „satul românesc şi-a însuşit multe din motivele ce constituiesc patrimoniul marii culturi bizantine, care era istorie în sensul deplin al cuvântului; dar cultura aceasta istorică a fost asimilată stilului preistoric al satelor”[127]. În satul românesc din Bucovina, populat cu români şi ucraineni, se constată, de-a lungul ultimelor veacuri şi chiar şi în ziua de azi, „rezistenţa, continuarea preistoriei şi contemporaneitatea ei cu istoria”[128], drept coordonate ale „răspântiei” şi „conservatorismului” de care vorbea Mircea Eliade, cu efectul paradoxal că „înrâuririle de tot soiul au trecut, necurmat, din istoria ce avea loc în regiunea noastră, asupra vieţii de sat, dar toate au fost potrivite unor moduri preistorice”[129].

Pentru noi, est-europenii, mitologia este destinul popoarelor noastre (slavii au păstrat, din perspectiva lor ocupaţională, părţi complementare ale aceloraşi mituri), simbolizat de „mândrul ciobănaş, /

124 Ibidem, p. 199
125 Ibidem, p. 200
126 BLAGA, LUCIAN, *Fiinţă istorică*, în „Trilogia cosmologică”, p. 389
127 Ibidem, p. 391
128 Ibidem, p. 390
129 Ibidem, p. 390

din fluier doinaş" (Meşterul Manole), de „măicuţă bătrână / cu brâul de lână", de „soţioara lui, / floarea câmpului", deci de grafii simbolice ale însemnelor cosmogonice, respectiv Luceafărul, Pământul şi Luna. Singurul element de vestimentaţie, brâul purtat de „măicuţa bătrână" (Pământul, Mama Natură), are şi el o semnificaţie aparte, delimitând corpul fizic de corpul astral.

Cele două colinde ale preistoriei, ale duratei noastre în preistorie, „Mioriţa" (publicată, pentru prima dată, de Vasile Alecsandri, la Cernăuţi, în gazeta „Bucovina", Anul III, 1850, nr. 11, pp. 51, 52) şi „Meşterul Manole", nu „operează" cu vremelnicie ci, tridimensional, cu infinit, ceea ce nu este cazul şi în celelalte colinde care s-au mai păstrat, multe dintre ele asimilatoare de „înrâurinţe" creştine sau istorice şi, de aceea, operând cu durate şi cu tipologii ale duratei, dar pe fondul unor „câmpuri stilistice" (Blaga) neafectate.

În colindele „înrâurite" pătrund, drept mărturii, inclusiv despre port, şi elementele vremelniciei, „cu nouă ciobani / şi vătaful zece, / toţi au căciuli creţe / de pui de mistreţe"[130], în astfel de „înrâuriri", „bine-i junele gătat / cu o haină de granat, / cu trei pene-n comănac"[131], iar noi, cei aflaţi „la răspântii", veşnic „cu jăraticul ţinut sub spuză"[132] şi, uneori, ademeniţi de istorie, ripostăm cu „orgoliul" preistoriei: „se-mbrăcau după putinţă, / în cojoc, iţari, catrinţă; / în opinci purtau obiele, / nu ca azi, cizme de piele" (Pluguşor cules de Vasilică Nisioi de la Victor Opincă).

Orgoliul strămoşesc, orgoliul portului şi al obiceiurilor, se substituie orgoliului preistoric, în condiţiile în care românul, rupt iniţiatic de mit, dar nu şi subconştient, trăieşte sub „teroarea istoriei"[133] drama propriei sale înstrăinări. Preistoria devine, în astfel de condiţii, doar o fudulire, o lustruire exterioară, o rupere de matricea stilistică prin atât de rarul, dar disperatul ţipăt al înstrăinării „de la daci, de la romani". Românul, fără a se mărturisi pe sine nici măcar în celelalte cântece ancestrale, oraţiile de nuntă, în care el, românul, este „fiu de împărat" (fiu al Împăratului Ceresc, desigur, deci creştin preistoricizat), se mândreşte „cu cuşmuţă

[130] TEODORESCU, G. DEM., *Poezii populare române*, p. 62
[131] NEŞCIUC, EUGENIU, *Călindariul poporului Bucovinean*, 1898-1901, p. 96
[132] BLAGA, LUCIAN, *Fiinţă istorică*, p. 417
[133] ELIADE, op. cit, p. 262

brumărie, / cu cunună argintie”, cuşma sau căciula simbolizând muntele („Tinere, ţine căciula cu evlavie, în acelaşi timp căciula te înalţă, te saltă acolo”, se spune în „Jurământul tinerilor Blaki” din „Rohonczy Codex”, pg. 5), dar şi maturitatea („Să trăieşti cu plăcere primăvara maturităţii, să fiţi uniţi căciulei, luptaţi pentru căciulă”, pg. 7).

În oraţiile de nuntă, în care mirii sunt sori, deci aştri cereşti, în tentativa logodnei cosmice, sunt menţionate doar „etapele” vestimentaţiei femeii, care coboară de pe cer, odată cu măritişul, pierzând statutul cosmic, precum în oraţia bucovineană din 1882: „Mărioară, fătul meu, / nu-ţi mai pare ţie rău / După portişorul tău, / Portişor de copiliţă, / Călcând, creşte tămâiţă, / Portişor de fată mare, / Unde calci, iarba răsare”.

Decosmicizarea femeii începe, precum într-un cântec bucovinean din 1881, prin dragoste, acea dragoste care poate aminti de mitul androginului, deşi mitul real al androginului se referă la desluşit şi nedesluşit, la etern şi vremelnic, în tentativa desluşitului vremelnic de a-şi regăsi eternitatea în cosmicitatea nedesluşitului: „De ţi-i greu, bade, cu mine, / fă-mă brâu pe lângă tine, / de ţi-i greu de brâul meu, / fă-mă lumină de său / şi mă pune-n sânul tău”.

În creaţia populară cu încărcătură iniţiatică, elementele vremelniciei, inclusiv cele ale portului, lipsesc, ele fiind prezente doar în satirele populare de mai târziu, din perioada convieţuirii preistoriei subconştiente cu un început de istorie la fel de subconştient trăit. La horă, deci într-un sacru ritual preistoric, fata urâtă, dar bogată, încearcă să se impună („în ungherele tainice ale fiinţei sale, orice făptură omenească se vrea centrul existenţei”, spunea Blaga, în p. 176 a operei citate) prin vestimentaţie cu dichis făcută, „cu cămeşa cea mai mândră, / ce-i cusută de-o vecină / pentr-un căuş de făină / şi-o felie de slănină; / ba i-o dat curechi şi moare / să-i facă şi „pui” la poale, / şi cu hrişcă şi cârnat / i-o-ncreţi-o la grumaz”, cum se cânta, la Marginea, şi după anul 1900.

Neam nemărturisitor fiind, neam fără memorie (la noi lipseşte chiar şi „mumificarea sonoră”, cum zicea Blaga, prin memoria numelor străbunilor), trăind după regula lui „aşa am apucat”, noi, românii, nu putem afla mai nimic despre trecutul nostru, deci nici despre veşmântul ancestral, pe care îl purtăm cu atâta mândrie, datorită unei „lenevii spirituale” incredibile, dar definită ca atare, pentru prima dată, de Dimitrie

Cantemir, în „Descrierea Moldovei”, prototip al monografiei româneşti, dar în care nu se scrie nici un rând despre portul românilor, ci doar despre obiceiuri şi superstiţii, şi asta, fără îndoială, în cazul unui filosof precum Cantemir, din simplul motiv că portul moldovenilor făcea parte din ansamblul acela de obiceiuri şi de superstiţii, din matricea stilistică a preistoriei europene. Tocmai de asta, în creaţia lirică populară nu sunt menţionaţi dacii, ci doar uriaşii, novacii (Ostrea Novac Jidovul, numit de greci Sesostris, adică Osiris), deci populaţiile din care, după mărturia lui Orfeu sau a lui Proclos din Lycia, se trag „oameni şi zei”.

Satul românesc a fost şi este preistorie, iar patrimoniul lui mitologic, inclusiv costumul popular, aparţin moş-strămoşilor tuturor popoarelor europene, „omului pelasg”, cum îl numise L. Klages pe omul preistoric, reţinând, desigur, că „în faza aurorară a omenirii”[134], consideraţiile lui Schelling rămân caracterizante, adică „timpul preistoric s-ar caracteriza prin procese specifice, adânci şi lăuntrice, aparţinând conştiinţei umane”, mitul fiind apanaj al preistoriei ca „fapt primar”, ca tendinţă nemărturisită de „uzurpare a Marelui Anonim” prin „încercările omeneşti de a organiza viaţa individuală şi socială pe pământ, potrivit unei viziuni absolute”. Iar vestimentaţia satisfăcea, în contextul unor astfel de încercări uzurpatoare, şi necesităţi de viaţă socială, în context geografic („existenţa omului în orizontul lumii date şi în vederea conservării sale”), dar şi nevoia de a sugestiona „felul specific de a exista în orizontul misterului şi pentru relevare”[135] al populaţiilor europene străvechi (şi nu numai). Tocmai de aceea, aşa cum povăţuia acelaşi Lucian Blaga, „nu e prea recomandabil, când încercăm să examinăm şi să definim mentalitatea popoarelor sau spiritul unei anumite culturi, să pornim la drum cu noţiuni prea condiţionate de perspectivele epocii noastre”[136].

Fără îndoială că scurtele perioade istorice din povestea veche a acestor pământuri ale noastre, cele ale statalităţilor geto-dacice („Cale victorioasă, calea geţilor”, „Strigăt de şoim luptător să brăzdeze pentru Dacia ta!”, se spunea în jurământul tinerilor Blaki, după anul 1015), au lăsat semne, odată cu asimilarea lor în matricea stilistică preistorică, dar

[134] BLAGA, op.cit., p. 383
[135] Ibidem, p. 176
[136] Ibidem, p. 392

dacismul nu însemna o identitate naţională, în sensul celei convenite astăzi, ci una istoricizantă, prin care populaţiile atentau la istorie, dacismul fiind regăsit, ca tentativă istoricizantă surprinzătoare, şi la scandinavi, şi la germanici, şi la spanioli, revendicat în epoci târzii, odată cu panteonul (nu şi matricea) prelins din matricea stilistică originală asupra populaţiilor europene, odată cu iniţierile săvârşite de Zalmoxe sau Deceneu, dar şi de Burebista şi Decebal, iniţiatori în istoricitate, prin stat.

Datina, tradiţia şi obiceiul nu ţin de dacism, ci de preistorie, deşi dacismul s-a manifestat la graniţa dintre preistorie şi istorie, îmbinând elementele celor două culturi, dar fără a le uni definitiv. Prin urmare, îndrăznim să susţinem că, în ciuda aparenţelor, nu există un port al dacilor, ci un port al populaţiilor europene preistorice, consacrat prin dacism şi încredinţat, prin acel zvâcnet istoric, acestor munţi, în care luptătorii întemeietori de statalitate boreală şi-au zis sau li s-a zis daci. Drept dovadă, toţi călătorii străini, care ne-au mărturisit, de-a lungul istoriei lor, au consacrat acea încremenire pe falia dintre preistorie şi istorie drept dacism („se îmbracă precum strămoşii lor daci”), dacismul devenind el însuşi falie împietrită, la Roma, pe Columna lui Traian şi pe Arcul lui Constantin cel Mare, într-o încredinţare de memorie, de istorie a romanilor, şi, indirect, a dacilor, dar numai ca scapăr, ca străfulgerare în preistorie.

Dacii nu au fost un neam, ci un timp, un Cronos (Cernunos, după numele şi mai vechi), prin care populaţiile carpatice, populaţiile de dincolo de Ocheanos, au încercat să evadeze din preistorie. Poate că de asta reînvie dacismul, în vremile noastre, cu atâta vigoare (uneori, aproape violentă), pentru că am ostenit cu atâta preistorie în cârcă şi ne tot agăţăm, neîndemânatec, de poalele cămăşii bătrânului Cronos, cerând intrarea în istorie, pe „calea geţilor”, după exemplul, la fel de disperat, al dacilor-timp, al dacilor-destin. Numai că timpul şi destinul cer o nouă construcţie mitologică, o altă matrice stilistică, aproape imposibil de asumat. Dacă dacismul ar fi însemnat altceva decât un fenomen, dacă ar fi însemnat o structură etnică bine definită, el s-ar fi înrădăcinat în balade şi în legende, expresii ale unei conştiinţe publice a identităţii unui neam. Numai că dacii nu supravieţuiesc în folclor („calea geţilor” sau „calea dacilor” defineşte fenomenul, nu rădăcina), iar legenda („tradiţia”), culeasă

de Simion Florea Marian, despre „îmbrăcămintea Dacilor (care) era mai toată roşie, adecă: comănac roşu, suman roşu şi cioareci sau berneveci roşii”, nu reprezintă decât o contrafacere târzie, de după „revelaţia” lui Hasdeu, săvârşită, probabil, după intrarea în funcţiune a celebrelor „cabinete de leptură” bucovinene, în care „taica părinte” săvârşea, pe baza lecturilor din gazete şi cărţi, noi iniţieri într-o ideologie incipientă, cea a naţionalismului milenarist. Drept dovadă, în „tradiţia” aceasta lipseşte elementul fundamental al „tradiţiilor” româneşti, bătrânul schimnic sau zâna (Uţa, la bucovineni, Zeiţa Pământului, adică Spiritul matriarhal al Pământului, „Malanka” slavilor), construcţia fiind simplă, de relatare a unei naraţiuni culte, auzită de curând, o naraţiune „zvâcnet de istorie”, cum ar zice Blaga.

„Moldovenii ţin morţiş la portul lor"

Portul popular face parte, alături de cântec şi dans, din aceeaşi identitate, iar receptarea lui, prin ignorarea „calendarului" de „munci şi zile", deci de trudă şi de sărbătoriri, este imposibilă. De-a lungul vremii, portul răzeşilor şi ţăranilor, care formau obştea sătească a nordului moldav, reprezenta o notorietate, adică un lucru atât de cunoscut de toată lumea, încât rarii mărturisitori români, cronicarii, nu aveau de ce s-o ia în discuţie, aşa că singurele mărturii ne vin tot de la străini, în trecere prin aceste locuri.

Călătorii străini prin ţările române, surprinşi de contactul cu preistoria europeană, lasă prin arhivele cancelariilor bisericii catolice mărturii interesante despre viaţa şi credinţele strămoşilor noştri. Iar una dintre aceste mărturii, datorată lui Marco Bandini (1593-1650), călugăr italian care a vizitat Moldova în două rânduri, în octombrie 1644 şi în octombrie 1646, cuprinde, pe lângă interesantele opinii despre frumuseţea şi bogăţia ţării, despre datini şi credinţe ciudate, o afirmaţie şocantă, care, dacă n-ar fi fost făcută, ulterior, şi de Dimitrie Cantemir, ar putea fi socotită drept răuvoitoare. Din nefericire, Marco Bandini are dreptate, ca şi Cantemir, mai târziu, atunci când susţine că, la români, „originea, virtutea şi gloria strămoşilor nu se bucură de nici o preţuire. Ei preţuiesc doar situaţia prezentă"[137].

Dacă n-ar fi fost acest egoism, dublat de suficienţă, care ne caracterizează cu adevărat, probabil că am fi scăpat definitiv de veşnica anonimizare în preistorie, cu mult prea rare şi nesemnificative tentative de acces la istorie, iar regăsirile, ca temelii ale unor noi începuturi, nu ar

---

[137] BANDINI, MARCO, *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, p. 344

mai trebui căutate prin notiţele unor pelerini prin spaţiu şi timp.

Johann Schiltberger (1381-1438), care vizitează cele trei ţări române în 1396, numind Moldova „Valahia Mică” (der clainen Walachei), spune că „poporul de aici este primitiv şi rustic… şi îşi lasă barba să crească şi nu o taie niciodată”. „Poporul moldovean, cu un port întocmai al străbunilor săi, purcede după datina şi rânduiala acestora”. Schiltberger nu dă alte amănunte, referitoare la identitatea străbunilor şi la componentele datinii şi ale rânduielii. O face, însă, dar cu un secol mai târziu, Anton Verancsics (1504-1543), cel care descrie cele trei ţări române, pe care le vizitase în 1535, după documentări temeinice prin literatura vremii sale.

„Scriu mulţi autori… că valahii sunt numiţi după un oarecare bărbat roman Flaccus, sub conducerea căruia a fost adusă în aceste regiuni o colonie romană, ca să-i supună pe daci, şi că ei ar fi numiţi oarecum flacci. Căci ei spun că mai apoi, după trecerea a multă vreme şi prin tot felul de legături cu neamuri şi limbi felurite, s-a ajuns că din stricarea numelui de flacci să se formeze cel al vlahilor (valacchi), care ar fi al flaccilor…

Obiceiurile lor sunt barbare. La îmbrăcăminte nu se aseamănă, căci muntenii au căzut aproape de tot şi la obiceiuri, şi la portul turcilor, pe când moldovenii ţin morţiş la portul lor şi acela dintre ei care ar adopta de la turci sau de la orice alt neam vreo parte a portului sau a armelor lor sau orice alt lucru de acest fel e pedepsit cu moartea”[138].

Informaţiile lui Anton Verancsics reprezintă jumătăţi de adevăruri, în sensul „minciunii greceşti”, aşa cum a denumit-o Lucian Blaga, drept abandon al adevărului, în favoarea semnificantului. Verancsics, surprins de „latinismul” limbii auzite în cele trei ţări române, nu vede în Flaccus memoria subconştientă a lui Pelasg, ci numele unei căpetenii oarecare, neconfirmată de istorie. Pe de altă parte, diferenţele de vestimentaţie, în defavoarea muntenilor, care împrumutaseră „de la turci”, adică de la vlahii balcanici, cu care se aflau, prin negoţ şi păstorit, într-o continuă legătură, diverse elemente pragmatice de port, şochează mai curând prin conservatorismul excesiv al moldovenilor, care, precum hyperboreii descrişi de Pliniu cel Bătrân, manifestă izolarea „înţeleap-

[138] VERANCSICS, ANTON, *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, p. 405

tă” faţă de „năravurile cele rele” ale noutăţii, ale dinamicii dezvoltării societăţii umane.

Informaţia că moldovenii ar fi pedepsit cu moartea pe cei care îşi abandonau portul se referă, desigur, la obligativitatea claselor sociale de a se identifica prin port.

Paul de Alep a călătorit prin Moldova în aprilie 1654 şi în septembrie 1656, de fiecare dată dezamăgit de „oamenii ţării”, care „nici nu postesc, nici nu se roagă, nu au nici un fel de religie; sunt creştini doar cu numele”. „Femeile din Moldova (autorul se referă la boieroaice – n.n.) se îmbracă cu veşminte asemănătoare cu cele ale europenelor. Ele poartă părul împletit, răsucit pe capul lor cu un colan şi acoperit cu un conci alb, iar la cele bogate, cu un conci trandafiriu, şi pe deasupra cu maramă, tot albă. Toate poartă şaluri albastre de Alep, iar cele bogate şaluri de Bursa, din mătase neagră…

Fetele lor poartă, de asemenea, părul împletit şi încolăcit pe cap, dar fără conci, şi aceasta pentru a face deosebire între fete şi femei”[139].

De Rusalii, fetele şi femeile împleteau „cununi de flori şi de busuioc pentru a şi le pune pe cap”.

Odată cu a doua călătorie a lui Paul de Alep în Moldova, cea din 1656, un alt călător apusean, Conrad Iacob Hiltebrandt (1629-1679), se iveşte, dinspre Ardeal, în dulcele târg al Sucevei, unde, cu ocazia Anului Nou, vede şi descrie obiceiul Jocului Cerbului. „Era un cerb, în care se ascundea un om. Un ştrengar dănţuia cu el şi apoi culca cerbul la pământ cu o săgeată. Cu aceasta s-a terminat jocul, pentru care cei care au jucat au primit bacşiş” (şi dacii săgetau Cerul îndepărtat, noros, numit Cernunos), dar şi costumul ţărănesc al bărbatului şi al femeii: „Cămăşile bărbaţilor atârnă peste cioareci, sunt scurte şi ajung de-abia peste coapse. Cioarecii şi ciorapii într-una, încălţămintea este o bucată de piele, pe care o leagă pe picior cu sfori lungi şi o numesc opinci… Femeile poartă haine de stofă, ţesută de ele. Îşi ung părul cu unt. Fetele umblă cu capul gol. Cămăşile lor sunt cusute cu mii de înflorituri. Nevestele poartă pe cap o legătură mare, împletită dintr-o pânză de bumbac străvezie şi pe care pot să o scoată când vor. Ele mănâncă multă mămăligă, coc colaci

---

[139] ALEP, PAUL DE, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, pp. 27, 28

pe spuză, fac cozonaci din făină”[140].

Potcoavele de la cizmele femeieşti, purtate la horă, sunt menţionate şi de Hiltdebrandt: „Ele poartă cizme cu un fel de potcoave groase şi o năframă albă în jurul capului, atârnând până pe spate” (p. 395).

Tineri soți din Oprișeni, în 1920 (colecția Dumitru Covalciuc)

[140] HILTEBRANDT, CONRAD IACOB, *Călători străini despre Ţările Române*, VI, p. 386

„Portul este la fel la femei şi la fete”

Din 1712, când Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel călătoreşte prin Moldova, începem să avem mărturii ample despre portul popular din acest nord de ţară, pe care le putem compara sau, mai bine zis, identifica cu portul descris în relatări mai apropiate de contemporaneitatea noastră sau chiar din vremea prezentului nostru tot mai înstrăinat de sine.

Între portul descris de Weismantel, în 1712, de cantorul din Boian, George Tămăiagă, în 1882, sau de monografii contemporani ai unor localităţi din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava nu există, practic, nici o diferenţă. Descrierile fiind ample şi amănunţite, vom începe cu portul femeiesc, aflat într-o deplină evoluţie estetică, dar fără a deveni altceava decât ceea ce a fost dintotdeauna.

În 1712, „fetele poartă pe cap doar părul lor împletit, ca să se deosebească de neveste sau de femeile stricate. Când ies din casă, pe frig sau pe soare arzător, îşi leagă un tulpan cu cusături pe cap şi peste faţă, aproape ca turcoaicele, încât abia dacă li se văd ochii şi nasul; însă, când ajung acolo unde se duc, îşi scot tulpanul ca să se vadă că sunt fete.

Dacă o fată greşeşte şi este dovedită ca desfrânată sau chiar are un copil din flori, atunci este tunsă sau trebuie să umble ca femeile, cu capul acoperit.

Chiar din ziua nunţii, femeile nu-şi mai lasă, niciodată, părul sau cozile să fie văzute de vreun bărbat şi, când se împletesc sau se despletesc, se ascund într-un loc mai retras şi mai singuratic, ca să nu le vadă nimeni; dacă ar veni, cumva, în grabă, vreun bărbat şi ele nu ar avea timp să şi-l împletească, atunci se acoperă cu o broboadă şi se ruşinează mult că au fost văzute pe neaşteptate. Ele spun că nu se cade, acum, când nu mai sunt fecioare, să-şi mai arate părul, care trebuie să

fie acoperit cu broboada.

În toate celelalte privinţe, portul este la fel la femei şi la fete.

La gât, poartă mărgean roşu şi de tot felul, iar în urechi poartă nişte cercei mari.

Pe trup, au o cămaşă subţire, cusută, pe o lăţime de un deget şi mai bine, cu tot felul de mătăsuri şi cu aur şi argint, în patru dungi, în faţă şi în spate, de sus şi până jos, la tivul care ajunge la picioare. Mânecile sunt largi de câţiva coţi şi cusute; şi ele le înfăşoară şi le întorc înăuntru şi în sus, pe braţ.

Pe trup, în loc de cingătoare, poartă un brău de mătase, uneori lucrat cu aur, numit în limba lor „brâu”. Nu poartă fustă sau „camelocă” (mantie), ci, in locul acestora, se înfăşoară, de jur împrejur, cu o ţesătură de mătase care se cheamă „fotă”. Această „fotă” este albastră sau roşie, cu dungi mari, altele sunt ţesute cu aur şi nu trec de trei coţi în lungime şi lăţime; ele o înfăşoară, pe jumătate sau pe de-a-ntregul îndoită sau şi neîndoită, în jurul lor, aşa cum pun la noi (în Germania) femeile şortul, dar o trag de la spate în faţă şi în sus, în brâu, una peste alta şi atât de întinsă cât e cu putinţă, pe şolduri şi pe picioare (căci, cu cât este mai întinsă, cu atât li se pare că le stă mai frumos, ca să se poată recunoaşte bine coapsele), iar în faţă este, aşa cum am arătat, deschisă ca un şort. Iar cămaşa, ba chiar trupul de sub ea, când cămaşa este subţire, cum e obiceiul, poate fi văzut foarte bine când bate vântul şi depărtează marginile fotei.

O asemenea privelişte nu poate să nu încălzească tot sângele tinerilor, căci ele, femeile şi fetele, mai au şi o figură lipsită de sfială, dar, de cele mai multe ori, frumoasă la înfăţişare.

În picioare, nu poară ciorapi, ci numai cizme galbene, cu tocuri înalte şi ascuţite, potcovite cu fier, şi, câteodată, pantofi de safian (marochin); multe umblă cu picioarele goale în papuci turceşti (opinci), care se poartă fără tocuri.

Pieptul este slobod sub cămaşă, la ele nu veţi afla polcuţe; rareori, o bundă, care ajunge numai până la genunchi şi pe care o aruncă cu nepăsare unde le e cheful, peste umeri; şi, adesea, într-o casă întreagă femeile şi fetele din casă nu au decât una şi cea care iese din casă şi-o cere şi aruncă peste umeri…

Toate femeile urmează obiceiul de-a nu trece drumul, tăind calea unui bărbat, chiar dacă acela ar fi la o depărtare de bătaia unei puşti sau dacă ar fi un cerşetor, ci ele stau pe loc până ce trece, dând ca motiv că sunt datoare să arate bărbaţilor toată cinstea, respectul şi atenţia.

Femeile de rând umblă, iarna, cu picioarele goale prin zăpadă; e drept că nu merg prea mult pe afară când este frig. Păzesc curăţenia şi, măcar că nu au rufe prea multe, le ţin curate şi, chiar dacă nu au decât o cămaşă, o spală şi o calcă în taină, ca să nu ajungă niciodată murdară…

În toată ţara, femeile sunt peste măsură de frumoase, au părul negru cum e cărbunele, ochii şi sprâncenele la fel de negre, iar faţa lor este ca laptele şi sângele, şi ochii lor ca rubinele. Pielea de pe tot corpul lor este albă şi subţire, şi la multe din ele afli cele mai frumoase mâini. La ţară, şi chiar la ţărani, găseşti fete şi femei atât de desăvârşit de frumoase cum nu se află nicicând la noi, în Germania… Şi nu sunt puţine fetele de ţăran în stare a face de ruşine, prin înfăţişarea şi frumuseţea lor din cap până în picioare, pe cele mai alese dintre boieroaice. Acest dar îl au de la naştere”[141].

În 1882, în satele de pe văile Prutului şi ale Siretului, în comparaţie cu satele din zona târgului Sucevei, „copilele de 7-8 ani poartă mâneştergure (ştergare), nu tulpane ca pe la noi. Acest port îl întrebuinţează ele până la 15-16 ani, până ce ies la joc. Dacă mai este o soră mai mare înaintea celei ieşite la joc, care încă e fată, apoi cea mică încă mai poartă ştergariul prin câţiva ani, tot ca în copilărie, numindu-se „codeancă”, purtând părul în coadă simplă şi ştergariul simplu legat. Măritându-se cea de-naintea ei sau fiind numai unica la părinţi, apoi după 16-17 ani îşi schimbă portul capului, purtând părul capului împletit în gâţe (coc) şi ştergariul legat peste gâţe altfel, nu ca la codence; ba, la hramuri şi în sărbători mari, îmblă numai în gâţe pe vârful capului, care gâţe le înfrumuseţează cu păuni şi cu feliurite flori de târg.

Portul straielor e foarte deosebit de cel de la noi. Atât codencele, cât şi fetele în gâţe, ba chiar şi nevestele poartă, vara, catrinţe întunecate şi cămeşi, parte cu altiţe cusute şi înfrumuseţate de ele, parte cămeşoaie fără pui, toate din pânză de in; pe deasupra însă poartă ele un fel de

---

141 WEISMANTEL, ERASMUS HEINRICH SCHNEIDER VON, *Călători…*, VI, pp. 356-358

zobon (anteriu) lung, ca ţiganii de la Gura-Solcei, şi unele din cele mai avute un altfel de zobon, de mătase şi cu pielicele de dihor şi de mâţe negre şi albe, care costă peste 20, până la 25 fl. Această îmbrăcăminte o poartă toate fetele de prin prejurul acestui sat (Mahala), chiar şi prin satele ruseşti. Numai puţine poartă la grumaz mărgele şi, mai ales, cele sărace, iar cele avute, atât fetele, cât şi nevestele tinere, poartă salbe de argint, făcute din bani de cei mari de argint de pe timpul Măriei Teresiei, pre care ei îi numesc ruble, sorcoveţi sau irmilici. La unele le e alb tot pieptul de bani de argint şi, de s-ar aduna numai câţi bani de argint se află în Mahala, întrebuinţaţi în salbe, s-ar strânge câteva pătrări.

Încălţămintele-s, de asemenea, diferite de portul de la noi. Fetele cele mari şi nevestele tinere poartă, atât vara, cât şi iarna, botine galbene de săftian moale şi croite ca călţunii, şi, după ce le trag pe picioare, vâră picioarele în nişte pantofle, numite talpari, cu călcâie înalte şi roşii, şi, mergând pe drum sau la biserică, clămpănesc ca şi cum ar clămpăni nişte Zipzeri (mineri nemţi, „ţipteri”) cu papuci de lemn.

Portul de iarnă este, iarăşi, foarte departe de cel din părţile noastre.

Fetele poartă ştergare, deosebindu-se de neveste şi de bătrâne, că îmbrobodesc ştergarele peste gâţe (cocuri). Atât fetele, cât şi nevestele tinere leagă peste ştergariu, pe vârful capului, o basma de mătase vrâstată cu felurite culori şi, mai ales, când este vreo sărbătoare mare sau vreo nuntă în sat.

Şi cojocelele-s feliurite: Cele mai avute poartă aşa-numitele ilice, care-s lungi mai până la pământ, largi şi pe margini cusute cu piele de dihor; de asemene, pe la mâneci şi pe la brâu, iar pe la poale împiestrite cu nişte postav roşu ca fesurile turceşti. Aceste ilice au adus încă multă sărăcie şi nevoie în sat, deoarece fiecare econom ce vrea să-şi mărite fata este silit să-i cumpere ilic, care ilic costă – cum am văzut cu ochii mei – cel mai slab 25 şi cel mai de frunte până, ba şi peste 30 florini.

Fata care n-are ilic se numără printre cele mai sărace, ba chiar şi cele mai sărace se opintesc să aibă, că altfel nu se dau duse la cununie. Astfel se vâră bieţii oameni în datorii până în grumaz. Ilicul acesta împistrit cu atâtea petece roşii pare încă a fi port împrumutat de la ruteni.

Femeile bătrâne şi fetele mai sărace îmblă în cojoace cusute

simplu, numai mai lungi şi nu creţe ca pe la noi. Aceste cojoace par a fi numai dintr-o piele de berbece şi nu cu brâie frumoase şi rotunde ca în părţile noastre"[142].

Fete din Tereblecea, în vara anului 1934[143]

[142] TĂMĂIAGĂ, GEORGE, *Nunta la Mahala*, în „Aurora Română" nr.3/1882, pp. 42-43

[143] CREŢU, ION, *Tereblecea: un sat la margine de ţară*, p. 242

Prin anii 1940-1950, la Pătrăuţii de Sus şi de Jos, ca în mai toate satele de pe valea superioară a Siretului, portul femeilor, în componentele lui fireşti, începe cu „cămaşa pentru zilele de lucru, confecţionată din pânză de fuior, croită drept, dintr-un lat de pânză, care formează staniile din faţă şi din spate, până la brâu. Avea gura tăiată rotund, dreptunghiular, ovaloid în jurul gâtului şi despicată în faţă, cât să intre capul. Gulerul este asemănător cu cel al cămăşii bărbăteşti, dar mai cu gust. Clinii din părţi erau înguşti, drepţi, prinşi de mânecă sub braţ. Cămaşa avea ornamente la guler, pe staniile din faţă, şi la extremitatea de jos a mânecii. La ambele cămăşi, poalele erau cusute separat, din pânză mai groasă. Poalele nu aveau ornamente şi nici nu era obiceiul să fie văzute de sub catrinţă (poalele care se văd reprezintă moda ruteană, după cum va mărturisi Dimitrie Dan – n.n.).

Cămăşile erau purtate direct pe piele, în toate anotimpurile. Până înainte de primul război mondial, fetele, până la vârsta de 15-16 ani, umblau, vara, „în poale”, adică numai în cămaşă încinsă pe mijloc cu frânghia (bârneaţa – n.n.).

Catrinţa, purtată în toate anotimpurile, este a doua piesă principală a portului femeiesc. Țesută din lână, în patru iţe, într-o singură foaie dreptunghiulară, care înfăşoară strâns partea trupului de la mijloc, în jos , peste cămaşă. Părţile din faţă erau brodate cu dungi (vrâste) simple şi în diferite culori, cu distanţe mari între ele. Catrinţa era mărginită, la ambele părţi, sus şi jos, cu câte o dungă de culoare roşie sau verde, numită „bată”. Pe sub catrinţă, mijlocul era încins cu un brâu lat, care ţinea trupul cu „talie” şi-l făcea inelat. Despre o femeie cu mijlocul subţirel se spunea că-i „trasă prin inel”. Până la începutul secolului al XX-lea, catrinţa se purta lungă, până aproape de pământ, chiar şi de fetele tinere.

În timpul lucrului, vara, ambele capete ale catrinţei erau prinse în brâu (partea dreaptă şi stânga). În alte împrejurări, se prindea numai un capăt.

Ştergarul alb de învelit capul, numit „pânzătură”, iar în alte sate se mai numea şi miniştergură, era ţesut din in şi bumbac, în mai multe iţe, era purtat de femeile măritate, în toate anotimpurile. După 1940, pânzătură începe să fie părăsită, la început de către nevestele tinere, apoi şi de cele bătrâne. După 1945, nevestele tinere purtau tulpane (basmăli).

Dintre piesele de port comun, purtate de bărbaţi şi de femei, a fost şi cojocul lung, cu clini şi cu mânecă lungă, croit din şapte blănuri de oaie. Ajungea până la genunchi şi era simplu, fără ornamente, tivit doar, pe margini, cu fâşii înguste de piele albă, fină. Pe părţile din faţă, avea aplicate fâşii de prim negru, din blană de miel, şi se încheia, până la cingătoare, cu cheutori împletiţi din şuviţe din piele albă. O altă piesă comună era pieptarul (cheptarul) cu clini, fără mâneci, purtat, vara, peste cămaşă şi, în anotimpurile reci, pe sub suman. Avea lungimea până la genunchi. De la brâu, porneau clini, ca la cojoc, şi tot aşa se încheia. Nu avea alte ornamente, decât fâşiile de prim negru, de miel, pe părţile pieptului. Prin anii 1920, apare, la Pătrăuţii de Sus, pieptăraşul scurt, până la brâu, numit bondiţă sau boandă.

Bondiţa a înlocuit pieptarul, în zilele de lucru, apoi şi la sărbători. Ca şi cojocul, nici pieptarul nu avea ornamente. Cu timpul, s-a trecut la bondiţa de postav alb, pe care se aplicau ornamente de găitan negru, adică fir de mătase răsucit sau ornamente cusute direct pe postav. Odată cu dispariţia cojocului lung, cu clini, a apărut cojocul scurt, fără clini. Acesta avea lungimea până deasupra genunchilor, mânecă lungă şi două buzunare. Se încheia ca şi pieptarul şi se purta, iarna, peste bondiţă. Nu avea ornamente, decât pe fâşiile de pe părţile din faţă. După 1940, acesta începe să fie împodobit cu ornamente. Acest cojoc se menţine până în zilele noastre.

Sumanul, o haină de veche tradiţie (îl purtau doar „vecinii", nu şi răzeşii – n.n.), întâlnit prin tot spaţiul românesc şi la Pătrăuţii de Sus, a fost purtat, din cele mai vechi timpuri, şi s-a menţinut în port multă vreme. Confecţionat din pănură neagră sau laie, dată la piuă, se purta, primăvara şi toamna, peste bondiţă, uneori şi iarna, peste pieptar. Era croit drept, strâns pe corp, cu doi clini în părţi, răsucit în afară. Ca ornamente, sumanul mai vechi nu avea decât marginile tivite cu şarad negru (împletit în cinci fire). Se încheia cu cheutori şi nasturi împletiţi din şarad. Avea lungimea până deasupra genunchilor.

Mantaua cu glugă sau de aba (specifică răzeşilor – n.n.), din pănură neagră, laie, uneori albă, s-a purtat în timpurile cu ierni geroase şi la Pătrăuţii de Sus, peste cojoc, la drumuri lungi. Avea croiala unui suman lung, dar fără clini, însă era destul de largă. De la încheietura gulerului

îngust, pe gât, pornea al doilea guler, mare, de formă pătrată, lăsat pe spate, care, la nevoie, era transformat în glugă. Astfel, marginile glugii, cât şi părţile din faţă şi mânecile, erau garnisite cu smarald şi postav colorat. Se încheia ca sumanul.

Încălţămintea, pentru toate anotimpurile, la Pătrăuţii de Sus, ca şi în toate satele de pe Valea Siretului Mic, a fost opinca, purtată de bărbaţi, femei şi copii. În zilele de lucru şi de sărbători. Aceasta a fost tipul opincii româneşti, cu marginile îngurzite, cu gurgui, confecţionată din piele de vită dubită (tăbăcită) în casă, uneori şi din piele de porc. Acea de porc era netăbăcită şi se lăsa cu părul în afară pentru a fi mai rezistentă. Vara, opincile se purtau pe piciorul înfăşurat cu obiele subţiri. Pe vreme friguroasă, se purtau obiele de bernevec.

Aţa, la opincile bărbaţilor, era sucită din păr aspru de capră sau din păr din coama calului sau din coada calului. Aţa din opincile femeilor era de lână.

Iarna, când era gerul mare, se punea, în opinci, pe talpă, un strat de pănuşi de porumb sau paie, ca să ţină cald. Femeile purtau, iarna, în opinci, un fel de colţuni din pănură piuată albă, mai scurţi sau mai lungi, până la genunchi, numiţi ciorapi. Unii bărbaţi, care erau cu stare materială mai deosebită, purtau, în zilele de sărbătoare, bocanci (papuci). Femeile purtau sandăli (giumătăţi). Acestea erau dintr-o piele mai fină decât bocancii bărbaţilor. După 1940, pentru bărbaţi au ieşit ciubotele de toval, înalte până la genunchi. Ele erau din piele de vită, erau ţepene şi strânse în jurul piciorului. Ca o completare a costumului naţional tradiţional, a fost trăistuţa, purtată în mână de femei. De asemenea, traista mai încăpătoare nu putea lipsi din nici o casă. Fata primea, în zestre, şi un val de ţesătură pentru traiste.

Podoabele, purtate la gât de neveste şi fete, erau mărgelele, de piatră, în diferite culori, cumpărate din târg, precum şi mărgele de lemn, colorate.

Femeile măritate purtau şi salbe din monede vechi de argint"[144].

În aceeaşi contemporaneitate a miezului secolului XX, la Cupca, „în zilele de sărbătoare, la horă şi la „strânsuri", la nunţi, fetele purtau capul descoperit, îmbrăcămintea fetelor era mai deosebită faţă de cos-

[144] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Pătrăuţii de Sus şi oamenii săi*, pp, 29-32

tumul femeilor în vârstă.

Din cele mai vechi timpuri, costumul femeiesc se compunea din cămaşă cu altiţă sau cămeşoi, catrinţă, brâu, frânghii, broboadă (ministergură – ştergarul) şi, mai târziu, tulpanul; în zilele de lucru se purtau opinci, iar în sărbători, ghete întregi şi cizme (ciobote).

Cămaşă cu altiţe, cu „bezarău" în faţă, spatele şi mânecile sunt unite (încheiate) şi încreţite la gât cu un fir de bumbac alb sau colorat, la capete simplu sau cu „canufi". Elementele decorative diferă între ele: pe stani, în faţă, două rânduri de model vertical, iar în spate acelaşi model pe trei rânduri. Altiţa este separată de mânecă, compusă din două rânduri decorative orizontale, printre care erau spaţii libere paralele care se umpleau cu mărgele roşii, verzi, albastre, galbene sau „brumării". Sub altiţă era încreţeală într-o singură culoare, galben, portocaliu sau albastru închis, cusută cu aşa-numita cusătură „pe dos", formând diferite figuri geometrice (suveică, şuvoi). Altiţa era prinsă apoi de mânecă, ornamentată cu modele în rând, oblice, numita cusătură „costişetă", sau un singur rând vertical, la mijlocul mânecii.

Cămeşile cu altiţe din vechime aveau modelele cusute în cruciuliţe, butucaşi sau „şatrânci" cu bumbac negru, iar în spaţiile libere puii erau umpluţi cu bumbac roş, verde, galben, albastru – câteva împunsături numite „înaintea acului". Mâneca, la partea inferioară, era strânsă într-o bentiţă îngustă, cusută cu model în culorile întregii cămăşi, numită „brăţară".

Pentru zilele de lucru, cămaşa cu altiţe era decorată cu modele mai simple, se ţeseau în „stative" altiţele, într-o singură culoare, roş sau albastru, iar încreţeala nu se mai cosea „pe dos". În secolele XVIII-XIX, cele mai renumite cămăşi cu altiţe erau cele cusute cu ţigaie roşie. În secolul XX, altiţa face parte direct din mânecă, nu este separată şi apoi încheiată de mânecă.

Pânza pentru stani era ţesută din fuior de in şi cu urzeală de bumbac, iar pentru zilele de lucru, din fuior de cânepă. În trecut (sec. XVIII-XIX), până la apariţia bumbacului, urzeala se folosea din fuior de in şi brăţară din fuior de cânepă sau se folosea numai din in, numindu-se această pânză tort în tort.

Cămaşa (cămeşoi) era dreaptă, cu guler („ciupag"), cu poalele

separate, croită drept până în talie, numiţi „stani”, pe lateral având câte un clin care se termina sub braţ cu o „paja” (pava) numită „cămeşoi”, confecţionat din pânză de in sau cânepă, cu urzeală de bumbac pentru zilele de lucru, iar pentru cele de sărbătoare, din fuior de cânepă.

În trecut, ornamentarea cămeşoiului se făcea cu modele cusute cu bumbac negru, roş închis şi roş deschis, pe dos, numite „cârlige” în „cruciuliţi” şi „butucaşi” şi altele în „şatrânci”, iar pe guler se coseau acei pui numiţi „legaţi”.

Pentru zilele de lucru, modelele erau simple, iar pentru cele de sărbătoare, cămeşoiul avea modele diferite la mâneci şi umeri, pe piept şi pe la gură. Mâneca la cămeşoi era largă. Mânecile erau prinse de stani prin „mrejală”, un fel de dantelă, executată cu acul pe 3, 5, 7 şi 9 aţe, iar la gură mrejala cu „punte”, „cotita” sau „pielea găinii”, tivite în găurele. Mânecile, la cămeşoiul de toată ziua, se prindeau în găurele sau în tivitura „turcească”.

Secolul XX aduce moda nouă în ornamentarea cămeşilor cu altiţe şi a cămeşoaielor, modele cu flori în diverse culori, numite „un fir între ac”, ce reprezentau frunze de vie, de fragi, struguri, trandafiri, boboci de trandafir, pansele şi alte modele florale. Mai existau acele modele naţionale – figuri geometrice stilizate – conturul cu bumbac negru, umplut cu diverse culori, la care se mai adăugau „fluturii” (paietele). Se mai executau modele cu mărgele mărunte şi lucitoare, divers colorate.

Gulerul se închiotura cu două cheutori sau se încheia cu nasturi albi sau galbeni (de piatră), 2-3 la număr. Cămaşa întreagă se încheia cu aţă toarsă din fuior de in răsucită în două numita „specumă” (aceasta până la apariţia bumbacului). Poalele la cămaşă cu altiţă sau cămeşoi erau din trei laţi din fuior de cânepă sau din câlţi de in.

Catrinţa îmbrăca corpul femeii, de la talie, până la glezne. Este o „ţesătură” dreptunghiulară de lână sau ţigaie din comerţ, ţesută, în casă, în 4 iţe. Lăţimea catrinţei este cât să acopere corpul de jur-împrejur, o margine pe şoldul drept şi alta ajunge pe şoldul stâng, partea din faţă se numeşte „faţă”, iar cea din spate „dos”.

În trecut, catrinţa se ţesea numai din lână, chiar şi vrâstele diferit colorate. Pentru fondul negru al catrinţei, se vopsea lâna în coajă de arin, stejar sau calaican, numindu-se această operaţie „cernit”. Şi lâna pentru

vrâste (dungi) se vopsea în casă, mai târziu se foloseşte lâna ţigaie din comerţ.

Marginile catrinţei, de sus, din talie, şi de jos, aveau 2 vrâste înguste roş-verde, care închideau numita bată, de culoare neagră, ce se numea „curcubeie”. Cu timpul, betele s-au schimbat în roş-închis şi curcubeiele în roş-galben-albastru. Vrâstele se făceau din fire colorate, ba unele vrâste aveau câte 2 fire diferit colorate, dar răsucite. Betele roşu-închis, cu influenţă din Vama, Câmpulung, Pojorâta, Frătăuţi, au ajuns în Cupca după al doilea deceniu al secolului XX.

Pe sub catrinţă, femeile purtau brâu, iar „frânghiile” o legau de corp. Brâiele de lână, în dungi orizontale alb, roş, galben, negru, se ţeseau în 4 iţe, model „coada rândunelei” şi se purtau în zile de lucru. Pentru zilele de sărbătoare, erau din lână ţigaie moale, din comerţ, ţesute în dungi verticale multicolore, în două iţe. Cu timpul, acestea dispar şi se ţes brâie din lână ţigaie, din comerţ, în dungi verticale multicolore, pe fond verde sau albastru-închis, ţesătura numită „în mozoară” (în alte localităţi, ozoare).

Frânghiile erau prinse de catrinţă, la câte un capăt, sus, în talie, din lâna ţigaie, late de 2 cm, cu o singură faţă, ţesute cu modele numite „păstăi”, „şuvoi”, „suveici”, în culorile combinate roş, verde, albastru. După 1920, apar frânghiile cu două feţe, late de 2,5 cm, în aceleaşi culori. Frânghiile încingeau catrinţa pe două rânduri, dedesubt se vedea brâul de 1 cm.

Fusta s-a purtat numai în zile de sărbătoare, la horă, nunţi şi hram. Confecţionată din catifea grea, lungă din talie până deasupra gleznei, de culoare roş închis, verde sau albastru închis. De jur împrejurul fustei, la partea de jos erau cusute 3-4 rânduri de panglică lată de 1/2 cm, divers colorată. Fusta era purtată numai de fete cu situaţie materială bună.

„Miniştergura” (ştergarul) se ţesea cu multă măiestrie în 3, 5, 7, 9 şi 12 iţe, cu diverse modele rezultate din „nividit”. Ştergarele acestea se ţeseau din bumbac subţire la urzeală şi pe unele locuri bumbac mai gros în bătătură, iar la capete se terminau cu franjuri scurte.

Femeile căsătorite purtau pieptănătura în 4 cozi, cu cărare la mijlocul capului, prin aşa numita „cârpă”, o fâşie de pânză de fuior lată de 2 cm, îndoită, confecţionată în formă de cerc, prin care se treceau

cozile. În zilele de sărbătoare, ca ministergura să stea frumos pe cap, purtau „fes”, confecţionat din postav roş cu tiv la mijloc şi cu canaf în vârful capului, se cumpăra din târg de către mire (informaţii de la Ana lui Petru Timiş, căsătorită în 1884).

În secolul XX, fesul era confecţionat de femeia care se mărita, din pânză de in sau cânepă. Fesul avea forma capului, lat de 4-5 cm, deschis în vârful capului, iar în faţă, o dungă mai ridicată, din materialul fesului. Peste fes se aşezau tulpanul şi ministergura. Învelitul capului se făcea cu capătul mai scurt pe umăr, iar cel mai lung se petrecea sub bărbie, adus, pe creştetul capului, la ureche, pe al doilea umăr, prins în bolduri în dreptul urechii. Înainte de a înveli capul cu ministergura, femeia se îmbrobodea cu un tulpan de ţigaie înflorat, care se vedea puţin de sub ministergură. La nunţi, femeile tinere purtau peste ministergură un tulpan înflorat, împăturit pe lungime, legat peste frunte şi înnodat la spate.

În secolele XVIII şi XIX, până la apariţia tulpanelor în comerţ, şi fetele purtau ministergură la munca câmpului, chiar îşi făceau un turban şi îşi legau capul. Pentru zilele de lucru, ministergurile se ţeseau în două iţe, bătătura fiind, din loc, în loc, cu fire de in (informaţii de la Ana lui Petru Timiş, născută în anul 1866, şi de la Antimia Sucevan, născută la 1868). În afară de catrinţă şi fustă, se mai purta sucna, în zile de sărbătoare sau la ocazii festive. Aceasta era o rochie, confecţionată din mătase naturală mai groasă, în dungi verticale multicolore, croite, ca şi fusta ca lungime, avea însă şi stani, fără mâneci, cu deschizătură (decolteu) pătrat la gât.

Caţaveica se îmbrăca peste sucnă şi avea forma unui pieptar fără mâneci. Era confecţionată din catifea groasă, roş-închis, albastru-închis sau verde, iar pe margini, la umăr şi la poale, era garnisită cu blană albă de „hermelină”. Sucnă şi caţaveică purtau numai fetele foarte bogate, deoarece această îmbrăcăminte era costisitoare. Prin 1920, mai existau sucnă şi caţaveică la Mărioara lui Lazăr Plăvan, căsătorită cu Ion Bicer, supranumit Nicuţă a Murgului. Murgul, care locuia în Bohorodici, pe malul pârâului cu acelaşi nume, era un mare bogătaş.

Caţaveica se purta şi la Horodnic, însă aceasta era scurtă până în talie, de forma unei haine cu mâneci, din stofa de lână de culoare brună sau albastră închis, căptuşită cu blană de vulpe. Femeile în vârstă purtau

la gât un şirag de mărgele, numit „hurmuz”, de culoare albă sau transparentă, fiind fabricate din sticlă. Hurmuzul alb era mai scump, zicând că e „poleit cu ceară”. Se înşirau câte 8-12 şiraguri scurte, aranjate împrejurul gâtului, apoi se aranjau, dedesubt, alte 8-12 rânduri de „curele” roşii din sticlă sau „corali veritabili”. Unele femei în vârstă mai purtau câte un şirag de mărgele, numite „de piatră”, cu forma unei bile cu fond roş, verde sau albastru, pe care erau încrustate diferite modele mici, multicolore.

Fetele şi nevestele tinere, pe lângă mărgele, purtau „salbe” din monede de aur şi argint, mai ales. Se înşirau pe sârmă, învelită în fire de „ţigaie” verde sau roş, câte 4-10 rânduri. Monedele de aur se numeau „sorocomt”. Cu cât tânăra era mai bogată, cu atât mai multe monede de aur. Salbele au dispărut în timpul primului război mondial, fiind rechiziţionate pentru cheltuielile de război”[145].

Şi tot în regiunea Cernăuţi, la Oprişeni, „cămaşa şi catrinţa, ca piese importante ale portului popular femeiesc, încheagă tot ansamblul structural al costumului.

Cămăşile femeieşti se confecţionau, în părţile noastre, din pânză de in sau cânepă, iar mai târziu, şi din bumbac. Bumbacul se folosea ca urzeală la pânză de in ori cânepă. În Oprişeni, cel mai răspândit tip de cămaşă femeiască 1-a constituit cămaşa încreţită la gât cu „bizarău”, „creaţă” şi „tigitură turcească” pe margine. Stanii cămăşii, piept şi spate, se confecţionau din două foi de pânză, iar mâneca – din câte o foaie. Sub braţ, mâneca avea „pajă” (un pătrat mic din pânză) şi clin. Mâneca se termina cu un ciurel (găurele) cusut pe muchia pânzei. Dacă lipseau găurelele, mâneca avea „brăţară”, adică o bentiţă îngustă la mână. Poalele erau cusute din altă pânză, mai ales din pânză de cânepă „tort în tort”, sau pânză de cânepă bătută cu bumbac, şi erau prinse de stan. Ornamentul de pe umărul cămăşii, altiţa, era cusută separat, fiind mai îngustă decât mâneca, de multe ori altiţele erau ţesute. Când se prindea altiţa, mâneca cămăşii, care era mai lată, se încreţea, iar ornamentul cusut lângă altiţă se numeşte încreţeală. Această încreţeală era de culoare galbenă cusută cu lânică sau arnici în motiv geometric. Ornamentele pe mânecă erau „costişate”. Pe stanii din spate, în **apr**opierea altiţei, se executa un rând

[145] CIOBANU, PRELIPCEAN, SLĂNINĂ, *Cupca, un sat din Bucovina*, pp. 262-267

de motive, iar pe cei din faţă – câte două rânduri, de o parte şi de alta a gurii cămăşii. Ornamentele pe cămaşă se coseau cu strămătură sau cu mărgele în culoare neagră, cafenie sau verde. Ornamentele cele mai simple se compuneau din figuri geometrice (romburi, pătrăţele etc.), linii, zigzaguri, spirale, lănţişoare şi ele se foloseau alături de anumite stilizări vegetale. Ornamentele se coseau cu acul „pe un fir”, „în cruciţi”, „boghiţe”, „lanţ”„ juvăţ”, „plătcuţe”, „steluţe”, „ocolaşe”. Zigzagurile se executau, de pildă, de la stânga spre dreapta din linii oblice, în două direcţii, cap la cap. Se scotea acul pe faţa pânzei, se ducea în jos o linie oblică, spre dreapta peste patru-şase fire în lung şi tot atâtea fire pe lat. Se înfigea acul şi se scotea în partea de sus dreaptă, peste acelaşi număr de fire, astfel că şi pe dosul pânzei se forma o linie oblică. Se continua pe toată distanţa cerută de model care se întorcea lucrul, continuându-se în acelaşi fel. „Crucită” era cel mai cunoscut punct de lucru, la fel, de la stânga la dreapta sau invers. Se scotea acul pe faţa lucrului, se numărau trei-patru fire spre dreapta şi tot atâtea în sus. Acul se înfigea, în linie oblică, şi se scotea, în jos, pe sub acelaşi număr de fire. Se continua astfel pe toată distanţa cerută de model, obţinându-se pe suprafaţa lucrului puncte oblice – câte o jumătate de cruciuliţă, iar pe dos linii verticale. Rândul următor se lucra de la dreapta spre stânga, realizându-se mai uşor decât primul, întrucât acul se înfigea în locul punctelor lucrate anterior (fără a se număra firele). Se trecea cu firul în sens invers şi pe dosul lucrului, liniile verticale se dublau, iar pe faţa lucrului liniile oblice formau cruciuliţe. În general cămăşile cu altiţe puneau în lumină inspiraţia geniului ţărănesc, bunul gust şi simţul practic neasemuit.

Strămătura, cu care erau executate ornamentele, era galbenă, roşie, neagră, verde, cafenie. Culorile îşi aveau, evident, o anumită semnificaţie. Întotdeauna, românul nostru a fost hărţuit de primejdii, necazuri şi greutăţi. Şi, fără îndoială, acest fapt le-a îndemnat pe femeile din Bucovina, în general, şi pe cele din Oprişeni, în particular, să aştearnă firul negru pe pânză albă, dând astfel cămăşilor naţionale un vădit contrast de culori. Albul reprezintă frumuseţea vieţii nesfârşite, iar negrul – rănile şi durerile sufleteşti. Evident, în lupta sa pentru existenţă, românul nu şi-a pierdut încrederea într-un viitor mai bun. Credinţa şi dragostea lui sunt redate prin culoarea roşie. Iată de ce negrul şi roşul coexistă şi

predomină în uzoarele de pe costumele noastre populare (în realitate, cromatica alb-negru-roşu înseamnă o moştenire preistorică, de sorginte cucuteniană – n.n.). Şi dacă, alături de aceste culori, îşi găseşte loc şi verdele, apoi, vorba ceea, românul dintotdeauna e frate cu codrul, care mereu l-a ocrotit şi l-a încălzit. Toate culorile folosite erau deosebit de vii: roşu-înfocat, roşu-mohorât, verde-întunecat, verde ca iarba, albastru-întunecat, albastru „boldit", albastru „ochiul gâştei", galben-alămâu, cărămiziu etc. (deci contaminări cu cromatica ruteană şi huţulă – n.n.).

În afară de cămaşa cu altiţe, în Oprişeni s-a mai folosit, pe larg, şi cămaşa cu mânecă din umăr, croită cu gura pătrată, fără guler, sau croită cu un guler îngust, pe lângă gât, numit „ciupag". Aceasta se folosea mai mult în zilele de lucru. Denumite „pui" sau „puiuţi", ornamentele erau dispuse pe piept, mâneci şi guler, fiind cusute cu strămătură (lânică), în culorile verde, roşu-întunecat, cafeniu, cărămiziu, prin care strălucea firul metalic. La gura cămăşii şi pe margine, la mâneci, se executau găurele. Gura cămăşii se încheia cu aşa-zisele cheiţe. Gulerul (ciupagul) se închiotora cu două cheutori, adică cu două aţe lungi (canafuri), legate ca să nu se desfacă. Pe piept erau câte două cercuri, de o parte şi de alta a gurii cămăşii, care se continuau pe spate. Mâneca se prindea, din umăr, prin tigitură şi era ornamentată cu trei cercuri de „puiuţi" înguşti. O asemenea cămaşă avea şi „şpiţ", făcut cu acul de „mirej", iar gura ei mai era împodobită cu „mrejuţe". Poalele acestei cămăşi erau din pânză de cânepă „tort în tort" şi se vedeau de sub catrinţă.

Cămaşa cu altiţă se purta în acelaşi timp cu cămaşa cu pui (cu mâneca din umăr).

Strict legată de cămaşă, ca piesă de bază a costumului femeiesc, a fost şi mai este catrinţa. Ea este purtată peste poalele cămăşii şi acoperă corpul, de la brâu, până mai jos de genunchi. Sub catrinţă femeile se încingeau cu brâul, iar peste catrinţă purtau frânghii.

Catrinţa, piesă a portului de formă dreptunghiulară, este confecţionată dintr-o ţesătură din lână în patru iţe. Ea este atât de largă cât poate femeia să-şi acopere corpul, suprapunându-se în faţă parte peste parte. Lungimea ei este după statura femeii. Lâna din care se ţesea catrinţa era de culoare naturală. Fondul catrinţei era negru, betele de la cele două margini – roşii, fiind conturate de dungi înguste şi colorate, numite

curcubeie. Pentru catrinţele de sărbătoare, lâna se vopsea în coajă de arin, sovârf, în coji de nuci şi în calaican. La părţile din faţă, catrinţa era decorată cu vrâste, realizate la ţesut. La bata de sus, catrinţa avea câte o cheutoare, prin care se treceau frânghiile cu care femeile se încingeau. După decor, cromatică şi ornamente, catrinţa din Oprişeni era identică cu cea din zona satelor rădăuţene Vicov, Frătăuţi, Horodnic, Costişa, Gălăneşti, Bilca şi nu se deosebea de cea purtată în satele învecinate, Stăneşti, Poieni, Tereblecea, Trestiana, Privorochia. Însă nu se asemăna cu cele înflorate (de inspiraţie ruteană şi huţulă – n.n.), din localităţile din preajma Cernăuţilor, ca Voloca pe Derelui, Plaiul Cosminului, Ceahor, Ostriiţa sau Horecea. Cele mai simple ornamente, vrâstele înguste, se făceau din două culori, răsucite într-un singur fir şi numite „şiuşiulete”. Vrâstele late, numite „scaune”, se intercalau între aceste vrâstuţe. De regulă, scaunele erau de culoare neagră, evidenţiindu-se pe fondul catrinţei. La unele catrinţe, între scaune şi vrâste, se realizau ornamente ridicate cu spata, numite „ridicături” şi acestea se executau în fir. Decorurile ce mai apăreau pe catrinţe le constituiau alesăturile executate cu fir şi având denumirea de „muşcăţică” sau cele de „floricica cea mică” şi „steluţe”. În Oprişeni a existat, până pe la mijlocul secolului XX, o singură meşteriţă mai vestită în ţesutul catrinţelor – Paraschiva Bileţchi, zisă a Babiştii sau a Urecheanului. În unele cazuri, femeile şi fetele din Oprişeni îşi mai comandau catrinţe la meşterite din Poieni, mai ales la Mariţa Gabor.

Piese de neînlocuit în portul popular femeiesc erau brâiele, numite şi „chingi” sau „frânghii”. Dimensiunile brâielor variau între 2,50-3,50 m lungime şi 20-30 cm lăţime, iar frânghiile erau lungi până la 4 m şi late între 3-15 cm. Atât brâul, cât şi frânghiile se înfăşurau, de mai multe ori, în jurul corpului. Brâul se suprapunea perfect, lăsând capetele cu franjuri libere pe unul sau egal aşezate pe ambele şolduri. La femei, capetele brâului apăreau rar, întrucât acestea se purtau sub catrinţă. Frânghiile se înfăşurau în aşa fel, ca deasupra lor să apară o fâşie din brâul mai lat. Capetele frânghiilor se lăsau adeseori libere, dar se purtau şi strânse pe talie. Brâiele şi frânghiile se ţeseau din lână de bună calitate. Existau brâie pentru lucru şi acestea erau confecţionate dintr-o ţesătură mai simplă, în două sau patru iţe, cu urzeală ascunsă. Decorul se rezuma la dungi plasate pe lungimea brâului, care alterau „dimensional

şi cromatic". Capetele aveau franjuri (stremţe) din urzeala şi lungimea lor era de 5-25 cm. Existau şi brâie pentru zile de sărbătoare. Principalele tehnici pentru realizarea ornamentelor de pe acestea (cu caracter geometric sau floral-vegetale stilizat) erau: alesătura cu mâna şi tehnica scoarţelor, dar mai ales tehnica ţesăturii în multe iţe. Aproape toate gospodinele din Oprişeni ştiau să ţese brâie şi frânghii. Decorul pe care îl realizau se întemeia pe diverse compoziţii ale rombului sau pe motivul rombului la diferite dimensiuni. Mai existau şi brâie ornamentate la un capăt cu alesături executate cu degetul şi realizând motivul „în cârlige" şi ornamente „în roţi" – la celălalt.

Frânghiile, cingători mai înguste decât brâiele, se ţeseau, la Oprişeni, în două îţe şi se alegeau cu degetele printre fire diferite motive, printre care cele numite „ruja", „ruja şi suveica", „cârligaş şi butucaş", „suveica", „cârlige", „păscute", „cârligul ciobanului", „ochiul şi crucea". Frânghiile se ţeseau şi din strămătură colorată, în roşu-închis, alb, negru, verde, albastru-închis, galben-roşiatic, liveziu. Ele se terminau cu „ştremţele", ce atârnau pe şold.

Mai demult, o piesă însemnată pentru găteala capului era miniştergura. Acest ştergar de cap constituia una din piesele costumului femeiesc dintre cele mai tradiţionale. La ţeserea lor se folosea un număr impar de iţe, până la 13 (cele mai multe fiind ţesute în 5 şi 7 iţe). Ele aveau dimensiuni cuprinse între 150-200 cm lungime şi 45-50 cm lăţime23. Pe suprafaţa miniştergurei decorul era împărţit în două. Capetele aveau câmpii ornamentaţi egal şi cu aceleaşi motive ornamentale. Tonul dominant al ştergarului de cap era albul, un alb care varia în funcţie de calităţile materialului folosit (in, lână şi mai rar bumbac), de tehnicile folosite pentru confecţionarea lui (torsul firelor, ţesutul, alesul). Cel mai obişnuit mod de îmbrobodire a miniştergurei consta în înfăşurarea ei, o singură dată, în jurul capului, trecând-o pe sub bărbie. Capete ei se lăsau libere, din care unul se sprijinea pe umărul stâng şi apărea mai mult în faţă, iar celălalt, mai lung, atârna pe spate. Femeia din Oprişeni, ca şi femeile din alte sate bucovinene, îmbrobodea, pentru prima dată, miniştergura în timpul nunţii, ceea ce însemna că în starea ei socială au intervenit schimbări. Odată cu îmbrobodirea miniştergurei, se schimba şi pieptănătura, căci femeile măritate nu mai purtau cosiţele lăsate pe

spate. Ele purtau părul strâns în cocuri, în creştetul capului, iar cocul era un suport al gătelilor de cap, care au avut tendinţa de a fi înălţate. Dar aşezarea miniştergurilor uneori era foarte complicată. Peste cocul din părul natural împletit, în cazul în care părul nu era destul de bogat, se aşezau cocuri formate din cercuri de lemn sau din cercuri de pănură, cânepă, in, umplute cu câlţi sau paie. Acestea se legau strâns cu o năframă albă, de care se prindeau, acoperind parţial şi fruntea (uneori împodobită cu zgardă de mărgele şi cordică de mătase) cu basmale mari, înflorate. Abia peste tot acest eşafodaj se punea miniştergura, prinsă în ace împodobite. Când unele femei erau nune mari, toată această găteală se mai împodobea şi cu rămurele de mirt, cu flori naturale şi de hârtie.

Fetele se distingeau de femeile măritate prin faptul că umblau cu capul descoperit, vara, cât şi iarna. Ele purtau „gâţă”, o împletitură în şapte, ridicată în vârful capului, ca o coroniţă, împodobită cu zgardă de mărgele, zisă ghiordan, panglici şi flori. Femeile măritate puteau fi cunoscute după cârpa purtată pe creştetul capului sub basma. Cârpa (cocul) era acoperită cu un fes turtit, cusut din pânză în creţuri, împodobit cu ornamente mici. Femeile mai sărace purtau cârpe mai joase, cele mai avute – mai înalte. Cârpa putea fi purtată în casă şi pe lângă casă, dar când femeile ieşeau cu treburi în sat, se îmbrobodeau cu tulpane.

Tulpanele, pe care femeile şi le procurau din comerţ, au prins să înlocuiască miniştergura de pe la începutul secolului XX. Ele, tulpanele, erau folosite la „hobotatul” mireselor. Femeile din Oprişeni purtau basmaua aşezată în triunghi, un capăt fiind întotdeauna lăsat pe spate, iar celelalte două capete le legau sub bărbie sau la ceafa (pe timp cald). Pe frig ele înconjurau cu aceste două capete gâtul şi le legau tot la ceafa. În zilele de sărbătoare, când se mergea la horă, la nuntă sau la altă petrecere, între basma şi obraz se prindea câte o floare. Iarna şi toamna târziu, când timpul era răcoros, femeile purtau, peste basma (tulpănel), un batic gros (tulpanul), împletit din lână albă şi avâd franjuri (stremţe) pe la margini. Tulpanul „cel gros”, „cel mare”, „cu stremţe”, a dispărut şi, acum, în zilele de lucru, şi în zilele de sărbătoare, femeile obişnuiesc să poarte o singură basma. În zilele de lucru, femeile îşi acoperă capul cu basmale simple, iar în cele de sărbătoare – cu tulpănele „cu gişine”, „turceşti”, „canadiene”, „mohorâte” etc. În modă au intrat tulpanele mari, zise „păunei”, verzii,

vişinii, roşii-înfocate, cu franjuri, care acoperă umerii şi spatele şi vin în dezacord cu celelalte piese ale costumului popular femeiesc.

Spre deosebire de bărbaţi, femeile din Oprişeni n-au renunţat pe deplin la costumul popular, deşi unele piese ale lui, tradiţionale, care-l întregeau odinioară, nu le mai poartă. De pildă, nici femeile bătrâne nu îmbracă, în zilele când merg la biserică, nici cheptarul, cojocul cu poale, nici cojocelul. Cheptarul femeiesc era un cojoc lung, fără mâneci, şi se confecţiona din trei pielicele de miel. Dintr-o pielicică se scotea spatele, din alta – dinainţii, iar din a treia – clinile şi „năzile". Cheptarele de Oprişeni se deosebeau de cele purtate în alte părţi prin faptul că aveau „brâu" şi că „poalele" erau lungi, până mai jos de genunchi. La guler şi la piept, erau mărginite cu blăniţă de dihor, iar la poale – cu blană din pielicică neagră – „prim", sau cu „pârzian" negru, ţesut din lână. Cheptarele erau purtate în sat, în mod obligatoriu la nuntă, de către mire şi mireasă.

Cojocul cu brâu şi poale (clini), pe care femeile îl purtau, mai ales de sărbători, se făcea din cinci pielicele de oaie, croite în falduri. El era cusut, de jur-împrejur, cu blană neagră, până la brâu era ajustat pe corp, iar de la brâu în jos cădea evazat în falduri. Avea gulerul drept, pe lângă gât, din pielicică neagră, iar pepţii erau ornaţi cu blană de dihor. Unui asemenea cojoc i se spunea „cojoc cu dihori". Uneori cojoacele cu dihori, ca şi cojocelele, se ornamentau cu câte un rând de găietan pe la încheieturi. Dacă cojoacele şi cheptarele nu-şi mai găsesc astăzi folosinţă, devenind piese de muzeu, din cauză că au cedat locul modelor citadine şi inovaţiilor de gust îndoielnic, cheptăraşul mai este îmbrăcat de femeile mai în vârstă când merg duminica la biserică, de anumite sărbători. Tinerii îl îmbracă doar la anumite manifestări cu caracter national-cultural.

Încălţămintea tradiţională a femeilor, ca şi cea a bărbaţilor, o constituiau opincile din piele de porc „cruşite" sau din piele de vită. Ele erau îngruzite şi legate de picior cu aţe răsucite din păr din coada calului. „Cruşeala" se făcea din scoarţă de arin. Seara, opinca se punea în această fiertură, după ce pe partea ei fără păr se presura cenuşă. Dimineaţa, se scotea şi se usca cu cenuşa pe ea, iar seara era vârâtă din nou în acea soluţie. Aşa se proceda trei zile la rând. Opincile se „îngruzeau" în ambele părţi şi la călcâi. Obielele ce se purtau în opinci erau din lână albă, dată la piuă. În afară de obiele, se mai purtau în opinci şi ciorapi de lână

albă, împletiţi în trei ochiuri pe faţă şi trei ochiuri pe dos. Treptat, opincile au cedat locul încălţămintei de fabrică – ghetelor şi papucilor fără toc, un fel de pantofi. După război, femeile din Oprişeni purtau papuci negri cu tureatcă lungă, încheiaţi până sus cu şireturi, dar şi cizme, tot negre, cu tureatca înaltă şi vârtoasă, comandate la ciubotarii din sat sau din localităţile învecinate.

În portul popular de astăzi, încălţămintea de sărbătoare este identică cu cea de la oraş

Costumele populare au început să dispară, la Oprişeni, odată cu împuţinarea horelor, clăcilor, nunţilor tradiţionale, şi cu dispariţia strânsurilor. Uneori, femeile îmbracă, în locul frumosului costum popular, articole industriale care se voiesc circumscrise unei tradiţii în spirit popular, dar care, de regulă, poluează perimetrul etnografic al Oprişenilor. Firul unei tradiţii seculare, de o reală frumuseţe artistică, s-a rupt. Ne mai bucurăm, când, la unele nunţi şi în zilele de mari sărbători, fetele şi femeile mai îmbarcă cămăşi naţionale, catrinţe şi cheptăraşe albe, cu „prim" negru pe la margini. Dar se vede că va veni timpul ca, pentru a admira costumele noastre populare, va trebui să trecem pragul muzeului etnografic din sat"[146].

Odată cu trecerea timpului, pe dominanta activităţilor folclorice de club sau de cămin cultural, în satele româneşti din regiunea Cernăuţi bondiţele s-au transformat în specificităţi locale, bondiţele cu prim îngust de dihor fiind purtate, şi de femei, şi de bărbaţi, mai ales la Pătrăuţii de Sus şi de Jos, la Cupca şi la Corceşti, cele cu prim de perzian, la Ropcea, Cireş şi Budineţ, iar cele cu prim de miel, la Crasna, Ciudei, Prisăcăreni şi Suceveni.

[146] COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni, un sat la răspântiile istoriei*, pp. 75-81

„Decorul de pe cămăşile huţule pare dăltuit"

În satele din judeţul Suceava, în care influenţa motivelor şi cromaticii huţule s-au bucurat de nespusă preţuire, influenţele sunt de netăgăduit. Costumul femeiesc tradiţional, care beneficiază, în satele locuite şi de ruteni şi huţuli, şi de denumirea slavă, începe, ca peste tot, cu „cămaşa (iia) cu poale (sorocica), cusută din fir de in, (şi care) este mândria femeilor de aici. Culorile dominante sunt roşu, galben portocaliu, iar la români, cromatica este dominată de alb şi negru. „Spre deosebire de majoritatea ornamentelor de pe iile româneşti din Bucovina, care par desenate, pictate, decorul de pe cămăşile huţule pare dăltuit" (Tancred Bănăţeanu, 1975).

Fota (cu fir auriu) este îmbrăcată în zilele de sărbătoare şi catrinţa (openka), folosită în zilele de lucru. La poale şi în talie, fota este prevăzută cu o bată lată.

Sumanul (sardac) se obţine din dimie (pănură de casă), din lână dată la piuă, păstrându-i-se, în felul acesta, culoarea naturală de brun închis, cu nuanţe de roşcat.

Haina cu guler mare (mantaua) este de culoare albă, împodobită cu aplicaţii de postav roşu, verde sau negru şi puţin găitan. Această haină este purtată atât de femei, cât şi de bărbaţi. Pentru femeile din comuna Moldova Suliţa, haina cu guler era obligatorie la nuntă. În secolul al XIX-lea, era haina „de fală a mirilor şi nuntaşilor". Croiala glugii era diferită de cea a glugii româneşti (tipul carpatic), având clini mai evidenţiaţi şi asemănându-se cu gluga albă din zona Reghin. Acest tip de glugă era purtat la nuntă în Ucraina transcarpatică şi Polonia (T. Bănăţeanu, 1975).

Culoarea roşie se obţinea prin fierberea unei insecte numită „cercet” (Cocus polonicus), în poloneză, „czeriviec”, amestecată cu alun şi sfeclă roşie sau cimbrişor şi frunze de măr pădureţ.

Huţul şi huţulcă, în 1926[147]

Cioareci albi sau roşii (vara, din in sau cânepă; iarna, cioareci din pănură) se legau sub genunchi (genunchiere numite pidkolince). Peste cioareci, purtau obiele sau ciorapi din lână în culori vii. Femeile purtau obiele roşii sau cioareci roşii.

Cojoacele şi pieptarele au multe elemente comune cu cele ale huţulilor din Ucraina transcarpatică. Pieptarele au buzunare pe ambele feţe.

Opincile (postole), ca şi cele româneşti (de tip carpatic), se legau în jurul gleznei cu nojiţe din lână sau piele. La nunţi, la horă sau când mergeau la târg, bărbaţii se încălţau cu cizme cu carâmbi roşii sau galbeni, prevăzute cu tocuri răsucite sau potcoave.

Mănuşile (rukaveţi), din lână, se împleteau cu andreaua, în nopţile lungi de iarnă.

Basmalele (fusca) se confecţionau din cuşmir, mătase sau din lână.

Femeile purtau mărgele veneţiene din sticlă de Murano, corali veritabili. Se constată că brăţările şi cerceii sunt mai rari”[148].

---

147 VIŞAN, ILIE; KREPLER, CAROL, *Judeţul Rădăuţi*, Bucureşti, 1926

148 AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 176-180

Portul popular al rutencelor

Româncele şi rutencele, moştenitoare comune ale straiului rural european din vremurile vechi ale omenirii, convieţuind în acelaşi spaţiu geografic, istoric şi cultural, au un port asemănător, împodobit cu motive comune, dar format cam din aceleaşi piese, în baza aceleiaşi tehnologii rurale.

„Femeile poartă o lungă cămeşă de cânepă, mai rar de bumbăcel, care ajunge până la căputa piciorului şi care, pentru Dumineci şi sărbători, este cusută, la piept şi mâneci, cu flori de lână. Ea, câteodată, este cusută cu pui şi pe la poale.

Partea de jos a corpului şi-o acoperă femeile cu o catrinţă, numită „horbotka", ţesută de dânsele în diferite culori, mai mult sau mai puţin intensive.

Rutencele din părţile Nistrului, însă, poartă zadii, ţesute cu dungile de-a curmezişul[149] (aidoma celor maramureşene, cu negru şi portocaliu – n.n.), pe când catrinţele din o bucată sunt cu dungile în jos.

Mijlocul şi-l încing cu un brâu colorat de lână, care strânge şi catrinţa la trup.

Şi fetele poartă catrinţa, însă, în duminici şi sărbători, zadie roş-albastră, căreia îi zic „fota", sau o fustă largă, cu piepţi, din materie de lână, intensiv roşie, cu fiori, care se cumpără prin dughenele din târg şi, apoi, se coasă acasă. În unele părţi, mai ales pe şesul Prutului, atârnă, de la şoldurile fetelor, în jos, câte un tulpan intensiv colorat.

Apoi femeile poartă pieptar, cojoc şi suman, ca şi bărbaţii, şi ciubote negre, roşii sau galbene, sau papuci. Ele îşi acoperă capul,

[149] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 176-180

acasă, cu un fes roşu, fără canaf, sau se acoperă, peste părul pieptănat în două cozi şi aşezat pe creştet în forma unui colac, a cărui parte deşartă se împle cu petece sau buci, cu o basma roşie de aţă sau de bumbac. Frizura amintită se numeşte „kerpa”.

Fete în găteală de sărbătoare de pe şesul Prutului

Ieşind femeile în sat, se îmbrobodesc cu un lung ştergar alb de bumbac, numit „ruşnek” (mâneştergură).

În părţile Prutului, este obicei că femeile tinere încing cârpa,

destul de înaltă, peste ştergar, cu o basma roşie de mătase, ale cărei capete cad pe spate. Se observă că schimburile Rutenilor sunt destul de albe şi curate, deşi femeile lor săpunul nu-1 prea folosesc.

Femeile şi fetele îşi împletesc, la coada părului, mulţime de cordele colorate, care flutură, pe spate, în jos.

Fată din districtul Coţmanului

Fetele umblă, de regulă, cu capul gol sau îl învelesc, mai ales iarna, cu o basma de lână, cumpărată în oraş, care, cât posibil, trebuie să fie roşie.

Pentru joc, îşi pun pe cap un fel de cilindru, înfrumuseţat cu mărgele colorate, adică cu ghiordane, şi la marginile de sus ale amintitului ornament, o împrejurătură de pene de păun. Această găteală o poartă numai fata cea mare, de la 16 ani, în sus, şi ea se numeşte „koda" sau „gheordan". Ca semn de doliu, se poartă părul capului despletit.

La gât, poartă fete şi femei mulţime de mărgele colorate de sticlă, corale roşii şi o împletitură de mărgele mărunte, colorate, numită „pletkenka", şi, în unele locuri, salbe de monede de plumb sau şi de argint. Aşa o salbă se numeşte „salba" sau „zgarda".

La urechi, se poartă cercei de bacfon mari, în felurite forme.

Fetele căzute, care au avut un copil, n-au voie să umble cu capul gol sau să-şi puie „gheordan" sau „koda" pe cap, ci ele umblă, întotdeauna, cu basma pe cap, care i-o pune moaşa pe cap, imediat după naşterea copilului. Unei astfel de fete căzute îi zic „pakrişka" (acoperită)"[150].

[150] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 12, 13

„Moldoveanul este îmbrăcat simplu”

Portul bărbaţilor, care a fost, întotdeauna, simplu, fără nici un fel de înflorituri cusute (doar broderii albe, dar rare), avea să beneficieze, din 1860, de consecinţele, benefice – în fond, ale inventării costumului popular studenţesc, la Viena, de bucovinenii Ion a lui Gheorghe Sbiera şi Iancu cavaler de Zota, port rapid „îmbrăţişat de unii tineri şi chiar de vreo trei-patru boieri din familiile Costin, Popovici şi Vasilco”. Portul acesta, făcut „după modelul pieptarului, cojocului, sumanului, bernevecilor (iţarilor), ciubotei, cuşmei şi pălăriei româneşti din Bucovina”[151], era mai curând o copie suficient de penibilă a îmbrăcămintei pe care o purta, în portretul deja răspândit, Avram Iancu, dar conţinea şi ornamente, cusute pe bete de pânză, care s-au aplicat costumului, iar înfloriturile acestea au prins, gimnaziştii români („studinţi”, în limbajul vremii) frecventând cursurile îmbrăcaţi în astfel de costume, pe care, destul de curând, aveau să le poarte şi fruntaşii satelor, chiar şi cei neşcoliţi, dar bogaţi.

În cadrul reperelor folosite şi pentru a sesiza evoluţia estetică a portului femeiesc, portul bărbătesc beneficiază şi el de frecvente mărturisiri.

În 1712, Weismantel, înnebunit de frumuseţea „peste măsură” a femeilor, uită să descrie şi portul bărbaţilor, dar o fac, în locul lui, Gabriel Spleny, primul guvernator militar al Bucovinei, în 1774, care constata că „moldoveanul este îmbrăcat simplu, dar bine apărat de frig; ţesutul femeilor le pune la îndemână rufăria şi aşa-numitele sumane sau paltoane ţărăneşti, postavul fiind ţesut de ei înşişi, mai ales la munte”[152],

[151] SBIERA, I. G., *Amintiri din viaţa autorului*, p. 140

[152] MIHALDY, GABRIEL SPLENY VON, *Descrierea districtului Bucovina*, p. 59

şi, cu referire la anul 1815, când tatăl său, Tănase, „în cămaşă cu mâneci late, pieptar în mătăşi nou, curea, după statura flăcăului, în trei şi patru cătărămi, ciobote lungi până la genunchi şi încreţite la încheietură, apoi pălărie „retezată" şi încinsă în gherdane şi cordele mândre"[153], se pregătea să meargă la horă, Iraclie Porumbescu, cel care, în toamna anului 1841, a mers la peţit, purtând „cămaşa de in cu mâneci largi, pieptarul nou cu primuri de jderi, brâu în ciubuce, sumanul negru de miţe pe umeri, pălăria cu flori, cu păuni şi cu gherdane-n cap, iar în picioare ciubote cu turetce lungi, încreţite la încheietură"[154], aşa cum o va face, în 1882, şi cantorul din Boian, suceveanul George Tămăiagă, dar într-un mod destul de lapidar:

„Bărbaţii poartă sumane şi cojoace (la Mahala şi în împrejurimi) ca şi pe la Suceava, numai de altă croială, cuşme de asemenea, iar vara – pălării de paie, lucrate de dânşii, şi numai puţini pălării de lână ca prin celelalte părţi ale Bucovinei. Cioarecii încă-s de altă culoare: negri, nu albi, chiar negriţi anume, care datină nu este românească şi se pare a fi luată de la slavoni, precum şi pălărie de paie.

Portul holteilor se deosebeşte puţin de cel al însuraţilor, şi anume: holteii poartă în regulă un mintean (cojoc scurt, specific răzeşilor – n.n.) şi pălării înfrumuseţate cu gherdan şi pene de păun. Croiala botinelor este cea ca pe la noi, numai că, aici, le poartă toţi suflecate şi gătite cu ciucuri de piele (o datină, după cum se vede, luată de la slavoni). Cămăşile-s de in şi cu mâneci mai strâmte decât la noi. Cămăşi de bumbac sunt rare. Unii poartă şi basmale de mătase la gât, mai ales holteii, şi se-ncing cu un brâu lat de lână, pe care îl numesc chingă; curele nu există mai mult, nici late, nici înguste, cu toate că mai înainte purtau"[155].

În anii 1930-1950, în satele de pe Sireţel, cum este numit cursul superior al Sitetului, precum şi în cele dintre Siret şi Prut, din regiunea Cernăuţi, „piesele portului bărbătesc erau din aceleaşi materiale ca şi cele ale femeilor. Cămaşa de sărbătoare, înainte de a apărea bumbacul,

[153] PORUMBESCU, IRACLIE, *Zece zile de haiducie* în *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, p. 61

[154] PORUMBESCU, IRACLIE, *Încă însurat nu fusesem*, în „Scrierile…", p. 154

[155] TĂMĂIAGĂ, GEORGE, *Nunta la Mahala*, în *Aurora Română*, nr. 3/1882, p. 42

era ţesută din pânză de in, ţesută în două iţe, apoi din in şi bumbac şi, în cele din urmă, din bumbac simplu. Ea avea lungimea până la genunchi, cu o croială mai bogată în clini decât a cămăşii de lucru, iar puţinele ornamente nu se vedeau decât pe guler. Cămaşa pentru lucru, numită cămeşoi, avea o croială mai simplă şi era ţesută din pânză de tort. Tinerii, cu vârstă de până la 16-17 ani, purtau, vara, în zi de lucru, cămeşoi lung, trecut de genunchi, fără izmene. Când începea să le crească mustaţa, îşi îmbrăcau izmenele. Prin anii 1880-1890, se mai vedeau, la Pătrăuţii de Sus, tineri purtând numai cămeşoi lung. Cămeşile se închiotorau la guler cu cheotori din aţă albă.

Flăcăi din Budineţ (Colecţia Dragoş Tochiţă)

O podoabă a bătrânilor, cât şi a tinerilor, erau pletele, pe care nu le tundeau. Tinerii se lipseau de plete doar atunci când erau la oaste. Între anii 1900-1910, mulţi tineri părăsesc obiceiul de a purta plete.

Pălăria, de culoare neagră, cu marginile îndoite în sus (pălărie cu gang), cumpărată de la negustori, era purtată de tineri şi vârstnici. Aceste pălării se confecţionau din pâslă, pe la meşteşugarii din Storojineţ sau Cernăuţi.

Căciula (cuşma) era făcută din blană de miel, lucrată de cojocari. Cuşma era căptuşită cu blană de ied, moale”[156].

La Cupca, în regiunea Cernăuţi, „costumul bărbătesc, simplu şi elegant, purtat în zilele de sărbătoare, se deosebea de cel folosit în zilele de lucru.

În trecut, majoritatea bărbaţilor purtau plete, numai acei care făceau armata se tundeau. Vara, se purta pălărie cu marginea întoarsă în sus, numită pălărie „ungurească”.

După războiul din 1914-1918, se poartă, până azi, pălăria cu borul drept, obişnuit, numită pălărie „nemţească”. Pălăriile cu marginea întoarsă, numite, în unele localităţi, „cu gang”, s-au purtat până la al doilea război mondial de către bărbaţii în vârstă (Maria Cioară, 1979). La horă, nunţi, hramuri, flăcăii purtau flori la pălărie, pene de păun, „năgara” ca la Frătăuţii Noi. Până la cununie, mirele purta o floare artificială (trandafir), legată cu o panglică îngustă în jurul pălăriei. Pălăriile se cumpărau de la magazinele din oraşe, mai ales de la Rădăuţi.

Căciula, folosită de tineri şi vârstnici, se purta iarna, numită şi „cuşmă”, de culoare neagră, din blană de miel nou născut. Căciula era căptuşită cu blană de câine, pisică sau alt animal. Ea era confecţionată de cojocari sau se cumpăra de pe piaţa din Rădăuţi, în zilele de târg. Forma căciulii era înaltă, numită şi „ţurcănească”, cu vârful într-o parte sau lăsat pe spate, iar vârstnicii, cu vârful îndesat la mijloc. Cămaşa bărbătească – din pânză de in sau cânepă – era ţesută, în casă, cu urzeală de bumbac. De multe ori, era de fuior fiind numită pânză de tort. Cămaşa se croia dintr-o singură bucată (poale şi stani), lungă până deasupra genunchiului, dreaptă în faţă şi cu câte un clin pe margini. Clinul se prindea de mânecă şi stani printr-o bucăţică de pânză pătrată (3 cm) de subsuoară,

[156] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Pătrăuţii de Sus şi oamenii săi*, pp, 28, 29

numită „pajă”. La gât se încheia cu un guler nu prea lat (3 cm), care se „încheotora” cu 3 nasturi albi de piatră şi 2 cheotori din „spacumă”, mai târziu din bumbac. Mâneca cămăşii era dreaptă şi largă cât era pânza de lată – 0,45-0,50 m.

În zilele de lucru, bărbaţii purtau cămăşi de câlţi, adică urzeală de bumbac şi bătătură din câlţi de cânepă sau in. În timpul războiului din 1914-1918, nu se găsea bumbac pentru urzeală, se torcea fuior de in sau de cânepă subţire, ce înlocuia bumbacul. Era mai anevoios acest procedeu, deoarece firele acestea trebuiau unse (mânjite) cu zăr sau „chişleag”, căci altfel se rupea firul urzit. Aceasta pânză se numea „prisne”.

Bejenarii ardeleni, familia Timiş în special, aşezaţi în Cupca, în 1735, au păstrat în portul cămăşii mâneca largă dintr-un lat şi jumătate (0,70 m lăţimea pânzei) pentru zilele de Sărbătoare, până în deceniul I al secolului XX (informaţii de la Elisaveta Duşceac, născută Timiş). Pentru zilele de sărbătoare, cămăşile aveau cusute modele de bumbac alb sau crem la mâneci, umăr, poale şi guler şi se încheiau în găurele, iar la umăr încheietura se făcea cu acul, în aşa numita „mrejală pe aţă” din 5, 7 sau 9 aţe. La cămăşile de toată ziua se cosea numai un guler cu „spacumă”, în vechime un model „pui legaţi”. Cu acest model, ieşit mai târziu din uz, fetiţele se învăţau a coase.

Cămaşa se încingea cu brâu de lână, în zilele de lucru, sau cu curea, numită „chimir”, iar pentru zilele de sărbătoare, brâu de ţigaie, ales cu o faţă, model – cu şuvoi, cu păstăi, suveici, în culori roşu, verde, albastru. În secolul XX, moda aduce modele pentru brâie cu două feţe, figuri geometrice stilizate, la fel, în culorile verde, roşu, albastru. Brâul bărbătesc se mai numea şi „chingă”. Peste brâu, unii bărbaţi purtau curea de piele, lată de cca 4 cm, încheiată într-o cataramă. Nelipsită de la brâu, la bărbaţii mai în vârstă şi la cei căsătoriţi, era „punga cu baiere” pentru bani şi „capşucul”, din beşică de porc, pentru tutun, la fumători. Punga avea forma unui trunchi de con, cu baza mică încheiată, iar baza mare se închidea prin increţire cu 2 baiere din piele.

Chimirul era din piele, lat de 6-8 cm, cu 2-3 buzunare, în care se ţinea tutunul, cremenea, iasca şi amnarul”[157].

[157] CIOBANU, PRELIPCEAN, SLĂNINĂ, *Cupca, un sat din Bucovina*, pp. 267, 268

La Oprişenii inimosului publicist Dumitru Covalciuc, „piesele principale ale costumului bărbătesc le alcătuiau cămaşa şi pantalonul (izmenele strâmte pe picior, iţarii, bernevecii). Mai demult feciorii, până la armată, nici nu purtau izmene, ci doar o cămaşă lungă, peste care se încingeau cu o chingă sau cu un brâu de lână. Bărbaţii mai înstăriţi şi, în mod obligatoriu, vornicul satului, purtau chimire cu trei sau patru cătărămi, cumpărate în târg. Peste cămaşă se îmbrăca bonduşca, şi această piesă vestimentară se încheia lateral, nu din faţă, având şi două buzunare, unde se păstrau punga cu tutun, cremenea şi iasca pentru aprins ţigara. Vara ţăranii umblau mai mult desculţi şi cu opincile erau încălţaţi, atunci când ieşeau la strânsul fânului din poloage, la cositul cerealelor, pentru a-şi proteja tălpile de rănile provocate de mirişte.

Cămaşa bărbătească, croită cu stanul prelungit într-o bucată cu poalele, era folosită în zilele de lucru. În zilele de sărbătoare bărbaţii îmbrăcau cămăşi scurte, până la brâu, iar la acestea se adăugau poale separate, nu prea lungi, cu creţurile adunate spre spate. În partea superioară croiala era identică, mânecile erau drepte şi largi, iar în jurul gâtului cămaşa avea o bentiţă, prinsă într-un singur nasture (rar în doi bumbişori) sau un guler răsfrânt. Mânecile cu manşete au apărut mai târziu.

În anii 60 ai secolului trecut, în zilele de sărbătoare, în Oprişeni, ca şi în satele învecinate, Stăneşti, Privorochia, Poieni, feciorii şi bărbaţii tineri purtau şi cămăşi cu mâneci cu manşete, fară guler sau bentiţă în jurul gâtului, sub cămaşa tradiţională, cu guler, cu deschizătură pe piept şi cu umerii racordaţi mânecii de stan. Adică sub cămaşa cu platcă, dominată de tighele şi ajururi albe şi având între ele ornamente colorate în rânduri verticale, se mai îmbrăca una, direct pe piele, mai scurtă, pentru a da costumului popular un anumit colorit. Manşetele acesteia erau brodate, iar ornamentul de pe piept nu era unul geometric sau floral, ci, în toate cazurile, reprezenta un cuc cântând pe o rămurea. De aici piesa efemeră a costumului popular bărbătesc din Opişeni a primit denumirea de „cămaşă cu cuc”. Cămaşa de deasupra, cu mânecile largi şi drepte, deschisă pe piept, lăsa să se întrevadă manşetele brodate şi figura cucului de pe cămaşa de desubt şi astfel se realiza un câmp ornamental ce oferea policromie veselă.

Tineri din Oprişeni, in costume populare studenţeşti
şi I. G. Sbiera, în portul studenţesc, născocit în anul 1860, la Viena

Evident, pânza pentru cămăşi era ţesută în două iţe, din in şi cânepă sau din combinaţia lor, evoluând spre o cât mai largă folosire a bumbăcelului. Pentru brodat se folosea, la început, mătasea industrială, iar mai apoi bumbacul colorat. Motivele (modelele) erau aşezate în şire de diverse lăţimi, secondate în ajururi, tighele sau „dinţişori" lucraţi cu acul". Această aliniere a unei game variate de motive ornamentale de puncte de broderie, de interpretări cromatice este caracteristică, fiecare detaliu de decor păstrându-şi un raport fix între motiv, tehnică şi culoare. Adică, „o floare este policrom lucrată în puncte numărate pe fire de „cruce", „jumătate de cruce" sau „de contur", umplut cu „peste fire" etc; ajurul este în general geometric şi de culoare albă, numărat pe fire trase; colţişorii sunt monocromi (albi ori în tonuri de galben), predominând repetarea unor forme lobate realizate în punctul de broderie „peste fire". Aceste concordanţe decorative conferă pieselor o personalitate a concepţiei stilistice locale, încadrată perfect unităţii specific bucovinene".

Ca şi cămaşa, iţarul (pantalonul) era confecţionat, adică ţesut, croit şi cusut, în întregime în casă, însă nu fiecare gospodină se pricepea să confecţioneze această piesă vestimentară, de aceea ea era realizată de meşterite specializate, ca, de-o vorbă, Tatiana lui Sârbu Birău sau Ileana Posteucă (a lui Vasilon) în cazul Oprişenilor. Iţarul îngust, confecţionat din pânză de in sau de cânepă (pentru lucru), din bumbac sau combinat cu inul şi cânepa, era purtat vara. În zilele de sărbătoare, bărbaţii purtau iţari „cu ozoare" sau „cu ochiuri". Iţarul de sărbătoare era cusut, pentru vară, din pânză de bumbac cu in, iar pentru zilele mai răcoroase – din bumbac cu lână. Pânza pentru iţari se ţesea ca şi mineştergura (ştergarul de cap), în mai multe iţe şi astfel pe suprafaţa ţesăturii se realiza o reţea de romburi uşor reliefate – „ozoare" sau „ochiuri". „Vibraţia conturului motivului romboidal din lână, pe urzeala de in sau bumbac, reliefează marea gingăşie a nuanţelor şi deosebita armonie a tonurilor de alb (albul strălucitor al bumbacului, albul ivoriu al lânii cu nuanţe argintii ale inului), care ating culmea rafinamentului cromatic". Iţarul, şi vara, şi iarna, avea creţuri transversale. Creţurile, între gleznă şi genunchi, se formau datorită îngustimii iţarilor, care se legau pe talie cu brăcinarul, o sfoară din cânepă.

Iarna, iţarii erau înlocuiţi cu bernevecii din lână albă. Bernevecii, croiţi ca şi iţarii, erau ajustaţi pe picior, nu aveau ornamente, ci doar (nu întotdeauna) creţurile de la glezne. Pănura pentru berneveci se lucra la fel ca şi cea de suman. Bernevecii se îmbrăcau peste izmene şi marginea lor de jos era finisată cu o cusătură de lână albă sau de altă culoare.

Brâiele erau nelipsitele piese ale costumului ţărănesc şi cu ele bărbaţii îşi încingeau mijlocul peste cămaşă. Brâiele bărbăteşti erau, în Oprişeni, ţesute din lână, în două, patru şi mai multe iţe, erau mai lungi şi mai late decât cele femeieşti şi aveau la capete mai multe franjuri din urzeală. Cele mai răspândite (pentru zilele de lucru) erau brâiele ţesute în patru iţe, cu dungi paralele, dispuse în lungime sau „cu vârste". În zilele de sărbătoare, bărbaţii se încingeau cu „brâuri alese", ţesute cu ornamente geometrice sau cu motive florale stilizate, dispuse pe fondul negru.

O piesă de nelipsit a costumului bărbătesc o constituia şi cheptăraşul, cel din piele de oaie, cu prim negru pe la piept şi la bază. Cheptăraşul „de ţinut" mai avea la Oprişeni, ca şi în alte sate, lângă

prim o holiţă cusută cu flori. Atât că, în unele cazuri, „pârzianul” ţesut era înlocuit cu blăniţe de dihor şi acest lucru nu era făcut din necesitate stringentă, ci mai mult din fudulie. Cheptare lungi bărbaţii din Oprişeni nu prea purtau, ele fiind mai mult o piesă a costumului femeiesc. Dar iarna şi pe timp răcoros, ei purtau cojocele şi cojoace din piele de oaie. Cojocelul, de preferinţă alb (cele de lucru erau uneori vopsite în culoare maro), era încadrat cu „pârzian” negru, la guler, pe piept şi la marginea mânecilor, iar cojocul cu poale, „de ţinut”, avea în mod obligatoriu la deschizătura de la piept o bordură din blană de dihor. Cojocul cu poale, ce atârna peste genunchi, nu avea buzunare laterale, nici guler, se încheia, în faţă, prin cheutori din piele. Pentru protejarea mâinilor de frig, acestea se introduceau, iarna, în mânecile cojocului, în sens contrar, adică mâna stângă în mâneca dreaptă, iar mâna dreaptă în mâneca stângă. În timpul ploilor de primăvară şi de toamnă, precum şi pe vreme răcoroasă, ţăranii din Oprişeni, ca şi din alte sate din zonă, îmbrăcau sumanul negru, confecţionat cu multă măiestrie, din lână piuată, de cei câţiva sumănari din sat, printre care fraţii Pintilei şi Gheorghe Meriniuc, şi ornate pe la mâneci, poale şi piept cu sarad negru.

Bărbaţii nu obişnuiau nici vara, nici iarna să umble cu capul descoperit. Mai demult, în perioada stăpânirii austriece în Bucovina, la modă erau pălăriile „cu gang”, adică cu manşete, fabricate în Moravia. După manşeta pălăriei bătrânii păstrau pacica. Locul pălăriei „cu gang” l-a luat, treptat, pălăria din fetru velur, „de pluş”, de formă obişnuită orăşenească. Erau preferate pălăriile de culoare neagră, verde, cafenie şi surie. În zilele de sărbătoare, mergând la nuntă, horă sau strânsură, feciorii le împodobeau cu pene de gaiţă, păun, cu struţişori de mirt verde, precum şi cu negară colorată. Dar principala piesă pentru acoperirea capului a constituit-o căciula de miel ţurcan (caracul), neagră, mai rar brumărie sau liliachie, confecţionată de cojocari sau blănari. Căciula de formă înaltă, ţuguiată, purtată cu vârful puţin pe o parte sau pe ceafă, era apreciată după „valurile” blănii de miel, cărora li se putea da o anumită ondulaţie şi fineţe, precum şi strălucirea scontată, prin tratarea lor cu ulei de nucă. Cu ocazia sărbătorilor, căciulile se împodobeau cu flori, panglici colorate, mărgele. În ultimul timp, în Oprişeni, căciulile erau confecţionate de către Vasile Piţul (al lui Balan), Vasile Turanschi (al lui

Bontaş), Petrea Boşeliuc (al lui Cotin).

În timpul lucrului, în zilele obişnuite bărbaţii umblau în opinci. Dar în zile de sărbătoare, locul acestora îl luau papucii şi „jumătăţile" (pantofii) sau cizmele cu tureatcă vârtoasă („ciubotele cu taban"), confecţionate în sat de cizmari ca Petrea Semcu (al Macrinei) sau Dumitru Socol (al lui Filip al Ruzii), dar şi de către Gheorghe al lui Spiridon Posteucă din Stăneşti sau Vasilică Rusu din Tereblecea. După război, în sat au apărut ciubotele cu carâmbii moi. Tureatca, mai joasă, a acestora putea fi încreţită şi creţurile se asemănau cu foalele armonicii. Odată cu folosirea cizmelor de tip „armonică", au început să dispară iţarii, în modă intrând, tot după război, pantalonii cazonii, bufanţi. Şi tot după război, cheptăraşele bărbăteşti au prins să fie înlocuite cu vestoane militare de culoare kaki sau de un albastru-deschis. În locul cojoacelor de oaie au apărut diferite „scurte" din piele sau din stofă, de croială tipic orăşenească. A mai dispărut, apoi, şi o asemenea piesă anexă a costumului bărbătesc ca năframa din pânză albă, cu flori brodate pe la colţuri, care, în zilele de sărbătoare, era purtată de feciori sub brâu. Nici trăistuţa, ţesută cu elemente ornamentale florale, asemănătoare celor de pe covoare, nu mai era folosită de bărbaţi, când mergeau la târg sau la drumuri lungi. Şi trăistuţa era, înainte vreme, o piesă anexă a costumului popular ţărănesc"[158].

În satele româneşti din regiunea Cernăuţi s-a produs, astăzi, o „zonificare după bundiţe", la Pătrăuţii de Sus, Pătrăuţii de Jos, Cupca şi Corceşti purtându-se bondiţa cu prim de dihor, la Ropcea, Cireş şi Budineţ – bondiţa cu prim de perzian, iar la Crasnas, Ciudei, Prisăcăreni şi Suceveni – bondiţa cu prim de miel.

[158] COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni, un sat la răspântiile istoriei*, pp. 71-75

„Îmbrăcămintea bărbaţilor, la Ruteni”

Aparent în mod surprinzător, primul guvernator militar al Bucovinei, Gabriel Spleny von Mihaldy, susţinea, în 1774, în defavoarea românilor, dar confirmând în mod indirect asemănările dintre portul românilor şi al ucrainenilor din noua provincie imperială, că, în ceea ce „priveşte îmbrăcămintea, cea a rusnacilor este ceva mai drăgălaşă”[159].

Ruteni din lunca Prutului

[159] SPLENY VON MIHALDY, *Descrierea districtului Bucovina*, p. 203

„Îmbrăcămintea bărbaţilor, la Ruteni, se compune dintr-o cămeşă de cânepă sau bumbac, „sorocika", izmene din asemenea materie, „porkineţi", un brâu îngust sau mai lat, de lână, „poias"; o seamă poartă numai o cureluşă de piele, bătută cu bumbi galbeni, „pasok"; cioareci albi sau negri de lână, „haci", pieptarul lung, cusut cu flori şi înzestrat cu primuri de pielicele de dihor sau de miel negru, numit „keptar", cojocul lung, cu mâneci, „kojuch", sumanul negru sau şi negru-sur de lână, „sardak", ciubotele negre, „ciobote", opincile, „postole", cuşma de miel, câteodată cu un fund de catifea neagră, „kucima", şi pălăria din paie, „kapeliuch", care şi-o împleteşte fiecare din paie de secară.

Ruteni în îmbrăcăminte de iarnă

Forma pălăriei, aproape în fiecare sat, este alta. Într-unele părţi dintre Nistru şi Prut, se poartă, iarna, un fel de copuză de postav albastru, blănită cu blană de oaie şi încunjurată, pe la margini, cu cozi de vulpe, care, se numeşte „kăpuza".

Soţi ruteni de pe valea Prutului

Ruteanul poartă, la brâu, o pungă de meşină, cu baiere, şi sub pieptar, arceşte, o trăistuţă ţesută din lână, în culori şi cu două canafuri, care ies la iveală, pe sub pieptar.

Flăcăii poartă flori şi pene de păun şi răţoi la pălăria de paie,

care este încunjurată, în loc de cordea, cu un ghiordan de mărgele felurit colorate…

Bărbaţii se rad pe faţă şi poartă numai musteţe, pe care le scurtează ceva, tunzându-le. Părul capului nu se tunde, ci pletele unse cu unt se poartă pe spate, dar cel de la creştet se piaptănă spre frunte, unde este aşa retezat, că ajunge numai până la mijlocul frunţii. Părul de la ceafă, însă, se rade cu briciul. Fiecare bărbat ştie să se radă singur, dacă are brici, dacă nu, apoi merge, Sâmbăta, seara, la vecin, care îl bărbiereşte.

Familie de ruteni

Rutenii cari au îndurat, pe timpul boierescului, „panşcina”, multe împilări, îşi aduc cu jale aminte de acele timpuri triste, în poeziile lor, care se şi cântă cu multă melancolie. Ei mai au cântece de dragoste, religioase şi felurite altele, improvizate pe timpul jocului”[160].

[160] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 10, 13

Portul popular al huţulilor

În Moldova Suliţa şi în Benia, „cioareci albi sau roşii (vara, din in sau cânepă; iarna, cioareci din pănură) se legau sub genunchi (genunchiere numite pidkolince). Peste cioareci, purtau obiele sau ciorapi din lână în culori vii.

Cojoacele şi pieptarele au multe elemente comune cu cele ale huţulilor din Ucraina transcarpatică. Pieptarele au buzunare pe ambele feţe.

Opincile (postole), ca şi cele româneşti (de tip carpatic), se legau în jurul gleznei cu nojiţe din lână sau piele. La nunţi, la horă sau când mergeau la târg, bărbaţii se încălţau cu cizme cu carâmbi roşii sau galbeni, prevăzute cu tocuri răsucite sau potcoave.

Mănuşile (rukaveţi), din lână, se împleteau cu andreaua, în nopţile lungi de iarnă.

La brâu, bărbaţii se încingeau cu chimire şi curele din piele, de care atârnau lanţuri cu podoabe de alamă. Pe cap, bărbaţii purtau pălării cu gag. Purtau şi plete. Uneori, locul pălăriei era luat de un comanac de postav.

Inventarul costumului bărbătesc este completat de traista de vânătoare, cu praf de puşcă (poroşneţe), cu curele care au aplicaţii cu ornamente metalice.

O piesă deosebit de importantă era plosca din lemn, un recipient pentru ţuică sau vin, prevăzută cu legături de piele şi curea.

Baltagul se purta la nunţi şi la ocazii festive. Dar nu oricine avea dreptul să poarte baltag. Acest drept îl aveau, cu deosebire, cei care demonstrau acte de vitejie. În timpul regimului austro-ungar, huţulii plăteau 5 coroane pentru dreptul de a purta baltag („toporek” sau „kelf”), acesta fiind un semn distinctiv, o armă naţională. Cei săraci, neavând dreptul

la baltag, purtau un topor simplu. Baltagul era format dintr-un mâner de lemn, de mărimea unui baston, cu aplicaţii metalice sau mărgele. Partea de sus (capul) era confecţionată din bronz”[161].

Tineri huţani, în 1926[162]

[161] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 176-180
[162] VIŞAN, ILIE; KREPLER, CAROL, *Judeţul Rădăuţi*, Bucureşti, 1926

Mărturiile ar trebui să tempereze entuziasmul exagerat

Arta populară este un rezultat al practicării de meşteşuguri casnice şi de fapte ritualice, dar, din prea mult entuziasm, se înglobează în arta populară, deci într-o creaţie obştească, şi meşteşuguri iniţiatice, încredinţate exclusivist şi individual din tată în fiu, precum olăritul, prelucrarea superioară a lemnului şi a fierului sau confecţionarea uneltelor şi a elementelor de port groase, de iarnă, toate specifice breslelor meşteşugăreşti de tip urban. În general, meseria, ca iniţiere din tată în fiu, nu era specifică ruralităţii bucovinene, nici măcar după apariţia şcolilor de arte şi meserii, inclusiv cea destinată numai românilor, de la Câmpulung Moldovenesc.

În satele Bucovinei, în mod tradiţional, nu au prea existat meseriaşi, cu excepţia slugilor boiereşti şi a robilor ţigani, iar lipsa de apetit a populaţiilor rurale, români şi ucraineni pentru „meserie", sesizată şi de Dimitrie Cantemir, se poate lesne descifra şi în recensământul din 1908, luat în discuţie de I. E. Torouţiu, la 1910. Nu cred că ar trebui să ne „îngâmfăm" prea mult cu arta meşteşugărească, drept „artă populară", nici noi, românii, nici noi, ucrainenii, pentru că, în fond, străbunii noştri doar au cumpărat produse meşteşugăreşti, rareori creându-le.

În 1908, de pildă, în întreaga Bucovină istorică, numărul meseriaşilor români şi ucraineni (sub titulatura de „străini", Torouţiu îi include şi pe germani, slovaci, poloni şi ţigani) este, de regulă, cel mult egal cu cel al meseriaşilor evrei, iar a prelua produsele manufacturiere evreieşti, germane sau ţigăneşti drept „artă populară românească" sau drept „artă populară ucraineană" înseamnă o fudulie mincinoasă, păguboasă şi

pentru românii, şi pentru ucrainenii din Bucovina. Noi, şi unii, şi alţii, aveam artele sacre (fărâmele de datină), singurele păstrate în Europa din acelaşi patrimoniu străvechi comun, şi asta ar trebui să punem noi în valoare, moştenirea comună a matricei stilistice europene, pe care celelalte naţiuni deja au uitat-o.

În întreaga Bucovină, existau, la 1908, pe meserii, în ruralitate, doar următoarele răspândiri de meseriaşi:

Dulgheri: 3 români, 3 evrei şi 39 străini;
Stoleri: 36 români, 248 evrei şi 185 străini;
Bodnari: 10 români, 7 evrei şi 69 străini;
Fierari: 53 români, 20 evrei şi 490 străini;
Lăcătuşi: 3 români, 43 evrei, 36 străini;
Pietrari: 6 români, 8 evrei şi 25 străini;
Sculptori în lemn: 4 români, 1 evreu şi 4 străini;
Sculptori în piatră: 1 român, 1 evreu şi 4 străini;
Zugravi: 4 români 55 evrei şi 26 străini.

În meseriile artistice, pe care, printr-o forţare folclorică, după cum sublinia Artur Gorovei, le numim drept producătoare de „artă ţărănească”, în întreaga Bucovină istorică, incluzând târgurile, existau:

Cojocari: 99 români, 101 evrei şi 194 străini;
Croitori: 7 români, 460 evrei şi 118 străini;
Curelari: 1 român, 14 evrei şi 11 străini;
Frânghieri: nici un român, 8 evrei şi 5 străini;
Împletitori: nici un român, 8 evrei, nici un străin;
Olari: 27 români, 1 evreu şi 36 străini;
Pălărieri: nici un român, 11 evrei şi 14 străini;
Şelari: 3 români, 9 evrei şi 14 străini;
Sumanari: 4 români, nici un evreu, dar 4 străini;
Ţesători: nici un român, 24 evrei şi 4 străini.

Mărturiile istorice ar cam trebui să tempereze entuziasmul exagerat al etnografilor şi folcloriştilor din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava, mai ales că, în acelaşi recensământ, şi numărul muzicanţilor rurali (11 români, 10 evrei şi 8 străini, în întreaga provincie) poate năuci.

Dar datele acestea, care dezmint şi anulează judecăţile de suprafaţă ale folcloriştilor, toate, precum însăşi disciplina „ştiinţifică” respectivă,

emanaţii lozincarde ale naţionalismului interbelic şi al bolşevismului postbelic, nu deposedează de patrimoniu nici pe români, nici pe ucraineni. Spiritualitatea română şi ucraineană înseamnă mult mai mult decât o meserie, înseamnă o moştenire mitică europeană, purtată, din veac în veac, aproape prometeic (nu întâmplător, şi românii, şi ucrainenii, încă mai au „focul viu”, adică „preholovoc”).

Meşteşugurile casnice, prin care se concretizează, şi la români, şi la ucraineni, arta populară autentică, începe cu prelucrarea materiilor prime pentru confecţionarea de veşminte uşoare, a cânepii, a inului şi a lânii, şi se termină cu torsul, ţesutul şi cusutul, deci cu îndeletniciri meşteşugăreşti care valorifică aptitudinile artistice individuale, în cadrul unei tipologii obşteşti.

„Cânepa se lucrează în fiecare casă”

Prelucrarea cânepii, tradiţie abandonată, odată cu „această dezvoltare materială, care durează de mai multe secole şi care a luat un ritm din ce în ce mai accentuat”, fiind însoţită şi de „o regresie intelectuală imposibil de compensat”[163], se desfăşura pe coordonatele unui calendar riguros, ancestral.

„Cânepa, cu cât e mai deasă şi mai înaltă, cu atâta e mai bună. Firele subţiri şi lungi dau un material mai preţios decât cele groase. Cânepa coaptă nu se taie nici cu secera, nici cu coasa. Cea de vară se culege cu mâna, fir cu fir, cea de toamnă se smulge cu mănunchiul.

Culeasă, cânepa se leagă în snopi, numiţi fuioare. Rădăcinile lor se retează cu toporul. Douăsprezece fuioare la un loc fac o chită. Chitele uscate se pun la topit într-o baltă stătătoare şi călduţă. Ele se înnoadă una cu alta ca o plută. Ca să se aşeze pe fundul topliţei, deasupra lor se toarnă bolovani.

Cânepa de vară, după o săptămână, e topită, cea de toamnă, treierată, abia după două săptămâni. La scosul cânepei, pietrele se dau jos de pe chite, iar fuioarele, spălate unul câte unul, se aruncă pe mal şi se înşiră în popi ca să se zbicească.

Aduse acasă, ele se întind la soare şi devin fragile cum e sticla şi albe cum e varul. Se meliţă cu meliţoiul, o bârnişoară de fag aşezată pe patru picioare, având la mijloc o scobitură longitudinală; e înzestrată şi cu o limbă, tot de fag, în forma unei lame de cuţit cu plăsele. Câte un fuior uscat scrum, întins cruciş peste scobitură, e frânt cu limba aparatului. Partea lemnoasă a cotoarelor se preface în mii de fărâme, numite

[163] GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 9

puzderii, care împroaşcă în toate părţile, iar fibrele, în fuior, care seamănă cu lâna. Fuiorul se bate cu strujeica, o meliţă mai mică, dar mai acătării, care îl scutură de restul de puzderii.

Pe urmă, fuiorul e tras prin raghilă, nişte dinţi lungi de fier, fixaţi pe o scândură rotundă ca un fund de oală. Raghila alege fuiorul lung şi lucios din câlţi, iar pieptenii, altă unealtă cu dinţi ca şi ai raghilei, scot bucii din câlţi. Trebuie precizat că snopul de cânepă culeasă, mănunchiul de cânepă meliţată, precum şi calitatea superioară a cânepei, scoasă din câlţi, toate se numesc fuioare.

Fuiorul, câlţii şi bucii, separaţi cu muncă grea în trei categorii, încap, de acum, înainte, pe mâna aceleiaşi sorţi: toate se prefac în caiere şi se pun în furcă, unealta înflorită cu doruri, păstrată cu evlavie din bătrâni. De-acuma începe torsul migălos şi fără capăt.

Femeia ţine furca în brâu sau într-o gaură sfredelită în colţul läiţii şi trage cu stânga cânepa din caier, îmbălând-o necontenit, iar cu dreapta, învârtind mereu fusul, toarce fire de fuior, de câlţi sau de buci. Aţa se naşte din cânepă, dar numai cu ajutorul salivei şi al degetelor torcătoarei, care îşi ticluieşte pânzeturile trebuitoare întocmai ca păianjenul adăpostul.

Din caierul de fuior se scot fire netede şi subţiri, din cel de câlţi, fire mai plinuţe, iar din caierul de buci, fire groase şi noduroase. Firele de fuior, dacă este urzeală de bumbac, se întrebuinţează la bătătură şi dau pânză trainică, numită pânză de fuior; dacă nu este bumbac, se urzesc fire de fuior şi se bat fire de câlţi şi iese pânza de câlţi groasă şi de calitate inferioară.

Rufăria confecţionată din pânză de câlţi nu e durabilă. Dacă se urzesc fire de câlţi şi se bat fire de buci, ies ţoluri de aşternut paturile sau de cusut saci pentru gospodărie.

Torsul, care se obişnuieşte în nopţile lungi de iarnă, dă prilej la şezători cu cântece şi joc sau la clăci, unde, furişându-se şi băietani, sunt pline de şotii şi voie bună. Torsul e şi leac de strivit urâtul şi de amăgit aşteptările fără margini.

Până la pânză, mai este încă treabă, nu şagă. Firele toarse pe fus se deapănă, mai întâi, pe răşchitor, un băţ lung de vreo zece palme. Un capăt al uneltei e o crăcăna, al doilea e fixat, vertical, în mijlocul unei vergele lungi de peste două palme. În crăcănă, firele formează o cruce.

Când se iau firele de pe răşchitor, ca să nu se încâlcească, se leagă cu aţă atât la cruce, cât şi la capete. Firele aranjate astfel se numesc tort. Trei fire ale tortului fac o numărătură, zece numărături, o jirebie, douăzeci de jirebii, un caleap. Pentru a fi întrebuinţate la ţesut, torturile trebuie fierte. Fiertul lor necesită o muncă complicată, care durează cel puţin o săptămână, iar fiertul şi înălbitul pânzei cer altă lucrare, care ţine mai multe săptămâni.

De regulă, într-o sâmbătă seara din postul cel mare, torturile se pun la moiu într-un ciubăr cu apă dezmorţită (călduţă), unde rămân până luni de către ziuă, când se scot din ciubăr, separat, unul câte unul. Fiecare tort se tăvăleşte în cenuşă cernută şi se aşează răsfirat în alt ciubăr; se mai presară peste el o mână de cenuşă, dar şi câteva paie de ovăz ca să înlesnească strecurarea leşiei printre torturi, care, fiind date din gros cu cenuşă, lesne s-ar podi, şi uncropul, neputându-se împrăştia deopotrivă peste tot, unele dintre ele nu s-ar fierbe cum trebuie.

Peste torturile supuse meticulos acestei operaţii se toarnă, în fine, apă caldă. După un ceas, două, aceasta se preface într-o leşie moale cum e spuma săpunului. Acuma se sloboade din ciubăr o căldare de leşie. Lichidul se încălzeşte numai atâta cât poate suferi mâna şi se toarnă înapoi peste torturi. Pe urmă se mai scoate o căldare de leşie. Aceasta se încălzeşte ceva mai tare şi se toarnă peste torturi. De aici, încolo, se scoate din ciubăr leşie şi se înfierbântă din ce în ce mai tare, până ce se toarnă peste torturi leşie clocotită. Rotaţia se repetă şi până la 20 de ori. După munca aceasta încordată, leşia e neagră ca cea mai frumoasă cerneală. La sfârşit se sloboade toată leşia şi se aruncă, iar torturile rămân, peste noapte, în ciubăr să se scoacă.

Marţi, încă înainte de a se face ziuă, torturile se scot din ciubăr, dar bucată cu bucată, şi se aşează în două clituri: de o parte, cele care au fost deasupra în ciubăr, de alta, cele care au fost la fund.

Torturile se pun din nou la fiert. Se presară cu cenuşă şi paie, dar li se schimbă locul în ciubăr: care au fost deasupra în vas vin aşezate dedesubt, iar care au fost la fund se pun deasupra, peste celelalte. Şi iarăşi începe fierberea lor, după procedeul de ieri, fără nici o abatere.

A treia zi, ciubărul cu torturi e urcat în sanie şi dus la gârla morii. Apa? Curată gheaţă! Dar cine se uită la aceasta? Torturile căldicele se scot

din ciubăr, unul câte unul, se clătesc şi se limpezesc în apa curgătoare şi se bat vârtos cu maiul, o lopăţică grea de lemn de fag. Murdăria, cenuşa, paiele, toate merg pe apa sâmbetei. Gospodina se întoarce acasă cu torturile, roşă cum e racul şi de ger, dar şi de muncă. Aici, torturile se pun din nou la fiert, cele mai albe, la fundul ciubărului, cele vinete, deasupra. De data aceasta, torturile nu se mai tăvălesc prin cenuşă, ci se împrăştie printre ele doar vreo câteva paie. Ciubărul se leagă la gură cu un ţol, numit cenuşer, în care se pun două, trei căuşe de cenuşă. Se încălzeşte apa şi se toarnă în cenuşer, dar treptat, din ce în ce mai fierbinte, până se dă peste torturi apă clocotită. Acuma nu se mai fierbe leşie stoarsă din ciubăr, ci se foloseşte numai apă curată.

A patra zi, când se face ziuă, torturile trebuie să fie iarăşi la gârlă: se limpezesc, se bat cu maiul şi se aruncă în ciubăr aproape îngheţate. Femeia soseşte la domiciliu fierbinte cum e focul, dar de stat pe gânduri nu e timp. Torturile trebuie întinse pe prăjină să îngheţe, să se albească mai dihai decât omătul. Torturile zbicite de ger, înainte de a se usca, se trag, se întind ca să se dezlipească firele de laolaltă şi să fie drepte. Lucrate astfel, torturile se fac moi ca mătasea şi albe cum e helgea.

Cu trebuşoara aceasta se consumă un car vârfuit de lodbe de fag, se irosesc doi ţuhali de cenuşă de cea bună, se duce pe apa gârlei o căpiţă de paie, iar o casă întreagă de oameni, în frunte cu gospodina, duc munca lui Bălan, asudând şi îngheţând o întreagă săptămână. Mare minune să nu se îmbolnăvească careva dintre casaşi! Dar cine să mai bage în seamă şi astfel de fleacuri?

Torturile se întind pe vârtelniţă şi se deapănă, cu sucala, pe mosoare ori, cu mâna, pe gheme. De acuma vine la rând pânza. Ea începe cu urzitul. Urzoaiele sunt construite din două cadre dreptunghiulare de lemn, cu înălţimea de peste 2 metri şi lăţimea de peste un metru. Cadrele se aşează pe un fus, unul în altul, astfel că laturile lor cele scurte formează cruci cu braţe egale, una sus şi alta jos. Părţile de dinafară ale cadrelor sunt crestate. Distanţa dintre crestături e de peste o şchioapă, depărtarea dintre cadre se numeşte rază.

Se urzesc şaizeci, până la optzeci de raze de bumbac sau de fuior, înglobând 12-14 jirebii de urzeală. Numărul razelor arată lungimea ţesăturii, cel al jirebiilor – lăţimea ei. Dacă se trece, la urzit, din nebăgare

de seamă, un fir de urzeală de-a curmezişul, de la o crestătură la alta, se naşte crâmpiţa care zăhaie, stinghereşte permanent nu numai neveditul, dar mai ales rostitul pânzei. Urzeala se ia jos de pe urzitor, pe după mână ca scara mâţei, să nu se încurce firele.

Stativele au două tălpi, nişte bârnişoare de fag, aşezate alăturea paralel, fiecare cu câte două picioare, cele de dinapoi, la capătul tălpilor, cele de dinainte, la o distanţă de câteva palme de la capăt. Picioarele lungi, de peste un metru şi ceva, străbat tălpile şi le susţin, totodată, la o înălţime de peste 2 palme de la pământ. Sus, la capete, picioarele fiecărei tălpi sunt unite cu un leaţ, numit umărul stativelor, şi formează, cu talpa respectivă, un cadru dreptunghiular. Dar tălpile sunt legate între ele cu două leaţuri de fag, numite prinzători. Prinzătorul din faţă serveşte drept scaun pentru ţesătoare, cel din urmă, dăltuit la mijloc, susţine broasca pedalelor, numită călcători. Şi sulurile întăresc legătura între tălpi. Pe sulul de dinapoi, înzestrat, la capătul din stânga, cu găuri pentru slobozitor, se înveleşte pânza. Urzeala legată de nodurarul prins cu aţe de sul se clădeşte pe vergele, nişte drănicioare subţiri şi înguste, aşezate pe sul, la locuri potrivite, ca să nu se amestece firele urzelii. Crucea urzelii, care roteşte pânza, e păstrată cu grijă şi în permanenţă de doi fustei.

Neveditul nu este altceva decât trecerea firelor de urzeală prin cocleţii iţelor şi printre dinţii spetei. Iţele, din lână răsucită, alcătuite din cocleţi împerecheaţi, întinse pe doi fustei, sunt legate cu sfoară de călcători, iar sus de doi scripeţi mobili, atârnaţi de un baston, sprijinit pe umerii stativelor.

Spata se fixează în jgheaburile vatalelor. Ele se compun din două lemne: cel de deasupra, mai arătos, având o faţă rotundă, de regulă împodobită cu desene scobite cu măiestrie, serveşte ca mâner, iar cel de desubt e îngust şi lungăreţ.

Urzeala nevedită se prinde de nodurarul legat de sulul de dinainte, care, înzestrat la capătul din dreapta cu găuri pentru amnar şi lopăţică, se învârte şi întinde natra, cum se cere ca să poată rosti.

Dacă urzeala e de fuior, teara trebuie numaidecât mânjită, căci de altfel firele se scămoşează şi se rup, iţele se înfundă şi pânza nu mai rosteşte. Mânjeala, o pastă fabricată din tărâţe de porumb, fierte în leşie tare şi amestecate cu grăsime, se ia în palma stângă şi se ţine sub urzeala

întinsă, iar palma dreaptă, înarmată cu un cocean de porumb, se apasă peste prima, astfel ca firele să vină între palme. Apoi, ambele palme, strânse la un loc, se poartă, de mai multe ori, într-un singur sens, de la iţe spre sulul de dinapoi. Firele mânjite şi zbicite se fac netede şi nu se mai scămoşează.

Stativele îşi încep rolul. Ţesătoarea se aşează, pe prinzătorul acoperit cu o pătură de lână ca pe un divan, apasă cu piciorul drept călcătorul respectiv, trăgând o iţă în jos, iar pe a doua ridicând-o în sus cu ajutorul scripetelui. Jumătate din firele natrei se înalţă, pe când celelalte se coboară, formând, la un loc, o gură regulată, rostul pânzei. Prin deschizătura aceasta, ţesătoarea aruncă suveica, o luntrişoară cu o ţeava care, pusă în huludeţ, se învârte, lăsând în urmă un fir de bătătură. Ţesătoarea îl bate imediat cu spata şi, călcând pe al doilea călcător, îl îngrădeşte în urzeală şi, astfel, începe ţesutul pânzei. Ţesătoarea lucrează cu avânt. Trânteşte cu vatalele zile şi săptămâni, de sună locul, munca însă înaintează încet. Instrumentele, vechi de când lumea, în loc să o ajute, o frânează. Dar, totuşi, sârguinţa ţese pânza şi femeia nu se lasă până nu realizează scopul urmărit.

Nu cumva să se creadă că, din pânza luată de pe sulul de dinainte, s-ar putea croi şi coase rufăria, nu! Mai este încă de lucru. Pânza, scoasă de pe stative, trebuie numaidecât înălbită. Detaşată de uriocii care rămân pe nodurarul de dinapoi, pânza se bileşte trei zile de-a rândul într-un pârâu, adică se moaie în apă şi se întinde, apoi, la soare de se usucă. Procedeul se repetă de mai multe ori, toată ziua, iar a patra zi, pânza se fierbe: se aşează în ciubăr, iar prin cenuşerul plin cu cenuşă se toarnă peste ea apă clocotită, de 5-6 ori pe zi. După aceasta, pânza se bileşte iarăşi trei zile. Ea se cere fiartă de trei ori şi bilită cel puţin 9 zile.

Soroacele îndeplinite, pânza se împătureşte de-a lungul şi se măngăluieşte cu sucitorul. Ea se face valug rotund şi, alegându-se după calităţi, care pentru rufărie, care pentru alte trebuinţe, se aşează în ladă.

Lumea nici nu bănuieşte câte lucrări de strictă necesitate trebuie înfăptuite ca să se poată fabrica în sat pânza noastră cea de toate zilele.

Cânepa se lucrează în fiecare casă şi în tot cursul anului, dar în etape: primăvara se seamănă cânepa şi se ţese pânza; vara se culege şi se topeşte cânepa şi se bileşte pânza; toamna se meliţă şi se raghilă cânepa;

iarna se toarce cânepa şi se fierb torturile.

Gospodina care neglijează etapele de lucrare a cânepii este ironizată, în sat, la joc, cu strigătura: „Pusei pânza / Când da frunza / Şi-o gătii / La Sân-Văsâi”.

Femeile care nu-şi lucrează cânepa şi o vozesc prin cele putini îşi aud, la joc, biciuirea: „De-ai fi lele, cum te ţâi, / N-ai bate bucii-n budâi; / În budâi ai bate brânză, / Bucii ţi i-ai bate-n pânză / Şi din pânză-ai face ţol / Să nu dormi cu spicu' gol”.

Gura satului nu trece cu vederea nici pe femeile neîndemânatice. Strigătura aduce la cunoştinţa lumii că: „Pe sulu' de dinapoi / Patruzeci de lătunoi, / Pe sulu' de dinainte / Cine să-i mai ţâie minte?”; sau: „Între iţe şi-ntre spată / Paşte-o iapă-mpiedicată, / Între iţe şi fustei / Scurmă-o scroafa cu purcei”.

Cu toate acestea, lumea îşi dă seama că munca depusă de femeie, în timpul unui an, în timpul fiecărui an din viaţa ei, pentru a-şi îmbrăca familia cu cămăşi, patul cu aşternut, masa cu feţe de masă, gospodăria cu ţoluri şi saci, este o lucrare zdrobitoare, asemănătoare pedepsei lui Gruie Sânger din poveste”[164].

Acelaşi ritual meşteşugăresc era practicat şi de huţuli, şi de ruteni, în baza calendarului ocupaţional îndătinat: „Prelucrarea inului, cânepii şi a lânii era apanajul femeilor, mai ales în lunile de iarnă. Ajunse la maturitate, inul şi cânepa se recoltau prin tăiere, cu secera sau cu coasa, cât mai aproape de sol. Se uscau, 3-4 zile, după care se „topea” fibra, fíe în gropi săpate în mlaştini, fie „pe rouă” sau brumă. Urma meliţatul şi trasul la ragilă (un fel de pieptene). Faza următoare presupunea obţinerea fuiorului pentru tors.

În nopţile lungi de iarnă se organizau şezători (vecerneţi): se torcea, se cosea, se împletea, se spuneau glume, iar gazda oferea şi o gustare. Se proceda, apoi, la obţinerea sculurilor, spălarea şi uscarea lor. În această fază, se făcea uz de vârtelniţă. Urzeala era pregătită prin mijlocirea urzoiului, un stativ aşezat în mijlocul camerei (doi suporţi din lemn, puşi în cruce, sub formă de rame, ce se învârt în jurul unui ax – care se sprijină cu un capăt în tavan şi cu celălalt în stativ). Abia acum se pregăteşte războiul de ţesut.

[164] JITARIU, PROCOPIE, *Monografie folclorică a satului Berchişeşti*, pp. 85-92

Urzeala era trecută prin iţe şi, apoi, prin spată. În final, se obţinea pânza. Aceleaşi faze de lucru le urmau şi „sumanii”, pânză folosită pentru iţari, prosoape etc. Cunoscută în ale torsului este Harasemciuc Viorica a Vasile.

Piesele de îmbrăcăminte se obţineau în propria locuinţă, vorbindu-se de o adevărată industrie casnică. Doar pălăria şi chimirul, pentru bărbaţi, mărgelele pentru iie, mătasea şi cerceii, în cazul femeilor, erau cumpărate.

Mai întâi, lâna era spălată, uscată şi dărăcită. Sumanii erau ţesuţi la războiul de ţesut. Pentru îndesire, sumanii erau duşi la piuă (şi la Moldova Suliţa a existat o astfel de instalaţie mecanică, unde veneau şi cei din Izvoarele Sucevei), timp de 4-5 zile, şi, apoi, erau uscaţi. Din sumani se obţineau sumanul (sardacul) şi iţarii. Înainte de al doilea război mondial, oile fiind într-un număr mai mare, lâna avea căutare şi evreii, principalii negustori, ofereau preţ bun.

Astăzi, războaiele de ţesut sunt tot mai rare. Maria Lazăr, şi poate mai sunt şi altele, n-a renunţat la această îndeletnicire, cândva o mândrie a satelor”[165].

[165] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, p. 161

„În ceea ce priveşte industria casnică”

Arta casnică bucovineană începe să fie preţuită şi pusă în valoare târziu, abia spre sfârşitul secolului al XIX-lea, când soseşte în Bucovina tragicul arhiduce Rudolf, cel care avea să sfârşească enigmatic, împreună cu iubita sa, la Mayerling.

Aşteptat cu surle şi trâmbiţe, prinţul de coroană a sosit la Cernăuţi, joi, 7 iulie 1887, venind, dinspre Galiţia, cu trenul, prin Zalucea şi Oroşeni, iar „de la Oroşeni şi până la Cernăuţi, de o parte şi de alta a căii ferate, preoţimea de prin satele apropiate, îmbrăcată în ornate, forma un spalier lung cu poporul, care ţinea în mâini prapuri, icoane şi făclii, iar pe malul drept şi stâng al Prutului, până la Cernăuţi, ardeau pe colnice focuri, care făceau primirea întreagă şi mai impozantă”.

La Cernăuţi, „în şcoala industrială… s-a aranjat o expoziţie de industrie casnică”, prinţul vizitând-o, timp de o jumătate de oră, după 12, „fiind condus de directorul Laizner şi de Baron Nico Mustaţă”. S-ar părea că piesele de artizanat i-au plăcut, din moment ce „a privit cu interes deosebit la toate obiectele expuse şi şi-a exprimat Prea înalta Sa mirare asupra industriei casnice bucovinene, care este atât de dezvoltată şi bogată”[166].

Cronica de expoziţie, publicată în aceeaşi ediţie de gazetă, reprezintă o mărturie importantă despre elementele de port, inclusiv răzeşesc, prezentat în primele două aliniate, şi de împodobire a casei, toate acestea fiind expuse tematic, pe săli, şi descrise ca atare, cu menţionarea artiştilor populari ai acelui sfârşit de veac.

„În sala cea mică, erau expuse, într-un dulap, lucrările Doamnei

[166] REVISTA POLITICĂ, *Rudolf în Bucovina*, Anul II, nr. 6/1887, p. 13

de Volcinschi şi Baron Nico Musteaţa. Aici vedeai un costum naţional de o frumuseţe rară, velinţele erau cu totul din peteală de argint şi mătase albastră, ţesute şi cusute în flori cu fir de aur şi de mătase neagră; cămaşa de borangic, cusută cu mătase într-un desen foarte frumos. Afară de costum, se mai aflau mulţime de ştergare de borangic, lucruri foarte vechi, cusute în desene turceşti cu mătase. Aceste ştergare sunt proprietatea Domnului Nico Baron Musteaţa.

Dulapul al doilea conţinea lucrurile expuse de Doamna Grigorcea din Carapciu. Aici aflai brâie late şi înguste, ţesute în colori foarte potrivite. Aceste brâie le coasă Doamna Gricorcea cu fir şi găitan de aur la un loc şi îmbracă cu ele mobile. O sofa şi câteva fotolii, îmbrăcate cu astfel de brâie, erau expuse şi admirate de toţi vizitatorii. Se mai aflau, în dulap, cămeşi femeieşti, ştergare, năfrămi şi un acoperământ pentru sfânta masă din altariu, cusut pe canava, în culori foarte frumoase. La toate patru cornuri ale acoperământului era cusut câte unul din cei patru evanghelişti.

Pe o masă, îmbrăcată cu scorţare huţăneşti, asupra căreia se rădica un baldachin de scorţari, a expus părintele Haniţchi, din Sârghie, feliurite lucruri huţăneşti, cari se află în proprietatea Dumisale. Aici aflai plosci huţăneşti, toporaşe, harapnice, un pistol vechi, liuleli, traiste de piele, cornuri pentru praf etc., etc.

Una am observat la scoarţele huţăneşti şi anume: diferitele colori erau ţesute cu lână, numai coloarea albă era reprezentată în desen prin bumbac. Nu ştiu ori de întrebuinţează poporul acum şi bumbac la ţesutul scorţarelor sau s-a încercat numai cineva, spre a vide ori de bumbacul nu-i va face tot acelaşi serviciu. De făcut, am văzut că face acelaşi serviciu, numai ce se atinge de trăinicia scorţarului nu, căci bumbacul e mult mai slab. Afară de aceea, pierde şi în preţ un scorţar ţesut şi cu bumbac”[167].

O încăpere separată era destinată pălăriilor, cu specificităţi pe zone districtuale şi pe opţiuni de identitate etnică, majoritatea produse meşteşugăreşti sau chiar industriale (pălărierii erau în totalitate evrei), şi doar cele împletite din paie însemnând artă casnică, de sorginte ruteanească:

„Districtul Cernăuţilor, pălărie albă, fundul nu prea înalt şi

[167] REVISTA POLITICĂ, *Expoziţie*, Anul II, nr. 6/1887, p. 8

rotunjiu, streşinile oable, tivite cu o cordea îngustă verzie întunecată; pălăria fără ori cu împodobire.

Districtul Rădăuţilor, pălărie mare neagră, fundul de mijloc şi oblu, streşinile foarte late, pe la margini covăiate în sus şi tivite cu cordea neagră; cordea neagră în jurul fundului. Pălăria împodobită cu găitane, cordele de feliurite colori, păuni, petală de aur şi argint, flori, mai ales proaspete şi feliurite cătărămi din plumb poleit.

Storojineţ, pălărie sură, fund de mijloc rotunjiu, streşini de mijloc tivite cu negru, cordea neagră; pălăria fără orice împodobire.

Pălăria ungurească a coloniştilor unguri, fund nalt rotunjiu, streşinile ridicate cu totul în sus şi covăiate, de partea dreaptă flori artificioase, în culoare roş-albă-verde, cu oglindă mică, cordea lată roşă, ţesută în feliurite flori şi o părechie de canafi mici negri.

Cozman, pălărie verde, fundul mai înalt decât la Cernăuţi şi Storojineţ, şi rotund, cordeaua în jurul fundului şi tivitura streşinilor cam late, de culoare neagră; pălăria, fără împodobire.

Suceava, pălărie neagră, streşinile late, fundul nu pre înalt, însă ţuguiat, pălăria împodobită cu găitane, feliurite cordeluţe, păuni şi flori, tivitura streşinilor şi cordeaua îngustă, de culoare neagră.

Dorna, pălărie neagră, streşini late, la margini rădicate, fundul jos mai îngust, în sus mai lat şi la înălţime proporţionat streşinilor late; tivitura streşinilor şi cordeaua negre; ca împodobire, feliurite gaitănaşe şi cordele, pene de păuni, flori şi cordeluţe înguste, peteală de aur şi argint.

Pălăria huţănească, sură cenuşie, streşinile rădicate cu totul în sus, încât fundul rotunjiu vine într-o paralelă cu marginea streşinilor; cordeaua şi tivitura de culoare neagră, cu margini foarte înguste roşii.

Câmpulung, pălărie neagră, streşini late pe jumătate rădicate în sus, fundul rotunjiu şi proporţionat streşinilor; ca împodobire, găitane, cordele, păuni, cătărămi şi nasturi lucitori de metal”[168].

Elementele de port popular, făcute de românce, de huţance şi de rutence, precum şi cele destinate împodobirii locuinţelor, prezentate, iarăşi, pe regiuni, într-un voit amestec cu produse meşteşugăreşti profesioniste, subliniază unitatea, dar şi diversitatea, în acelaşi areal de locuire interetnică:

---

[168] Ibidem, pp. 8, 9

„Districtul Câmpulungului era foarte bine reprezentat. Aici aflai bondiţe bărbăteşti şi femeieşti, aste din urmă cusute în foarte frumoase flori. Ştergare, cusute în flori sau ţesute cu bumbac colorat, cămeşi bărbăteşti şi femeieşti, cusute în nişte desenuri de o frumuseţă rară, cu colori foarte potrivite şi cu fluturi. Frumoase erau o cămaşă bărbătească din Câmpulung, lucrată cu găurele şi cusută cu fluturi, şi o cămaşă femeiască din Ciocăneşti. Scoarţele şi scorţarele, aşijderea, erau foarte bine potrivite în colori şi desenuri. Am observat, însă, că erau din lână curată şi bumbac nu era defel mestecat în ele. Afară de asta, erau toate colorile lâneţelor boite cu plante şi nu cu anilină, de care se usează poporul nostru în timpul din urmă…

Varvara Urda din Dorna-Candreni a expus un suman negru foarte frumos, cusut, pe la margini, cu găitan de lână şi la piept cu canafi rotunzi de lână roş-galbenă-albastră.

Districtul Sucevei era, aşijderea, foarte bine reprezentat. Ce numai voiai, de toate aflai. Cămeşi, ştergare, nafrămi, pălării, sumane, opinci, feţe de masă etc., etc., schimbau una cu alta, încât, dacă priveai la lucrurile expuse, vedeai că districtul Sucevei e locuit de români, la cari industria casnică e destul de disvoltată şi că, în multe privinţi, ar putea să servească de model altor districte.

Districtul Siretului îl vedeai împestriţat, prin feliurite lucruri expuse de feliurite naţionalităţi, ce locuiesc acolo, în numitul district. Aici aflai, pe lângă lucrurile expuse de români, lucruri lipoveneşti şi ungureşti. Lucrurile lipoveneşti erau originale. Şafranele pentru bărbaţi şi femei, ornamentele cu cari lipovencele îşi împodobesc capul, au o formă de guler de marinariu, din catifea roşă şi cusute cu fir şi mărgăritare, între care erau prinse pietre scumpe şi monete vechi turceşti de aur; frumoase şi caracteristice erau curelele de rugăciuni, la capetele cărora erau aninaţi triunghi de catifea sau piele de lac, pe care erau cusuţi feliuriţi sfinţi…

Districtul Rădăuţilor e încă foarte bine dezvoltat în ceea ce priveşte industria casnică. Minunatele ştergare de borangic ale Anei Mironescul şi ale lui Tit Rogian din Horodnicul de Jos, lucrurile expuse de Samfira Boca, Ana, Samfira şi Magdalena Muntean din Bilca, Cozobot Antal şi Erszebert din Andreasfalva, Catrina Lupu-Prelipcean, Maria Teleagă şi Zaharia Zub din Horodnic (de Sus) erau minunate. Victoria

Jeşan din Vicov a expus un costum naţional complet. Nafrămile, catrinţele, scoarţele, cât şi toate celelalte lucruri îţi dovedeau un bun gust şi un lucru serios.

Districtul Cernăuţilor îţi arăta, aşijderea, lucruri bune: Ghiordanele Catrinei Rujeniţă, din Cotul Ostriţei; zoboanele lui Ştefan Lunceac din Buda-Mare şi ştergarele lui Domnichei Ucraineţ din Cuciurmare; cămeşile cu altiţe ale Catrinei Fedoreac din Boian, precum şi cele două voaluri de borangic alb, cu vârstă roşă şi albastră, ale Olgăi Secuşian din Cernăuţi erau foarte bine şi cu iscusinţă lucrate.

Storojineţul a adus şi el ce avea bun şi frumos. Costume copmplete pentru băieţi şi copile, ţărani şi ţărance, un costum de sărbătoare pentru fete, nafrămi, ştergare, cămeşi, traiste etc., etc., toate erau din abundenţă şi reprezentate prin exemplare de toată frumuseţea.

Vijniţa şi-a expus lucrurile sale huţăneşti: iţari, sumăeşe scurte, traiste, desagi, cămeşi huţăneşti cu cusuturi late la piept şi pe mâneci, scoarţe, scorţare, altiţe, linguri, polonice şi alte lucruri săpate în lemn.

Cozmanul a expus scoarţe; scorţare, în care colorile albe erau ţesute cu bumbac; brâie, un cojoc de iarnă; ghiordane; salbă de ruble şi de copeici ruseşti de argint; manta de aba şi o pălărie naltă de paie, cum le poartă rutenii de peste Prut"[169].

Un rol important în evoluţia estetică a industriei casnice bucovinene l-a avut Societatea „Doamnele Române", iar din rândurile acestora, cu implicare decisivă în viaţa obştească din fiecare sat în parte, preotesele şi învăţătoarele, dar şi răzeşiţele şi nevestele de mazili sau chiar de boieri. Datorită lor, curând avea să se organizeze o nouă expoziţie, la Cernăuţi, cu mărturia gazetărească de rigoare, una extrem de preţioasă, în contextul împătimitei noastre predispoziţii spre legendări ieftine, în care numele celor mai talentate artizane din satele bucovinene sunt puse în valoare şi din perspectiva operei lor:

„Este un fapt incontestabil că Bucovina posedă o industrie de casă renumită şi produsele sale, care au fost expuse nu numai aici, dar şi în alte oraşe, au fost, pretutindeni, premiate… Constatăm cu bucurie că femeia bucovineană, prin sârguinţa şi abilitatea degetelor sale, se îmbracă pe sine, pe bărbat şi pe copii, îşi împodobeşte casa şi, în urmă,

[169] Ibidem

prisosul îl duce la oraş şi îl vinde. Ea însăşi cultivă cânepa, inul şi, de este fruntaşă, şi oile. Mama înţeleaptă îşi deprinde fetişoara de mică la tors. Vezi copiliţe de şapte, opt ani manevrând cu fusul şi, până ajung a fi babe, tot umblă cu furca în brâu. Nevasta veghează la vite, la câmp, tot torcând şi cântând.

Cu toate că ţărancele noastre sunt foarte conservatoare, ele au adoptat, astăzi, furcile cu roată, pe care Societatea Doamnelor Române le-a distribuit prin sate, şi care aduc mare spor la tors.

Industria ţesutului merită, prin bogăţia sa, să fie îndeosebi menţionată. Stativele noastre, deşi în stare primitivă, produc multe, de la cel mai fin borangic, până la cel mai gros câlţi.

Pânza ţesută este de multe feluri: când netedă, când creaţă, când în două iţe, în cinci, ba chiar şi în şapte, după cum îşi are distincţiunea. Nu credem, însă, că poporul nostru va izbuti, odată, a face comerţ cu produsele sale textile, fiindcă suntem convinşi că nu va putea ţine concurenţă fabricilor. Ar fi cel puţin de dorit ca bucovinencele să înzestreze pe fiicele lor cu pânzării de casă, precum făceau bunicile noastre…

Lăicere: Din Câmpulung, doamna Cocorean şi George Neamţul; din Cuciurmare, Dumitru Solomcean, Toader Macovei, Vasile Procop Carce şi Constantin a lui Tănase Carce; din Tereblești, Paraschiva Scripcariului, Ana Nimigean, Eudochia Nica, Mărgărina Nimigean, Ana Nica, Vastasia Socaciul, Vărvara Ţâganului; din Horecea, Maria alui Nicolai Doroş; din Şipineţi, Gafiţa Grecului, Thecla Susnacu, Glicheria Torniga; din Iordăneşti, Sanfira Costinean; din Capu-Codrului, Elena Catargiu; Din Stupca, doamna Maria Mironescu.

Traiste: din Şipineţi, Maria Cârpan, Domnica Duhanău, Vasilina Ceopac.

Brâie, baiere şi frânghii: un brâu negru, lucrat din păr, din Stupca; din Şipineţ, Maria Ursuluean, Maranda Gâgăun, Maria Cârpan, Aneca Grecului, Ana Duhanău, Vasilina Ceopac, Anania Mironean; din Cuciurmare, Dumitru Solomcean şi Dumitru Cepinschi; din Câmpulung, Rosalia Dorofteiu, Sultana lui Ioan Nemţean; din Tereblești, Nica Eudoxia, Măriuca lui Şandru; din Crasna Ilschi, Ionică Bărbuţă.

Catrinţe: din Câmpulung, doamna Elisabeta Cocorean, Alexandru Liţu, Podfira Erhan, Anisia Măgurean; din Şcheia, Marinţa lui

Ghiorghi Sucaciu; din Dorna-Vatra, Ioan Străjeriu; din Bilca, Glicheria Eremescu; din Fundul-Moldovei, Nestor a lui Dumitru Sforgaci, doamna Veronica Zurcan; din Horecea, Maria Doroş; din Şipineţ, Sandală Hruşca; din Tereblecea, Măriuca Pascari şi Ana Nimigean"[170].

„În primul rând, merită să fie amintite lucrurile care sunt expuse de Ana şi Emilia Iacubovici din Şipeniţi; aceste sunt lucrate cu mult gust şi iscusinţă şi se rezumă în paie colorate, ştergare de mână brodate şi năfrămi cusute în fel de fel de chipuri.

Am fost uimită de lucrurile produse de sătencele noastre. Mai ales, din satele următoare:

Fundul-Moldovei, cămeşi cu altiţe, lucrate de Maria Mândrilă şi Aniţa Bota. Doamna Veronica Ţurcan a avut bunăvoinţă a expune două lucruri frumoase: o traistă de mână şi desagi.

Iar din Gura Sadovei, sunt două cămăşi cu altiţe; o năframă cu frumoase isvoade e lucrată de Dochiţa Ioana Rusu şi de Maria Ursachi.

Foarte multe şi cu bun gust sunt lucrurile oferite de poporenii din Storojineţi, nişte cămeşi cu altiţe, năfrămi frumoase şi un covor de Maria Zania şi de Alexandra Prodan.

Trecând mai departe, am aflat, din Horodnicul-de-jos, ţinutul Rădăuţului, două cămeşi cu un exterior admirabil, lucrate de Mironescu şi de Teleagă. Iar din ţinutul Sucevei, mi-a plăcut cel mai bine cămaşa expusă de Gherasim Gavrilovici"[171].

În lumea satelor, până după 1848, nu existau decât foarte puţini meşteşugari, mai ales prin satele cu proprietari bogaţi, care-i foloseau pentru nevoile exploatării moşiilor lor. Meşteşugari, grupaţi în bresle, locuiau, cale de veacuri, doar în târguri, cei mai mulţi dintre aceştia fiind aduşi, cu privilegii, de către voievozi.

În 1772, în satele româneşti din regiunea Cernăuţi şi în cele ucrainene din judeţul Suceava, existau, conform recensământului lui Rumeanţev, meseriaşi fără nume, doar cu pronume, meşteşugul practicat urmând să confere numele lui urmaşilor acelor rotari, butnari, olari, dulgheri, pânzari sau ciubotari:

Ruşii Moldoviţei, Mihai, pânzar, Timofti, pânzar, zet lui, Irimia,

---

170 ŞTEFANOVICI, SOFIA, *Expoziţia…*, pp. 2, 3

171 GAZETA BUCOVINEI, Anul II, nr. 52/1892, p. 3

butnar;

Moldoviţa, Fodor, butnar;

Voloca pe Derelui, Onofrei dulgher, Ion rotar, Andrieş butnar, Vasile dulgher;

Mologhia, Roman sin croitor, Dănilă lemnar, Costandin butnar, Grigoraş căpotar, Dumitru rotar şi Ştefan ciubotar;

Ostriţa, Tinca butnăriţa, Ilii butnar, Ion rotar, Toader butnar, Vasile butnar;

Boian, Sandală ciubotăriţa, Nastasia cojocăriţa, Costandin croitor, Pricop ciobotar, Coste olar, Enachi ciubotar, Harasim ciubotar, Vasile tocar, Simion tocar;

Horecea, Petre pânzar, Andrei zet cojocăriţii, Andrei blănar;

Roşa, Andronic sin olar, Petre cojocar, Neculai rotar, Postolachi spoiangiu, Neculaiu olar, Pavel butnar, Vasile ciobotar, Sandul butnar;

Corovia, Neculaiu dohotar, Ştefan sin rotar, Andrei rotar;

Cuciurul Mare, Grigoraş cojocar, Fedor rotar, Hrihor butnar, Ivan butnar, Ivan olar, Ion ciubotar;

Buda Mare sau Stroieşti, Vasile olar.

Acestor meşteşugari rurali li s-au alăturat, conform consignaţiunilor lui Enzenberg, câţiva meseriaşi ardeleni:

– olarii Vasile Moldovan, din Şieuţ, stabilit la Băişeşti, în 1764, şi Vartolomei Husar, din Leşu Ilvei, stabilit la Corlata, în 1763;

– cizmarii Paul Akon, din St. Toma, stabilit la Iacobeşti, în 1768, Matei Mihai, din Aidei, şi Matei Lasslo, secui din Comălău, stabiliţi la Ţibeni, în 1772, şi Matei Notanko, secui din Bârgău, stabilit la Ţibeni, în 1764;

– stolerii Lascar Costin, din Budac, stabilit la Bălăceana, în 1772, şi Mihai Lorenz, secui din St. Mihai, stabilit la Iacobeşti, în 1772;

– rotarii Ion Onigă, din Ilva Mare, stabilit la Botoşana, în 1762, Gigo Marton, secui din St. Micloş, stabilit la Iacobeşti, în 1773, Simeon Pop, din Prislop, stabilit la Pârteşti, în 1773, şi Ferenz Ballinek, secui din Topliţa, stabilit la Ţibeni, în 1772;

– dulgherii Simion Iliaş şi Lupu Horea, din Bârgăul de Jos, stabiliţi la Stupca, în 1772;

– bodnarii George Ungurean, din Rodna, stabilit la Horodnic,

în 1766, Mihai Andraş, secui din St. Toma, stabilit la Iacobeşti, în 1765, Vartolomei Parpuha, din Bârgău, stabilit la Iaslovăţ, în 1763, Chiriac Bucur, din Rebra, stabilit la Iaslovăţ, în 1764, şi Ioan Heghiduş, din Pintic, stailit la Ilişeşti, în 1776;

– zidarul Mire Marton, secui din Ghiolţ, stabilit la Iacobeşti, în 1764;

– fierarul David Batez, din St. Micloş, stabilit la Iacobeşti, în 1773.

Ucenicind la aceşti meseriaşi, ruşi, în mare parte, la 1772, şi ardeleni, la 1774, încep să se formeze meseriaşi şi în satele româneşti ale Bucovinei, fie din urmaşii acestora, fie din învăţăcei veniţi din alte sate, după cum rezultă dintr-o insolită publicitate, practicată de gazeta „Deşteptarea", vreme de doar un singur an:

„Eu, Vasile Fogoraş (emigrant ardelean din Făgăraş – n.n.), locuitor în Pătrăuţ pe Suceava, lucrez, de la anul 1849, încoace, orice fel de clopote pentru biserici şi şcoale, începând de la cel mai mic, până la cel mai mare. Clopotari au fost şi moşul, şi tatăl meu. După câte îmi aduc aminte, am reparat numai vreo 5-6 clopote de-ale moşului meu şi vreo 3 de-ale tatălui meu, de-ale mele, însă, n-am reparat nici unul. Cu toate acestea, Românii din ţară nu mă prea îmbulzesc cu comande, pe când pentru comunele Calinşti, Horodniceni, Preoţeşti, Stănişoara, mănăstirea Slatina, Malini, Plopeni, Găineşti, Popăuţ, Pomârla, Brăieşti, Hânţeşti, Văleni, mănăstirea Neamţu, Roman, Târgu-Piatra, Ocea, Tuchilaţi, David, Drăceni şi alte comune din România eu am făcut mulţime de clopote, spre mulţumirea tuturor.

*

Eu, Ion alui Simion Turturean, din Pătrăuţi pe Suceavă, lucrez ca meşter în meseria cojocăriei, de la anul 1872, făcând fel de fel de cojoace, şube acoperite, mintene şi bundiţe cu felurite înflorituri.

*

Noi, George alui Ion Cervinschi, Costachi alui Vasile Cervinschi şi Mihai alui George Cervinschi, din Pătrăuţ pe Suceavă, am învăţat şi purtăm, aici, de mici, meseria rotăriei, lucrând care, căruţe, sănii, grăpi, pluguri şi felurite unelte.

*

Eu, Petru Capverde, din Pătrăuţ pe Suceavă, lucrez, aici, la ciobotărie, de la anul 1877. Fac orice fel de încălţăminte, dar nu tocmai pe delicăţie, ci mai mult pe trăinicie.

*

Eu, Serafim Moroşan, covaliu şi potcovitor de cai, concesionat din Pătrăuţ pe Suceavă, lucrez, aice, de la anul 1888, legând orice feliu de trăsuri, făfând şi reparând pluguri, grape şi toate uneltele trebuincioase la gospodărie"[172].

*

„Eu, George Hutu, din Câmpulung, cunosc, pe deplin, curelăria, tapeţăria şi văpsăria şi am lucrat foarte mult, dar mai ales la străini. Fac hamuri noi, precum şi reparaţii de tot felul, şi văpsesc trăsuri şi mobile, şi uşi, şi fereşti, şi tapeţez mobile, canapele, scaune, şi reparez divanuri şi tot felul de mobile. Şi am scos, până acuma, mai mulţi băeţi români calfe, precum pe Teofil Banilevici din Capucodrului, Gavril Hutu din Stulpicani, Andrei Burduhos din Câmpulung, George Forminte din Câmpulung, şi mai am şi alţi băeţi români la învăţătură.

*

Eu, Ioniţă Lacatîş, cojocar în Câmpulung, fac tot felul de cojoace frumoase şi bondiţi de tot felul, şi reparaturi de orice fel şi natură, şi am învăţat cojocăria şi pe mai mulţi băeţi români, şi mai am la învăţătură, însă cu părere de rău trebuie să spun că Românii noştri puţin mă sprijinesc cu lucrul, pentru că s-au încuibat la noi, în Câmpulung, nişte cojocari galiţieni şi se ştie că Românul nostru e deprins a da tot cu fuga la străin şi a-l sprijini, iar pe fratele său, pizmuindu-l, îl lasă la o parte ca pe-o haină învechită. Şi tatăl meu, şi moşul meu au fost cojocari şi tot districtul lucra la noi, dar, de când au năvălit veneticii de Galiţieni, de atunci am dat înapoi şi pe nime în lume nu l-a durut capul de ursita noastră, până în ziua de azi"[173].

*

„Aproape toţi meseriaşii români ai oraşului Siret sunt cojocari, şi anume 31…

[172] DEŞTEPTAREA, Anul IX, nr. 23/1901, p. 4

[173] DEŞTEPTAREA, „Suplement", Anul IX, nr. 27/1901, p. 2

Numele acestor cojocari sunt, în rânduială alfabetică, următoarele (Cei spaţionat tipăriţi – bold – lucră de sine stătători): Petre Agapi, Eugen Agapi, Ştefan Andruhovici, Constantin Andruhovici, Eugen Colomiţchi, George Colomiţchi, Vasile Colomiţchi, Ioan Colomiţchi, Mihai Constantinovici, Ştefan Franciuc, Dumitru Ianovici, Dumitru Mateiciuc, Nicuţă Manoli, Nicolai Nemeş şi fiii, Niculai alui Ioan Nastasi, Vasile alui Mihai Nastasi, Ştefan Popovici, Dumitru Popovici, Ilie Popovici, Ioan Ştefaniuc, George Siretean, Ilie Siretean, Teodor Zus, Ioan (Ticu) Zus, Ioan Zus, Nicolai Zus, Ilie Zus, Dumitru Zus, Dumitru Zurcan şi Teodor Zurcan.

Afară de aceştia, mai sunt doi ciobotari, anume Ioan Caba şi Ilie Moroşan, şi, în fine, doi bodnari, adică Emilian Socolean şi tânărul Agapi. Aceştia sunt toţi meseriaşii români ce-i avem în Siret”[174].

*

„Eu, Vartolomei alui Filip Ichim, din Horodnicul de sus, născut în 1877, port meseria cojocăriei, din anul 1897. Meşteşugul acesta l-am deprins la dl George Robul, din Volovăţ. Fac tot felul de haine de piele: bondiţe albe şi împistrite, mintene albe şi decorate, în felurite croieli, cum se poartă la noi şi cum pe la Suceava şi aiure, între Români.

*

Eu, Teodor Epure, din Tereblecea, cunosc, pe deplin, arta sculpturei, auritul, poleitul şi măsăritul în artă. Pot săvârşi orice lucru fin în ale sculpturei şi celelalte ce se ţin de ea. Iconostase, cruci, serafimi şi tot felul de cadre, dulapuri, mobile etc. La redacţia onoratei gazete „Deşteptarea” am lăsat nişte cadre de icoană drept model şi dovadă despre destoinicia mea.

*

Eu, Ion Lupu, din Ilişeşti, cunosc deplin sculptura şi măsăritul (stoleria) şi primesc tot felul de lucruri, precum iconostase, cruci, serafimi pentru procesiuni, şi fel de fel de mobile casnice şi rame sculptate”[175].

*

„Eu, George Ieremie, locuitor în Bosanci, port meşteşugul fierăriei de la anul 1882, adică de 19 ani, şi lucru toate lucrurile de fierărie,

---

174 DEŞTEPTAREA, Anul IX, nr. 29/1901, p. 1

175 DEŞTEPTAREA, „Suplement”, Anul IX, nr.29/1901, p. 132

şi anume: potcovesc cai, leg care, căruţe, lăzi, reparez pluguri, grape, şişcorniţi, şi fac toate lucrurile de trebuesc în gospodărie… Locuesc pe locul părinţesc, în gospodăria moştenită de la tatul-meu. Învăţătura am început-o în anul 1876, în satul Stupca, la un meşter neamţ, şi, pe urmă, am lucrat ca calfă pe la alţi meşteşugari de pe aiurea”[176].

Şi mai exista, în 2 octombrie 1912, un artizan în lemn, în Frumosu, Coriolan Ţebrean, dar deja vorbim despre nişte vremuri în care foştii elevi ai Şcolii de Arte şi Meserii din Câmpulung Moldovenesc, după ce uceniciseră cu sculptorul Ioan Pâşlea sau cu Ion Ştefureac, trecuseră, deja, la exercitarea liberală a profesiei lor.

Cele două expoziţii de industrie casnică de la Cernăuţi, din 1887 şi din 1892, ne permit, datorită mărturiilor gazetăreşti, să întocmim o primă listă a meşterilor populari din satele regiunii Cernăuţi şi ale judeţului Suceava, aceştia fiind, în ordinea alfabetică a numelor satelor:

Andreasfalva, Cozobot Antal şi Erszebert;

Bilca, Glicheria Eremescu, Samfira Boca, Ana, Samfira şi Magdalena Muntean;

Boian, Catrina Fedoreac;

Buda Mare, Ştefan Lunceac;

Câmpulung, Elisabeta Cocorean şi George Neamţul, Rosalia Dorofteiu, Sultana lui Ioan Nemţean, Alexandru Liţu, Podfira Erhan, Anisia Măgurean;

Capu-Codrului, Elena Catargiu;

Cotul Ostriţei, Catrinei Rujeniţă;

Crasna Ilschi, Ionică Bărbuţă;

Cuciurul Mare, Dumitru Solomcean, Toader Macovei, Vasile Procop Carce şi Constantin a lui Tănase Carce, Dumitru Cepinschi, Domnica Ucraineţ;

Dorna-Vatra, Ioan Străjeriu;

Dorna Candreni, Varvara Urda;

Fundul-Moldovei, Nestor a lui Dumitru Sforgaci, Veronica Zurcan, Maria Mândrilă, Aniţa Bota;

Gura Sadovei, Dochiţa Ioana Rusu şi de Maria Ursachi;

Horecea, Maria alui Nicolai Doroş;

---

176 DEŞTEPTAREA, „Suplement”, Anul IX, nr. 34/1901, p. 142

Horodincul de Jos, Mironescu, Teleagă, Ana Mironescul, Tit Rogian;

Horodnicul de Sus, Catrina Lupu-Prelipcean, Maria Teleagă şi Zaharia Zub;

Iordăneşti, Sanfira Costinean;

Storojineţ, Maria Zania, Alexandra Prodan;

Stupca, doamna Maria Mironescu;

Şipineţi, Gafiţa Grecului, Thecla Susnacu, Glicheria Torniga, Maria Cârpan, Domnica Duhanău, Vasilina Ceopac, Maria Ursuluean, Maranda Gâgăun, Aneca Grecului, Ana Duhanău, Anania Mironean, Ana şi Emilia Iacubovici;

Şcheia, Marinţa lui Ghiorghi Sucaciu;

Tereblecea, Paraschiva Scripcariului, Ana Nimigean, Eudochia Nica, Mărgărina Nimigean, Ana Nica, Vastasia Socaciul, Vărvara Ţâganului, Măriuca lui Şandru, Măriuca Pascari;

Vicov, Victoria Jeşan.

„La paşti, răzeşii fac ouă împistrite”

Un meşteşug aparte, apanaj al răzeşilor bucovineni („La paşti, răzeşii fac ouă împistrite cu tot felul de colori, numindu-le „muncite”, pe când poporul de rând face numai ouă roşe sau roş-alb-galbene” [177]) şi al huţanilor, îl reprezintă încondeierea ouălor, în simbolistici asemănătoare, deşi în cromatici distincte. „Încondeierea ouălor (împistritul, închistrirea sau scrisul), până nu demult apanajul femeilor, este o activitate tradiţională, ale cărei rădăcini se pierd în negura vremurilor. Impresionantă, prin tematică şi culoare, se transmite de la o generaţie la alta. Aşa se face că banalul ou, depăşind „graniţele” bucătăriei, prin estetica şi armonia pe care o capătă, a devenit o adevărată mândrie a populaţiei huţule din satele şi cătunele comunei Moldova Suliţa”.

„De regulă, încondeierea ouălor începe în prima zi a postului Sfintelor Paşti şi se încheie înainte de Săptămâna Patimilor. Bazându-se pe gust, îndemânare şi răbdare, meşterii locului realizează autentice opere de artă. În mod obişnuit, se folosesc ouăle de raţă. Dar se „scrie” şi pe cele de găină (foarte rar), gâscă şi, mai nou, pe ouăle de struţ. În prezent, înainte de a se apuca de lucru, artizanii locului golesc oul de conţinut (cu ajutorul unei seringi), pe considerentul că produsul obţinut se păstrează mai bine în timp.

Pentru încondeiere sunt necesare câteva elemente:

– „chişiţa” („chersca”, „chişniţa” sau „condeiul de scris”), deşi rudimentară, este indispensabilă. În fapt, chişiţa este un beţişor (de 10 cm lungime), în vârful căruia se montează un tub subţire de cupru (de 5-6 mm lungime), având rolul de a menţine ceara lichefiată;

– ceara de albine, care, în timpul lucrului, se păstrează într-o ulcică de

[177] DEŞTEPTAREA, nr. 8/1894, p. 61

lut, introdusă în nisip înfierbântat. Ceara are rolul de a acoperi părţi ale oului, care nu trebuie atinse de culoare. Se folosesc vopselele de culori diferite, în rândul cărora se remarcă culorile roşu, portocaliu, maro, galben şi verde.

În trecut, se foloseau culorile naturale, obţinute pe bază de plante. De exemplu, culoarea galben deschis se obţinea din flori de brânduşă, iar galbenul cărămiziu, din coji de arin, fierte. Galbenul se mai obţinea din coji de ceapă, coajă de pădureţ sau de mălin, fierte la un loc. Pentru a obţine nuanţe şi mai variate de galben, se foloseau păpădia, vârfurile de răchită, florile de sunătoare, cele de sovârf şi frunzele de mesteacăn. Culoarea albastră se obţinea pe seama viorelelor, iar pentru a obţine culoarea verde, se fierbeau, la un loc, coajă de arin, coajă de măr, mugur de pădureţ şi frunze de nuc.

Culoarea roşie are la bază flori de sovârf, cimbrişor, măceş, arin, boabe de călin etc. Pentru a obţine culoarea neagră, era nevoie de coajă şi frunze de arin, fructe de soc şi coajă de corcoduş.

Astăzi, nu se mai folosesc culorile obţinute din plante (decât în situaţii cu totul izolate); locul lor a fost luat de culorile obţinute pe cale industrială.

Revenind la tehnica de lucru, subliniem că, ţinut în mâna stângă, oul se învârte sub vârful chişiţei, care trasează liniile de ceară. Apoi, se introduce, succesiv, în băile de culori dorite.

Motivele desenate pe ou sunt diferite: geometrice (cruci, romburi, zigzaguri, linii drepte, triunghiuri), fitomorfe (ramuri de molid), zoomorfe (mai ales, păstrăvul şi cerbul); indiferent de motive, simetria obţinută este aproape perfectă.

Odată lucrarea terminată, se îndepărtează stratul de ceară, se usucă oul şi, pentru a-i asigura luciul, se aplică o peliculă de lac.

Printre meşterii locului, îi amintim pe Ecaterina şi Dorina Harasemciuc şi pe Vasilică Mechno. În Moldova Suliţa, se constată unele diferenţieri faţă de Ulma, Izvoarele Sucevei sau Breaza.

Din coşul cu bucate din noaptea de înviere nu lipsesc ouăle încondeiate. Apoi, în prima zi de Paşti, potrivit obiceiului, cavalerii ofereau fetelor un ou „închistrit” (pesanche)”[178].

La Breaza, la Benia, la Moldoviţa şi la Brodina, ouă încondeiate de huţance se numesc „krashanky” sau „pysanky”.

[178] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 160, 161

„Geometrismul dreptliniar al ornamentelor populare”

Deşi prin artă populară se înţelege „ceea ce în vorbirea curentă s-ar putea exprima prin meserie”[179], cred că tratarea temei trebuie să înceapă de la doi termeni (străbuni şi strămoşi), pe care nu-i mai folosim corect, datorită deturnării spre perspectivele noastre, deci spre modul de gândire contemporan, în condiţiile în care „nu e recomandabil, când încercăm să examinăm şi să definim mentalitatea popoarelor sau spiritul unei anumite culturi, să pornim la drum cu noţiuni prea condiţionate de perspectivele epocii noastre”[180].

În limbajul curent se face confuzie între „oameni buni şi bătrâni” şi străbuni şi între moşi şi strămoşi. În documentele cancelariilor voievodale, dar şi în folclor, se folosea expresia „oameni buni şi bătrâni”, definind bunicii şi străbunicii din prima generaţie, cei din generaţiile anterioare numindu-se străbuni, până la „un moş” (numit, uneori, şi „bătrân”), „stâlp din care toţi ne tragem”. Moşul este cel mai vechi străbun, care, ieşind din obştea sătească, prin stăpânire de moşioară, devine „stâlp”, deci hotar de neam, în sens familial, şi de moşie. Tocmai de asta se „stâlpea” moşia, stâlpii fiind, în fond, copii fidele ale statuetelor preistorice care o înfăţişează pe Zeiţa Vetrei. De la moş, încolo, încep strămoşii, care sfârşesc, în lumina timpului primordial, cu Adam şi Eva. În documentele voievodale, cu referire la moşii (moşteniri de la… moşi) bucovinene, se vorbea, de pildă, despre o moştenire din „bătrânul Ioniceştilor” (20 februarie 1742), sau despre nişte moşioare, numite „stâlpul lui Drăgşan

179 GOROVEI, ARTUR, *Literatură populară*, p. 138
180 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 362

ce-l ţin Vlădiştii, stâlpul Eneştilor” (29 februarie 1776), sau despre „o moşie din sat… ce o are de la moaşa sa Gaftona, fiica lui Grama” (19 iunie 1727) sau despre răzeşii „Răpteştii (care) au părţi de moşie … de la moşul lor, Ivaşco Ţintă” (20 iulie 1763).

Stâlpul de hotar, de poartă şi de pridvor al casei, toate asemănătoare unei reprezentări preistorice a Zeiţei Vetrei, „Venus din Celei”, deci cu forma capului sugerată de crestăturile în bârnă, care delimitează gâtul, dar în aceeaşi structură a formei cu trupul, reprezintă moşul şi, prin el, strămoşii, deci „geniile frumoase” (Blajinii) şi, implicit, spiritul pământului. Poate că nu întâmplător, în vremea sărbătorilor de primăvară, stâlpii porţii (cândva, şi stâlpii de hotar) se împodobesc cu o brazdă înverzită, în care se înfig rămurele înfrunzite de salcie sau de mesteacăn; poate că este o sugestie, aici, şi spre jurământul „cu brazda în cap”, care implică îndatoriri şi responsabilităţi speciale de la moş şi moaşă (stâlpi) încoace, prin străbuni, bătrâni şi buni. Expresia folclorismului urban „din bătrâni, din oameni buni” trebuie înţeleasă, deci, ca o referire la spiritualitate moştenită doar de la străbunicii cei mai apropiaţi şi de la bunici, nu la o spiritualitate mai veche de „un veac de om”.

Stâlpii pridvorului

Este un lucru stabilit, „cercetătorii artei noastre populare ne spun că geometrismul dreptliniar al ornamentelor populare are o continuitate de-a lungul secolelor, care înapoi, în timp, ne-ar duce până în mileniul doi

sau trei înainte de era noastră. Acest geometrism este de aproape înrudit cu acela al culturii preistorice de tip Halldstatt, care, printr-o ramificaţie, a pătruns şi în ţinuturi vechi greceşti, pe la anii 1000 î.e.n."[181].

Stâlp de hotar

Geometrismul acesta, risipit în tot felul de „înfrumuseţări" de obiecte, cele mai multe influenţate, totuşi, de preluările reciproce de elemente între culturile etnice aflate în contact, se păstrează aproape

---

181 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 388

intact doar pe ouăle încondeiate, pe ornamentaţia porturilor populare, a cusăturilor şi a ţesăturilor, dar şi pe semnele tainice, dar benefice, cioplite în lemn, odată cu construcţia casei tradiţionale.

Un astfel de simbol (cumva totemic), cioplit pe grinda-meşter, în 1841, a fost descoperit, de curând, la Breaza, în casa durată de Ioan Golembiovschi, fratele lui Tănase şi, deci, unchiul lui Iraclie Porumbescu,

artistul anonim fiind, probabil, huţul. Dar simbolistica huţulă şi de pe ouăle încondeiate este identică cu simbolistica românească, dovadă că doar huţulii şi valahii au păstrat, în Bucovina, cu încrâncenare, simbolistica străveche.

Grinda de la Breaza are trei totemuri preistorice, din care doar unul contaminat cu elemente creştine, cel în care apare semnul Cerului, crucea, dar în alungire creştină şi însoţită de litere ale unei sfinte simbolistici creştine.

Totemul vine din timpul zodiacal al Taurului (Moise, în fond, când distrugea „idolul" taurului şi anunţa timpul Peştilor, folosiţi de creştini, în primele secole, ca semn de recunoaştere, anunţa ieşirea din căsuţa zodiacală a Taurului), partea superioară a pătratului (dreptunghi, în cazul de faţă, datorită alungirii crucii) fiind marcată de coarnele de taur, însemn zodiacal, dar preluat, în multe culturi, şi ca simbol războinic al lui Anu, deci al Cerului.

Căsuţa zodiacală (pătratul, şi ca cetate cerească, dar şi ca „ţară sfântă", deci cu simbolistică multiplă) include, în stadiul continuităţii, şi Timpul (cele două coarne de cerb ale lui Cernunos, ataşate unei inimi – inima fiind simbolul timpului şi în calendarul lunar, datorită tic-tacului ei nestăvilit), dar şi cei doi aştri cereşti, în mişcare, Soarele (spirala spre dreapta) şi Luna (spirala spre stânga), ambele şi cu simbolistica frânghiei („camila" biblică, odgonul) , deci ale lanţurilor îngheţului şi dezgheţului, dar ca efect al „logodnei cosmice", deci al veşnicei „împletiri" a timpului lunar cu cel solar (sugestia mărţişorului).

Nu lipsesc nici cele două porţi solstiţiale, cea a părinţilor (pitryana sau pitar-yana), aflată la baza căsuţei zodiacală şi închipuită drept succesiune de iniţieri astrale (triunghiuri suprapuse, cu unghiul în sus), şi cea a zeilor (deva-yana), închipuită ca un şir de culmi muntoase (în ornamentaţiile târzii, triunghiurile vor fi înlocuite cu spirale scurte, „vălurite", de unde şi explicaţia populară desacralizată de „apă").

Întregul totem, ca şi oul încondeiat, are trei planuri iniţiatice, care întrupează ordinea celestă, reluată şi de ordinea terestră, toate asumate iniţiatic, inclusiv cel al paradisului terestru, care consacră lumea cunoscută (cerul înstelat, Ur Anu), lumile necunoscute fiind determinate de Cerul Apropiat, Deaus (cerul zilei) şi de Cerul Îndepărtat (Cernunos, deci

Timpul), cel care marchează şi poarta solstiţială a zeilor, deva-yana. În vremelnicie se intră, deci, din veşnicie, prin poarta solstiţială a părinţilor, iar întoarcerea în veşnicie se face prin poarta solstiţială a zeilor.

Al doilea simbol de pe grinda-meşter de la Breaza este cel al Timpului, coarnele de cerb încadrând inima (Sfântul Graal, de regulă simbolizat de romb), Graalul definind dubla natură, cerească şi pământească, a Omului Sfânt (ctisti sau druid, cum era numit în tracă şi în celtică), Iisus Cristos – în cultura creştină.

Al treilea simbol, care seamănă cu semnul infinitului, este, cum o demonstrează şi un mozaic străvechi, al Timpului zodiacal al Peştilor, Timp care avea să urmeze, cum se şi sugestionează în succesiunea de simboluri, după Timpul zodiacal al Taurului.

Într-o plauzibilă traducere, cele trei totemuri de pe grinda-meşter

a Porumbeştilor brezeni ar spune cam aşa „Lumea cunoscută, prin voia Timpului, părăseşte căsuţa Taurului şi se îndreaptă spre Peşti”. Dacă ne reamintim de zicerea lui Iisus, prin care se vestea „omul cu ulciorul”, deci Timpul zodiacal al Vărsătorului, traducerea schematică se justifică, mai ales că şi semnul zodiacal, de pe mozaicul din vremea lui Moise, reprodus mai sus, are simbolul zodiei Peştilor în gura unui vas, care va lăsa, odată şi odată, conţinutul să curgă.

O traducere, totuşi, a totemurilor preistorice este imposibilă, pentru că nu au cuvintele capacitatea de a cuprinde simbolul în toată deplinătatea lui. Cuvintele sunt desluşiri ale gândirii logice, iar simbolurile sunt anterioare acestei gândiri, sunt metafizică.

Oul cosmic, numit, prin degenerescenţă, ou încondeiat, are, de asemenea, trei planuri, cel al vremelnicei lumi cunoscute fiind încadrat, aidoma simbolisticii dintr-un alt mozaic din vremea lui Moise (un calendar lunar), de cele două porţi solstiţiale, marcate de Lună şi de Soare (spiralele spre stângă şi spre dreapta).

Calendarul lunar, prezent pe ouăle încondeiate, are, precum cel din mozaic, opt luni, opt petale, desenate fie sub formă de inimă, fie cu trimiteri directe spre „floarea vieţii”, care nu este altceva decât o concreteţe a Timpului. Viaţa înseamnă Timp. Indiferent cum este închipuită, în ornamentaţia populară, floarea înseamnă primul calendar al omenirii, deci regulile obligatoriu de respectat, sub autoritatea Timpului.

Şi oul cosmic, dar şi calendarul rural, explică afirmaţia lui Strabon, referitoare la „stolurile de lebede”, care, odată cu răsăritul Pleiadelor şi cu debutul primului an nou al omenirii, soseau la Pyroboridava (lângă Tecuci) şi fermecau, cu cântecul lor, şi Universul, dar şi Pământul.

În calendarul lunar, crucea dreaptă (solstiţială), simbolizând cerul zilei, se intersectează cu „crucea Sfântului Andrei” (oblică, echinocţială – simbol al vremelniciei), care nu este altceva decât „Crucea Nordului”, cum mai era numită Constelaţia Lebedei, aflată, la începutul lunii mai, deasupra meridianului locului. Prin urmare, „stolurile de lebede”, menţionate de Strabon, nu pot fi decât grupuri de câte şapte fecioare, simbolizând cele şapte stele vizibile din Constelaţia Lebedei (desenate ca fecioare îmbrăcate în alb), deci cele şapte zile ale săptămânii, iar cântecele lor, cu care fermecau Universul nu pot fi decât colindele lunare, care, conform aceluiaşi Strabon, s-au mai numit „peanurile tracilor” sau „imnele Titanilor” (în capitolul dedicat colindelor, se va vedea de ce).

Spiralele aveau, în vechime, şi sugestia explicită a simbolului rotirii Soarelui (zvastica spre dreapta) şi a rotirii Lunii (zvastica spre

stânga), ulterior spirala simplă, spre dreapta sau spre stânga, fiind simbolul Soarelui sau al Lunii în mişcare.

Simbolurile rotirii Soarelui şi a Lunii, în epoca Bronzului Mijlociu[182]

Între cele două porţi solstiţiale, oul încondeiat încadrează hora oamenilor sfinţi (romburile), prin care se arată „părinţii", semnul „X" (crucea Sfântului Andrei, neîncadrată în romb, deci fără dublă natură), dintre romburi, însemnând, în scrierea preceltică „P", de la „pitr" sau „pitar", deci părinte.

Hora ritualică a oamenilor cu dublă natură (întâlnită şi pe ceramica din epoca Bronzului Mijlociu, cultura Wietenberg), cerească şi pământească, anulează Timpul, în sensul vieţii veşnice, care de ritual, de hora ritualică ţine.

Hora ritualică, pe ceramică Wietenberg[183]

182 COMPLEXUL MUZEAL BUCOVINA, *Comorile tracilor*, Suceava, 2007
183 COMPLEXUL MUZEAL BUCOVINA, *Comorile tracilor*, Suceava, 2007

Hora ritualică, aşa cum a descris-o şi Cantemir, este Solară, când se săvârşea în cerc, şi Lunară, când se săvârşea înşiruit într-o sinusoidă.

Cele trei planuri ale oului încondeiat reprezintă iniţierea în peşteră (partea de jos, simbolizată şi de triunghiul cu unghiul în jos, dar şi de semisfera cu deschiderea în sus), iniţierea în Timp, deci în lumea cunoscută, prin horă ritualică, şi iniţierea pe munte, în astral (triunghiul cu vârful în sus sau semisfera cu deschiderea în jos, precum un corn al abundenţei). Horele solare şi lunare au menirea de a apropia cele două semisfere, care tânjesc una după cealaltă, până la a deveni întregul ce-am fost, până ce „sabia lui Apollo" (Soarelui) ne-a despărţit în două jumătăţi.

Simbolistica totemică şi simbolistica pur cosmică a oului încondeiat („Săteanul nostru ştie el cum s-a format lumea, dintr-un ou cosmic"[184]) s-au risipit, s-au disipat, au degenerat, de-a lungul veacurilor, în ornamentaţii, deci în banalităţi estetice, încântătoare („fier de plug" şi „talpa gâştii" pentru simbolurile Trinităţii, „grapă" pentru enigmatica literă preceltică „gn", „cruciuliţă" pentru simbolul cerului apropiat, „zig-zag" pentru simbolul Timpului, „ape" pentru cele două porţi zodiacale, „spirale" pentru mişcarea celor doi aştri cereşti etc.), dar fără mesaj metafizic. Tehnicile străvechi de „încondeiere", de scriere simbolică, s-au păstrat şi în înfrumuseţarea costumelor, ţesăturilor, vaselor, lăzilor cu zestre etc., dar iniţierile în transmiterea şi citirea mesajelor s-au pierdut. Oul încondeiat reprezintă, fără îndoială, prima carte religioasă a omenirii, din care derivă, prin regionalizări şi istoricizări (argumentarea sacră a statalităţilor), toate cărţile sfinte ale omenirii, şi ele mai fără mesaj, dar cu o banalitate estetică a pildelor înduioşătoare.

Simbolistica „folclorică" a satului est-european este singura care mai păstrează întreg patrimoniul sacru al culturii boreale, dar fără să conştientizeze, din pricina orgoliilor secesioniste ale naţionalismelor excesive, ce tezaur de sacralitate moşteneşte.

Toată simbolistica sacră se desfăşoară, în elemente disparate din punct de vedere metafizic, dar unitare în plan estetic, şi pe costumele românilor şi ucrainenilor, costumele, ca şi ouăle încondeiate, ca şi ciopliturile în lemn, argumentând încă o dată, dacă mai era nevoie, temeinicia afirmaţiei lui Staufe-Simiginowicz, din 1852, despre „aceste

[184] GOROVEI, ARTUR, *Literatură populară*, p. 100

două popoare, (care) au trăit ca unul singur”. Practic, dincolo de unele specificităţi recente (bundiţa cu dihor, la români, şi câteva ornamentaţii ruseşti, la ucraineni), portul românilor şi al ucrainenilor din judeţul Suceava şi din regiunea Cernăuţi este aproape identic, influenţele şi împrumuturile portului românesc (croi şi cromatică) asupra rutenilor şi huţulilor din judeţul Suceava, precum şi cele ale portului ucrainean autentic asupra celui românesc din regiunea Cernăuţi având drept consecinţă o incredibilă unitate, care anulează frontierele de orice fel între „aceste două popoare, (care) au trăit ca unul singur”.

Chiar şi simbolistica dansului, la români şi la ucraineni, în hore solare (horele sau muzele fiind fiicele timpului) este aceeaşi, în cazul datinilor autentice, necontrafăcute voit sau întâmplător.

Şi mai există, sub aura acestui port popular cu rădăcini comune în datina primordială, cea din vremurile imemoriale, în care Anul Nou începea în prima decadă a lunii mai, odată cu răsăritul Pleiadelor, şi o atitudine plină de măreţie, şi la români, şi la ucraineni, o demnitate plină de seninătate, de lumină, de îndumnezeire.

Regiunea Cernăuţi şi judeţul Suceava, prin românii şi ucrainenii din satele celor două componente ale provinciei istorice Bucovina, moştenesc o spiritualitate comună, exprimată, cale de veacuri, bilingv. În materie de tipologia aşezărilor, construcţia caselor, ocupaţii, artă casnică, datină, tradiţii şi obiceiuri, „aceste două popoare, au trăit ca unul singur”, iar pe temelia durabilă a acestui trecut trebuie să învăţăm să ne zidim viitorul.

„Poporul lui frunză-verde”

Odată cu inventarea termenului „folk-lore” („ştiinţa poporului”) şi cu propunerea lui, în 22 august 1846 (revista londoneză „Athenaeum”), drept titulatură pentru o nouă ştiinţă, o adevărată arheologie a spiritului, manifestat în „antichităţi populare”, arheologul William J. Thomas a aruncat pe scena filosofiei culturii un adevărat măr al discordiei, pentru că, în afară de scandinavi şi de răsăriteni, care au adoptat termenul şi sugestia ştiinţifică fără rezerve, toate celelalte culturi europene au avut obiecţii serioase, mai întâi din pricina limitării zonei de cercetare la nivelul păturii sărace, excluzând târgul şi oraşul, dar şi celelalte pături sociale, apoi de statutul de creaţie sau de dat, prin străveche iniţiere („elementele tradiţionale conservate”[185]), al folclorului, rolul ruralităţii fiind doar acela de conservare a unui dat primordial (datină, deci, cuvânt care doar în limba noastră mai supravieţuieşte). Foarte curând după aceea, prin extinderea activităţii de cercetare şi asupra modului de viaţă rurală, şi asupra condiţiilor de locuire, a ocupaţiilor şi a meşteşugurilor, ajungându-se, la „caracterizări de grupuri etnice sau părţi din aceste grupuri”, ceea ce constituie, în fond, esenţa „etnografiei speciale sau descriptive”[186]. Oricum, ba prin basculări spre dat şi păstrat, ba prin exacerbări nuanţate ale spiritului creator colectiv („Prin operă colectivă nu trebuie să înţelegem operă făcută în comun”[187]), pare să se fi ajuns la un numitor comun, „tradiţia populară, în accepţia cea mai largă a cuvântului, cuprinzând, astfel, tot ceea ce se transmite prin popor din veac

185 GOROVEI, ARTUR, *Literatura populară*, p. 117
186 Ibidem, p. 117
187 Ibidem, p. 118

în veac"[188], prima atitudine critică românească, în domeniu, fiind luată de Hasdeu, în 1867, în prefaţa colecţiei de „Basme, oraţii, păcălituri şi ghicitori" a lui I. C. Fundescu.

Hasdeu, cea mai dinamică inteligenţă pe care a avut-o, vreodată, poporul român, intuieşte datul european comun din care se trag literaturile populare, toate „adăpate din fântânele unui instinct virginal" fiind „vastă şi confuză, ca tot ce este primordial"[189]. Şi tot Hasdeu, fermecat de „admirabila „frunză-verde" din capul mai tuturor cântecelor poporane române"[190], răscoleşte, aidoma unui arheolog împătimit, toate răzoarele istorice ale civilizaţiilor şi ale culturilor europene, dar fără să fi aflat niciodată de ce am fost şi suntem noi, românii, „poporul lui frunză-verde", pentru că nu a avut norocul să afle despre legătura aproape identitară sau cel puţin complementară dintre rostire şi vegetaţie, prin „tracul Pean, cu ierburile şi cântecele lui vindecătoare"[191], o legătură atât de lesne identificabilă în descântece şi vrăji, mai ales.

Şi Alecsandri intuise în literatura populară cioburile unui dat sacru, fără să pledeze public, dar sfătuindu-l pe Iraclie Porumbescu, în vara anului 1848, la Horecea şi la Cernăuţi: „Cearcă, caută, ascultă şi întreabă de atari tradiţiuni între poporul din care eşti, în care trăieşti şi, mai ales, în care şi cu care, ca preot, vei trăi. Tot de ce, de ce din ce în ce mai mult te-i îndulci de mărgăritarele preţioase şi încântătoare ce le are poporul nostru strânse la sânul său. Şi acele mărgăritare preţioase şi într-adevăr fermecătoare sunt poezia neamului românesc. Cel mai scurt cântec, cea mai mică povestire să nu o bagatelizezi, să nu o ignori, să o scrii; ele sunt ori frânturi din întreguri mai mari, ori conţin aşişi în sine însuşi un întreg sintetic, pe care analiticul îl va desfăşura şi dezlega – drept ca sticla camerelor obscure"[192].

Accentul excesiv pus pe „literatura populară", pe această „vană „literatură", cum a devenit, printr-o degenerescenţă, datorată cursului descendent al ciclului uman, poezia având, la începuturi, un veritabil

---

188 GITTEE, A., apud Gorovei, Artur, op. cit., p. 109
189 HASDEU, B. P., *Studii de folclor*, p. 26
190 Ibidem, p. 37
191 PROCLOS DIN LYCIA, *Antologia poeziei eline*, p. 232
192 PORUMBESCU, IRACLIE, *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, p. 76

caracter sacru”[193], contribuie la desacralizarea datinii, tradiţiei şi obiceiului, toate cu un dublu caracter, calendaristic şi şamanic, exprimând, în fond „adeziunea… la unul sau altul dintre scenariile mitice, la una sau la alta dintre imaginile exemplare”[194], adeziunea manifestându-se prin cântec, prin dans, prin rostiri ritmice, prin ritualuri de purificare (foc, apă, ierburi), prin travestiri cosmice (măştile sunt numai şi numai zodiacale, nicidecum animaliere!), deci printr-un ansamblu de expresii ale spiritului, de simboluri sacre imateriale. Fără caracterul calendaristic (neostenita confruntare cu Timpul) şi fără un spirit şamanic, încredinţat obştii, pentru a se apăra sau a birui singură, datina, tradiţiile şi obiceiurile nu ar fi supravieţuit, dovada constituind-o cotemporaneitatea satelor din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava, în care tradiţia, deja desacralizată, a dispărut, supravieţuind, ici şi colo, doar obiceiul şi, mai ales, folclorul de club sau de cămin cultural, deci un spectacol muzical-coregrafic scenic agreabil sau de-a dreptul plictisitor. În lumea satelor, cuvântul şi, în general, textul liric, nu a existat niciodată în afara ritualului, iar relicvele cele mai apropiate de autentic au fost şi rămân blestemele, vrăjile şi descântecele, deci texte difuze şi aparent fără logică, simbolistica lor fiind „anterioară gândirii umane”[195]. „În privinţa aceasta ne poate servi ca punct de reper un vechi document literar german, dinainte de anul 1000. ne referim la aşa-numitele „Merseburger Zauberspruche” (Descântecele de la Merseburg), care cuprind formule ca şi descântecele ce se mai găsesc şi astăzi în satele noastre. Formule ca: „să se adune os la os, sânge la sânge” etc. se utilizau în vrăji, evident, şi acum o mie de ani, şi deci şi acum trei mii de ani”[196].

Şi în domeniul filosofiei culturii a fost creat un nou „domeniu ştiinţific”, noologia, care preia statutul folclorului de „cunoaştere trăitoare”, dar este „ordinea spirituală a lumii mutată în cuvântul explicativ, în concepte clare şi în raţionamente bine închegate”[197], noologia intrând în conflict, încă din start, cu principalele dimensiuni a ceea ce s-ar numi

193 GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 71
194 ELIADE, MIRCEA, *De la Zalmoxis la Gengis-Han*, p. 208
195 GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 55
196 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 388
197 BĂDESCU, ILIE, *Noologia*, p. XXVI

folclor, respectiv rădăcinile „adăpate din fântânele unui instinct virginal" şi dimensiunea „vastă şi confuză, ca tot ce este primordial"[198].

Conform noologiei, această ştiinţă care consacră teza că „ordinea spirituală nu este un dat al vieţii, ci un dar al ei, o virtualitate" şi care îşi propune să înceapă, în plan sociologic, cu „studiul actelor trăitoare, în şi prin care omul se întâlneşte cu ceilalţi tocmai pentru că şi ei sunt trăitori şi astfel se găsesc deja acolo, în acelaşi loc spiritual cu el"[199].

Dar indiferent de ştiinţele care-şi dispută moştenirile de spiritualitate ale neamurilor, şabloanele de gândire sunt aproape identice. Astfel, „datina vine din ceea ce este dat, un lucru exterior, gata făcut şi constatat obiectiv. În conţinutul său intră, social vorbind, ideea de moştenire, adică de trecere şi legătură între generaţii", „obiceiul înseamnă deprinderea"[200], factorul dinamic revenind tradiţiei, în cadrul unei reformulări, în care „obiceiul este un fapt îndelung repetat, exprimat în forme moştenite din bătrâni", dar şi „un act social, care dă viaţă şi actualizează datinile" [201].

În alte definiri, „tradiţiile sau cutumele sunt modalităţi comportamentale obişnuite şi practicate de multă vreme"[202] sau „ceva ce se păstrează din trecut în prezent, fiind transmisă şi rămânând activă şi acceptată de către cei care o primesc şi care, la rândul lor, o transmit mai departe"[203].

Datina, într-adevăr, este un dat, o creaţie sacerdotală (Solomon, dar şi Siegfried susţineau că înţeleg „limba păsărilor", a îngerilor, „limba iluminării", numită „luga suryanyya", deci „limbajul ritmului"[204]), încredinţată, ca tradiţie (ansambluri de ritualuri divinatorii calendaristice – „adeziunea la unul sau altul dintre scenariile mitice", cum formula deja citatul Eliade), prin ritualuri iniţiatice de tip şamanic, şi devenită obicei prin preluarea subconştientă de practici ritualice şi divinatorii care apără şi ajută. Obiceiul, spre deosebire de tradiţie, este deposedat

---

198 HASDEU, B. P., *Studii de folclor*, p. 26
199 BĂDESCU, Mircea, *Noologia*, pp. XXVI, 161
200 BERNEA, ERNEST, *Introducere teoretică la studiul obiceiurilor*, pp. 380, 381
201 BERNEA, ERNEST, *Introducere teoretică la studiul obiceiurilor*, p. 381
202 MIHĂILESCU, ION, *Sociologie generală*, p. 60
203 POUILLON, JEAN, *Dicţionar de etnografie şi antropologie*, p. 673
204 GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, pp. 60 şi 71

de iniţiere şi tocmai de asta a şi devenit, încet, încet, doar un spectacol, fără nimic sacru în el.

Datina ar fi fost creată, conform filosofilor culturii, de Spiritul Divin şi încredinţată popoarelor prin intermediul iniţiaţilor. „Poporul conservă, fără a înţelege, frânturi ale tradiţiilor vechi, aparţinând unui trecut atât de îndepărtat, încât devine imposibil de delimitat, fiind, din această cauză, asociat obscurului domeniu al preistoriei; el îndeplineşte, prin aceasta, funcţia unui soi de memorie colectivă, mai mult sau mai puţin subconştientă, al cărei conţinut este clar venit din altă parte”[205]. „Folclorul, fiind constituit în mod esenţial din elemente aparţinând unor tradiţii stinse, reprezintă inevitabil un act de degenerescenţă în raport cu ele”, chiar şi în condiţiile în care un text liric şi o nouă frazare muzicală par să atingă perfecţiunea, din perspectiva sistemului contemporan de valori. Un poem, în sine, un cântec în sine, abia compuse, oricât de valoroase ar fi, nu înseamnă tradiţie şi, cu atât mai puţin datină, deşi pot deveni obicei, funcţie de procentul de divertisment pe care îl conţine.

Obiceiurile, adică obişnuinţele prin care „poporul conservă, fără a înţelege, frânturi ale tradiţiei vechi”[206], reprezintă, fără îndoială, stadii de degenerescenţă, în raport cu datina, deci cu „tradiţia primordială”[207] (datul, cum o numeşte Guenon), cea care, pe lângă faptul că etalează „amprentele unui stil” (câmpul stilistic şi, în fond, primul fapt stilistic)[208], că evoluează în cadrul unei mitologii proprii, dar din ce în ce mai neînţeleasă („Mitologia devine destinul unui popor”[209], dar şi „triumful asupra propriului destin”[210]), dă expresie unei anume şi inconfundabile adeziuni la mit, iar „adeziunea unui popor la unul sau la altul dintre scenariile mitice, la una sau la alta dintre imaginile exemplare, spune mai multe despre sufletul lui profund decât un mare număr de întâmplări istorice”[211].

Tradiţia primordială sau datina, cum se numeşte la români, s-a

205 Ibidem, p. 37
206 Ibidem, p. 37
207 Ibidem, p. 26
208 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 377
209 Ibidem, p. 385
210 ELIADE, MIRCEA, *De la Zalmoxis la Gengis-Han*, p. 261
211 Ibidem, p. 200

menţinut şi se menţine, tot mai drapată în elemente ale tradiţiei creştine, prin obiceiuri, deci prin ceea ce, printr-un termen impropriu şi limitativ, în ciuda aparenţei de exhaustiv, se numeşte folclor. E drept, mult mai conservatori fiind şi mai puţin atinşi de „această dezvoltare materială, care durează de mai multe secole şi care a luat un ritm din ce în ce mai accelerat… însoţit de o regresie intelectuală imposibil de comparat”[212], locuitorii satelor est-europene şi, mai ales, cei ai satelor de munte, vlahii şi huţulii, au păstrat, neconştientizate, dar ca instinctuală „recuperare ritualică a Timpului original”[213], conform dezarmantului imbold al lui „aşa am apucat”, anumite elemente de „scenarii mitico-rituale”, de „fragmente mitologice şi ritualuri dispărute”[214], dar datina, cea care a generat obiceiurile, ne rămâne încă necunoscută, datorită capacităţii noastre metafizice deja epuizată de şabloanele savantlâcului, care ne determină „să tratăm cu dispreţ drept „superstiţii” tot ceea ce nu înţelegem”[215], şi locuţiuni, şi calendare, şi ritualuri, şi simbolistică.

Cercetate doar de lingvişti (L. Săineanu, I. A. Cancrea, Iorgu Iordan, Stelian Dumistrăcel, Gheorghe Colţun etc.), frazeologismele sau „locuţiunile”, cum le numea Eminescu, stabilindu-le şi calitatea de „zestre naţională a limbii”, încriptează anumite detalii ale datinii sau doar marchează momente ale devenirii ei.

Datina datează „de când lumea şi pământul”, „din moşi-strămoşi”, „de când cu lupii albi” (totem dacic), în vreme ce unele obiceiuri durează doar „din vremea lui han-tătar” (Kutlubuga sau „Bourul Norocos”) sau chiar mai de curând, „de când nemţii cu coadă” (vremea ocupării Bucovinei). De atunci, din „vremea vremii”, au trecut multe „veacuri de om”, iar „regulile de lângă râul cu apă” (tradiţia primordială, cum o numea Guenon), cele care întregesc datina, „s-au dus pe apa sâmbetei”.

*

Obiceiurile, în marea lor majoritate, îşi au rădăcina în datina străveche, în ritualurile simbolice şi care operează cu simboluri, fără să pună prea mare preţ pe enunţul lingvistic şi, tocmai de aceea, cu o zestre

---

212 GUENON, RENE, op. cit, p. 9

213 ELIADE, MIRCEA, op. cit., p. 27

214 Ibidem, p. 7

215 GUENON, RENE, op. cit., p. 73

tulburătoare de imagini literare, deşi, în ceea ce numim folclor, „ţăranul nu reprezintă atât o „clasă” socială sau o treaptă în ierarhia economică a civilizaţiei, cât este, mai cu seamă, o fază a omului cultural”, tendinţa ultimului veac fiind aceea de a concluziona cum că „ţăranul este expresia vie, pitorească şi exclusiv autohtonă…”[216] a datului iniţial, zonificat nu prin creaţie, ci prin repertoriu, deci prin aderenţă degenerativă la scenarii mitice străvechi.

În istoria folcloristicii, şi la români, şi la ucraineni, au fost ignorate, de regulă, originile, iniţierile, ceea ce a fost dat şi când anume s-a produs acea înzestrare, optându-se pentru două sisteme de valori temporale, unul, care ţine de ciclul cosmic şi celălalt, care ţine de ciclul vieţii omului.

Primele clasificări ale patrimoniului îndătinat al fiecărui popor, înveşnicit prin tradiţii şi retrăit prin obiceiuri, s-au făcut sub aura poeziei, care era, iniţial, doar o componentă a ritualului, dar a devenit, prin receptare culturală, însăşi esenţa ei. Idealizări de genul „precum la celelalte popoare, tot aşa şi la Români, literatura începe cu poezia poporană, care oglindeşte întreaga dezvoltare intelectuală a poporului, din prima fază a existenţei sale, şi o exprimă într-un mod potrivit. Această stare primitivă, deci, a fost foarte favorabilă naşterii poezie populare, căci omul, înainte de a cugeta, simte sentimentul şi-l exprimă în formă poetică”[217], abundă în trufii naţionaliste, şi la români, şi la ucraineni, care văd ceea ce vor să vadă în lirica păstrată de ruralitate, adică o temelie a spiritualităţii neamului lor. În cadrul aceloraşi popoare, datina, deci patrimoniul iniţiatic european, păstrat doar de popoarele est-europene şi, mai ales, de cele cu importante fragmente de populaţie în munţi, fiind interpretată doar ca valoare poetică şi, pe deasupra, creatoare, este provincializată, cioburile, frânturile de memorie sacră (decadenţele care supravieţuiesc aproximativ prin obicei) fiind considerate valori cultural-istorice locale, aprig zonificate pe pământul bătătorit şi infertil al dogmaticei definiţii „vetre folclorice”, deci teritorii geografice restrânse, care menţin, cu fireşti înstrăinări, patrimoniul iniţial al civilizaţiei europene boreale.

Asupra datului iniţial, mai ales din zonele agrare, s-a mai năpustit,

[216] HAYECK, MEL, *Consideraţii filosofice asupra legendei populare*, p. 2
[217] JUNIMEA LITERARĂ, nr. 2, 3 şi 4/1909, pp. 74-79

în afară de uitare şi de superficialitate, cu rezultate mult mai spectaculoase, decât în zonele munteneşti, tradiţia creştină, biserica asimilând şi denaturând, nu în spirit creştin, pentru că, după cum spune Preafericitul Augustin, acelaşi era spiritul şi în vechime, ci în spirit bisericesc, cioplind propriul calendar peste calendarul cosmic îndătinat, dar fără a-l putea şterge şi distruge definitiv pe cel milenar.

Obiceiurile care ţin de tradiţia primordială şi cele care ţin de tradiţia bisericească sunt, fără îndoială, la fel de valoroase şi ambele constituie patrimoniul nostru, al est-europenilor. Importante sunt şi obiceiurile laice, care nu vin din vreo datină, ci din nevoia naturală a omului de a petrece şi de a se dezvălui pe sine, în faţa posterităţii lui, nu aşa cum a fost, ci cum ar fi dorit să fie, şi prin fapte, dar şi prin dragoste. Chiar şi legendele, care reprezintă prime creaţii obşteşti, pe fond mitic, deci un fel de obiceiuri întemeiate („îngâmfarea şi înălţarea peste ceea ce suntem", cum spunea Xenopol, în 1871, la Putna), ţin, totuşi, de această nevoie a dezvăluirii de sine, şi asta pentru că ele, şi obiceiurile, şi „legendele, cu lumea lor dramatică şi plină de tâlcuite întâmplări, reprezintă un tip de plăsmuire, în care elementele naturii primesc, printr-un joc fantezist, o umanizare estetică a lor. Aşa se face că, în concepţia poetică populară, soarele şi luna au fost fraţi, ce s-au iubit cu ardoare; anumite flori şi paseri sunt metamorfozele dramatice ale unor personagii, închipuite şi acestea. Motivul real, de la care pleacă povestea din legendă, nu mai poate fi surprins decât în deznodământul acestui joc creator, în care se complace desfăşurarea ei pur imagistică"[218].

În cazul particular al Bucovinei, frânturi diferite de datină ancestrală s-au păstrat, într-o incredibilă complementaritate, şi la români, şi la ucraineni, dar şi unele, şi celelalte, sunt aparent greu de identificat, câtă vreme vom stărui să judecăm tradiţia după calapodul „ştiinţific" al demersului folcloric. Un exemplu cât se pare de edificator este cel al jocurilor cu măşti, Malanka (termen slav, care glorifică luna mai). În colindele româneşti, florile de măr şi de păr, specifice începutului lunii mai, sunt ale d'Albei, deci ale Lunii (conform unei superbe demonstraţii, în paralel cu colindele provensale, făcută de Ioniţă Bumbac şi despre care am vorbit). Ucrainenii au fiul pământului, Luna, şi o fiică, Primăvara sau

[218] HAYECK, MEL, *Consideraţii filosofice asupra legendei populare*, p. 2

Mai, au şi dragostea cosmică imposibilă, dar şi eliberarea Primăverii Mai de către Soare (în mitologia română, mai, în identitate comună cu Alba, este Crăiasa Zăpezii Eftepir, adică Luminoasa sau Alba, transformată în mesteacăn de zânele geloase şi, apoi, transformată de Soare în Crăiasa Zăpezii, cu palat celest deasupra nourilor).

Cele două reminiscenţe, însumate şi desluşite reciproc, fac trimitere directă la ritualurile din prima decadă a lunii mai, dedicate răsăritului Pleiadelor, la începuturile omenirii, atunci când Anul Nou, după cum mărturiseşte Polybios, atunci începea, ritualuri descrise de Hecateu Abderida, de Diodor Sicul şi de Strabon, şi la care am făcut deja referire.

Spiritualitatea rurală a fost împărţită şi, desigur, riguros delimitată la români, mai întâi de Vasile Alecsandri, poetul fascinat de eseul „Poesia poporală" al lui Alecu Russo, Alecsandri grupând colecţiile de poezii, culese de prin sate, în două broşuri[219] şi opinând că poezia poporană s-ar împărţi în trei clase, „Cântece bătrâneşti" sau „Balade", „Doine" şi „Hore".

Totul unitar al datinii avea să fie fărâmiţat, apoi, şi de Grigore Tocilescu, în şapte categorii, respectiv „Colinde" sau „Coliande", „Balade" sau „Cântece bătrâneşti", „Doine", „Cântece de lume", „Hore şi cântece de joc", „Satire şi cimilituri" şi „Descântece". Întâlnim, în această clasificare şi un dat primordial (colindele, doinele, horele şi descântecele), dar şi un patrimoniu laic (baladele sau cântecele bătrâneşti, compuse de

[219] ALECSANDRI, VASILE, *Poezii populare, balade şi cântece bătrâneşti*, 1859, 1862

cobzari[220] sau de cimpoiaşi[221], cântecele de joc, satirele şi cimiliturile), într-un amestec deloc întâmplător, ci premeditat şi din imbolduri naţionaliste, dar şi din smerenii ortodoxe exagerate.

O altă clasificare, datorată omului total al culturii române, Bogdan Petriceicu Hasdeu, care lua în calcul o literatură română cu autor colectiv, impune trei genuri, cel poetic (în care include, cu ignorarea specificităţii tradiţiilor, Cântecele bătrâneşti, Doina, Colinda, Hora – adică strigăturile, Vicleimul, Descântecele şi Oraţia, prin „Vicleimuri" înţelegând doar formulele de „teatru popular" nu şi cântecele menite distrugerii colindelor), genul aforistic (cu Proverbe, Ghicitori şi frământări de limbă, şi Idiotisme) şi genul narativ (cu „Tradiţiunea", cum numea el, ca şi Simion Florea Marian, Legenda, „Anecdota", deci snoava, şi „Basmul").

Spiritul acesta „literar" de clasificare se menţine şi astăzi, printr-un dogmatism „ştiinţific" ucigător pentru memoria lui Lucian Blaga, Nicolae Densuşianu, Vasile Lovinescu sau Mircea Eliade, ca să nu mai luăm în calcul şi pe filosofii culturii din întreaga lume, între care rămân veşnici vii şi cei patru români abia numiţi.

Dezminţit de Sabin Drăgoi, printr-o lucidă analiză, care propunea, în 1938, doar „două mari categorii", funcţie de natura datinii, în

---

220 SBIERA, I. G., *Mişcări culturale şi literare / la /Românii din stânga Dunării...*, p. 273: „Cronicarul polon Matei Strykowski încă ne povesteşte că el însuşi a văzut şi auzit, când călătorea prin Moldova, Ardeal şi Ţara Românească, în anul 1574, cum, prin adunările poporale de acolo, se celebrau faptele oamenilor mari şi renumiţi, prin cântece cu acompaniere de vioare, alăute, cobze şi harfe, şi că păturile de jos ale poporului se desfătau peste măsură, ascultând glorificarea vitejiilor marilor lor principi şi voinici. / În special, ne spune că Moldovenii şi Muntenii cântau, şi pe atunci, pe la ospeţele lor, despre vitejiile lui Ştefan cel Mare, un cântec, acompaniat cu alăuta, al cărui cuprins îl şi citează. / Acest cântec, păstrat până astăzi în popor, l-a cules marele nostru poet, Vasile Alecsandri, şi l-a publicat în colecţiunile sale de poezie poporană, sub titlul de „Cântecele lui Ştefan Vodă"

221 URECHE, GRIGORE, *Letopiseţul…*, p. 130: „Aşa, după ce s-au aşezat la domnie Aron vodă (1591), nu-i era grijă de altă, numai afară de a prădarea şi dinlăuntru, nu să sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiaşi, carii îi ţinea de măscării!"

prima categorie intrând „a) colindele, b) bocetele, c) cântecele de nuntă, rămăşiţe de culturi divine, obiceiuri antice, mărturii a unor credinţe religioase străvechi şi superioare, proba neîndoielnică a unei culturi bătrâne de milenii" iar în a doua, „muzica creată din imbold liric, din care fac parte: a) cântecele de stea, creaţii mai noi după tipicul etnicului nostru, sau împrumutate, dar adaptate cerinţelor specifice nouă, b) diferite specii de cântece lirice ca doinele, baladele, cântecele de leagăn, cântece care însoţesc o îndeletnicire şi c) dansurile extrem de multe şi variate"[222], spiritul „literar" al folcloriştilor îndepărtează, cu preţiozitate inconştienţă, orice fărâmă de mitic, de spirit, în favoarea unei „vane literaturi", cum spunea Rene Guenon, care numai aparent mărturiseşte, comunică şi înveşniceşte.

222 RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, Bucureşti, 1964, pp. 781-793

„Calendarul e rânduiala vremii”

„Satul lui Cremene”[223] şi-a risipit hotarele obşteşti (pietrele-cremene) şi, odată cu „hotarele pe unde din veac au umblat”, celelalte moşteniri. Când vrei să afli veşti din străbunii noştri nemărturisitori, păşeşti într-un sat cu „oameni buni şi bătrâni” (bunici şi străbunici) şi te întinzi la sfat. Afli, de fapt, doar obiceiurile şi superstiţiile relativ recente ale acelui sat: „Calendaru-i aşa, să fie un lucru cu rost, că nu poţi merge la întâmplare. Calendarul e rânduiala vremii, să ştii când să faci un lucru. Fără calendar, unul ar face într-un fel, unul în alt fel... Calendarul are zile în tot felul, de nu seamănă una cu alta. Nu poţi face marţi ce poţi face duminică şi nici în aprilie ce faci în septembrie... Timpul merge după calendar. Că mergi la lucru, că ţii o sărbătoare sau împlineşti o datină, aşa cum e nunta sau alte obiceiuri, toate merg la vremea lor. Nu faci nunta în postul mare şi nici nu mergi la naşi cu daruri aşa când îţi vine. E anume timp, că nu tot timpul e bun”[224].

Un calendar fără memorie, într-un sat fără memorie, într-o vreme fără memorie.

„Regulile de lângă râul cu apă” s-au pierdut (odată cu dreptul valah) sau poate că supravieţuiesc, înstrăinate, în „Munci şi zile”, săteanul ascuţind fierul de plug atunci „când crugul / Anului vremea-şi încheie” şi începând aratul „când se deşteaptă Pleiadele, fiicele marelui Atlas” (la începutul lunii mai), în urma lui, „să arunce sămânţa”[225] „argatul de ani

223 COLŢUN, GHEORGHE, *Enigme ale frazeologiei*, p. 11 şi urm.
224 BÎRLEA, OVIDIU, *Folclorul românesc*, p. 202
225 HESIOD, *Munci şi zile*, p. 70

patruzeci, căci e încă / Plin de vigoare”. Săteanul îşi face singur „uneltele toate”, luând lemnul din „neatinsa pădure… / Când se opreşte în ramuri seva şi frunzele pică”. Săteanul îşi face „piua… de trei coţi, de trei picioare… maiul, / Osia şapte picioare”, „obezi de trei palme”, iar din „lemn îndoit cât de mult, cormană de cer” din lemn de „munte, / Căci e mai trainică la plug şi boilor mai cu priinţă”. Sătenul avea două pluguri, „căci, de se strică unul, la celălalt pune-vei boii”. „Oiştile cele mai bune din ulm se cioplesc... cormanul din gorun, grindeiul din stejar”. În „vreme de iarnă... / Omul cu minte isteaţă îşi spune un car că-şi va face, / Numai zăludul îşi uită că-i trebuie o sută de lemne / Car să-ntocmească şi-acasă, cu grijă, din timp să le strângă”. Săteanul nu pierde timpul „la sălaşul de faur în ceasul de iarnă, / Nici lângă sobă, la cislă, când frigul împiedică-n muncă / Omul, căci cel care-i vrednic de mare folos e în casă / Şi ale iernii oprelişti nu-1 fac al foametei pradă”, ci, în luna lui Faur, cu zile urâte, geroase, / Ce pentru boi e pieire”, îşi pune „o bundă de lână peste tunica cea lungă”, opinci croite din „pielea de bou, cu putere izbit între coarne”, căciula şi îşi vede de muncile sale, ajungând, astfel „la a anului capăt, / Când fi-vor iar deopotrivă ziua cu noaptea şi iarăşi, / Mamă a toate, pământul va da feluritele-i roade”[226].

Singurul „călindariu” agrar al antichităţii europene (secolul VI î. H.), „Munci şi zile” supravieţuieşte şi în proverbele şi zicătorile românilor, în frazelogisme, în calendarul anual al muncilor agricole, în port, dar şi în dimensiunile pieselor pentru uneltele gospodăreşti, pentru plug şi car.

În satele noastre, „muncile” respectă succesiunea „zilelor” secolului şase î. H. cu o consecvenţă exemplară, iar sfaturile antice îşi găsesc firească şi fidelă oglindire în proverbe şi zicători. „Nu amâna pentru mâine sau poimâine treaba de astăzi”, îndeamnă anticul Hesiod, iar satul românesc reverberează peste milenii: „Nu lăsa pe mâine ce poţi face azi”. „Vreme de iarnă... Omul cu minte isteaţă îşi spune un car că-şi va face”, consemnează Hesiod, iar satul nostru îndeamnă: „Să-ţi faci iarna car şi vara sanie!”.

Scrisul antic (mitologie, istoriografie, literatură) creează eroi, iniţiatori, zei, numele personajelor însemnând, adesea, elemente toponimice, iar nu de puţine ori denumiri ale uneltelor care au revoluţionat viaţa socială a antichităţii (Plug-de-Aur, Proţap-de-Aur, Jug-de-Aur etc.). Grecii,

[226] HESIOD, *Munci şi zile*, p. 71-75

de pildă, dau nume la ceea ce exista de milenii. La fel se întâmplă şi cu calendarul agrar al lui Hesiod, care consemnează o datină mult anterioară lumii elenice, statornicită între Rin, Don, Dunăre, Marea Neagră şi Marea Nordului, adică spaţiul de dezvoltare al civilizaţiilor precucuteniene şi cucuteniene, civilizaţii dominate spiritual de munţii Carpaţi şi de urcările purificatoare pe Muntele Sfânt al Cerului, munţi simbolizaţi şi de turnurile budiste, dar şi de piramidele egiptene.

Pelasgii, după cum mărturisesc grecii, nu-şi numeau şi porecleau zeii, ei îi numeau zei şi atât. Nici măcar Anu, cel mărturisit de tăbliţele de la Tărtăria drept „bărbatul cel mai integru", care a stabilit „reguli lângă râul cu apă", nu se considera şi nu era considerat, în Carpaţi, zeu. Abia după plecarea unor populaţii din neamul „capetelor negre" şi după înfiinţarea Sumerului, populaţiile acelea îl numesc pe Anu zeu. La fel se întâmplă şi la egipteni, dar egiptenii îl asimilează lui Saturn, „tatăl lui Osiris", cum era scris pe columna din Nysa, Siria, din vremea lui Strabon, litaniile egiptene numindu-1 Osiris-Ani, Ani nefiind numele unui scrib, ci supranumele lui Osiris („Ceresc", de unde şi hebraicul „Anu Yahve", pentru „Tatăl Ceresc" sau sciticul „Tarkit-Anu" pentru „Sfântul Cer"). Nici un scrib nu şi-ar fi permis să împrumute numele unui astfel de zeu. Anu, simbol al cerului înstelat şi luminat de Soare şi de Lună, de Apollo şi de Artemis, de Soarele „cel beat de dragoste" (Dragobete) şi de Crăiasa Zăpezii Eftepir (Luna, Alba), înseamnă, de fapt Cer. Pe de altă parte, „UR" înseamnă cerc, roată („montagna gialla", oraşul fiind construit, cum confirmă Woolley, ca „un oval neregulat care adăpostea case şi palate"), de unde şi sugestia horei sumeriene „h'uray" de „roată a cerului", ceea ce înseamnă, de fapt şi combinaţia UR-ANU, adică Uranus. Deci „roata cerului".

Toate religiile lumii încep de la Cer, iar pelasgii, care-i recunoşteau Cerului, Universului, sacralitatea aveau poveştile lor cântate (ca să se înveţe şi ca să nu se uite), unele dintre ele supravieţuind doar ca mesaj până astăzi. Grecii, datorită lui Hesiod, au „Munci şi zile", un segment special al datinii. Noi, românii, avem, din epoca iniţierilor, „de când cu moş Adam"[227], o snoavă, „Povestea Muncei", publicată, în 1908, de o gazetă cernăuţeană[228].

---

[227] COLŢUN, GHEORGHE, op. cit., pp. 12-48

[228] DEŞTEPTAREA, nr. 10, 11/1908, pp. 3-5

Cică, după izgonirea oamenilor din cer (facem abstracţie de contaminarea folclorică creştină), „în lume nu creşteau nici de unele... Pustiu şi arşiţă era în toată lumea". Se găseau „roade de toate gusturile" numai în crengile „Pomului Vieţii", din fructele căruia „mâncau şi oameni, şi dobitoacele lor". Dar, „de la o vreme, pomul acela binecuvântat a prins a slăbi din rod. Tânjea şi se ofilea, văzând cu ochii". Epoca culegătorilor de fructe apunea, aşa că oamenii au experimentat primele ocupaţii agrare, sădind, fără succes, rădăcinile „Pomului Vieţii" ici şi colo. Apoi, „ca să-şi mai ţie sufletul, au început bieţii oameni să mulgă pe unele din dobitoacele lor, altora să le taie puii. Saţ mare însă n-aveau aşa, numai cu de dulce. Îşi aduceau aminte, plângând, de rădăcina lor de mană... S-au apucat, atunci, să o sape şi au găsit-o mâncată de viermi, iar pământul era secătuit. Acum le părea rău că n-au primenit locul, dar era prea târziu.

Ei... dar cu părerea de rău nu trece foamea. Se apucă ei, acum, să învie rădăcina. Caută pământul cel gras, sapă şi frământă împrejur, aduc apă şi aşează răsadul. Dar colţ nu mai răsărea... Şi ei plângeau şi se văitau fără să-i audă nimeni.

Mutară, pe urmă, în alt loc cuibul, altă muncă şi alt timp prăpădit, dar nu odrăslea ca din piatră. Bocet şi strădanie degeaba. Munceau oamenii, acum, toată ziua şi, de atâta trudă şi arşiţă le curgeau bobii de sudoare de pe frunte, de înrourară pământul uscat.

De la o vreme, ce să le vadă ochii?! altă minune. Stropii de sudoare se prefăceau în grăunţe şi grăunţele încolţeau şi au crescut în urmă din sudoarea lor fire verzi, care au legat un rod nou. Tot câmpul acela muncit s-a acoperit cu grâu, cu secară şi tot felul de fân...

De atunci, oamenii au prins gust de muncă, că se hrăneau, acum, din sudoarea feţii lor".

De aici, încolo, începe calendarul agrar, cel care, deşi subordonat „timpului creştin", n-a mai fost uitat în locaţia lui spirituală (munte-deal), deşi „multă apă a curs pe valurile vremii"[229], „multa prius vasto labentur flumino ponto" („mai întâi multă apă va curge sub pod"), cum ziceau romanii, cei preocupaţi mai curând de viitor, decât de trecut şi, tocmai de aceea, irositori de datină, dar nemuritori prin cele durate.

[229] COLŢUN, GHEORGHE, op. cit., p. 38

„Du-te, Soare, vino, Lună!”

În calendarul datinii, era, mai întâi, Genarie, Ghenarie sau Cărindari („Cărindari / Cu gheţile mari”), apoi Faur sau Făurari („Faur ferecă şi desferecă”, „Două săptămâni ferecă, / Iar două desferecă”), luna în care şi Hesiod îndeamnă să nu-ţi pierzi vremea „la faur”, privindu-1 cum lucrează, luna în care sunt gerurile cele mari, când „crapă ouăle corbului” şi trebuie să te îmbraci bine, cum sfătuieşte şi Hesiod, sau să stai în casă.

Urmează prima lună de primăvară, Germănari sau Mart, Marte, Mărţişor („Marte / Strâmbă parte / La o parte”), apoi Florari sau Prier („Prier prieşte, / Dară şi jupeşte”) şi Florar, Florari, Frunzări, Pratar sau Mai („Mai / E rai”).

Vara începe sub semnul fructelor coapte, Cireşar, Cireşeri, Cireşel, continuă cu căldurile lui Cuptor, Cuptori, Coptori şi se termină cu luna holdelor, Augustru, August, Aust, Măsălari, Secerar, Gustar sau Gustea.

Septembrie, luna vinului, Viniţel, Vinimeri, Răpciune sau Răpciuni („În luna Răpciuni / Cad copii pe tăciuni”), pregăteşte brumele sfioase ale lui Brumărel (octombrie) şi pe cele dense şi aspre ale lui octombrie, Brumar, Brumari sau Promorari („în luna Răpciuni, / Cad copiii pe tăciuni, / Iar în Brumari / Cad şi cei mari”).

Prima lună de iarnă, luna Omului, luna Crăiesei Zăpezii Eftepir, Luna Cerbului sau a Caprei (Zodia Capricornului, în care moare şi învie Timpul), luna Andrea, Indrea, Undrea sau Neios (poate de la primii fulgi de nea, poate de la Neyos sau Neykoy, nume enigmatic din inscripţiile antichităţii, din care derivă apelativul „neică”), e o lună în care se ferecă pământul, căci „În Undrea / Iarna-i grea”[230]. Iar în vremea zăpezilor,

[230] MARIAN, SIMION FLOREA, *Sărbătorile la Români*, pp. 94-98

sub semnul mesteacănului transformat în zână cerească, noi petrecem, dintotdeauna, „în joc lunga noapte de iarnă” (Vergilius).

Exponenţială pentru întregul calendar îndătinat, pentru „existenţa omului în orizontul lumii date şi în vederea conservării sale”[231], rămâne, şi ca moştenire subconştientă (obicei), luna Martie.

Martie este, totuşi, luna consacrată violenţei şi agresivităţii din noi, cei „atotsuficienţi şi puternici”, din vremurile în care „eram sferici” (Petru Creţia). Prin urmare, în combinaţia aceasta de amuletă totemică şi stâlp al pământului (împletirea, frânghia, şnurul) s-ar cuveni să întrezărim tânjirea „după jumătatea întregului ce-am fost” (Creţia). Apoi am putea călători mai departe, prin cele nouă (9!) zile ale Dochiei, care s-a numit, cândva, Larunda sau Alrunda, mamă pelasgă a zeilor casnici numiţi Lari, mama Crăiesei Zăpezii Eftepir şi a lui Dragobete, cel „bolnav de dragoste” (nu vi se pare că Eftepir-noiembrie şi Dragobete-februarie au ceva din imposibila regăsire prin dragoste a Artemisei cu Apollo, a Soarelui cu Luna?).

În a noua zi, îi vom cinsti pe Moşii Macenici, cei care, în vremea Pitarailor lui Neikoy, au bătătorit vatra străbunilor cu bâtele lor de drumeţi, murmurând cuvinte frumoase, cuvinte-descântec, cum ar fi spus Zal Mox: „Intră frig şi ieşi căldură / Să se facă vreme bună / Pe la noi pe bătătură!”.

În cinstea lor, a Blajinilor (boni genii, adică Lari, fii ai Larundei-Dochia, sau poate că belasgini, adică pelasgi), femeile împletesc, pe 9 martie, macenici („sfinţişori”, „brădoşi”, „brânduşi”, „brânduşei”), pe care-i ung cu miere („Scoborât-a Dumnezeu / Pe-o scară de ceară, / Cu fustei de fulgerei / În stupine de albine, / Şi de-acolo s-a luat / Că n-a putut poclui, / De mirosul florilor / De bunul albinelor”, zice textul folclorizat) şi îi acoperă cu nucă pisată, urmând să-i dea, „întru pomenirea Moşilor” (Moş egal înţelept egal Preot egal Neikoy), sărmanilor şi drumeţilor.

Creştinismul instituţionalizat a încropit o snoavă, cu care să acopere „bătătura” săteanului est-european, cea plină de semne din vremea întoarcerii Blajinilor, deasupra ei urmând să aşeze 40 de Sfinţi Martiri, „nişte robi ai lui Dumnezeu, în număr de peste patruzeci”, armeni din Nicopoli, care au refuzat „să se închine zeilor” cu jertfe, în vremea

[231] BLAGA, LUCIAN, op. cit., p. 362

„păgânului împărat Liciniu”, preferând „ei singuri să meargă la judecată de voie şi, mărturisind numele lui Hristos, să se dea la munci” (Vieţile Sfinţilor). Martirii au fost arşi, iar cenuşa şi oasele au fost aruncate în râu, de unde au fost recuperate cică de neîntrecutul recuperator de relicve Constantin, care a pus sfintele moaşte la temelia unei biserici.

Cică, odată, „în ziua de „Macenici”, un om semăna mazăre. Văzându-1, cei 40 de Sfinţi s-au supărat pentru că acesta lucra în ziua lor şi s-au plâns lui Dumnezeu. Domnului, însă, i s-a făcut milă de om şi le-a spus Sfinţilor să-1 ierte, ba chiar să-i crească recolta. Mucenicii au înmulţit recolta omului de 40 de ori. Văzând aceasta, omul a continuat să semene mazăre şi în aceeaşi zi a anului următor. Sfinţii s-au plâns din nou lui Dumnezeu, care nu 1-a mai iertat şi le-a spus să îi dea fiecare câte o săptămână de boală. Căzând la pat, 40 de săptămâni, omul nu a putut nici măcar să îşi culeagă mazărea semănată cu lăcomie”.

Pilda aceasta stupidă (în fond, omul nu era vinovat de semnul de prosperitate dat de semănatul într-o anume zi) a retezat brutal legătura noastră cu Blajinii, cu „stâlpii pământului”, cu cei care şi-au regăsit pentru totdeauna obârşia, undeva, lângă un ostrov de la poalele munţilor în care se află Nedeea-Cetate, în care clopotele murmură singure la răsăritul şi la apusul Soarelui şi al Lunii.

Tot în martie, dar pe 17, a fost Ziua Ieşirii Şarpelui din Pământ (una din cele 6 mari sărbători anuale ale protopărinţilor, deci ziua ieşirii îngheţului din pământ; îngheţul era simbolizat de şarpe, din simplul motiv că doar Constelaţia Dragonului arată nordul), ziua în care se culegeau ierburile vindecătoare şi se rostea descântecul vechi al Deschiderii Pământului: „Idiţă, Idiţă, / Ţine-te de pieliţă, / Pieliţa de carne, / Carnea de os, / Osul dă veninul jos. / Descântecul să fie de folos!”. Ziua în care reptilele prind să-şi facă apariţia, în căutarea soarelui (şi n-ai voie să-i spui şarpelui pe nume, iar de obiectele ascuţite trebuie să te fereşti!), ziua în care peştii încep să se zbată în ape, iar albinele ies din stupi; în acea zi, se curăţau pomii fructiferi, se alegea „un loc curat (proaspăt defrişat) / numai bun pentru arat / pentru arat şi semănat” şi se pregătea pentru lucrările de primăvară. De aici şi legenda „creştină” (ghilimelele vizează necredibila stârpire a vietăţilor de către Dumnezeu; în fond, Creatorul nu-şi distruge opera) despre Alexie, stăpânul vietăţilor care „petrec lunga

noapte de iarnă” (Vergilius) sub pământ, dar şi pilda despre întâlnirea lui Alexie cu Dumnezeu.

Cică, „în timp ce Dumnezeu curăţa pământul de gângănii, s-a întâlnit cu Alexie, care mergea spre mare. Domnul i-a încredinţat cufărul în care pusese vietăţile, rugându-1 să-1 arunce în apă. Ajuns la destinaţie, Alexie nu a putut rezista, însă, curiozităţii şi a deschis cufărul, astfel încât toate acestea s-au răspândit din nou pe pământ. Alexie a încercat să le adune. Ca să îi fie mai uşor, dar, totodată, ca să-1 pedepsească, Dumnezeu 1-a transformat într-un cocostârc”.

O altă sărbătoare păgână, „Amuţitul Cucului” a devenit Buna Vestire sau Blagoveştenia, în 25 martie sărbătorindu-se vestea cea bună pe care Sf. Arhanghel Gavriil i-a adus-o Fecioarei Maria („Văzduhul a înviat, iar numele lui este Fântână”, adică Maria, în aramaică). Dintr-un capitol din scrierile Sfântului Ioan Damaschin, în care se vorbea despre proorocirea naşterii lui Iisus, făcută de idolii din palatul lui Cyrus, nepotul lui Cyrus, s-a putut descifra omagierea Trinităţii Cer-Văzduh-Pământ, iar „Amuţitul Cucului” nu era, în fond, decât cinstirea „văzduhului pe care coboară pasărea e foc”. Amuţitul Cucului este, în fond, ziua regăsirii fraţilor în jurul vetrei de obârşie (conform legendei celor doi fraţi rătăciţi, sau a legendei nevestei care-şi aşteaptă bărbatul plecat în lume, supărat că Sava iubea privighetoarea, şi care frate şi nevastă strigă neîncetat, până de Sânziene: „Cucu! Cucu!”).

În luna lui Mărţişor, calendarul popular amestecă mituri preistorice şi tradiţii creştine, stabilind un calendar popular al obiceiurilor dobândite din datină proprie şi din datini incidentale.

În 2 martie, e sărbătoarea „Pusul Babelor”, alegându-se zilele prevestitoare de viitor, deşi e posibil ca ziua aceasta să fi fost cea a „punerii” monumentelor megalitice pe crestele Carpaţilor (BaBa, înseamnă cuplul iniţial, deci un fel de Adam şi Eva). Urmează ziua dedicată Coroanei Boreale (3 martie), denumită Casa cu Ograda, apoi „Moşii de iarnă” (4) şi „Lăsatul de clisă” (5), sinonimă cu Lăsatul Secului de Carne. Deci, o sărbătoare creştină. În 6 martie, se celebrează „Buruiana lui Marte”, pentru că „Urzica se dă în gura foamei”, cum zice proverbul, cam pe atunci. În 7 martie se reconfirmă „Zilele Babei”, iar în 8 martie „Focurile de Macinici”, prin incinerarea simbolică a spiritului iernii (uscăturile) şi

renaşterea, la fel de simbolică, a spiritului verii prin aprinderea focurilor ritualice. Vestiţi de focuri, a doua zi, în 9 martie, sunt omagiaţi „Macinicii”, iar Baba Dochia se transformă în stană de piatră, sus, pe Ceahlău („Muntele Soarelui”, Pionul).

În 10 martie, e „Baterea pământului cu maiurile”, în tradiţia întoarcerii la obârşie despre care am mai vorbit, iar în 11 martie se săvârşeşte „Beţia Ritualică”, oamenii închipuindu-şi că toate cele 40 sau 44 pahare cu vin, băute la Macinici, se transformă, de-a lungul anului, în sânge şi putere de muncă. În următoarea zi (12), e „Lăsatul secului de Paşti”, numit, regional, „Priveghiul cel Mare”, „Alimori”, „Hodăiţe”, „Opaiţ” sau „Refenea”.

În 12 martie necreştin, începea „Săptămâna Nebuniilor” cu „îmbătrânirea lui Moş Timp” prin simbolul mascaţilor rostitori de „măscări” şi aţâţători la orgii şi prin arderea, în miez de noapte, „a divinităţii sezoniere reprezentată de o prăjină împodobită cu panglici şi haine vechi (steagul cel vechi al Pitarailor şi al Căluşarilor) sau de o mascoidă confecţionată din paie de grâu”. „Săptămâna Nebuniilor” se încheia în 13 martie, când e „Ziua Cucilor”, ziua în care bărbaţii şi feciorii, mascându-se în cuci sau purtând o glugă şi un costum femeiesc, alergau după oameni, sunând din clopot, pentru a-i atinge cu băţul, de care era legată o opincă veche. Seara, ca şi Pitaraii, „Cucii” mergeau din gospodărie în gospodărie pentru a hori.

Începând din 14 martie, se sărbătoreau „Caii lui Sântoader”, zilele şi nopţile de purificare (Marţea Sântoaderului, Vinerea Sântoaderului, Joia Iepelor, Sâmbăta Sântoaderului) prin aprinderea focurilor ritualice, inclusiv „roata de foc”. Opt feciori (cât numărul lunilor calendarului lunar), îmbrăcaţi în strai de sărbătoare, cu copite în opinci şi cu cozi de cal în nădragi, conduşi de un al nouălea fecior, Sântoaderul cel Mare sau de Sântoaderul cel Şchiop, formau ceata Sântoaderilor, închipuind o herghelie divină, care lovea „cu copitele” pe fetele dornice de joc şi care petrecuseră „lunga noapte de iarnă în joc”, începând cu Noaptea Lupului Alb, Noaptea Crăiesei Zăpezii Eftepir, noaptea Filipilor de Toamnă din era creştină.

În 15 martie, începeau „Zilele împrumutate” (Ziua Berzei, Ziua Mierlei, Ziua Sturzului, Ziua Cucului), zilele timpului schimbător, cu

ninsoare, lapoviţă şi vânt. În 16 martie, începeau „Joile Nepomenite”, recomandate pentru muncile agrare, spre deosebire de zilele nefaste, „Joile Pomenite” din Săptămâna Brânzei, a Paştelui şi a Rusaliilor sau Căluşului. Calendarul continuă cu „Vinerea Sântoaderului” (17), când, dimineaţa, de cu noapte, fetele scoteau rădăcina Omanului, bună pentru leacuri, vrăji şi descântece, invocând frumuseţe: „Toadere, Sântoadere, / Dă cosiţă fetelor / Cât cozile iepelor!” sau „Toadere, Sântoadere, / Dă cosiţă iepelor, / Ca s-o poarte fetele, / Să crească lungă ca aţa, / Moale ca aţa!”.

Despre „Amuţitul Cucului”, în 17 martie, am vorbit. În 18, e sărbătorit Sântoaderul cel Mare sau Sântoaderul cel Şchiop (taman ca Hefaistos, fierarul!), conducătorul cetaşilor, apoi urmează „Zăpada Berzelor” (19), „Zilele Moşilor” (20) şi „Cocoşul” (21), apoi Echinocţiul de primăvară, denumit, în calendarul tradiţional românesc, „Ţâr înainte, ţâr înapoi”. În 23 martie sunt „Gemenii şi comoara”, Castor şi Polux vestind „Ziua Şarpelui”, urmată de „Ziua Cucului” şi de „Stelele Ciobanului” (26 martie), „Pleiadele” sau „Găinuşa” din Constelaţia Taurului.

„Barza”, ca pasăre oraculară, era cinstită în 27 martie. Urma „Suliţa pe cer”, când se putea măsura cu suliţa jumătate de oră, apoi sărbătoarea „Tufei dătătoare de putere” (29 martie), când se curăţa şi se copăcea viţa de vie. „Ziua Brânduşei” preceda „Prânzul cel Mare”, din 31 martie, reper solar pentru aprecierea timpului diurn (subamiaza).

Calendarul tradiţional românesc e asemeni cerului înstelat: lumini, puzderii, dar nu mai ştim să arătăm stelele cu mâna şi să povestim de unde vin şi pentru cine luminează. Nici măcar despre constelaţiile uşor de recunoscut nu mai ştim mare lucru, ba se mai şi riscă şi uitarea puţinului pe care noi îl mai ştim. Tocmai de asta, ignorând pitorescul calendaristic al celorlalte luni ale anului, o să ne oprim asupra celorlalte două mari sărbători solare ancestrale, cea din 24 iunie, Sânzienile, şi din 6 august, Nedeile, omagieri ale Căii Lactee, ale Drumului Ceresc al Robilor, precum şi cea din 17 septembrie, Ziua Intrării Şarpelui în Pământ, a închiderii şi zăvorârii energiilor pământeşti sub oblonul de gheaţă al lungii nopţi de iarnă (în tradiţia creştină, ieşirea şi intrarea şarpelui din şi în pământ sunt înlocuite cu „lanţurile îngheţului”, respectiv Lanţul Sfântului Gheorghe şi Lanţul Sfântului Dumitru).

Nedeia de Sânziene marchează solstiţiul de vară, sărbătorit, în vechime, prin urcări ritualice pe munte, lângă Stâlpii Pământului, monumente megalitice formate din două stânci verticale, care susţin o lespede imensă, care-i simbolizează pe Blajini, pe Străbuni, susţinând cele trei ceruri pe umeri (Deaus – cerul zilei, Ur Anu – cerul înstelat, şi Cernunos – cerul îndepărtat, întunecat, din care „cerne" zăpada, atunci când moare şi învie Timpul). Prin preajmă curge Apa Sâmbetei, benefică şi purificatoare (toate relele „se duc pe Apa Sâmbetei", după baia ritualică de sâmbătă, seara), o apă cu izvor „pe tărâmul celălalt" (precum Apa Dochiei din Ceahlău, Scăldătoarea Vulturilor din Semenic), şi, oglindit în toate apele pământeşti, fluviul cosmic numit Calea Lactee. Tocmai de aceea, orice înălţime din vecinătatea unei ape poate fi folosită pentru aprinderea Focurilor Sacre şi pentru rostirea incantaţiilor magice. Tocmai de asta, flăcăii satelor urcă pe dealurile din preajmă, aprind bobotăile şi descântă, învârtind torţele în sensul mişcării Soarelui: „Du-te, Soare, vino, Lună, / Sânzienele îmbună, / Să le crească floarea floare, / Galbenă, mirositoare, / Fetele să o adune, / Să le prindă în cunune, / Să pună la pălărie / Floare pentru cununie, / Babele să le rostească, /Până-n toamnă să nuntească!".

Nedeile încep din ajunul zilei de 6 august (în 5), când urcă pe culmea alpină a muntelui patru bărbaţi, cu buciume de alun, şi pregătesc patru ruguri din vreascuri de jnepeni, pe care le dispun în cruce, cu capetele fixate pe cele patru puncte cardinale. Crucea e semnul străvechi al lui Anu, semnul Anului, tatăl celor patru Hore, pe care le numim anotimpuri. Când se aprind rugurile călăuzitoare, oamenii urcă potecile, în tăcere şi reculegere, păşind încet şi veghind să nu li se stângă făcliile pe care le poartă, aidoma felahilor la „sărbătoarea candelelor aprinse"[232]. Petrec noaptea lângă ruguri, sub Drumul Robilor, asistând pioşi la logodna Cerului cu Pământul.

În dimineaţa zilei de 6 august (sărbătoare creştină a Schimbării la Faţă), îşi mărturisesc credinţa în Cel Care Este Mai Presus De Fire. Nu mai ştiu nimic despre purificarea cu apă, simbol al comuniunii cu „celălalt tărâm", despre Nedeea-Cetate sau despre spargerea barierelor temporalităţii. În fiecare an, prin Nedei, avem şansa de a face parte din

[232] HERODOT, *Istorii*, II, cap. LIX, p. 321

Sfânta Trinitate a Veşniciei: Cer-Pământ-Văzduh, Văzduhul fiind noi, Fiii, şi nu Timpul care-şi înghite fiii, pentru că Timpul împietreşte pentru a slobozi izvoarele luminoase ale Universului.

În 14 septembrie, se închide pământul, iar Şarpele, însoţit de alaiul de reptile şi gângănii, intră în pământ. Rămân, deasupra, energiile lui benefice, pulsând în ierburi vindecătoare, pe care în acea zi e bine să le culegi. Creştinismul, posesor al mitului şarpelui biblic, a suprapus sărbătorii păgâne pe cea a Înălţării Sfintei Cruci, descoperită cică de Sfânta Elena, mama lui Constantin cel Mare, printre ruinele Ierusalimului. Patriarhul Ierusalimului ar fi atins cu cele trei cruci, pe care au fost martirizaţi Iisus şi tâlharii, sicriul unei moarte şi doar la atingerea uneia dintre ele femeia s-a ridicat din sicriu, mulţumind Cerului pentru învierea sa, Crucea Mântuitorului, care a şi fost dusă, imediat, la Constantinopol. Pe pagina de Internet a Bisericii „Sfânta Cruce" din Alexandria, există o poveste ciudată (contaminată difuz cu mitul lui Osiris şi cu alte mituri păgâne) a acestui obiect de tortură, de martiriu şi, ulterior, de sfinţenie.

Cică „Adam ajunsese la sfârşitul vieţii. Pe când el se apropia de moarte, familia sa, întristată, plângea. Fiul său, Set, a hotărât să plece şi să găsească un leac pentru a-şi salva tatăl. După mai multe zile de drum, ajunsese înaintea Raiului, de unde Adam fusese gonit. La poartă, şedea un Arhanghel cu sabie de foc, căruia Set i-a cerut un leac. Arhanghelul a ştiut, însă, că Adam murise deja şi i-a dat lui Set un sâmbure căzut din Arborele Vieţii. „Ia-1 şi întoarce-te la ai tăi, unde vei găsi pe tatăl tău mort, culcat în mormânt. Pune-i acest sâmbure în gură, căci un arbore va ieşi din el şi, într-o zi, va mântui lumea".

Set aşa a făcut şi, peste ani, pe mormântul lui Adam crescu o plantă necunoscută, care s-a transformat, întâi, în copăcel şi, apoi, într-un cedru neînchipuit de mare.

Între timp, oamenii au devenit tare răi, iar Dumnezeu se căia că-i crease. Se găsi, însă, un om drept, Noe, căruia Dumnezeu îi spuse să-şi facă o corabie, pentru că va răspândi pe pământ apele potopului şi orice fiinţă vieţuitoare sub cer va fi prăpădită. Noe şi-a amintit de Arborele Vieţii, cedrul cel mare, şi, cu ajutorul fiilor săi, l-a tăiat şi a făcut o corabie. Cedrul care ieşise din gura lui Adam mântui, astfel, neamul omenesc pentru prima dată. După potop, corabia abandonată pe vârful

muntelui Ararat a fost stricată de hoţi, care îi luară scândurile, fierăriile şi ce rămase. Strănepoţii lui Noe, în amintirea bunătăţii Domnului, făcură din scândurile corăbiei o punte peste Iordan, Puntea Sfântă, care a fost tăiată, cândva, pentru a împiedica o năvală a duşmanilor. Părţi din punte au fost luate de apă şi duse la poalele colinei Zavulon. Un lemnar din Nazaret, anume Iosif, logodnicul Sfintei Fecioare Maria, văzu, mai târziu, aceste lemne şi se simţi înfiorat, cunoscând din bătrâni istoria cedrului lui Adam. A luat lemnul, l-a dus acasă şi a făcut din el o masă mare. Când Iosif, ca să-l salveze pe Iisus, a fugit în Egipt, casa i-a fost jefuită, iar masa a fost luată de un meşteşugar din Ierusalim, rudă cu cizmarul Isac, Lachedem şi rău asemenea cu el. Timp de douăzeci de ani, scândurile provenite din Arborele Vieţii au rămas sub un hambar. Nimeni nu le putea lucra pentru că erau tari şi grele ca marmura. Apoi, veni ziua în care norodul cerea iertare pentru Varava şi moarte Mântuitorului Iisus Hristos. Atunci, Lachedem se duse la ruda sa cu un fierar, tăiară masa, îi făcură găuri cu fierul roşu şi înjghebară Crucea Domnului Hristos, grea ca plumbul şi de trei ori Domnul Hristos a căzut sub greutatea ei, urcând dealul Golgotei, unde a fost răstignit şi pe care şi-a dat duhul”.

„Afară de sărbătorile creştineşti sau legate de biserică, cum le numeşte poporul, mai au Românii încă şi o mulţime altele, păstrate din moşi strămoşi, pe care, în butul (spre nemulţumirea) preoţilor, care nu încetează la fiecare ocasiune binevenită de a-i desfătui (dezvăţa) de la serbarea lor, condamnându-le ca eresuri şi sărbători păgâneşti, le ţin şi le serbează adeseori cu mai mare solemnitate decât pe cele creştineşti”[233]. Datina străveche displace profund „burgheziei în sutană”[234], mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei (1738-1753) condamnând, într-o pastorală nedatată, aceste „diavoleşti obiceiuri”: „borăceanii ce să îmbracă cu haine muiereşti şi căluşarii ce joacă pre la Rusalii, şi Drăgaica ce să îmbracă cu haine bărbăteşti şi joacă la naşterea Mergătorului înainte şi Botezătorului Ioan, ţiind şi sabia în mână, şi brezaia ce pune pă obrazul lui o faţă de ocară cu peri, chip de mascara şi de batjocură ce joacă la naşterea Domnului Hristos şi devia ce iaste căpăţână de râmătoriu şi umblă ţiganii cu dansa în zioa ajunului sfântului marelui ierarh Vasilie,

233 MARIAN, SIMION FLOREA, *Sărbătorile la Români*, p. 112
234 BARBU, DANIEL, *Firea românilor*, p. 65

şi paparuda ce iaste înfăşurată cu bozii şi joacă joi a treilea săptămână după Paşte şi căte altele asemenea"[235].

Sărbătorile păgâne, de care vorbea şi pe care le evidenţia Simion Florea Marian, erau, totuşi, integrate, prin voinţa Bisericii, în calendarul creştin: Sân-Ion (7 ianuarie), Sân-Petru-de-iarnă (16-18 ianuarie), Trif cel nebun (1 februarie), Sân-Haralambie (10 februarie), Sân-Toader, Baba-Dochia, Alexiile (17 martie), Joile de după Paşti şi până la Duminica Mare (sărbătorite împotriva grindinii), Armendinul (1 mai), Niculae de vară (9 mai), Sân-Pricopie sau Ziua Lupilor (8 iulie), Marina (17 iulie, împotriva bolilor de pântece), Pălie (21 iulie, împotriva trăsnetului), Foca (22 iulie, împotriva primejdiei de foc), Pintelei Călătorul (27 iulie), Sân-Andrei sau Indreaua (30 noiembrie, împotriva lupilor şi strigoilor), dar şi Sărbătoarea dinţilor (11 aprilie), Sărbătoarea tâlharilor (11 noiembrie), Sărbătoarea oilor, Sărbătoarea lupilor, Marţolea sau Marţi-seara, Rapotinii, Circovii, Marinii, Filipii etc.

Toate aceste sărbători, ţinute prin abţinere de la muncă şi, eventual, prin farmece, vrăji şi descântece, au pătruns în calendarul datinii străbunilor drept „timp creştin", destul de târziu, împrumutate fiind fie din creştinism (un creştinism nepredicat, cu slujbe şi ritualuri săvârşite în alte limbi), fie din mitologiile slavilor şi tătarilor.

[235] NĂSTUREL, PETRE Ş., *Le christianisme*, pp. 249, 250

„Mănâncă el, săteanul, ce mănâncă”

Calendarul sărbătoresc al obiceiurilor a determinat, în Bucovina istorică, şi apariţia unui calendar… gastronomic inconfundabil, dar şi acesta pe cale de a se pierde.

„Mănâncă el, săteanul, ce mănâncă, dar alimentul de bază, pâinea lui cea de-a pururea este mămăliga. Zilele anului în care acest aliment să fie trecut cu vederea se pot număra pe degete.

Între ele, străluceşte ziua de Paşti şi încă a câtorva sărbători.

Din porumb se face cirul, apă fiartă şi îngroşată cu faină de păpuşoi, numit lapte de buhai; boabe de porumb fierte sau făcute „cocoşi” pe sită amăgesc foamea copiilor. Crupele înlocuiesc cu succes orezul. Sarmalele cu crupe sunt mai dulci decât cele cu orez, pentru că nu costă nimic. La drumuri lungi, în pădure, în comerţ, ursul de mămăligă este un aliment durabil şi săţios. În mijlocul unei hrinci de mămăligă caldă ascunzi un pumn de brânză de oi şi o prăjeşti pe lângă foc. Brânza din interior se topeşte, amestecându-se cu mămăliga. După ce se răcoreşte, ursul asigură drumeţului masă relativ suficientă.

Cartoful stă alături de porumb. El este dublura mămăligii, ba, mai mult, în câteva puncte el este mai avantajos decât porumbul: dă recolte bogate, se face la locuri slabe şi se lucrează uşor. La nevoie, cartofii, amestecaţi cu făină de orz măcinat, un fel de uruială, dau mămăliga de cartofi, destul de comestibilă. Ei sporesc aluatul de grâu şi de secară. Zeama de porc fără cartofi e chioară. Copţi sau fierţi, ei se mănâncă cu mujdei. Barabule cu borş, în zile de post, barabule direse cu ou şi cu smântână, în cele de frupt, se găsesc în orice casă. Cartoful face parte din puţinele alimente de vânzare în sat.

Laptele e foarte preţuit. Cine are vacă cu lapte se cheamă că e

salvat. Laptele se consumă în diferite feluri, dar mai ales dulce, adică muls, imediat fiert şi dat la masă. Apoi, lapte acru scopt, preparat astfel: laptele dulce se pune la prins în oale speciale, numite oluri. După o zi sau mai multe, ele se smântânesc, li se ridică, adică, smântâna şi rămân numai cu chişleagul. Smântâna recoltată a doua zi e dulce, se numeşte groscior şi se întrebuinţează la cafea, cealaltă e acrişoară. Din aceasta se alege untul şi rămâne zara, bună de înăcrit ciorbele. Chişleagul pus la scopt, lângă foc, o parte se preface în brânză, iar alta în zer. Acuma, ori separi brânza cu strecurătoarea şi rămâne zerul, ori le amesteci pe amândouă şi capeţi lapte acru scopt, un fel de lapte bătut. Lapte acru prins e altă socoteală. Se ia o oală mare de lut, se unge pe dinlăuntru cu smântână acră şi se toarnă în ea lapte dulce fiert, însă stâmpărat (călduţ). Peste o zi, două, el se prinde şi seamănă cu brânza cu smântână şi la gust, şi la înfăţişare.

Toamna, gospodinele îşi umplu cămara cu un poloboc mare de curechi (verze), cu altul de verze (varză tocată), cu unul de pepeni (castraveţi) şi unul de must (mere murate), dar şi cu o oală de unt sărat, de dat pe cap.

Restul bucatelor se mănâncă după timp.

În câşlegile de iarnă, carnea de porc e nelipsită de la masă. Mai demult, friptura, curată, fără nici un adaos, nu se mânca nici cu cartofi, nici cu varză, nici cu castraveţi, ci se ospăta, deosebit, carne macră, prăjită în slănină. Până în urmă cu 50-60 de ani, amestecul ar fi fost ca o pângărire, întocmai ca şi când cineva ar fi mâncat cârnaţi în post. Tot pe atunci, grăsimea din tigaie, dacă nu se amesteca în brânză de oi, calbaşi sau cârnaţi, nu se mânca, dar se strămuta în opaiţ şi, pusă în legătură cu un meci (fitil), o cârpă răsucită, lumina odaia. Însăşi osânza porcului, surgunită din bucătărie, dar sărată, împachetată în pânză, ferecată cruciş şi curmeziş cu sfoară ca o minge, se anina de un căprior, în pod, la fum. Vara, pe vremea căratului, untura se cobora din pod, se desfăcea din peteci, se tăia în scrijele rumene ca franzela şi se ungeau cu ea osiile de lemn ale carului; nu se mânca, fiindcă mirosea a untură.

Din carne de porc se fac răcituri (piftie), zeamă (ciorbă înăcrită cu borş, amestecată cu cartofi şi direască cu ou şi cu smântână), găluşte (sarmale). Carnea se fierbe cu varză, cu poame uscate etc.

Mahmur de la vreo nuntă sau de la joc, ostenit de la lemne din pădure sau de la un drum lung şi greu, leac pentru înzdrăvenire mai sigur şi mai plăcut decât laptele acru scopt nu se găseşte. Poţi încerca şi mustul. Îl slobozi în cană. Te uiţi la el. Parcă vinul are altă faţă? Dar ce răcoare îţi strecoară el în vine! Îţi limpezeşte ochii. Nu-i nici acru, nici dulce, e numai tare şi bun!...

Săptămâna albă pune capăt buieciei. Pe masă, derivatele laptelui, ouă şi nimic mai mult. Fiecare membru al familiei capătă, ca ultim ospăţ de lăsatul secului, câte un ou fiert, ca postul cel mare să treacă aşa de repede cât de iute s-a mâncat oul.

În ziua de spolocanie, luni, la începutul postului mare, se coborau din pod oale, blide şi linguri de post; cele de frupt, spălate, clocotite şi zbicite, urcau sus şi se instalau în lădoiul moştenit din bătrâni.

Fasolele intră imediat în drepturi; ele se fac cu borş şi cu tocmagi, se tulbură cu rântaş prăjit pe oloi de sâmburi de bostan sau de sământă de cânepă. Ele se gătesc şi râşnite. Acestea se consumă cu castraveţi sau cu varză tocată. Cartofii îşi joacă şi ei rolul, împreună cu ceapa şi usturoiul. Pentru vârstatul bucatelor, intră în horă şi bureţii; hribii – în găluşte, ghebele – în tocană. Bobul fiert, stropit cu borş şi usturoi, este rasol în toată legea. Povidla, rărită cu apă, cu mămăligă caldă de ar fi numai multă! Alivencile de hrişcă, scăldate în julfă, alunecă pe gât de-ţi sfârâie grumazul.

Parcă vremea doarme? Nici nu ştii când a dat cu proţapul în gardul primăverii: Blagosloveştenia, dezlegare de peşte. De sub gheaţă, din vânt, din pământ, pe masă musai peşte! Prăjit în oloi, amăgit cu mujdei, îngrădit cu orez, ospătat cu mămăligă caldă, cine-l poate uita? Au trecut cei patruzeci de sfinţi. În răsadniţe încolţeşte curechiul; printre bulgării uscaţi din grădină, hreanul îşi scoate urechiuşele verzi. Dat pe răzătoare şi presărat pe fasolea rânită, îl mănâncă şi popa. Dar, apoi, urzicile? În borş ori tocate, cu gustul lor amărui, nu că te satură, însă te asigură că ai scăpat de iarnă şi că Paştile bat la uşă.

Şi iarna, şi viscolele, şi greutăţile, dar şi rigoarea postului se cam citesc pe obrazul creştinilor. Feţele lor sunt mai albe, mai supte, mai cuvioase; mişcările mai potolite. Oamenii aşteaptă Paştile din fel de fel de motive. Sosirea zilelor de frupt, însă, este motivul de căpetenie pentru

toţi creştinii din sat. Trei zile înainte de Înviere, gospodinele, albine – nu alta, nu-şi văd capul de treburi: scriu şi împestriţează ouă. Ca să nu li se şteargă fărburile, le cufundă în şicleală. Pun la moi, în apă fierbinte, căpăţâna şi picioarele porcului, păstrate, de la Crăciun, în pod, la fum, le rad, apoi, de funingine şi le spală, făcându-le fragede şi rumene de îţi vine să le mănânci aşa, crude. Le fierb şi le prefac în răcituri, fruntea ospăţului de Paşti.

Sâmbătă, frământă şi coc pasca, o turtă rotundă, mărginită de un colac răsucit, acoperită cu două împletituri de aluat, aşezate peste olaltă în formă de cruce cu ramurile egale. Locurile libere dintre braţele crucii se astupă cu brânză de vacă, amestecată cu gălbenuş de ou şi capuri de cuişoare. Pasca coaptă umple gospodăria de mirosnă.

De Paşti, nu se face foc, nu se fierbe, toată ziua se prăznuieşte. De la miezul nopţii spre duminică, până la răsăritul soarelui, se slujeşte în biserică Învierea. Apoi, în orice casă, familia întreagă se aşează la masă. Ospăţul începe cu o fărâmă de nafură între dinţi, continuând cu ciocnirea ouălor frumos împestrite, solicitate să spună care dintre casaşi va trăi mai mult. Răspunsul îl dă coaja ouălor, fiecare după rezistenţa sa. Prorocii mincinoşi se jertfesc şi se mănâncă cu sare, cu slănină afumată şi cu pască. Acuma, cea mai mare trecere o au răciturile.

După masa cu adevărat cumpătată, copiii aleargă cu „Hristos a înviat”, pe la vecini, după ouă, tineretul, adunat pe lângă biserică, ciocneşte ouă roşii, glumeşte, trage clopotele şi bate toaca pe săturate. Persoanele în vârstă primesc, acasă, urările copiilor şi, de frică să nu le bată piatra cânepa, la vară, se luptă din greu cu somnul.

La vecernie, după amiază-zi, din fiecare familie sunt prezenţi toţi inşii care se respectă şi anume îmbrăcaţi în cele mai alese straie; se adaugă militari în concediu, studenţi, funcţionari, muncitori, oameni de serviciu, fii ai satului resfiraţi prin diferite meleaguri, toţi strălucind de voie bună şi bucurie, umplând nu numai biserica, dar şi cimitirul din jurul ei.

Abia a doua zi de Paşti, se lăfăiesc, pe masa nu prea largă a sătenilor, zămuri de porc, miel, găină, sarmale, fripturi, ouă, rachiu, vin, plăcinte, cozonaci, iar, ici-colo, printre ele, răsare şi mămăliguţa, nu de nevoie, ci din obişnuinţă.

A trecui el, postul mare, cu viscole, cu borşuri fără capăt şi n-au

să se sfârşească Pastile? Miercuri, dimineaţa, oamenii le-au şi uitat, aleargă care încotro, de le scapără picioarele; e, doară, vremea aratului şi semănatului. Mâncarea îşi schimbă şi ea înfăţişarea; e timpul ouălor; al scrobului cu codiţe de haşme pe slănină afumată. Carnea de miel stă la cinste. Trufanda, salatele (untişor) înăcrite cu zer şi direse cu ou şi cu smântână. Cartoful şi laptele, în diferitele lor feţe, mai ţin încă hangul.

Pică Rusaliile cu tei la streşini. Şi ele-şi pun pecetea pe alimente: plăcinte cu brânză cu verdeţuri, cu mărar; covrigi pe gura oalelor, de sufletul celor repăusaţi. Postul Sâmpetrului îl calcă pe ţăran cu ultima lucrare de întreţinere: prăşitul de al doilea la porumb şi la cartofi, şi prima recoltă: căratul fânului. Acuma, murguţa a înţărcat, farina de popuşoi e pe ducă. Nădejdea: haşme, ridichi, bureţi, borş holtei, vişine şi cireşe cu mămăligă de orz, peşte prins cu leasă ori găbuit cu mâna, pe sub pietre, cu borş cu pătrunjel, cu frunze de sfeclă. Iscusit miros trebuie să ai ca să poţi descoperi, în vraful de buruiene, şi gustul peştelui!

Până la păstăi şi cartofi noi, la grâu, secară, e o distanţă de câteva săptămâni. Curat vorba ghicitorii: „Când moare omul de foame?”, „Când ajunge între două pâini!”, adică cea veche s-a trecut, cea nouă încă nu s-a copt.

În august, izbăvirea! Omul gustă pâine nouă, pâine de grâu. Pita lui! Făina de grâu, însă, abia îşi începe rolul. Ea e suverană. Nu există mişcare mai acătării în casa cuiva, în orice vreme, să nu se desfăşoare cu ajutorul şi sub preşedinţia ei.

Astfel, mai demult, de ajunul Crăciunului şi de cel al Bobotezei, colac pentru preot; fata, la „Bere”, ducea colaci; de Sfântul Vasile, la uratul flăcăilor cu buhaiul, colac: „Scoateţi colacul, că rup boii pragul”; de uratul copiilor cu clopoţelul, colăcei: „Scoateţi covrigul, că ne umple frigul”. Nuntă, cumătrie, colăcime, fără cozonac, plăcinte şi colac, cine a mai văzut? La înmormântări, pentru petrecania mortului, se scot din biserică obiecte de cult. În fruntea procesiei, se purta pomul decedatului, încărcat, între altele, şi cu îngeraşi, scăruţe, covrigi şi păsăruici, toate din faină de grâu. Câteodată, preotul dă copiilor, pe lângă covrigi şi păsăruici, şi câte un colac mai mare: „Colac peste pupăză”.

Astăzi, la îndeplinirea acestor obiceiuri, colacul e înlocuit cu bani sunători.

Fudulia toamnei o formează cighirul de oaie şi boabele proaspete de fasole cu sfeclă, înăcrite cu zer şi direse cu ou şi smântână. De acum, înainte, se înşiră, din nou, pe masa ţăranului aceleaşi bucate cunoscute din vechime, gătite în acelaşi fel de zeci şi zeci de ani.

În ultimul veac, satul a suferit sumedenii de schimbări: au dispărut posturile, le mai ţin unii doar când îşi aduc aminte; au fost jertfite pletele bărbaţilor, le mai poartă numai o seamă de bătrâni octogenari; a secat apa pâraielor, ele curg numai când plouă; unele dintre ele şi-au schimbat numele vechi şi semnificativ; s-au topit gardul şi porţile ţarnei; s-au strâns huceagurile, drumuşoarele şi poieniţele de pe imaş şi de Peste Vale.

Un singur lucru stăruie aproape neschimbat: alimentele şi prepararea bucatelor"[236].

Şi calendarul gastronomic huţul şi rutean conţine câteva bunătăţi culinare inedite, care părăsesc, adesea, locul lor din anotimpuri, fie pentru răsfăţul tradiţional al întoarcerii vremelnice a „fiului risipitor", fie în clipele de duioasă nostalgie a identităţii:

„Mămăliguţa cu cartofi. După ce au fost curăţaţi, cartofii se pun la fiert, într-un ceaun. Apoi, se adaugă faină de porumb şi puţină faină de grâu sau griş. Se amestecă bine, folosindu-se un scaun special. Se serveşte cu tochitură, cu huslincă, cu unt şi brânză.

Ieşniţa. Pentru a o prepara, avem nevoie de smântână, ouă bătute şi foi de ceapă verde. Se pune smântână la fiert şi, apoi, se amestecă cu ouăle bătute. Se adaugă puţină faină de grâu, la foc moale. Se amestecă cu o lingură de lemn până când untul iese la suprafaţă. Se serveşte cu mămăliguţă de cartofi.

Huslinca nu lipseşte din bucătărie. Se poate prepara toamna sau atunci când este nevoie. Huslinca de toamnă, din lapte mai gras, se păstrează foarte bine pentru iarnă. Laptele fiert, călduţ, se toarnă în putină, pe fundul căreia se pune, în prealabil, „un cuib", adică un polonic de huslincă din rezerva anterioară. Pentru a-i asigura un plus de calitate, se adaugă puţină smântână. Se serveşte numai cu mămăliguţă.

Chişca bătrânească (chişca cu făină de porumb). La Izvoarele

[236] JITARIU, PROCOPIE, *Monografie folclorică a satului Berchişeşti*, pp. 107-112

Sucevei i se spune „chişcă rusească”. Seamănă cu cea românească, numai că, în obţinerea compoziţiei, se foloseşte făina de porumb. Se fierbe, după care se dă la cuptor. Se taie bucăţi potrivite şi se serveşte cu mămăliguţă de cartofi şi huslincă.

Balmuşul. Într-un ceaun se toarnă smântână proaspătă, la foc normal, se presoară faină de porumb, se lasă să fiarbă, se amestecă până se obţine o pastă. Se pot adăuga cubuleţe de caş proaspăt. Se serveşte cu huslincă.

Varză tocată cu slănină/afumătură. Varza se spală în 2-3 ape. Se fierbe în acelaşi timp cu slănina. Se serveşte cu mămăliguţă de cartofi.

Piroştele (chiroşte sau perohe). Din aluatul de faină de grâu se taie pătrăţele de mărimi potrivite. Umplutura poate fi din cartofi cu ceapă rumenită, gem, dulceaţă şi brânză. Se pun la fiert şi se servesc calde.

Merişoarele sau afinele cu smântână. Merişoarele îndulcite, călduţe, în zilele de post se servesc cu mămăliguţă caldă.

Fragi cu smântână.

Unt topit cu brânză bătută. Se serveşte cu mămăliguţă şi huslincă.

Gogoşile nu lipsesc de la mesele mari (Crăciun, Paşti, nunţi, înmormântări, petreceri).

Afumătura de porc cu mămăliguţă.

Varza murată (păstrată în poloboace) şi verzele.

Mălaiul (un fel de alivenci), obţinut din faină de porumb, lapte dulce şi smântână. Se serveşte cu huslincă.

În rândul băuturilor, se remarcă afinată. Ana Droniuc ne spune că, în familiile bunicilor şi părinţilor ei, se servea, cu precădere, rachiul. Afinele proaspete se pun în borcane sau putini, peste care se toarnă zahăr. Sucul rezultat se amestecă cu vodca, rezultând o licoare delicioasă, care se serveşte la mesele mari şi oaspeţilor de seamă. Sucul de merişoare şi sucul de afine, sucul de păltinele, sucul de coacăze completează gama de băuturi”[237].

„Femeia ruteană fierbe mâncărurile în oale de lut, mai rar în oale de spijă sau tinichea smălţuită, cumpărate prin oraşe.

Mămăliga se fierbe sau într-un hârgău de lut sau într-o căldăruşă de spijă.

---

[237] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 189-191

Bucatele uzitate la Ruteni sunt: mămăliga de păpuşoi, „kuleşa”, dar se fierbe şi din făină de orz; sorbitura de predilecţie şi de toate zilele este borşul cu barabule, sfecle, fasole, bob, mazăre, apoi sarmale, „haluşke” cu crupe de păpuşoi, colţunaşi, „perohe” cu barabule, barabule fierte şi fripte, peşte fiert cu usturoi, fiertură de gobaie, mai rar de vită.

La carne se face un fel de umplutură, „nacenka”, care constă din jumări, ouă, lapte dulce şi făină de păpuşoi, şi se coace deosebit în cuptor. Aceasta se mănâncă cu friptură.

Se coace pâine de secară şi de orz, se face mălai din făină de păpuşoi cu bostan şi cu barabule, dar se coc adesea şi turte numai pe vatră. Din făină de grâu se fac plăcinte cu curechi sau şi cu mac, „palaneţi”.

Se obişnuieşte să se facă, mai ales toamna, un fel de mâncare din bostani. Se ia, adică, un bostan, „harbuz”, i se ciopleşte coaja, jurîmprejur, apoi se despică şi se scot sâmburii şi toate celulele lăuntrice. După aceea, bostanul se taie în felii, care se fierb în apă, la care se adaugă crupe sau făină de păpuşoi. Această amestecătură se face tare şi se mănâncă cu lapte dulce sau cu lapte stors din sămânţă de cânepă. Dar bostanul se mănâncă şi fript sau şi, necojit, fiert cu apă, aşa că se atinge felia de bostan în sare.

Deosebit de mult se consumă barabule fierte şi curăţite, cu mujdei de usturoi sau fripte în cenuşă, cari apoi se înting în sare.

Fasolele se fac şi fâcăluite, adică după ce le-au fiert bine, le adaogă usturoi pisat şi oloi şi apoi se mănâncă, întingând mămăligă în ele.

Oloiul se stoarce în oloiniţele din sat sau din apropiere din sămânţa de cânepă, sâmburi de bostan bine uscaţi în cuptor sau din floarea soarelui.

Înainte şi după masă, toţi casnicii îşi fac semnul crucii. La masă, care constă din o măsuţă mică, pe 3 picioare, şi este aşezată jos, în mijlocul casei, pe un ţol, se aşază, cu capul gol, numai gospodarul cu flăcăii. Ceilalţi copii mănâncă, cu mama, pe vatră sau unde apucă; întâia bucată din bucate o ia gospodarul, până atunci toţi ceilalţi aşteaptă.

Timpul mâncării este, dimineaţa, la 7 ore, dejunul, „obid”, la 10-11 ore, prânzul, „poludinok”, apoi se îmbucă, la ora 1 sau 2 dupăamiază, „pidvecirok”, şi seara, la lumină, cina, „vecera”.

Băutura cea mai plăcută a Ruteanului este rachiul, „horivka”,

la care adese se mai amestecă şi rum, ba şi piper şi pelin, ca să fie tare şi să se simtă.

Luminatul se face sau cu opaiţuri, sau cu petrol, într-o lampă mică, fără sau cu cilindru, atârnată pe perete sau aşezată pe chiminețul hornului.

Ruteanul fumează, din lulea, tutunul numit „markotka”, care, cu putoarea lui, este în stare să te îmbolnăvească. Femeile nu fumează.

Ruteanul doarme, noaptea, foarte puţin, mai ales pe timpul lucrului în câmp, însă îi place să tragă un somnişor şi ziua, mai ales după mâncare. În noaptea înaintea Paştilor, nu se doarme defel, tot aşa şi în ziua de Paşti, căci se crede că cel ce veghează atunci, fiind în călătorie, ploaia nu-l va prinde. Nu se doarme în case sau mori pustii, nici în cimitire.

Ruteanul se foloseşte de următoarele măsuri: mertic, numit „gârneţ”, dimerlie, numită „ghineţa” (doniţă) şi de baniţă sau pătrare, numită „ghiletka”[238].

[238] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina*, pp. 7, 8

„Norodul este foarte plecat spre eres”

Dimitrie Cantemir remarca, printre „eresurile” populare ale vremii sale, unele româneşti, altele rusine, dar nediferenţiate, câteva obiceiuri calendaristice – primele descrise şi interpretate la noi –, pe care s-a şi străduit să le interpreteze din perspectivele culturii sale, în care cea elenă predomina, schiţând, astfel, un sumar şi inexact calendar popular al tradiţiilor de atunci.

„Norodul – şi la noi, în Moldova, ca şi în alte ţări, pe care ştiinţa nu le-a luminat încă – este foarte plecat spre eres şi încă nu s-a curăţat desăvârşit de necurăţia cea veche, încât se mai închină, şi acum, în poezii şi cântece, la nunţi, îngropăciuni şi alte întâmplări ştiute, la câţiva zei necunoscuţi şi care se vede că se trag din zeii cei vechi ai dacilor.

Aşa sunt Lado şi Mano (a), Zâna (b), Drăgaica (c), Doina (d), Heiole (e), Stahia (f), Dracul din tău (g), Ursitele (h), Frumoasele (i), Sânzienele (k), Joimăriţele (1), Paparuda (m), Chiralesia (n), Colinda (o), Turca (p), Zburătorul (q), Miază-noapte (r), Striga (s), Tricolici (t), Legătura (u), Dezlegătura (v), Farmec (w), Descântec (x), Vergelat (y) şi multe asemenea”[239].

*

Credinţele şi superstiţiile, caracterizate, superficial şi simplist, drept reminiscenţe păgâne, care nu pot să aibă o explicare logică[240] („ar fi prea simplu şi uşor să tratăm cu dispreţ drept „superstiţii” tot ceea ce nu înţelegem”[241]), sunt fragmente degenerate de memorie (reguli)

239 CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, p. 221-225
240 GOROVEI, ARTUR, *Literatură populară*, p. 393
241 GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 73

ale omului deplin, în egală măsură respirări ale „visurilor colective ale popoarelor”[242], dar „care nu există numai în orizontul lumii date, ci şi în orizontul misterului (pentru revelare) şi este structural echipat cu categorii stilistice”[243], prin credinţe revelându-se „straturi de cultură, mai arhaice decât cele reprezentate, de exemplu, de mitologiile „clasice” greacă şi romană”[244], ştiut fiind faptul că „timpul preistoric s-ar caracteriza prin procese specifice, adânci şi lăuntrice, aparţinând conştiinţei umane”[245], omul preistoric fiind, de fapt, omul metafizic, imposibil de descifrat, cu aura lui corolară de simboluri, de către omul contemporan, total golit de metafizic, dar doldora de civilizare, deci de un pragmatism logic până la extremism. Tocmai de asta, Dimitrie Cantemir, om modern, în vremea sa, cu o solidă cultură arabă, elină şi latină, avea să refuze, drept barbarisme şi drept „necurăţia cea veche”, toate reminiscenţele de cultură străveche, deşi două întâmplări, pe care avea să le povestească singur, cu uimire, aveau să-l neliniştească, în privinţa pronunţărilor ştiinţifice decisive:

„Vreau să povestesc aici ceva ce-am văzut eu însumi, în patrie. Cămăraşul cel mare al răposatului meu tată avea un cal de mare preţ, care fusese muşcat, pe câmp. de un şarpe şi i se umflase într-atât trupul, că nimeni nu mai trăgea nădejde să scape. A chemat o vrăjitoare bătrână, care a poruncit stăpânului calului să caute un izvor şi să aducă, din apa aceea neîncepută, cât o putea, mai degrabă. Pentru că el voia să trimită pe o slugă ca să aducă apă, vrăjitoarea cea bătrână i-a zis că nu trebuie să facă în aşa chip, că stăpânul trebuie să se ducă el însuşi să ia apă, dacă voieşte să-i scape calul cu viaţă.

În cele din urmă, tânărul i-a dat ascultare şi a adus babei un ulcior mare cu apă. Apa aceasta a descântat-o, cu un descântec neînţeles, şi i-a dat tânărului să bea. El n-a făcut prea bucuros ce i-a poruncit, fiindcă adusese prea multă apă. După ce a băut-o, îndată a văzut cum calul său, care zăcea la pământ, aproape mort, nu departe de el, îşi venea în fire iarăşi, însă el se umfla şi îl apucase nişte dureri de nesuferit. După ce baba a mai descântat, o dată, într-un sfert de ceas s-a însănătoşit şi calul,

242 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p.330
243 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p.372
244 ELIADE, MIRCEA, *De la Zalmoxis la Gengis-Han*, p. 199
245 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p.384

iar tânărul a vărsat apa, fără să-i lase vreo urmă de durere sau de boală.

Altă babă a vindecat, pe de-a-ntregul, în câteva zile, un grajd întreg de cai, care se umpluse de râie – cu toate că se afla la o depărtare de trei zile de drum – prin descântece, pe care le-a rostit deasupra unui smoc de păr de cal"[246].

Vrăjile, descântecele, blestemele şi practicele solomonare, toate cu rădăcini adânci în întreaga cultură străveche europeană şi chiar planetară („Atragem atenţia asupra unor caracteristice milenare ale descântecelor noastre de vrajă. Anume formule trebuie să aibă o vechime de mii de ani. În privinţa aceasta ne poate servi ca punct de reper un vechi document literar german, dinainte de anul 1000. ne referim la aşa-numitele „Merseburger Zauberspruche" – Descântecele de la Merseburg –, care cuprind formule ca şi descântecele ce se mai găsesc şi astăzi în satele noastre. Formule ca: „să se adune os la os, sânge la sânge" etc. se utilizau în vrăji, evident, şi acum o mie de ani, şi deci şi acum trei mii de ani"[247]; „Acest descântec este menit a vindeca de acea slăbiciune generală a corpului, pe care italienii o numesc „scadimento" – scăzământ, iar germanii „Schwinden" – dispariţiune. / Tocmai contra acestei boli, numită în limba sanscrită „iakşma" se află un descântec în „Atharvaveda", cartea XX, imnul 96, distihurile 17-22, ba cu unele mici variante chiar în „Rigveda", cartea X, imnul 163, astfel că exemplarului indian i se poate atribui o anticitate de cel puţin trei mii de ani"[248]), înrădăcinarea supravieţuind, de-a lungul veacurilor, prin iniţiaţi (vrăjitoare, solomonari), în ciuda ironiei, adesea înfiorată de o teamă neprecizată, a unor apărători decişi ai creştinismului extrem şi, adesea, extremist.

Simion Florea Marian, şi preot ortodox, dar şi împătimit al tradiţiilor, a cercetat şi practicile acelea ciudate, din care derivă, drept cioburi, o parte din superstiţii, în care alunul, cu toate componentele sale, era determinant, dar manifestând şi puseuri de ironie creştin-ortodoxă asupra unui farseur al satului bucovinean, „Pietrarul", cel care se autointitula adversar al Solomonarului:

„Ramurile de alun, după credinţa poporului român, în genere, au

---

246 CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, pp. 224, 225

247 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, pp 388

248 HASDEU, B. P., *Studii de folclor*, p. 62

o putere supranaturală, o putere magică, şi mai cu seamă asupra tuturor şerpilor şi a spiritelor celor necurate. Nu e descântătore, nu e fărmecătoare sau vrăjitoare, care, când voieşte să descânte de muşcătura şerpilor, să facă pe ursită sau pe dragoste şi să nu întrebuinţeze una sau mai multe vărguţe de alun. Fără de acestea, toate descântecele lor de şerpi, toate farmecele lor cele de dragoste şi vrăjile de ursită n-ar avea nici un efect.

Dacă se-ntâmplă, vreodată, să muşte un şarpe pre vreun om sau animal domestic, descântătoarea, care e la moment chemată ca să-l descânte şi să-l vindece, ia trei rămurele, trei vărguţe de alun şi, bătând cu dânsele într-un vas cu apă ne-ncepută, descântă, zicând în taină: „Vine cepeliţa[249] din pădure / Înspinată / Şi-nfocată / Şi muşcă pe N. deodată, / Dar şi eu, când am luat / Şi-am apucat / Aceste trei mlădiţi de-alun / Si când o am croit, / Cepeliţa deodată a pornit!”.

Sau cu alte cuvinte: „Tună-n cer şi pe pământ, / Vine iute o cepeliţă / Şi se bagă în pieliţă, / Pieliţa-n os, / Osul, de folos, / Dă veninul jos; / Leacul ca treacul / Prinzător ca cheagul!”.

După ce rosteşte cuvintele acestea, spală descântătoarea, cu apa cea descântată, pre omul sau vita muşcată de şarpe, în locul muşcat, şi, cum face aceasta, se zice că muşcatului îndată îi trece, ca şi când i-ar lua cine-va cu mâna; îndată se vindecă…

Vărguţele cele de alun dau apei descântate o putere aşa de mare, că acesta e, apoi, în stare se scotă tot veninul şi toată răutatea din om, afară”[250].

Mitul solomonarilor, dincolo de existenţa reală a unor vrăjitori şi vrăjitoare, de-a lungul veacurilor, reprezintă o reminiscenţă târzie şi denaturată a Cultului Soarelui, promovată de ortodoxie („făceau tot felul de năluciri, ce păreau minuni, pentru a înşela poporul”, se spune în „Triod”), cu presupuse „iniţieri în peşteră”, dar şi cu mare succes popular, deşi Solomonarului, nevăzut, dar presupus, i se împotrivea, întotdeauna, un escroc local, Pietrarul, care adesea se substituia, în realitatea clipei, Solomonarului.

„Poporul român crede că se află un fel de oameni forte grozavi şi răutăcioşi, numiţi „Solomonari”, care, în pruncia lor, au petrecut şapte

[249] Nume de şarpe

[250] MARIAN, SIMION FLOREA, *Însemnătatea „alunului” la poporul român*, p. 2

ani, ne-ntrerupt, la întuneric, sub faţa pământului, învăţând dintr-o carte diavolească toată „Solomonaria”, toate fermecătoriile şi vrăjitoriile de pe lume, iară după al şaptelea an, ies de sub pământ, afară, şi, inspiraţi fiind de spiritul lui „Ucigă-l-crucea” şi dotaţi cu puterea acestuia, se suie, pe aripile vânturilor, în nouri şi încep a purta ploile, însă mai ales furtunile şi grindinile cele mai grozave, mai înspăimântătore şi mai periculoase. El, poporul, crede cum că „Solomonarii” îmblă călare câte pe-un Balaur, cum că fierb gheaţa sau piatra prin nouri, până ce-i face pe aceştia sloiuri, şi apoi încotro voiesc, într-acolo conduc gheaţa, vărsând-o pe terenurile cele rodite şi pe câmpiile cele înflorite, sfărmând toate semănăturile şi pomii cei încărcaţi cu fructe.

Deci, spre depărtarea unor atari grindine periculoase de pe hotare, precum şi spre nimicirea acestor fiinţe răutăcioase, întrebuinţează românii noştri mai multe mijloace superstiţioase, şi anume, când văd unu nor, apărând de după culmea dealurilor, carele din ce în ce se apropie mai tare, devenind înspăimântător, fulgerând şi tunând grozav, atunci unii, înspăimântaţi de pericol şi de dauna ce-ar putea să se întâmple, alergă la clopotniţa bisericii şi încep a trage clopotele, ca să delăture grindina, iară alţii, şi mai ales partea femeiască, aruncă o secure, cu ascuţitul în sus, în mijlocul ogrăzii, precum şi o sapă, o lopată de pâine, cociorva şi mătura din casă, zicând să se ducă pe pustii şi pe iroase şi crezând cum că, prin acesta, se va curma puterea furtunii şi a conducătorului ei, a „Solomonarului”. Aprind tămâie şi o lumină de ceară, ambele acestea din ajunul Bobotezei păstrate, şi lumina o pun într-o fereastră, lăsând-o aprinsă până ce trece furtuna, iară cu tămâia afumă prin casă, rostind următoarele versuri: „Fugi, ploaie călătoare, / Că te-ajunge sfântul Soare / C-un pai, / C-un mai, / Cu sabia lui Mihai, / Cu cuţitul omului, / Taie capul Domnului!”.

Întâmplându-se, de multe ori, că se împrăştie furtuna şi nu vine gheaţa sau piatra să le strice semănăturile şi pomii cei încărcaţi de fructe, atunci cred ei, cum că, prin aceste mijloace superstiţioase, puterea furtunii şi a conducătorului ei ar fi frânt-o „Solomonarul” şi de-aceea s-a depărtat de pe locurile lor.

Din contră, dacă văd că furtuna din ce în ce se apropie mai tare şi din ce în ce devine mai periculoasă, atunci cred cum că „Solomonarul”,

având o putere nespus de mare, ar avea ciudă asupra lor şi, din aceasta, voieşte el a trimite gheaţă pe terenurile lor, să le strice semănăturile şi să-i nenorocească. Dar ei, totuşi. nu disperă. Ei mai au încă un mijloc, prin a cărui putere, sunt în mintea lor încredinţaţi că vor putea scăpa de pericolul ce-i ameninţă.

Afară de „Solomonari”, mai sunt încă şi Contra-Solomonari, care se numesc, în unele părţii ale Bucovinei, „Pietrari” şi care au putere în contra „Solomonarilor”. Însă şi aceştia nu-s curaţi, ca şi „Solomonarii”; şi ei sunt solomoniţi şi stau în legătură cu spiritele cele necurate.

„Pietrarii” aceştia, fiind în fiecare an anume plătiţi, de către consătenii săi, precum şi de către locuitorii de prin satele învecinate, când văd că se apropia vreo furtună tare, îndată o depărtează şi numai pe ogoarele şi locurile acelora o lasă să cadă, care s-au opus şi n-au voit nimic se le plătească[251]. Acel om, care voieşte a fi „Contra-Solomonar” sau „Pietrar”, adică care voieşte a avea putere asupra „Solomonarilor”, trebuie să postească trei ajunuri, şi anume: Ajunul Naşterii, ajunul Sf. Vasile, ajunul Bobotezei şi Sâmbăta cea de pe urmă a Postului-mare, înainte de Paşti.

Formula acestei ajunări e cea următoare: în ajunul Naşterii şi Bobotezei, „Pietrarul” nu mănâncă, nici nu bea nimic, până ce nu înserează bine. Iară după ce înserează, se pune după masă, pe care sunt diferite bucate, în talgere înşirate, pe locul acela unde a stat preotul, de cu zi, când a îmblat cu icoana sau cu crucea prin sat, cu o vărguţă de alun în mână, şi, aşa stând pe acel loc, zice: „Voi, Solomonarilor, / Duşmanii creştinilor! / Poftim, azi, la mine-n casă / Şi veţi sta l-această masă / Şi cu mine veţi mânca, / Din bucate veţi gusta, / Câte sunt pe masa mea. / Poftim, azi, de ospătaţi / Şi nimic să nu-mi stricaţi, / Când va sosi primăvara! / Nici câmpiile-nflorite, / Nici pâinile rodite, / Nici câmpii cu

[251] M-am încredinţat că, în mai multe sate din Bucovina, se află câte unul sau şi mai mulţi şarlatani de aceştia, care, sub cuvânt că vor depărta grindinile, înşeală pre consătenii săi şi pre locuitorii din satele învecinate, luând, în fiecare an, de la fiecare locuitor, câte o sumă anumită de bani sau câte o porţie de pâine. Iară dacă grindina bate pâinile şi pometele, ei se scuză că cutare şi cutare om nu le-a plătit nimic şi, din cauza acesta, apoi a trebuit să bată gheaţa nu numai pâinile şi pometele respectivilor, ci şi a celor ce au plătit.

flori, / Nici pomi roditorii!”.

După rostirea acestor cuvinte, ţinând vărguţa cea de alun încontinuu în mână, începe a gusta din toate bucatele înşirate pe masă, din care a gustaţii şi preotul. După ce a mâncat şi s-a săturat in câtva, se scoa1ă şi zice: „Voi, Solomonarilor, / Duşmanii creştinilor! / Pre voi astăzi v-am poftit, / Dară voi nu aţi voit / Ca să vă apropiaţi / Şi cu mine să mâncaţi / Din bucate / Înşirate / Pe-a mea masă / Nu prea aleasă; / Dară lasă / Că veţi căi orişicând / De al meu acest cuvânt, / Dar atunci a fi târziu, / N-am păcat a zice… zău!”.

Aceşti „Contra-Solomonari” sau „Pietrari”, când văd că grindina se apropie de hotar, ies pe hotar; iară dacă grindina a trecut acu hotarul, atunci ies, cu vărguţa cea de alun, numai până în marginea satului, în contra furtunii şi a grindinii şi, acolo, apoi, scoţând mâna dreaptă din mâneca cămăşii şi ţinând vărguţa asupra nourului celui cumplit, ameninţă cu dânsa pre „Solomonarul” pre care-l cugetă că e în nouri, şi , dând în cruciş asupra nourului, cârmuieşte gheaţa zicând: „Mei Solomonare, măi, / Duşman sătenilor mei, / În ajunul Naşterii / Şi-n cel al Bobotezei / Eu pre tine te-am poftit, / Că dacă eşti om cinstit / Să intri la mine-n casă / Să mâncăm dintr-a mea masă, / Dară tu te-ai fudulit / Şi la mine n-ai venit / Amândoi ca se cinăm, / Dintr-o masă s-ospătăm / Din bucate / Înşirate / Pe-a mea masă / Nu prea aleasă, / Da’ tu mi te-ai fudulit / Şi la mine n-ai venit; / Deci şi-acuma să nu vii, / De ist sat să nu te-apropii, / Nici de ţarinele-nflorite, / Nici de pâinile rodite, / Nici de câmpii cei cu flori, / Nici de pomii roditori, / Dacă vrei a m-asculta… / Iar de nu mi-i asculta, / Vai şi-amar de pielea ta! / Eu din nori te-oi azvârli, / De pământ te voi izbi / Şi sub gheaţă vei peri, / Căci aşa i se cuvine / La unu câine ca şi tine... / Iar de vrei să mă asculţi, / Du-te-n codrii cei pustii / Şi de-acolo să nu vii, / Acolo să-ţi fie ţie / A ta casă şi moşie, / Acolo să zdruncinezi, / Stâncile să despoiezi, / Acolo tu s-o arunci, / Stâncile să le despici / De culcuşul fiarelor, / De-ascunzişul şerpilor, / Iar nu holdele rodite / Şi câmpiile-nflorite, / Ce noi cu sudoare mare / Le-am adus în astă stare! / Acolo să mi te duci, / De nu vrei să-mi pici aici!”.

De-l ascultă „Solomonarul” , conducătorul grindinii, şi de-ndreptă gheaţa-n altă parte, atunci e bine de dânsul, atunci scapă. Iară de nu, atunci „Pietrarul”, având putere asupra lui, cu vărguţa cea de alun poate

îndreptă grindina şi gheaţa încotro voieşte, pe ape şi pe câmpii nerodi-toare, şi acolo el trânteşte, mai întâi, pre „Solomonar”, cu Balaur, cu tot, jos, apoi, tot cu vărguţa cea de alun îndreaptă de pică toată gheaţa din acel nour peste dânsul, până ce-l mântuie de zile. „Solomonarul” cade, călare pe Balaur, şi gheaţa, căzând în urmă-i, se rotileşte şi se aşează, în forma unui stog, peste dânsul. Aşa cred Românii noştri!

Şi poate că „Pietrarii” n-ar avea o putere aşa de mare asupra „Solomonarilor”, dacă n-ar avea vărguţa cea de alun. În această vărgu-ţă magică, însă, constă mai toată puterea lor. Iară ei numai pre acelea vărguţe de alun le întrebuinţează, la întoarcerea grindinii şi la nimicirea „Solomonarilor”, cu care s-a apărat o broască din gura unui şarpe ce voia s-o mănânce. Celelalte vărguţe de alun nu au aceeaşi putere[252].

Până aice, am vorbit despre puterea cea magică a rămurelelor sau vărguţelor de alun. Mai departe, voi aminti şi celelalte datine şi credinţe, ce le au Românii nu numai despre ramuri, ci şi despre celelalte părţi ale alunului.

Cu sucul rămurelelor celor tinere de alun au datină unele românce din Bucovina de-a opări oalele în care pun laptele cel de vacă, zicând că laptele se prinde mai bine şi mai degrabă.

Floarea de alun sau tufa spun femeile că e bună pentru cei beţivi. Cine voieşte ca beţivii să nu mai bea holercă sau rachiu, adună câte nouă floricele de alun, de la nouă tufe, şi după ce le adună, le pune în agheas-mă, ca să mocnească. Iară după ce mocneşte, dă o câtime anumită de agheasmă de aceasta celui beţiv de băut, pe când sunt preoţii în biserică, şi se crede că beţivul, după ce bea agheasmă de aceasta, se lasă cu totul de băut holercă[253].

Sâmburi de alună, pisaţi bine, sâmburi de bostan şi sămânţă de mac, amestecate toate, la unu loc cu groscior de vacă şi-ncălzite, dacă se pun la „beşica cea rea”, acesta îndată se coace, sparge şi se trece[254]”[255].

---

252 Datina şi credinţa Românilor din Horodnicul de Jos, comunicată de conşcolariul meu, Dl. Petru Prelipcean. A celor din Voloca, Crasna şi din alte sate din Bucovina, adunate de mine.

253 Dictată de Safta Roşca, romancă din Poieni

254 Dictată de Maria Bărbuţă, romancă din Crasna

255 MARIAN, S. FL., *Însemnătatea „alunului” la poporul român*, pp. 3-8

Vrăjitoarele şi solomonarii, beneficiind de popularitate şi între români, dar mai ales între rusini şi huţuli (printre huţuli mai există şi astăzi, mai ales în părţile Putilei), reprezentau rezistenţe târzii ale şamanismului (Mircea Eliade ia în discuţie, adesea, prezenţa şamanismului solar în Bucovina, prin solomonari), iar culegerile de incantaţii nu înseamnă mare lucru, pentru că s-au adunat, mai mult sau mai puţin fidel, dar deloc încredinţate, nu simboluri, ci cuvinte.

Cuvinte înseamnă, de cele mai multe ori, şi eresurile, adică superstiţiile bazate, mai mult sau mai puţin, pe practici şi întâmplări obşteşti, desfăşurate în timp. Cu aparenţă sau poate că şi cu încărcătură şamanică sunt credinţele păstoreşti, mai toate calendaristice şi cu rol benefic, de preîntâmpinare a răului.

Ciobanul, un ciudat şaman acceptat, are şi vocaţie oraculară dobândită, căci el „ştie, mai dinainte, de ce gen vor fi mieii, căci, dacă în Ajunul Crăciunului sau al Bobotezei îi va intra în casă un bărbat, atunci oile lui vor făta cârlănaşi, iar dacă oaspetele lui, în acele dimineţi, va fi o femeie, atunci oile vor avea numai mieluşele.

La mieii mici şi, mai ales, la cei întorşi de la ţâţă nu-i iertat să te uiţi rău, căci îndată se bolnăvesc de diochi şi pier, dacă nu li se sting cărbuni, spălându-se, apoi, cu apa cărbunilor sau cu urina unui copil.

Mieii, umplându-se de chercheliţi (căpuşe sau păduchi), trebuie spălaţi cu apa în care a mocnit sterigoae sau cornişor sau corniş”[256].

„Din focul din colibă, rezemat de buşteanul naclad, „nu este bine să se deie cuiva cărbuni, căci, atunci, cu ei, împreună, s-ar da şi somnul ciobanilor, care şi aşa este foarte scurt.

Pe naclad nu se şede, căci, dacă cineva ar şedea pe un capăt al lui, atunci oile se împărţesc, adică nu se ţin la un loc şi sunt greu de păzit”[257].

„Oile, când pleacă la stână, se descântă, recitându-se formula: „Când or fi gângăniile în deal, voi, oilor, să fiţi devale, iar când voi îţi fi pe vale, gângăniile să fie în deal!”.

E obicei străvechi că, dacă sosesc oile la stână, se aprind două focuri vii dinaintea strungii…

Imediat după aprinderea acestui foc viu, oile se mână, prin foc,

---

256 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 4, 5

257 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, p. 13

la muls, ca ele să fie scutite şi ferite de boli şi dihănii, şi nimeni să nu le poată lua mana.

Din acest foc viu nimeni n-are voie să ieie cărbuni, spre a aprinde alt foc sau pentru aprinsul lulelelor, pentru că el este viu…

Câteodată, se fac focuri de acestea la fiecare mutare a oilor din loc în loc. Dar foc viu e bine să facă omul nu numai la stână, ci şi pe lângă casă, şi anume de Paşti şi de Sfântul Gheorghe, căci focul ista are darul de a apăra vitele de muşcatul şerpilor, de deochi, de dihănii şi altele…

În timpul cât petrec oile la stână, ciobanii n-au voie să îmble la joc şi petreceri, căci, de altfel, oile îşi pierd laptele, ba chiar şi iese, adică se trec”[258].

„Când fluierul, trâmbiţa sau cimpoiul oilor sună bine, e semn a vreme bună, chiar dacă-i vreme ploioasă.

În presara anului nou, oile se ung cu usturoi, ca să fie ferite de duhurile cele rele şi de strigoaicele ce umblă să le ieie mana.

Pe timpul mulsului oilor acasă sau la stână, nu-i bine a zice din trâmbiţă sau fluier, căci, de cântec, oile se împrăştie.

Sosind cineva la stână, pe când se mulg oile, nu i se dă bună ziua şi nici nu i se mulţumeşte, dacă dă bună ziua.

Oile împrăştiate sau pierdute nu trebuie căutate în vale, ci totdeauna la gruieţe, adică deluţuri, căci ele se trag spre vârf, pe când caprele trag la pâraie, pietre şi lanuri.

Culcându-se oile pe dâmburi, departe de colibă, îi semn de vreme bună, iar culcându-se aproape de stână, se zice că-i semn de vreme rea.

Când oile sar şi saltă necontenit, când se bulucesc cu coarnele, bătându-se cap în cap, când sunt neliniştite şi răspândesc un miros greu, atunci îi semn de furtună cu tunete.

Dacă visezi carne multă sau grăunţe, vei avea pagubă între oi.

Se crede că oaia e foarte evlavioasă şi că, atunci când scurmă locul, înainte de a se culca, îşi face cruce şi se roagă la Dumnezeu.

Intrând în coliba stânii vreo broască, se crede că este trimisă de cineva cu vreun fapt, iar dacă intră furnici, de cele mari, cu aripi, se zice că ele au venit să ieie fruptul sau mana oilor.

Românul, când vinde o oaie, îi taie, mai întâi, păr din frunte

---

[258] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 16, 17

sau coadă şi face o bortă, cu sfredelul, în peretele grajdului, unde vâră părul tăiat, ca norocul oii să-i rămână lui. Dacă vânzătorului i-ar părea rău după oaie, atunci cumpărătorul n-are haznă dintr-însa, căci oaia sau se prilejeşte sau piere.

Mare nenorocire pentru oi e dacă se întâmplă ca o rândunică să zboare pe sub dânsele. Oile se mulg, atunci, cu sânge.

Ciobanii, când fulgeră, îşi fac cruce, ca să nu vie diavolul, cu fulgerul, între oi şi să le detune.

Ciobanii, în stână, n-au voie să se fure unul pe altul, căci, de altfel, s-ar întâmpla precaz şi pagubă între oi. Tot aşa, nu li-i iertat ciobanilor să se apuce în rămăşag.

Cât stau la stână, ciobanii consumă mai mult usturoi şi ceapă hagimă, pentru a paraliza efectul caşului şi laptelui gras de oi, care le-ar pricinui greaţă.

Se crede că, dacă în ziua de Simion Stâlpnicul plouă, atunci nu-i bine a băga oile în iarnă, căci toate pier de gălbează. Semn a ploaie este când oile hută, adică scutură cu capetele şi plioscăiesc din urechi.

Nu-i bine ca, toamna, oile să mănânce jir, căci se îngraşă şi, primăvara, le cade lâna înainte de timpul tunsului.

Iarna, când e golişte, adică nu-i omăt, nu-i bine a lăsa oile să hlepăiască, adică să roadă pe cele câmpuri, căci capătă guşă şi li se umflă capul şi, apoi, pier.

Oile care se înmoaie, adică nu sunt iuţi, în săptămâna albă, şi dorm cu capul întins pe pământ vor pieri de gălbează.

Românii, care doresc ca oile lor să fete câte doi miei, leagă, dinapoia cornului şi lângă capul oilor, câte o perjă gemânare şi pun, în sălaşul lor, câte un buhăşel, îngropându-l în pământ, cu o cruciuliţă în vârf.

Peste iarnă, se lasă, de obicei, berbeci şuţi, adică fără de coarne mari, ca ei să nu poată bate (cu coarnele) oile, de la mâncarea fânului.

Gospodarii, care doresc ca oile lor să aibă mieluţe, lasă berbeci cu coarne drepte sau în lături, iar cei care-şi doresc cârlănaşi lasă, de sămânţă, berbeci cu coarne învârtite”[259].

„La prima mulsoare a oilor, se pune, în găleată, un ban de argint, sare mare şi două fire de urzică, apoi se mulge laptele, ca oile să fie iuţi,

---

[259] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 32-34

adică lacome la mâncare, cum sunt oamenii de lacomi după argint şi cum de iute este urzica, şi ca bulzul (caşul) să fie dulce, cum e sarea în bucate de dulce”[260].

„La stână se ţin şi zilele de post şi, în zilele acestea, nu-i iertat să te înfrupţi. Bici la biserică nu se duce frupt, în zilele acestea, pentru că-i „păcat” şi s-ar putea întâmpla „prilej”, adică pagubă între oi. Tot din pricina aceasta, nu-i iertat ca oamenii desfrânaţi să vie la stână, şi păstorii oilor trebuie să fie curaţi la trup şi la suflet”[261].

„Fiindcă oile care vărează, mai ales prin munţi, sunt primejduite de fiare răpitoare, de aceea li s-a dat lor şi un Sfânt apărător. Apărătorul acesta e Sân-Petru…

Afară de Sâmpetru, Românii din Bucovina mai ţin următoarele zile, ca oile lor să fie ferite de dihănii şi să nu bolească: 1. Ziua Sf. Nestor (27 Octomvrie); 2. Ziua Sf. Filip (14 Noemvrie); 3. Ziua Sf. Chiric (26 Septemvrie); 4. Sf. Andrei (30 Noiemvrie); 5. A doua zi de Sâmpetru (30 Iunie); 6. Sărbătoarea oilor (11 Noemvrie) ca oile să nu cobească de vărsat; 7. Sf. Trif cel Nebun (1 Faur), patronul lupilor; 8. Întâmpinarea Domnului (2 Faur) sau Filipii de Iarnă, pentru lupi; 9. Sf. Alexie, omul lui Dumnezeu (17 Martie), contra dihăniilor, şerpilor şi gângăniilor; 10. Sf. George (23 Aprilie); 11. Sf. Nicolai (6 Decemvrie); 12. Sf. Procopie (8 Iulie); 13. Pocroavele (1 Octomvrie); 14. A doua zi de Bunavestire, ca vitele şi oile să fie scutite de jivinii”[262].

„În seara fiecărui Ajun, oile se afumă şi se stropesc cu aghiazmă, pentru însănătoşare, iar în ziua Bobotezei, pe timpul sfinţirii apei Iordanului, oile se scot afară din staulul lor, ca ele – deşi din depărtare – să fie de faţă la această sfântă lucrare. Cu aghiazma Iordanului se stropesc, apoi, atât oile, cât şi hrana lor, ca oile, peste an, să fie scutite de boli.

Ca lupul să nu se apropie de stână, baciul, îndată după suirea oilor la stână şi mânarea lor în parcan, împrejură parcanul, de 3 ori, în pielea goală. Ca dihăniile să nu „zică”, adică să nu facă nimic rău oilor, baciul, la cea de-a treia „împrejurare”, zice: „Cum am împrejurat, de 3 ori, stâna şi n-am zis nemică, aşa lşi tu, dihanie, n-ai voie să zici nemică oilor!”.

---

260 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, pp. 17
261 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, p. 23
262 DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, p. 25

Lupul, vara, nu zăhăie oile, la stână sau şi la gospodăria omului, dacă se ia o bucată de potcoavă de cal, găsită pe drum, şi se pune în şperla (vatra focului) de pe vatra stânii, unde trebuie să steie până la mutarea stânii în alt loc şi unde potcoava iarăşi se pune în foc.

Când intră ciobanii în vatră, iau foarfecele şi, legându-le cu aţă, le pun undeva, deoparte, pentru a lega gurile dihăniilor.

Gospodarii care ţin oi postesc lunile de peste an şi Vinerea Mare, ca oile să fie ferite de dihănii şi şerpi.

Ca dihăniile şi, mai ales, lupii să nu nimerească vreo oaie şi s-o mănânce, se fierbe ceva în vatră şi, ridicându-se ulcica sau căldarea de pe vatră, urma ei se împrăştie, căci, făcându-se aşa, jivina aşa nu va da de urma oii cum nu se poate da de urma spuzei împrăştiate.

Ca gurile dihăniilor să fie astupate şi, aşa, oile ferite de dânsele, se unge gura cuptorului, în ziua „Ciudei” (adică Minunii Arhanghelilor Mihail şi Gavril, pe care Românii o ţin în postul cel mare).

Îmbolnăvindu-se vreo oaie, se fac 2 focuri vii, se ia iască şi se aprinde la acele focuri, se încălzeşte, apoi, la focurile acelea oleacă de apă, cu care se spală oaia bolnavă. Mânând-o, apoi, prin cele 2 focuri, oaia se vindecă.

Ca oile îmbolnăvite la stână să se însănătoşeze, se face, pe un dâmb, o groapă, în pământ, prin care trebuie să treacă fiecare oaie. Oile se stropesc, apoi, cu apă în care s-au stins cărbuni. Ciobanii care trec oile trebuie să fie în pielea goală. După ce toate oile au trecut prin acea groapă, apoi se trece şi un câine, pe care, apoi, se duce toată boala şi care dispare de la stână, ducându-se pe lume, de unde nu se va mai întoarce. După o procedură ca aceasta, oile, de bună seamă, se însănătoşează.

Îmbolnăvindu-se vreo oaie de limbar, baciul pune lemn de tisă la mocnit în apă şi, dacă oaia bolnavă bea din apa aceasta, atunci se vindecă.

Dacă sângeră o oaie, pentru că a mâncat vreo buruiană pe care paingănul şi-a făcut casă, atunci i se taie, cel mai târziu până într-un ceas, o ureche, din care se scură sângele cel rău. O seamă de ciobani obicinuiesc, la prilejul de sângerare, să sângereze oaia, slobozindu-i sângele, cu cuţitul, dintr-o vânuţă de pe frunte, de deasupra ochilor.

Oile capătă şi vărsat, adică nişte bubuţe peste tot trupul şi piept. Oile bolesc şi de ocniţă, dacă beau apă stătută, care se strânge în coşniţă

şi ajunge în maiul cel negru. Boala aceasta n-are leac.

Îmbolnăvindu-se oile, la stână, fără să se ştie de ce boală, atunci baciul sau unul din ciobani îi stânge cărbuni în apă neîncepută, din care îi dă să bea.

Ca şerpii să nu se apropie de dobitoacele şi oile oamenilor, se afumă ele şi grajdurile lor cu busuioc şi tămâie, cu care se şi înconjură grajdul, în ziua de Sf. Alexie.

Oaia muşcată de şarpe o tămăduieşte baciul mergând spre dânsa, fără a se uita înapoi, şi spălând-o, pe la pulpe, cu apă neîncepută, luată dintr-un izvor cu o ulcică nouă de lut, care apă o amestecă cu rădăcinile a 9 fire de iarbă, ale căror vârfuri le ţine în mână şi, apoi, îi dă să beie dintr-însa, după ce a spălat cu acea apă şi acele fire de iarbă locul muşcat şi spinarea oii.

Nevoind oaia să beie din acea apă, îi toarnă în gură, cu de-a sila, zăr călduţ şi o descântă, aşa ca nimene să nu audă descântecul, recitat de 9 ori şi foarte încet: „Hudiţă pestriţă, / Rea de peliţă! / Peliţa de carne, / Carnea de os, / Osu' de şerpe, / Şerpele-ţi beie veninul / Şi vita leacul!" (Auzit de la baciul Filip al lui Costan Juravle din Straja)…

Alţii lecuiesc oile muşcate de şarpe în următorul chip:

Merg la un izvor, fără a vorbi cu cineva, iau apă neîncepută şi 3 fire de iarbă nemuşcată, pe care le pun în ulcica cu apă, şi descântă: „Heliţă pestriţă, / Lipită de peliţă, / Şi osu' de pământ / Şi peliţa de os / Ne aduce veste / Poveste / Să bea apă de asta / Să fie de leac!"…

Acest descântec se zice de 9 ori, apoi se sting cărbunii pe secure, îndărăpt de 9 ori, până la unul şi, deci, niciunul, se spală oala şi se mai zic următoarele: „De diochi / De mirare / De strigare / De făcătură / De minune / De năjit / De pricăjit" (Năjitul este îmbolnăvirea ţâţelor la oi, din care cauză se mulge sânge, dar şi durerea de urechi la om).

O seamă de baci obişnuiesc încă să afume oaia muşcată, după spălarea ei cu apă, în care s-au stins cărbuni, cu putregai de răchită. Oaia muşcată de şarpe se vindecă, dacă se oblojeşte locul muşcat cu buruiana şerpelui, care constă din 3 rămurele, cu cel din mijloc mai scurt şi o floare albastră foarte mică. O seamă cred că, ungându-se oaia muşcată de şarpe cu usturoi, ea s-ar vindeca. Oaia muşcată de ţâţă îşi pierde ţâţa, fiindcă-i pică.

La caz că se năjeşte, adică se umflă pulpa unei oi sau se fac bube pe pulpe, atunci oaia se descântă aşa: „Fugi, năjite, pricăjite, / Că te-oi prinde pe cărare / Şi te-a iubi fată mare, / Pe cât îs eu fată mare!” (După descântec, pulpa trebuie masată. Comunicat de Ioana, soţia lui Grigorie Cotos din Straja).

Năjitul se mai vindecă dacă oaia se mulge printr-o gaură făcută într-o pietricică de Curcubeu sau printr-o bortă de cute, adică gresie, sau printr-un inel de cununie. O seamă de baci vindecă năjitul la oi, ungând pulpa oii cu humă, luată de pe un spălător şi, apoi, afumată cu putregai de răchită.

Oile se îmbolnăvesc şi de albeaţă şi, atunci, li se pune în ochi făină de păpuşoi sau scuipit de tabac sau zahăr pisat. Alţii ard un culbeci alb, uscat, şi suflă, printr-o ţeavă, cenuşa lui în ochiul bolnav sau iau o broscuţă galbenă şi roşie pe pântece şi freacă cu dânsa ochiul cu albeaţă.

Şchiopătând vreo oaie, pentru că s-a mustit, adică i s-a infectat pielea între rateţe, atunci piciorul cel bolnav se curăţeşte între rateţe, unde se pune sare, răşină şi măcriş, pisate la un loc, sau numai lut sărat, şi se leagă piciorul, ca cele puse să nu cadă.

Dacă oaia care a mâncat o buruiană cu paingăn se umflă, i se toarnă, înlăuntru, zăr călduţ sau lapte dulce sau se freacă bine şi i se sloboade sângele dintr-o ureche.

Românul crede că laptele de oi, turnat în focul aprins de fulger, are darul de a stinge acel foc, dar el este şi leac pentru durerea pieptului.

Cea mai grea boală a oilor este gălbeaza, căreia îi mai zic moartea oilor. Oile se îmbolnăvesc de gălbează dacă pasc prin locuri mlăştinoase, unde pe iarbă se află un vierme (distomum hepaticum), care, odată cu iarba, intră în ficatul oii şi-i căşunează moartea. Deci, oile trebuie păzite, primăvara şi toamna, să nu pască pe locuri umede, nici pe otavă sau trifoişte, până nu se ridică roua. Cel mai bine-i dacă, toamna, oile pasc pe mirişte.

Oaia care toamna-i voioasă îi, de bună seamă, şi sănătoasă, pe când aceea care scapătă de picioare e gălbăgioasă.

Oile molipsite de gălbează se cunosc după ochii lor văscuţi în seu, adică au seu pe dinlăuntrul pleoapelor, pe când cele cu ochii roşii sunt sănătoase.

Oile gălbăgioase se cunosc şi pe următorul semn: ningându-le, iarna, omătul, acesta uşor se topeşte pe dânsele, pe când pe cele sănătoase, foarte greu. Cele gălbăgioase se cunosc şi pe aceea că n-au lapte şi mieii lor trebuie aplecaţi la alte oi. Oile acestea nici nu trebuie băgate în iarnă, căci pier, desigur, de gălbează.

Oilor băgate în iarnă li se dă, întâi, ovăz. Alţii taie o oaie, înainte de a băga oile în iarnă, şi pun maiul, în cuptor, la fript. Dacă maiul se face vârtos ca mălaiul, atunci oile sunt sănătoase; dacă, însă, maiul se risipeşte, atunci oile sunt gălbăcioase şi se taie.

O seamă de gospodari apără, cu folos, oile lor de gălbeaza provenită şi din mâncarea plantei fierea pământului (Erythrarea centaurium), pe care se ţine viermele gălbezei, dându-le să mănânce, toamna târziu şi primăvara, în toate dimineţile, pleavă de cânepă sau, de trei ori pe săptămână, în postul cel mare, sămânţă de cânepă, amestecată cu hrean, dumicat mărunţel, şi cu uruială sărată.

Alt mijloc de a vindeca gălbeaza este că, în moare de pepeni, se pune chipăruşă, piatră vânătă şi mujdei de usturoi, care se fierbe şi, apoi, după ce s-a răcit, se toarnă, în fiecare oaie, câte un polonic mic (o seamă fierb chipăruşă în horilcă şi-o dau oilor să beie, după ce s-a răcit). Alţii împiedică, la început, lăţirea gălbezei în oaie, dându-i să mănânce, în tărâţe, cenuşă de tei, amestecată cu nisip mărunţel.

Îmbolnăvindu-se mieii, se toarnă în ei apa în care s-a amestecat dihil pisat, adică planta numită diclie.

Gheochii = diochii oilor sau mieilor se vindecă dacă li se sting 9 cărbuni în apă neîncepută, cu care se stropesc, spunându-li-se descântecul: „Ochi boldiţi, / Ochi răhniţi, / Ochi ghe diochi, / De te-o gheochiet fată, / Să-i crape ţâţele şi cosiţa, / De te-o gheochiet barbat, / Să-l văd şi pe el crăpat!”.

Dacă le crapă oilor ţâţele, atunci se ung cu untură de pe maţele porcilor sau cu unt de oi şi ţâţele îndată se moaie, şi oile slobod laptele.

Când laptele ce fierbe dă în foc, atunci focul trebuie huscuit, adică trebuie presărat cu sare de huscă (căpăţână de sare albă) şi cu ceva iarbă verde. Se mai toarnă şi apă în foc, pentru ca oile să nu se spuzească, adică să nu facă spuze (bube lungi ca negeii, pe ţâţe), care, la muls, se sparg şi slobod sânge.

Cărbunii pe care a curs laptele se strâng undeva, la o parte, ca nu cumva să calce cineva pe ei, pentru că, atunci, ţâţele oilor s-ar face călcători sau cioaşpe, adică nişte bube albastre, mari cât aluna, şi, atunci, oile nu stau la muls.

Întâmplându-se ca o helgie să muşte vreo oaie de pulpă sau de altă parte a trupului, atunci se ia burdujel de helgie şi se toarnă prin el apă, de 9 ori, pe locul muşcat. Alţii spală oaia muşcată cu acea apă peste tot trupul şi-i dau chiar de băut apă petrecută prin burdujel.

Îmbolnăvindu-se vreo oaie sau vreo vită de arici, i se dau de mâncat mâţişoare, sfinţite în ziua de Florii.

Dacă oile pier sau ies vara în pripă, fără să fie sângerate, atunci au şopârlaiţă. La boala aceasta, li se dă de băut apă, în care a mocnit buruiana şopârlaiţă. Boala aceasta poate fi stabilită cu certitudine, dacă, tăindu-se oaia şi desprinzându-se picioarele de coaste, găsim, acolo, carne galbenă.

Îmbolnăvindu-se oile de răceală, ele colnicează sau colnicesc. Atunci li se vâră păr de pe capul unui om în urechi şi tot astfel de păr li se leagă la picioare. Alţii practică următoarea metodă de vindecare a acestei boale: iau o oaie din cele bolnave, o duc pe o punte, unde o învârtesc de 3 ori îndărăpt şi, apoi, îi taie capul; atunci, celelalte oi se vindecă şi ele.

Umflăturile la oricare parte a capului oii se vindecă oblojindu-se umflătura cu nalbă şi cu miere, până ce umflătura se sparge.

Tusa oilor se vindecă, dându-li-se de băut, dimineaţa, înainte de a paşte, apă în care a mocnit, o zi şi o noapte, o rădăcină de stege sau steghie.

Mieilor care colnicesc li se oblojesc picioarele cu lemn de tulopchină (un lemn ca nucul şi tare ca sârma, cu o floare roşie) şi păr din cap de om.

De răceală, oile şi căpchiază, adică fac viermi în cap. Boala aceasta n-are leac. Ca să nu se umple şi celelalte oi de capchie, i se taie oii bolnave capul, la fel ca la cele ce colnicesc.

Apa cu care s-au spălat găleţile, la stână, trebuie să se verse numai într-un loc curat, unde nu se calcă cu picioarele, căci, de altfel, oile capătă iar călcători şi felurite bube.

Se crede că nimeni nu-i în stare să strice, adică să ieie laptele

oilor.

Untul de oi este leac, căci, dacă cineva şi-a smintit sau sclintit sau vulcezit mâna, de i s-a umflat, atunci, ungându-se mâna bolnavă cu unt de oi şi pălindu-se (încălzindu-se la foc, până ce untul s-a uscat, intrând în mână), mâna se vindecă.

Dar şi staulul oilor e de leac, căci caii care nu se pot uda se duc în staulul oilor şi mirosul oilor le uşurează udatul. Şi copitele cailor nepotcoviţi, roase şi din cale-afară micşorate, cresc curând, dacă, mai multe zile, caii stau în staulul oilor"[263].

Credinţe asemănătoare au şi huţulii, cel mai interesant fiind un calendar oracular, pe luni, deci un fel de prognoză meteorologică insolită:

„Ianuarie. În ziua de Anul Nou, de se va roşi cerul spre răsărit, va fi an ploios. Noaptea de Anul Nou, de va fi lună şi senină, an bun proroceşte. Ploaie ori moină de Bobotează, scumpete mare. Ianuarie domol aduce primăvară friguroasă. În 8 ianuarie, soarele intră în zodia vărsătorului de apă. De va tuna, în aceste zile, plugarii vor avea pierderi mari în semănături.

Februarie. Zăpada în Faur întăreşte semănăturile. Faur urât şi un Mai frumos e un an mănos, dacă nu-i îngheţul prea mare. Apele curgătoare calde vestesc ger. Dacă ziua de 16 (Sf. Pamfil) va fi cu soare, va urma iarna cu putere. Viforele ce nu vin în Faur se răzbună de Paşti. Negura din apus arată ger. Iese ursul din bârlog şi de-şi va vedea umbra (adică de va fi soare) intră iarăşi în culcuş, că va mai fi ger. Cum va fi în 11 februarie, aşa va fi în postul mare. De va tuna în 7, va fi pagubă la arătură.

Martie. De va fi frig în 7, vine iarna cea mică. De multe griji va scăpa plugarul, dacă în noaptea de Buna Vestire va fi senin. Martie răcoros n-aduce an mănos. Zăpada de la sfârşitul lui martie împuţinează vinul. Roua din martie se face ploaie în aprilie. Tunetele arată an mănos.

Aprilie. Prier frumos, mai viforos. Prier umed aduce binecuvântare. Negura dinspre răsărit şi miazăzi e semn bun. Dacă tună, nu te mai temi de ger. Prier frumos, vară frumoasă.

Mai. Roua de seară şi răcoarea din Mai aduc fân şi vin mult. Ploaia caldă e binecuvântare. Roiul din Mai preţuieşte un car de mălai. Gândaci mulţi vestesc an mănos. Mai ploios, iunie frumos. De e brumă

---

[263] DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, Cernăuţi 1923, pp. 23-32

între Sf. Gheorghe şi Armindeni, va urma şi între Sfinte-Marii. Tunetele dese arată an roditor.

Iunie. Mai uscat decât umed, umple buţile cu vin. Oamenii şi vântul de iunie curând se schimbă. Iunie umed şi rece strică tot anul. Furnicile vestesc an bun. Omizi multe sunt semne de vin şi grâu mult. Săritul peştilor vesteşte furtună. De sunt mulţi bureţi iuţi, iarna viitoare are să fie uşoară. Rusalii umede, Crăciun gras.

Iulie. Căldură mare înseamnă an bun. Dacă păianjenul îşi rupe pânza în două, va ploua. Muşuroaiele de furnici mai ridicate ca de obicei vestesc iarnă grea.

August. Negura de pe livezi şi râuri, după apusul soarelui, înseamnă timp bun şi statornic. Ploaia din august subţie vinul. Vânturile de miazănoapte aduc timp stabil. Dacă barza closcăne, plouă.

Septembrie. Toamnă caldă, iarnă lungă. Răpciune cald, brumărel rece şi umed. Tunetul din septembrie vesteşte neaua multă în Făurar şi an mănos. Plecarea timpurie a rândunelelor înseamnă că şi iarna vine curând.

Octombrie. Brumărel şi Mărţişor sunt luni surori. Cu cât frunzele arborilor cad mai repede, cu atât mai roditor va fi anul următor. Gerul şi frigul din Octombrie îmblânzesc pe Gerar şi Făurar. Şoarecii de câmp de se trag către sat, iarna e aproape. Neaua şi frigul aduc ianuarie moale. Când arborii ţin frunza mult, iarna e departe, dar va fi grea şi la anul vor fi multe omizi.

Noiembrie. De plouă la început de brumar, săptămâna Crăciunului va fi geroasă. Neaua multă de pe pomi înseamnă muguri puţini de-cu-primăvară. Şoarecii de câmp de se mai arată, iarna-i departe.

Decembrie. De se arată multe gâşte sălbatice şi iepurii se apropie de sat, va fi iarnă grea. Decembrie geros, la început, ţine gerul 10 săptămâni. Moş Crăciun zăpădos prevesteşte an mănos. De va fi Crăciun ploios, vor fi Pastile friguroase. Indrea geros aduce an mănos”[264].

Superstiţiile huţulilor amestecă vechi credinţe cu un discutabil spirit creştin, ca şi la români, în frânturi de spirit interesante:

„Zada (lariţa) se găseşte foarte rar în zonă. Cu toate acestea, nu ţi-ar sădi nici în ruptul capului vreuna. O ţine pe ideea că cineva din familie ar putea muri înainte de vreme sau se va pustii familia, se va înstrăina;

[264] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova* Suliţa, pp. 207-209

Cântatul cocoşului, în prag de seară, înseamnă veşti noi, neobişnuite şi schimbarea vremii;

Dacă se întâmplă să plouă de Sf. Macabei, va ploua două săptămâni fāară întrerupere;

Dacă primul colindător din seara de Crăciun este parte femeiască, vaca va fata viţică;

Nu se mănâncă din poziţia în picioare, pentru ca vitele să nu fete în picioare;

Fata care cade de Bobotează se mărită;

De Înviere, cine ajunge mai repede la Biserică, îi merge bine tot anul;

În seara de Anul Nou, se alege o ceapă de mărime potrivită, se desface în foi, în care se pune sare şi se aşează pe fereastră. În raport de cantitatea de apă slobozită de fiecare foaie de ceapă, luna corespunzătoare va fi mai ploioasă sau mai uscată;

Dacă, de Întâmpinarea Domnului picură din streaşină, este semn că albinele vor aduce miere multă;

Când construieşti sunt şi pierderi[265].

În Vinerea Seacă din Săptămâna Patimilor, înainte de scoaterea aerului, fiecare om se scaldă. Ei zic că, dacă se spală de Vinerea Seacă, atunci tot anul vor fi sănătoşi;

Ouăle roşii se fac de aceea că ele înseamnă sângele Domnului nostru Isus Hristos, care a curs când a fost străpuns cu suliţa în coastă;

Sâmbăta seara, în Săptămâna Patimilor, cam pe la şapte ore, se duce dascălul, pălimarul şi încă vreo câţiva oameni la biserică şi fac foc, parcă ar avea să se puie la pază, ca să păzească mormântul Domnului nostru Isus Hristos"[266].

Din acelaşi fond mitic al preistoriei (omul preistoric fiind, în fond, omul metafizic), descind, vag alterate de creştinism, şi credinţele rusinilor.

„După credinţa Ruteanului, fiecare om are o stea, de care este legată soarta lui. Văzând el că o stea a căzut, zice că un om a murit. Eroi naţionali poporul rutean bucovinean nu cunoaşte.

Despre iad se crede că este locuinţa stăpânului diavolilor şi că

[265] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa...*, p. 189

[266] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa...*, p. 208

se află în fundul pământului, încotro duce un drum larg, care se sfârşeşte într-un abis fără de fund.

Diavolul, „Ciort” („sciasbe!”, adică „pieri-ar!”) sau „ditko” are, în credinţa poporului rutean, chipul unui domnişor („panociok”), îmbrăcat în haine nemţeşti. El este negru şi înzestrat cu coarne, care însă nu se văd, are coadă şi, la picioare, copită ca de capră şi şchiopătează de piciorul cel stâng. Se crede că bogaţii şi-au dat sufletele lor diavolului, care suflete însă se pot mântui prin căinţă şi credinţă în Dumnezeu.

Diavolul poate lua chipul unei mâţe sau al unui câne negru, unui lup, unei capre care tot behăieşte, dar aceasta numai pe timpul nopţii şi numai până la al doilea cântat al cucoşilor, pe care timp al nopţii Ruteanul, de regulă, nu umblă.

Sufletele copiilor născuţi morţi sau muriţi fără de botez se cred pierdute şi acei copii devin moroi, care umblă noaptea prin sate şi sug sângele copiilor şi fetelor tinere, care apoi mor.

Se crede că fiecare om are presimţirea apropiatului său sfârşit, iar pe semnele ce au o seamă de oameni nu se dă mult. Celui ce săvârşeşte o faptă rea, i se usucă mâna şi blestemul ajunge pe cel blestemat, Se crede în deochiul vitelor şi al copiilor, de care ei se pot feri, legându-li-se ceva roşu la gât, şi că însărcinarea femeii ar putea să dureze şi numai 7 luni. Femeia, când coace pâine, pune ceva aluat deoparte, iar înainte de a pune aluatul în cuptor, aruncă ceva făină în foc, ca pâinea să iasă bine coaptă. Deasupra aluatului Paştelor se întipăreşte semnul crucii şi pâinea, înainte de-a se tăia dintr-însa, se însemnă cu cuţitul cruciş.

Poporul rutean crede că, dacă cineva întâlneşte în cale o babă sau un preot, atunci îi va merge rău, deci spre a preîntâmpina aceasta, ridică de jos un pai, o pietricică sau orice află şi aruncă în urma lui. Un semn de rău vestitor este şi întâlnirea în cale sau trecerea peste drum a unui iepure sau a unui câne sau a unei mâţe negre, pe când cea a unei vulpi este un bun semn.

Femeile nu lucrează Vinerile şi în acele zile nu se vinde lapte, nici ouă, din casă, căci altfel vacile sterpesc şi găinile nu mai ouă.

Laptele vacilor se poate lua, dacă se numără urmele picioarelor lor, care vrajă însă se poate desface, dacă vacile se afumă cu anumite buruieni, pe când se recită anumite formule de dezlegare a vrăjii. Mulsul

cu sânge al vacilor se poate vindecă, dacă ele se mulg printr-o crăpătură de piatră.

Locurile unde a trăsnit fulgerul se socotesc necurate, tot aşa locul unde cineva a fost ucis sau s-a sinucis, care loc se însemnă cu o cruce de lemn.

Mare nenorocire este când o femeie naşte a şaptea copilă, căci se crede că aceasta va fi strigoaică.

Helgei, care se arată câteodată în grajdul vitelor, nu i se face nimica, căci în altfel aceasta sau alta ar muşca o vită din grajd, care, apoi, trebuie să piară, muşcătura aceasta fiind fără de leac. Tot aşa se feresc oamenii să prindă vreo rândunică sau un cocostârc sau să le omoare, căci mare nenorocire ar veni asupra acelui făptuitor.

Poporul rutean socoteşte bisericile ca locuri foarte sfinte şi le atribuie dreptul de azil. El socoteşte de vietăţi curate (vacile, boii şi oile) şi albinele de sfinte. Vietăţi necurate sunt: Calul, care este blestemat de Dumnezeu şi dintr-al cărui corp, o parte, însă nu se ştie care, să fie curată, apoi măgarul, câinele, mâţa, şoarecii, şerpii, broaştele, ciorile ş.a.

Florile favorite ale Ruteanului sunt: gherghinele, busuiocul, brebenocul şi văzdoagele. Dacă cineva rupe iarbă cu mâna, atunci va plouă.

Este obicinuit a purta amulete şi anume cruciţe de alamă, iconiţe, scoici ş.a., care se cumpără sau în oraş sau pe timpul călătoriilor la Suceava sau Crişceatec. Şi mirele şi mireasa poartă ca amulete câte un fir de usturoi dezghiocat. Amulete se folosesc şi în contra bolilor.

Ţăranul rutean, când seamănă pe ogor şi este strigat de cineva, nu răspunde, căci, dacă ar face-o, atunci vrăbiile, vara, i-ar ciupi tot grâul. Semănând, el doreşte ca câmpul să aducă multă roadă şi tot ce trăieşte în gospodăria lui să aibă de unde se hrăni. La acest prilej, se pune pe ogor o huscă de sare şi două pâini.

În părţile rutene din Bucovina se află mulţi şi multe descântătoare şi vrăjitoare, care susţin chiar că ar şti să oprească grindina; asemenea persoane sunt foarte căutate. Grindina se poate opri, trăgându-se clopotele bisericii, ceea ce se face chiar şi noaptea.

Soarele, în credinţa poporului rutean, se mişcă, iar pământul stă locului. Se crede că vitele cornute vorbesc întreolaltă, în noaptea Anului nou (Sf. Vasile) şi a Sf. Gheorghe, însă nimeni nu le poate înţelege, iar

cel ce le-ar înţelege, acela trebuie să moară. Cărăbuşii ivindu-se, primăvara, în mare mulţime, sunt socotiţi ca semn bun şi că anul va fi roditor.

Tunetul şi fulgerul, deşi făcut de Dumnezeu, se diriguieşte de diavol. Obiectul aprins de fulger se poate stinge, dacă se stropeşte cu lapte de capră. Şi grindina se diriguieşte de diavol, ea însă se poate înlătură, dacă se pune, în ogradă, înaintea casei, o mătură şi o cociorvă, cruciş peste o lopată, care toate sunt armele casei.

Fata care vede, primăvara, pentru prima oară, o pereche de cocostârci, se va mărita în acel an, tot aşa aceea care în ziua de Paşti va trage întâi clopotele.

Strigătul unei buhe (bufniţe) pe o casă este semn că dintr-acea casă cineva va muri.

Iarna, dacă este mult omăt (zăpadă), atunci anul viitor va fi roditor.

Când porcii iau paie în rât, atunci este semn că vremea bună se va schimba.

Tăindu-se un porc, este obicei a-i căută îndată splina; dacă aceasta este mare, atunci iarna va mai dura; dacă este mică, atunci iarna este pe sfârşite.

Aducând cineva, seara, apă în casă, zice către casnici „Blagoslovit wodu”, adică „Binecuvântaţi apa!”, ca nu cumva cu apa să intre şi un duh necurat în casă. Casnicii îi răspund „Nai boh blagoslovet!”, adică „Dumnezeu să binecuvânteze!”, şi cred că acum apa este curată.

Urzind femeia pânză şi întâmplându-se ca atunci să intre un bărbat în casă, atunci se zice că-i va ajunge bătătura, intrând însă o femeie, atunci bătătura de bună seamă că nu va ajunge”[267].

Ocupându-se, cu mare pasiune, de colecţionarea unor „credinţe” ale românilor, preotul cărturar Dimitrie Dan, cu lungi stagii obşteşti în Lujeni şi în Straja, prieten al lui Nicolae Iorga, a risipit prin coloanele gazetelor bucovinene o adevărată carte de ziceri străvechi, din care vom relua doar câteva, atât cât să se poată proba dubla lor origine, solară şi lunară, cu corespondenţă în cultura păstorească şi cea agrară, dar toate regăsibile, şi în română, şi în ucraineană, la sătenii români şi ucraineni din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava:

---

[267] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 16-20

„Se crede că este bine a pune, primăvara, când se trage cu plugul prima brazdă de arătură, pe brazdă pâine şi sare, ca câmpul să aducă mult rod

Poporul leagă la copii frumoşi un fir de lână roşie la mână, crezând că, astfel, ei nu vor fi deocheaţi.

Dacă naşte o femeie, apoi se leagă la poartă o cordea roşă, ca să nu fie deocheată.

Se crede că copiii care au murit nebotezaţi devin moroi.

Se crede că nu e bine a unge în casă la lună nouă, că, la dincontra, în acea casă se vor ivi o mulţime de jivini.

Se crede că, a treia zi, după naşterea unui copil, sosesc, de la miazănoapte, ursitele, care, apoi, prevestesc viitorul noului născut.

Se crede că nu e bine a coase, afară, până ce răchita n-a înfrunzit.

Dacă vara se întâmplă să se formeze, adese, vârtejuri în aer, apoi se crede că va urma secetă.

Dacă, într-o primăvară, se arată mulţi cărăbuşi, apoi se crede că va rodi păpuşoiul şi viceversa.

Dacă se face foc şi sare, din sobă sau de pe vatră, un cărbune în casă, apoi se crede că va veni un oaspe de rău voitor.

Se crede că dacă a fost toată ziua înnourat şi a plouat, iar seara arătându-se soarele roş, înainte de apus, va dura timpul ploios mai mult timp.

Dacă se arată, pe când plouă, curcubeu pe cer, apoi se crede că ploaia va înceta.

Dacă va tuna primăvara, pe când încă este omăt, apoi se crede că, peste vară, va fi multă grindină.

Se crede că, dacă începe ploaia dis-dedimineaţă, apoi nu durează lung.

Se crede că, dacă are cineva junghiuri, este bine a spăla limba clopotului bisericii şi, apoi, a se spăla cu acea apă.

Venind preotul, la Crăciun sau Bobotează, în casele oamenilor, este rugat de gospodine să şeadă puţin, crezându-se că, apoi, vor şedea cloştele, în primăvară

În dimineaţa Paştilor, trebuie a se spăla, întrebuinţând un ou roşu şi un ban de argint şi se crede că, apoi, omul va fi, în decursul anului,

roşu şi sănătos ca oul cel roşu şi va avea prinos în bani de argint.

Dacă întâlneşte cineva, în cale, un preot, ţine această întâlnire de un semn rău şi crede că slăbeşte urmările acestei întâlniri, aruncând după preot un ac, bold, paie sau cu altceva.

La toate ajunurile sărbătorilor de iarnă, se pun pe masă două pâini, sare, peşte, grâu şi un pahar cu apă şi se crede că, noaptea, vin familianţii morţi şi mănâncă din acele bucate.

Se crede că este bine a se scula, în ziua de Sfântul Gheorghe, înainte de răsăritul soarelui şi a presura împrejurul vacii mac şi, făcând aşa, nimeni nu va putea lua laptele de la vacă, aşa cum nu-i nimeni în stare să culeagă macul presărat.

Se crede că Dumnezeu pe oameni nu-i împerechează tot una, ci aşa că un bărbat harnic trebuie să ieie o femeie leneşă şi viceversa, unul frumos, una urâtă etc.

Ziua lui Foca se ţine spre a fi scutit, prin întreg anul, de vreo daună de foc sau ca să roadă şoarecii lucrurile din ladă.

În presara Sfântului Andrei, duce o fată pe alta, cu ochii legaţi, la un gard şi, acolo, numără cea din urmă parii, până la nouă, pe care îi leagă cu lână sau o cordea şi, a doua zi, se uită şi, dacă parul legat este unul drept şi înalt, apoi se crede că capătă un bărbat înalt etc.

Ca să ştie o fată dacă se va mărita în acel an, apoi pune o femeie, la Sfântul Andrei, în tindă, două străchini, şi, sub una, un ştergar, iar sub cealaltă, o batistă; dacă ridică fata strachina cea cu ştergarul, apoi se crede că se va mărita, dacă cea cu basmaua, apoi că nu se va mărita.

Se crede că o fată mare, care posteşte întreaga zi a Crăciunului, până la miezul nopţii, nici vorbeşte vreun cuvânt, şi priveşte, atunci, în oglindă, nu se vede pe sine, ci îşi vede acolo ursita.

Se crede că, dacă a doua zi după Crăciun este frumos afară, este semn că anul va fi mănos; dacă, în acea zi, va fi senin, dimineaţa, apoi se vor coace păpuşoii timpuriu; dacă, după-amiazăzi, apoi se vor coace târziu.

Se crede că, după ce s-a sfinţit apa, la Bobotează, nu mai este pericol a fi mâncat de lupi.

Pe timpul sfinţirii apei, la Bobotează, se aprind nişte petice şi se crede c-acela care ţine astfel de petice aprinse în mână nu va fi mâncat

de lupi".

Moştenind un fapt stilistic străvechi (poate frânturi din „regulile din oraşul arbore, de lângă râul cu apă", stabilite, în 4.500 î. H., de Anu, „bărbatul cel mai integru", devenit, ulterior, Cer), credinţele şi superstiţiile marchează, de fapt, incapacitatea noastră metafizică de a înţelege ceea ce nu s-a mai înţeles, vreme de milenii, cât s-au păstrat, pentru că „aşa am apucat", marchează, deci, incapacitatea noastră de a pricepe, în afara cuvintelor, simbolurile anterioare gândirii logice.

Adeziunea la mit,
între Colind şi Vifleim

În cadrul aceleiaşi „matrice stilistică"[268], există două „aderenţe la mit" [269] româneşti, respectiv aderenţa la „tradiţia primordială"[270] şi, respectiv, la „tradiţia creştină"[271], Colindul şi Vifleimul"[272], cum numea cărturarul I. G. Sbiera aşa-numitele „colinde creştine", deci cântecele religioase de Crăciun.

Colindul, numit, în vremea lui Strabon, „peanul tracilor" sau „imnul Titanilor"[273], admis în templul solar, odată cu „ierburile vindecătoare"[274], reprezintă o creaţie sacerdotală preistorică („Singurul lucru care poate fi popular este doar faptul „supravieţuirii" atunci când aceste elemente aparţin unor forme tradiţionale dispărute"[275]), românii

---

[268] BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 390

[269] „Adeziunea unui popor la unul sau la altul dintre scenariile mitice, la una sau alta dintre imaginile exemplare, spune mai multe despre sufletul lui profund decât un mare număr de întâmplări istorice", preciza Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis Han*, Humanitas, 1995, p. 200

[270] GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 26

[271] Ibidem, p. 36

[272] SBIERA, I. G, *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi*, Cernăuţi, 1888

[273] STRABON, *Geografia*, II, XII. 12,13: „Peanul tracilor este numit de eleni imnul Titanilor".

[274] PROCLOS DIN LYCIA, *Imn către Helios*, în *Poeţi elini*, p. 223: „La masa de unde răii sunt izgoniţi prin blânde daruri, / A răsărit Pean, vindecătorul cu plante, anume ca să-şi arate sănătatea / Cu armonia lui deplină umplând întregul univers"

[275] GUENON, RENE, op. cit., p. 37

fiind singurii urmaşi ai amestecurilor de populaţii nod-dunărene care mai păstrează, în sensul conservării, „straturile de cultură mai arhaice decât cele reprezentate, de exemplu, de mitologiile „clasice" greacă şi romană", drept „coloanele vieţii"[276], în condiţiile în care, şi astăzi chiar, „satul românesc este, în esenţă, preistoric, ştiut fiind faptul că înrâuririle de tot soiul au trecut, necurmat, din istoria ce avea loc în regiunea noastră, asupra vieţii de sat, dar toate au fost potrivite unor moduri preistorice"[277].

Colindul înseamnă „o solidaritate mistică între om şi natură, care nu mai este accesibilă conştiinţei moderne"[278], dar care marchează, „sub teroarea istoriei"[279], „drama cristologică" a civilizaţiei umane. Sugerăm ideea învelirii în cosmicitate pentru că reprezentările de mai târziu ale fertilităţii fie că reduc numărul simbolurilor, fie că le abandonează cu totul, semn al nevoii de relaţionare printr-o personificare şi nu, ca până atunci, printr-o „fermecătoare fraternitate a omului cu întreaga creaţie"[280].

„Colinda română ca cult de Soare (cel scandat, numit şi „Urătură" sau „Pluguşor") şi, în egală măsură, cult al Lunii (cele cântate, inclusiv „Mioriţa" şi „Meşterul Manole", care au fost, iniţial, colinde), poartă un nume care „nu s-a urzit din „calare" (chemare) latin, ci din „colinda" sau „cylindea" grec, care înseamnă: rotare, întoarcere, învârtire de soare ori de lună, în solstiţii ori lunistiţii, şi aceasta se condiţionează de la cultul de soare şi de lună, adecă de la curgerea soarelui şi a lunii jur-împrejur prin zodiac"[281], opinia lui Simeon Mangiuca fiind întărită de toate scrierile vechi, referitoare la omagierile astrale ale antichităţii, însuşi Herodot precizând că populaţiile acelea vechi, din care şi noi, românii, ne tragem, „nu numai că nu obişnuiesc să înalţe statui, temple şi altare, ci, dimpotrivă, socot că cei ce le ridică sunt curat nebuni, şi aceasta, cred eu, pentru că ei nu şi-au închipuit pe zei ca fiind înzestraţi cu fire omenească, aşa cum o fac elenii… Ei obişnuiesc să aducă jertfe…

---

276 ELIADE, MIRCEA, *De la Zalmoxis la Gengis Han*, p. 199
277 BLAGA, LUCIAN, *Fiinţă istorică*, în *Trilogia cosmologică*, p. 389, 390
278 ELIADE, MIRCEA, op. cit., p. 259
279 Ibidem, p. 262
280 MICHELET, JULES, *Legendes democratiques du Nord*, p. 238
281 MANGIUCA, SIMEON, *Călindariu Iulianu, gregorianu şi poporalu românu…*, p. 41

suindu-se pe cele mai înalte piscuri de munte… Aduc jertfe soarelui, lunii, pământului, focului şi vânturilor. Din vremuri străvechi, acestor singure divinităţi aduc jertfă”[282].

Elemente ale cultului astral, ca esenţă a religiei naturale, în desfăşurarea ritualică recognoscibilă în Colind, în oraţiile de nuntă, în datina piţărăilor şi în horele căluşereşti, toate cu rădăcină comună, se pot identifica în mai toţi autorii antici, fie aceştia istorici, precum Diodor Sicul[283] sau Claudiu Aelian, care se foloseşte de textele, între timp

---

[282] HERODOT, *Istorii*, Cartea I, CXXXI,

[283] „Acum, după ce am descris hărţile de miază-noapte ale Asiei, credem că este de interes să menţionăm aici şi cele ce se povestesc despre hyperborei. Anume, între scriitorii antici, Hecateu şi alţii relatează că, în faţă de ţinutul celţilor (pe atunci, risipiţi între Carpaţi şi Don – n.n.), în părţile Oceanului (Dunării de Jos şi ale Mării Negre – n.n.) se afla o insulă, care nu e mai mică decât Sicilia, situată în regiunea nordică, şi e locuită de hyperborei, numiţi astfel fiindcă sunt mai depărtaţi de vântul Borea. / Aici pământul este foarte bun şi roditor, clima excelentă, temperată şi, din această cauză, fructele se produc, aici, de două ori pe an. / Se povesteşte că Latona, mama lui Apollo, a fost născută aici şi, din această cauză, Apollo este venerat aici mai mult decât alţi zei; şi, fiindcă hyperboreii din această insulă celebrează pe acest zeu în fiecare zi, cântând încontinuu laudele sale şi făcându-i cele mai mari onoruri, astfel se zice că oamenii aceia sunt ca un fel de preoţi ai lui Apollo. / Se mai află în părţile acestei insule o pădure, sfânta magnifică a lui Apollo, de o întindere considerabilă, şi un templu renumit, a cărui figură exterioară este în formă sferică, şi care templu este decorat cu foarte multe daruri. / Acest zeu, Apollo, mai are şi un oraş sfânt al său (Piroboridava), iar cei ce locuiesc în acest oraş sunt, în mare parte, cobzari şi aceştia, în timpul serviciului divin, bat cobzele în cor şi cântă imne în onoarea zeului, lăudându-i faptele sale. / Hyperboreii au un fel al lor propriu de vorbit şi sunt cu o prietenie foarte familiară faţă de greci, cu deosebire faţă de atenieni şi de locuitorii din Delos: această bunăvoinţă a lor fiind stabilită şi confirmată încă din timpurile cele vechi. Se spune chiar că unii greci au trecut la hyperborei şi au lăsat la ei daruri foarte preţioase, scrise cu litere greceşti; tot astfel, şi Abaris a plecat, de aici, în Grecia şi a reînnoit prietenia şi înrudirea cea veche cu delenii. Se mai spune, de asemenea, că din această insulă (Leuce, adică Albă – n.n.) se poate vedea Selina (Sulina) întreagă, fiind foarte puţin depărtată de pământ şi se văd în ea oarecari înălţimi de pământ. / Mai departe, se relatează că Apollo vine în acea insulă, tot la 19 ani, în care timp constelaţiile de pe cer îşi împlinesc

dispărute, ale lui Hecateu Abderida[284], fie poeţi, precum Pindar, cel care susţinea că pe primele cântece ale omenirii „zeii le-au ctitorit”[285] odată cu ivirea „gingaşelor fete ale uriaşului Atlas” (Nemeene, IV, 1), pentru că abia „acum anul sfânt se împlineşte / Şi Horele sărbătoreau pentru masa lui Apollo” (Paiane, I, 52), ştiut fiind faptul că, la începuturile metafizice ale omenirii, conştientă de Timp, „anul se împlinea la răsăritul Pleiadelor”[286], deci în prima decadă a lunii mai (luna „Malanka”, la slavi), atunci când se iveau „flori de măr, / flori de păr”, cele care nu lipsesc nici din relicvele de Colind contemporane, dar nici din Vifleimuri. În Colindul de astăzi, întâlnim, drept relicve, inclusiv lingvistice, ale „tradiţiei primordiale” („câmpul stilistic”, cum formula, mult mai inspirat decât Guenon, Lucian Blaga), formulele sacramentale „leru-i ler”, „florile d’Albei” (şi nu „florile dalbe”, cum s-a încetăţenit, datorită absenţei iniţierilor[287]), precum şi invocaţia sacră „oi”, adesea în formula

---

ciclul lor periodic. În tot timpul acestei apariţii a zeului în insula lor, ei cântă noaptea din cobze şi fac într-una jocuri sau hore, începând de la echinocţiul de primăvară şi până la răsărirea Pleiadelor (Găinuşei), în prima jumătate a lui mai, bucurându-se oamenii de acele zile frumoase”.

[284] „Când aceştia, la timpul îndătinat, fac serviciul divin solemn sau ruga, atunci zboară acolo stoluri nenumărate de lebede din munţii pe care dânşii îi numesc Riphae (Carpaţi), şi aceste lebede, după ce înconjură mai întâi templul cu zborul lor, ca şi când ar dori să-l purifice, se lasă apoi în curtea templului, al cărui spaţiu e foarte larg şi de cea mai mare frumuseţe. / În timpul serviciului divin, pe când cântăreţii templului intonează laude zeului Apollo, cu un fel de melodii ale lor proprii şi pe când cobzarii acompaniază cu cobzele lor, în cor, melodia cea foarte armonioasă a cântăreţilor, tot atunci lebedele se asociază şi ele la cântările lor, guguind împreună”.

[285] PINDAR, *Nemeene* I, 2, p. 36

[286] POLYBIOS, *Istorii* II, p. 92

[287] „Poporul conservă în acest mod, fără a le înţelege, frânturi ale tradiţiilor vechi, aparţinând câteodată unui trecut atât de îndepărtat, încât devine imposibil de determinat, fiind din această cauză asociat obscurului domeniu al „preistoriei”; el îndeplineşte prin aceasta funcţia unui soi de memorie colectivă mai mult sau mai puţin „subconştientă” al cărei conţinut este clar venit din altă parte”, susţine Rene Guenon (op. cit., p. 37), ignorând faptul că preistorie înseamnă nu primitivism, ci epoca metafizică a omenirii, numită de Hesiod, în *Teogonia*, „generaţia de aur”.

„oi, leru-i ler”.

Reminiscenţa lingvistică „leru-i ler”, comentată şi studiată, cu reperul încrâncenat latinist al Şcolii Ardelene, nu înseamnă, aşa cum îşi închipuia Şincai şi Maior eternizare a numele împăratului Aurelian, „acest prea strălucit împărat şi bărbat ostaş, născut în Dacia”, nici, aşa cum propusese, după 1848, braşoveanul George Săulescu, luând în studiu formula derivată „Veler şi Velerum”, înveşnicirea numelui împăratului Valeriu, nici, aşa cum sugera I. G. Sbiera, cel care şi inventariază opiniile de până la el, un „ecou târziu al cultului Larilor”[288], ci formula sacra-

[288] „În urma acestora vine, apoi, d. At.M. Marienescul şi zice, în „Colindele” sale, la pag. VII-VIII: Esclamaţiunea de'n colinde „Leru-mi” etc. arată ca cu degetul numele Aureliu. Aurelii, însă, au fost doi inşi. Aureliu Tit Antonin Piul a domnit dela 138-161; iară Aureliu Marc Antoniu Filosoful, de la 161-180 d. Cr., şi ca împăraţi romani şi pe pământul Daciei, unde suntem, astăzi, noi, toţi Românii. Domnirea lor – durând 42 de ani – se numesce epoca Antoninilor, în carea aceşti împăraţi romani – dintre toţi domnitorii lumii – au făcut mai mult pentru fericirea popoarelor, şi istoria mărturisesce că genul ominesc neci când a avut stare mai bună, ca în epoca aceasta, pentru ce şi eu crearea colindelor o repun în acest timp, cu atât mai tare, cu cât îmbii împăraţi apar a fi un spirit, şi Leru-mi arată suvenirea măreaţă a numelui lor, ce nu poate fi alta decât un suspin, cântare după Aurelii. De ar fi ca şi mai precis să decidem, oare care Aureliu? „atunci eu răspund că Filosoful”. Şi care-şi, la pag. 171, mai zice încă: „Leru şi Lero e abreviat desmerdătoriu. Toate popoarele au datina a face deminutiv sau a abrevia numele aceluia pe care îl iubesc. Această exclamaţiune cuprinde în sine un suspin după iubitul Aureliu şi e în vocativ. Leru-mi şi Lero-mi e cu pronumele posesiv meu”. / În „Revista română” de'n 1853, broşura de'n Juniu, Juliu şi August, la pag. 397, zice d. I. Misail, într altele, referindu-se la Şincaiu: „De altmintrelea, Aurelian fu un împărat bun şi iubit de Români; deşi, pentru un momînt, el periclită soarta Romîniei, poporul nostru îl pomenesce şi astăzi, cântând cu jale, la colindele Crăciunului: Hai, Lerum Doamne! Adecă: Hai, Aureliane Doamne”, susţine I. G. Sbiera, înţelegând eronat că în colinde, urătura sau pluguşorul fiind tot o colindă, se permanentizează cultul strămoşilor, dar numai al strămoşilor romanilor, cărora „li se aduceau diferite sacrificii şi o sărbătoare anume era aşezată în onoarea lor… pe ziua a şeptea înainte de Idele lui Maiu, adecă pe a 9 Maiu. / Romanii îşi numeau strămoşii Lari. Lar este un cuvânt de origine etruscică (Lemur) şi să fi însemnat domn sau rege… Etruscii credeau în nemurirea sufletelor, închipuindu-şi că spiritele celor morţi rămân în

mentală finală (Legea e Lege), cum se poate concluziona, în baza unei mărturii a lui Aristotel[289]. De altfel, sugestia legământului sacru, al legii care se cânta, ca să nu se uite, este întărită şi de prezenţa, în reminiscenţa „oi, leru-i ler" şi a derivatelor acestei formule, a invocaţiei „oi", din străvechiul „NeikOY" (conform inscripţiei din Rhodos, ANAPO'NEIKOY, ANAPONEIKI), singura prin care putea fi invocat AUM (se pronunţă OM, cum precizează Hermann Wirth, luând în discuţie „spectacolul Cerului, al Lunii şi al Soarelui"[290]).

Reminiscenţa „florile d'Albei", eronat conservată de subconştientul obştesc drept „florile dalbe", face recurs la numele celtic al Lunii, „Alba"[291], identificat şi în colindele provensale, dar şi în numele dat de celţi insulelor britanice, „Albion", celţii fiind, în fond, cum susţine şi Blaga, nu o populaţie antică, ci o cultură ocupaţională, cultura

case şi după moarte, mai cu seamă ale acelor părinţi carii, în decursul vieţii lor, au petrecut acolo în virtute şi amoare… Etruscii ziceau că, după moarte, spiretul devine Lemur". Iar de la acest Lemur, credea I.G. Sbiera, „în gura poporului lesne s-a putut nasce, prin strămutarea literelor, „Lerum" sau „Lerom", ce se află şi în refrenul colindelor noastre," dar ca invocare, ca „chemare a Larilor sau a Larului, zicând: „o Lere Doamne" sau „o Lare-mi Doamne". / Sbiera îşi baza argumentaţia şi pe faptul că „sărbătoarea Larilor cea de toamnă pică în 23 Decemvre, pe timpul când s-a născut mântuitorul lumii", precum şi pe sugestia „că domnul nostru Iisus Cristos încă este un Lar, şi încă Larul cel mai mare, cel mai bun şi mai binefăcătoriu pentru omenime, carele s-a născut chiar pe timpul sărbătorii acesteia". Sbiera ştia (o dovedeşte în *Contribuiri la o Istorie a Românilor…*) că Naşterea lui Iisus s-a petrecut, în realitate, pe la jumătatea lunii aprilie, că prima sărbătoare creştină a Naşterii (Arătării) a fost stabilită pentru ziua de 6 ianuarie şi că mult mai târziu s-a optat pentru ziua de 25 decembrie, deci imediat după 23, ziua morţii şi învierii timpului, numită de daci An-Dar, deci „darul ceresc". Colindele vorbesc şi despre străbunii romanilor, care, cum susţine Salustius în „Istorii", erau comuni şi pentru etrusci, şi pentru romani, şi pentru moesi (daci, traci, geţi, pioni, troieni), ba chiar şi pentru felahii egipteni, dar nu invocă străbunii, ci continuă în timp, din ce în ce mai fără metafizic, ritualul intrării în armonie cu universul.

289 „La carpizi", cum erau numiţi „primii de la nord de Dunăre", în secolul VI înainte de Hristos, „legile se cântau, ca să nu se uite".

290 WIRTH, HERMANN, *La patria primitive de la race nordic*, p. 116

291 BUMBAC, IONU I., *Florile „dalbe" sau florile „Dalbei"*, p. 56

meşteşugărească, preistoria beneficiind, de fapt, de trei culturi ocupaţionale, păstorească, agrară şi meşteşugărească, argumentul principal constituindu-l simbolistica ornamentaţiei populare, ştiut fiind faptul că „geometrismul dreptliniar al ornamentelor populare are o continuitate de-a lungul secolelor, care înapoi, în timp, ne-ar duce până în mileniul doi sau trei înainte de era noastră. Acest geometrism este de aproape înrudit cu acela al culturii preistorice de tip Halldstatt”[292].

Datorită erorii, comisă de filosofii culturii, de a considera cultura elină un reper şi nu o fereastră spre o cultură preistorică boreală, din care derivă cea elină (Herodot spune, cu firească trufie că, „înainte vreme, pelasgii aduceau tot felul de jertfe, înălţând rugi zeilor, fără însă să-i dea vreunuia dintre ei porecle şi nume”[293], deşi e cunoscut că numele a două dintre trei ceruri ale boreazilor, Cerul Apropiat sau Cerul Zilei, numit de boreazi Deaus a devenit Zeus al elinilor, iar Cerul Mijlociu sau Roata Cerului, numită Ur Anu – Tatăl Ceresc se numeşte în aramaică Anu Yahve –, a devenit, la elini, Uranus), multe dintre moştenirile ancestrale s-au pierdut, deşi e lesne de înţeles, spre exemplu, că omătul se „cerne” din „Cernunos”, deci din Cerul Îndepărtat (sinonim şi al Timpului, deci Cronos), cel întunecat, pentru că niciodată nu ninge din „Ur Anu”, adică din cerul înstelat, care aduce gerul, îngheţul, de sub semnul ceresc al şarpelui, respectiv Constelaţia Dragonului.

Ignorând o superbă constatare a primului om modern al omenirii, Preafericitul Augustin, care susţinea că şi „ceea ce, în prezent, se numeşte religie creştină a existat la cei vechi şi nu era absentă la începuturile neamului omenesc, până la apariţia lui Hristos întrupat, după care religia adevărată, care era deja prezentă, a primit numele de religie creştină”, colindele, ca expresii sacerdotale ale acelei religii, care a existat de la începuturile omenirii, au fost prigonite de către biserică, drept „marele praznic al diavolului” sau „cântece drăceşti”[294], dar tentativa de asimilare

292 BLAGA, LUCIAN, op. cit., p. 388

293 HERODOT, op. cit., Cartea II, LII

294 BÎRLEA, OVIDIU, *Folclorul românesc* I, p. 267, citează o plângere a preotului G. Heltai, din 1552, prin care acesta protestează împotriva faptului „că în Ardeal îndată după ziua naşterii Domnului nostru Isus Hristos se începe marele praznic al diavolului Regelo het”, peste un secol plângându-se împotriva

creştină a colindelor în cântece bisericeşti s-a produs abia spre sfârşitul secolului al XIX-lea, când apar, mai întâi, cu „Colindele pascale” şi „Irozii”, apoi cu „Vifleimurile” şi cu „Cântecele de stea”, toate încredinţate, iniţial, epitropilor bisericeşti, pentru a provoca parvenitismul românilor („Ce? Noi nu suntem la fel de gospodari?”), apoi, odată cu fenomenul de asimilare creştină a colindelor prin creaţii culte, care urmau să fie răspândite în popor, prin eforturile parohilor, încredinţate fiind direct tuturor enoriaşilor şi, mai eficient, elevilor de şcoală, sub numele de colinde populare.

Nr. 2

BIBLIOTECA RELIGIOASĂ-MORALĂ ŞI MUZICALĂ

Apare sub direcţiunea Preotului EUGEN BĂRBULESCU - Profesor

COLINDE POPULARE

dintre cele mai alese, după diferiţi autori, pentru folosirea elevilor de şcoală şi adulţi, ce se cântă la

MOŞ AJUN, CRĂCIUN şi ANUL NOU

Editura Aşezământului „SFÂNTA FECIOARĂ MARIA”

Bucureşti Str. Viitor Nr. 121

1 9 4 5

Producţiile cu rol propagandistic creştin, numite de I. G. Sbiera „Vifleimuri şi Cântece de stea”, creaţii ale unor compozitori profesio-

colindului şi pastorul Andreaş Mathesius din Ceangăul Mic, din Alba, împotriva enoriaşilor care practicau „acest colindat desfrânat, mâncând şi bând, precum şi cântând româneşte colindele lor nelegiuite, mai ales că înainte de Crăciun nu mai au altă grijă mai mare decât aceea de a se întruni şi a învăţa cântece drăceşti”.

nişti, precum Tiberiu Brediceanu („Domnul Sfânt când s-a născut”), Al. Podoleanu („Bună dimineaţa la Moş Ajun”), I. C. Brătian („Noaptea de Crăciun”), D. G. Kiriac („Scualaţi, sculaţi”; „O ce veste minunată”; „Nouă azi ne-a răsărit”), George Cucu („Astă seară-i seară mare!”; „La un colţ de grădiniţă”; „Sus boieri nu mai dormiţi”; „Am plecat să colindăm”; „În vârful la nouă meri”), V. Popovici („Maica sfântă şi-o pornitu”; „Trei păstori”), A. Stoia („Steaua sus răsare”) sau Timotei Popovici („Astăzi s-a născut Hristos”), au fost publicate de Biblioteca Religioasă-Morală şi Muzicală, „sub direcţiunea Preotului Eugen Bărbulescu – Profesor”, până în anul 1945, „pentru folosirea elevilor de şcoală şi adulţi, ce se cântă la Moş Ajun, Crăciun şi Anul nou”[295].

Odată adoptate de popor şi conservate, mai mult sau mai puţin conştient (de asta, din cauza pierderii de memorie, apar variantele), Vifleimurile pot fi considerate folclor, dar nu şi creaţie, pentru că, precum şi în cazul Colindului, în cântecele acestea, închinate Lunii şi Soarelui (Soarele Dreptăţii fiind Iisus, conform Sfântului Augustin), creaţia, deci iniţierea, este de natură sacerdotală şi nu laică, laică fiind doar conservarea sau supravieţuirea iniţierilor vechi sau mai noi.

Fără îndoială, ambele creaţii, Colindul şi Vifleimul, păstrate doar de români, înseamnă adeziunea noastră la mit, cea care spune mai multe despre sufletul românesc decât o întreagă înşiruire de întâmplări istorice.

Fiind vorba, în ambele cazuri, de iniţieri sacerdotale în creaţie, doar conservate prin folclor, nu are rost să încercăm un studiu al asimilării Colindului de către Vifleim (au făcut-o, în mod magistral, Nicolae Densuşeanu şi Vasile Lovinescu), pentru să asimilarea aceasta s-a făcut de către creatori, care ştiu să preia, precum G. Cucu, tema morţii şi învierii Timpului, în Capricorn („C-au plecat la vânătoare / Să vâneze căprioare…”) sau tema intrării în armonia universală („În vârfuri de nouă meri / Ard nouă lumânări / Pică nouă picături / Trei de vin şi trei de mir / Trei de apă limpejoară…”) şi să includă elemente ale mitologiei creştine („Dar în ea cine se scaldă? / Scaldă bunul Dumnezeu / se scaldă, se iordăneşte / Cu apă se limpezeşte…”).
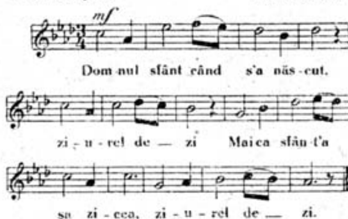
Singura noastră datorie este şi rămâne cea a înlăturării confuziei,

[295] BIBLIOTECA RELIGIOASĂ-MORALĂ ŞI MUZICALĂ *Colinde populare*, Bucureşti, 1945

prin conştientizarea şi delimitarea moştenirii străvechi, care nu trebuie confundată cu moştenirea timpurilor moderne, deşi ambele desăvârşesc, atât cât se mai poate, ceea ce obişnuim să numim încă suflet românesc. Dar, pentru asta, avem nevoie şi de timp, şi de spaţiu, ambele retrăite cât mai metafizic posibil, demersul fiind posibil doar în măsura în care vom ţine cont, în permanenţă, de principiul egiptean al plin-deşertului, conform căruia „omenirea pierde din metafizic exact atât cât câştigă în civilizaţie”[296] sau, cum susţine Lucian Blaga, dacă vom conştientiza că iniţierile vechi nu se pot înţelege „din perspectivele epocii noastre”[297], ci prin asimilarea perspectivelor, deci a notorietăţilor acelor vremi, înţelegând prin notorietate un ansamblu de valori şi cunoştinţe specifice unei anumite epoci şi care doar din mărturiile acelor epoci pot fi însuşite.

DOMNUL SFÂNT CÂND S'A NĂSCUT

Lăudaţi naşterea mea
Ziurel de zi.
C'am născut pe Mesia
Ziurel de zi

[296] STEINER, RUDOLF, *Timpul lemurian, înainte şi după ieşirea lunii din pământ*, p. 27
[297] BLAGA, LUCIAN, op. cit., p. 289

Colindele, expresii ale unei religii naturale

Începuturile religiei, ale religiei pe care, de vreo două milenii, o numim creştinism, au fost extrem de pertinente, o „căutare a unui cer pentru acest pământ” (Cristopher Gerard), un cer care să înlesnească perceperea timpului ca un ciclu, urmând ciclurile cosmice şi fundamentând „o religie a anului şi a adevărului”, o religie din care lipseau şi creaţia, dar şi apocalipsa, în favoarea ordinii, ordinea fiind numită de protopărinţi „Cosmos” (Cristopher Gerard, Trovace un cielo sulla terra). O religie care respingea opoziţia artificială dintre „Dio creatore e creature”, precum şi opoziţia dintre cer şi pământ, dintre inimă şi corp, dintre credincioşi şi necredincioşi. Păgânismul, în fond, nici nu a fost dualist, natura fiind considerată ca fiind căminul tuturor sau, cum spunea Heidegger, „pământul şi cerul sunt la fel de eterni şi de muritori, formând un tot unitar”. Şi tot Heidegger avea să constate că „păgânismul ignoră dogme şi profeţi, părinţi şi credincioşi”, pentru că, aşa cum mărturisea Hipocrate, „totul este divin şi uman în acelaşi timp”. Se practica, totuşi, asceza, dar „asceza era contemplaţie a manifestărilor geniului divin; prin contemplare se ajungea la identificare cu Marele Tot”, deci la ceea ce numim, acum, intrare în armonie. Tocmai de aceea, opina Amanda K. Coomaraswamy, „un adevărat studiu al folclorului român ar trebui să înceapă, în acelaşi timp, cu un psiholog, un teolog şi un metafizic”. Şi tot ar fi prea puţin, pentru că niciodată nu vom putea reface integral notorietăţile unei anumite epoci, prin notorietăţi înţelegând ansamblul de experienţe, de cunoştinţe şi de stări metafizice specifice unei anumite durate şi atât de răspândite şi de uzitate în durata aceea de timp, încât nimeni nu mai avea nevoie să le

consemneze, să le încredinţeze viitorimii. De pildă, despre „vindecarea cu ierburi”, cu ierburile care se legau în capătul toiagului de călătorie (strămoşul „steagului” piţărăilor, căluşarilor sau de strânsură) nu vom găsi mărturii în folclor, deşi „istoria românilor este istoria lui frunză-verde”, după cum inspirat concluziona Hasdeu. „Româncele din cele mai multe părţi ale Bucovinei au datina de a atârna pe sub streaşina din faţa casei o mulţime de flori, precum şi alte plante, legate în mănunchiuri şi în formă de cruce: vâsdoage, ochişele, mintă creaţă, măghiran şi mai cu seamă busuioc, cari rămân apoi acolo tot anul. De aici se vede că vine apoi şi datina colindătorilor de a încheia o seamă de colinde cu versurile de mai sus”, preciza Simion Florea Marian în subsolul paginii, care adăposteşte un final mai mult decât convingător: „Streşină de busuioc, / Să vă fie cu noroc; / Streşină de măgiran, / Să vă fie peste an; / Streşină de mintă creaţă, / Să vă fie pe vieaţă; / Streşină de bumbişori, / Să vă fie de-ajutori / La fete şi la feciori / Şi nouă de sărbători!”.

Din descrierile împodobirii steagului căluşarilor, de-a lungul timpului (de la Dimitrie Cantemir, încoace), cunoaştem rolul tămăduitor al busuiocului, măghiranului, mentei, bumbişorilor, usturoiului, pelinului etc., deşi plantele acestea nu se administrau ca medicamente (cu excepţia boabelor de rouă, culese de pe frunzele şi florile lor, pentru spălarea feţei), ci mijloceau, prin tainice puteri metafizice, împlinirea unui anumit ritual, care cuprindea dans, cântec ritmat şi măşti. Elemente văzute de toată lumea, de la Orfeu, la Strabon, de la Proclos din Lycia, la Paul de Alep sau la Dimitrie Cantemir. Dar au existat şi elemente pe care nu le-a văzut nimeni, care se săvârşeau în taină, la împodobirea steagului, întotdeauna lângă „un copac verde” („arbori înfrăţiţi”), întotdeauna după purificare cu rouă sau apă neîncepută (precum în urătură, personajul, când „s-a sculat, / Pe ochi negri s-a spălat, / La icoane s-a-nchinat”), folosindu-se obiecte cu un anume rost metafizic, altul decât cel al folosinţei zilnice, precum în colindul reprodus de I.G. Sbiera: „La picioare? Săbii goale! / La mijloace? Bărbănoace! / Sus, la uşă? Flori de rujă! / Jos, la prag? Flori de mac! / Dar prin casă? Iarbă-aleasă! / Pe podele? Viorele! / Pe păreţi? Stecle verzi! / Dar în tindă? Flori de mintă! / Pe afară? Flori de vară! / La portiţă? Păuniţă!”.

Iar copacul verde („arborii înfrăţiţi”), simbolul Coloanei Celes-

te, Stâlpului Pământului sau Arborelui Vieţii, pare să fi fost nu bradul, ci mărul-părul, pomul lunar. Nu mărul, nu părul, ci mărul-părul, două trunchiuri care-şi unesc în văzduh coroanele, aidoma porţilor ţărăneşti cu streaşină, care tocmai asta simbolizează: Coloana Celestă sau, cum i se mai spunea, Stâlpul Pământului sau Arborele Vieţii. Deci, până şi banala poartă ţărănească e un simbol religios, rostul coloanelor (două zeităţi ale vetrei) fiind acela de a uni pământul, prin streaşină, cu cerul, aidoma merilor din variantele de colindă străveche: „Cole-n deal, colea în vale, / Mai din jos de ceea cale, / Este-un măr şi un păr; / Sub cel măr, sub cel păr, / Este-un pat că de brad / De nouă meşteri lucrat, / Cine doarme-n acel pat?” sau „Dinăintea cestei curţi / Sunt doi meri şi doi peri / La tulpină-alăturaţi, / La vârvuri împreunaţi. / Sub cel măr, sub cel păr / Este un pat încheiat / Din scândurele de brad / De nouă meşteri lucrat”.

În cele două variante culese de I.G. Sbiera, există şi Calea, dar vag menţionată, Calea desemnând mersul stelelor, deci „scrierea de pe cer”, care vestea împliniri sau nenoroc şi care, precum în variantele care urmează, culese de Sbiera şi, respectiv, de Marian, materializează şi sacralizează („Concreteţea Veşnicului este Apa”, scria Lao Tse) pe pământ: „Colo-n zarea ceriului, / La porţile raiului, / Îmi ard două luminele, / Din aceste luminele / Îmi cad două picurele / Şi dintru un picuraş / Îmi crescu un păltinaş (lemnul sacru, lemnul de toacă – n.n.) / Să se facă-un legănaş; / Şi din celalt picurel / Isvorî un râurel, / Râurel cu miros sfânt / Pentru-o scaldă pe pământ” sau „Colo-n jos, şi mai în jos, / Pe cel câmpuşor frumos, / Sunt doi meri mândru-nfloriţi / Şi doi peri într-auriţi. / La cei meri, / Şi-acei peri / Pică două lumânări, / Pică două, / Pică nouă, / Pică douăzeci şi nouă, / Să se facă feredeu”.

Din păcate, din fostele texte ale omagierii anului lunar (colindele cântate au fost închinate Lunii, iar cea scandată, pe care o numim „urătură”, era închinată Soarelui), nu ne-au rămas decât elemente disparate, pe care erudiţii veşnic răzvrătiţi, de talia lui Rudolf Steiner, Nicolae Densuşianu sau Vasile Lovinescu, s-au străduit să le descifreze, integrându-le şi desluşindu-le în spiritualităţile vag moştenite ale „raselor-rădăcină, acceptate de scrierile filosofice, Polară şi Hyperboreană” (Steiner, „Mituri şi mistere egiptene”), precum şi pe reperele stabilite de civilizaţiile vechi. „O, Solon, Solon, – exclama, cândva, un preot

egiptean – voi, grecii, rămâneţi mereu copii, un grec bătrân nu există! Tineri sunteţi cu toţii în spirit, căci nu aveţi o părere fundamentată pe tradiţie îndelungată şi nici o ştiinţă încărunţită de timp”. Ori colindele tocmai asta înseamnă, o „tradiţie îndelungată” şi o „ştiinţă încărunţită de timp”, şi una, şi cealaltă ignorate de popoarele-copii aidoma unor vechituri degradate şi cu rost şi folos neînţelese. Cei vechi, după spusa lui Lao Tse, considerau apa ca fiind concreteţea spiritului universal, aşa că feredeul din colindă, picurat din două, din nouă şi din douăzeci şi nouă de lumânări ale Arborelui Cosmic, din lumânări sau luminiţe ale coroanei cereşti, au avut înţelesuri pe care nu le mai putem regăsi. În „Rig Veda” (X, 27, 15-16), există o explicaţie a numerelor, dar a numerelor naşterii civilizaţiei omeneşti, a desprinderii lucrurilor şi fiinţelor desluşite din Nedesluşit: „Şi peste om vin cele şapte de jos, cele opt de sus, cele nouă din spate, cele zece din fundamentele bolţii de stânci şi cele zece din interior, în timp ce mama are grijă de copilul care trebuie alăptat”. Vechimea, precum se vede, avea o comunicare tainică, pe care numai iniţiaţii o puteau dezveli de sub pulberea amăgitoare a cuvintelor. Pentru vechimea aceea, Soarele răsărea în Taur, sub semnul celor douăsprezece semne zodiacale ale constelaţiei (plugul cu doisprezece boi din „Urătură”) şi-abia cu 747 ani înainte de Naşterea lui Iisus începu să răsară în Berbec, un parcurs zodiacal integral durând 25.920 ani, adică timp suficient pentru o maturitate iniţiatică, menită celor aleşi, puţini la număr, nu şi popoarelor care rămân într-o veşnică inocenţă infantilă şi care păsesc prin preajma cuvintelor ca pe lângă nişte obiecte. Zadarnice sunt toate strădaniile de regăsire a Căii Străbunilor, pentru că şi cei deja de departe de noi (grecii, romanii) rătăciseră, se înstrăinaseră, aleseseră vremelnicia, personificând elemente ale Marelui Tot pentru a putea avea relaţii personale, relaţioniste, prin care să se supună unor omnipotenţe arbitrare. Atunci au apărut zeii, iar Cartea Sfântă a Iniţiaţilor, cea cântată ca să nu se uite, a fost cotropită de acele personaje, care nu mai doreau o relaţie armonioasă, ci supunere, pedepsire şi ispăşire, care spulberau contemplarea şi instaurau, într-o nesfârşită pustietate, autocraţia dogmei, care transformă „generaţia de aur” într-o vremelnică „generaţie de argint”, urmată de nefericita „generaţie de bronz”, căreia, cum spune Hesiod, îi aparţinem de vreo şase milenii. Ar mai fi unul de îndurat, după calculele

vechilor egipteni, şi ne-am primeni pentru alte şapte milenii.

După instaurarea zeilor, şi colindele au avut de suferit prin vremelnicire. Omul fusese încarcerat în timpul muritor, dar capabil de renaştere, devenise Capricorn (cerb, căprioară): „Da' boierii-s la vânat / Şi nimică n-au aflat, / Numa-un pui de căprioară. / Întind puşca să-l omoară. / – Stăi cu puşca, nu-mpuşca, / Că eu nu-s de puşca ta” (Sbiera) sau „Dar boerul (românul, conform lui Cantemir) nu-i acasă, / Ci-i dus la pădurea deasă. / Şi el s-a dus la vânat, / Şi-a vânat, cât a vânat, / Şi nimică n-a aflat, / Numai cât un cerbuşor / Suricel şi sprintinior, / Şi după el s-a luat / Şi din gură c-a strigat: / – Adă-mi arcul să-l săget, / Să-l culc la pământ de tăt! / Cerbuşorul a oftat / Şi din graiu mi-a strigat: / – Nu mă săgeta pe mine, / Că şi eu îs om ca tine!” (Marian), sugestia „dacică” a săgetării Capricornului (Cernunos, deci cerul întunecat) fiind cât se poate de transparentă.

Colinda Timpului (jocul „Caprei” sau al „Cerbului”, cu moartea şi învierea simbolică, în ziua în care timpul-lumină pare să fie răpus de timpul-întuneric, este dedicat Capricornului, deci Constelaţiei Zodiacale „responsabilă” de acest fenomen) îşi pierde semnificaţia (probabil mult mai profundă decât cea deja expusă) pentru a se vremelnici printr-un personaj, ce-i drept – sublim, Orfeu, apoi, prin „contaminare” creştină, „Ion / Sânt-Ion / Nănaşul lui Dumnezeu”. Trimiterea la mitul lui Orfeu, observată, în 28 decembrie 1656, de solul suedez Conrad Iacob Hiltebrandt (1629-1679), este cât se poate de tranşantă: „Ni s-a înfăţişat un fel de joc. Era un cerb, în care se ascundea un om. Un ştrengar dănţuia cu el şi, apoi, culca cerbul la pământ cu o săgeată. Cu aceasta, s-a terminat jocul, pentru care cei ce au jucat au primit bacşiş”. Relatarea, inclusă în volumul V al monumentalei lucrări „Călători străini prin ţările române” (pp. 396, 397) este, probabil, cea mai veche descriere a „Jocului Cerbului”, dar într-o variantă de târg medieval moldovenesc, variantă care putea sau nu diferi de cele rurale. Din păcate, străbunii noştri, aidoma nouă, nu au lăsat mărturii, iar din pricina acestei lenevii, cum spunea Dimitrie Cantemir, nu ne putem recupera nici istoria, dar nici iniţierile şi simbolurile datinilor vechi. Oricum, călătorul suedez nu a mai văzut, în 28 decembrie 1656, şi un alt joc cu măşti, deşi a rătăcit prin târg, în căutarea unui popas, toată noaptea. Ceea ce înseamnă că, în 1656, colin-

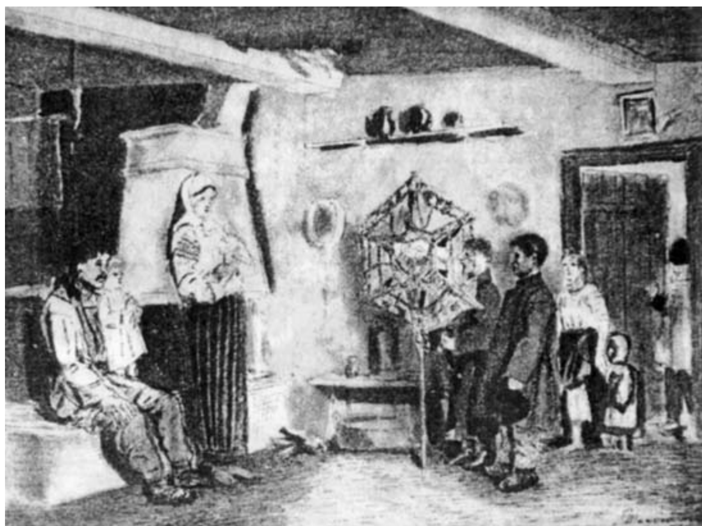
dele maiale încă nu fuseseră dezrădăcinate şi fixate temeinic… ortodox în gheţurile sticloase ale lui decembrie.

În datinile vechimii, nu există animale totemice, ci Căi astrale, indicate, precum în „Coran” de Stâlpi. Jocul Ursului, de pildă, omagia Ursa Mare, constelaţie cunoscută în popor şi sub numele de Carul Mare, pentru că civilizaţia hyperboreană cuprindea „pământul de sub Ursă”. Datina descinde, în fond, din ritualurile metafizice primordiale, iar credinţa vechimii era în totalitate cerească. Prin urmare, chiar şi şarpele biblic trebuie căutat pe cer, unde vom descoperi, arătând Nordul, Constelaţia Dragonului. Hermann Wirth, bazându-se pe un text din „Vendidad” („Legile”), în care, povestind despre motivele abandonării ţării Arryana Vaejah (ţinuturile carpatine) de către arieni, Ahura Mazda (Sfântul Cer) îi vorbise lui Spitama Zarathoustra că în ţara aceea, „după venirea lui Angra Mainyu, care a creat Şarpele-Iarnă, vara ţinea doar două luni”, Wirth concluzionează că „relaţia dintre şarpe şi iarnă este, acum, de o mare importanţă”. Deci, iarna a fost „şarpele” (de pe cer) care i-a izgonit pe culegătorii de fructe din Paradesha, cum se numea, în sumeriană, raiul (Constelaţia Dragonului, care arată Nordul polar sau Deva-yana, Poarta Zeilor). Plecarea s-a făcut cu „corabia Varra”, în care au fost încărcate „lumini create şi necreate”, bejenarii nutrindu-se cu „spectacolul Cerului, al Lunii şi al Soarelui” (iată, deci, o altă descriere a Timpului).

„Spectacolul Cerului, al Lunii şi al Soarelui”, care înlesnea regăsirea în catedrala Marelui Tot, este, la rădăcină, cel descris în textele colindelor. Ulterior, „spectacolul” acesta a fost pitit într-o biserică, iar Tatăl Ceresc avea să întrebe, chiar şi prin textul „Bibliei”, de ce simt nevoia fiii Lui să-L închidă într-o casă, când universul întreg îi este locuinţă. „Încartiruirea” spiritului universal, odată cu apariţia templelor, este descrisă într-o superbă colindă, care nu este ceea ce pare la prima vedere, pe care o vom reproduce, secvenţial, după două variante, cea de la 1865, culeasă de I. G. Sbiera, şi cea de pe la 1898, publicată, cu refren „încreştinat”, de Simion Florea Marian: „După dealul cela mare, / O, Leru-mi şi Domn din ceriu! / Răsărit-a sfântul soare / Toată lumea luminând / Şi mană-n ea revărsând. / Iar pe deal, într-o lărgire, / Este-o naltă mănăstire. / Da’ într’însa cine şede? / – Nouă popi şi nouă diaci / Şi pe-atâţia patriarşi, / Carii stă şi se rugă” (Sbiera), respectiv, „Grecii

fac o mănăstire, / Domnul Dumnezeu! / Grecii o fac, Turcii o desfac, / Nu-i făcută după plac. / I-au făcut nouă altare / Despre răsărit de soare. / Cocoşi negri c-au cântat, / Zori de zi s-au revărsat. / Preoţii-n slujbă-au întrat, / Şi ei mândră slujbă cântă" (Marian).

Textele acestea, precum şi celelalte variante, produse de răspândirea colindei în întreg spaţiul românesc, au atras atenţia lui Nicolae Densuşianu şi a lui Vasile Lovinescu, care, în baza textelor antice, identifică „mănăstirea" în templul lui Apollo din Insula Leuce (Insula Şerpilor), ale cărui ruine, înalte de mai bine de un metru şi jumătate, au fost descoperite în anul 1823, impresionând „ca o operă monumentală de artă" (Densuşianu).

Cu steaua, în decembrie 1860[298]

[298] Desen de Mattias Adolf Charlemont

„Crăciunul cel vesel se apropie, e la uşă”

În Bucovina, moştenim colinde din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care s-au cântat, cum spune Sbiera, până pe la 1860, colinde din a doua jumătate a aceluiaşi secol, adunate în pagini de Simion Florea Marian, G. Dem Teodorescu, Eugeniu Neşciuc, Elena Niculiţă-Voronca şi Nicolae Păsculescu, precum şi colinde din jumătatea secolului următor, colecţionate de directorul liceului din Rădăuţi, Leonida Bodnărescu.

Şi tot din aceleaşi perioade moştenim şi descrieri ale ritualurilor cântării, descrieri care sugerează discret că imnele păgâne încă supravieţuiau şi că datina păgână („pagane” înseamnă „sate”) se delimita de datina creştină prin „umblat”, adică prin „umblatul cu Vifleimul” şi prin „umblatul cu Malanca”.

„Malanca”, la români, era un personaj din alaiul mascaţilor, un bărbat îmbrăcat în femeie, care aminteşte de „Muta” din ritualul Căluşarilor, sugerând vechea zeitate a vetrei, Hestia (Vestala, la romani); la ucraineni, de unde provine numele, „Malanka” este luna Mai, Primăvara, fata pământului, deci tot Zeiţa Vetrei, dar a vetrei vii, renăscute. Colindele, însoţite de alaiuri cu mascaţi, vin din vremuri imemoriale. Celelalte colinde, altoite pe filonul liric îndătinat, sunt creştine şi au la origine „Colindele de Bobotează” şi „Cântecele de Stea”, cele scrise prin anume mănăstiri, dar care au prins să se răspândească abia după ce au fost încredinţate epitropilor, adică gospodarilor de frunte ai satului, implicaţi în administrarea treburilor parohiale, care au fost împuterniciţi să cânte astfel de colinde. Românii, în parvenitismul trufaş secular, n-au putut accepta ca numai unii dintre ei să fie consideraţi gospodari, aşa că

au prins să şlefuiască neîndemânaticele texte călugăreşti, până la comorile de suflet românesc pe care le reprezintă colindele creştine româneşti cunoscute. Ucrainenii au păstrat, însă, vechile cântece religioase, pe care le cântă cu evlavia lor înnăscută.

Noile colinde, cele încreştinate, sunt un produs folcloric sută la sută românesc, spre deosebire de cele străvechi, care au fost ale protopărinţilor tuturor neamurilor europene.

În ultimii 50-60 de ani, „Malanca" (cândva, un fel de variantă bucovineană a „Horei Piţărăilor" sau a „Pitarailor", deci un fel de „Cântec de drum şi popas", cum ar fi spus Vasile Posteucă, dar puternic influenţată de „Malanka" ucrainenilor) a devenit un dans cu măşti, dar, ca şi în cazul dansurilor căluşereşti, fără personajul central, fără mascatul care să amintească de Hestia, zeiţa vetrei străbunilor. E drept că datina a şi fost interzisă, prin anii 1947-1950, când, în ziarul judeţean „Lupta poporului", comuniştii tunau şi fulgerau împotriva acestor „manifestări retrograde", dar, de atunci, nici nu s-au mai făcut eforturi pentru regăsire şi pentru reînviere a datinii celei vechi. Tocmai de asta, pentru a răspândi mărturii şi a regăsi adevăruri, vom reproduce şi fragmente din studiile care prefaţează cărţile vechi, din care am selectat anume variante de vechi colinde bucovinene.

„Colindele de Crăciun se cântă numai în ajunul Crăciunului, sara spre Crăciun; rar când şi în ziua de Crăciun şi a doua zi, tot sara. De regulă, se cântă numai una, rar când două, combinate; acompaniarea cu scripca este foarte rară…

Pe unele locuri, colindătorii poartă cu sine un staul, în formă de biserică lungăreaţă, cu trei turnuri. Înlăuntru este luminat şi se văd ieslele cu pruncul Hristos în ele, maică-sa şi Iosif şezând lângă el, pe împrejur figuri de oi, boi şi cai. În lipsa chipurilor, se aşează înlăuntru o icoană, representând naşterea lui Hristos (influenţa germană, polonă şi/sau slovacă – n.n).

Când colindătorii au staulul cu sine, se zice că umblă cu „Vifliemul"… Cu Vifliemul îmblă mai ales în ziua de Crăciun şi a doua zi; în ajunul Crăciunului nu-mi aduc aminte să fi văzut.

De îmblarea cu Vifliemul se deosebeşte îmblarea cu „Malanca". Colindătorii se îmbracă, aice, unul jidoveşte, altul arăpeşte, mai altul

turceşte, ruseşte etc., şi unul ca o fată. Aceasta se numeşte Malancă.

Venind la fereastă, încep a cânta cam astfel: „Sloboziţi Malanca-n casă / C-afară plouă de varsă, / Ea casa va mătura / Şi blidele va spăla” etc.

Dacă li se dă drumul în casă, se prind în horă şi încep a juca, iar lăutarii cântă. Apoi fac fel de fel de şăgi.

Colindătorii cu Malanca îmblă mai ales pe unde sunt fete mari şi, dacă nu prea află rânduială bună în casă, Malanca începe a face ea ordine. Pentru şăgile lor, adeseori prea întrecătoare, colindătorii cu Malanca sunt daţi şi afară!... Malanca de pe la noi se pare a fi identică cu Turca de pe aiurea.

„Joc de Crăciun: Apostolii”, în 1887[299]

Colindele de anul nou se recitează, numai sara spre anul nou. Colindătoriul stă aproape de fereastră şi, sunând din clopoţel, recitează colinda; cei de împreună cu el se aşează în ogradă (curte) şi pocnesc din bice, biciuşte sau harapnice, de câte ori strigă colindătoriul „Mânaţi, măi!” sau „Mânaţi ori pocniţi, ficiori!”.

Uneori poartă cu sine, pe lângă clopoţel, încă şi un buhai. Ăsta este o putină, bărbânţă sau polobocaş, înfundat la un capăt cu o piele,

[299] Desen de Julius Zalaty Zuber

în mijlocul căreia este scos afară, prin o găuriţă, un şmoc de păr de cal. Udând părul acesta cu apă şi trăgând, schimbiş, cu mânile pe el, de la piele spre capăt, face buhăiaşul de vibrează pielea şi produce un sunet asemenea mugetului boilor sau buhailor, de unde şi numele de „buhai”. Buhaiul rage în tot timpul colindării…

Îmblătorii cu steaua sunt, de regulă, trei; se vede că de aceea, ca să represinte pre cei trei magi de la naşterea lui Hristos; din această cauză, ei şi poartă numele de „Trei crai”…

Tot într-acest timp îmblă şi Irozii. Ei sunt o dezvoltare dramatică a celor „Trei crai”. Sunt mai rari, fiindcă se cere şi ceva artă, şi spese mai mari”[300].

La ucraineni, abia în „ajunul Bobotezei, flăcăii umblă, cântând, pe la case, cu Malanca. Atunci, adică, unul se îmbracă, luând chipul unei babe, altul al unui moşneag şi altul al unui Jidov.

Slavii dau numele de „Malanka” lunii lui Mai, adică Primăverii, care a fost fiica pământului. Ea avea 4 fraţi: Ad (Zmeul sau Răul), Iiar (adică Frumosul sau Gheorghe), Rai (sau Ioan) şi Mir (sau Dimitrie).

Pământul a avut un fiu, numit Luna, şi o fiică, Primăvara sau Mai, din care nume se făcu „Malanca” sau „Malanka”, şi anume din cauza că ea era bine văzută la toată lumea pe care ea o înveselea. Această însuşire a ei nu plăcu unchiului ei, Zmeului, care căuta toate chipurile s-o capete în împărăţia lui subterană, ceea ce şi izbuteşte, deoarece fratele ei, Luna, o lasă mare. Ea, în fine, fu aflată de Soare, un fecior de împărat care o scoate şi o ia de soţie”[301].

În privinţa jocurilor cu măşti, nimeni, nici românii, nici ucrainenii, nu-şi poate adjudeca o întâietate, jocurile acestea descinzând din sărbătorile ritualice ale celui dintâi an nou al omenirii, care începea în luna mai, odată cu răsăritul Pleiadelor. Moştenirea este comună şi, în mod surprinzător, ceea ce au pierdut unii au păstrat ceilalţi şi invers.

Ritualul colindei începea, în Bucovina interbelică, odată cu căutarea gazdei, iniţierea în colindat urmând să se facă în mare secret. „În ziua de sf. Nicolae, se adună 12 feciori (băetani), între 18-24 ani, în casa părintească a unuia dintre ei sau la casa altui gospodar, ca să facă

300 SBIERA, I. G., *Precuvîntare* la „Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi, p. VI

301 DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, p. 14

pregătiri pentru sărbătorile care vin. Se fac repetiţii de cântare, de jocuri şi de mimică.

Fiecare gospodar primeşte cu drag această ceată veselă şi se ţine chiar onorat pentru alegere; şi el a fost, odinioară, tânăr şi vesel şi a căutat şi el, în tinereţele sale, o gazdă. Se alege de gazdă mai ales un gospodar cu familie nu prea numeroasă, ca să nu-i cadă omului năpastă atâta lume în casă.

Bucuroşi că au primit consimţământul gazdei, feciorii se constituie în modul următor: pe cel mai voinic dintre ei îl aleg vătav. Acestuia îi datorează cu toţii supunere şi ascultare necondiţionată. Ca semn al puterii sale, vătavul poartă un buzdugan nestrunjit, împodobit adesea cu panglici şi zurgălăi. Acesta e băţul de colindă. În unele părţi, el este înlocuit cu un topor de lemn. Acest băţ de colindă serveşte vătavului, în unele regiuni, pentru a zgândări locul de pe lângă butucul de Crăciun (simbolizând Menhirul, „piatra căzută din cer" – n.n.) şi se spune că ar avea o putere magică. Băţul se taie, cu deosebire, dintr-o tufă de alun şi adese este împodobit cu diferite sculpturi în lemn, de obicei un cap de animal.

Un băetan este ales ajutor de vătav, altul ia asupra sa funcţia de casier (cămăraşul); acesta are de administrat banii adunaţi de la umblatul cu colinda. Vai de capul lui, dacă şi-ar însuşi ceva din paralele adunate. O judecată sumară, făcută la faţa locului, şi dispreţul general al colegilor săi ar fi urmarea acestei greşeli. Alt băetan are însărcinarea să ducă buhaiul, altul să tragă buhaiul. Aceştia doi sunt cu schimbul.

Vătavul deleagă un flăcău care să ducă traista şi să ducă merindele primite la colindat. Acesta se numeşte, în glumă, iapa. Unuia dintre flăcăi i se dă funcţia de clopotar. Acesta trage clopoţelul. Un flăcău, care e mai ghiduş, primeşte rolul caprei.

Dintre ceilalţi, doi poartă un pluguşor în miniatură sau un plug de gospodărie, iară cei ce mai rămân sunt înzestraţi cu bice cu cozi scurte, şi aceştia au să pocnească din bice şi să mâie boii, cari sunt, de obicei, închipuiţi, dar, câteodată, şi în carne şi oase. Uneori se poartă şi un felinar la colindă"[302].

---

302 BODNĂRESCU, LEONIDA, *Câteva datini de Crăciun şi Anul Nou la Români*, pp. 7-10

Crăciunul, într-un sat bucovinean, avea o poezie duioasă, risipită între cer şi pământ. „Se întunecă, peste tot e linişte. Deodată răsună glasuri şi se aude şi clinchetul unui clopoţel. Colindătorii şi-au început colinda. De pe la ceasurile 5, după masă, feciorii îmbracă haine de sărbătoare în casa gazdei lor.

Vătavul e de nerecunoscut. Păr lung şi barbă mare de lână l-au schimbat într-un moşneag. El e numit, în unele regiuni, Moş Crăciun.

Capra, buhaiul şi plugul rămân la gazdă şi intră în acţiune abia în seara Anului nou; tot aşa şi bicele. Acuma se ia numai un clopoţel, care anunţă căsenilor apropierea colindătorilor.

Iapa (flăcăul care strânge darurile primite) ia o traistă mare şi nu uită să ia şi 2 ploşte pântecoase, făcute din lemn, dintre care una e pentru vin, iar alta pentru rachiu sau ţuică.

După ultima somare a vătavului, ca buna cuviinţă să fie păzită cu sfinţenie, acesta apucă buzduganul şi colinda începe, întâi la gazdă, căreia îi cântă sub fereastră cântece de colindă, în cor, dorindu-i toate cele bune.

Apoi urmează, la rând, fruntaşii satului, preotul, primarul, învăţătorul… După ce s-au cântat două colinde, colindătorii sunt poftiţi în casă, şi anume în casa cea mare. Vătavul, intrând până în mijlocul odăii, întinde mâna celui mai de vază din casă, de obicei gospodarului de casă, şi se cântă colinda a treia.

De Crăciun, se cântă mai ales colindele „Lerum, Doamne” şi „Florile dalbe”.”[303].

În ajunul Crăciunului, după un obicei ucrainean, şi la români, „pe masă se află, în seara de ajun, numai mâncări de post, căci în ajun se ajunează. Iată mâncările:

Peşte fiert sau fript în ulei de sămânţă de cânepă sau de bostan, borş de peşte, răcituri de peşte (piftie), plăcintă cu mac sau cu povidlă, 4 pâni de grâu sau de secară, grâu fiert, îndulcit cu miere, apoi nuci, mere roşii, prune sau poame uscate… Sub faţa de masă se mai pune şi fân, în amintirea ieslelor în care s-a născut pruncul Isus. Fânul acesta se dă,

303 BODNĂRESCU, LEONIDA, *Câteva datini de Crăciun şi Anul Nou…*, pp. 11, 12

apoi, la vite, în dimineaţa zilei de Crăciun”[304].

La huţulii din judeţul Suceava, „în Ajunul Crăciunului, „nu se face nici un rău”, potrivit tradiţiei.

În Ajun se pregăteşte masa. Pe masă, se aşează un strat de otavă, în semn de belşug, după care, peste faţa de masă, se petrece o fundiţă roşie, „în cruce”. După sărbători, otava, sfinţită de preotul paroh, se dă animalelor. Apoi, se rânduiesc, după datină, cele 12 feluri de mâncare, toate de post: hribi cu usturoi, bob, sarmale, prune, orez, piroşte (colţunaşi), peşte, grâu fiert, gogoşi etc. În mijlocul mesei, se aşează o bucată de sare. Din toate cele 12 feluri de mâncare se pun porţii în farfurioare, pe geam (pe vremuri geamurile nu erau duble), în ideea ca sufletele celor duşi în lumea de apoi să se „înfrupte”.

După ce preotul paroh binecuvântează bucatele, toţi ai casei se aşează în jurul mesei. Vin colindătorii, pentru a ura familiei sănătate, ani mulţi şi belşug.

Colinda bisericească, cu tradiţionalul „Oi dai, Boje”, inundă casa de bucurie. Colindătorii, copii şi tineri, primesc mere, nuci, cârnaţi şi slănină. La colindă nu lipsesc vioara, fluierul şi toba, instrumente tradiţionale ale oamenilor din zonă”[305].

Crăciunul brezenilor şi al huţulilor şi ucrainenilor din judeţul Suceava, numit, odinioară, de ruteni şi de huţuli, „Rizdvo”, derivă, în fondul lui ritualic, din datina precreştină a ritualurilor, pe care huţulii şi ucrainii o numeau „Koliada”, şi înseamnă o interesantă relicvă a străvechilor practici religioase hiperboreene.

Partea cea mai interesantă a datinilor ucrainene de Crăciun se petrece în Ajunul Crăciunului („Sviat-Vechir”), când ansablul de ritualuri şi de acte magice intime, individuale, încearcă să determine recolte mai bune şi o viaţă mai îmbelşugată în timpul anului care va urma.

Practic, datina începe printr-o invocare a străbunilor („didukh”), străbuni personificaţi de spicul de grâu sau de spicele adunate în snop, aşezate sub acoperământul mesei cu douăsprezece scaune, care simbolizează „Cina cea de taină”, pe masă punându-se mâncăruri de post, care vor fi servite într-o anumită ordine specifică: fasole, peşte, găluşte

304 Ibidem

305 AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 186-189

de cartofi, sarmale („holubtsi”), colivă („dzobavka” sau „kutia”, adică grâu fiert, amestecat cu miere de albine şi cu seminţe de mac), piure de cartofi cu usturoi, compoturi, mazăre sau bob fiert („lohaza”), prune cu fasole, supă de varză cu crupe („rosivnytsia”), terci de mei şi porumb fiert („kokot”).

În seara de Crăciun, gospodarul aduce spice de grâu şi de orz, mănunchiuri de fân şi de alte cereale, pe care le aşează, spunând o rugăciune, pe tăblia mesei, în colţuri puând căţei de usturoi, care vor fi acoperite de gospodină cu o faţă de masă, alte mănunchiuri fiind aşezate la icoane. Sub masă se pun diverse unelte (baltagul, un fier de plug, un căpăstru, un lanţ, cu care se leagă masa etc.), iar în capul mesei, la loc de cinste, se pun o oală de lut, plină cu apă, o felie de pâine şi o lumânare aprinsă.

Masa de seară era ceremonială, gospodarul luând, mai întâi, o lingură de grâu fiert (numit „kutia”, de Crăciun) şi un topor, cu care ieşea afară, în curte, unde arunca grâul în aer, invitând îngheţul să mănânce grâu fiert: „Mănâncă, îngheţule, şi te satură!”.

Întors în casă, gospodarul arunca o a doua lingură cu grâu fiert în tavanul casei şi, în funcţie de numărul boabelor de grâu care se lipeau de tavan, ştia dacă va avea un an agrar rodnic sau nu, precum şi multă miere în stupi.

Acelaşi gospodar lua, apoi, câte o lingură din toate felurile de mâncare aflate pe masă, le amesteca cu făină, apoi le punea peste fânul din ieslea sau în troaca animalelor din gosporăria sa. Câte alte trei linguri din fiecare fel de mâncare erau puse pe o farfurie întinsă şi lăsate, afară, pentru sufletul morţilor.

„Pentru ajunul Crăciunului, gospodina fierbe grâu, pe care-1 îndulceşte cu zahăr sau miere, apoi găluşte cu crupe de păpuşoi, piroşte cu barabule, apoi bob, fasole, fructe uscate ca perje şi mere, apoi peşte, face plăcinte cu curechi murat, unse cu oloi. Atunci trebuie să fie pe masă nouă feluri de bucate. Aceste toate se aşează pe masa aşternută cu faţă de masă, sub care s-a pus puţin fân. Pe masă se mai aşează cinci pâini, un drob de sare mare şi puţină tămâie.

Seara, se aşează toţi casnicii la masă. Mai întâi, gospodarul ia, cu lingura, din grâul fiert, „kutia” şi aruncă conţinutul ei pe podelele casei. Dacă toate firele s-au lipit de podea, atunci se zice că anul viitor va fi

priincios pentru albine şi holde.

După aceasta, gospodarul gustă din grâu şi casnicii îi urmează. Apoi gustă toţi. în aceeaşi ordine, din toate bucatele pomenite.

După cină, fata strânge toate lingurile de pe masă, iese afară şi face zgomot cu dânsele, ascultând din care parte vor lătra câinii, crezând că din acea parte îi vor sosi peţitorii.

Seara la ajunul (sciatii vecer) Crăciunului (rizdvo), este obiceiul ca flăcăii, ba chiar epitropii bisericii, să umble prin sat cu colinda (koliada).

Dar flăcăii umblă şi cu capra, adică unul din ei se îmbracă ca un moşneag, iar altul îşi face un cap de fiară, şi aşa umblă pe la case, cântând cântece religioase, care au refrenul: „O, dai boje!”, („O, dă Doamne!”)…

A doua zi de Crăciun, se aprinde gunoiul din casă, dinaintea porţii, şi casnicii obişnuiesc să sară deasupra focului, zicând că pârlesc barba cerşitorului celui bătrân, pentru că n-o rade nicicând…

De la Crăciun, până la ziua închinării lanţului Sf. Petru (16 Ianuarie, care zi se crede a fi mijlocul iernii), nu se toarce” [306].

Deşi ucrainenii nu au colinde şi vifleimuri, ci doar nişte cântece bisericeşti, cântate în grupuri, în satele huţule şi ucrainene din judeţul Suceava a fost adoptat, fără rezerve, obiceiul românilor şi toată lumea, începând de la copii şi terminând cu bătrânii, umblă cu colindul, în etape distincte (mai întâi, copiii şi bătrânii poznaşi, apoi tinerii, şi-abia după aceea, până târziu, în ianuarie, şi gospodarii), mulţi dintre ei, cu vocaţie de versificatori, improvizând colinde despre gospodarul de dincolo de fereastra casei, colinde care, în fond, răsună o singură dată, în anul gospodăresc, ca şi cu ocazia „pluguşorului”, gospodarul-gazdă având parte de un nou discurs şăgalnic, funcţie de întâmplările trăite peste an.

„Sărbătoarea care aduce atâta mângâiere poporului român de pretutindeni, Crăciunul cel vesel, se apropie, e la uşă.

Crăciun, an nou, Iordan, o, zile scumpe, suveniri din timpul tinereţii!

Parcă şi acum mă văd esercitând, cu săptămâni înainte, versurile dulci, ce aveam să le cânt, împreună cu soţii mei de colindă, pe la ferestile sătenilor; parcă şi acum simţăsc bucuria nespusă cu care-mi pregăteam

---

[306] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 14, 15

„steaua” cu opt ori şese cornuri, cu luminiţă de transparent pentru timpul înserării; parcă şi acum văd cum împleteam harapnicul sau lucram la „buhaiu”, ca să îmblăm cu „plugul”.

Îmi mai aduc aminte de „Irozi”, de „Chiraleisa”, „Honihoho”, de „iasca aprinsă” de la Iordan etc. şi astăzi, când stau să-mi dau samă despre toate aceste, îmi vine parcă să zic cu nefericitul Eminescu: „Toate cântecele pier, / Sboară paserile toate / De neagră străinătate”.

„S-a sculat mai an / Bădica Trăian”. Aceste şese cuvinte, pe cari fiii poporului nostru le rostesc inconştient, când îmblă cu uratul, în presara anului nou, conţin pentru noi, cei luminaţi, o lume întreagă de idei. Ele ni duc mintea cu secule îndărăpt…, ne fac să ne reamintim datinile străbunilor noştri, dintre cari „Colinda”; primită direct de la dânşii, poporul nostru a păstrat-o cu cea mai mare scumpătate, prin aproape 19 secole de chinuri şi suferinţi, cum n-a mai îndurat alt popor pe lume… „Steaua românească” să împodobească, de Crăciun, casele boierilor, preoţilor, învăţătorilor şi tuturor „luminaţilor” poporului român din Bucovina. Şi tot acei „luminători” să nu-i privească pe bieţii colindători, pe cei ce îmblă cu uratul, cu semănatul, cu Irozii, cu steaua, cu malanca etc. ca pe nişte „Baren des Barenlandes”… ci să-i privească ca pe cei mai tenace susţiitori ai „scumpelor noastre datini naţionale”, dintre care unele atestă originea noastră de la poporul domnitor al lumii... Colindatul, uratul, semănatul, Chiraleisa, Honihoho încă tot există prin satele şi oraşele Bucovinei. Trebuie însă să mărturisim sincer că „Irozii” şi „Steaua”, mai ales prin oraşe, nu le mai vedem, de vreo câţiva ani încoace, lucru ce adânc trebuie să ne mâhnească pe toţi deopotrivă şi să ne facă a căuta căi şi mijloace ca aceste două datini frumoase să reînvie iarăşi”[307].

Românii din întreaga Bucovină au pierdut, în ultimele decenii (deja se pierduseră şi alteraseră semnificaţiile şi în 1889), toate semnificaţiile şi practicile ritualice, colindul fiind înlocuit cu vifleimul, pe care îl cred colind, sărbătoarea în sine fiind întâmpinată şi petrecută doar din perspectivă creştină, drept cea a Naşterii Domnului.

*

În satele româneşti din regiunea Cernăuţi, dintre Prut, Siret şi

[307] I. N. F., *Crăciunul*, în „Revista Politică”, Anul IV, nr. 24 din 15 decemvre 1889, p. 7

Suceava, Colindele s-au pierdut de mult prea multă vreme[308], ele fiind înlocuite cu Vifleimuri, deci cu cântece religioase de producţie cultă, răspândite în popor prin intermediul preoţilor şi, mai ales, prin încredinţarea lor epitropilor, sporind, astfel, mândria rurală a gospodarului, care nu se simţea cu nimic mai prejos decât epitropul şi, tocmai de aceea, a adoptat rapid întreg repertoriul de cântări bisericeşti. În toate satele româneşti din regiunea Cernăuţi şi huţule şi ruteneşti din judeţul Suceava se cântă, cu dese pierderi şi ignorări de repertoriu, dar şi cu tot atâtea reveniri, „Florile dalbe”, „O, Leru-mi şi flori de măr”, „O, Leru-mi, Doamne”, „O, Lere, Doamne!”, „O, Leru-mi şi Domn din ceriu!”, „Scalda şi întrebările”, „Vănătorii”, „Ogoirea fiului”, „Molcomirea fiului”, „Fata frumoasă”, „Prădarea raiului” (în şase variante), „Ce-i mai bun?” (în patru variante), cântecele de stea „Trei crai”, „Magii recunosc pre Hristos”, „Minunea naşterii”, „Astă seară-i seară mare”, „Sus, pe slava cerului”, „Icea, Doamne,-n ceste curţi”, „Cui sunt, Doamne, ceste case?”, „La lină fântână” (unul dintre puţinele colinduri), „Fii vesel, iubit creştine!”, „În oraşul Vifleem”, „Neamul lui Petru”, „Junelui junelaş” (alt colind cu fond de tradiţie ancestrală), „Peţitorul”, „Florile-s d’albe”, „Sus, boieri, nu mai dormiţi!”, „Sculaţi, sculaţi, boieri mari!”, „Casa bogatului”, „Fecioriţă d’ochioşiţă” (colind, în care „d’ochioşica” este bruneta şi nu Dochia), „Sub cetate” (alt colind adevărat şi profund românesc), „Colo sus, mai din sus”, „Grâul, mirul şi cu vinul”, „Vine Crăciun cel bătrân” etc.

Printre vifleimurile care cuprind încă şi structura tradiţională, ancestrală a colindului, întâlnim producţii de o rară frumuseţe, în care simţul creştin proaspăt şi curat (apă neîncepută) se împleteşte cu mesajul cosmic-pământesc: „Ia-n sculaţi, boieri, sculaţi, / O, leru-mi şi flori de măr, / Că vă vin colindători / Pe la miez de cântători! / Nu v-aducem nici un rău, / Ci-aducem pe Dumnezeu! / Dumnezeu îi mititel, / Mititel şi-nfăşăţel, / Faşa-i dalbă de mătasă / Să-i fie moale la oasă; / Scutecul e de fuior / Moale pentru trupuşor; / Chitiuţa-i de bumbac / Să-i fie moale la cap, / Bătută cu adamant. / Ce-i în vârvul chitiuţii? / Este-o piatră nestemată / De păleşte ţara toată, / Ţarigradul jumătate, / Rusalimu-a treia parte. / Cole-n deal, colea în / vale, / Mai din jos de ceea cale, / Este-un

[308] CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1967, p. 208: „Locuitorii din Ţara de Sus… sunt înverşunaţi aproape până la eres în credinţa lor”

măr şi un păr; / Sub cel măr, sub cel păr, / Este-un pat că de brad / De nouă meşteri lucrat, / Cine doarme-n acel pat? / Domnul nostru cel de casă / Cu drăguţa jupânească. / Da' voi ce le-aţi aşternut / Ca să doarmă mai plăcut? / Covor verde mohorât / Până-n pământ slobozit! / La picioare? Săbii goale! / La mijloace? Bărbănoace! / Sus, la uşă? Flori de rujă! / Jos, la prag? Flori de mac! / Dar prin casă? Iarbă-aleasă! / Pe podele? Viorele! / Pe pâreţi? Stecle verzi! / Dar în tindă? Flori de mintă! / Pe afară? Flori de vară! / La portiţă? Păuniţă! / Şi mai este o fetiţă, / Nici micuţă, nici năltuţă, / Numai bună de drăguţă: / Şede-n casă şi tot coasă. / Noi de mână vom lua-o / Şi la jocuri vom juca-o, / Ea de grijă ne-a purta / Şi de drum ne-a căuta! // O-nchinăm spre sănătate, / Că-i mai bună decât toate!"[309].

Cele mai frumoase vifleimuri, cu vechime obştească atestată, care se cântă în satele româneşti din regiunea Cernăuţi şi în satele ucrainene din judeţul Suceava, alături de cântecele bisericeşti ale ucrainenilor, toate adresate unor gazde „boieri", deci români sunt „Florile dalbe" (corect: „Florile d'Albei"), „Ogoirea fiului" („După dealul cela mare, / O, Leru-mi şi Domn din ceriu! / Răsărit-a sfântul soare / Toată lumea luminând / Şi mană-n ea revărsând. / Iar pe deal, într-o lărgire, / Este-o naltă mănăstire. / Da' într'însa cine şede? / – Nouă popi şi nouă diaci / Şi pe-atâţia patriarşi, / Carii stă şi se rugă / Şi lui Dumnezeu cântă! / Dar această rugă multă / Oare cine o ascultă? / – Măicuţa lui Dumnezeu / În braţe cu fiul său! / Fiul plânge, n-are stare, / Pe braţele mamei sale, / Dar maica îl legăna / Şi din gură îi zicea: / – Taci, fiule, nu mai plânge / Că inima mi se frânge, / Taci, drăguţe, că ţi-oi da / Sânul meu, inima mea! / Dară fiul nu-nceta… / Atunci maica s-a sculat / Şi în sus l-a ridicat, / Lumii de l-a arătat / Şi aşa i-a cuvântat: / – Taci, drăguţe, nu ofta / Că mama ţie ţi-a da / Legănuţ de păltinuţ, / Lumina botezului, / Cheiţele raiului, / Scaunul judeţului / Şi-i fi Domnul cerului / Şi stăpân pământului! / Fiul de plâns a-ncetat, / Pe faţă s-a luminat, / Popii toţi i s-au-nchinat / Şi maica s-a bucurat! // O-nchinăm spre sănătate, / Că-i mai bună decât toate![310]), pecum şi „Casa bogatului (cu refrenul „Colindăm, Doame,

309 NEŞCIUC, EUGEN, *Călindariul poporului Bucovinean / 1898-1901*, p. 98
310 SBIERA, I. G., *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi…*, Cernăuţi, 1888, pp. 3-15

colinda”),

Vifleimurile brute, necizelate şi nepoetice, care doar vehiculau idei creştine, făcute în anume mănăstiri, pentru a distruge „cântecele drăceşti” ale colindelor străvechi, înainte de a încape pe mâna compozitorilor şi poeţilor cu vocaţie, care le-au transformat în bijuteriile pe care le păstrează, astăzi, cu atâta încântare poporul, arătau cam aşa: „Trei crai de la răsărit / Cu steaua au călătorit, / Când în cale purcedea, / Ea năinte le mergea; / Când sta de se hodinea, / Steaua lor li-ngăduia; / La Rusalim, dac-au ajuns, / Steaua lor li s-a ascuns! // Deci le-au fost de întrebare / De naştere de-mpărat mare: / „Unde ştiţi c-au fost născând / Un crai mare de curând? / C-am văs’t stea la răsărit / Şi după dânsa-am venit”. // Atunci, Irod împărat / Foarte-amar s-au supărat, / Craii-n grabă i-au chemat / Şi în taină i-au rugat / Zicând: „Mergeţi d-ispitiţi, / Pre-acel cucon să-l găsiţi; / Întâmplându-l să-l aflaţi, / Mie de ştire să-mi daţi, / Să merg să mă-nchin şi eu / Ca unuia Dumnezeu!”. / Craii scârbiţi că s-au dus / Pentru stea, că s-au ascuns; / Din oraş dacă-au ieşit, / Steaua iar li s-a ivit; / Nu mergea spre apus de soare, / Ci spre amiazi avea cărare. / Şi au mers pân-au stătut, / Unde-au fost Hristos născut. / Înlăuntru c-au întrat, / În iesle că l-au aflat / Şi, căzând, i s-au închinat / Ca unui mare-mpărat. / Scumpe daruri i-au adus / Şi-năintea lui le-au pus: / Aur, smernă şi tămâe, / Precum şi la carte scrie! / Luând mare bucurie, / La Irod nu s-au-nturnat, / Ci altă cale-au apucat. // Atunci, îngerul, în vis, / Lui Iosif cu-adins i-au zis: / „Ia pruncul şi maică-sa / Şi fugi la Egipt cu ea, / Că Irod va cerca locul / Ca să vă ucidă pruncul!”. // Iosif, cum i-au poroncit, / La Egipt au şi fugit, / Iară Irod împărat / Foarte greu s-au supărat / Că de ştire nu i-au dat. / Multă oaste-au rădicat, / La Viflem o au mânat / De mulţi prunci mici au tăiat, / Câţi în faşe au aflat; / Patrusprezece mii de prunci, / De doi ani în jos mai mici! / Tot oraşul se mâhnea / Şi tot omul lăcrima, / Nici o casă nu era / Fără plâns, fără jelire, / Nici maici fără tânguire. / Rahila prunci-şi plângea / Şi mângâiu’ nu-şi afla, / Ţipete şi vaiete, / Plânsete şi bocete / Pân’ la ceri s-au rădicat! / Ceriul crunt s-au mâniat, / Rusalimul l-au dărmat, / Pre Jidovi i-au răschirat / Şi de-ocară i-au lăsat! / Numai Hristos au scăpat / De Irod, mare-mpărat, / Să ne mântuie de rău, / Slavă sus, lui Dumnezeu! / Iar pe pământ pace lină / Şi-ntre oameni voie bună! / Iar de-acum până-n vecie / Cu dar şi cu

bucurie, / Pe la toţi de veselie, / Doamne sfinte, slavă ţie!”[311].

Dintre colindele tradiţionale, câte s-au păstrat şi cum s-au mai păstrat în Bucovina, într-o formulă oarecum autentică („ordinea celestă, căruia îi aparţine drumul soarelui, şi ordinea terestră, căreia îi aparţine, dimpotrivă, succesiunea anotimpurilor”[312] şi „drumul” omului), reţinem câteva, dintre cele care se cântă în mod tradiţional în satele Bucovinei: „Fata frumoasă”, cu refrenul „O, Leru-mi şi flori de măr” (Ferici, Doamne, ferici, dragă, / Că cu toţi te bagă-n samă. / Fericit de-această casă / Mult cinstită, mult aleasă, / Că are o fată mare; / Ţine casa ca o floare! / Dar pe dânsa cum o cheamă? / Cuconiţa Dochiană / Şade la gherghef şi coasă / Tot cu fire de mătasă / Năframe frăţini-său, / Brâneţe tătâni-său! / Nu ştiu, coase ori descoase, / Ştiu că lăcrimele varsă. / Lăcrimele ea vărsa / Şi din gură cuvânta: / – Spune-mi, mamă, draga mea, / Cum de bate vântul lin / Când e ceriul mai senin? / – Fata mea, nu-i vântul lin / Ce şişie din senin, / Ci sunt tineri frumuşei, / Nu mai pot scăpa de ei / Că tot vin, te cer pe tine, / Dar cer prea mult de la mine: / Îmi cer turma cea de oi / Şi ciobanii amândoi, / Cireada cu vaci, cu boi / Şi văcarii amândoi, / Herghelia cea de cai / Şi cu dânsa doi locai. // O-nchinăm spre sănătate, / Că-i mai bună decât toate![313]), „Junelui junelaş”, cu refrenul „Junelui junelaş” (D-asară s-a lăudat / Dimineaţa, mânecat, / Intră-n grajdul ferecat, / Scoate murgul de-nşeuat, / Înşeuat, bine gătat, / Şi pe murg se arunca, / Sus, în munţi, că se-nălţa, / De dă urma leului: / Găsi leul adormit / Sub un spin mândru-nflorit, / Multe legi pe leu punea, / Săgeta-l-ar ori puşca? / Murgul din greu strănuta, / Leu-n talpă se scula, / Leul din gură-i grăia: / „Nu grăbi spre moartea mea / Până mâne, duminică. / Atunci vină de mă leagă, / De mă leagă-n curea neagră / Şi mă coboară jos, la ţară, / De fă fală fetelor / În butul nevestelor!”. / Câţi pe june că-l vedeau / Toţi pe june-l ferriceau: / „Ferice de maică-sa, / Că ce june şi băiat, / Că duce leul legat, / Legat şi nevătămat, / Numai cu-o curea legat!”. // Şi tu, gazdă, te veseleşte, / C-o-nchinăm cu sănătate!”), „Feciorită d’ochioşiţă”, care se repetă după

[311] SBIERA, I. G., *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi, / Din popor luate şi poporului date / de / Dr. Ion al lui G. Sbiera*, Cernăuţi, 1888, pp. 41-68
[312] GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, Humanitas, 2008, p. 279
[313] SBIERA, I. G., *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi, / Din popor luate şi poporului date / de / Dr. Ion al lui G. Sbiera*, Cernăuţi, 1888, pp. 3-15

fiecare vers (Fecioriţă d'ochioşiţă, / Dar la gazdă (numele gazdei) / Îs ochi negri, / Dimineaţa se scula / Şi cămaşa şi-o lua, / Alergând în fuga mare / Prin grădină, la fântână. / Când fu în fundul grădinii, / La poticul fântânii, / Cu trei juni ea se-ntâlni: / Unu-i lua cănuţa, / Unu-i lua cununa, / Unu-i lua inelul. / Pe cel ce-a luat cănuţa / Aşa rău mi-l blestema: / „Să se ieie cu dânsa, / Cu dânsa, cu doamna sa!". / Pe cel ce-a luat inelul / Aşa rău mi-l blestema: / „Logodi-s-ar cu dânsa, / Cu dânsa, cu doamna sa!". / Pe cel ce-a luat cununa / Aşa rău mi-l blestema: / „Cunune-se cu dânsa, / Cu dânsa, cu doamna sa!". // Şi tu, gazdă (numele), te veseleşte, / C-o închinăm cu sănătate!"), „Sub cetate", un superb colind despre ceea ce spunea Marco Bandini, cu referire la portul stărilor sociale din Moldova („Sub cetate-n cea livadă, / Joacă-un june calul bine, / Dar nu-l joacă cum se joacă, / Că-l înalţă sus, la soare, / Sus, la soare, când răsare, / Şi-l însue după lună, / După lună, când îi plină. / Bine-i junele gătat / Cu o haină de granat, / Cu trei pene-n comănac, / Tot cu aur şi argint / Şi într-un mărgăritariu… / El din gând aşa gândea / Că nime în lume să nu-l vadă, / Dar iată că, văzându-l, / O d'albă împărătească / Pe o d'albă fereastră, / Şi, alergând, ea spune în casă / La înălţatu-mpărat: / „O, 'nălţate împărate, / Lucru mândru ce văzui / Sub cetate, în cea livadă, / Dintr-un d'alb de junişan!". / Dar 'nălţatul de împărat / Intră în grajdul ferecat, / Scoase murgul înşeuat, / De înşeuat bine gătat, / Şi pe murg se arunca / Şi la june se ducea. / „Bun joc, june bun!". // „Mulţam ţie, împărate, / Dacă-i bun, hai să-l jucăm!". / Da-nălţatul împărat, / El din grai aşa grăia: / „Că n-am venit să jucăm, / Ci am venit caii să-i schimbăm!". / „Ba eu calul n-oi schimba, / Al tău cal este mai mare, / Şede bine la domn mare, / Dar al meu e calul mic, / Şede bine la voinic". / „Haide haine să schimbăm!". / „Ba eu haine n-oi schimba, / Că a tale-s haine mari / Şi şed bine la domni mari, / Ale mele-s haine mici / Şi şed bine la voinici". // „Haide arme să schimbăm!". / „Ba eu arme n-oi schimba, / Că a tale-s arme mari / Şi şed bine la domni mari, / Dar a mele-s arme mici / Şi şed bine la voinici". // „Haide pene să schimbăm!". / „Ba eu pene n-oi schimba, / Că a tale-s pene mari / Şi şed bine la domni mari", // Iar tu, gazdă (numele), te veseleşte / C-o închinăm cu sănătate!"), precum şi un colind de o ritmicitate care aminteşte de descântec, „Grâul, mirul şi cu vinul", care se referă, în fond, tot la stările sociale („Mustră-mi se mustră, / Trei domni mari se mustră, / Întâilea-i grâul, / Al doilea-i

mirul / Şi al treilea-i vinul. / Iar grâul grăieşte: / „Că eu sunt mai mare, / Că pe min' mă fac / Colaci şi prinoase / Şi prescuri frumoase!". / Iar mirul grăieşte: / „Că eu sunt mai mare, / Că fără de mine / Nu-i botez în lume!". / Dar vinul grăieşte: / „Că eu sunt mai mare, / Că pe min' mă beau / Crai şi împăraţi / Şi oameni bogaţi!". // Şi tu, gazdă, te veseleşte / C-o închinăm cu sănătate!"[314]).

Singurul colind solar, spus doar în „limbajul ritmicităţii", deci în cel sacru (limba îngerilor, a luminii, „luga suryanyya"), pe care îl găsim, într-o formulă mai concisă, şi în „Iliada" lui Herodot (l-am reprodus în capitolul dedicat obiceiurilor), este „Atratrul" sau „Pluguşorul" (aratru, în latină, înseamnă ceea ce în celtă şi desigur că şi în română înseamnă plug), sau „Urătura" (autorii vechi bucovineni îl numeau „Colindul de Anul Nou"), care are o singură variantă, cea mai apropiată de textul primordial fiind cea culeasă de Vasile Alecsandri, pe care avem obligaţia de a o socoti rădăcină a Colindului Soarelui, „cel care a arat şi semănat primul", cum scriau anticii.

În Bucovina, funcţie de măştile care însoţesc colindul de an nou (la Boian, Calul, în celelalte sate, Malanca şi Ursul de Paie, dar peste tot şi Buhaiul), patrimoniul Colindelor de Anul Nou[315] cuprinde degenerscenţe, precum „Cu plugul", „Cu buhaiul", „Cu aratul", „Plugarii", „Cu clopoţelul" etc., fondul mitic, de preluare a celei dintâi „glorii" a Soarelui, de a fi „cel care a arat şi semănat primul", deşi păstrat, fiind mult prea alterat de desuet, de băşcălie, de cotidian.

Celelalte obiceiuri calendaristice, ca şi colindele vechi (sunt preferate, în ultimul timp, colindele-folk, atât de români, cât şi de ucraineni), s-au pierdut, odată cu totala desacralizare a satului est-european, care deja păşeşte, dezorientat, dar decis, în istoricitate („se pare că viaţa istorică a copleşit tipul preistoric, încât satul e tot mai mult asimilat oraşului sau, mai precis, modurilor de viaţă istorică"), datina şi tradiţia căpătând, deja, statutul de „faze istorice muzeale. Arhaicul preistoric este substituit, în mare parte, prin forme confecţionate în cursul istoriei"[316].

[314] NEŞCIUC, EUGEN, *Călindariul poporului Bucovinean / 1898-1901*, p. 99
[315] SBIERA, I. G., *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi…*, pp. 15-36
[316] BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, p. 392

„În noaptea spre Anul Nou, nu se doarme”

Jocurile cu măşti, care comemorau şi sărbătoreau, odinioară, moartea şi învierea Timpului, nu se mai practică solstiţiar, fiind mutate „în seara de Sfântul Vasile”, deci la cumpăna târziu convenită a anilor.

Alaiurile cu măşti cuprindeau, odinioară, Zeiţa Vetrei (Malanca, deci travestitul în femeie, şi la români, şi la ucraineni), ursul (simbolul Ursei Mari, sub care locuiau populaţiile hyperboreene), cerbul (simbolul Capricornului, al lui Cernunos, deci al Timpului şi la români, şi la ucraineni), căiuţii (simbolul lui Marte, amintind şi de primii călăreţi ai Europei, muntenii sau oamenii-cal, deci centaurii – la ucrainenii din judeţul Suceava şi la românii din Boian se merge cu „Calul”, un singur „căiuţ”, dar confecţionat după modelul „Cerbului”, însoţit de un fel de bunghieri) şi ostaşii (bunghierii, de mai târziu).

Prima menţionare a jocului Cerbului, de Anul Nou, dar un joc deja degenerat spre amuzament, datează din 1656: „Era un cerb, în care se ascundea un om. Un ştrengar dănţuia cu el şi apoi culca cerbul la pământ cu o săgeată. Cu aceasta s-a terminat jocul, pentru care cei care au jucat au primit bacşiş”[317].

În satele româneşti din regiunea Cernăuţi şi în cele uncrainene din judeţul Suceava, se practică ritualul „Malăncii”, vag desacralizat, şi adesea (la Crasna, la Cupca, la Stăneşti, la Oprişeni, la Ciudei etc.) având printre personaje, „ursul de paie”, de mult îndătinat şi derivând din „omul de paie” al „jocurilor echinocţiale de toamnă, ce aveau loc,

---

[317] HILTEBRANDT, CONRAD IACOB, *Călători străini despre ţările române*, V, pp. 396, 397

de obicei, la răscruci de drum"[318].

„În Bucovina, în jurul „Malancei" de Anul Nou, se creau măşti-costume de urs din funii de paie. Elena N. Voronca menţionează această mască-costum în termenii următori: „Urs se făcea un flăcău învelit peste tot cu un odgon de paie. Pentru mai mult haz îl aprind, iar el se aruncă în omăt şi se stinge". Semnificaţia aprinderii măştii-costum îi scapă"[319], tot aşa cum îi scapă şi lui Romulus Vulcănescu, deşi „sacrificiul" simbolului Ursei Mari, sub care trăiau populaţiile hyperborene, prin incenderea unui urs de paie datează din vremurile cultului lui Apollo.

„Malanca era compusă din vreo 20-25 inşi, din moşnegi, babe, urs şi ţigan, căpriţă, şătrari, căluţi, miliţian etc.

„Malanca" de la Carapciu (Colecţia Dragoş Tochiţă)

Aurel Piţul era calfa „mălăncii". Când ajungea în curtea gospodarului „malanca", calfa întreba: „Gospodarul de casă primeşte malanca la urat?"; gospodarul răspundea: „Primeşte!".

Atunci, malanca începea să ureze. Gospodarul îi plătea, iar calfa

---

318 VULCĂNESCU, ROMULUS, *Măştile populare*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 102

319 Ibidem, p. 103

„malăncii” striga: „Gospodarul de casă a dăruit 20 de ruble la malanca noastră!”. Mălăncarii strigau „Mulţi ani trăiască!”. Calfa mai adăuga:”Vă poftim la jocul mălăncii de Sf. Ioan!”.

Urma, apoi, „Jocul ursului”. Ursul era îmbrăcat într-un cojoc întors pe dos şi pantaloni din piele de oaie, întorşi pe dos. Ursul era ţinut în lanţ de ţigan. Ţiganul îi cânta: „ Frunză verde rug de mure, / Vin cu ursul din pădure; / Ursul meu, când l-am adus, / Era negru şi netuns. / Aista-i urs adevărat, / L-am adus din Stalingrad, / De trei săptămâni trecute / Vin cu ursul de la munte, / Numai-n coate şi-n genunche. / Frunză verde mazări, / Pe pământ aşază-ti, / Să te vadă oamenii! / Te-am crescut de mititel, / Când erai ca un căţel, / Şi-ai crescut mare de tot / Şi ţi-am pus verigă-n bot. / Frunză verde măr uscat, / Hai cu Marcu la culcat, / Frunzuliţă de hamei, / Hai cu Marcu-ntre femei!”.

Ursul cădea jos, iar ţiganul îl descânta: „Tinca, Tinca bobotinca, / De la mine, de la tine / Şi din budă de la câne, / Tinca, Tinca, na-na-na, / Tare-i rea dihania, / Meştereasca te vesteşte / Şi la mine te găseşte, / Moş popa te-a tămâi / Şi molitva ţi-a citi! / Ascunde-te, puf, / Să rămâie Marcu curat / Ca un cap de cal uscat! / Sus, Marcule!”.

Şi, atunci, ursul se scula în picoare şi se scutura de două ori”[320].

La Crasna, unde, ca în toate satele din regiunea Cernăuţi, Anul Nou se sărbătoreşte pe stil vechi, în 13 ianuarie apar pe drum mai multe grupuri de „Malănci”, dar toate cu urşi de paie, cu „moş” şi „babă”, cu căiuţi, dar şi variante de teatru popular, precum „Codreanu”, „Bujor” sau „Ţiganii”, alaiurile săvârşind un adevărat carnaval.

La Boian, în regiunea Cernăuţi, dar şi la Siminicea, în judeţul Suceava, personajul principal al jocurilor cu măşti este calul (cu gâtul făcut dintr-un fierăstrău de tăiat lemne, ca să se mişte cât mai surprinzător, şi cu capul purtat deasupra mascatului), alaiul numindu-se, de astfel, „Calul”. Din alai nu lipseşte „baba”, îmbrăcată în port naţional, cu un buchet de busuioc în mână, care rosteşte şi comenzile pentru jocul „Calului”. Bunghierii se numesc, la Boian, „sandari”, iar căpetenia lor, „calfă”, calfa fiind, ca şi în mărturia lui Leonida Bodnărescu, cel care organizează jocul, tocmind muzica şi adunând banii, numiţi „colinda”, bani cu care, după plata muzicanţilor, va orgaiza horele, numite „joc”,

[320] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Pătrăuţii de Sus şi oamenii săi*, pp, 134-136

cu ocazia Paştilor şi a hramului (la fel se întâmplă şi la Siminicea). Jocul caprei, tradiţional la Boian (capra în patru labe) deja s-a pierdut.

„Pline de animaţie sunt ajunul şi prima zi ale Anului Nou, la Tereblecea, marcate pe stil vechi. În sunete de zurgălăi, clinchete de clopoţei, mugete de „buhai" şi pocnituri de harapnic, îşi croiesc cărări prin nămeţi urătorii cu „Pluguşorul", Căluţii", „Urşii", „Caprele", „Mălăncile", amintind că „bădiţa Traian" a-ncălecat pe un cal năzdrăvan şi trage brazdă adâncă, s-avem roadă bogată şi pâine pe masă.

„Malanca" cu urşi de paie de la Crasna (Colecţia Dragoş Tochiţă)

Pe lângă uraturile tradiţionale, au apărut şi altele noi, inspirate din viaţa concretă, care cuprind atât realizările de muncă, succesele obţinute, cât şi neajunsurile, momentele negative, adesea cu adrese concrete, cu critici usturătoare a vinovaţilor, fără a se ţinea cont de ranguri. Cum s-ar zice, de la opincă până la vlădică"[321].

Apărute în perioada interbelică, drept formule „străjeriste" de

[321] CREŢU, ION, *Tereblecea: un sat la margine de ţară*, p. 247

teatru popular, care glorificau faptele haiducilor, „Bujorii”, „Jienii”, „Ceata lui Darie”, „Brâncovenii”, „Codrenii” etc., întotdeauna însoţite de bunghieri şi de dansuri cu măşti, formulele acelea impuse s-au transformat, încetul cu încetul, în veritabile spectacole folclorice, în care imaginaţia tinerilor săteni a născocit surprinzătoare elemente de legătură, toate rezolvate artistic, între datină şi mitul recent.

În formulele teatrului popular s-a pornit de la câte un cântec bătrânesc, deci de la o baladă, cu recitative din partea interpreţilor de persoaje istorice, dar şi cu personaje şi dansuri străvechi, în care masca joacă un rol esenţial.

În satele româneşti din regiunea Cernăuţi au pătruns, în locul uniformelor bunghiereşti de odinioară, uniforme sau doar elemente de uniforme ruseşti, precum şi tipica armonică rusească.

În satele rutene şi huţule din judeţul Suceava, Anul Nou, serbat de ucraineni cei vechi, cei de înainte şi cei de după creştinare (anul 988), precum şi de cei de până prin secolul al XV-lea, conform vechiului calendar roman, la 1 martie, mutat, în cele din urmă, sub influenţa polonă şi lituaniană a calendarului iulian, care stabilea ziua de 1 ianuarie drept prima zi a anului, de Sfântul Vasile, se întâmpină, acum, după obiceiul românesc, care, fără îndoială, a împrumutat şi elemente de folclor slav, dar şi noţiuni slave, cum ar fi „malanka”, definind, iniţial, toate jocurile cu măşti, deşi „malankă” este doar mascatul în femeie, simbolizând, şugubeţ, Zeiţa Vetrei (Primăvara, numită Mai).

Sărbătorit, încă din ajun, printr-o suită de ritualuri preistorice, în care grâul fiert, animalele şi măştile (Malanka) jucau un rol important, Anul Nou însemna pentru huţuli şi ruteni o adevărată prevestire a rodniciei, prin însămânţarea simbolică a grâului, prin înconjurarea satului prin mers pedestru, prin focuri aprinse pentru a vesti, prin flăcări albastre, comori ascunse, şi prin spălarea cu apă curgătoare, în care s-au pus câteva monede, pentru a aduce norocul în fiecare familie.

Moştenind credinţele străvechi slave, huţulii descifrează încă semnele anului în cele ale lunii ianuarie: „În ziua de Anul Nou, de se va roşi cerul spre răsărit, va fi an ploios. Noaptea de Anul Nou, de va fi lună şi senină, an bun proroceşte. Ploaie ori moină de Bobotează, scumpete mare. Ianuarie domol aduce primăvară friguroasă. În 8 ianuarie, soarele

intră în zodia vărsătorului de apă. De va tuna, în aceste zile, plugarii vor avea pierderi mari în semănături”[322].

La ruteni, „în noaptea spre Anul Nou, nu se doarme, deoarece atunci, la miezul nopţii, se deschide cerul şi vitele vorbesc în limba lor. Într-aceeaşi noapte, se crede că ard comorile cu bani, ascunse în pământ” [323].

Urătura, Pluguşorul sau „Aratrul”, cum se nume într-o vreme („plug” este un cuvânt celtic, iar „aratru”, varianta lui în latină), acest colind închinat Soarelui, prin folosirea „limbajului ritmicităţii” (semnul şamanismului), se practică în toate localităţile româneşti din regiunea Cernăuţi şi în cele ucrainene din judeţul Suceava, dar în varianta „lătinistă”, în care locul iniţiatorului Troian (preotul Soarelui, „bădica” însemnând, în greaca veche, „bătrân înţelept”, deci Troian fiind identic cu Budha şi cu Lao Tse), fiind invocat Traian sau chiar Sfântul Vasile. Urătura nu are variante, este un text divinatoriu singular şi de sine stătător, dar ignoranţa şi activismul bisericesc şi cultural au născocit „variante”, deci degenerescenţe penibile.

Şi pentru români, dar mai ales pentru ucraineni, sărbătorile creştine din timpul iernii, începând cu „Boboteaza”, au o mare însemnătate, practica ritualică fiind împrumutată de români de la ucraineni.

„În ziua Bobotezei, Rutenii se adună, cu mic, cu mare, la apa unde se face Iordanul, adică unde se sfinţeşte apa. Bărbaţii (gospodari) ţin în acest timp lumini de ceară în mâni, care lumini sunt, la capătul de jos, învăluite cu crejme de pânză cu mărgele şi busuioc şi cu 3 picioruşe de lemn. Ele se numesc „triţe”.

După ce preotul a sfinţit apa, caută fiecare să-şi cufunde lumina, astfel împodobită, în apa sfinţită, în unele locuri le îndeasă care de care la preotul, ca el să facă aceasta, şi apoi o aduce la biserică, unde o lasă pe masa jertfei sau într-un ungher, înaintea icoanelor împărăteşti, până la Întâmpinarea Domnului şi, apoi, o ia şi o aduce acasă, punând-o după icoane. Gospodarul, aducând apă sfinţită acasă, stropeşte cu dânsa cas-

[322] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa…*, pp. 207-209, după N. Macovei, TORENTE, nr. 1/2000, care are la bază calendarul creştin pe anul 1942, oferit de Atanasie Bodriug din Moldova Suliţa

[323] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 14-16

nicii, vitele şi toate despărţiturile casei, grajdul, şura ş.a.

După sfinţirea apei Iordanului, albiturile nu se spală în apă curgătoare până în 2 săptămâni, deoarece aceasta este sfinţită.

În ajunul Bobotezei, fetele ies, noaptea, afară şi ascultă din care parte latră cânii, crezând că din acea parte le vor sosi peţitorii.

În întâia zi a postului mare, se face „spolokanie", adică spălarea gurii şi a dinţilor de bucate de frupt, prin aceea că se bea cât de multă horilcă.

Rutenii ţin şi ei ziua Dochiei, zicând că ea a mers să pască caprele, a fost însă prinsă de un ningău, care i-a udat 12 cojoace. Ei zic că cum va fi vremea în ziua Sf. Alexie şi a Bunăvestirii, aşa va fi la Paşti"[324].

„Boboteaza, la Suceava"[325]

[324] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, p. 15
[325] Desen de Julius Zalaty Zuber

„Spectacolul Cerului, al Lunii şi al Soarelui”

Dragobete. Sărbătoarea de Dragobete, din 24 februarie (în vechime, în 28 februarie, în 1 martie şi chiar în 25 martie) nu omagiază un zeu al dragostei, aşa cum se crede, ci logodna cosmică, cea simbolizată şi de „arborii înfrăţiţi”, prezenţi la toate popoarele, inclusiv la ucraineni. Practic, cu îngheţul iernii între ei, Crăiasa Zăpezii Eftepir (Lucia, în latină, deci „cea care luminează” sau Alba), adică Luna, şi „Cel Beat de Dragoste”, Dragobete, Dragomir-Florea, Năvalnicul, Grangurul, adică Soarele, însoţit, pururi de zânele Dor şi Dragoste. În Ziua Soarelui Beat de Dragoste, de Dragobete, feciorii şi fetele obişnuiau să meargă în pădure şi să culeagă ghiocei şi brânduşe, pe care şi le ofereau unii altora. Dragobete era sărbătoarea care întregea „spectacolul Cerului, al Lunii şi al Soarelui”[326], pierdută o vreme şi regăsită, inclusiv în satele noastre, odată cu agresiunile comerciale tot mai insistente ale americăneştii Zile a Îndrăgostiţilor.

Mărţişorul. Departe de a fi „funia zilelor, săptămânilor şi lunilor anului, adunate într-un şnur bicolor, simbolizând iarna şi vara, făcută cadou la 1 martie, Ziua Dochiei şi străvechi început de An Agrar”, aşa cum se crede, mărţişorul este desprins din „spectacolul Cerului, al Lunii şi al Soarelui”, drept simbol tranşant al logodnei cosmice. Luna s-a numit, de altfel, printr-un cuvânt celtic, Alba (de aici, „florile d’Albei”), iar Soarele, Aplu, adică Roşu. Şnurul alb-roşu, dar cu simboluri distincte, alb şi roşu (canafi, bobiţe etc.), semnifică încrederea în atingerea şi

[326] WIRTH, HERMANN, *La patria primitive de la race nordic*, p. 76

desăvârşirea iubirii. Cândva, de firul acesta, de care atârnau „Soarele" şi „Luna", se prindea şi o amuletă, deci un fel de identificare simbolică a tânjirii, a aleanului, a ţelului, amuletă înlocuită, ulterior, de tot felul de pandative mai mult sau mai puţin simbolice.

Obiceiul se păstrează în toate satele româneşti din regiunea Cernăuţi şi în cele ucrainene din judeţul Suceava (preluat de la români), drept limbaj tăcut, dar semnificativ, profund al iubirii.

Focurile de macinici. Ritualurile purificatoare de primăvară încep, la românii din regiunea Cernăuţi, prin incinerarea simbolică a spiritului iernii, prin aprinderea focurilor ritualice, în dimineaţa zilei de 9 martie, când, de altfel, se sărbătorea echinocţiul de primăvară, pe stil vechi. În 9 martie se curăţă curtea şi grădina de uscături vegetale şi se ard („Toate acestea păzind, ai să-ajungi la a anului capăt, / Când fi-vor iar deopotrivă ziua cu noaptea şi iarăşi, / Mamă a toate, pământul va da feluritele-i roade"[327]).

Ritualurile de primăvară ale ucrainenilor din judeţul Suvceava încep cu „provody", adică despărţirea de spiritele iernii (Kostrub, Smerka, Masliana, Morena) şi întâmpinarea primăverii, prin acelaşi act purificator al arderii resturilor vegetale.

[327] HESIOD, *Munci şi zile*, p. 71-75

„Luarea luminii”

Obiceiurile pascale, ale renaşterii depline a naturii, sub aura tulburătoare a Învierii Domnului nostru Iisus Hristos, încep cu purificări ale trupului, printr-un post lung, aspru, dar ţinut cu sfinţenie.

Postul în Bucovina începe în ziua de Spolocanie, cu 40 de zile înainte de Înviere, când se coboară din pod oale, blide şi tacâmuri de post, cele de frupt fiind spălate în apă fierbinte şi urcate în pod, pentru a ocupa locul lor din lădoi.

Până la Blagosloveştenie, când se dă dezlegarea la peşte, bucătăria bucovineană cuprinde borşuri de fasole sau cartofi şi tocmaci (tăiţei de casă), mâncărică de fasole cu rântaş, iahnii de fasole, mâncărică de cartofi, cartofi copţi în rulă, sărmăluţe cu hribi uscaţi, tocăniţă din ghebe şi opintici muraţi, bob fiert, stropit cu borş şi usturoi, alivenci de hrişcă, varză călită, iar ca desert – povidla, acel magiun de casă, bogat amestecat cu miez de nucă. O delicatese aparte o reprezintă scrijelele, adică rondele de cartofi, coapte direct pe plită.

Când se împrimăvărează, borşul de urzici sau de curpeni, tocăniţele de urzici şi orez.

În Vinerea Mare, se ţine Post Negru.

Cele 40 de zile ale purificării prin Postului Paştelui, cuprind şi purificări ale naturii, prin aprinderea focurilor ritualice, în scopul făptuirii curăţeniei gospodăreşti de primăvară, începând din dimineaţa zilei de Alexii (17 martie) şi terminând cu noaptea de Înviere, când focul se aprinde seara, în apropierea bisericii sau pe dealuri, pentru a fi rostogolit spre văi.

În Duminica Floriilor, se binecuvântează, în biserici, mlădiţe de salcie înflorită sau de mesteacăn înmugurit, gospodarii primesc şi

agheasmă, cu care se stropesc reciproc, făcându-şi urări. Cu acele mlădiţe sfinţite, înfipte în brazde de pământ, aşezate pe stâlpii porţilor, vor fi îndemnate vitele şi oile scoase, pentru prima dată, la păşune.

În săptămâna dintre Florii şi Paşti, menită treburilor gospodăreşti, cu excepţia Joii Mari, considerată Paştele Moşilor, când munca este interzisă până după întoarcerea de la biserică, de la Denii, cu lumânări aprinse.

Cândva altar domestic, cuptorul gospodinei din Bucovina, la care nu s-a renunţat nici în vremurile facilităţilor tehnologice moderne, este o relicvă a epocii matriarhale, care impune păstrarea de practici ritualice, atât în pregătirea bucatelor, cât şi în servitul mesei.

Frământatul aluatului pentru colaci, pască, cozonaci, învârtite şi prăjituri, pregătirea compoziţiei pentru sarmale şi răsucirea acestora, se fac în vecinătatea cuptorului aprins, în care se introduc numai bucăţi de „lemn bun", lemn fără noduri, drept şi cu putere calorică medie, cum este bradul. Şi tot din „lemn bun" (tei, larice) sunt şi vasele de frământat (coveţile), lingurile, cuţitele şi lopăţelele, dar şi tăbliile meselor. Tot inventarul bucătăriei româncei din Bucovina, cu excepţia vaselor, care sunt din lut, este din lemn, frumos şi conform datinii încrustat, oalele şi farfuriile din lut fiind înfrumuseţate cu aceleaşi simboluri benefice.

Odată cu unificarea tradiţiilor răzeşeşti şi ţărăneşti (după 1864), coşul împletit din nuiele cu bucate pregătite pentru sfinţire, în Sfânta noapte a Învierii Domnului, adăposteşte, sub ştergarul alb, împodobit cu minunate cusături, bucatele tradiţiei obşteşti unificate: pască, ouă încondeiate şi ouă roşii, colaci, cozonac, unt, untură, brânză, friptură, cârnaţi, afumături, boabe de mac şi de piper sau fărâme de sare.

După celebrarea slujbei de Înviere şi „luarea luminii", gospodarii se întorc la casele lor, pe care le înconjoară, cu lumânarea aprinsă în mână, de trei ori, apoi îşi purifică şi animalele, presurându-le prin iesle bucăţi de pască sfinţită şi fărâme de sare mărunţită. Abia după aceea intră oamenii în case, îşi dăruiesc ouă şi le ciocnesc între ei, păstrând cojile în apă pentru pacea sufletelor străbunilor (rahmanii sau blajinii, sărbătoriţi printr-un Paşti special), coji pe care le vor îngropa, în una din următoarele trei zile, în mormintele antecesorilor.

Pasca răzeşului bucovinean, împletită, sâmbăta, precum un colac mare, dar cu golul umplut de o turtă din aluat, deasupra căreia se pune

brânză, amestecată cu ouă şi stafide, în patru compartimente (muzele sau horele, deci anotimpurile), delimitate de împletitură dreaptă de colac, simbolizează nuntirea cosmică, în sensul împărtăşirii omului, spre biruinţă, şi din timpul solar, şi din cel lunar. Pasca răzeşului bucovinean înseamnă şi Soare, dar şi Lună, ambii aştri cereşti aduşi pe altarul casei fiecăruia dintre noi, în vreme ce colacul, practic o pască fără umplutură, simbolizează doar Soarele, benefic, dar existând în cosmicitatea lui pururi inaccesibilă.

Răzeşul bucovinean, începând de la cel cu o fărâmă de proprietate, datorită decadenţei neamului său, şi până la marele boier, ba chiar voievod, a intrat în spiritualitatea creştină românească şi cu reminiscenţele de cultură străveche, armonia universală.

Sărbătorile pascale încep cu slujba de Înviere, cu revărsarea spectaculoasă, dinspre biserici, înspre cele mai îndepărtate gospodării ale localităţilor, a puzderiilor de licăriri de lumină, fiecare vatră de sat transformându-se, tainic şi pe neaşteptate, într-un înstelat cer terestru.

Vreme de trei zile, conform unui obicei slav, cimitirul devine centrul localităţii, fiind vizitate mormintele, cu „lumină", în pelerinaje benevole, fără ore stabilite. Acolo, printre morminte, se dăruiesc şi se ciocnesc ouă, se dăruiesc felii de pască sau de cozonac şi se „cinstesc" păhăruţe cu băutură întru odihna răposaţilor, rememorându-se, cu duioşie şi cu o incredibilă bucurie lăuntrică, întâmplări frumoase din viaţa celor care nu mai sunt. Morţii Bucovinei, indiferent cum au trăit, au parte, în memoria obştească, doar de cinstirea a ceea ce a fost frumos, uman şi vesel în viaţa şi în personalitatea lor. Păcatele sunt pe vecie iertate şi, tocmai de aceea, ignorate.

Cât ţin sărbătorile pascale, pe masa bucovineanului, copleşită de oaspeţi veseli, se răsfaţă zămuri de porc, borşuri cu miel, supe de găină, sărmăluţele în cuib, potrivite în jurul unei ciozvârte de costiţă afumată şi închingate într-o frunză aurie de curechi murat, asupra cărora se risipesc râuleţe de smântână şi muncei de sfeclă roşie, dreasă cu hrean şi oţet; nu lipsesc fripturile, feliile dolofane de pască şi de cozonac sau năzdrăvanele ouă roşii, care se tot ciocnesc cu vesel arţag, aşa cum nu lipsesc nici răciturile (piftiile), care numai cu mămăliguţă aurie pot întrema omul ajuns la ananghie din prea multă voie bună. Prisosesc, desigur,

afinatele, vişinatele, zmeuratele şi toate celelalte rachiuri oblojite cu fructe zemoase, aşa cum prisosesc şi vinurile, aduse „din Jos”, adică din Sudul Moldovei, sau chiar din Transilvania.

În belşugul mesei, nimeni nu-l întrece pe bucovinean, care a ucenicit cu toate etniile, devenind un adevărat artist în prepararea bucatelor.

În după-amiezile şi în serile ultimelor două zile pascale, bucovineanul, cumva împovărat de răsfăţul culinar, simte nevoia mişcării, aşa că se îndreaptă, semeţ, dar vesel, spre bătătura cu hore sau, dacă e niţel mai cătinel, spre Balul Gospodarilor, de mai târzior, unde petrece, după obicei, cu Corăbeasca, Ciofu, Bătuta, Sârbeasca, Arcanul, Ardeleneasca, Moldoveneasca, Rusasca, Ungureasca, Ţigăneasca şi Polca, schimbând-o mereu pe câte o horă aşezată, aşa cum şade bine unui gospodar adevărat.

Mai nou şi, mai ales, de când îi vin oaspeţi din întreg cuprinsul ţării, bucovineanul se dă şi la dansuri mai la modă, unele chiar revoltător de moderne, că-aşa-i el, bucovineanul, nu-l întrece nimeni la jucat, la băut şi la mâncat, că doar nimic din ceea ce este omenesc nu-i poate fi străin.

Petrecerile bucovinene însufleţesc şi pietrele, care nu pot să rămână neclintite, în faţa revărsărilor de cumsecădenie şi de voie bună.

În satele judeţului Suceava care au şi câte o importantă comunitate huţulă sau ruteană, sărbătorile pascale armonizează tradiţii româneşti şi tradiţii slave.

Odinioară, huţanii numeau Paştele, în ucraineană, Ziua cea Mare („Velykden”), vestită superb, la nivel iniţiatic, de Duminica Floriilor („Nedilia Vedrbna”), zi în care se binecuvântau, în biserică, mlădiţe de mesteacăn (mai rar, de salcie, şi mai ales în cazul românilor), iar creştinii primeau şi agheasmă, cu care se stropeau reciproc, urându-şi să fie înalţi, frumoşi şi drepţi ca mestecenii şi sănătoşi şi bogaţi precum apa veşnic vie a pământului.

Cu acele mlădiţe sfinţite urma să fie îndemnate vitele şi oile scoase, pentru prima dată, la păşune, o singură ramură, cea a fiului mai mare, fiind înfiptă într-o brazdă de pământ, aşezată pe stâlpul porţii, pentru a aduce rodnicie şi bunăstare în întreaga gospodărie şi în întreaga familie. Obiceiul îl întâlnim şi la mai toţi românii Bucovinei, dar nu este nici românesc, nici huţul, ci preistoric, deci al străbunilor comuni, individualizările, săvârşite, de-a lungul veacurilor, la nivel de comunităţi

rurale sau etnice, fiind nesemnificative.

Săptămâna dintre Florii şi Paşti era menită treburilor gospodăreşti, deci purificării locurilor care ţin de vatră, cu excepţia zilei de joi, când munca era interzisă până după întoarcerea de la biserică, de la Denii, cu lumânări aprinse, Joia Mare fiind considerată, printre huţani şi printre români, şi Paştele Moşilor, toate ritualuri pascale, în care cântecele ritualice, inclusiv rugăciunile şi osanalele, reprezintă expresii ale unei bucurii comunitare ancestrale, drept reminescenţă a contemplării, cea atât de specifică religiei naturale, dar şi creştinismului din primele două veacuri de după Hristos.

În satele româneşti din regiunea Cernăuţi, „a rămas obiceiul ca, în dimineaţa zilei de Sfintele Paşti, după venirea de la Înviere, cu lumânarea aprinsă, se intră în grajd, la animale, ca să fie sănătoase peste an. Toţi ai casei se spală cu apă neîncepută, pusă într-un vas curat, şi doi bănuţi şi un ou roşu, ca să-i apere Dumnezeu de cumpene peste an.

Tot la Paşti, cojile de ouă, folosite la făcutul cozonacului, a năgirii şi a paştii se strâng şi se dau pe o apă curgătoare, pentru a ajunge la „blajini". Aceste coji se zice că s-ar preface în ouă până la Pastile Blajinilor, cam la Duminica Tomii"[328].

Şi la ucraineni, sărbătorile pascale încep cu postul mare, dar, şi mai plăcut, cu băutul celor 40 de pahare ritualice, pentru curăţirea trupului de necurăţenia ospătatului de dulce.

„În întâia zi a postului mare, se face „spolokanie", adică spălarea gurii şi a dinţilor de bucate de frupt, prin aceea că se bea cât de multă horilcă.

Rutenii ţin şi ei ziua Dochiei, zicând că ea a mers să pască caprele, a fost însă prinsă de un ningău, care i-a udat 12 cojoace. Ei zic că cum va fi vremea în ziua Sf. Alexie şi a Bunăvestirii, aşa va fi la Paşti.

În ziua Floriilor, venind gospodarul cu mâţişoare sfinţite, de la biserică, acasă, loveşte cu ele fiecare copil, femeia şi casnicii peste spate, zicând: „Şutka bie, ne ia biiu, za tejdeu velikden" („Mâţişoara loveşte, nu eu lovesc, într-o săptămână, Paştile").

În Sâmbăta Paştilor, se aruncă cojile ouălor folosite la mâncărurile paştilor într-o apă curgătoare. Ele se crede că ajung, plutind până

328 TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *De la lume adunate / Şi-napoi la lume date*, pp. 78-79

într-a patra Duminică după Paşti, la Rahmani, care trăiesc sub pământ, dincolo de mări. Cojile ajunse aci s-au umplut iarăşi cu albuş şi gălbenuş şi Rahmanii le mănâncă, şi aşa îşi serbează Paştile lor, numite „Rachmansckii velikden”.

Poporul rutean crede că dacă un şoarece mănâncă din anafora sau pasca sfinţită se preface în liliac.

Ruteanul, spălându-se în ziua de Paşti, dis-de-dimineaţă, stă cu picioarele pe o secure, ca picioarele lui să fie tari ca fierul. El, de regulă, nu se scaldă până la Duminica Mare, căci, până atunci, zânele apelor înoată prin ape şi-i trag la sine pe cei ce se scaldă.

Pentru sărbătorile Paştilor, este obicei că se coace pasca, se fac ouăle cele roşii, care, dimpreună cu hrean, usturoi, slănină, brânză, sare şi o lumină, se aduc la biserică, ca preotul să le sfinţească.

Gospodarul, întorcându-se cu aceste mâncăruri de la biserică, acasă, de regulă cam când se zăreşte de zi, intră întâi în grajdul vitelor, ca ele să fie sănătoase, şi apoi intră în casă.

Sf. Gheorghe se crede a fi stăpân peste lupi şi apărătorul dobitoacelor, de aceea Rutenii, în presară zilei de Sf. Gheorghe, însemnă uşile grajdurilor cu dohot şi pun dinaintea intrării la grajd grape cu colţii în afară, ca strigoaicele să nu poată intra acolo şi lua laptele de la vaci. Se crede, adică, că în acea noapte strigoaicele se adună pe hotarele satelor, unde joacă. Vacile se pot feri de dânsele, dacă se presară în grajd mac, pentru că strigoaicele, cărora le place macul, trebuie, mai întâi, să culeagă toate firele de mac, împrăştiate, ceea ce durează până în zori, şi, apoi, nu mai au timp să ajungă la vaci, spre a le lua laptele”[329].

Şi la românii, şi la rutenii, şi la huţanii judeţului Suceava (biserica a fost una singură pentru amândouă etniile), sărbătorile durau trei zile, totul începând cu slujba religioasă a Învierii, întâmpinată, an de an, cu aceeaşi evlavie, cu acelaşi preaplin de mulţumire sufletească pură şi proaspătă ca şi apa vie a agiazmei.

Ca şi răzeşii români, huţulii adueau la biserică, în coşuri împletite din nuiele, pentru a fi sfinţite şi pască („pasky”), şi ouă încondeiate („krashanky” şi „pysanky”), celebrele „ouă muncite” ale răzeşilor români din Bucovina (ţăranii români şi ucraineni nu făceau ouă încondeiate,

---

[329] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 14-16

ci doar vopsite), dar şi unt, untură, brânză, friptură, cârnaţi, afumături, precum şi boabe de mac şi de piper sau fărâme de sare.

După celebrarea slujbei de Înviere („Utrenia”) şi „luarea luminii”, gospodarii huţuli şi ruteni se întorceau acasă, fiecare gospodar înconjurându-şi casa, cu lumânarea aprinsă în mână, de trei ori, apoi îşi purificau şi animalele, presurându-le prin iesle bucăţi de pască sfinţită şi fărâme de sare mărunţită. Abia după aceea intrau oamenii în case, îşi dăruiau ouă şi le ciocneau între ei, păstrâd cojile în apă pentru pacea sufletelor străbunilor („rakhmany”, în ucraineană, deci rahmanii sau blajinii şi din mitologia românească), coji pe care le îngropau, în zilele următoare, în mormintele antecesorilor.

La huţuli, în timpul celor trei zile de sărbători pascale, cimitirul devine centrul satului, fiind vizitate mormintele, cu „lumină”, încă din noaptea Învierii, şi pe tot parcursul zilelor următoare, în pelerinaje benevole, fără ore stabilite. Acolo, printre morminte, se dăruiesc şi se ciocnesc ouă, se dăruiesc felii de pască sau de cozonac şi se „cinstesc” păhăruţe cu băutură întru odihna răposaţilor, rememorându-se, cu duioşie şi cu o incredibilă bucurie lăuntrică, întâmplări frumoase din viaţa celor care nu mai sunt.

Pentru huţulii şi rutenii din judeţul Suceava, deci pentru culturile acestea, la care cultul morţilor are o mare însemnătate, spiritul pascal se prelungeşte până în ziua de Ispas, atunci când practic se încheie evlavioasa omagiere a strămoşilor.

Ispasul, deci sărbătoarea Înălţării Domnului, reprezintă cea mai importantă zi a obştii huţule, ziua în care oamenii, chiar şi cei risipiţi prin lume, se întorc în sat pentru a-şi comemora străbunii. Îmbrăcaţi sărbătoreşte, mulţi încă în portul străbun, ei merg, dimineaţa, la slujba de la biserică, apoi urcă la mormintele direticate cu câteva zile înainte, unde aprind lumânări, se închină tăcuţi şi cu netrucată evlavie, apoi sărută fiecare cruce a străbunilor direcţi de câte trei ori. Femeile aştern pe morminte pânze frumos ornamentate, pe care pun blidele şi coşurile împletite, pline cu gogoşi, prăjituri, cozonac, grâu fiert şi ouă roşii, toate sfinţite în biserică. Bărbaţii deapănă între ei amintiri, rememorează secvenţe frumoase, adesea chiar exemplare, din viaţa celor care nu mai sunt, apoi, după ce preotul satului rosteşte câte o rugăciune pentru odih-

na tuturor celor plecaţi şi caligrafiaţi în pomelnice amănunţite, stropind mormintele şi bucatele cu aghiazmă, bărbaţii scot sticlele cu vin sau cu alte băuturi mai moltatice şi oferă păhărele, „de sufletul morţilor" tuturor celor care le ies în cale, gospodinele dăruind din bunătăţurile sfinţite, de cele mai generoase pomeni beneficiind săracii comunei şi ai satelor din megieşie, care nu ratează niciodată un astfel de prilej, ceea ce este bine, creştineşte, pentru că pomana adevărată presupune şi existenţa unor oameni care au nevoie de ea. Nu se fac schimburi de obiecte între oameni, precum în alte sate româneşti, deşi huţancele aduc la morminte şi nişte căni, pe care le dăruiesc doar oamenilor nevoiaşi.

La mormintele luminate se stă până târziu, apoi, după aprinderea altor lumânări şi rostirea rugăciunilor tăcute, nici măcar murmurate, crucile sunt sărutate, iarăşi, de trei ori, familiile îndreptându-se, pâlcuri-pâlcuri, spre casele lor (cei rispiţi prin lume, la casa neamului celui mai apropiat), unde are loc, într-un mod instinctiv ritualic, ospăţul îndătinat. Tinerii se adună pe terenul de sport, pentru diverse competiţii sportive şi pentru un veritabil spectacol folcloric, la care participă, spre seară, şi tinerii din satele megieşe.

Seara, are loc Balul Gospodarilor, petrecere veche, şi ea îndătinată, la care oamenii, îmbrăcaţi majoritar în portul străbunilor, vin cu gustări şi cu băuturi moi, pentru a se distra, precum odinioară, până în zorii zilei următoare. Este ca şi cum înşişi străbunii s-ar ridica din morminte şi s-ar înfăţişa, veseli şi demni, la o petrecere anuală, ursită şi în veşnicie.

„Datina de a porni sau a scoate plugul”

Printre sărbătorile ritualice pierdute se numără cea de Armindeni, dedicată vegetaţiei, deşi a mai rămas obiceiul împodobirii stâlpilor porţii şi ai uşii cu ramuri de tei, reminiscenţă a Pomului de Mai, care se tot împodobea, la începuturile istoriei omenirii, atunci când Anul Nou începea, conform mărturiei lui Polybios, în mai, odată cu răsăritul Pleiadelor.

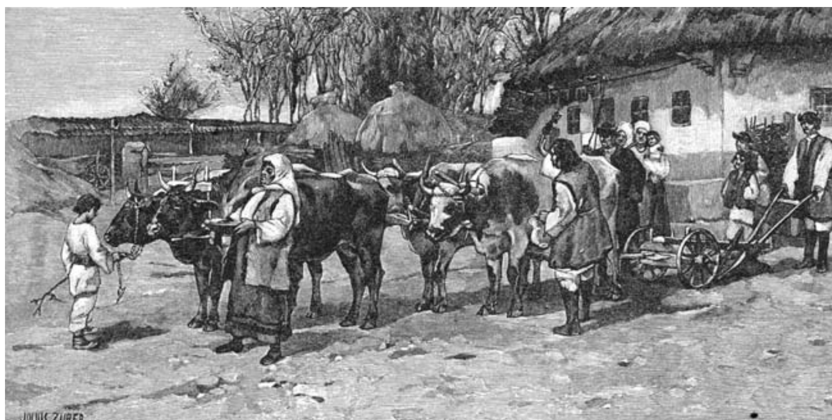
Nici sâmbra oilor, cu măsurişul laptelui, descrisă pe larg într-un capitol anterior, nu se mai face, aşa cum nu se mai face nici sâmbra plugului, ritual agrar, în cadrul căruia sâmbriaşii (cei care se întovărăşeau, cu boii, pentru arătură) pregăteau plugul, purificarea fiind săvârşită de gospodină, cu o căţuie sau un hârb în care se ardea tămâie, aşa cum stă mărturie un splendid desen, de pe la 1860, al lui Iulius Zuber, şi, desigur, de către preotul satului.

Obiceiul a dispărut de mult, Simion Florea Marian recuperându-l anevoios, până în 1898, de la preoţi, învăţători şi ţărani bătrâni din Mahala (Ionică al lui Iordachi Isac), Bălăceana (Constantin Ureche, George Jemna), Cireş (Dimitrie Popescul, Constantin Dugan), Mihoveni (Paraschiva Cojoc şi Vespasian Corvin), Stupca (Onufrei Căilean), Volovăţ (Ilie Buliga, Ioan Buliga), Horodnicul de Jos (George Teleagă), Tereblecea (Grigore Scripcariu), Udeşti (Darie Cosmiuc), Broscăuţii Vechi (Palaghia Onciul, George Palamarciuc), Liuzii Horecii (Emilian Tăutul), Iordăneşti (Tit Tovarniţchi) şi Straja (Ioan Dan), mărturiile, reproduse în subsolul capitolului „Pornirea plugului”[330], reprezentând credibilizări ale informaţiilor vehiculate de Simion Florea Marian.

Din „Ziua de Patruzeci de Sfinţi, după credinţa celor mai mulţi…,

330 MARIAN, SIMION FLOREA, *Sărbătorile la Români*, pp. 171-179

Românii din cele mai multe părţi ale Bucovinei… au datină de a porni sau a scoate plugul, adecă de a merge cu dânsul la arat, crezând că, neîngheţând mai mult după trecerea acestei zile, nici sămânţa ce vor semăna-o ei nu va îngheţa, ci, din contră, că ea va încolţi forte degrabă şi va da cu mult mai multă roadă decât atunci când ar semăna-o mai târziu…

Sâmbra plugului sau „Pregătirea plugului pentru arat”[331]

Fiecare plugar adevărat caută, mai înainte de toate, ca atât plugul, cât şi toate celelalte obiecte, care se ţin de dânsul, să se afle în cea mai bună stare şi rânduială, ca nu cumva, mai pe urmă, după ce a început acuma a ara, să aibă necontenit de lucru cu dânsul, a tocmi şi a îndrepta când una, când alta.

Drept aceea, fiecare Român plugar ia, cu vreo câteva zile înainte de aceasta, fiarele plugului şi, ducându-se cu dânsele la un fierar, i le dă ca să le îndrepte şi să le ascută, iar dacă nu e lipsă a le ascuţi, apoi cel puţin a le băgă prin foc, anume ca să se curăţească de tot răul, căci se crede că e păcat a merge, primăvara, la arat cu fiarele ascuţite de cu toamna.

După ce se întoarce cu fiarele acasă, scoate grindeiul, tragla sau cobâla, teleguţa sau rotiţele, tânjelele, prechinjelele, grapa şi oticul, le examinează pe toate cu de-amăruntul şi, văzând că unuia sau altuia din

[331] Desen de Julius Zalaty Zuber

aceste obiecte îi lipseşte ceva, se pune şi-l îndreaptă, astfel ca nici unuia să nu-i lipsească nimic, ci toate să fie în cea mai bună stare.

Plugul Românului este, în genere, tras de către patru boi. Dar numai fruntaşii satelor pot să aibă câte patru boi şi, prin urmare, şi plugul lor propriu. Mijlocaşii şi codaşii au de comun numai câte-o pereche de boi. Deci, aceştia din urmă, voind a-şi ara şi ei pământurile lor, multe, puţine, câte le au, deodată cu cei fruntaşi, se însoţesc câte doi şi-şi ară apoi ţarinele împreună.

Această tovărăşie pentru scopul aratului se numeşte, în cele mai multe părţi din Bucovina, cu un termen tehnic poporal, „sâmbră” sau „simbrie”, iar consorţii respectivi se cheamă „sâmbraşi” sau „simbriaşi”.

Fiind, acum, atât plugul, cât şi toate obiectele câte se ţin de dânsul în cea mai bună stare, cum soseşte ziua menită pentru Pornirea sau Scoaterea lui, îl iau, de unde l-au pus cu vreo câteva zile mai înainte de aceasta, îl aşează pe traglă, prind grindeiul cu potângul de crucile rotiţelor, iar acestea cu cârceia de tânjală, scot, apoi, boii şi, înjugând o pereche la tânjala de la plug, iar cealaltă pereche la carul în care se află încărcate toate cele trebuincioase la arat, precum şi nutreţul pentru boi, trag atât plugul, cât şi carul, în mijlocul ogrăzii sau curţii şi, aici, stau, apoi, cu toţii gata de pornire.

O seamă de Români, pe lângă cele arătate până aici, mai au încă şi acea datină, după ce au înjugat boii la plug, că pun traista, cu merindea menită pentru plugari, în cuiul care prinde jugul de tânjala, şi abia după aceea trag în mijlocul ogrăzii.

După ce aü tras în mijlocul ogrăzii, iese stăpâna de casă cu o cofă, cofiţă sau şi cu un alt vas, în care se află apă şi un struţ de busuioc, apoi cu un hârb, în care se află tămâie aprinsă, precum şi cu o pâine de grâu sau un mălai şi cu o bucată de sare; se apropie de plugul cu boi şi de plugari şi, încunjurându-i pe toţi de trei ori, după olaltă, în direcţiunea cursului soareluí, îi afumă şi-i stropeşte cu agheasmă, zicând: „Cât de curată / E tămâia / Şi agheasma, / Aşa de curaţi / Şi voi să umblaţi, / Nicicând să nu daţi / Peste vreun Moroi / Sau vreun Strigoi, / Să vă facă rău!” sau „Precum nimic de tămâie / Şi agheasmă / Nu se poate apropia, / Tot aşa / Nu se poate apropia / De arătură / Şi sămânţă / Şi de dobitoacele voastre!”.

După ce a încunjurat, a tămâiat şi a stropit, de trei ori, boii, atât

plugul şi carul cu boi, cât şi pe plugari, apa ce a mai rămas o varsă înaintea boilor, astfel ca să le ude picioarele, sau peste aceştia; pâinea şi o parte din sare o dă plugarilor şi boilor, ca să o mănânce, iar hârbul cu tămâia şi barda sau toporul le pun dinaintea boilor, anume ca aceştia, dimpreună cu plugul, când se vor porni la arat, să treacă peste dânsele, şi, la sfârşit, zice: „Doamne, ajută!”.

Nemijlocit, după ce a sfârşit stăpâna de casă cele arătate până aici, stăpânul sau unul dintre plugarii, care, în intervalul acesta, au stat în genunchi, face cu codiriştea biciului cruce înaintea boilor şi apoi, făcându-şi şi ei cruce, se pornesc la arat, astfel ca boii şi plugul să treacă numaidecât peste topor şi peste hârbul cu tămâia.

Încunjurarea de trei orí a plugului, afumarea lui cu tămâie şi stropirea cu agheasmă se fac cu scop ca atât plugarilor, cât şi vitelor să le meargă bine în tot decursul aratului şi să iasă cu arătura în capăt tot aşa de voioşi şi sănătoşi cum au intrat, apoi să-i ferească Dumnezeu de rele, să nu le iasă înainte vreun Moroi sau Strigoi ori vreo altă pocitură şi să-i pocească, să rodească bine pâinea ce vor semăna-o, mai pe scurt, să nu fie lipsă de nimic.

O seamă de femei, nemijlocit după ce s-a pornit plugul şi dă să iasă, din ogradă, afară, iau un ou de găină şi-l aruncă, pe sub mâna stângă, peste boi sau dinaintea acestora, în credinţa că, dacă, căzând oul jos, nu se sfarmă, atunci nici plugul nu se sfarmă în tot timpul aratului, iar dacă se sfarmă, atunci trebuie numaidecât să se sfarme ceva şi la plug, sau să se spargă sâmbra celor ce s-au întovărăşit la plug. Unii plugari, cum s-au sfârşit ceremoniile descrise până aici şi cum au ieşit cu plugul din ogradă, se duc cu dânsul, de-a dreptul, în ţarină, alţii însă încunjură, mai întâi, de trei ori, gospodăria sau, dacă nu-i cu putinţă toată gospodăria, fiind prea multe garduri în cale, cel puţin casa, şi abia după acesta se duc în ţarină…, alţii se duc, mai întâi, în grădină şi, aici, bătând stăpânul de casă trei mătănii şi zicând „Doamne, ajută!” şi „Dă, Doamne, roadă!”, trag o brazdă sau brăzdează, după cum se mai zice, şi apoi desjugă boii şi le dau de mâncare, şi, pe lângă boi, mănâncă şi ei, crezând şi zicând că, dacă nu mănâncă, nici câmpul nu rodeşte, iar dacă mănâncă, câmpul duce lumea.

Şi abia după ce au făcut şi acesta, se pornesc în ţarină la arat, unde din nou îşi fac cruce, zic „Doamne ajută!” şi se apucă apoi de arat!”.

Sâmbra plugului era urmată, în vemuri mai vechi, de o adevărată serbare câmpenească, la care participa toată obştea, prinsă în horă, în vecinătatea panerelor cu mâncare şi băutură.

Nici Sânzienile, din 23 iunie, cu florile ei galbene (numite „iurinche" la huţuli şi la ruteni), prevestitoare de logodne, după aruncarea peste acoperişul caselor, cu spiritul protector al zeităţii protectoare a lanurilor înspicate, nu se mai sărbătoresc, decât ca fundal vag al omagierii Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava (de aici, confuzia lui Cantemir), prin scoaterea moaştelor din biserică şi desfăşurarea unui ritualic pelerinaj urban („La Sânziene, se strâng florile de Sânziene şi se duc la sfinţit la biserică, ca să le sfinţească preotul. Cei bătrâni se scaldă în baie cu flori de sânziene"[332]).

Şi Nedeile, datina omagierii Soarelui şi a oraşului solar al moş-strămoşilor, Nedeea-Cetate, nu mai reverberează în contemporaneitate, iar Paparudele, despre care povestea cu atâta entuziasm Dimitrie Cantemir, au încetat să mai existe, tot aşa cum au încetat să mai existe, în satele cu populaţie ucraineană din judeţul Suceava, cântecele ritualice de primăvară, însoţite, de regulă, de dansuri (Vesnyanky, Hayivkz şi Vesnyanky), şi cântece ritualice de vară, dedicate rodului pământului (Zazhynky).

„Scoaterea moaştelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava"[333]

[332] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *De la lume adunate / Şi-napoi la lume date*, Ed. Alt Univers, 2005, pp. 78-79

[333] Desen de Julius Zalaty Zuber

„Ca de când lumea"

Obiceiurile legate de naştere şi botez, de nuntă, de serbarea zilei onomastice şi de înmormântare au rămas, în satele româneşti din regiunea Cernăuţi şi în satele ucrainene din judeţul Suceava, un fel de petreceri ritualice, cu faze riguros respectate, dar fără „scenariile mitice" de odinioară. Doar obiceiurile legate de înmormântare par să se fi păstrat cu fidelitate, celelalte obiceiuri europenizându-se, prin adoptarea de elemente specifice culturii germane, inclusiv ale celei evreieşti de tip german (portul alb al miresei, de pildă).

S-a produs, sub influenţa modelor occidentale, o uniformizare pragmatică a obiceiurilor, vizând economia de timp şi eficienţa afacerii. În fond, ceea ce încă mai numim folclor a devenit o afacere, după stadiul desacralizant al epocii propagandistice, cu început naţionalist şi cu final comunist.

Demersuri de recuperare, deci de cunoaştere a ceea ce a fost, pe baza mărturiilor sporadice, şi de recuperare a unor repertorii zonale, încă nu s-au făcut, aşa că şi activitatea de tip cămin cultural sau casă de cultură se face, şi în regiunea Cernăuţi, şi în judeţul Suceava, după inspiraţia limitată a activiştilor culturali, care împânzesc zone întregi cu acelaşi repertoriu (mult prea basarabean, ca interpretare şi orchestraţie), dar şi sub influenţa depersonalizantă şi comunistoidă a televiziunilor.

Obiceiurile, practic, au dispărut din lumea satelor, folclorul devenind produs de scenă de festival şi supunându-se unor criterii estetice urbane, dar şi unor raţionamente „ştiinţifice" penibile, nejustificat naţionaliste până la exces şi comuniste prin extremismul criteriilor de evaluare.

Trăim într-o vreme în care satul şi-a uitat, prin vechile lăzi cu zestre, propria-i identitate, dar îmbracă, entuziast, portul contrafăcut de

urbanitatea în care deja s-a scufundat, înotând spre niciunde.

E drept, botezul, nunta şi înmormântarea se desfăşoară, pe fond, „ca de când lumea”, dar fără elementele de sacralitate (includem, aici, şi eresul) îndătinate. Satul s-a pierdut pe sine şi înoată disperat în tulburea băltire a civilizaţiei urbane est-europene.

Cea dintâi „taină” de care are parte fiinţa omenească este naşterea. Despre naşterea sa, omul nu va afla niciodată nimic, el va fi martor şi călăuzitor spre destin benefic doar la naşterea altora, inclusiv a copiilor săi. „Românii de pretutindeni cred că soarta fiecărui om este în mâna ursitoarelor, care urzesc traiul tuturor”[334], aşa cum cred şi „în ceasul bun şi în ceasul rău”, iar amestecul acesta de tradiţie primordială şi de tradiţie creştină, cu care omul întâmpină ivirea unui nou mugur de viaţă, se afirmă tranşant în invocarea ursitei: „Doamne, Dumnezeule! / Trimite ursitoarele, / Să vină toate voioase, / Voioase şi bucuroase, / La sinie săţ gustească, / Pruncuţului bine să-mpărţească, / Pruncuţul puţinel să muncească / Şi mult bine să trăiască”.

Există, aici, un teribil „libaj al ritmicităţii”, semn de ancestralitate şi de şamanism, aşa cum există, într-o stranie formulă de descântec, şi spirit creştin. Datina, în toată structura sa, este şamanică, provocând, determinând „ceasul bun” prin incantaţii stranii, aparent lipsite de metaforă, dar doldora de inefabil.

Naşterea, în ciuda unor mici specificităţi locale, se sărbătoreşte, în toate satele Bucovinei, româneşti şi ucrainene, la fel, elementul creştin al botezului ortodox unificând practicile ancestrale, sub aceeaşi luminoasă aură a bucuriei dăinuirii.

„Despre copilul care se naşte mai circulă, în zilele noastre, superstiţia că ursitoarele prezic acestuia, din momentul venirii pe lume timpul cât va trăi, când va muri, dacă va avea o soartă bună sau rea. Până în 1944, femeile năşteau acasă, uneori chiar pe câmp, la muncă. Cadrele sanitare erau foarte rare sau deloc. La naştere asista aşa-numita „moaşă împărătească”, care era, de regulă, o femeie mai în vârstă, pricepută la moşit.

Mama copilului trebuia să-i dea măcar un prosop moaşei. În

[334] GOROVEI, ARTUR, *Literatura populară*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 261

momentul de faţă, fiindcă sunt cadre medicale, femeile nasc la spital. Moaşă se numea prima care „boteza”, prin închinarea mamei copilului. Naşul, care i-a cununat pe părinţi, avea datoria de a boteza primul născut.

Pentru botez, naşii pregăteau lumânarea, învelită în 5 metri de pânză, să o aibă finul pentru cămeşuici. Copiii erau botezaţi după 2-3 săptămâni de la naştere, obicei care s-a păstrat până în zilele noastre. Dacă era băiat, îl boteza naşul, dacă era fată, o boteza naşa.

După naştere, vecinii încep să vină la „rodin”; cu această ocazie se fac următoarele oraţii: „Bine v-am găsit / Într-un ceas bun şi norocos / Şi mai bine să-ţi fie, / De acum, până-n vecie! / Dar cu ce vă lăudaţi? / Sau nu vreţi să ne-arătaţi? / De e fată sau fecior, / Să vă fie de-ajutor, / Să vă trăiască odrasla / Şi voi să trăiţi / Mulţi ani fericiţi!”[335].

Copiii se botezau, cum se botează şi acum, la 2-3 săptămâni de la naştere, de preotul din sat, la biserică. La „botigiune”, adică la botez, cumătrii (naşii copilului) strâng „pe piept”, adică pe pieptul copilului, bani. Se mai dau şi animale tinere: miei, purcei mici etc. A doua zi după botez, avea loc „scălduşca”, la care luau parte numai femeile şi „moaşa împărătească”, care avea rolul principal.

În scălduşcă, se puneau tot felul de flori frumos mirositoare, de unde nu lipsea busuiocul, ca să-i fie copilului viaţa plăcută; se mai punea şi câte un bănuţ, ca să aibă copilul noroc la câştig. Bănuţii erau luaţi de moaşă, fiind dreptul ei. Apa în care a fost scăldat copilul era aruncată într-un loc curat, sub un pom sau între flori în grădină, iar femeile cântau: „Foaie verde busuioc, / Pân’ la anul, altu-n loc, / Şi să crească ca stejarul, / Să aibă noroc cu carul!”.

Se obişnuia, înainte, la noi, ca, după un timp, părinţii copilului să ducă naşilor colaci, de bună seamă, dacă a fost „botigiune” şi a strâns pe piept.

Colacii, patru la număr, trebuiau să fie mai mari. Un colac se înapoiază celui care l-a adus.

Oraţie la închinarea colacilor: „Poftim, primiţi şi nu bănuiţi, / Ia, închină naşule, / Finii dumneavoastră, / Patru colăcei, / Sunt cam mititei,

[335] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ: oraţia a fost culeasă de la Domnica Bahnean, în 1974, când avea 69 de ani

Dar voia dumneavoastră e mare!”[336].

Oraţie la strânsul pe piept: „Bună seara la dumneavoastră, cinstiţi meseni şi gospodari, / Dar mai ales la dumneavoastră, cumătri mari! / Bine v-am găsit sănătoşi şi voioşi, / Să vă aduc un fiu al dumneavoastră, / Că aşa e obiceiul! / De la cumătrii cei mari / Să fie începutul, / Poftim, cumătră mare, / Dăruieşte-i finului dumitale / Ce inima-ţi doreşte / Şi ce sufletu-ţi prieşte!”.

Naşii copilului sunt socotiţi, toată viaţa, părinţi lui spirituali”[337].

*

„Bărbaţii ruteni sunt, faţă de femeile lor, pe timpul însărcinării, mai prevenitori şi le aduc toate lucrurile pe care le poftesc atunci. Femeile îngreunate se feresc, ca nu cumva să întâlnească pe cineva, care ar duce trei vase cu apă, căci se crede că ele atunci ar naşte gemeni sau chiar trei copii.

Băiatul nou născut este primit cu mare bucurie, pe când copila, cu întristare. Băiatul, îndată după naştere, se scaldă în apă rece, ca să fie tare şi vârtos, copila însă în apă caldă, ca să fie fragedă şi frumoasă. Moaşa, când scoate copilul din scălduşcă, stupeşte de trei ori în ea, ca de copil să nu se prindă deochiul. Până la încreştinarea copilului, nu se împrumută din casă nimica, căci altfel s-ar da norocul copilului din casă, iar la poarta casei, unde s-a născut un copil, se leagă ceva roşu, ca copilul să nu se deoache de cei ce vor intra în acea casă.

Bărbatul, pe timpul durerilor naşterii, se află în apropierea femeii sale, lângă care veghează moaşa neînvăţată, „moaşa” sau „baba”, de regulă o femeie bătrână, care îndată ce a sosit la casa femeii, se îngrijeşte şi pune sub perina de sub capul ei o căciulie de usturoi şi un cuţit, ca femeia să fie scutită de duhul cel rău.

Copilul nou născut se aşează într-un leagăn, în forma unei lăzi, foarte adesea însă îi ia locul o mare covată. Deasupra copilului, moaşa face semnul crucii, rostind, totodată, nişte versuri, prin care el se apără de vrăji şi deochi. Cel ce vine în casa în care se află un nou născut, nu vine cu mâna goală, ci, de regulă, aduce un dar pentru lehuză, care constă în obiecte de mâncare, iar când iese din casă, smulge, mai întâi, câteva

---

[336] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ: culeasă de la Ana Grijincu, 78 de ani, 1980

[337] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Pătrăuţii de Sus şi oamenii săi*, pp, 117-119

fire de lână din cojoc şi le pune în leagănul sau covata cu nou născutul prunc, ca somnul acestuia să nu fie stingherit.

Ca cumetri se poftesc rude, amici şi cunoscuţi buni, care aduc daruri în casă şi anume cereale sau leguminoase. Păcat ar fi când o femeie grea ar ţinea un copil la botez.

A da nume copilului este dreptul preotului, însă oamenii îşi doresc pentru copiii lor, de regulă, numele părinţilor lor, aflători în viaţă, care dorinţă li se şi împlineşte. La botez, copilului nu i se dă numele unui consângean mort, căci, în cazul acesta, copilul ar trebui să moară.

Este obicei că, de la naşterea copilului şi până la botezul lui, în toate nopţile arde o lumină în casă, ca duhurile cele rele, care au putere numai în întuneric, să nu se apropie de copil.

Lehuza stă, câteodată, numai o zi în pat, din ogradă însă nu iese în primele 8 zile.

Copilul se botează, de regulă, a doua zi după naştere. După botezul copilului, cumetrii, care, câteodată, sunt chiar 10 la număr, se duc cu copilul la casa cumătrului lor, unde se veselesc chiar şi până a treia zi, cinstind, cu acest prilej, cât mai multă horilcă. Cumătrii obişnuiesc a face, la acest prilej, finului lor daruri şi anume: un purcel, un miel, ba şi un viţel. La cumetrii, flăcăi şi fete, care n-au fost cumetri, nu participă.

Este obicei că Rutencele alăptează copiii lor un an de zile şi mai bine.

Dacă se naşte un copil mort sau moare imediat după naştere, fără să fi primit sfântul botez, atunci această întâmplare se socoteşte că este o mare nenorocire şi mama trebuie să stropească, 7 ani, mormântul copilului ei cu agheasmă. În acest răstimp, adică, sufletul acelui copil vine la miez de noapte şi bate la fereastră, cerând botezul, cu cuvântul „kresta!” (crucea!). Cel ce aude această rugăminte, trebuie să recite formula sfântului botez şi să arunce afară o bucăţică de pânză, care să reprezinte crejma botezului, şi abia atunci sufletul copilului este mântuit şi are odihnă”[338].

[338] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 22, 23

„La ţară, când mirele şi mireasa se duc la biserică”

A doua „taină” din viaţa omului, nunta, înseamnă o biruinţă deplină asupra Timpului. Viitorul mire, „fiu de împărat”, creştin mărturisit (frazeologismul se referă la „Împăratul Ceresc”, cel căruia, prin rugăciunea încredinţată nouă de Iisus, „Tatăl nostru”, toţi îi suntem fii), biruie Timpul, prin vânătoarea ritualică, prevestitoare de logodnă. Ca şi în colindele solstiţiale, cele care marchează „poarta zeilor” (deva-yana), Timpul, care moare şi învie în Capricorn, rămâne şi obsesia, dar şi biruinţa omului, prin întemeierea familiei. Oraţia de nuntă, rostită în „limbajul ritmicităţii”, în limba iluminării (luga suryanyya), are şi ea caracer şamanic, îmblânzind Timpul şi obligându-l să curgă în folosul omului. În toate textele în care se foloseşte „limbajul ritmicităţii”, frumuseţea discursului (metaforă, imagine sugestivă) nu contează, nu este căutată (căutările sunt târzii şi datorate culegătorilor de folclor, care confundă spiritualitatea ancestrală cu „vana literatură” şi intervin în textele culese), ceea ce contează fiind „simbolul anterior gândirii umane”[339] şi impactul simbolisticii, a înmănuncherii de simboluri în diverse combinaţii, asupra spaţiului şi a timpului. Asta se întâmplă în oraţii (urătură, decântece, vrăji, blesteme, oraţii de nuntă etc.), iniţierea ancestrală rezistă, cu întreg caracterul ei şamanic, dar fără substanţa iniţierii, ci doar cu forma, moştenită după regula lui „aşa am apucat”, fără explicaţii, fără întrebări şi răspunsuri.

Nunta, cu toată bogăţia ei de datini neînţelese, dar respectate prin practicare, are acelaşi conţinut ritualic, vreme de veacuri, pierzându-se

[339] GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, p. 55

doar anumite elemente neritualice (întrecerile feciorilor, de pildă, chiar şi prin concursuri de călărie), care ţin de divertismentul unei epoci sau a alteia. Des şi interesant mărturisită, de-a lungul timpului, nunta, şi la români, şi la ucraineni, reprezintă un vestigiu interesant de matrice stilistică europeană, un vestigiu care numai în estul Europei mai poate fi găsit, privit şi, eventual, retrăit ca biruinţă deplină asupra Timpului.

În 1633, anul din care datează cea mai veche mărturisire a nunţii, în nordul Moldovei, oamenii „obişnuiesc, de asemenea, la nunţi să întindă mese, timp de trei zile şi trei nopţi în şir, în care timp nu fac altceva decât să bea, să joace, să cânte din instrumente şi din gură; numai mireasa, în prima zi, nu mănâncă, ci doar trebuie să stea la joc, cu faţa acoperită până noaptea, astfel încât nici mirele nu o poate vedea până la miezul nopţii, când pleacă împreună să desăvârşească legătura căsătoriei.

Când merg mirii, la biserică, să se căsătorească, mireasa stă îngenuncheată înaintea altarului, cu faţa acoperită, iar bărbatul, în picioare, cu căciula în cap (căciula, funcţie de cum era teşită, marca gradul militar şi tocmai de asta nu era dată jos de pe cap; teşită în faţă, însemna rege, în dreapta: prinţ, în stânga: conducător de oaste, pe spate: călăreţ, ţuguiată: pedestraş, înfundată: necombatant – n.n.).

După terminarea ceremoniei, ies din biserică, însoţiţi de rude, care merg pe jos, cântând din diferite instrumente, înaintea trăsurii în care este dusă mireasa, şi aceasta, în fiecare piaţă (toloacă – n.n.), trebuie să coboare şi să joace cu toţi cei care o poftesc. Când mireasa este din alt loc, atunci ceilalţi (celelalte rude) merg călare.

Când ajung la casa miresei, încep din nou jocurile şi bătrânii, ca şi tinerii, joacă cu mireasa. Apoi, fiecare se aşează la masă, unde sunt serviţi de stăpânul casei şi, în ziua dintâi, serveşte şi mirele la masă”[340].

În 1672, „când cineva se căsătoreşte, toate rudele sale se adună la el acasă. Se întinde o horă, alcătuită din tinerii cei mai chipeşi, şi se adună fetele cele mai frumoase, care merg jucând şi trec pe sub ferestrele miresei, unde li se dă o gustare. Cei din partea miresei fac la fel şi primesc aceeaşi cinste din partea rudelor mirelui…

Ospeţele de nuntă se fac, totdeauna, la mire… În timpul ospăţului,

[340] BARSI DI LUCCA, NICOLO, 1633, *Călători străini despre ţările române*, V, p. 76

femeile se scoală, de două sau de trei ori, pentru a juca”[341].

În jurul anului 1700, nunta moldovenească beneficiază de două mărturii, cea a lui Dimitrie Cantemir şi cea a lui Weismantel, din 1712, cu care vom şi începe.

„La ţară, când mirele şi mireasa se duc la biserică, îi urmează tot alaiul, cu muzica, alcătuită din unul, doi sau mai mulţi ţigani, după starea lor materială, cu nişte viori făcute dintr-un băţ, cu trei strune şi o scândură proastă, căci altfel de lăutari nu sunt de găsit în toată ţara; aceştia cântă din vioară şi gură, şi joacă, totdeauna, şi ei împreună cu nuntaşii, şi, atunci, nuntaşii joacă în faţa bisericii, tot timpul cât face preotul slujba cununiei.

Înaintea altarului, se află un covor, pe care vin să-şi ia locul mirele şi mireasa, pe lângă încă un bărbat şi o femeie, care trebuie să le fie martori (naşi); mireasa are faţa întreagă acoperită cu nişte pânze subţiri.

După aceea, preotul ia un şnur de mătase, îi leagă împreună pe toţi patru şi pune câte o cununie pe capul mirelui şi al miresei, iar la acei care au mai fost căsătoriţi le pune câte o coroană de paie şi, după aceasta, îşi începe ceremoniile de citirea evangheliei, despre nunta de la Canna, în limba rusă (slavonă), îl întreabă pe mire dacă vrea să ia, să păstreze, să cinstească şi să hrănească pe această mireasă, întrebare care se pune şi miresei, în ceea ce priveşte partea dintâi, la care trebuie să răspundă „Da!”…

După săvârşirea cununiei religioase şi cât, în biserică, se sărută mirele şi mireasa cu naşii lor, se duc, apoi, la altar şi sărută icoanele, şi, în acelaşi timp, aşa cum s-a arătat, nuntaşii joacă înaintea bisericii, şi, după terminarea slujbei, joacă toţi nuntaşii împreună şi cu mireasa, mergând, de la casa ei, la casa mirelui, şi tot alaiul e rânduit într-un şir: în frunte, un vătaf merge (de cele mai multe ori, un om bătrân, cu un toiag mare, împodobit cu basmale cusute); după el urmează mireasa şi, apoi, toţi ceilalţi nuntaşi, după rang, în general tot tineret, care se ţine de mână, tot câte unul şi câte una, şi, chiar dacă ar umbla un sfert de milă, ei tot joacă, cu toţii, pe un rând, ceea ce nu se obişnuieşte nici în ţara noastră (Germania) şi în nici o altă ţară.

Apoi mai au obiceiul, şi după aceea, şi la petreceri, să facă un cerc

341 DE LA CROIX, 1672, *Călători străini despre ţările române*, VII, p. 266

mare (horă) şi toţi câţi sunt să se ţină de mână; ţiganii stau în mijlocul cercului, cântă din strună şi din glas tot felul de cântece înfocate şi mai joacă şi ei, după cum le este obiceiul, încât pământul se cutremură şi, dacă aş fi silit să joc cu ei şi să rabd mult aşa-ceva, aş vrea mai bine să fac orice altă muncă grea, decât să mai joc înainte cu ei. Dar ei o pot duce ceasuri întregi şi pot răbda chiar o jumătate de zi, fără să simtă oboseala.

În dimineaţa de după nuntă, dacă mirele s-a însurat cu o fată, atunci prietenii şi oaspeţii stau cu ochii în patru, ca să vadă dacă mirele e mulţumit şi-a găsit pe mireasă fecioară neatinsă; şi el trebuie, atunci, să scoată la iveală binişor cămaşa miresei sau să o înfăţişeze, cu cea mai mare bucurie, soacrei şi celor de faţă. Dar acest obicei a mai căzut în părăsire”[342].

Cantemir, care participase la astfel de nunţi şi în vremea domniei tatălui său, Constantin Cantemir, dar şi a fratelui său, Antioh, atenţionează şi auspra oraţiei de nuntă, pe care călătorii străini nu o auziseră.

„Moldovenii îşi însoară copiii la vârsta la care trebuie să se facă, după legile bisericeşti, cununia. Însă se socoteşte că e ruşine dacă o fecioară cere pe un bărbat; iar obiceiul ţării a statornicit că flăcăii trebuie să-şi aleagă ei înşişi neveste şi nu să-şi aleagă părinţii fetei ginerele (cum se întâmpla la ruteni – n.n.). Drept aceea, dacă unui flăcău îi place o fată, atunci el trimite, la părinţii ei, oameni, pe care ei îi numesc, cu o rostire latinească stricată, peţitori, adică petitores. Aceştia iscodesc, mai întâi, pe departe, gândurile bătrânilor, ca să nu păţească ruşinea să nu vrea părinţii fetei. Dacă bagă de seamă, însă, că aceştia vor s-o dea, atunci se duc, cu toate rudeniile mirelui, în casa fetei. Cel mai de frunte dintre peţitori, numit staroste, începe să rostească vorbele pe care vrem să le dăm aici, fiindcă aproape pretutindeni sunt la fel:

„Moşii şi strămoşii părinţilor noştri, umblând la vânat prin codri, au dat peste ţara în care locuim noi, acum, şi în ţara asta trăim, ne hrănim şi ne întărim cu laptele şi mierea ei.

Îmboldit de pilda lor, măritul boier cutare, în vreme ce umbla după vânat pe câmpii, prin codri şi prin munţi, a dat de o ciută, care, sfioasă şi cuminte, nu i-a îngăduit să-i vadă faţa, ci a luat-o la fugă şi s-a

342 WEISMANTEL, ERASMUS HEINRICH SCHNEIDER VON, 1712, *Călători…*, VIII, p. 359

ascuns. Am pornit pe urmele lăsate de copitele ei, care ne-au adus până în casa aceasta; de aceea, voi trebuie sau să ne daţi sau să ne arătaţi încotro a fugit vânatul pe care l-am gonit, cu osteneală şi sudoare, din pustietăţi".

Acela ce rosteşte vorbele acestea mai adaugă încă vreo câteva alte vorbe cu tâlc şi înflorite, pe care le poate ticlui.

Părinţii răspund, la început, că, în casa lor, n-ar fi venit acest fel de vânat; oaspeţii s-au încurcat în urmele pe care au venit, ciuta ar putea fi ascunsă pe la vecini. Iar dacă peţitorii stăruie să li se arate vânatul, atunci se aduce o fată bătrână, urâtă şi îmbrăcată în zdrenţe şi îi întreabă dacă aceasta e ciuta pe care o urmăresc.

Peţitorii răspund „Nu!" şi adaugă că vânatul lor are plete bălaie, ochi de şoim, dinţi ca şiragul de mărgele, buze mai roşii decât cireşele, trup ca de leoaică, pieptul ca de gâscă, gât ca de lebădă, degete mai netede decât ceara şi faţa mai strălucitoare decât soarele şi luna.

Dacă părinţii tăgăduiesc, din nou, că un astfel de vânat s-ar fi arătat, vreodată, la ei, peţitorii le dau răspuns că ei au cei mai buni câinii de vânătoare, care nu i-au înşelat niciodată şi care le-au dat semnele cele mai adevărate că ciuta pe care o caută ei se aflā tăinuită aici.

La urmă, când peţitorii se laudă cu sila şi cu armele, atunci părinţii scot fata la iveală, împodobită după puterile lor.

Când o văd, peţitorii spun, îndată, că ea este ciuta căutată. Apoi cheamă un preot sau, dacă acesta este prins cu alte trebi, pe cei mai bătrâni dintre vecini şi, înaintea lor, logodnicii îşi schimbă inelele. Isprăvindu-se aceasta, părinţii ascund, îndată, fata şi se întinde masă, la care, înainte să se scoale, se hotărăşte ziua nunţii.

Când mirii sunt copii de boieri, atunci nu se poate face nici logodna şi nici binecuvântarea preotului, fără încuviinţarea domnului şi mărturia arhiereului. Prin aceasta de la urmă, se caută să nu se facă vreo nuntă neîngăduită de legile creştineşti şi preoţeşti; iar prin cea dintâi, să nu se unească mai de aproape, prin această legătură, mai multe neamuri boiereşti, fără de voia domnului.

Când se hotărăşte vremea să se facă nunta, atunci rudeniile se adună, în lunea dinainte, după liturghie, atât în casa mirelui, cât şi în cea a miresei, aduc lăutarii din locul acela, care mai întotdeauna sunt ţigani, şi se ospătează, în casă, în cântările din gură şi din instrumente, ale acestora.

După ce se ridică de la masă, fetele şi alte femei cern făina aleasă pentru nuntă, din care pricină, ziua aceasta este numită, îndeobşte, ziua cernutului.

Dacă se află în acelaşi târg sau în acelaşi sat casele celor logodiţi ori nu sunt mai depărate, una, de alta, decât cale de două sau trei zile, atunci ospăţul de nuntă începe de Joi, în amândouă casele, şi ţine până sâmbătă.

Duminica se strâng toate rudeniile mirelui, ca să aducă mireasa, şi trimit, înainte, colăcari, ca să vestească sosirea mirelui.

Cei ce sunt adunaţi la casa miresei îi pândesc, în cale, şi caută să-i prindă înainte să ajungă la casa miresei. Ca să se ferească de acest lucru, colăcarii folosesc, de obicei, cai foarte iuţi. Dacă se întâmplă să-i prindă, când este vorba de oameni din norod, îi leagă vârtos şi-i pun de-a-ndărătelea pe cal; la cei de frunte, însă, pe aceştia îi împresoară prietenii miresei şi îi duc, îndată, cu chip că i-au robit, până la casa acesteia.

Odată ajunşi acolo, îi întreabă ce caută. Ei dau răspuns că au fost trimişi să vestească război şi că oştenii vor sosi curând, ca să ia cetatea. După ce spun acestea, îi duc înlăuntru şi îi silesc să deşarte câteva pahare cu vin şi, îndopaţi astfel cu vin, îi trimit îndată îndărăt, cu câţiva oaspeţi ai miresei.

Când aceştia văd că vine mirele, îi lasă pe colăcari – nu fără ocări – şi se grăbesc spre casă.

Dacă aceia care îl însoţesc pe mire pot să se ia după dânşii şi să-i înhaţe, atunci obişnuiesc să-i lege vârtos şi să-i ia cu ei. La urmă, când oaspeţii celor două părţi se adună în casa miresei, se pune la cale o întrecere de cai, hotărându-se o răsplată, şi anume: la oamenii de rând, o năframă cusută frumos, iar la cei mai avuţi, o bucată de pânză sau de mătase de bun preţ.

Apoi trimit înainte oameni care hotărăsc ţinta şi, după ce dau semn de pornire, printr-unul dintr-înşii, care face strigarea, aceia ce cred că au caii cei mai buni le dau pinteni. Învingătorul primeşte răsplata din mâna miresei, iar calul e împodobii cu o cunună de flori, împletită meşteşugit.

Spre seară, după vecernie, logodnicii sunt duşi la biserică cu, cât alai le stă în puteri, ca să primească binecuvântarea bisericească. În

mijlocul bisericii, se aşterne un covor, pe care stă, la dreapta, mirele, iar la stânga, mireasa. În vreme ce stau acolo, li se pun, sub amândouă tălpile, galbeni, iar la oamenii de rând, lei, prin care se înţelege că s-au lepădat de lume şi că trebuie să calce în picioare măreţia acesteia. Îndărătul lor stau nunul şi nuna, ţinând două luminări la fel de mari şi de grele. În vremea aceasta, preotul rosteşte rugăciunea, obişnuită la cununie, şi le schimbă, de trei ori, inelele.

După ce pune celor doi miri cununiile pe cap, îi poartă prin mijlocul bisericii, la fel ca la danţ, în vreme ce cântăreţii înalţă cântarea obişnuită la acest prilej. În această vreme, rudele împrăştie, printre cei din jur, bani mărunţi, nuci şi hamei uscat, ca să arate, prin asemenea pilde, că se roagă lui Dumnezeu, dătătorul de viaţă, pentru rodnicia hameiului şi a nucilor, iar de toate avuţiile şi semeţiile acestei lumi trebuie să se lepede.

Preotul dă, la urmă, celor doi cununaţi să guste, de trei ori, pâine întinsă în miere, semn al dragostei şi unirii veşnice. Şi ca să dea prilej celor dimprejur să râdă, la această ceremonie voioasă, îi lasă pe miri să încerce, de trei ori în zadar, să apuce din îmbucătură.

După ce se sfârşesc toate, toţi se întorc, în aceeaşi rânduială în care au venit, la casa miresei, a cărei faţă e acoperită cu o pânză subţire de mătase roşie, prinsă cu două bolduri, pe care, la urmă, când mireasa e dusă la culcare, fraţii sau rudeniile miresei le înfig în perete, deasupra capului mirilor.

În vremea aceasta, mănâncă şi beau, câteodată până la al treilea ceas al dimineţii. După acest ceas, bucătarii pun pe masă un cocoş, fript cu pene, cu tot; unul dintre oaspeţi se ascunde sub masă, cântă cocoşeşte şi vesteşte zorii zilei. Oaspeţii dau, după aceea, bucătarului bacşiş şi se ridică, cu toţii, de la masă; iar mirele, care îşi ţine mireasa de mână, se aşează în mijlocul camerei. Apoi un diac citeşte, cu glas tare, foaia zestrei, iar toate aceste lucruri, care au fost puse într-o cameră deosebită, ca să poată fi văzute de fiecare, sunt încărcate într-o căruţă şi duse acasă la mire. Apoi acela care vorbeşte părinţilor miresei, în numele ei, pomeneşte naşterea, creşterea şi toate celelalte binefaceri, primite de la ei; le mulţumeşte pentru toate şi le cere binecuvântarea, pe care părinţii i-o dau ei înşişi sau pun pe altcineva să i-o dea, în numele lor, şi roagă pe Dumnezeu şi pe îngerul lor păzitor să le dea celor cununaţi dragos-

te credincioasă şi aşternut nespurcat, iar la urmă, le aduce paharul de despărţenie – care se numeşte „paharul căii albe” – lăsându-i, apoi, să plece din casa lor.

Când dau să păşească peste pragul casei, îi opresc fraţii miresei sau, dacă aceasta n-are fraţi, fraţii părinţilor ei, cu sabia goală, pe care o înfig, de-a curmezişul, în stâlpii uşii. Mirele scapă de ei, dându-le fie un cal, fie un alt dar, pe care îl are la îndemână.

Mireasa se urcă singură (pentru că nu-i este îngăduit să ia din casa părintească nici o slugă) într-o căruţă, însoţită de mama sau sora mirelui, şi îl urmează pe bărbatul ei, care merge înainte.

Când ajung la casa mirelui – după ce se mai deşartă încă vreo câteva pahare de vin –, pe tineri îi duc naşii în odaia de culcare. Mirele se îngrijeşte, cu multă luare-aminte, ca, a doua zi, părinţii miresei să nu afle nimic despre fiica lor; pentru că aceştia trebuie să-şi vadă fiica, împreună cu toţi prietenii apropiaţi, a treia zi după nuntă, drum care se numeşte „drumul cel mare”, fiindcă, acum, părinţii pot să aibă parte – după cum se întâmplă – sau de multă cinste, sau de ruşine. Căci, dacă fiica lor s-a aflat fecioară, nu numai că toate sunt bune, dar şi părinţii sunt ospătaţi cu o masă strălucită, la care, după ce mănâncă al doilea fel de bucate, se arată fiecăruia, pe un taler, cămaşa cu semnele fecioriei, pe care toţi obişnuiesc să pună un mic dar. Dar aceasta se întâmplă numai la oamenii de rând, căci la cei mai de sus nu pot să vadă cămaşa decât socrii.

Iar dacă fiica lor s-a făcut de ocară, din pricina unei împreunări neîngăduite, mirele îşi adună, a doua zi, prietenii apropiaţi, cărora le arată că şi-a găsit mireasa spurcată (cu acest cuvânt numesc ei femeile necinstite). Aceştia aduc, pentru ea, cea mai proastă căruţă şi, cu hamuri rupte, înhamă, în locul cailor, pe părinţii ei şi-i silesc, cu bătaia, să-şi ducă, înapoi, acasă, ca pe o curvă, fiica aşezată în căruţă. Nimănui nu-i este îngăduit să împiedice acest lucru, pe drum, şi dacă cineva ar cuteza să slobozească pe părinţi, acela ar fi pedepsit nu numai cu bătaia, ci şi de către judecător, ca un călcător al legii şi al obiceiurilor ţării. Bărbatul opreşte toată zestrea: şi, dacă el a făcut cheltuieli cu nunta, le primeşte îndărăt, la porunca judecătorului, de la părinţii care nu şi-au păzit fata. Aşa se întâmplă printre ţărani, cu oamenii aceia sărmani, dar nu şi printre boieri, care îşi priveghează fetele mult mai îndeaproape, aşa că nu li

se poate întâmpla lesne asemenea lucru. Când află că fata lor s-a găsit spurcată, răscumpără necinstea fiicei lor cu o zestre mai mare în sate sau bani; iar dacă ginerele nu se mulţumeşte în nici un chip cu aceasta, îşi iau fata acasă şi dau mirelui slobozenie să se însoare cu alta”[343].

O mărturisire a nunţii la fel de exhaustivă, însoţită şi de descrierea portului miresei, şi de textele cântecelor ritualice din timpul săvârşirii petrecerii, localizată în satele dintre Prut şi Siret, în actuala regiune Cernăuţi, a fost făcută, în 1882, de către cantorul din Mahala, George Tămăiagă, sucevean de origine.

Miri din Pojorâta, în anul 1876 (Colecţia Vasile Ursachi)

[343] CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, pp. 210-215

„Miresele (din zona Cernăuţilor) vin la cununie îmbrăcate în ilice. Poartă pe cap o cunună făcută din barbanoc, înfrumuseţată cu feliurite flori de târg artificioase sau şi cu alte flori naturale, ba unele şi cu mirtă. Această cunună o aşează pe gâţa (cocul) făcută din păr propriu şi împodobită cu păuni şi cu gherdane şi-i slobozită cam pe ochi, spre simbol de întristăciune că iese din mijlocul tinerilor.

La gât, salbă, chiar împrumutată. Pe sub ilic, zobon (anteriu) şi încinsă peste zobon cu brâu colorat, ales de dânsele şi unele şi de târg. În mâini ţine o năframă, pre care i-o întinde mirelui la „Isaia dănţuieşte" spre a nu da mâna goală unul cu altul. Această năframă a purtat-o şi înainte de cununie, acasă, şi în tot decursul nunţii, şi cu care a primit paharul ori de la cine a închinat cu ea, spre închipuire că să-i meargă toate în plin. În picioare, poartă mireasa botine în pantofle"[344].

„Sâmbătă spre seară, după ce s-au pornit vătăjeii prin sat la chemat la nuntă, se adună vornicesele (druştele) miresei şi alte fete şi încep a o înfrumuseţa pe mireasă, făcându-i, mai întâi, cunună de feliurite flori, care cunună are s-o aibă, Duminecă, la cununie. În timpul acesta, vătăjeii, gătind de poftit, vin înapoi la mireasă şi, când apune soarele, vin şi peţitorii (starostele) mirelui într-acolo, însoţiţi de mire şi de tatăl mirelui, de schimbă inelele şi darurile, şi anume:

Mireasa închină întâi tatălui mirelui o năframă subţire de pânză de casă, cusută toată cu flori de mătase de feliurite culori.

Socrul îi dă dar înapoi, pe talger, după putere, 1, 2, 3 – 5 ruble de pe timpul Mariei Teresiei, alţii şi galbeni şi cei mai săraci – sorcoveţi.

După ce mulţumeşte mireasa şi închină cu paharul la socru, dă apoi o năframă mirelui, care pune încă pe-atâtea, ba şi mai multe ruble, dacă e avut.

După mire, închină apoi starostele, care-i pun încă câte ceva, apoi se pun bucatele şi, mai ales, o găină întreagă friptă, pe care o împarte unul dintre staroşti între toţi câţi se aflâ în casă, până şi la bucătăriţe, unde fac mult râs că găina a fost mai bătrână decât ele şi că trebuia să înceapă a o fierbe măcar cu vreo câteva zile înainte de începerea nunţii.

După ce s-au ospătat, se scoală şi încep şi cei din partea mirelui a

---

344 TĂMĂIAGĂ, GEORGE, *Moravuri şi datine poporale…*, în „Aurora Română" nr.3/1882, p. 43

cinsti la părinţii miresei din rachiul adus de dânşii, unde se silesc foarte, spre a nu întârzia.

Bând, apoi, câte două, trei rânduri de pahare, se scoală, apoi, mirele, tatăl mirelui şi cu toţi cei viniţi cu dânşii şi, mulţumind părinţilor miresei, îşi iau rămas bun dela mireasă şi dela toţi căsănii şi se duc, însoţiţi de musicanţii mirelui. Ajungând la mire, acasă, se trimit, apoi, schimburile dintr-amândouă părţile. Schimburile constau, ca şi pe la noi (la Suceava), din cămeşa mirelui, cămeşă de soacră, botinele miresei, şeluţul miresei ş.a.m.d.

În acest timp, pe când se trimit schimburile din amândouă părţile, se joacă de către vătăjei şi druşte şi alte neamuri mai aproape ale mirelui şi ale miresei, la mireasă.

Gătindu-se la mireasă cununa cea de mireasă, se aşează şi mireasa de către părinţi şi de către druşte la masă. Părinţii miresei încep a plânge, unde mireasa, de-abia mai putând de plâns (când e mirele de tot urât), ia paharul şi închină la părinţi şi anume: întâi, la tată, tatăl, luând paharul cu mâna învelită într-o basma, închină iarăşi la mireasă şi, prin plâns şi lacrimi, îi urează pâine şi sare, viaţă şi traiul cel mai bun cu viitorul ei soţ. Mireasa închină, apoi, la mumă-sa, aceasta îi urează iarăşi şi aşa închină mireasa, pe rând, la toţi, la fraţi, surori, unchi, mătuşe şi alte neamuri cari se află în casă.

După ce a închinat la toţi câţi se află în casă – afară de nuntaşi (tineretul) – pofteşte, apoi, vătăjelul miresei pre părinţii ei să-i pună cununa făcută pe cap şi s-o binecuvânteze. Părinţii, luând cununa din mâna druştelor, o ţin cu mâna deasupra capului miresei, atât tata, cât şi mama, şi, binecuvântând-o şi urându-i iarăşi, i-o aşează pe cap, plângând în hohote din amândouă părţile.

Tinerii nuntaşi ce stau la masă împrejurul miresei intonează, în acest timp, „Cântecul miresei”, pe când mireasa, părinţii şi druştele deabia mai pot vorbi de plâns. Melodia cântecului este foarte frumoasă şi atât de pătrunzătoare încât şi inima cea mai cerbicioasă n-ar fi în stare de a se reţine din plâns”[345].

Oraţiile de nuntă, din care doar două-trei contrafăcute (contepo-

[345] TĂMĂIAGĂ, GEORGE, *Moravuri şi datine poporale…*, în „Aurora Română” nr.3/1882, p. 44

raneizare, descriere a ritualului bisericesc), păstrează teme vechi, inclusiv o temă de colind maial (descântecul brazilor, care se vor transforma în cupe de închinat), iar cantorul George Tămăiagă le desfăşoară pe scenariul desfăşurării nunţii, cu o dezarmantă fidelitate:

„Acesta-l cântă miresei, când ei pun cununa, Sâmbătă, sera, şi Duminică, dimineaţa: „Pe din jos de Ostriţa / Paşte boii bădiţa / Boii pasc, iar iarba creşte, / Mirele întinereşte, / El cu mâna flori adună / Mărioarei de cunună, / De cunună de-asmonie / S-o pornescă-n cununie, / Cunună de mirtă creaţă / Se i-o slobozim pe faţă, / Cunună de bărbănoc / În două cu busuioc / Să i-o punem de noroc, / Elenuţă îţi cântăm, / Mândră cunună-ţi gătăm / Şi pe cap că ţi-o punem, / Pe gene / Şi pe sprâncene, / Pe codiţa ochiului / Să fii dragă mirelui, / Mirelui şi socrului, / Soacrei şi cumnatelor, / Tuturor neamurilor / Cum ai fost părinţilor, / Cărora cu plecăciune / Li ceri astăzi iertăciune / Şi la acestă cunună / Îţi iei la ei ziua bună”.

Acesta-l cântă miresei, Duminică, dimineaţa, când îi pun cununa, înainte de a o porni la cununie: „Floricică de pe munţi, / Pe din jos de Rădăuţi, / Trec voinicei cu cai mulţi; / Toţi au trecut / Şi-au tăcut, / Numai calul mirelui / A trecut / Şi n-a tăcut, / El din frâu mi-a zurăit / Şi din grai el mi-a grăit: / Mândră, scumpă floricea! / Mireasă, stăpâna mea! / Ia ia-ţi roibul de zălog / Şi ţi-l paşte pe-un prilog, / Au prin secări / Până-n scări, / Sau prin oarză / Până-n scoarţă, / Ori prin grâie / Până-n brâie, / Ţi-l portă şi ţi-l hrăneşte, / Pentru mire ţi-l găteşte / Tot cu scoarţă narangie, / Să pornească-n cununie, / Se te ieie de soţie, / Precum ţi-a plăcut şi ţie, / Să fiţi doi soţiori iubiţi / Şi pe vecie uniţi!”.

Acesta-l cântă când duc mireasa la cununie (spre biserică) şi de la cununie, înapoi, spre casa părinţilor ei: „Floricică dintre munţi, / Copilă din doi părinţi, / De ce rău mi-te măriţi, / Au n-ai milă la părinţi? / Nu ştii tu, mândruţă lele, / Că miluţa de la nene / E ca fagurul de miere? / Şi mila de la măicuţă / E ca mursa din stecluţă, / Şi miluţa de la fraţi / E ca umbra de sub brazi, / Şi miluţa de surori / E ca mirosul de flori; / Iar mila de la bărbat / Ca umbra de păr uscat: / Când te pui să te umbreşti, / Mai tare te dogoreşti! / Şi mila cea de la soacră / E ca poama cea mai acră, / Ce se coace şi se coace / Şi dulce nu se mai face! / Şi mila de la cumnate / E ca pelinu-n bucate, / Iar mila de la streini / E numai ciulini şi spini,

/ Care floare-n ea porneşte, / Când gândeşti că înfloreşte, / Ea atunci se vestejeşte, / Şi când aştepţi se rodească, / Spinii cresc s-o năduşească!”.

Acesta-l cântă mirelui, de la casa părinţilor lui, până la biserică: „Frunzuliţă, frunză creaţă, / Duminică, dimineaţă, / Mândră zi s-a mai ivit, / Mândru soare-a răsărit, / Nu ştim soare-a răsărit, / Au mirele a-nflorit, / Că frumos mai e gătit / Cu cuşmuţă brumărie, / Cu cunună argintie. / L-am gătit la mănăstire / Şi i-am dat numele mire! / L-am gătit la cununie, / Ca să-şi capete soţie! / Şi soţie, şi nevastă, / De noi să se despărţescă! / Şi nevastă, şi femeie, / Ziua bună să şi-o ieie / De la strat cu busuioc, / De la ficiorii din joc, / De la strat cu tămâiţe, / De la mândrele fetiţe”.

Acesta-l cântă mirelui, de la casa părinţilor, spre biserică, şi de la biserică – după cununie – înapoi, spre casă: „Floricică de pe munţi, / Sus, pe deal la Rădăuţi, / Lângă-o fântână adâncă, / Mai mulţi cai beau şi mănâncă, / Toţi mănâncă, toţi nechează / Şi la culcat se aşează, / Numai calul mirelui, / Cel ca pana corbului, / Nici nu bea, nici nu mănâncă, / Pe picioare se usucă. / Nu ştim: fânu-i rogozos / Ori mirele nu-i voios; / Nu ştim: apa-i ruginoasă / Ori mireasa nu-i frumoasă. / Fânu-i bun, nu-i rogozos, / Şi mirele-i prea voios, / Ca un trandafir frumos! / Apa-i dulce şi gustoasă / Şi mireasa-i prea frumoasă! / Apa-i lină, curgătoare / Şi mireasa-i mândră floare, / Pare că-i ruptă din soare! / Amândoi se potrivesc, / Ca doi porumbi se lovesc! / Amândoi îs ca doi sori / Pe cer senin, fără nori!”.

Acesta-l cântă mirelui, când îl aşează la masă, după sosirea de la cununie, la casa părinţilor lui: „Legăna-s-ar, / Clătina-s-ar, / Legăna-s-ar brazii-n munţi, / Să se roage vântului, / Vântului, / Pământului, / Se le cruţe vârfurile, / Vârfurile, / Ramurile, / Şi să-i bată la trupină / Şi mai jos, la rădăcină, / Să mi-i scotă din pământ, / Din pământ, / Din negrul lut, / La pământ să mi-i oboare, / Să mi-i treacă prin ovăz / Şi să-i scoată-n jos, la şes, / Să mi-i facă trei pătrare, / Să-i despice-n mici bucăţi, / Să-i împartă în trei părţi / Şi să-i ducă la trei târguri, / La trei târguri, la trei meşteri, / Ca să-i facă săhănele, / Săhănele, / Păhărele / De cinstit, de ospătat, / Mirelui de închinat, / De-nchinat nănaşilor, / Naşilor, nuntaşilor, / Tuturor slujbaşilor / Şi nouă, vătajilor!”.

Acesta-l cântă miresei, mergând la cununia spre biserică, iar o bucată, după cununie, întorcându-se înapoi: „Frunzuliţă de sub gheaţă,

/ Duminică, dimineaţă, / Mândru soare-a răsărit, / Mândră lună s-a ivit, / Nu ştiu, luna s-a ivit / Ori soarele-a răsărit / Sau mireasa s-a gătit / Şi frumos s-a-mpodobit / Cu cunună de argint, / La biserică s-a pornit, / La biserică c-a ajuns / Şi căpetând un răspuns / În biserică c-a intrat / Şi la cununie a stat".

Astălaltă bucată o cântă atât mirelui, cât şi miresei, întorcându-se de la cununie: „Busuioc verde-n psaltire, / Noi am fost la mănăstire, / Ce-am văzut ni-a părut bine: / Două cununiţe-n masă / Şi-a treia-n cap la mireasă, / Un sfeşnic cu lumânare / Şi-un lăiceriu sub piciore, / Două lumânări la spate / Şi pe masă-o sântă carte! / Pe carte, două inele / Şi-o cruciţă printre ele; / Pe cruce, două cununi / Şi-o carte de rugăciuni, / Din carte popa cânta / Şi din gură întreba / De-şi sunt dragi soţii ori ba, / Apoi inelul luând, / Cruce mirelui făcând, / Inelele le schimbară / Şi cununile luară / Şi pe cap le aşezară / La mire şi la mireasă / Ce şedeau lâng-acea masă! / Păhar cu pâine şi miere / Le-a dat la toţi în vedere, / Ca să aibă trai dulcuţ / Ca mierea din păhăruţ, / Masa c-au încunjurat / Şi „Isaia" li-a cântat / Şi pe veci mi i-a jurat".

Acesta-l cântă miresei, când vine mirele după ea şi, luându-o vorniceii (vătăjeii), de-afară, de la joc, dintre tinere, o bagă după masă, în casa părinţilor ei, şi, înhobotând-o, îi cântă tinerii cu toţii, feciorii şi fetele, ba şi unii însuraţi, care au voce frumoasă: „Mărioră, fătul meu, / Nu-ţi mai pare ţie rău / După portişorul tău: / Portişor de copiliţă / Călcând creşte tămâiţă, / Portişor de fată mare / Unde calci iarba înfloare! / Dar dacă se logodeşte / Unde calci se tupileşte! / Iară dacă se cunună / Unde calcă cade brumă! / Iară după măritat / Când calci iarba s-a uscat! / Când copilu-ţi ţiueşte / Iarba totă putrezeşte, / Unde calci, iarba nu creşte / Şi pământul nu rodeşte!".

Acesta-l cântă când ia mirele mireasa de la părinţii ei: „Busuioc verde crengos, / Rămâi, taică, sănătos, / Dacă n-ai fost bucuros / De fiicuţa-ţi ast' frumoasă / Ce se preumbla prin casă / Să-ţi diregă vin la masă! / Ce-ţi diregea cu dreapta / Şi-nchina la dumneata! / Şi-ti diregea cu stânga / Şi-ţi bucura inima! / Busuioc verde pe masă, / Rămâi, maică, sănătoasă, / Dacă n-ai fost bucuroasă / De fiicuţa-ţi ast' voioasă / Să ţi-o vezi grijind prin casă, / Aşezând bucate-n masă / Ca o gazdă prea aleasă!".

Acesta-l cântă, o bucată pe drum, ducând mireasa la socri, iar o

bucată îl cântă în casa socrilor ei: „Foia verde de sulfină, / Plângi, fiică, şi suspină / Că mergi în casă streină / Und' te-or mustra fără milă / Şi te-or certa fără vină! / Mergi la grinzi neînzestrate / Şi la blide nespălate, / La casă neîmbrăcată, / Ba-ncă şi nemăturată, / Şi-i mânca-n trei zile-o dată, / Neputând de supărată!”.

Acesta-l cântă după sosirea în casă: „Mărioră, fătul meu, / Desrădică-ţi horbutu / Şi-i vedea pre socru-tu / Că seamănă cu tată-tu! / El, de frumos, e frumos, / Numai nu-i aşa milos / Ca al tău tată duios! / Mărioară, draga mea, / Desrădică-ţi basmaua / Şi-i vede pe soacră-ta / Că seamănă cu maică-ta! / Ea parcă-i şi mai frumoasă, / Numai nu-i aşa miloasă / Ca măicuţa ta de-acasă! / Mărioră, mândra mea, / Desrădică-ţi florile / Şi vezi cumnăţelele / Că-s ca sorioarele, / Ba parcă-s şi mai frumoase, / Numai nu-s aşa miloase, / Nici la scârbă mângâioase / Ca surorile-ţi de-acasă! / Mărioră, scumpa mea, / Ia-n rădică-ţi păunii / Şi ţi-i vede cumnaţii / Că seamănă cu fraţii, / Ba chiar parcă-s mai frumoşi, / Numai nu-s aşa miloşi, / Nici la scârbe mângâioşi / Ca ai tăi fraţi preţioşi, / Că streinii-s tot streini, / Vorba lor e ghimp de spini! / Fii drăguţă, dar cuminte / Şi ascult-a lor cuvinte, / Că te-or iubi ca pre-a lor / Şi te-or cuprinde cu dor! / Fii mândruţă, fii frumoasă, / Bărbatului credincioasă / Şi-n lucruri sârguincioasă / Că-i fi a lor cea aleasă!”[346].

Obiceiurile de nuntă, în întreaga Bucovină, au rămas aceleaşi, cu excepţia pierderilor de ritualic (oraţii, momente ritualice).

„Nunta este unul dintre cel mai frumoase obiceiuri la români, având o serie de etape spectaculoase. Dintre toate obiceiurile tradiţionale, nunta a fost şi a rămas, în timpul de faţă, la Pătrăuţii de Sus, cel mai frumos şi important obicei.

Principalele momente la o nuntă, „poftitul la nuntă”, „luatul zestrei”, „iertăciunea”, „oraţia colacului”, „înhobotatul miresei”, „strânsul în pahar” etc. s-au păstrat şi se aplică şi acum la Pătrăuţii de Sus.

La organizarea nunţii au participat întotdeauna mai multe persoane. Oamenii de mai demult au înţeles, mai mult decât astăzi, că au răspundere pentru copii, că trebuie să le asigure un viitor, în acelaşi timp, munceau şi-i educau în spiritul bunului simţ, al înţelegerii, precum şi al credinţei în Dumnezeu. Părinţii, care aveau fete sau băieţi, se stăruiau

[346] TĂMĂIAGĂ, GEORGE, *Moravuri şi datine poporale…*, pp. 53-56

ca fetele să se mărite la 20 de ani, iar flăcăii la 25 de ani. Flăcăii care treceau de 30 de ani se zicea „că-i însoară babele”, iar fetele care erau bătrâne erau o ruşine pentru părinţi.

În vederea căsătoriei, se folosea „stărostirea”, care se mai păstrează şi astăzi, numai nu aşa de tradiţional. Se alegea un bărbat mai deştept şi gospodar şi mergeau, în „stărostire”, la mireasă. Acolo, tinerilor le era oarecum „să se înţeleagă”. Ei se duceau într-o cameră aparte şi, dacă se plăceau, „se înţelegeau”. Tot atunci, se făcea şi vorba când să se facă „tocmeala nunţii”.

Părinţii mirelui îşi luau câteva rude şi 2-3 vecini şi, acolo, programau când va fi nunta, cine vor fi naşi, cine vor fi lăutari şi cum va fi „mersul nunţii”…

Joi până-n nuntă, mirele pleca după „zestre”, împreună cu câteva neveste mai agere, câţiva vornicei, druşte şi rudele cele mai apropiate, cu 2-3 căruţe. Când se apropiau de casa miresei, cântau astfel: „Bună seara de trei ori. / Bucuroşi sunteţi de noi? / De sunteţi bănuitori, / Noi suntem întorcători, / De ziceţi poftim, poftim, / Noi pe-atâţia mai venim, / Înainte suntem doi, / Oastea noastră-i înapoi”.

Alaiul era invitat la masă, cu care ocazie, soacrei i se cânta: „Bună seara, soacră mare, / Ştiu că-ai stat în aşteptare, / Noi de asta am venit, / Să ne dai ce-ai juruit, / Să dai floarea din fereastră / Şi a mirelui nevastă. / Ai lucrat un an şi-o vară / Şi-ai încărcat două cară, / Nu prea avem ţoluri de lână, / Că oile ni-s la stână, / Perinuţe nu prea avem, / Că noi gâşte nu ţinem, / Scorţăraşul cel de buci / De puzderie de-abia îl duci”.

Cu această ocazie, se fac şi o serie de glume ca de exemplu: „Casa veche, fără gard, / Cămeşoaie cu prohab, / În ogradă-un pădureţ / Şi-n casă un Macorteţ. / Un câine hition în lanţ, / Da’ vă ţineţi îngâmfaţi. / N-aveţi nici cenuşă-n vatră / Şi soacra-i disprigiurată”.

După aceea, alaiul se porneşte, cu „zestrea”, spre casa mirelui, cântând: „Haida, haida să mergem, / Că-i seara şi n-ajungem, / Că ni-i drumul cam cotit, / Ne temem de prăvălit!”.

Când ajung acasă, la mire, se cântă: „Ieşi afară, soacră mare, / Că-ţi aduc cheptănătoare, / Pe unde te-a cheptăna, / Şapte ani nu te-a mânca. / Ţi-o plăcea, nu ţi-o plăcea, / Tot cu dânsa-i rămânea! / Ieşi afară, până-n prag, / Şi-i vedea boii ce trag, / Ieşi afară, pân-la nuc, / Să

vezi ce noră-ţi aduc!”.

Sâmbătă, până la nuntă, vătăjelul (vornicelul), cheamă la nuntă, din partea mirelui şi a miresei, cu cuvintele: „V-o poftit mirele şi mireasa / Şi nunii cei mari / Şi socrii cei mari / Şi vă poftesc şi eu, / Din partea mea, / Pe mâne, la nuntă, / Şi mâne, seara, la „pripoi”!”.

Duminica, dimineaţa, nunta începea la casa mirelui.

Îmbrăcămintea mirilor, vara, era mai simplă: Mireasa, cu cămaşă, catrinţă, bondiţă, hobotul pe spate şi ciubotele; Mirele, cu cămaşă, iţari, brâu, pieptar sau bondiţă cu dihori, ciubote de toval. Iarna, mirele avea cojoc scurt, cu prim, în loc de bondiţă.

Nevestele tinere, împreună cu „druştele”, aveau grijă să „gătească” mireasa. Aceasta, îmbrăcată pentru cununie, era aşezată pe un scaun, în faţa oglinzii. Nevestele o despleteau, o pieptănau, făcându-i câteva colţuri din păr, fixate pe frunte cu apă şi zahăr, îi aşezau pe creştet gâţa cu coroniţa. Basmalele erau puse pe umeri, ca să atârne pe spate, cu părul despletit, lăsat deasupra. Aceasta se chema „găteala miresei”. Nevestele îi cântau de jale şi mireasa plângea supărată.

Cel mai impresionant moment era acela când mirii, înainte de plecarea la cununie, îşi luau „iertăciunea” de la părinţi. După acest moment solemn, în faţa părinţilor, mirele era adus, cu alai, de vornici şi naşi, la casa miresei. Aici, mireasa, îngenunchind în faţa părinţilor, le săruta mâna, mulţumindu-le pentru tot ce au făcut pentru ea, rugându-i să o ierte pentru greşelile ei şi să nu o uite. Părinţii îi dădeau binecuvântarea. Acest obicei încă s-a păstrat, până în zilele noastre, la Pătrăuţii de Sus.

Un vornicel zice o oraţie. Am să redau o strofa din „iertăciune”: „Prea cinstiţi nuntaşi, staţi / Şi-un cuvânt de iertăciune ascultaţi! / C-aceşti fii aşteaptă de la Dumneavoastră, iertare / Şi de la Dumnezeu, Binecuvântare, / Că ei pieptul v-au supt / Şi mare bucurie v-au făcut, / Din somn dulce v-au sculat, / Şi poate v-aţi scăpat şi i-aţi blestemat, / Şi acum toate celea să le uitaţi, / Fiii să-i iertaţi, să-i binecuvântaţi / Cu pâine şi sare, / Cu darul Sfinţiei Sale!”.

După obţinerea „iertăciunii”, se scotea, şi se scoate şi în prezent „dansul afară” cântând: „De trei ori, pe lângă masă, / Să iasă răul din casă, / Să rămână binele, / Să trăiască tinerii!”.

După aceasta, se pornea la cununie, cântând: „Hai, mândră, la

cununie, / Cât îi verde frunza-n vie! / De ce frunza s-a usca, / Mi-i chema şi eu n-oi vrea, / De ce frunza s-a zbârci, / Mi-i chema şi eu n-oi fi!”.

Cununia, la biserică, avea loc, şi are şi-n prezent loc, la prânz, după terminarea slujbei religioase. După cununie, tot alaiul nunţii se duce la casa mirelui. Nevestele cântă: „Când ne văd suind la deal, / Crapă duşmanii de-amar, / Or crăpa şi s-or desface / Şi nimica nu ne-or face, / Las' să crape-n patru părţi, / Nu le faci voia la toţi! / Mână, bade, caii bine, / Nu te uita-n ochi la mine, / Mână, bade, caii tare, / S-ajungem în sat, cu soare, / Să se mire oamenii / Pentru ce-am trudit caii, / Pentru-o floare din fereastră, / Pentru-o tânără nevastă, / Pentru-o floare din grădină, / Pentru-o tânără copilă! / Şi-am călcat din leu în leu / Şi-am făcut pe cheful meu, / Şi-am călcat din salcie-n salcie / Şi-am făcut cum mie-mi place!”.

Acest cântec l-au cântat şi-l cântă toate nevestele tinere şi bătrâne.

Ajungând la casa mirelui, tinerii miri aprind lumânările şi ascultă „oraţia colacului”, spusă de-un vornicel sau de-un bărbat mai isteţ, care o ştie: „Bună seara, socru mare, / Te cunoşti după-nsemnare, / Că eşti socru mare! / Că de n-ai fi, / Nu te-ai fuduli. / Ţine această ploscă umflată, / La şezut crăcănată, / Şi-o închină soacrei o dată!... / Socrii mari, ascultaţi, / Şi-n urechi vă băgaţi: / Când va da soarele, diseară, / Mare oaste vă-mpresoară, / Mulţi înalţi şi frumoşi, / Bine v-am găsit sănătoşi!” etc.

Înainte de a se aşeza la masă, un vornicel descoperea câteva farfurii de răcituri şi spunea: „Prea cinstiţi nuntaşi, / Poftiţi, gustaţi, / Boierii de casă, / Mi-au încredinţat această masă / Şi eu, trimis împărătesc, / Sunt pus să vă poftesc. / Poftim, gustaţi, / Din pâine, din sare, / Din masa Domniilor Sale!”.

Şi, după aceasta, toţi nuntaşii se aşezau la masă, servind tot felul de bucate, obişnuite de pe vremea aceea: zeamă cu tocmag (tăieţei), friptură, răcituri, găluşte (sarmale) cu crupe din boabe de porumb date la râşniţă şi plăcintă cu mac (ultimele două, specialităţi culinare rutene – n.n.). Plăcinta, tăiată felii, era pusă deasupra, pe sarmale.

Băutura stătea, tot timpul, pe masă. Erau sticle de 1 kg, de Monopol, pline cu rachiu, se punea şi mustul din fructe uscate. După aceasta, urma a se anunţa „Pahar Dulce”.

Luând, în mână, o farfurie cu 2-3 pahare cu băutură dulce, se închina, mai întâi, naşilor – „paharul de pocinog”, care aduce mult no-

roc. Cel care strângea în pahar şi strânge şi acum, striga: „Domnu' nun Mare / Şi Doamnă nună Mare, / Poftim la „pahar dulce", / Care-n pungă te-mpunge!".

Cei doi naşi luau paharele, le-nchinau mirilor, cu urări de fericire, le dădeau apoi pe gât, scuturându-le, să nu rămână nici un strop şi, în liniştea ce se aşternea, anunţa darul, fie în bani, fie în natură. Vătăjelul anunţa şi el, cu glas tare, să audă toţi mesenii, care-i darul primit.

După naşi, urma la socri, la rude şi la ceilalţi nuntaşi.

Urma „legatul". Aceasta se făcea, de către neveste tinere, cu ştergare frumoase, petrecute de-a curmezişul pieptului, prinse sub braţ, la naşi, starosti, bucătăreasă şi alţi gospodari care au dat ajutor deosebit la nuntă.

Iată şi un cuplet de „cântec la legători": „Frunză verde de-arţăraş, / Bună seara, la nănaşi, / Nu te legăm de tâlhar, / Te legăm de nunuţ Mare. / Foaie verde tropoţică, / Mai avem o cumnăţică, / Foaie verde de salată, / Ne-a mai rămas o cumnată, / Săraca bucătăreasă, / Mult a fost friptă şi arsă!".

Mai era, la noi, cândva, „Împărţirea Găinii". Înainte de miezul nopţii, vătăşelul aducea, pe farfurii, o găină friptă, pe care o prezenta mirilor, spunându-le: „Luaţi şi gustaţi, ca să trăiţi fericiţi, în desfătare, liberi şi fără griji!".

Mirele şi mireasa, după ce gustau din găină, o împărţeau cu naşii, cu socrii şi, din ce mai ajungea, gustau şi ceilalţi nuntaşi câte-o fărâmă.

După „Legat", urma „îmbrăcatul Soacrei celei Mari". Cu mare veselie, aceasta era adusă, pe sus, de nevestele tinere, în mijlocul casei şi îmbrăcată de druşte, peste hainele ce le purta, cu cămaşă, catrinţă şi tulpanul, primite în dar de la mireasă. Nevestele tinere îi cântau tot felul de cântece ticluite anume.

După îmbrăcatul soacrei celei mari, mireasa era aşezată pe un scaun, în mijlocul casei, înconjurată de nevestele care-i cântau cântece de jale, iar mireasa plângea de „sărea cămaşa de pe ea". Îi desfăceau gâţa şi şlaierul (hobotul) şi-i împleteau părul în două cosiţe, pe care le aduna la ceafa, „în top", urmând a fi îmbrobodită; în acest timp, druştele jucau hobotul deasupra capului miresei. După ce i se lua coroniţa, rămânând numai cercul uşor, numit, de acum, „cârpă", semnul femeilor

măritate, naşa aşeza basmaua pe capul miresei, iar nevestele îi cântau: „Ia ridică-ţi hobătu', / Să te vadă socru-tu! / Ia ridică-ţi basmaua, / Să te vadă soacră-ta!”.

La „înhobotatul Miresei”, se cânta: „Ia-ţi, copilă, ziua bună / De la tată, de la mumă, / De la fraţi, de la surori, / De la grădina cu flori, / De la strat de busuioc, / De la feciorii din joc! / Iese luna din pomete, / Ilenuţa dintre fete, / Iese luna din brădăi, / Ionică dintre flăcăi!”.

A doua seară, avea loc petrecerea numită „uncrop”, unde se da băutură caldă şi se servea cu bucatele rămase din seara pripoiului (a treia seară după nuntă). La această petrecere, erau invitaţi rudele şi vecinii mai apropiaţi, naşii şi nevestele tinere. Spre dimineaţă, începea veselia cea mare, când lumea era prinsă în vârtejul jocului. Vătăjeii cântau: „Frunză verde de negară, / Să pornim cu danţu-afară, / C-o fost vremea mai demult, / Da' noi nu ne-am priceput, / C-o fost vremea decuseară, / Da' noi nu ne-am tras de seamă!”.

Nunta a fost şi este unul din momentele principale în viaţa fiecărui om. Ca să fie bine organizată o nuntă, întotdeauna era nevoie de oameni, bărbaţi şi neveste isteţe. În toate timpurile, la Pătrăuţii de Sus au fost oameni deştepţi, isteţi, care au organizat aceste ceremonii la un înalt nivel. Sunt cunoscuţi, în sat, bărbaţi isteţi ca Grigore Tochiţă, tatăl autorului, Petre Bicieri, Ionică Amarghioalei, Vasilică Cucuruz, Gheorghe Opoaiţ, Gheorghe Nicoreac, Ilie Haraga,Ilie Şvabiuc. Neveste cântăreţe, Eudochia Tochiţă, mama autorului, Axenia Pojoga, Ana Grijincu, Saveta Pojoga, Casandra Bahnean, Ileana Bahnean, Marina Bicieri, Dumitru Tochiţă şi Ileana Didei”[347].

La nunţi, ca şi la hore sau strânsuri, repertoriul de cântece şi dansuri era cam acelaşi. „În afară de „Hora Mare” sau „Hora în Două Părţi”, cu care, la Oprişeni, începea orice petrecere, din repertoriul muzical-coregrafic al acestui sat au făcut parte (unele mai fac!) piesele coregrafice numite „Alunelul”, „Ardeleanca”, „Arcanaua”, „Arcanul”, „Bătrâneasca”, „Coasa”, „Coroghiasca”, „Căţeaua”, „Coromâsla”, „Coşarc”, „Cozacul”, „Frischmager”-ul, „Polca”, „Raţa”, „Româncuţa”, „Ruseasca” („Rusca”), „Sârba”, „Tropoţica” ş.a. Astăzi, în rare ocazii, în afară de hore şi sârbe, bărbaţii mai în vârstă mai execută „Ruseasca”, se

[347] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Pătrăuţii de Sus şi oamenii săi*, pp, 119-129

prind în „Coroghească”, dansează „Coasa” ori „Raţa”. Deci, repertoriul muzical-coregrafic al satului, atât de bogat şi variat odinioară, devine tot mai sărac, piese coregrafice tradiţionale sunt executate mai mult de către artiştii amatori la festivaluri şi serbări naţionale sau pe scena căminului cultural.

Acompaniamentul muzical al pieselor coregrafice a fost asigurat, după tradiţie, la instrumente vechi, cum ar fi fluierul de metal fără dop, cavalul, tilinca, vioara (scripca), ţambalul, trompeta, doba mare cu talger. Aceste instrumente au fost adaptate stilului local în execuţie şi interpretare. Deşi printre vestiţii fluierari ai satului s-au aflat Alexa Raducan, Dumitru Covalciuc, Constantin Ianciuc, Pavel Raducan, Ştefan Birău (al Margioalei) ş. a.; după fluier, caval sau tilincă se juca, mai demult, numai la clăci şi şezători.

Scripca şi ţambalul au fost instrumentele care n-au lipsit la nunţi şi cumetrii, ba chiar şi la strânsură. Şirul scripcarilor notorii l-au ilustrat Constantin Haisuc (Tinaş), Vasilică Muntean, Petrea Covalciuc. Au existat şi scripcari de mâna a doua, ca Meliton Bezuşcu (al lui Gheorghină) şi Lucuţa lui Ionos, aceştia cântând mai mult la şezători, precum şi la jocurile de băieţi. De ţambalagii, Oprişenii n-au dus lipsă, printre ei numindu-se Alexa Pucai, Grigoraş Muntean, Iulian Pucai, Leon, Toader şi Manole Muntean.

La nunţi mai vestite şi la hramuri, până la 1940, era angajată fanfara din Grămeşti. O fanfară, condusă de Arcadie Nimigean, a existat în sat, în anii 50-70 ai secolului trecut. Din ea mai făceau parte Nicolai Timoficiuc, Toader Semcu, Vasile Covalciuc, Ion Bileţchi (a Domnichii), Sandu Dvorschi, Gheorghe Bălan.

Astăzi, pe lângă căminul cultural, există o formaţie instrumentală, condusă de Maftei Nimigean, dar la nunţi şi alte petreceri sunt invitate, adeseori, orchestre din alte localităţi, care, prin neadaptare la repertoriul muzical-coregrafic local, poluează datina şi tradiţia oprişene”[348].

„Dacă nu erau nunţi sau hramuri în satele vecine şi chiar mai îndepărtate, tineretul îşi petrecea acest timp la horă. Se organiza hora numită „joc”, în deal, pe toloacă, la biserică, şi în ceea parte (pe malul stâng al Siretului Mic), în crucile drumului din faţa primăriei sau pe

[348] COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni, un sat la răspântiile istoriei*, p. 88

toloaca numita „La ţigani”.

Feciorii cei mai vrednici, mai în vârstă, angajau din timp muzicanţii (scripcarii), de obicei 2; unul cânta la vioară şi al doilea la cobză sau, tot cu vioara, ţinea „hangul”.

Îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, fetele, cu mamele lor, şi flăcăii se adunau, după masă, pe la orele 15, la joc. Flăcăii stăteau deoparte, iar fetele, cu mamele lor, de alta parte; gospodari erau mai puţini, aceştia stăteau în altă parte.

Flăcăii care au organizat jocul şi au plătit muzicanţii trebuiau să îşi recupereze cheltuiala şi, astfel, se organiza aşa-numitul „joc înainte”. Flăcăul care vroia să-şi danseze fata care îi place plătea o sumă de bani, după cum se înţelegeau, chema fata, prin strigare pe nume sau îi făcea numai semn, şi ei conduceau acest dans. Pentru fată era mare cinste „jucatul înainte”.

Întotdeauna, jocul începea cu hora. Se dansa hora într-o parte, hora în două părţi, hora lui Ionel. „Hora mare” se dansa numai la nunţi.

După cununie, pe toloacă, la biserică, se dansa hora mare. Aranjaţi toţi în dans, fiecare cu perechea lui, vătăjelul – cel care comandă: – hora la dreapta, o dată roată, hora la stânga – o dată roată, hora la culme (unu, doi, trii, trii, trii – de trei ori). Se făceau, apoi, două cercuri, fetele la mijloc şi flăcăii în afară – flăcăii joacă la dreapta şi fetele la stânga, până ajunge fiecare la perechea lui. Hora se leagă prin mâinile flăcăilor, peste capul fetelor, formându-se un cerc – dansează odată roată; hora stă pe loc, bate iar la culme, se desprind din cerc şi fiecare pereche dansează 2-3 învârtituri şi strigă „O damă înainte!” şi, tot aşa, până ce fiecare flăcău dansează cu „toate damele” (indiferent de vârstă), până ajunge la perechea sa şi se termină hora. În hora aceasta, dansează toata lumea, tânăr şi bătrân. Această horă se mai dansează după strângerea „în pripoi”. Acest dans a dispărut după 1926, deoarece tinerii dansatori nu respectau comanda vătăjelului, zicând: „Doar n-om juca tătii babele!”.

La horă-n sat, se mai dansa „Sârbeasca”, „Cireşcaita”, un dans în formă de şirag, ţinându-se de braţ o fată, un flăcău. „Ardeleanca” se dansa cu comenzi, câte 4 în rând, un flăcău, o fată, formându-se mai multe rânduri, dansând după comanda unui flăcău...

În vechime, se dansau „Alunelul”, „Arcanul” , „Bătrâneasca”,

„Coasa”, „Haiducul”, „Huţulca”, „Polobocul”, „Rusasca”, „Schnelpolka” şi „Cuza”. Arcanul, coasa, haiducul, polobocul şi rusasca se dansau numai de către flăcăi.

„Cuza”, un dans vechi, se dansa câte 4 în rând – 2 perechi – fetele la mijloc, flăcăii pe margini, cei mai destoinici în faţă, cei tineri în urmă. Cu timpul, au dispărut „Ardeleanca”, „Cuza”, „Haiducul”, „Huţulca” şi „Polobocul”. Bătrâneasca se dansa în ultimul timp, de către cei vârstnici, numai la nunţi”[349].

În fiecare sat românesc al regiunii Cernăuţi au existat, în trecutul apropiat, lăutari cu har, care au dat petrecerilor suflul acela străvechi, din care se întrupă identitatea unei comunităţi.

Nelipsit martor al petrecerilor românilor şi împătimit culegător de folclor, stăneşteanul Dragoş Tochiţă asociază numelui fiecărui sat de pe valea Sireţelului şi măcar unul, dacă nu câteva de lăutari demni de a fi încredinţaţi memoriei: „Cireş, unde erau regretaţii Silvestru şi Radu Opaiţ, ţambalistul Crăciun Ursulean şi acordeonistul Andrei Postatnic”; „Budineţ, unde erau extraordinarul conducător de jocuri Nicolae Sauciuc, zis Iencicoarei, şi Traian Putinţă”; „la Ciudei, Ilie Bândiu, Saveta Burlă, Costică Nicorici, Costică Motrescu”; „la Crasna, Costică Mitric zis „a lui Bursuc”, Zaharie Ursache zis „Frunzan”, regretatul Ilie Motrescu, vioristul Gheorghe Tochiţă, Ilie Istrati, Viorica Solcan”; „la Pătrăuţii de Jos, Nicolae Pavel, Zaharie Buta, Aurel Buta, mai târziu Costică Gavriloaie şi Radu Haraga”; „la Cupca, Nicuţă Timiş, Gheorghe Berezovschi, Viorel Timiş şi Vasile Ungurean, mai târziu Costică Alerguş”; „la Suceveni, Vasile Lupăşteanu, Iluţă Pascari”; „la Carapciu, Ileana Boicu”; „la Priscăreni. Elena Calancea”; „la Iordăneşti, Gheorghe Huşulei, Vasile şi Todirică Bostan, Florea Şapcă”; „la Ropcea, Mihai Florescu, Vasile Sciţca şi Victoria Costinean”[350].

[349] CIOBANU, PRELIPCEAN, SLĂNINĂ, *Cupca, un sat din Bucovina*, pp. 344, 345

[350] TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Alte obiceiuri folclorice de pe valea Siretului Mic*, p. 8

„Persoanele de cinste la nunta Ruteanului”

„La Ruteni este obicei că părinţii logodesc copiii lor, chiar când aceştia sunt încă mici. Totdeauna se ia în vedere averea ambelor părţi, cu scopul de a se înavuţi. Fata nu este întrebată despre consimţământul ei la o căsătorie. Se întâmplă, deşi foarte rar, că un flăcău avut ia o fată săracă, însă cazul contrar nicicând.

Ruteanul, mergând în peţit, zice „idu swatate sau w staroste”; primind el cuvântul zice: „maiu slowo”. Cununia se numeşte „sliub”, nunta, „brak” sau „weselie”, iar căsătoria, „soprujestwo”.

Este obicei că flăcăii se însoară imediat după ce au tras de 3 ori la sorţi şi n-au fost recrutaţi sau dacă au fost asentaţi, după ce şi-au făcut anii la miliţie, adică în vârstă de 23-26 ani; fetele însă se pot mărită după ce au împlinit 14 ani, după prescriptul codului civil austriac.

Flăcăul („parbok”) de regulă îşi alege singur fata („ghiuka”), care să-i fie consoarta vieţii. Mirelui îi zic „molodei”, iar miresei, „moloda”.

Peţitul se face, de regulă, toamna, de una sau două rude de aproape ale flăcăului sau de prieteni însemnaţi ai tatălui lui. Seara, merg aceşti peţitori, „swate” sau „staroste”, dimpreună cu flăcăul, la casa fetei, unde intră în casă, iar flăcăul rămâne ascuns afară. Aici aduc ei vorba, prin fraze înflorite, despre scopul cu care au venit şi, după ce părinţii fetei s-au declarat înţeleşi, apoi se face vorbă despre zestrea fetei, care joacă un rol foarte însemnat.

Imediat după peţire sau cel mai târziu în 8 zile, urmează logodna („zarucenie”), când la casa fetei se adună rudele ambilor tineri şi cu care prilej se bea mult alcool, ceea ce se numeşte „na slowo piiu”, adecă beau

pentru cuvânt. Cu acest prilej, se hotărăşte şi ziua cununiei.

Flăcăii, de regulă, se însoară cu ştirea şi voia părinţilor, dar se întâmplă cazuri că şi contra voii acelora.

Este obicei că mirele face daruri, părinţilor miresei, iar mireasa, mamei şi surorilor mirelui, câte un ştergar.

Miri ruteni dintre Prut şi Siret

Mirele dăruieşte miresei, în preseară, înainte de cununie, o pereche de ciubote (câteodată galbene), un fes roşu şi o basma mare, de lână, cu flori, sau una mai mică, tot cu flori, însă de mătase. Tot atunci,

trimite mireasa mirelui, prin vătăjei, o cămeşă, cusută de dânsa, prin care ea documentează că ştie să coase. Mirele, primind darul miresei, dăruieşte pe aducători cu oarecare monedă de argint. El, pentru cununie, se îmbracă cu această cămeşă.

Se întâmplă, câteodată, că din peţit şi toată logodna nu se alege nimica, şi aceasta atunci când au ieşit vorbe rele despre mireasă sau când nu se poate face învoială cu privire la zestre. Mirele, care repăşeşte (se retrage – n.n.) de la nuntă, restituie, câteodată, spesele avute părinţilor miresei. Mireasa, dacă repăşeşte, nu restituie nicicând vreun fel de spese.

Pregătirea pentru nuntă se face prin aceea că, în casă, toate lucrurile se spală, se văruieşte şi se împodobeşte, apoi se coace, fierbe şi se face tocmeala de timpuriu cu muzicanţii satului. Grămădindu-se nunţile, câteodată trebuie o nuntă sau alta amânată, din pricina că muzicanţii satului sunt deja angajaţi şi fără de dânşii nuntă nu se face. S-a întâmplat şi se întâmplă cazuri că aceste foarte importante persoane, pe lângă meseria lor, mai practică şi alta, adică îşi însuşesc, pe când dorm toţi cei de casă, diferite obiecte, chiar pluguri şi lanţuri de fier, pe care le transportă la casele lor şi, apoi, se întorc la casa nunţii şi se aşează şi ei liniştiţi la odihnă, după ce şi-au făcut trebuşoara.

Zestrea („wino") unei fete constă din lucrurile necesare spre a aranja o casă, adică ţoluri, lăicere, pânzeturi, perine, apoi din ceva vite şi, factorul decizător la facerea căsătoriei, un loc de grădină pentru casă şi de arătură în câmp.

Aflându-se într-o casă mai mulţi flăcăi sau mai multe fete, atunci aceştia sau acestea se însoară sau se mărită „ujenutsia" sau „widaiutsia", unul după altul, după vârsta lor, aşa că se însoară sau mărită, mai întâi, totdeauna cel mai în vârstă, înaintea celui mai tânăr. Este regulă că fratele sau sora cea mai mare în vârstă se bucură, între ceilalţi fraţi şi surori, de un drept de onoare.

Înainte de aranjarea unei nunţi, se ţine, de obicei, un sfat familiar. Flăcăii se însoară, de regulă, cu fete din satul lor, mai rar cu fete din sate străine.

Poporul rutean crede că mai mulţi fraţi sau veri se pot căsători cu alte rude. Împrejurarea că cineva a botezat în familia cuiva nu împiedecă o căsătorie între membri ai acelor două familii.

Mireasa primeşte de la tatăl ei o ladă de lemn înflorită, în care se aşează albiturile, pânzăturile şi alte mărunţişuri. După nuntă, vătăjeii scot lada şi zestrea miresei din casa ei părintească, o pun pe car şi o transportă la casa mirelui, pentru care serviciu ei primesc câte o năframă, numită „şerenka”.

Mireasa, care, cu o zi înainte de cununie, umblă însoţită de druşte prin sat şi invită la nuntă, primeşte de la fiecare invitat un dar, care constă din un fuior de cânepă.

În preseara nunţii, se coase cu mătase, în casa mirelui, pentru mire, iar în casa miresei, pentru mireasă, cununa „winok” din frunze de brebenoc aurite, cântându-se, la acest prilej, cântece vesele. Cununa miresei se înfrumuseţează încă cu monede vechi de argint, pe dinafară, iar pe dinăuntru, cu un fir de usturoi, care se aşează aşa că el spânzură pe fruntea miresei, ca ea să nu fie deochiată, ceea ce, atunci, este foarte lesne şi periculos. Firul de usturoi se aşează şi la cununa mirelui, care se coase la partea dreaptă a cuşmei.

Persoanele de cinste la nunta Ruteanului sunt: 1. Vătăjeii („drujbe”), care, pe timpul duratei nunţii, trebuie să conducă pe mire la persoanele cele mai însemnate din sat (boier, posesor, preot, învăţător, ba chiar propinator, etc.), ca să-i invite la nuntă, apoi să-i ţie cuşma mirelui, care singur n-are voie să facă aceasta, şi, în fine, figurează ca aranjori, pe tot timpul nunţii; 2. Druştele („druşke”), care petrec pe mireasă pretutindeni; 3. Nunul cel mare („batko”) şi nuna cea mare („matka”), care au datoria să asiste, cu câte o mare lumină, împodobită cu cordele, în mână, la ceremonia cununiei tinerilor, pentru care trudă primesc ambii câte 4 colaci mari, apoi nunul, o năframă, iar nuna, un ştergar de bumbac. Aici trebuie să observ că nunii nu poartă nici un fel de insigne, pe când vătăjeii şi druştele, câte o floare, cumpărată în dugheană, care se atârnă la piept.

Mirele şi mireasa ies din casele părinteşti, după ce şi-au luat iertăciune de la părinţi şi au fost binecuvântaţi de dânşii. Ieşind mirele din casa părintească, se aruncă cu grâu asupra lui şi apoi pleacă, însoţit de vătăjei, rude şi de doi muzicanţi, la biserică.

Tot aşa se procedează şi la ieşirea miresei, care şi ea, însoţită de druşte, rude şi doi muzicanţi, se duce la biserică.

Binecuvântarea mirilor, înainte de plecarea lor la biserică, se

face în următorul mod:

Lângă laiţa de dinaintea icoanelor, se aşterne, jos, un lăicer de lână, pe care se pune o perină sau un snop de grâu. Oaspeţii încunjură lăicerul, iar mirele sau mireasa îngenunche pe lăicer şi-şi pleacă capul pe perină sau snop, cerându-şi binecuvântare de la părinţii prezenţi. Aceştia recită o formulă de iertăciune şi binecuvântare şi apoi aşează pe capul fiului sau fiicei lor cuşma cea cu cununa de mireasă, doi colaci şi o huscă de sare. Copilul binecuvântat apoi se scoală şi sărută mâinile şi picioarele părinţilor săi.

Tinerii sosiţi în biserică ocupă un loc de cinste, mirele stă, adică, înaintea bărbaţilor, iar mireasa, înaintea femeilor.

Fiind totul pregătit pentru cununie şi după ce nunul a aşezat, în mijlocul bisericii, un lăicer de lână colorată, sub ale cărui 4 cornuri pune câte un ban de aramă, ca onorar pentru panomarul bisericii, merge la mire, îl ia de mâneca mantalei sau sumanului şi-l aduce de-l aşează pe lăicer, postându-se dinapoia lui. Tot astfel procedează nuna cu mireasa, pe care o aduce lângă mire şi apoi urmează cununia tinerilor.

După cununie, nunii conduc pe nou căsătoriţii, cari se ţin de mână, înaintea celor patru mari icoane ale iconostasului, unde se închină şi le sărută. La acest prilej, încearcă fiecare din însurăţei să calce pe celălalt pe picior, ca apoi să domnească peste celălalt. După această ceremonie, fiecare din tineri se întoarce, aşa precum a sosit la biserică, adică deosebit şi pe altă cale, la propria casă părintească.

Aici, el este primit de casnici cu pâine şi sare. Apoi se aşează toţi oaspeţii, după ce a şezut mirele sau mireasa, după masă, la ospăţ. Mireasa aşteaptă în casa părinţilor ei sosirea mirelui. Spre seară, pleacă mirele, de la casa sa părintească, condus de vătăjei şi în societatea oaspeţilor săi şi a muzicanţilor, spre casa miresei. Sosind aici, se opreşte la poartă, până ce rudele lui, care au intrat în casă, au schimbat acolo darurile reciproce. Apoi intră şi el şi este primit cu pâine şi sare de tatăl miresei, care ţine un şip cu horilcă în mână.

Înainte de intrarea mirelui în casa miresei, este obicei că un vătăjel intră în casă şi oferă miresei, în numele mirelui, un colac spoit cu hârtie aurită. Ea îl ia, îşi face cruce şi se uită prin borta colacului în cele 4 părţi ale lumii şi apoi trimite şi ea mirelui un asemenea colac, care,

primindu-l, intră în casă. După ce a zis bineţe socrului său („swat") şi celorlalţi oaspeţi, se aşează după masă, la stânga miresei. Lângă mire se aşează un vătăjel, apoi nunii cei mari şi ceilalţi oaspeţi sosiţi, după starea lor.

După ce toţi au ospătat şi cinstit, nunul cel mare ia basmaua cumpărată de mire pentru mireasă şi o dă fratelui ei, de la care mirele trebuie, mai întâi, să-şi răscumpere mireasa, dându-i un cuţitaş. Apoi ia, cu două beţişoare, basmaua, o ridică în sus şi apoi o lasă, jos, pe capul miresei, prin care procedură aceasta este înhobotată ca tânără femeie.

Este obicei că, curgând păhăruţul, cu ocazia ospăţului, cel ce-l oferă vecinului să i-l închine, iar primitorul să sărute mâna oferentului, zicând „Dai boje zdorovie!", adică „Dă, Doamne, sănătate!".

În acest răstimp, se joacă, atât în casă, cât şi afară. În acest interval, al doilea vătăjel oferă oaspeţilor horilcă, iar aceştia fac daruri în bani, pe talgerul vătăjelului, pentru tânăra pereche.

Este de menţionat că mirele şede la masă cu cuşma pe cap, semn că el este, atunci, cea mai însemnată persoană.

După toate aceste ceremonii, vătăjeii scot zestrea miresei afară, o aşează, dimpreună cu lada, pe-o trăsură, iar deasupra se suie mireasa, cu nuna cea mare.

Pe când ies mirele cu mireasa din casa ei părintească, el aplică, cu un băţ, pe spatele miresei, la care se ţine o perină, trei lovituri, în semn că el de acuma înainte este stăpânul ei, iar ea supusă ascultării lui.

În unele părţi, este obicei că mirele se aşează cu mireasa în prima trăsură, care îi duce la casa lui, iar cei cu zestrea vin în urma lor.

Sosiţi aici, ei sunt primiţi de părinţii mirelui cu pâine şi sare. Tânăra pereche, intrând în casă, se aşează în capul mesei, cu faţa spre apus. Şi aici urmează ospăţ, cinste multă şi joc.

La o vreme de noapte, nuna cea mare conduce tinerii într-o cămăruţă, unde îi lasă singuri, iar oaspeţii se împrăştie pe la casele lor.

A doua zi, oaspeţii iarăşi se adună la casa însurăţeilor, la aşa-numitul pripoi („propii", adică băutură), când vin şi rudele nevestei.

Vătăjeii merg, cu un colac, de aduc, cu muzică, pe nuni. După ce nuna cea mare a constatat virginitatea miresei, se aşează toţi oaspeţii la masă şi tânăra nevastă are îndatorirea să ofere oaspeţilor păhăruţul cu

cinste. După ospăţ, tânăra nevastă se înveleşte cu ştergarul.

Se întâmplă şi cazuri că mireasa, în această zi, dacă n-a fost aflată virgină, să fie trimisă acasă la părinţii ei. Scăderea aceasta însă se aplanează, de regulă, prin un adaos la zestre şi atunci bărbatul o primeşte înapoi.

În prima zi, după cununie, tânăra nevastă este îndatorită să măture casa, iar casnicii îi împrăştie gunoiul şi ea din nou tot trebuie să măture casa, până seara. De la acest obicei s-a iscat zicala, pentru cele ce nu se grăbesc măturând, „Mături ca nevasta, a doua zi, după nuntă!".

A doua zi, seara, însurăţeii vizitează pe părinţii nevestei, însoţiţi de rudele bărbatului, care, la rândul lor, primesc oaspeţii cu ospăţ şi băutură. Cu această vizită, nunta se fineşte.

De la acest răstimp, însurăţeii sunt bărbat („muj" sau „celowik") şi femeia, „jena", „jinka", „gazdenia".

Soarta tinerei femei, chiar şi pe timpul prim al căsătoriei, nu este tocmai de invidiat, căci ea este apreciată ca aparţinătoare hargalicului casei. Bărbatul ei, faţă de dânsa, nu este prevenitor, din simpla cauză că el n-a luat-o din dragoste, ci pur şi simplu din interes material, ca să ia, cu dânsa, avere şi să aibă ajutor la lucrul câmpului…

Bărbatul este şi stăpânul femeii sale. Femeia este conştientă de integritatea ei faţă de bărbat, ieşind din casă cu dânsul, spre a merge undeva, lasă pe bărbat să meargă înainte şi îi urmează, cu traista la umăr, în distanţă de 2-3 paşi. Ea, în gospodărie şi casă, isprăveste tot lucrul greu, căci ea trebuie, în acelaşi timp, să fiarbă de mâncare, să îngrijească copiii, să ţie casa curată, să spele rufele tuturora, să tencuiască, să ungă şi să văruiască casa, pe dinlăuntru şi pe dinafară, să îngrijească de vite, să prăşească, să secere, să adune, să încarce, să descarce, să clădească, în scurt, să muncească din greu, pe când bărbatul, de multei ori, şede în crâşmă şi bea şi, apoi, venind întruna târziu, noaptea, acasă, trebuie să sufere maltratările lui şi, dacă poate scăpa din mâinile lui, să fugă, noaptea, cu un copil mic în braţe, la vreun vecin sau la preotul satului.

Averea tinerilor căsătoriţi este comună, de care însă numai bărbatul dispune, care în toate se amestecă.

În caz de necredinţă conjugală, mai ales din partea femeii sau când aceasta este nesuferit de arţăgoasă, atunci este obicei că bărbatul face proces scurt, adică o bate bine şi apoi o alungă. Cu timpul, soţii

iar se împacă şi bărbatul îşi ia femeia înapoi. Numai în foarte extreme cazuri bărbatul îşi ia refugiul la divorţ. Femeia la aşa ceva însă nicicând nu se gândeşte.

În caz de divorţ, o parte ia toţi copiii la sine. Amantul femeii, de regulă, o păţeşte rău, căci ofensatul bărbat se sfătuieşte cu prietenii săi, pe care se înţelege de sine că-i cinsteşte cu horilcă hăt-binişor, se pune cu dânşii la pândă şi, prinzându-l, îi trag o sfântă de bătaie, de multe ori cu parul, şi aşa îl lecuiesc de boala dragostei.

S-au întâmplat cazuri că femeia maltratată prea neomeneşte de bărbat a primit, de la dânsul, ca un fel de desdăunare, bani, ca să nu-l pârască la vornicul sau la judecătorie, şi aşa chestia s-a aplanat.

Trăind însurăţeii, în primul timp al căsătoriei, până ce-şi gătesc căscioara lor proprie, la părinţii bărbatului, nevasta trebuie să îndure multe înjosiri. Ei, în acest timp, locuesc în căsuţă („chacena"); cu toate acestea, ei stau sub ascultarea şi supravegherea părinţilor.

Fetele căzute numai cu greu se mărită. Copiii acestor fete se numesc „ghite pobocini" sau „benkarte" şi ei poartă porecla mamei lor.

Întâmplându-se ca un logodit să-şi lase logodnica, după ce a deflorat-o, el, după credinţa poporului rutean, nu este constrâns s-o despăgubească.

La Ruteni, necredinţa conjugală este ceva foarte des, ceea ce îşi are explicarea în felul cum se încheie căsătoriile între tineri, adică din interes şi absoluta voinţă a părinţilor fetei, şi nu din dragoste sau aplecare.

Copiii zic părinţilor „Dumneata". Fiastrii, câteodată, se consideră ca fraţi buni şi se ţin de asemenea îndreptăţiţi.

Oamenii fără de copii adoptă, mai ales copii orfani. Ei au drepturile copiilor proprii şi se intitulează fiu sau fiică, iar ei, la rândul lor, întitulează pe adoptatorii lor cu titlul de tată şi mamă şi, în general, ca părinţi.

Rutenii cred că un copil adoptat poate lua în căsătorie pe un copil propriu al adoptatorului. Se întâmplă şi cazuri că adopţiunea se abrogă.

În caz că doi căsătoriţi se despart, atunci zestrea femeii nu se întoarce îndărăt, doar numai foarte rar"[351].

[351] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 27-32, 34

„În ziua sorocită pentru îngropăciune”

Cel mai bine păstrat obicei este cel care ţine de a treia şi ultima „taină”, înmormântarea, de care, în fond, ţine şi taina împărtăşaniei.

Cea mai veche mărturie, din 1633, menţionează şi un tânguit al instrumentelor populare, cele menţionate şi la nuntă (scripci, fluiere): „Când moare cineva, ei obişnuiesc să-l ţină în casă timp de trei zile, mai ales dacă vremea este rece şi este iarnă.

În aceste trei zile, ei nu fac altceva decât că dau mâncare săracilor şi călătorilor, cântând mereu din instrumentele pomenite mai sus în jurul năsăliei sau sicriului celui mort.

După împlinirea acestor trei zile, îl duc la cimitirul de lângă biserică, trăgând clopotele, cu preotul lângă ei, cu mulţi bărbaţi şi femei, care merg despletite, bocind cu glas tare şi smulgându-şi părul.

După ce l-au băgat pe mort în mormânt, care este o simplă groapă săpată în pământ, şi l-au acoperit cu acel pământ, se întorc acasă.

Aici, se face din nou praznic, cu bărbaţi şi femei, cu bogaţi şi săraci, cu oameni de toate neamurile, şi cheamă pe preot să blagoslovească masa.

La această masă, nu mănâncă altceva decât peşte şi spun că fac lucrul acesta pentru a arăta pedepsirea trupului şi durerea după cel mort; beau, totuşi, vin şi bere”[352].

În 1672, instrumentele muzicale sunt înlocuite cu o bocitoare tocmită, care să glorifice faptele celui răposat: „Morţii nu se îngroapă decât după trei zile… Preoţii vin şi spun rugăciuni… Femeile sunt datoare

[352] BARSI DI LUCCA, NICOLO, 1633, *Călători străini despre ţările române*, V, p. 77

să vină cu rudele lor, să bocească lângă mort şi să-şi smulgă părul, cu toate că, uneori, ele nu au deloc dorinţa de a o face. Atunci, ele tocmesc o bocitoare şi folosesc metode de întristare pentru a-şi trezi durerea, înşirând frumoasele însuşiri ale mortului. Această muzică (bocetul – n.n.) reîncepe ori de câte ori văd intrând câte un prieten al mortului…

După trei zile, mortul este dus la biserică, unde se fac rugăciunile obişnuite şi, între altele, o psalmodie, în care se spune: „Veniţi, fraţii mei, să dăm celui pe care voim să-l înmormântăm ultima sărutare şi ultimul salut!”.

Atunci, cele mai apropiate rude ale mortului îi sărută faţa şi mâinile, ceilalţi numai mâna. Este îngropat cu stindardul şi cuca de ceremonie.

Prohodul se încheie, împărţindu-se săracilor carne friptă, mai cu seamă de vacă”[353].

„Moldovenii îşi îngroapă morţii după rânduiala bisericii răsăritene. Îndată ce moare cineva, se spală cu apă caldă şi, înainte de a-i înţepeni mădularele, îl îmbracă cu hainele cele mai noi şi cele mai bune pe care le-a avut; se aşează, apoi, trupul pe năsălie, în mijlocul pridvorului.

Trupul mortului nu se îngroapă chiar în ziua cea dintâi, ci se aşteaptă până a treia zi, ca nu cumva să se socotească mort un bolnav căzut numai în nesimţire şi să se îngroape de viu.

Vecinii se adună, când aud clopotele, şi îşi arată întristarea către rudele de sânge, care stau în jurul mortului.

În ziua sorocită pentru îngropăciune, toţi vecinii se adună şi-l petrec pe mort, după ce se isprăveşte slujba la biserică, în vreme ce preoţii merg înaintea lui, iar rudele în urmă.

După ce se împlinesc datinile bisericeşti, trupul mortului este îngropat în curtea bisericii.

Iar când moare vreo căpetenie a oastei, atunci caii lui se acoperă cu pânză neagră şi hainele cele mai scumpe i se pun deasupra; înaintea mortului este purtată o suliţă, de care atârnă o sabie fără teacă şi cu mânerul în jos. De o parte şi de alta, păşesc vreo câţiva oşteni, îmbrăcaţi în zale şi cu coifuri. Ei pun în ochii cailor zeamă de ceapă sau praf de

[353] DE LA CROIX, 1672, *Călători străini despre ţările române*, VII, pp. 266, 267

puşcă, ca să se arate ca şi când caii ar plânge în felul oamenilor moartea stăpânului lor.

Trupul unui boier îl petrece, de obicei, domnul însuşi, împreună cu toată curtea lui. Dacă mortul a fost unul dintre cei mai de frunte, atunci semnele dregătoriei lui sunt purtate, înaintea năsăliei, până la groapă; iar după aceea, sunt aşezate în spătărie sau în divan. Locul său trebuie să rămână gol măcar vreme de trei zile.

Doliul nu este acelaşi pentru toţi. Dacă moare un ţăran, atunci feciorii lui trebuie să umble, cu capul gol, şase luni, de-a rândul, chiar dacă este în toiul iernii, şi să-şi lase să crească părul şi barba; nu pot să-şi acopere cu nimic capul, chiar dacă au de mers cale cât de lungă.

Altminteri acelaşi lucru îl făceau îndeobşte şi boierii, vreme de 40 de zile de-a rândul: însă, acum, au lepădat asemenea obiceiuri şi se mulţumesc sa îmbrace haină cernită şi să-şi lase părul să cadă în plete.

Dacă a murit fratele unei fete de ţăran, după obicei ea îşi taie o şuviţă de păr şi o atârnă pe crucea ce se pune la groapa lui şi poartă grijă, un an întreg, ca nu cumva să se piardă sau să cadă; dacă se întâmplă, totuşi, acest lucru, ea atârnă iară o şuviţă pe cruce.

De obicei se adună, cu toţii, în fiecare duminică, la groapă, vreme de un an şi-şi plâng morţii.

Cei bogaţi năimesc bocitoare, care ştiu felurite cântece de jale, care arata ticăloşia şi deşertăciunea vieţii, după cum se poate vedea din versurile acestea, cu care fac, de obicei, începutul: „Cânt cu jale viaţa rea a lumii acesteia, / Cum se sfarmă şi se rupe ca un fir de aţă”[354].

Apoi ele închipuiesc fiinţa celui mort ca fiind de faţă, îl întreabă tot felul de lucruri şi spun că, din ură pentru lumea aceasta, nu vroieşte să răspundă la întrebările puse, dar, în cele din urmă, înduplecat de rugăminţile rudelor, rosteşte câteva cuvinte. Le dă învăţătură ce trebuie şi ce nu trebuie să facă şi le spune că, de aici, înainte, nu va mai vorbi cu dânşii şi nici nu se va mai întoarce pe pământ, fiindcă a şi început să guste desfătările raiului, pe care Dumnezeu le-a gătit slugilor lui credincioase – şi alte bazaconii de acestea, de-ale femeilor limbute”[355].

---

[354] Citat din „Viaţa lumii, poem filosofic de Miron Costin

[355] CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, p. 215-217

*

„Murind cineva, atunci se adună vecinii, îi spală trupul şi, după ce l-au îmbrăcat în hainele sale cele mai bune, îl aşează pe laiţa din prejma icoanelor, aşa că capul vine spre răsărit, mâinile ţinând o lumină de ceară pe piept, iar picioarele spre apus, adică spre uşă. Mortul se acoperă, apoi, cu o pânză albă, de la picioare şi până la gât. Murind o fată, ea se scaldă numai de fete.

Este obicei că casnicii şi rudele cele mai de aproape bocesc pe cel mort, în unele părţi apropiate de Români se şi năimesc bocitoare.

Ruteanul nu zice că i-a murit femeia sau fiica, ci că „a pierit" („Jinka moia uhebla", adică „Femeia mea a pierit"). Tot în acest fel se exprimă şi Huţanul, şi scriitorul acestora (Dimitrie Dan – n.n.), păstorind enoria Sadău, a înmormântat o femeie bătrână, din vârful muntelui Cununschi. Cu acest prilej a auzit cum bocia fiul pe mamă-sa moartă, cu cuvintele: „Mamenko moia zolotenka, sribnenka, na şo-s uhebla?" („Mama mea de aur, de argint, la ce ai pierit?").

Gospodarului mort i se pune cuşma în cap, tot aşa şi flăcăului, dar acestuia cu cununa de mire. Femeile se îmbrobodesc cu ştergarul, iar fetele se gătesc cu găteala de mireasă, cu pene şi cordele.

Mortul, înainte de a fi scos din casă, se aşează într-un sicriu de scânduri geluite de brad, la care se lasă o ferestuică, ca sufletul să aibă pe unde se întoarce la trup. Fundul sicriului nu se podeşte cu o scândură, ci se face din împletitură de vergele de răchită. Când scot mortul din casă, este obicei că cei ce duc sicriul ating cu el, de trei ori, fiecare prag peste care trec, ca semn de rămas bun şi iertăciune de la casnici, care, după scoaterea mortului, rămân în casă, închizând uşile şi fereştile după dânsul, ca nu cumva mortul să cheme pe careva din ei cu sine. Ei abia mai târziu ies şi petrec mortul.

În biserică, rudele descoperă sicriul, ridicând capacul, uneori încunjurat cu brebenoc, şi sărută mortul, luând aşa rămas bun de la dânsul.

Hainele mortului se dau de pomană la rude. Afară de aceea, este obicei că se aruncă în groapă, peste sicriul mortului, lumini de ceară, bani de aramă sau nichel şi bulgări de ţărână.

Peste groapă se dă celui ce a săpat groapa, de regulă, o găină neagră, doi colaci şi o lumină pentru sufletul răposatului.

Este obicei că Rutencele, când le moare un copil de ţâţă, fac din ceară o străchinuţă, în care îşi storc din ţâţă câteva picături de lapte, şi o pun în sicriu, lângă copil, ca el să nu flămânzească până pe cea lume.

Mormintele se vizitează numai cu prilejul unei alte înmormântări.

După înmormântare, în unele părţi imediat după scoaterea mortului din casă şi aşezarea lui în ogradă, toţi care l-au petrecut pe cel răposat se întorc în casa lui, unde asistă la panahida ce-o săvârşeşte preotul pentru sufletul mortului şi, apoi, se aşează cu toţii la masă, respectiv la cinste (lucrul principal), care, câteodată, nici a doua zi nu se sfârşeşte.

S-au întâmplat şi cazuri că mortului i s-a pus lângă cap, în sicriu, un şip cu horilcă, ca el şi în ceea lume să aibă de această delicioasă băutură, când îi va fi sete.

Pe morminte este obicei a planta brebenoc şi vâzdoage.

Timpul doliului durează, de regulă, 6 săptămâni. Până la înmormântarea unui casnic mort, toţi casnicii de genul masculin umblă cu capul gol, fetele cu părul despletit. Dacă o fată vrea să se mărite, pe timpul doliului după părinţi, atunci se duce la joc şi aruncă acolo, jos, câţiva bani, ca prin aceştia să se răscumpere de durata doliului.

Fericiţi sunt copiii, ba chiar şi bătrânii, care mor în răstimpul dintre Paşti şi Înălţarea Domnului, căci aceia se duc în cer. Dacă a murit cineva şi după dânsul a murit altul, atunci se crede că mortul cel dintâi l-a chemat pe cel următor după sine.

Se crede că, dacă plouă în ziua înmormântării unui mort şi în groapa lui cade măcar o picătură de ploaie, atunci mortul merge în rai. Un mort, ai cărui ochi rămân deschişi, se ţine de semn că dintr-acea casă va mai muri cineva”[356].

---

356 DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, pp. 23, 24

„Curate petreceri familiare, împreunate numai cu ospeţe"

În vremea copilăriei şi adolescenţei lui I. G. Sbiera (anii 1840-1850), numărul „eresurilor" populare s-a restrâns, iar practicile ancestrale deja s-au vulgarizat, fiind cuprinse în cadrul limitat, dar acceptat, al petrecerilor populare îndătinate.

„Românii bucovineni nu aveau alte petreceri naţionale decât nunţile, cumătriile, colocăriile, hramurile sau rugile, zilele onomastice, vergelurile şi horele săteşti.

Vergelurile (de la verigă, verigel, verigel) erau nişte strânsuri de flăcăi şi fete mari, făcute toamna şi pe la începutul câşlegilor de iarnă, în case private, cu scopul de a deprinde tinerii în danţuri, în cântatul colindelor şi în urări la nunţi. La unele din aceste vergeluri, aduceau participanţii mâncare şi băuturi"[357].

Precum se observă, vergelurile descrise de Sbiera diferă total de cele povestite de Cantemir, şi prin etimologie, şi prin desfăşurare. La Cantemir, ca şi la Simion Florea Marian, care întâlneşte vergeluri oraculare prin partea Dornelor, accentul mistic pică pe tentativa sau vocaţia de a descifra viitorul (la Marian, fetele ascundeau, sub oale, căni sau tigăi, diverse obiecte, pentru a afla dacă se vor mărita în acel an, iar la Cantemir, aşa cum s-a putut citi, se încerca descifrarea „norocirilor" noului an, cu ajutorul vergelelor, deci al unor nuiele, cu bobi şi cu fasole). Dar şi afirmaţia lui Sbiera are susţinere, din partea primarului din Fundu Moldovei, Ioniţă Mercheş, care scria, în 10 octombrie 1886, că,

[357] SBIERA, I. G., *Amintiri din viaţa autorului*, p. 194

cu ocazia vergelurilor, „tineretul nu joacă, la noi, în crâşme, ci la case de gospodari, sub priveghiare”. Prin urmare, cum nici partea oraculară a obiceiului nu poate fi ignorată, dar nici partea „petrecăreaţă” a cântatului şi jucatului, trebuie presupus că, iniţial, datina îngloba şi predicţia, şi dansul ritualic, ruperea făcându-se în timp, prin alterarea memoriei sau din simplă comoditate a spiritului.

„Horele săteşti erau curate strânsuri de joc, făcute de către tineret, mai ales vara şi toamna, înaintea bisericii, la fântâna publică din sat, la crâşmă şi, mai rareori, la vreo casă privată. La acestea veniau şi bătrâni, dar mai mult ca priveghetori ai copiilor, decât spre a petrece ei înşişi”. Sbiera uită să menţioneze „steagul” de strânsură, dus de unul dintre cei doi vatamani, cum uită şi de ritualul strânsurilor, păstrat până în zilele de astăzi la Horodnic şi, mai ales, la Călugăriţa.

„Hramurile sau rugăciunile erau, la poporul de jos, curate ospeţe în amintirea familianţilor răposaţi; la clasele mai superioare, însă, se introduse şi petrecerea cu musică şi jocuri.

Curate petreceri familiare, împreunate numai cu ospeţe, erau cumătriile şi colocăriile. La serbarea zilelor onomastice şi la nunţi întâmpinai de toate: ospăţ, musică, cântece şi jocuri”[358].

Hramurile beneficiază de o succintă, dar splendidă descriere, din partea lui Em. Grigorovitza: „E frumos lucru să priveşti, în ziua hramului, cum pleacă oamenii noştri, cu nevestele, cu flăcăi şi fete, gătiţi ca de sărbătoarea cea mai sfântă, cu cai împodobiţi cu rămurele verzi, cei mai chiaburi având chiar lăutarii lor în trăsură.

În chiote şi în pocnete de bice, duruiesc căruţele pline de oameni veseli, flăcăii aruncându-şi pălăriile cu pene de păun în văzduh, iar fetele, cu salbele în vânt şi cu capetele fluturând de podoaba florilor, aşezate în jurul părului, strâns legat, şi a ghiordanelor de mărgele, împletite în cozi, de tot soiul”[359].

Horele, care însoţeau hramurile şi sărbătorile creştine importante, au un istoric al mărturisirii, care precizează şi detaliile portului de horă, din care desigur că lipsesc opincile:

„Moldovenii, când vor să joace, îşi pun cizme cu un fel de pot-

---

358 Ibidem, p. 194

359 EM. GRIGOROVITZA, *Cum a fost odată / Schiţe din Bucovina*, p. 65

coave de fier în picioare şi, atât bărbaţii, cât şi femeile, le poartă în diferite culori. Femeile, însă, au potcoave de acestea mai înalte decât bărbaţii şi, când vor să înceapă jocul, se cântă, mai întâi, din diferite instrumente ca viori, cimpoaie, fluiere, tobe, lăută cu trei coarde. Apoi, se prind de mână, tot câte un bărbat şi o femeie, într-un şir lung, săltând mereu, strigând şi bătându-şi picioarele unul de altul. După ce au săltat câtăva vreme, se strâng cu toţii, împreună, într-un cerc şi saltă ca mai înainte”[360].

„Apoi mai au obiceiul… la petreceri, să facă un cerc mare (horă) şi toţi câţi sunt să se ţină de mână; ţiganii stau în mijlocul cercului, cântă din strună şi din glas tot felul de cântece înfocate şi mai joacă şi ei, după cum le este obiceiul, încât pământul se cutremură şi, dacă aş fi silit să joc cu ei şi să rabd mult aşa-ceva, aş vrea mai bine să fac orice altă muncă grea, decât să mai joc înainte cu ei. Dar ei o pot duce ceasuri întregi şi pot răbda chiar o jumătate de zi, fără să simtă oboseala”[361].

„Locuitorii din Ţara de Sus se pricep mai puţin în ale războiului şi nici nu sunt prea deprinşi cu armele; mai degrabă îşi mănâncă pâinea în sudoarea frunţii şi în linişte. Sunt înverşunaţi, aproape până la eres, în credinţa lor, de aceea se găsesc peste 60 de biserici din piatră numai în ţinutul Sucevei, peste 200 de mănăstiri mari, clădite din piatră, în toată Ţara de Sus, iar munţii sunt plini de călugări şi pustnici, care îşi jertfesc acolo, în linişte, lui Dumnezeu viaţa smerită şi singuratecă.

Furtişaguri nu se săvârşesc decât puţine sau deloc la ei. Totdeauna s-au arătat cu credinţă către domn…

În trebile ţării sunt mai vrednici decât ceilalţi; trebile casei le fac cel mai bine; poruncile primite le împlinesc cu cea mai mare râvnă, iar oaspeţii îi primesc mult mai bine decât locuitorii din Ţara de Jos.

Jocurile sunt, la moldoveni, cu totul altfel decât la celelalte neamuri.

Ei nu joacă doi sau patru inşi laolaltă, ca la franţuji şi leşi, ci mai mulţi, roată sau într-un şir lung.

Altminteri, ei nu joacă prea lesne, decât la nunţi.

---

[360] BARSI DI LUCCA, NICOLO, 1633, *Călători străini despre ţările române*, V, p. 77

[361] WEISMANTEL, ERASMUS HEINRICH SCHNEIDER VON, 1712, *Călători…*, VIII, p. 359

Când se prind unul pe altul de mână şi joacă roată, mergând, de la dreapta, spre stânga, cu aceiaşi paşi potriviţi, atunci zic că joacă „hora”; când stau, însă, într-un şir lung şi se ţin de mâini, aşa fel că fruntea şi coada şirului rămân slobode şi merg împrejur, făcând felurite întorsături, atunci acesta se numeşte, cu un cuvânt luat de la leşi „danţ”.

La nunţi, înainte de cununie, au obicei să joace în ogrăzi şi pe uliţe, în doua şiruri, unul de bărbaţi, iar celălalt de femei.

La amândouă se alege o căpetenie, un om bătrân şi cinstit de toţi, care poartă în mână un toiag poleit cu aur sau unul pestriţ, legat, la capăt, cu o năframă cusută frumos.

La pasul cel dintâi, una dintre căpetenii trage pe ceilalţi, care trebuie să vină după ea, de la dreapta, spre stânga, cealaltă îi trage, de la stânga, spre dreapta, astfel încât ajung să stea faţă în faţă; după aceea, se întorc, spate la spate, apoi se învârtesc, fiecare şir în şerpuiri arcuite şi, ca să nu se încurce, se mişcă aşa de încet, încât mai că nu se poate vedea că şirurile se mişcă.

În amândouă şirurile, fiecare îşi ia locul după rangul lui.

Jupânesele şi jupâniţele boierilor au locul după starea bărbaţilor şi părinţilor lor. Totuşi, căpetenia are totdeauna locul cel dinţii, locul al doilea îl ia nunul, iar pe al treilea mirele. Aceleaşi locuri le iau, în şirul femeilor, nuna şi mireasa, chiar dacă acestea sunt dintr-o stare mai de jos decât celelalte.

Până la urmă, însă, cele două rânduri se amestecă şi joacă roată, în aşa chip că fiecare bărbat însurat ţine, de mâna dreaptă, pe nevasta lui, iar holteii ţin fiecare, de mână, câte o fată de seama lor, şi le învârtesc împrejur.

Uneori hora se învârteşte în trei colţuri, în patru colţuri sau în forma unui ou, după voia şi iscusinţa căpeteniei.

Afară de aceste feluri de jocuri, care se joacă pe la sărbători, mai sunt încă alte câteva aproape cu eres, care trebuie alcătuite din numerele fără soţ 7, 9 şi 11. Jucătorii se numesc „căluşari”, se adună o dată pe an şi se îmbracă în straie femeieşti. În cap îşi pun cunună împletită din pelin şi împodobită cu flori; vorbesc ca femeile şi, ca să nu se cunoască, îşi acoperă obrazul cu pânză albă. Toţi au în mână câte o sabie fără teacă, cu care ar tăia îndată pe oricine ar cuteza să le dezvelească obrazul.

Puterea aceasta le-a dat-o o datină veche, aşa că nici nu pot să fie traşi la judecată, când omoară pe cineva în acest chip.

Căpetenia cetei se numeşte stariţ, al doilea primicer, care are datoria să întrebe ce fel de joc pofteşte stariţul, iar pe urmă îl spune el în taină jucătorilor, ca nu cumva norodul să audă numele jocului mai înainte de a-1 vedea cu ochii. Căci ei au peste o sută de jocuri felurite şi câteva aşa de meşteşugite, încât cei ce joacă parcă nici nu ating pământul şi parcă zboară în văzduh.

În felul acesta, petrec în jocuri necontenite cele zece zile între înălţarea la cer a lui Hristos şi sărbătoarea Rusaliilor şi străbat toate târgurile şi satele, jucând şi sărind. În toată vremea aceasta, ei nu dorm altundeva decât sub acoperişul bisericii şi zic că, dacă ar dormi într-alt loc, i-ar căzni, de îndată, strigoaicele.

Dacă o ceată de acestea de căluşari întâlneşte, în drum, alta, atunci trebuie să se lupte între ele. Ceata biruită se dă în lături din faţa celeilalte şi, după ce fac învoieli de pace, ceata biruită este supusă celeilalte cete vreme de nouă ani. Dacă vreunul este omorât într-o astfel de încăierare; nu se îngăduie judecată şi nici judecătorul nu întreabă cine a săvârşit fapta. Cine a fost primit într-o asemenea ceată trebuie să vină, de fiecare dată, vreme de nouă ani, în aceeaşi ceată; dacă lipseşte, ceilalţi zic că îl căznesc duhuri rele şi strigoaicele.

Norodul lesne crezător pune pe seama căluşarilor puterea de a izgoni boli îndelungate. Vindecarea o fac în acest chip: bolnavul îl culcă la pământ, iar căluşarii încep să sară şi, la un loc ştiut al cântecului, îl calcă, unul după altul, pe cel lungit la pământ, începând de la cap şi până la călcâie; la urmă îi mormăie la urechi câteva vorbe, alcătuite într-adins, şi poruncesc bolii să slăbească. După ce au făcut aceasta de trei ori, în trei zile, lucrul nădăjduit se dobândeşte, de obicei, şi cele mai grele boli, care s-au împotrivit lungă vreme meşteşugului doftoricesc, se vindecă în acest chip, cu puţina osteneală. Atâta putere are credinţa, până şi în farmece”[362].

Horele moldovenilor descindeau din jocuri ritualice lunare (cele în linii şerpuite) şi solare (în cerc, cu rotire spre stânga), jocurile căluşăreşti având la origini practici şamanice, dar pierzându-se, ulterior,

[362] CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, p. 208-210

în dansurile moldoveneşti cu comenzi, toate bărbăteşti şi multe din ele folosind băţul de alun, mai ales în execuţiile bunghiereşti.

Horele sau strânsurile, ca manifestări obşteşti, însemnau un important determinant folcloric, deşi principalii determinanţi, în sensul unei creaţii oarecum colective, îl aveau clăcile, şezătorile, iarmaroacele şi ograda morii. „Clăcile de desfăcat erau adevărate adunări româneşti, cum astăzi nu mai sunt deloc. Căci se făceau şezători în toată puterea cuvântului, unde munca mâinilor nu împiedica deloc duhul zburdalnic al tineretului, care se da la cântece şi, în urmă, la joc. Şi-n vreme ce tinerii îşi vărsau focul isteţimii în glume, cu ghicitori şi cu vorbe şăgalnice, bătrânii nu rămâneau nici ei mai pe jos, amestecându-se, la rândul lor, cu vorbe cumpănite, şi intrând, de multe ori, până şi în hora legănată, cu care începea toiul jocului”[363].

[363] EM. GRIGOROVITZA, *Cum a fost odată / Schiţe din Bucovina*, pp. 117, 118

„Jocurile de predilecţie la Ruteni”

În satele huţăneşti din judeţul Suceava există câteva obiceiuri distincte şi, desigur, interesante.

„Brama (numită „branca”, la Izvoarele Sucevei) este un obicei de nuntă, care se practică în timp ce mirii, cu întreg alaiul, se îndreaptă către Biserică, pentru a se cununa. Tinerii din sat blochează drumul mirilor, cu lanţuri de cetină, în faţa cărora aşează o masă cu tricolor. Cei ce organizează brama cer de băut şi negociază cu mirii. Mirele se închină şi cade la înţelegere cu organizatorii.

Brama se organizează numai în cazul în care mireasa provine din alt sat. Astăzi, acest obicei s-a pierdut[364].

Intrarea în casă nouă. După ce proprietarul a hotărât asupra locului viitoarei construcţii, se zideşte temelia, din lespezi de râu. Apoi, se fac „legăturile”, adică se aşează talpa, din bârne groase, cioplite pe patru părţi. Temelia şi talpa trebuie să fie solide, pentru a suporta, peste ani, întreaga construcţie.

După obicei, la fiecare colţ de „legătură” se introduc monede, care, zic bătrânii, să poarte noroc celor ce vor locui în viitoarea casă. Pentru a alunga duhurile rele, se stropeşte cu apă sfinţită şi, în fiecare colţ, se pune tămâie. Se săvârşeşte slujbă şi se sacrifică un animal, iar capul acestuia se îngroapă în una din viitoarele camere. Animalul se taie pe prag, iar sângele trebuie să se scurgă în interior, pentru că orice construcţie, potrivit tradiţiei, presupune sacrificii.

Urmează înălţarea construcţiei, lucrare realizată de meşteri locali, iar când scheletul acoperişului este gata, în punctul cel mai înalt

[364] Ana Droniuc, din Benia, născută în 1931

al acestuia se aşează un buhaş, împodobit multicolor, adică un molid de 60- 80 cm, ca semn al măreţiei şi reuşitei.

Acum, gazda dă de băut meşterilor şi vecinilor, „până se îneacă în băutură”, spune tradiţia.

Vergelirea pereţilor interiori, tencuitul (unsul) cu lut amestecat cu „părul porcului” (o iarbă sârmoasă), tocat mărunt, feţuitul şi văruitul sunt următoarele faze de lucru.

Pentru a asigura căldură în camere, între bârne se „bate” muşchi de pământ uscat, cu ajutorul unei pene de lemn.

După obicei, înainte de a se aranja camerele, se aşează icoanele pe pereţii dinspre răsărit, dar niciodată deasupra uşilor, ocazie cu care se dă ceva de pomană. Aceasta nu se face oricând, ci atunci când Luna este în creştere, în zilele de miercuri şi vineri, dimineaţa. Abia după aceea se rânduiesc mobilierul şi celelalte lucruri.

Primul care doarme în casă trebuie să fie un străin: casa, potrivit tradiţiei, trebuie să fie deschisă pentru orice persoană care doreşte să-i treacă pragul.

Slujba de sfinţire constituie punctul culminant al ritualurilor privitoare la ridicarea casei, la care participă vecini şi rude. Patru persoane, altele decât cele de casă, introduc în „casa mare” o masă plină cu bunătăţi (pâine, sare, grâu, mere, prune, dulciuri etc.). Pe aceeaşi masă, în colţuri, se pun patru colaci mari, patru colaci mici şi câte o lumânare aprinsă.

Preotul paroh, însoţit de cei ai casei şi invitaţi, înconjoară casa, după ritual, şi, în dreptul fiecărei laturi a construcţiei, se fac opriri. În perete se introduc „daruri” (o pungă cu tămâie şi o monedă), în ideea de a nu intra răul în casă şi pentru belşug.

Cineva din familie dă de pomană, pe fereastră, o găină, în mod obişnuit unui sărac.

Urmează ospăţul, care cuprinde un evantai de bucate, cu arome ademenitoare şi licori specifice. Preotul binecuvântează masa, bucatele şi casa, iar celor din casă le urează sănătate, mulţi ani şi copii în bătătură. „Cine casă înalţă şi fântână zideşte, lasă semn al trecerii sale prin lume”, glăsuieşte un proverb românesc”[365].

În tradiţia satelor rusine se aflau şi o mulţime de jocuri şi obi-

---

[365] AFLOAREI, MAMAISCHI, ŞORODOC, *Moldova Suliţa...*, p. 207

ceiuri laice, înrudite cu cele româneşti, mai toate dispărute, între timp.

„Jocurile de noroc, uzitate la intelectuali, poporul rutean nu le cunoaşte. În timpul din urmă, flăcăii au adus, de la oaste, jocul cărţilor, care, însă, la popor n-a prins rădăcini. El nu cunoaşte vreun joc de noroc, care ar semăna cu domino, şah sau dame. Pentru aceea, are el jocuri sociale, cari se joacă pe timpul priveghiului la morţi, numit „liubok" (adică semnul dragostei), ca jocul „soroka" (ţarcă) ş. a., spre a-şi scurta timpul şi spre a nu dormi. La astfel de priveghiuri, se spun şi ghicitori. Apoi este uzitat jocul ciocnitului cu ouă roşii, în ziua de Paşti, la care ocazie, cele mici, însă tari, de pichere sau gotcă, sunt foarte căutate.

Jocuri sociale se fac şi la şezătorile, „vecerneţi", din lungile seri de iarnă. Atunci se adună fetele, mai ales la casele unde sunt fete de măritat, cu furca la tors. Acolo se invită şi flăcăi şi, cu acest prilej, se fac şăgi (glume), se dau cimilituri (ghicitori) de dezlegat şi se cântă.

Flăcăii joacă cu fetele, Dumineca sau sărbătoarea, după amiază, dar şi după săvârşirea unui lucru al câmpului, prăşit, cosit, desfăcut de păpuşoi, cărui lucru, dacă este făcut fără bani, ci numai pentru cinste, îi zic „klaka".

Jocurile de predilecţie la Ruteni sunt: „kozakul", „kolomiika", dar şi un fel de horă repede, căreia îi zic „arkan".

Tactul tuturor jocurilor este repede, iar muzica foarte vioaie.

Muzicanţii sunt săteni, cari mânuiesc violina, „skrepka", basul, ţimbalul, „ţembal", dar se cântă şi din fluier, „sopiuka".

În fiecare sat este un căpitan al jocului, adică un flăcău care conduce şi începe jocul şi se numeşte „kalfa". El începe jocul, cu cea mai avută şi însemnată fată din sat. El îi şuieră, făcându-i semn, sau o strigă, zicând: „Mario nia!".

Jocul, mai întâi, se începe numai de flăcăi şi, după ce calfa şi-a strigat fata la joc, şi ceilalţi îşi strigă câte una, din mulţimea fetelor care stau deoparte, grămadă.

Muzicanţii şed pe o laiţă, în mijlocul celor ce joacă.

La joc, se obişnuiesc şi chiuituri. Tot atunci, se strigă versuri pline de satiră muşcătoare, de regulă la adresa unor fete sau neveste prezente.

Flăcăul, la joc, ţine fata de mână, sau îi cuprinde mijlocul, sau o ţine cu ambele mâini de şolduri. El conduce întotdeauna pe fată, care,

întoarsă cu faţa spre dânsul, joacă înaintea lui.

Jocul se face, de regulă, pe toloacă, lângă biserică, sau în cârciumă. Seara, fetele părăsesc jocul, iar flăcăii merg, cu muzicanţii, la cârciumă, unde-şi urmează singuri jocul. Aici, nu o dată, se întâmplă sfezi şi bătăi între flăcăii iritaţi de horilcă (rachiu).

Afară de ocaziunea jocului, şuieratul nu este bine văzut. Afirmaţia sau negaţia, Ruteanul o răspică prin înclinarea sau clătirea capului.

Când merg mai multe persoane, atunci cel mai bătrân merge înainte, iar ceilalţi urmează, după etate.

Bărbatul merge înainte şi intră în casa vecinului, iar femeia îi urmează şi intră abia mai târziu, cam când bărbatul şi-a schimbat bineţele cu casnicii.

Salutarea se exprimă prin descoperirea capului şi cuvintele „Bună ziua!”, „Dobrii den!”, sau „Bună seara!”, „Dobrii wecer!”, la care cel salutat răspunde: „Diakuiu!” sau „Diacovate vaşeţi” („Mulţumim dumitale”).

Femeia salută întâi pe bărbat, cel tânăr pe cel mai bătrân, cel sărac pe cel mai avut. În vorbire, cel mai tânăr intitulează pe cel mai bătrân cu epitetul „ve”, adică „dumneata” şi-i arată stima prin aceea că-i sărută mâna. Tot aşa, cel sărac, faţă de cel avut. Sărutarea pe gură rar se obişnuieşte, de regulă unul sărută altuia mâna.

Ruteanul, când vorbeşte de lucruri inferioare sau poate neestetice, se foloseşte, întotdeauna, mai întâi de fraza „Şanuiu obrazi sviati” („Cinstesc sfintele icoane), şi apoi numeşte acel obiect, iar înainte de a pronunţa numele diavolului zice „sceoz-be!” (pierir-ar!). Vorbind el despre un copil bine crescut sau de o vită frumoasă, rosteşte întotdeauna cuvântul „niuroku!”, adică „să nu fie de deochi!”.

Lui îi plac mult cimiliturile, „zahadke”, proverbele, „preklade”, maximele, „prepovidke” şi poveştile, „baike”.

El ţine mult la satul său natal, cu toate aceste îl afli prin ţara întreagă, ca lucrător, mai ales pe la căile ferate.

Slujirea la oaste nu le prea place flăcăilor, deoarece aici libertatea lor este mult restrânsă.

Ruteanul, fiind iubitor de multă băutură, judecă foarte indulgent pe cei beţivi. El îşi exprimă dispreţul prin aceea că scuipă jos. Cerşetorii sunt socotiţi ca oameni pedepsiţi de Dumnezeu şi află multă compătimire.

Ruteanul, adresându-se unui seamăn, se foloseşte de cuvântul „bre”, „şorobeşi?” („Bre, ce faci?”), iar pe o fată sau femeie o strigă cu „saraka, iak se majeşi?” („Săraca, cum te afli?”). La aceste, răspunde întrebatul: „Diakuvate, harazd!” („Mulţumesc, bine!”)”[366].

[366] DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, p. 9

Tradiţia lăutărească în Bucovina

„Cântarea este de o vârstă cu genul omenesc”, înţelegea, în 1865, cu aproape un secol înainte de Lucian Blaga, cărturarul bucovinean Ambrosiu Dimitroviţă[367] (Liviu Rusu opta în favoarea lui Ştefan Nosievici), stabilind, astfel, caracteristica de fapt stilistic preistoric a cântecului ţărănesc (în înţelesul de ruralitate), iniţial unul şi acelaşi în tot cuprinsul Europei, când, „înainte de cunoaşterea literelor, legile se cântau, ca să nu se uite” (Aristotel, 427-347 î.H.). Iar unicitatea sacramental-ritualică a vechiului cântec obştesc, specific preistoriei şi continuând preistoria în coexistenţă durabilă cu istoria, a consacrat şi un inventar instrumental, care se păstrează, odată cu cântecul obştesc, peste milenii, drept inventar al tarafurilor ţărăneşti al diverselor popoare europene şi mai ales ale popoarelor pe deplin şi mimetic conservatoare, precum românii şi ucrainenii.

Inventarul tarafului est-european cuprindea, în jurul anului 1100 î. H., „fluiere şi alăute (care) ţin hangul… cântăreţului (ce) zice din cobzăntre ei” (Iliada, XVIII, 483, 592), în vreme ce în anul 401 î. H., taraful era format din fluiere, cimpoaie şi buciume, numite de Xenofon (Anabasis) „trompete din piele netăbăcită, mulţumită cărora ţineau măsura”.

„Alăutele”, numite, în vremea lui Ştefan cel Mare, „scripci sârbeşti”[368], acompaniau mai ales cântecele bătrâneşti, deci baladele, care se cântau şi la Curtea Domnească. „Cronicarul polon Matei Strykowski încă ne povesteşte că el însuşi a văzut şi auzit, când călătorea prin Moldova, Ardeal şi Ţara Românească, în anul 1574, cum, prin adunările

[367] DIMITROVIŢĂ, AMBROSIU, *Despre cântecul poporal român*, pp. 115-120
[368] STRYJKOWSKI, MACIEJ, *Călători străini despre ţările române*, II, p. 454

poporale de acolo, se celebrau faptele oamenilor mari şi renumiţi, prin cântece cu acompaniere de vioare, alăute, cobze şi harfe, şi că păturile de jos ale poporului se desfătau peste măsură, ascultând glorificarea vitejiilor marilor lor principi şi voinici”[369].

În 1591, „după ce s-au aşezat la domnie Aron vodă, nu-i era grijă de altă, numai afară de a prăda şi, dinlăuntru, nu să sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiaşi, carii îi ţinea de măscării!”[370], singurul voievod evreu din istoria românilor iubind, ca şi Ştefan cel Mare, care-şi compusese singur o baladă, ca şi Matei Corvin, cântecul bătrânesc, acompaniat, în acele vremuri, mai ales de cimpoi şi de cobză.

În 1633, înaintea petrecerii strânsurii, „se cântă, mai întâi, din diferite instrumente ca viori, cimpoaie, fluiere, tobe, lăută cu trei coarde”[371]. Desigur că în rândul „fluierelor” intrau şi cel mai vechi fluier, tilinca, şi trişca, şi cavalul.

Pe la 1710, la petrecerile ţărăneştii şi, mai ales, la nunţi, gospodarii „aduc lăutarii din locul acela, care mai întotdeauna sunt ţigani”, care cântă din gură şi din instrumente”[372], adică „ţimbale şi alte instrumente moldoveneşti şi turceşti” (p. 215).

Mai precis decât Dimitrie Cantemir, suedezul Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel scrie, în 1712, despre „muzica alcătuită din unul-doi sau mai mulţi ţigani… cu nişte viori făcute dintr-un băţ şi o scândură proastă… aceştia cântă din vioară şi din gură şi joacă, totodată, şi ei împreună cu nuntaşii”[373].

Dintre emigranţii transilvani, se stabilesc la Ilişeşti scripcarul Papa Luca din Topliţa – străbunul neamului Scripcaru, care a dat şi un scriitor, şi muzicantul Petru Obitaş, din Bârgău, ambii în 1773.

Recensământul lui Rumeanţev[374], din 1772-1773, înregistrează la

---

369 SBIERA, I. G., *Mişcări culturale şi literare / la /Românii din stânga Dunării…*, p. 273

370 URECHE, GRIGORE, *Pentru limba noastră moldovenească*, Letopiseţul ţării Moldovei

371 BARSI DI LUCCA, NICCOLO, *Călători străini despre ţările române*, V, p. 77

372 CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, p. 212

373 *Călători străini despre ţările române*, VIII, p. 360

374 ACAD. ŞT. RSS MOLD., *Moldova în epoca feudalismului*, p. 379

Voloca, pe Andrieş scripcar; la Horecea, pe Savin brat Andrei Voroncă, scripcar, dar şi pe Constandin scripcar; la Boian, moşia lui Alecsandru Neculce, pe Ion cobzar, la Coţmani, pe Procop scripcar, la Davideşti, pe Hrihor scripcar, la Cuciurul Mic, pe Ion scripcar; la Onut, pe Vasilii scripcar; la Mosoriuca, 2 ţigani, unul dintre ei fiind Ion scripcar, dar şi un ţăran muzicant, Alecsa scripcar; la Chisălău, pe Foca scripcar; la Dracinița, pe Iacob scripcar; la Stăneşti, pe Vasile scripcar, scutelnic al diaconului Nicolai; la Văşcăuţi pe Ceremuş, pe Costin scripcarul.

În noiembrie 1784, „ţiganii orăşeni muzicanţi depun pentru libertatea de a cânta duminica în cârciumi 19 florini 55 creiţari" pe an, după cum rezultă din „Socoteala veniturilor şi a cheltuielilor Municipalităţii Suceava, începând cu 1783, ca an de înfiinţare a municipalităţii şi până la sfârşitul lui octombrie 1784"[375].

Vasile Pletosu, plugar din Pintic, sosit la Brăeşti, în 1772, împreună cu soţia, doi băieţi şi patru fete, s-a mutat, ulterior, la Suceava, aşa că, în 30 septembrie 1804, la sărbătoarea breslelor reunite din Suceava, a cântat „muzica, care a constat din două viori, 1 corn de vânătoare şi un clarinet"[376]… „la locul unde funcţionează domnul comisar districtual Schneipe, unde muzica noastră bine reunită s-a produs în faţa sa câteva ore".

În 1815, „cimpoieşul lui Darii, Ioan Bordeianul din Volovăţ"[377] cânta prin pădurile Solcii, născocind cântecele lui Darie, inclusiv hora „Haiducul", culeasă de Carol Mikuli, în 1848, care s-a jucat prin satele de pe Sireţel până de curând, dar s-a pierdut (o vom recupera în paginile care urmează).

În 1829, la Putna, „veni, într-o zi, la mănăstire şi un taraf de lăutari Solcani, adică din Solca, ştiuţi şi chiar vestiţi, pe atunci, ca cei dintâi, după taraful muzical al Pletosului din Suceava… lăutarii, vreo zece la număr, cu scripce, cu cobze, cu naier, cu ţimbale şi cu un bas puternic"[378].

În 1848, vornicul Câmpulungului, Andrii Burduhos, însoţit de trei câmpulungeni, s-a întâlnit cu Vasile Alecsandri, la Cernăuţi (Hotel de Paris). „Alecsandri zise „Îmi pare bine!", dete mâna la vornic, apoi

---

375 DGAS, *Suceava / File de istorie…*, p. 477

376 DGAS, *Suceava / File de istorie…*, p. 566

377 PORUMBESCU, IRACLIE, *Din scrierile lui Iraclie Porumbescu*, p. 69

378 PORUMBESCU, IRACLIE, *Din scrierile lui Iraclie Porumbescu*, pp. 87, 88

la toţi ceilalţi, care mai erau trei, îi pofti să şadă şi, dându-se în sfat cu ei, ba despre alta, cum şi din ce trăiesc ei acolo, la munte, şi cum le merge; aduse, pe-ncetul, vorba la stâni, la ciobani şi, în fine, la de au încă cântece vechi, bătrâneşti, şi de le cântă la întâlniri vesele, la nunţi, la hramuri şi altele.

Vornicul Andrii zise că da, cântă; numai, acum, mai rar, că nu prea le vine a cântării şi a veseliei. Atunci, unul din ceilalţi trei, cu numele Ioniţă Sabie, unul şi mie cunoscut şagaci şi glumeţ, ca întrerupându-l pe Vornic, zice:

– Ba acum cântăm mai în toate zilele, dar cântăm cântecul acesta, dacă n-aţi bănui să vi-l zic…

– Poftim, poftim, zi-l numai!, răspunse Alecsandri râzând.

Se puse pe scaun, în preajmătul lui Sabie, dară cam departe, ca să nu-l jeneze, şi badea Ioniţă Sabie începu pe melodia „Doinei", în glas nu tare şi nici slab: „Cântî cucu' sus pe ciung, / Oi, rea veste-n Câmpulung, / Din Rarău până-n Bârgău / Şi din Runc până-n Muncel, / Câmpulungu-i vai de el. / Că de când (un nume pe care Porumbescu nu l-a reţinut) au intrat în Câmpulung, / Şi de când (acelaşi nume, dat imperialilor) au venit, / Câmpulungu-au sărăcit. / Cu-nvârteli, cu protocoale, / Au rămas satele goale, / Satele şi casele / Şi strungile, bietele…"[379].

Pe la 1850, la Rădăuţi, „lăutarii ţigani, aduşi înadins de la pădurea Ulevei, trăgeau din cobză, nai şi ţimbal nişte arcane şi căzăceşti, de se ridica numai cât colbul ogrăzii. Şi jucau fetişcanele Moldovenilor noştri, cu cosiţele în vânt, de le scăpărau salbele de sorcoveţi pe la gât. Iar flăcăii sminteau pământul, tropăind, până o schimba scripcarul cărunt Buşan, deodată, mai pe domol şi se lănţuiau toţi, tineri şi bătrâni, în horă legănată şi molatică"[380].

La Storojineţ, „se vorbea nemţeşte, leşeşte şi mult de tot româneşte, mai ales când se întâmpla de le chema şiretul (crâşmar) Simon, domnilor celor porniţi pe chef, pe Ionică, lăutarul din dealul Crivei, cu ţiganii săi, care trăgeau, apoi, străinilor, un cântec bătrânesc după altul, de se înduioşau Leşii şi Nemţii şi cântau – parcă îi aud şi astăzi –, pe toate glasurile, „Scumpă ţară şi frumoasă, of, Moldovo, draga mea!". Şi dă,

[379] PORUMBESCU, IRACLIE, *Zece zile de haiducie*, p. 61

[380] GRIGOROVITZA, EM., *Cum a fost odată / Schiţe din Bucovina*, p. 30

la adică, tot din atingerile cu oamenii ţinutului, aproape curat românesc, li se trăgeau, la aceşti venetici, traiul şi slujba"[381].

Începând cu „vara anului 1851 sau 1852… la Lăpuşna, staţiune climaterică şi hidro-terapeutică lângă Berhomete" cânta, cu stagiuni permanente „banda de lăutari a vestitului violonist şi capelmaistru Nicolai Picu, căruia i se zicea numai „Moş Niculai". Banda aceasta consta din vreo 12 oameni, între care un naiargiu, unul sau doi cobzari, un violoncelist, încolo numai scripcari şi poate unul cu viola… Moş Neculai, om de statură mijlocie, bălan, în portul vechi moldovenesc, cu zobon, anteriu, brâu, pe cap cu un fes mic, roşu, cu canaf albastru, era un măiestru pe vioară… O amintire dragă de la Moş Niculai îmi este o horă, pe care am învăţat-o şi deprins-o de la el însuşi; este Hora în G-moll (sol minor), publicată în colecţia lui Carol Miculi, intitulată „12 (48) avit nationaux roumains" (nr. III, din fascicola dedicată Doamnei Catherine de Rolla)… Trebuie să adaug că Picu nu era Ţigan, ci Român, de legea greco-otodoxă, cetăţean din Suceava; el se bucura, oriunde, de cea mai mare stimă, pe care o merita pe deplin, atât prin arta sa, cât şi, mai ales, prin ţinuta şi purtarea sa foarte cinstită şi plină de nobleţe. A murit, în Suceava, cam pe la anul 1867"[382].

„Profesorul Leca Morariu, în lucrarea sa „Ce-a fost odată", precizează că Neculai Picu s-a născut în anul 1789 şi moare la 2 Octomvrie 1864; trăieşte, deci, 75 de ani"[383].

Stănică, fiul lăutarului Trifu din Horodniceni, mutat la Stupca, vinde lui Iraclie Porumbescu, în iunie 1866, violina lui Ciprian („Fecit Cremonae Nicolaus Amati 1626").

„La Siret, între anii 1850-1870, era vestitul taraf al lui Kir Ionică Doboş, format din trei viori, o clarinetă sau un flaut şi un bas"[384].

„În 1855 sau 1856, se afla, în banda lui Picu, un prim-violonist destoinic, Grigori Vindereu, Român, pe care l-am aflat, în 1868, în Suceava, capelmaistru al unei tovărăşii de lăutari, înfiinţată de el, şi cu

---

381 GRIGOROVITZA, EM., *Cum a fost odată / Schiţe din Bucovina*, p. 51

382 GOIAN, LEON CAV. DE, *Viaţa mea musicală*, în „Viaţa Nouă", nr. 163, pp. 1, 2

383 POSLUŞNICU, M. GR., *Istoria muzicei la Români*, Bucureşti, 1928, pp. 624

384 POSLUŞNICU, M. GR., *Istoria muzicei la Români*, Bucureşti, 1928, pp. 624

care, mai târziu, m-am întâlnit adesea în muzicalibus… Era un om frumos, inteligent, cu maniere fine; niciodată nu era supărat, totdeauna era mulţămitor, fie şi pentru un dar cât de mic. Avea tehnică frumoasă, deşi nu tocmai deplin dezvoltată; îl tulbura nervozitatea, care se manifesta mai ales în anii din urmă, stricând efectul, mai ales la compoziţiuni line. El ştia, încă, întreg repertoriul lui Picu. Mie îmi cânta, cu taraful său, de Paşti, de Crăciun şi de anul nou; la prilejuri de aceste, luam şi eu vioara mea, de cântam, cu Grigori şi cu oamenii săi cântecele care îmi erau dragi, reamintindu-mi de anii copilăriei. Capela aceasta, fiind unicat în Suceava şi jur, era foarte căutată: baluri, serate, onomastice şi alte petreceri nici că se puteau închipui fără Grigori; îl chemau în toate părţile, fie în oraş sau la ţară. Se înţelege că el cânta mai ales dansuri, foarte bine, cu multă vervă; cânta şi „Carnavalul în Veneţia", a lui Paganini, dar variaţiunile şi le potrivise după ştiinţa sa, căci era autodidact şi nu ştia notele. În anii 1868/69 şi 1870, pe când se construia calea ferată Cernăuţi-Iaşi, se aflau în Suceava mai mulţi Englezi, ca antreprenori, şi mai mulţi Poloni din Galiţia, ca tehnicieni. Mai ales Britanii ascultau cu mare plăcere ariile româneşti. Ca să se poată bucura, în voia inimii, de plăcerile muzicale, dar şi de cele luculice, Englezii hotărâră, pentru convenirile lor, localul de dejun al magaziei de coloniale Samuel Gewolb; în toată după-amiaza, după ce-şi isprăveau lucrul, se adunau toţii Englezii acolo şi nenea şi Grigori, cu taraful său, având ordin o dată pentru totdeauna. Se înţelege că mai venea şi altă lume şi, apoi, începea a curge în pocale vinul de Ale şi Porter, şi cei de faţă se desfătau la sunetele muzicii româneşti. Nu mai încape vorbă că convenirile acestea erau foarte profitabile pentru Grigori, căci, adese, căpăta câte un galben, mai ales de la Briţii cei totdeauna generoşi"[385]. „A murit… la 12 mai 1888, de 58 ani, în urma unei boli de inimă"[386].

„La Solca, Bucovina, e colaborator lăutarul Gheorghe Gorovei credincios al academicianului Simion Florea Marian, la culegerea cântecelor"[387].

Consemnate în presa anilor 1890-1900, sunt „sunetele cele des-

[385] VREMEA NOUĂ, nr. 169/1915, p. 3
[386] MORARIU, LECA, *Cum a fost odată*, p. 64
[387] POSLUŞNICU, M. GR., *Istoria muzicei la Români*, pp. 625

fătătoare ale lăutarilor din Storojineţ”[388], „vestita musică a lui Boghian din Pătrăuţi”[389], adică „musica vestitului pătrăucean George alui Niţă Boghean, care aşa a plăcut oaspeţilor din Suceavă, încât au făgăduit că vor lua-o şi la petrecerile ce le-or face dumnialor”[390], şi „muzica vestitului Bidirel din Stupca”[391].

Rapsozii bucovineni cunoscuţi, păstraţi evaziv în colecţiile ziarelor vechi, sunt:

În 1893: Archip TELEAGĂ, Horodnicu de Jos, Nicolai BODNAR, Sf. Onufrei, George TIMCU, Roşa, Leon GABOR, Tereblecea;

În 1896: Alexandru BODNAR, Gălăneşti, George IEREMIE, Bosanci, Ioan POLIOVEIU, Ciocăneşti, Nicolae GÂLCĂ, Ciocăneşti, Eugenie GEORGIAN, Sf. Onufrei, Iustin PALAGHIOI, Pojorâta, Arsenie GHEORGHIAN, Muşeniţa, Ioan HURGHIŞ, Câmpulung, Miron şi Ilarion MOLOSI, Crăiniceşti, Dimitrie SIDORIUC, Tişăuţi, Teodor alui Trifon TODAŞCU, Dorna-Candreni, Vasile alui Petre MORAR, Udeşti, Eufrosina GHIŞAN, Mitocu-Dragomirnei, Ioan IHNĂTESCU, Părhăuţi;

În 1900-1929: Maria CHIŞ, Măzănăeşti, Rariţa POIENAR, Drăgoieşti, Nicolai DUMBRAVĂ, Doroteea, Sidor ODOCHIAN, Călineşti-Dorna, Eugenia NASTASI, Pătrăuţi-Suceava, Ion URICIUC, Pătrăuţi-Suceava, George a lui Ion MARCU, Buninţi-Mihoveni, Lazar al lui Istrate POPESCU, Ciudei, Pintilei ŞOTROPA, Prevorochia, judeţul Rădăuţi.

Fanfara bucovineană, deci românească şi/sau ucraineană, apărută în satul românesc după anii 1900 şi, mai ales, în perioada interbelică, îşi are originea şi în fanfara militară austriacă, în care activau unii dintre tinerii recruţi români şi ucraineni, dar şi în fanfara satului german din Bucovina, cea mai reprezentativă şi singura rămasă popularizată în spaţiul publicistic românesc, fiind cea de la Roşa, formată din „alămuri” şi clarinete, ale cărei cântece, „în nopţile cu vremea senină, de toamnă, mai ales, străbăteau prin văzduhul subţiatec bufăielile surde ale bombardoa-

[388] GAZETA BUCOVINEI, Nr. 66/1891, p. 3
[389] DEŞTEPTAREA, Nr. 13/1898, 9, p. 106
[390] DEŞTEPTAREA, Nr. 14/1898, p. 114
[391] DEŞTEPTAREA, Nr. 76/1903

nelor şi ţipetele ascuţite ale clarinetelor, de credeai că crapă şvăbimea de atâta chef şi ţupăială”[392].

În mod categoric, o tradiţie îndelungată a tarafurilor săteşti bucovinene nu există, ele apărând abia în jurul anilor 1880-1890, odată cu dezvoltarea satului bucovinean. În sate, toate mici, după cum o probează recensămintele, existau, ca muzicanţi, câte un scripcar, maximum doi (unul ţinea hangul), iar primul cobzar, care cânta frumoasele cântece eroice ucrainene era, la 1772, „Ion cobzar, la Coţmani”.

Tarafurile, care aveau nevoie de „promovarea” pe care o reprezenta târgul, deci iarmarocul periodic, se înfiinţau printre târgoveţi, dar baza lăutăriei, în nordul Moldovei, o formau muzicanţii ţigani, robi boiereşti şi mănăstireşti, precum şi muzicanţii evrei din Kolomeea, cei care au definit două genuri de muzică, unul ucrainean, „kolomiyka”, şi unul românesc, „sârbele”, ambele cu rădăcini în cântecele hasidice evreieşti.

Instrumentele populare, de care se face atâta caz „folcloric” şi printre specialiştii români, şi printre cei ucraineni, existau, dar se foloseau doar la şezători şi la clăci, nu şi la strânsuri sau la nunţi, unde se aduceau tarafuri de muzicanţi profesionişti.

Sătenii români şi ucraineni cântau din fluier (frilka), tilincă (tylynka sau telenka), fluierul dublu (zholomiha sau dvodenzivka), nai (rebro sau kuvytsi), ocarină (sosulya sau zozulka), cimpoi (volynka sau duda), tobă (bukhalo) sau buhai (buhay), ucrainenii folosind şi alte instrumente de percuţie arhaice (rubéle, treschetka, derkach sau vertushka etc.), dar muzicanţii profesionişti din târguri, români, rusini sau evrei, precum şi lăutarii ţigani foloseau, în cadrul tarafurilor lor, plătind şi impozitul menţionat, de aproape 20 florini („ţiganii orăşeni muzicanţi depun pentru libertatea de a cânta duminica în cârciumi 19 florini 55 creiţari”), adevăratele instrumente lăutăreşti, precum naiul (rebro sau kuvytsi), oboiul (surma sau zurna), clarinetul popular (schaléjka sau zhaleika), bandura, cobza (kobza), guzla (husli), vioara (skrypka), vioara artizanală sau populară (rebec sau gudòk), zongora (huhok), ţambalul (tsymbaly), armonica (bayan), tamburina (buben), fiind folosite doar de lăutarii profesionişti, târgoveţi, deci cu etnie neprecizată, evrei şi ţigani.

[392] GRIGOROVITZA, EM., *Cum a fost odată / Schiţe din Bucovina*, pp. 115-117

„Cântecul este cel ce urmează pe Român în toată viaţa lui”

Repertoriul muzical al obiceiurilor nu poate fi luat în discuţie înainte de a trece în revistă înseşi cercetările asupra muzicii bucovinene, cu atât mai mult, cu cât o parte din textele şi melodiile unor manifestări ritualice (colinde, oraţii de nuntă) trec în folclorul laic, devenind cântece lirice (de exemplu, partea finală din „Colindul Cerbului” figura, în 1865, sub titlul „Sus, la stâncă, pică rouă”[393], drept cântec popular la Vatra Dornei), iar o parte dintre oraţiile de nuntă, consemnate în 1881, de George Tămăiagă, aveau să fie regăsite, ulterior, drept cântece de dragoste prin Boian, Oprişeni sau Ostriţa (sub titluri de genul „Copilă din doi părinţi”).

„Problema muzicală a Bucovinei se oglindeşte, în raportul dintre cultura autohtonă şi cea de provenienţă apuseană. De aceea, orice cercetare, oricât de sumară, trebuie să pornească de la elementele muzicii populare şi bisericeşti. Bucovina nu este un ţinut ce poate fi privit izolat de marele grup românesc, date fiind aceleaşi condiţiuni etnice generale; numai că aici intervine o uşurinţă în cercetare, graţie împrejurărilor istorice, ce au imprimat acestui colţ de ţară un caracter mai propriu. Stăpânirea austriacă a susţinut o vădită propagandă muzicală, a trezit, din vreme, interes pentru muzica apuseană cultă şi a stimulat o activitate creatoare românească, nu fără importanţă pentru viaţa muzicii noastre.

Din aceste puncte de vedere, viaţa muzicală în Bucovina prezintă mai multe aspecte, care pot fi cuprinse însă în patru capitole de cercetare : a) muzica populară românească şi cea a grupurilor etnice străine, venite

[393] FOAEA SOŢIETĂŢII…, Anul I, nr. 6/1865, p. 146

după Români în ţinut; b) muzica bisericească; c) influenţele muzicii culte apusene; d) dezvoltarea muzicii româneşti, aşa cum rezultă din poziţiunea culturii noastre în faţa lumii. Judecând istoric aceste patru capitole, ele se acopăr cu perioade de evoluţie.

Prima perioadă cuprinde geneza cântecului popular românesc şi dezvoltarea lui, din cele mai vechi timpuri, dintr-o fază de înainte de creştinism, până în zilele noastre. A doua priveşte influenţele culturii bisericeşti bizantine, din vremea când curentele de artă orientală străbat, peste muntele Athos, până în ţinuturile Slavilor de Nord. A treia le cuprinde pe cele apusene culte, de după 1775, şi se acoperă cu epoca stăpânirii austriece, până în 1918. A patra începe în a doua jumătate a veacului XIX, când se iveşte o şcoală de compoziţie românească, ca trezire a conştiinţei naţionale.

Asupra primei perioade, documentele istorice lipsesc. Astfel, o icoană despre înflorirea cântecului popular nu poate fi schiţată decât din cercetări târzii şi din ipoteze. A doua perioadă presupune rezolvarea problemei muzicii bizantine şi a adaptării ei, ca vestmânt cultural, popoarelor ortodoxe. Însă mulţimea de ştiri şi documente pe acest tărâm n-au fost date la iveală, astfel că întreaga problemă se află într-o fază de început. Ultimele două perioade cuprind datele cele mai multe şi mai recente şi formează, într-un înţeles restrâns, istoria muzicii în Bucovina.

Temelia pe care se clădeşte viaţa muzicală a Bucovinei trebuie căutată deci, în cântecul popular. Cu toate că interesul pentru valoarea lui s-a trezit din vreme – Iraclie Porumbescu a cules în anul 1847 pentru Vasile Alecsandri cântece şi poezii populare, Carol Mikuli a notat şi armonizat 48 de arii naţionale după 1848, o serie întreagă de compozitori români se ivesc spre sfârşitul veacului–, totuşi o acţiune sistematică de cercetare nu o găsim decât în primul deceniu al secolului XX, când se întreprinde culegerea cântecului popular în Bucovina pe o scară mai întinsă.

Îndemnurile vin din apus. În revista „Die Musik“ (Octombrie 1932), Joseph M. Müller-Blattau publică un articol asupra cercetărilor cântecului popular în ultimii treizeci de ani, de unde se poate urmări seria de personalităţi care au deschis discuţiunile asupra problemei, pe la sfârşitul veacului XIX, anume John Meier, K. H. Prahl, K. Reuschel ş. a.

Alături de John Meier, îşi câştigă un loc de frunte în cercetarea

cântecului popular Johannes Boite şi Max Friedländer.

Pornind, de la aspectul filologic al problemei, se ajunge, în chip logic, la necesitatea culegerii şi întemeierea de arhive, domeniu unde avea să fie cunoscut, mai târziu, esteticianul Hans Mersmann. Cercetările întreprinse în Germania au stimulat pe cele din Austria, care, de la început, sunt îndreptate spre culegere. Astfel, devine preţuit numele lui Iosef Pommer (1845-1918). El este autorul marelui plan de culegere, împiedicat de războiul mondial, „Das Volkslied in Österreich“. Lui îi urmează, apoi, Raimund Zoder şi cunoscutul Robert Lieh. În legătură cu acest plan, trebuie căutate începuturile cercetării cântecului popular şi în Bucovina, teritoriu aparţinând, în acea vreme, Austriei.

Astfel se întemeiază, la Cernăuţi, un comitet pentru culegerea cântecului popular – Arbeitsausschuss für die Sammlung und Herausgabe des rumänischen Volksliedes der Bukovina –, care editează, la 6 Iunie 1906, o broşură cu îndrumări practice – Anleitung zur Sammlung und Aufzeichnung. Fragebogen.

Iniţiatorul era Mathias Friedwagner, profesor de limbile romanice la Universitatea din Cernăuţi. Nu se poate afirma că Friedwagner are în faţa lui un domeniu necercetat.

Simeon Florea Marian (1847-1907) a cules poezii populare, urmând pilda lui Vasile Alecsandri.

Ion a lui Gheorghe Sbiera (1836-1916), elev şi urmaş al lui Aron Pumnul, vede, în cunoaşterea poeziei populare şi în răspândirea, prin tipar, în toate păturile sociale ale poporului, cel mai potrivit mijloc pentru paralizarea efectelor rele ale culturii cosmopolite. În „Foaea Soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina” (1865-1869), se ocupă de această problemă, tipărind culegeri şi încercând explicări, cum sunt cele „despre însămnânţa refrenului de o Lere Doamne d’en colindele române”.

Acestora n-a putut să le treacă neobservată şi muzica populară. Dovadă a rămas un articol publicat în „Foaea Soţietăţii”, Anul I, No. 5, 1 Mai 1865, şi intitulat „Despre cântecul poporal român”, al cărui autor este „un amatoriu şi culegătoriiu de cântece poporale române”, deci anonim…

Cercetarea cântecului popular se face, ca şi în celelalte provincii româneşti, urmărind scopuri artistice. Pe această latură, putem vorbi, însă, cel mult de dezvoltarea muzicii româneşti culte şi nicidecum de stricta

cercetare a fenomenului muzical popular.

Pornind de la probleme de ordin filologic, mai trebuie amintit interesul lui Gustav Weigand („Dialekte der Bukowina und Bessarabiens“, 1904) pentru muzica noastră populară. Este cel dintâi cercetător, care culege cu fonograful. El comunică chiar şase cântece, puse pe note, alături de o interesantă disertaţie asupra melodiei, metricii şi a ethosului cântecelor populare româneşti. Dar numai două melodii sunt din Bucovina.

Tot ca o lucrare premergătoare trebuie considerată şi „Rumänische Volkslieder aus der Bukowina“ (1905), a lui Mathias Friedwagner, unde face următoarea remarcă : „Endlich fehlte bei allen Drucken bisher immer etwas sehr wesentliches : die Melodie, ohne welche ein Liedertext doch nur Gerippe ist“ (În cele din urmă, la toate presiunile a lipsit mereu ceva foarte important: melodia, fără de care textul este doar scheletul).

Problema culegerii melodiilor populare i se pare, însă, prea simplă. De aceea, face un apel la studenţii societăţii „Junimea” ca să contribuie la ceea ce avea de gând să înfăptuiască, sub titlul „Bukowiner Liederbuch“.

Un an mai târziu, constituind comitetul de culegere, din care mai făceau parte Temistocle Bocancea, Leonida Bodnărescu, Dimitrie Dan, Tudor Flondor, Neculai Flondor, George Mandicevschi, Simeon Fl. Marian şi Dionisie Simionovici, reînnoieşte apelul, prin publicarea oficială a broşurii intitulate „Anleitung zur Sammlung und Aufzeichnung“, despre care a fost vorba mai sus.

Rezultatul răspândirii acelei broşuri pare să nu fi fost prea îmbucurător, deoarece, după un an, Friedwagner este în căutarea unui singur om capabil să culeagă muzică. Astfel, intră în istoria cercetării folclorice din Bucovina Alexandru Voevidca (1862-1931). A fost, pe rând, învăţător, director şcolar, inspector propagandist pentru răspândirea muzicii poporale, în care calitate l-am cunoscut, înainte de moartea sa. Cânta bine la vioară şi avea temeinice cunoştinţe muzicale, precum şi o putere reală de a judeca valorile.

Studiile muzicale şi le-a făcut sub conducerea lui Adalbert Hrimaly, director al „Societăţii filarmonice” din Cernăuţi.

Deci, lui Alexandru Voevidca i se adresează, la 2 Iulie 1907,

profesorul Friedwagner, cerându-i colaborarea. S-a păstrat corespondenţa dintre Voevidca şi Friedwagner. Ea a fost tipărită parte în revista profesorului Leca Morariu, „Făt Frumos”.

Alexandru Voevidca nu a cules cu fonograful; avea, însă, o mare îndemânare în învăţarea şi notarea cântecelor populare. Activitatea sa de culegere se cuprinde între anii 1907-1924, în care timp a notat nu mult mai puţin de 3.000 de cântece, împărţite in 10 volume, foarte frumos scrise. Cele mai multe au fost adunate, între 1907 şi 1914, datând din acelaşi timp în care Tiberiu Brediceanu a făcut culegerile sale din Maramureş şi din Banat, Bela Bartok a cules în Bihor (1909-1910) şi Maramureş (1913), iar în vechiul regat a-are „Hora din Carta’”, de Pompiliu Pârvescu (1908).

Lui Alexandru Voevidca nu i se poate aduce învinuirea că nu a fost călăuzit, în cercetările sale, de o metodă ştiinţifică. Ar însemna să avem prea mari pretenţii faţă de munca aceasta uriaşă şi modestă. Până în prezent, colecţia lui n-a fost tipărită şi nici cercetată mai de aproape. Ea se află în posesia părintelui Dimitrie Voevidca, profesor la liceul „Aron Pumnul”, din Cernăuţi, fiul neobositului culegător.

O bună parte din cântecele culese de Alexandru Voevidca a fost scrisă în dublu exemplar şi trimisă lui Matias Friedwagner, care mânuia fondurile subvenţiei austriece. După război, s-a ivit o discuţie asupra dreptului de proprietate a colecţiei. De curând, am auzit (mă informează prof. G. Breazul) că Friedwagner a editat cântecele lui Voevidca, aflate în păstrarea sa…

După război, s-au mai întreprins culegeri de cântece populare, cu fonograful, din partea „Institutului de Cercetări Sociale”, mai ales în satele din partea muntoasă a regiunii noastre, fără a avea, însă, ca studii, un caracter mai insistent.

Împreună cu „Arhiva fonogramică” a Ministerului Artelor, „Institutul social” şi „Seminarul de Sociologie al Universităţii din Bucureşti”, au lucrat, în 1929, în comuna Fundul Moldovei, înregistrându-se 158 piese, menţionate de G. Breazul, în studiul său „Arhiva fonogramică”, înregistrare făcută de d-sa.

La fel, în anul 1931, cel ce scrie aceste rânduri a cules o serie de cântece, în satele rutene de peste Prut, pentru aceeaşi „Arhivă” a

Ministerului Artelor. N-a fost dată, până acum, ocazia de a întreprinde o cercetare sistematică a folclorului muzical din Bucovina. Tot un astfel de aspect grăbit au avut cercetările întreprinse de echipa monografică a Institutului de Cercetări Sociale, regionala Cernăuţi, în vara anului 1939, al cărei plan a fost acela de a studia amplu toate manifestările sociale în plasa Humorului. Făcând parte din această echipă, am cules muzică populară, cu fonograful, în comuna Mănăstirea Humorului, de la 1 la 15 August. Activitatea echipei a fost, însă, întreruptă brusc, din cauza izbucnirii crizei politice internaţionale.

Pentru caracterul general al muzicii populare din Bucovina se pun aceleaşi ipoteze ca pentru marele grup românesc. De aceea, studiile ivite, până în prezent, pe acest tărâm, contează şi aici. Lăsăm la o parte pe acele de teorie generală, cum ar fi, bunăoară, cercetarea procesului de creaţie sau de răspândire a cântecului popular, pentru a ne opri la încercările de sistematizare a materialului folcloric, ivite în tânăra noastră ştiinţă muzicală.

Alexandru Voevidca nu este călăuzit de nici un principiu de ordonare. Colecţia sa este alcătuită în simplă ordine cronologică. Autorul are însă conştiinţa clară că serveşte unui scop ştiinţific. Tot în ordine cronologică apar „Cântece populare româneşti din Comitatul Bihor”, culese de Béla Bartók...

Interesantă este clasificarea pe care o propune Sabin Drăgoi (Luceafărul, 1938). Cunoscutul compozitor împarte producţia muzicală a poporului în două mari categorii : 1) muzica tradiţională, din care fac parte: a) colindele, b) bocetele, c) cântecele de nuntă, rămăşiţe de culturi divine, obiceiuri antice, mărturii a unor credinţe religioase străvechi şi superioare, proba neîndoielnică a unei culturi bătrâne de milenii şi 2) muzica creată din imbold liric, din care fac parte: a) cântecele de stea, creaţii mai noi după tipicul etnicului nostru, sau împrumutate, dar adaptate cerinţelor specifice nouă, b) diferite specii de cântece lirice ca doinele, baladele, cântecele de leagăn, cântece care însoţesc o îndeletnicire şi c) dansurile extrem de multe şi variate.

Această sistematizare deschide orizont cercetărilor istorice morfologice şi nu permite o alunecare pe panta determinării muzicii populare din influenţe mai noi decât cultura firii noastre.

Muzica populară din Bucovina n-a fost nici ea cercetată din punct de vedere comparativ. Se poate afirma, însă, că ea nu diferă, în esenţă, de cea a Moldovei. Presupunem o serie de puternice influenţe venite din Ardeal şi altele din atingerea cu masele rutene, care, după Români, au cel mai mare număr de locuitori. Cu timpul, se vor putea face studii asupra migraţiunii melodiilor, când stadiul de culegere o va permite, de un covârşitor interes pentru ştiinţa muzicii comparate.

Ca în toate ţinuturile locuite de Români, textul cântecelor este format din 5, 6, 7 şi 8 silabe. La versurile de 5 şi 7 silabe intervine cunoscuta completare cu „u, măi", etc., astfel că tiparul metric al versului, în genere trohaic, are 6 sau 8 silabe. Tipul versului de 8 silabe predomină. În îmbinarea melodiei cu textul, silabele pot primi lungimi diferite, ceea ce împrumută aspectului ritmic o varietate extraordinară, remarcată, în special, la colinde, gen cercetat mai în amănunt. În ceea ce priveşte structura modală a melodiei, este cu desăvârşire fals a considera ca bază a melodiei româneşti gama minoră armonică, sau altă gamă în care provine frecvent secunda mărită, cum înclină să creadă în special străinii, veniţi în contact cu muzica românească.

Această secundă mărită este hotărât de influenţă orientală. În măsura în care renunţăm de a explica anumite fenomene cu ajutorul teoriei poligenezei, trebuie să recurgem la cea a migraţiunii. Legătura noastră cu răsăritul – porţile lui totdeauna au fost deschise spre noi – s-a făcut pe două drumuri. Cel mai vechi este marele drum al Tătarilor, care porneşte din ţinuturile lacului Baikal, ocoleşte, pe la Nord Marea de Azov, Marea Caspică, şi ajunge la noi prin partea nordică a Mării Negre. Al doilea drum vine, la început, cu influenţele bizantine şi apoi cu cele turceşti, peste Constantinopol.

Din cercetări recente (Robert Lachmann, „Musik der aussereuropäischen Natur und Kultur-Volker) se ştie că Asia întreagă se împarte, după gamele ce le întrebuinţează, în trei mari ţinuturi dialectale. Extremul Orient se caracterizează prin game de cinci sunete anhemitonice şi hemitonice, pe când răsăritul apropiat, arabo-turco-persan, observă game cromatice cu multiple şi variate subdiviziuni ale octavei. Ţinutul indian ar fi, între aceste două extreme, intermediar. Deci, după toate probabilităţile, secunda mărită a venit pe calea ce trece pe la Sud de Marea

Neagră, adusă de influenţe noi.

Caracteristica melodică a cântecului popular în Bucovina este întemeiată pe moduri heptatonice, din care nu lipseşte nici gama majoră, de cel mai nobil diatonism. Se găseşte frecvent gama pentatonică, pe care o considerăm ca formă a unui melos arhaic. Lipseşte cu desăvârşire un studiu asupra cadenţelor celor mai obişnuite, pentru a se putea delimita, pe această bază, teritoriul dialectal. Pentru acelaşi scop, se impune o cercetare şi asupra instrumentelor populare, – buciumul, fluierul, trişca, cimpoiul, cobza, etc.

Extrem de interesant, în Bucovina, este aspectul etnografic. În această privinţă, scrie Ion I. Nistor (Codrul Cosminului, „Bejenari Ardeleni în Bucovina"): „În Moldova de Sus s-au putut observa două curente etnice deosebite, unul slavon, venind din Galiţia şi Podolia, şi altul latin, provenind din Transilvania. Ambele curente se ciocniră în valea superioară a Siretului, dezlănţuind o luptă seculară între două rase, rasa latină şi cea slavă, care s-a sfârşit, de curând, numai cu izbânda finală a curentului etnic român". Din punctul de vedere al folclorului muzical, această luptă, înregistrată de istorici, capătă un interes excepţional. Din nefericire, lipsesc cu desăvârşire studii, de o parte şi de alta, care să permită dovedirea infiltraţiunilor reciproce. Cred că este necesar să redăm, aici, pentru viitoare cercetări folclorice, o schiţă a aspectului etnografic.

Românii locuiesc, în mase compacte, în partea de Sud, în judeţele Câmpulung, Suceava, Rădăuţi. Tot aşa, în judeţul Cernăuţi, ei ating, până peste Prut, satele Mahala, Ostriţa, Boian. La fel, judeţul Storojineţ este locuit în cea mai mare parte de Români.

În părţile de Nord ale ţinutului, locuiesc Rutenii, veniţi din Galiţia şi Podolia şi favorizaţi de stăpânirea austriacă. În masa lor se găsesc elemente româneşti, cum sunt răzeşii din Carapciu, Stăneşti, Vasilău şi ţăranii din Toporăuţi.

În munţii dinspre Nord-Vest, locuiesc Huţanii, a căror origine este nelămurită, azi slavizaţi. Între cele două elemente etnice există zone amestecate, cum sunt Ruşii pe Boul, Ruşii Moldoviţei şi alte localităţi. Elementele slave sunt, în majoritate, de religie ortodoxă.

Aceeaşi problemă, cu privire la cercetarea şi sistematizarea folclorului, se pune şi la ele. Au aceleaşi genuri ca şi Românii, fiind

puternic înclinaţi către muzică. Diferă, însă, ca ethos, modurile lor fiind apropiate mai mult de major şi minor, decât ale noastre.

Influenţele lor vin din Moravia, din Galiţia şi Podolia. Un gen bogat al muzicii lor este „koliada”, corespondentul colindei noastre. Se aseamănă, după conţinut şi formă pătrată însă mai mult cu cântecele noastre de stea. Foarte frumoase sunt cântecele soldăţeşti, „dumy” sau „dumki”. În privinţa răspândirii baladelor lor, sunt caracteristici aşa numiţii „slepţi” (orbi), care, înainte vreme, întrebuinţau un instrument denumit „husla”, dotat cu trei coarde, fără arcuş, iar acum se pot întâlni la marginile drumurilor, în pieţe publice, acompaniindu-se cu „lyrwa” (vielă).

Huţanii au multe jocuri comune cu Românii, cum sunt „Arcanul”, „Hora”, „Haiducul”, „Volosco” (româneasca). Buciumul se cheamă, la ei, „trymbiţa”. „Huţulca” este un cântec specific acestor locuitori de munte.

Până acum, muzica Slavilor din Bucovina nu a fost studiată de nimeni. Articole asupra ei, având un caracter de generalitate, au fost scrise de Isidor Vorobchievici („Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild“, 1899) şi A. Mikulicz („Die Musik in der Bukowina vor der Gründung des Vereines zur Förde rung der Tonkunst, 1775-1862”, 1903).

Din Galiţia năvălesc în număr considerabil Evreii. Aceştia aduc cu ei cântecul de sinagogă, colorând fresca muzicală a regiunii cu nuanţe orientale. Păstrându-se izolaţi, nu se poate vorbi aici de influenţe reciproce imediate. Dacă muzica bisericii noastre, precum şi cea a bisericii apusene, are elemente comune, apoi această influenţă cade în alt timp şi în altă parte. Că, în schimb, evreii şi-au însuşit în repertoriul lor lumesc melodii româneşti, cum se poate cita cântecul „Auzi, mamă, cânii bat”, pe care Stan Golestan îl pune la baza unui quartet de coarde, rămâne de cercetat. Culegerile lui Idelsohn din cântările de sinagogă deschid un orizont. După cum se ştie, Evreii au năpădit toate oraşele Bucovinei.

Într-un număr foarte mic se mai găsesc, în Bucovina, Ţigani, renumiţi, prin tarafurile din Hliniţa, Gura-Solcii, Stupca...

Cercetătorul care va încerca, de aici, înainte, o monografie asupra muzicii populare din ţinutul acesta, va trebui să ţie seamă de toate elementele etnice aduse de vânturile pribegiei. Cu atât mai bine va fi în

stare să dezvăluie firea adevărată a muzicii noastre, păstrată, fără alterări însemnate, în Bucovina, al cărei fond etnic rămâne românesc”[394].

Repertoriul muzical al obiceiurilor constă, în toate satele Bucovinei, din colinde, din oraţii de nuntă şi din bocete, dar şi din hore, în măsura în care hora poate (în fond, trebuie) fi considerată un obicei.

Supravieţuirea folclorului românesc în satele din regiunea Cernăuţi se datorează unor împătimiţi ai tradiţiilor, care practică, într-un dezarmant de firesc, eroismul cultural cel mai exemplar.

Printre marii slujitori ai culturii populare româneşti în regiunea Cernăuţi se numără: legendarul Alecu Burlă, cu numele încredinţat arcăşiei din sat, Savrestru Opaiţ, Radu Opaiţ, Arcadie Voloşciuc, Sancira Danileac, Catrina Opaiţ şi, în zilele noastre, învăţătorul Alexiuc (Cireş), Nicolae Sauciuc zis a Iencioaei, Traian Putinţă, Iliuţă Chiriliuc, Ghenghe Cucuruz, Gheorghe Dumitriuc, Gheorghe Nicuţă şi, în prezent, Didi Popescu (Budineţ), Petrea Tochiţă, primul căpitan al arcăşiei „Tudor Vladimirescu”, Grigorie Tochiţă, Nicolae Cauciuc, Aurel Piţu, Gheorghe Bahnean, Ilie Cuciurean, Alexa Mosoriuc, Petrea Andrabuleac, Florea Tochiţă, Dumitru Tochiţă, Vasile Cuciurean, Alexandu Valaş, Gheorghe Cutaş, Ion Bigica zis Nică a Bozocei, Toader Nica, Ion Pasat, Petre Bicieri, Eudochia Tochiţă, Axenia Pojoga, Ana Grijincu, Marina Bicieri, Ileana Didei, Saveta Pojoga, Mariuca Bahnean, Ileana Bahnean (Pătrăuţii de Sus), Zaharie Buta zis a Buteştii, Aurel Buta, Nicolae Pavel zis a Băieţilor, Natalia Cobeli, Veronica Morati, iar astăzi, Valeriu Zmosu, Radu Haraga, Constantin Gavriloaie, Ilie Schipor, Natalia Cobeli şi profesoara Viorica Schipor-Piţu (Pătrăuţii de Jos), Ilie Bândiu zis Tata, profesorul Ionel Burla, Costicî Motrescu, Costică Nicorici, Saveta Burla şi, astăzi, Iliuţă Pascari (Ciudei), marea interpretă de folclor de pe Siretul Mic Veronica Solcan, artista poporului Maria Iliuţ sau „privighetoarea Bucovinei”, cum o numise Adrian Dinu Rachieru, cântăreţii Magdalena Dumitraşoaie, Ilaria Hanu, Grafina Mitric, Arcadie Stadnie, Magdalena Gherman, Zaharie Ursachi, Constantin Mitric, Dumitru Mitric, vioristul Gheorghe Tochiţă, fluierarii Nicolae Cazaciuc şi Gheorghe Gherman, acordeonistul Gheorghe Motrescu, saxofonistul Constantin Motrescu şi muzicantul Dionizie Bruja, lăutarul Gheorghe Tochiţă, precum şi artiştii

[394] RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, pp. 781-793

populari Nicolae Iliuţ, fraţii Pavel, Dumitru şi Petre Istratii, Ilie Iliuţ, Dumitru Mitric, Vasile Dariiciuc, Ion Balan, Samoilă Mitric, Ilie Istrati, Precup Schipor, Tănase Nicorici, Petre Dariiciuc, Gheorghe Grozavu, Maria Popescu, Magdalina Gherman (Crasna), Toma Morari, Vasile Timiş, Vasile Berezovschi, Nicuţă Timiş, Gheorghe Ţâbuleac, Catrina Morari, Viorel Timiş, Vasile Ungurean, Costică Alerguş (Cupca), Florea Frătăucean, Vasile Lupaşcu, Măricica Huţan, Elena Mihailovici, Vasile Lupăştean, Gheorghe Mihailovici, Ştefan Popescu, director al şcolii (Suceveni), interpreta de folclor Victoria Costinean, Constantin Florescu, Vasile Scitea, Vasile Heminciuc, Ilie Iacobeniuc (Ropcea), Toderică şi Vasile Bostan, profesorul şi folcloristul Florea Şapcă, Grigorie Bojescu, Vasile Bostan (Iordăneşti), Mircea Cuciurean zis a lui Moisiuc, Nicolai şi Ilie Olari, Vasile Horodnic, Florea Vintoneac, Maria Bodnariuc, Gheorghe Nicorici, Toader Alerguş, Constantin Grijincu (Corceşti), Nicolae Bejan, Nicolae Piţu zis Poampă, Aristotel Bohateriţ, Ion Frunza zis Ciobanu, Luchian Marin, Anatolie Piţul (Igeşti), Ileana Bojescu, Elena Calancea, profesorul Tovarniţchi, director al şcolii, Vasile Cârciu, Nicolae Bojescu, Aurica Bojescu (Carapciu), Elena Calancea, Mihai Dascaliuc (Prisăcăreni), Vasile Bizovi, Vasile Botă, Pintilei Bileţchi (Boian), Nicolae Mintencu, Petru Mihaescu, Tănase Ursuleac, Ion Paulencu (Voloca), folcloristul Traian Putinţă (Mahala) şi alţii, nu mai puţin importanţi, ci doar mai discreţi în practicarea vocaţiei frumosului.

*

Doine se cântă, la fluier, doar în satele de munte, de către ciobani.

Din lirica satelor româneşti din regiunea Bucovina fac parte doar cântecele de dragoste, de cătănie, de înstrăinare şi de jale, repertoriul actual cuprinzând: „Vine trenul din Ardeal”, „Liberează, Doamne, odată!”, „Amărâţi îs, Doamne, munţii” (Cireş), „Măi scripcare, cântă bine!”, „Horilcă, sămânţa ta” (Crasna), precum şi cântecele posturilor de radio şi de televiziune cu mare aderenţă la public.

„Cântecul este cel ce urmează pe Român în toată viaţa lui; copilaşul nou născut e adormit de maică-sa, în leagăn, prin fragedul „nani, nani, copilaş!”; în cântece petrece Românul anii frumoşi şi auriţi ai junimii; cântecul îl urmează la altarul căsătoriei, el are cântece ce-i înalţă bucuria; are cântece ce-i alină durerile şi-i uşurează inima, el cântă

cântece copiilor şi nepoţilor săi; el are cântece pentru îndulcirea bătrâneţilor sale; între cântece închide el ochii, la somnul etern, între cântări se petrece corpul său la cimitir, şi cu cântece triste se acopăr scumpele lui rămăşiţe cu ţărână rece şi grea!

Cuvintele şi melodia copilul le învaţă de la părinţi, care, precum au primit ei învăţătura de la părinţii lor, aşa o şi străplântă la copiii şi nepoţii lor, şi aşa se moşteneşte cântecul strămoşesc din neam în neam, ca o tradiţie scumpă. Devenind, astfel, cântecele poporale o tradiţie a poporului, nu pot să dispară nicicând, ci, din contra, tezaurul acesta naţional se înmulţeşte, din zi în zi, tot mai mult”[395]. O opinie mai târzie preciza că „în Doină predomină culorile vii şi grele orientale: intervale mărite şi cele minuscule (glissando), apogiaturi şi înflorituri, bogăţie, flexibilitate şi sensibilitate melodică, adevărat hindusă, impresie întărită încă prin acel ritm atât de variat, neconstant, şi prin caracterul rezolut şi exclusiv omofon. Toate aceste trebuiau să fie uşor primite de Românul, fugit de urgia soartei, în munţi, şi trăind, aici, viaţă de cioban. Căci, ca atare, avea predilecţia aceea pentru fluier, pentru care coloriturile melodice sunt atât de potrivite. Din motive asemănătoare, înclin a afirma că la bază stă, aici, cântul popular arhaic, sub forma mai mult dacă, îngăduind, totuşi, şi cea romană, ca izvorând dintr-o civilizaţie superioară şi, mai ales, victorioasă”[396].

Toate presupusele înrudiri cu muzica latină, dacică, bizantină sau asiatică, bazate pe speculaţii şi deducţii, cum preciza Liviu Rusu, nu pot fi impuse în cadrul colindelor (Onciul le confunda cu vifleimurile), nici doinelor, ba nici măcar cântecelor de nuntă cu valoare de oraţii, caracterul lor arhaic străbătând dincolo de „ferestrele” (nicidecum rădăcini) greceşti şi latine, înspre ritualurile şamanice din zorii omenirii.

Cele mai vechi cântece româneşti din Bucovina, culese în satele din jurul Cernăuţilor până în anul 1848, de Carol Mikuli, şi publicate la Paris, în 1850, sub titlul „Douze airs nationaux roumains”, dar fără texte, sunt „Doină”, „Pe o stâncă-naltă”, „Du-te, du-te la bărbat”, „Pasăre galbenă”, „Sub o culme de cetate”, „Soarele în vârf de munte”, „Ah, suflete”,

[395] DIMITROVIŢĂ, AMBROSIU sau NOSIEVICI, ŞTEFAN, *Despre cântecul poporal român*, p. 118

[396] ONCIUL, GEORGE CAV. DE *Din trecutul muzical al Bucovinei*, p. 220

„Lunca ţipă, lunca zbiară”, „Sub poală de codru verde”, „Buciumul” şi „Frunză verde de piperi”, câteva regăsibile, în formă prelucrată, la începutul ”Rapsodiei a II-a” a lui George Enescu, alta drept „Cântecul Iancului” (versurile pe care le cântă, astăzi, Veta Biriş fiind scrise de Iraclie Porumbescu, pe melodia bucovineană şi devenite, între timp, ca şi cântecul, folclor ardelenesc paşoptist).

Textele acelor cântece au fost culese de Iraclie Porumbescu, prietenul lui Mikuli, şi încredinţate lui Vasile Alecsandri, acestea fiind: „Sub poale de codru verde” (Sub poale de codru verde / O zare de foc se vede / Şi la zarea focului / Stau voinicii codrului! / Nu ştiu zece sau cincisprece / Sau peste sută mai trece. / Ştiu că beau vinaţe reci / Şi că frig vreo cinci berbeci. / Dar nu-i frig ei cum se frige, / Ci-i anină pe cârlige / Şi-i întorc prin belciuge / Să le facă carnea dulce. / Iar cum sta şi ospăta, / Căpitanul şuiera, / Ei ospăţul şi-l lăsau / Şi la luptă alergau; / Luptau ei cât se luptau, / Potiraşii alungau, / Da-n codru când se-ntorceau / Nici un os nu mai găseau, / Că-n urma voinicilor / Calcă ceata lupilor / De prin fundul codrilor”), „Pasăre galbenă” („Pasăre galbenă-n cioc, / Rău mi-ai cântat de noroc, / De ţi-ar pica ciocul tău / Precum mi-ai cântat de rău! / Nu vedeai inima mea / Cât de fierbinte iubea, / Dar acum-i sloi de gheaţă, / Rece şi fără de viaţă, / Glasul tău cu amăgire / Mi-a cântat de despărţire. / Să mă duc în cale grea, / Departe de puica mea! / Căci nu sunt un vânător / Să pândesc când ai să zbori, / Şi să-ţi dau eu ţie plată / Ca un fulger de săgeată”), „Lunca ţipă, lunca zbiară” („Lunca ţipă, lunca zbiară / Pentru-un pui de căprioară. / Vai de biata inimioară, / Ca şi lunca, geme, zbiară, / Pentru-o puică bălăioară. / Vai de biata inimioară, / Ca şi lunca, geme zbiară / Pentru-o puică bălăioară. / Frunza creşte, frunza cade, / Căprioara n-o mai rade. / Vai de mine!, ce m-oi face, / Doru-n sufletul meu zace / Ş-inimioara.mi nu mai tace! / Inimă, fii răbdătoare, / Ca pământul sub picioare, / Pân’ ce puica bălăioară / S-a întoarce-n luncă iar / Cu cel pui de căprioară!”), „Frunză verde de piperi” („Frunză verde de piperi, / Haide, puică,-n deal la peri / Să te-ntreb ce-ai făcut ieri! / – Am dat apă de neferi; / Am dat apă de spălat, / Buze dulci de sărutat. / – Şi la mine n-ai gândit? De păcat nu te-ai ferit? / – Decât sfântă c-un mişel, / Mai bine c-un voinicel”.

Doină

C. Miculi

Lento

accel.

quasi un recitativo **p**

l'accomp. sempre **ppp**

5

3

ten. *ten.*

pp *piu lento*

Pe o stâncă-naltă

C. Miculi

Andante cantabile

marc il canto

p

Du-te, du-te la bărbatu

C. Miculi

Allegro

7

14

1

2

Sub o culme de cetate

C. Miculi

Andante maestoso

molto piu tosto

con fuoco

rit. molto

Pasăre galbenă

C. Miculi

Moderato

Lunca țipă, lunca zbiară

C. Miculi

Andantino

ppp

Soarele în vârf de munte

C. Miculi

Allegro con fuoco

p

f

ff

p

f

Ah suflete!

C. Miculi

espressivo

pp

piu lento quasi recit.

mf

pp

p

f

f

pp

tr tr
p f
smorz.
8va
espressivo
3 3 3
p

Sub poală de codru verde

C. Miculi

Moderato
mf
f
tr
f
f
pp una corda

Buciumul

C. Miculi

Frunză verde de piper

C. Miculi

Cântecele româneşti nu aveau refrene, acestea au pătruns abia în ultimul secol, ca influenţe germane şi ucrainene, dar nu şi în perioada austriacă a Bucovinei. Există un repertoriu îndătinat al satelor din Bucovina, consemnat ca atare în ultimii ani ai suzeranităţii austriece, care nu conţine decât doar câteva refrene, un repertoriu din ce în ce mai accesibil, datorită culegerii de melodii şi texte, apărute, pe nedrept, sub semnătura lui Mattias Friedwagner, profesorul cernăuţean care şi-a însuşit neostenita muncă a lui Alexandru Voievidca.

Horele cu adevărat tradiţionale care se mai păstrează în satele româneşti din Bucovina sunt: „Alunelul”, „Arcanul”, „Ardeleanca”, „Bătrâneasca”, „Bătuta moldovenească”, numită, impropriu, şi „Rusească”, „Ciobanul”, „Ciobăneasca”, „Coasa”, „Cupcencuţa”, „Frumuşica”, „Haiducul”, „Hora Mare”, „Hora românească”, „Hora”, „Huţulca”, „Joc înainte” sau „Cuza”, „Polobocul”, „Raţa”, „Ruseasca” – o variantă de „Cozac” şi „Sârba”.

Memoria culturală reţine şi consideraţii teoretice, dar şi partituri din repertoriul coregrafic românesc din Bucovina, din perioada 1848-1865, mărturiile, scrise în maniera unui manual de compoziţie, precizând că „fraza melodică a cântecului poporal român este, în cea mai mare parte, frază regulară, adică melodia constă din 8 şi 16 tacte, arareori se află melodii de 10 şi 12 tacte, semi-colonul muzical stă, mai ades, pe tactul al 4-lea şi al 8-lea. Finalele sunt, de regulă, cadenţe de tonice complete, foarte rar provine o cadenţă necompletă sau un final pe dominantă sau pe terţă.

Ce se atinge de mişcarea ritmică sau de tact, apoi, în cântecele poporane române, sunt reprezentate numai tactele ordinare, adică 4/4, 2/4, 3/4, 6/8, şi 3/8, deşi adese se întâmplă cum că unele tacte din melodia unei doine sau a unui cântec se repetă de atâtea ori, încât e foarte cu anevoie a le înşira într-o măsură de tact hotărâtă.

În melodia poporală română predomneşte modul tonului moll, deşi provine în multe şi dur. Adese, cele 8 tacte dintâi din o frază de 16 tacte se mişcă în dur, cele 8 tacte din urmă – în modul moll afin sau viceversa.

Fenomenul acesta al melodiei, adică urmarea tonului moll după dur, urmarea umbrei muzicii după lumină, produce un farmec extraor-

dinar în inimile auzitorilor.

În fine, modul melismatic şi silabic al cântării este împărţit foarte frumos, mai în toate cântecele poporale române. Modulaţiunea se face, îndeobşte, după modul dur sau moll paralel, deşi nu arareori provine modulaţiunea după subdominantă sau după modul dur sau moll corespunzător”[397], iar „transcrierea” vechiului limbaj, într-unul mai accesibil, ne lămureşte că autorul vorbeşte „de frazele regulare (simetrice) din 8 şi 16 tacte (măsuri), cu semi-colonul (semifraza) pe măsura 4-a şi a 8-a, de cadenţe complete pe tonică care ar fi caracteristice cântecului popular. Şi ritmica populară s-ar reduce la măsurile ordinare, adică ¼, 2/4, ¾, 6/8 şi 3/8. Totuşi, remarcă excepţii şi, uneori, imposibilitatea de notare a unelor cântece. În ceea ce priveşte melodia, afirmă preponderenţa modului minor asupra celui major, în construcţia ei. Observă, în afară de modulaţia din major în minor relativ, şi modulaţiile spre subdominantă şi în gamele omonime (despre modul dur sau moli corespunzători)”[398].

Cât despre influenţe, sesizabile doar la cântecele de joc, numite, în general, dar impropriu „hore” (cu o sinonimie improprie, aceea de „dansuri”), George cav. de Onciul era de părere că, „la Horă (dans)… elementul ce predomină este cel slav. Semnificative sunt, în privinţa aceasta, acele forme ce stau alături de horă, chiar şi cu numiri care dovedesc originea slavă (ca „Sârba”!). Influenţa orientului nu putu fi, aici, hotărâtoare, cel mult exterioară: unele ritmuri, menţinute parcă din dansurile dervişilor sau ale baiaderelor, ici, colea, o particularitate melodică”, dar matricea stilistică românească se conservă pe deplin, pentru că „la noi, nu se recunoaşte aproape deloc acea horă în 2 timpi, mai mult ca vioaie, cu ritm excitant, amintindu-ţi, câteodată, dansurile frumoase, dar îmbibate de senzualitate ale drăcoaicelor de baiadere. La noi, nu există, sub această denumire, decât, aproape exclusiv, cealaltă horă, lină, cu o mişcare moderată, un ritm legănat (3/8 sau 6/8), în care viiază, parcă, firea Românului, devenit serios, cu gândul la trecutul său, la rolul pe care îl joacă acest dans în istoria neamului, dans simbolic în figurile lui: numai el, împreună cu cântecul, mai legase pe Român în unire, unitate

[397] DIMITROVIŢĂ, AMBROSIU sau NOSIEVICI, ŞTEFAN, *Despre cântecul poporal român*, p. 117

[398] RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, p. 789

etnică şi, într-o vreme, când aproape toate celelalte legături sufleteşti căzură sub domnie străină (boierii, biserica, ba şi graiul!). Astfel, hora rămâne, aici, cu toată seninătatea ei, de structură şi de mişcare demnă, măsurată şi atât de apropiată de cânt, în ce priveşte firea conţinută în desenul melodic”[399].

Cele mai vechi hore bucovinene, şase la număr, inclusiv „Haiducul”, la care tânjeşte Cupca (sub titlul „Cântecul lui Darie”), se găsesc în culegerea „Douze airs nationaux roumains”, publicate de Carol Mikuli, la Paris, în 1850, hore pe care le redăm satelor cernăuţene, din care au fost culese:

Munteneasca

C. Miculi

Allegretto

p dolce

legato

[399] ONCIUL, GEORGE CAV. DE *Din trecutul muzical al Bucovinei*, p. 225

Cântecul lui Dari

C. Miculi

Din repertoriul îndătinat al satelor româneşti din Bucovina, păstrat de memoria scrisului, făceau parte horele şi dansuril: „Hora” şi „Arcanul”, în 23 octombrie 1894, chiuind şi şuguind[400], „Arcanul” şi „Corăbeasca”, în vara anului 1897[401], „Hora-mare”, „Ardeleneasca”, „Moldoveneasca”, „Corăbeasca”, „Ciofu”, „Bătuta”, „Sârbeasca”, „Arcanul”, „Rusasca”, „Ungureasca”, „Vals”, „Ţigăneasca” şi Polca; cu „Hora-mare” s-a început jocul şi cu „Hora-mare” s-a încheiat; iar „Cioful”, „Arcanul”, „Corăbiasca” şi „Ardeleneasca” s-au jucat de mai multe ori, pentru că tare le-au plăcut Domnilor… în 15/27 februarie 1898”[402], „la serbarea iubiliară… ce s-a dat în aducerea aminte a 50 de ani de domnie a Prea Luminatului nostru Împărat Francisc Iosif I”, duminică,

[400] DEŞTEPTAREA, Nr. 4/1895, p. 33
[401] DEŞTEPTAREA, Nr. 20/1897, p. 158
[402] DEŞTEPTAREA, Nr. 6/1898, p. 50

Horă

C. Miculi

Allegretto

pp dolciss.

pentru continuare

pentru final

Fine

p risvegliato

D.C. al Fine

Andantino

p *legato, espr. il canto*

Bujorul

C. Miculi

Moderato

f

p

Horă

C. Miculi

Allegro maestoso

13

Horă

C. Miculi

Allegro spirituoso

tr f

tr p

tr

tranquillo

p
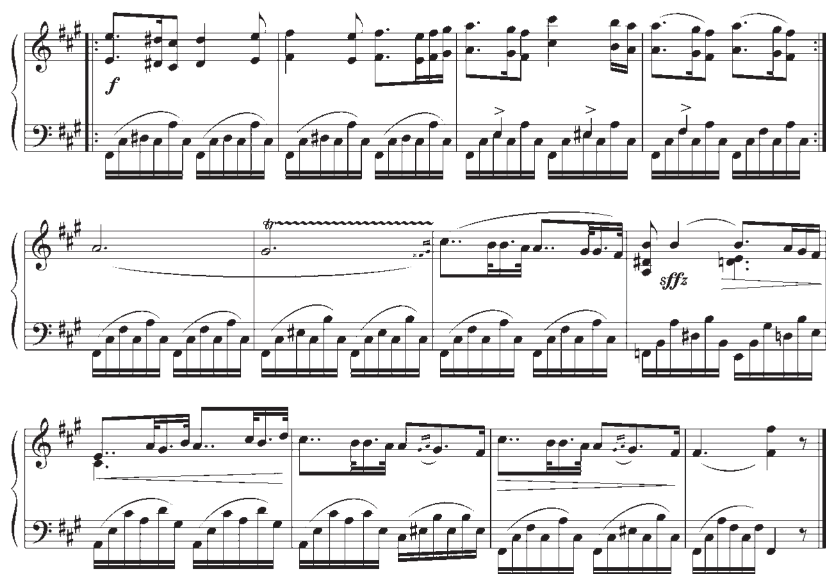
sffz

tr 1 2 8va

Horă

C. Miculi

Allegretto comodo

28 august 1898, „jocul s-a început cu Bătuta, s-a jucat, apoi, Arcanaua şi Hora”[403], „tinerii români conduceau cu deosebită vioşitate şi ghibăcie jocurile naţionale, horele cele mari, în mai multe rânduri arcanul, chiar şi cadrilul n-a fost trecut cu vederea, în 20 iunie / iulie 1902”[404], iar în 1904, de Paşti, „la intrarea satului, s-a încins hora, care fâlfâie, de departe, albă, în mişcări line, întipărite de o armonie simplă. Lăutarii zbârnâie din cobze şi scripce, şi strigătele căpeteniei jocului se aud până la mine. Şi bărbaţii şi femeile sunt foarte frumoşi: care e Român şi care e Rus nu se prea poate deosebi în unitatea costumelor, împrumutate de la Români, şi multe căsătorii amestecate se vor fi punând la cale în asemenea prilejuri de hore ale Paştilor luminoasă”[405].

---

403 DEŞTEPTAREA, Nr. 19/1898, p. 159

404 DEŞTEPTAREA, Nr. 54/1902, p. 3

405 IORGA, NICOLAE, *Neamul românesc în Bucovina*, Rădăuţi, 1996, pp. 104-107

Corăbiască

Joc

C. Miculi

Vivace

*

Dincolo de asemănările tranşante ale simbolisticii artei populare româneşti şi ucrainene, despre care am vorbit în capitolele anterioare, chiar şi muzica populară şi, mai ales, cea instrumentală, de joc, are, datorită lăutarilor veacurilor anterioare, dar şi datorită unor obiceiuri

calendaristice (de exemplu, „Malanca”) şi familiale sărbătorite aproape la fel (adesea, în sensul complementarităţii), particularităţi comune. „Muzica populară din Bucovina n-a fost nici ea cercetată din punct de vedere comparativ. Se poate afirma, însă, că ea nu diferă, în esenţă, de cea a Moldovei. Presupunem o serie de puternice influenţe venite din Ardeal şi altele din atingerea cu masele rutene, care, după Români, au cel mai mare număr de locuitori”, opina Liviu Rusu, singurul muzician care a studiat folclorul ucrainenilor din Bucovina („în anul 1931, cel ce scrie aceste rânduri a cules o serie de cântece, în satele rutene de peste Prut, pentru aceeaşi „Arhivă” a Ministerului Artelor. N-a fost dată, până acum, ocazia de a întreprinde o cercetare sistematică a folclorului muzical din Bucovina”[406]), dar fără să apuce să realizeze şi un studiu comparativ, aceeaşi opinie, dar în altă formulare, fiind împărtăşită şi de George cav. de Onciul, cel care considera că, deşi „cântecul românesc este acelaşi, oriunde se găsesc Români”, influenţele şi specificităţile sunt de netăgăduit, pentru că „diferenţele dintre muzicile popoarelor din estul Europei nu sunt, comparativ, mai mari decât diferenţele dintre muzicile diferitelor regiuni din România”. „La Horă (dans), pe lângă bază… elementul ce predomină este cel slav. Semnificative sunt, în privinţa aceasta, acele forme ce stau alături de horă, chiar şi cu numiri care dovedesc originea slavă (ca „Sârba”!)… Ca şi poporul, în genere, tot aşa şi aceasta se află, mai cu seamă în Moldova, între cele două sfere de influenţă: cea originară bizantină şi cea pseudoslavă, cum a fost cristalizată de Slavii de nord, tot din cea bizantină, imprimându-i, însă, o puternică notă slavă. Lovindu-se cele două specii de influenţe bisericeşti – slavă şi orientală – tocmai de planurile acestea, ele se anihilau reciproc, într-o oarecare măsură, nelăsând să predomine prea mult nici una din ele. De aceea, momentul specific românesc se putu mai bine afirma şi dezvolta.

Că este aşa, ne demonstrează, în specie, colecţiile de folclor, făcute la noi, în Bucovina, de oameni ca Simion Florea Marian, I. Gh. Sbiera, Al. Voevidca, Leca Morariu şi alţii. Este curios faptul pentru unii, natural, pentru ştiutori: nicăieri cele trei genuri tipice – doina, dansul, colinda – nu se aseamănă atât de mult între ele, în ce priveşte structura lor, expresia tonală, coloritul naţional, ca aici, în Bucovina (şi doar, încă,

[406] RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, p. 787

în sudul Transilvaniei).

Explicaţia fenomenului este tocmai faptul că, în Bucovina, mai mult ca oriunde (vorbesc de munţii bucovineni), influenţele îşi ţin cumpăna.

Poporul român pare-se că a luat, de la fiecare popor, cu care a venit în contact, ceea ce a fost mai de preţ, spre a-şi perfecţiona şi împodobi dragul său cântec. Dar elementele împrumutate variază de la formă la formă, după cum poporul respectiv iubea sau nu pe câte una din ele", în folclorul românilor bucovineni putând fi identificate „aceleaşi urme de moduri străvechi bisericeşti, bizantine-romane, accente senzitive hinduse, importate de Ţigani, nota de visare, duioşie, melancolie, întipărită prin convieţuirea cu Slavi etc."[407].

Muzica tradiţională ucraineană, cu rădăcini în cântecele vechi eroice (bylina) şi în baladele căzăceşti (dumas), interpretată de un vocalist (zaspivoovach), acompaniat de un întreg grup (vyvodtshyk) are ca principală caracteristică heterofonia, deci distribuţia între părţi vocale diferite, pe suportul vocii principale, cea care are, desigur, un spaţiu larg de improvizaţie. În cântecele ucrainene, viaţa, în sens istoric, şi sufletul, cu toate aleanurile şi nostalgiile lui, constituie temele principale, dezvoltate într-un lirism profund şi impresionant.

Ca şi românii, ucrainenii au cântece ritualice, precum incantaţiile şamanice (pentru vindecări sau pentru provocarea ploii), bocete, cântece de iarnă (Kolyady, cântece religioase de Crăciun, Shchedryvky, cântece de Anul Nou), cântece ritualice de primăvară, însoţite, de regulă, de dansuri (Vesnyanky, Hayivkz şi Vesnyanky), cântece ritualice de vară, dedicate rodului pământului (Zazhynky), cântece de nuntă, în care predomină trioul instrumental vioară-ţambal-tamburină (musyka troista), cântece pentru petrecerile tinerilor, în vreme de iarnă (Vechornyzi), cântecele de clacă (Toloka), dar şi cântece laice.

Dansurile tradiţionale ucrainene (Kolomiyka, Hopak şi Kasatchok) sunt influenţate, în Bucovina, de contaminări, în plan muzical şi coregrafic, moldoveneşti şi polone.

Kolomiyka, dans însoţit de cuplete vesele, interpretate de grup, şi de acorduri instrumentale, are numeroase variante (Huzulka, Bukovynka,

407 ONCIUL, GEORGE CAV. DE, *Din trecutul muzical al Bucovinei*, pp. 221-226

Arkan etc.), toate ritmice şi sincopate.

Hopakul, dans tradiţional ucrainean, jucat doar de bărbaţi, conţine solouri spectaculoase, care sugerează eroism şi bărbăţie, variantele dansului fiind, de asemeni, destul de multe.

Kasatschok-ul, dans căzăcesc de pe la sfârşitul secolului al XVI-lea, dansat, iniţial, de un singur bărbat, are un tempo rapid, spectaculos şi inconfundabil.

Alte dansuri tradiţionale ucrainene, Kozak, Poltava, Hajduk, Chaban, Metelytsia (Dansul Viscolului) sau Shunka, deja s-au pierdut sau sunt pe cale să se piardă.

Kolomiyka, specificitate de muzică de dans, din care fac parte şi „Huţulca" şi „Arcanul", deci două dansuri considerate româneşti, se datorează, după cum o sugerează şi numele lăutarilor evrei din Kolomeea, chemaţi să cânte pe la nunţile şi petrecerile oamenilor cu stare din Bucovina şi care îşi adaptau repertoriul lor hasidic la ritmurile melodice ale clienţilor români sau ucraineni. Liviu Rusu respingea influenţa muzicii religioase evreieşti asupra folclorului românesc şi ucrainean din Bucovina („Aceştia aduc cu ei cântecul de sinagogă, colorând fresca muzicală a regiunii cu nuanţe orientale. Păstrându-se izolaţi, nu se poate vorbi aici de influenţe reciproce imediate. Dacă muzica bisericii noastre, precum şi cea a bisericii apusene, are elemente comune, apoi această influenţă cade în alt timp şi în altă parte. Că, în schimb, evreii şi-au însuşit în repertoriul lor lumesc melodii româneşti, cum se poate cita cântecul „Auzi, mamă, cânii bat", pe care Stan Golestan îl pune la baza unui quartet de coarde, rămâne de cercetat. Culegerile lui Idelsohn din cântările de sinagogă deschid un orizont"[408]), dar influenţa aceasta nu poate fi negată (majoritatea sârbelor au accente de şlaier sau de cântec hasidic), aşa cum nu poate fi negată nici influenţa lăutăriei ţigăneşti, lăutarii evrei din sudul Poloniei, dar şi din Cernăuţi, şi lăutarii ţigani din Bucovina fiind, împreună cu breslele de muzicanţi din cele câteva târguri mai răsărite ale provinciei, singurii lăutari de până pe la anul 1848. Şi tocmai ei, lăutarii evrei şi ţigani, aveau să izbutească o adevărată armonizare a muzicilor popoarelor („Ia zi una ca la…!"), lăutarilor datorindu-li-se, prin adaptarea la ritmuri şi structuri melodice locale, dansuri precum „Huţulca", „Leşeas-

[408] RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, p. 793

ca", „Sârba", „Ruseasca", „Ovreicuţa", „Ardeleneasca", „Ţigăneasca", „Moldoveneasca" sau „Ungureasca", la români, respectiv „Huzulka", „Bukovynka", „Arkan" şi alte dansuri „Kolomiyka", la ucraineni.

Dacă munca în comun doar solidarizează, petrecerea şi unifică, impune, ca şi religia, o anume identitate spirituală, „această contopire aproape completă a elementelor populare" din ambele patrimonii, românesc şi ucrainean, făcând „diferenţierea deosebit de dificilă, încât un culegător nepărtinitor nu poate decât să le denumească… bucovinene" [409]. În fond folclorul bucovinean, în componentele româneşti şi ucrainene, nu înseamnă decât o zână superbă, căreia unii îi spunem Ileana Cosânzeana, iar alţii, Vasilisa Precrasnaia.

Fiecare joc din repertoriul românilor şi ucrainenilor (kolomeici, precum „Arcanul" sau „Huţulca", dar şi foste jocuri căluşereşti, precum „Alunelul", abandonat de români, dar asumat de ucraineni, care dezvoltă şi ansambluri folclorice sub acest nume) nu este perceput, nici de români, nici de ucraineni, ca un bun comun, ci ca un adevărat teritoriu spiritual de ocupaţie, dacă nu chiar ca moştenire naţională închipuită.

Rutenii şi huţulii din judeţul Suceava au preluat, la schimb cu dansurile încredinţate românilor, cele mai multe jocuri româneşti, precum „Bătuta" şi celelalte jocuri cu comenzi, căluşereşti la origine („Arnăuţeasca", „Bunghiereasca", „Jocul crailor", „Jocul împăraţilor", „Jocul măştilor", „Pădureţul", „Jocul căiuţilor", „Jocul caprei şi al cerbului", „Jocul ursului" etc.), pe care le consideră moştenirea lor obştească. Nu etnică, ci obştească.

La fel, românii din regiunea Cernăuţi au preluat jocurile ucrainene (la nunţi, de pildă, românii comandă „pachete" de trei-cinci „Kozak"-uri), dar şi jocurile ruseşti adoptate recent de ruralitatea ucraineană. Prin felul de a dansa şi prin ritmul cântării, românii din regiunea Cernăuţi au transformat vechi cântece moldoveneşti în câte o „Rusească" („Bătuta Moldovenească", de pildă).

Prin dans, deci prin limbajul ritmicităţii, românii şi ucrainenii din regiunea Cernăuţi şi din judeţul Suceava convieţuiesc spiritual într-un mod exemplar, aşa cum o probează şi ediţiile din fiecare an ale festiva-

[409] STEIN, HELGA, *L. A. Staufe-Simiginowicz şi basmele sale româneşti din Bucovina (1852)*, p. 12

lului multiculturalităţii bucovinene „Întâlniri bucovinene”, manifestare culturală emblematică, dar încă nedescifrată ca patrimoniu de sacralitate (când o vor face, siretenii şi cacicanii vor renunţa la şalvarii de pe Don, pentru a căuta, prin lada de zestre, portul adevărat al străbunilor lor, portul acela superb, care aminteşte de o acuarelă dumnezeiască, desenată doar pe cerul amurgurilor inegalabile de octombrie).

Un festival care să pună accent pe jocurile comune ale ucrainenilor şi ale românilor încă nu există. Din păcate, şi în cadrul aceleiaşi etnii s-a produs o uniformizare, în vremea activismului cultural comunist, variantele „Arcanului”, la români – de pildă, fiind uniformizate pe osatura „Arcanului” din Fundu Moldovei. La fel s-a întâmplat şi se întâmplă şi în regiunea Cernăuţi, acolo unde, ca şi în judeţul Suceava, folclorul nu mai înseamnă o petrecere obştească, o manifestare sărbătorească a întregului sat, ci un produs scenic bine controlat de activiştii culturnici, epigoni dogmatici ai epocii staliniste. Dogmatismul şi festivismul folcloric exagerat transformă patrimoniul comunitar într-o mumie, numai bună de expus în timpul muzeal al urbanităţii din cele două regiuni, dar mort în spaţiul sacru al comunităţilor rurale sau, în cel mai bun caz, folosit aidoma „urşilor de paie” din vremea sărbătorilor de iarnă, prin confecţionare, folosire şi abandonare rapidă.

Fanfara din Calafindeşti

„Poporul de aici este primitiv şi rustic”

Spiritualitatea comunitară are ca fundament tradiţia. „Poporul român, mai mult decât oricare altul, ţine la tradiţie, întemeiată pe practicarea şi manifestarea cultului. Tradiţia este conducătoarea tuturor actelor lui, şi nu numai a acelora care le săvârşeşte în viaţă”[410], dar, din nefericire, în absenţa iniţierilor, tradiţia nu naşte decât bigotism şi suficienţă. „Poporul de aici este primitiv şi rustic”[411], se scria în 1527, iar spiritualitatea obştească se manifesta prin obişnuinţa „ca în timpul sărbătorilor să aşeze mese în jurul bisericii şi, aici, să dea de mâncare şi de băut, fără plată, oricui, fie străin, fie localnic”[412], obiceiul acesta, numit, pe atunci, „partea sufletului”, ulterior „comând”, fiind un fel de testament oral, dus la îndeplinire (pentru sufletele străbunilor).

Spiritul comunitar s-a manifestat, vreme de veacuri, în jurul bisericii, dar nu într-un mod neapărat creştin. „Ziua de vineri din fiecare săptămână ei o sărbătoresc în cinstea Sfintei Vineri, pe care pretind ei că ar fi sfânta ce stă, neîncetat, în genunchi înaintea tronului lui Dumnezeu, rugându-se cu lacrimi pentru aceia care o cinstesc. Şi, de aceea, foarte mulţi cred, în orbirea lor, că e mai mic răul să-l superi pe Dumnezeu, decât pe Sfânta Vineri. E atât de mare orbirea acestui popor, neştiinţa şi nebunia lui, încât el nu ştie nimic despre Dumnezeu şi despre fericirea cerului. În toată Moldova, abia dacă vreunul ştie „Tatăl nostru”; toată evlavia lor constă în a-şi face cruce, care la ei se numesc mătanie. Nu se

410 GOROVEI, ARTUR, *Literatură populară*, p. 363
411 CRONICAR ANONIM, *Călători străini despre ţările române*, I, p. 192
412 BARSI DI LUCCA, NICCOLO, *Călători străini despre ţările române*, V, p. 76

ţine nici o predică în biserici şi nu se predă, în şcolile lor, doctrina creştină, întrucât înşişi dascălii şi popii nu au învăţat aproape nimic despre cele ale spiritului. Ei impun drept adevăr divin nişte basme băbeşti”[413].

„Istoricii afirmă că poporul românesc ar fi, printre toate popoarele din preajmă, cel dintâi care a trecut la creştinism. Creştinismul era însă, aşa cum el s-a organizat ca biserică, un fenomen de istorie, de cultură majoră. Satul pre- şi străromânesc, adoptând creştinismul, nu şi-a însuşit oare cu aceasta o structură care-l scoate din preistorie? Părerea noastră este că acest lucru nu s-a întâmplat. Dimpotrivă, „creştinismul” a fost adaptat la stilul vieţii „preistorice”. Săteanul nu-l va gândi pe Dumnezeu abstract, dogmatic, filosofic, aşa cum îl defineşte gândirea bizantină, ci într-un fel mitologic, adică preistoric.

Satul românesc şi-a însuşit multe din motivele ce constituiesc patrimoniul marii culturi bizantine, care era istorie în sensul deplin al cuvântului; dar cultura aceasta istorică a fost asimilată stilului preistoric al satelor.

Cine urmăreşte colecţiile de literatură folclorică se lămureşte degrabă cu privire la un proces, asupra căruia nu trebuie să ne facem iluzii. Nici Dumnezeu, nici Iisus Hristos, nici Maica Domnului nu sunt pentru săteni subiecte de meditaţie dogmatică-filosofică, ci motive de mitizare, adeseori foarte liberă.

Nu devine Maica Domnului uneori o zeiţă a fertilităţii?

Descântecul nu angajează persoanele Trinităţii şi pe toţi sfinţii în slujba unei magii arhaice?

Ne-am obişnuit să interpretăm asemenea aspecte ca resturi vagi, ca ecouri din alte vremuri, şi nu am procedat, cum s-ar fi cuvenit, la o radicală înţelegere a situaţiei, care este, de fapt, în nucleul ei intim, puternic şi permanent eficient, „preistorie”; preistorie care converteşte, la graiul şi la formele ei, motive de cultură căzute dintr-o zonă superioară. Înrâuriri de tot soiul au trecut, necurmat, din istoria ce avea loc în regiunea noastră, asupra vieţii de sat, dar toate au fost potrivite unor moduri preistorice.

Satul răsăritean ilustrează la perfecţie formidabila putere de asimilare pe care o are preistoria.

---

413 BANDINI, MARCO, *Călători străini despre ţările române*, V, p. 343

Opiniile curente ne-au obişnuit aşa de mult să vedem preistoria ca o „etapă” depăşită, ce premerge istoriei, încât ne-au făcut cu neputinţă să observăm preistoria care continuă, care e contemporană cu istoria. Această preistorie reprezintă însă un nucleu de viaţă şi de spirit, care, cu modurile sale, opune o rezistenţă istoriei şi, în mare parte, preface în sensul substanţei sale motivele cu care istoria o alimentează.

Din moment ce constatăm rezistenţa, continuarea preistoriei şi contemporaneitatea ei cu istoria, ne vedem pe un drum care ar putea să răstoarne unele perspective îndeobşte acceptate. Ne ispiteşte întrebarea dacă preistoria nu este o permanenţă indestructibilă a vieţii umane? Nu cumva preistoria şi istoria pot să fie paralele şi să coexiste, realizând între ele fel şi fel de raporturi, care variază după împrejurări şi timpuri? Avem convingerea că da.

Preistoria şi istoria sunt, în general, prea apăsat privite sub unghi temporal, în realitatea lor de succesiune. Ca un treptat suiş din partea evoluţionismului progresist sau ca o treaptă decadentă din partea unor gânditori de orientare romantică.

Dar preistoria şi istoria le putem privi şi în raporturile lor posibile de permanentă coexistenţă. Cert, preistoria poate exista şi ea a existat, realmente, atâtea mii de ani, şi fără istorie.

Cu aceasta n-am istovit, însă, toate feţele problemei. Rămâne să vedem îndeosebi dacă istoria, la rândul ei, poate să existe fără preistorie. Nu cumva preistoria reprezintă o substanţă din care se alimentează neîncetat istoria? Avem suficiente motive şi argumente să credem că preistoria coexistă necurmat, în felurite chipuri, cu istoria. Preistoria poate fi nu numai indestructibilă în felul ei, ci şi foarte necesară pentru fiinţarea unei istorii…

Încă o dată: satul, aşa cum îl vedem, este în esenţă preistoric. Nu trebuie, fireşte, să ne lăsăm copleşiţi de această impresie de esenţă, în măsură de a nu vedea şi alte feţe ale realităţii săteşti.

La sat se întâmplă, de sute de ani şi de mai de mult, procese ce trădează şi anume raporturi posibile între istoric şi preistoric.

Influenţele de natură istorică sunt aici, la sat, sau respinse, instinctiv boicotate ca nişte corpuri străine, sau, când sunt acceptate, ele sunt total asimilate unor structuri şi moduri proprii satului.

În satul rusesc, chiar şi maşina a fost integrată în spirit magic, arătându-i-se un entuziasm şi o iubire ca unei fiinţe vii şi miraculoase. Aceasta este cel puţin situaţia în satul autentic din răsăritul şi sud-estul european"[414].

Spiritul comunitar începe să existe cu adevărat, în satele din Bucovina, abia după anul 1785, când se face o primă reformă agrară şi când se constituie, odată cu secularizarea averilor mănăstireşti, pădurile, imaşurile şi fâneţele obşteşti. Omul, fie „vecin" ardelean, fie „vecin" rus, abia venit din Galiţia, fie răzeş sărăcit de vremuri, prinde stabilitate, are unde pune o temelie, are vatra lui şi obştea lui. Spiritul acesta se dezvoltă viguros abia după 1848, după emanciparea clăcaşilor, când „legea", deci credinţa ortodoxă, aşa primitiv practicată cum era, însemna identitate şi pentru român, şi pentru rutean, amândoi, părtaşi în aceeaşi obşte, frecventând aceeaşi biserică şi aceeaşi „strânsură", purtând şi îmbrăcăminte asemănătoare, care nu mai este altceva decât portul satului, „ca la noi", incluzând în acest plural şi românul, şi ruteanul din aceeaşi obşte. Exista şi încă mai există încă, atât în satele din regiunea Cernăuţi, cât şi în cele din judeţul Suceava, o mândrie obştească, în care casele, gospodăriile, portul, ţesăturile, cântecele, dansurile, ocupaţiile consacră o vrednicie obştească, expresia acestui spirit obştesc fiind „ca la noi". Chiar şi expoziţiile de produse ale artei casnice, care se vor organiza, la Cernăuţi, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, poartă marca obştească de „ca la noi", ca în districtul, dar şi ca în satul nostru. Artiştii rurali poartă nume româneşti, huţule sau rutene, vorbesc şi în română, şi în ucraineană, pentru că aşa se şi cuvine într-un sat cu două limbi. Aşa se întâmplă şi azi, dacă treci, în judeţul Suceava, prin Breaza, Benia, Moldova Suliţa, Izvoare, Brodina de Sus şi Brodina, sătenii te salută în limba în care a convorbit ultima dată şi, funcţie de limba în care le răspunzi, continuă dialogul cu tine, pentru că le place sfătuirea, apoi, celuilalt om întâlnit în drum îi va da bineţe în limba ta.

Atunci când oraşul, lumea aceea străină şi neînţelegătoare, intră în lumea satului cu ambasadori precum „Doamnele Române", satul se regăseşte, spiritul obştesc se împlineşte şi se expune, cu mândrie plină de cumsecădenie, în faţa urbanităţilor, fie prin expoziţii, fie prin cântec

414 BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, pp. 388-392

şi joc. La Viena, de pildă, graţie unui pictor înrudit cu satul bucovinean, Eugen Maximovici, care s-a ocupat cu regia spectacolului, dat în cinstea împăratului Francisc Iosif, cu ocazia jubileului de 60 de ani, satul se înfăţişa în dubla lui dimensiune (deşi în presa vremii, lucrurile s-au relatat cu exaltare naţionalistă), românii cu un moment păstoresc, rutenii cu cântecele cântate la întoarcerea de la câmp, iar ambele etnii, cu o nuntă şi ca la români, şi ca la ucraineni, fiind, în fond, aidoma:

„Din incidentul jubileului de 60 de ani de domnie ai Împăratului… În grupa naţionalităţilor, Românii din Bucovina au luat un loc de frunte. Ei s-au înfăţişat înaintea Împăratului ca ceea ce sunt din moşi-strămoşi, plugari şi păstori. Ambele ocupaţiuni par determinante pentru configuraţia terenului ocupat de ei.

Locuitorii regiunilor muntoase s-au prezentat ca ciobani şi lucrători de pădure; cei din şes, ca mânuitori iscusiţi ai plugului, coasei şi greblei. Iar femeia română, vestită prin frumuseţea şi gingăşia ei, a avut un bun prilej să-şi arate comoara de motive artistice curat româneşti, prinse, cu suveica şi cu acul, în mult admirata ei industrie de casă.

Grupa Românilor s-a compus din 3 tablouri: suitul oilor la stână; întoarcerea de la câmp, în amurgul serii şi o nuntă românească. Tipul Românilor, portul lor pitoresc şi ţinuta lor demnă a plăcut foarte mult publicului vienez. Împodobiţi cu cocarde tricolore şi la tactul marşului naţional, „Deşteaptă-te, Române!”, au defilat înaintea Împăratului.

Grupa s-a prezentat foarte bine, dovadă aplauzele frenetice, cu care au fost întâmpinaţi în tot locul. Întreaga presă vieneză s-a exprimat foarte măgulitor cu privire la grupa românească. Românii au mai petrecut încă câteva zile în Viena, vizitând castelul împărătesc din Schonbrunn, muzeele, parlamentul şi alte edificii de interes artistic şi arhitectonic…

Meritul frumoasei reuşite revine pictorului Eugen Maximovici şi consilierului Ipolit Calinescu”[415].

Dinspre oraş au mai venit două făptuiri benefice pentru sat, „cabinetele de cetire”, un fel de biblioteci rudimentare, şi însoţirile rurale de tip Raiffeisen, ambele conduse de parohul locului, care, dacă devenise politician naţionalist, apoi pentru politică se bătea, fie de partea „partidului popilor şi al boierilor”, cum era numit Partidul Naţional Român,

[415] JUNIMEA LITERARĂ, nr. 7-8/1908, p. 166

fie de partea partidului învăţătorilor români[416], care înfiinţaseră, printr-o întâmplare penibilă, Partidul Ruşilor Tineri.

Nevoia de reprezentativitate populară, atât de specifică epocii, care a determinat, de fapt, toată demagogia preţioasă, pe care o regăsim în coloanele gazetelor vremii, l-a adus în arena politică şi pe notarul solcan Tigran cav. de Prunkul, un personaj care îşi dorea, din rărunchi, să parvină, aşa că, în 14 noiembrie 1897, când, din iniţiativa primarului Vienei, Lueger, a avut, în sala „Sofia" din capitala imperiului habsburgic, adunarea ţăranilor, la care au participat delegaţi „mai mult din rândurile ţărănimei din Austria de jos… mulţi ţărani Ruteni din Galiţia, câţiva Poloni şi puţini din Moravia"[417], plus doi bucovineni, unul din Suceviţa, vornicul Zaremba, şi celălalt din Clit, Trifan Paşcaniuc. Din partea Clubului român parlamentar din Viena, care s-a abţinut să participe oficial, a fost delegat juristul, istoricul şi deputatul George Popovici (semna poeziile cu pseudonimul T. Robeanu), care, de altfel, a şi luat parte la adunare, vocea lui fiind una respectată în întreaga Austrie.

Dezbaterile despre posibilităţile de organizare a ţărănimii, inclusiv prin proiectul guvernamental pentru înfiinţarea de asociaţii agricole. Cu această ocazie, Tigran cav. de Prunkul a intrat într-o polemică zgomo-

---

[416] Aceştia au fost: Dimitrie Pădure (Boianciuc), Nicole Spânul (Bodoc), Emanuel Tomorug (Ciorni-Potoc), Onufri Iliuţ (Dubăuţi), Gavril Rotopan (Chiseleu), Dimitrie Tomorug (Culeuţ), Casian Albota (Luca), Marin Buiucliu (Malatineţ), Vasile Oarză (Lujeni), Ioan Braha (Mitcău), George Muntean (Todireşti), Emilian Vlad (Mosoriuca), Onesim Popovici (Orăşeni), Dimitrie de Tarnovschi (Piedecăuţi), Ilie Pătură (Stăuceni), Vacile Ariciuc (fost Arici, Şipeniţ), Ilie Pleşcanu (Şişcăuţi), Dimitrie Albotă (Toutri), Dimitrie Păunel (Valeva), Mihai de Cracalia (Vasileu), Nicolae Ţintă (devenit Zenta, Zastavna), George Lupulenco (fost Lupu, Zeleneu), Mihai cav. de Zota (Bobeşti), Albertina Palade (Bobeşti), Vasile Becu (Cuciurul Mare), Mintici (Dracineţ), Ponici (Hliniţa), Barbir (Cabeşti), Ioan Şcraba (Comareşti), Ilie Bârsan (Comareşti), Şoorvecan (Costeşti), Mihai Gozdu (Panca), Casian de Zopa (fost Ţopa, Stăneşti), Xenofon Danciul (Stăneşti), Ştefan Nastasi, Ştefan Zotta şi Ilarion Becul (Berhomet), Măcărie Tutuiescu (Ispas), Constantin Ţurcan (devenit Ţurcanovici, Carapciu), Vasile Andrievici (Putila), Constantin Şcraba (Văşcăuţi), Dimitrie Cajvanu şi Tit Vlad (Vilaucea)

[417] PATRIA, nr. 55/1897, p. 1

toasă cu un preot rutean din Galiţia, Taniazkiewicz, dar Prunkul a formulat mai multe amendamente, „din care unele sunt acceptabile”. Dar tocmai această menţionare „la gazetă” avea să-l irite pe ambiţiosul armean, care, deşi îşi dorea să-i reprezinte pe români, cocheta şi cu o reprezentativitate ruteană, propunându-l ca delegat „pentru Rutenii Bucovineni” pe Nico cavaler de Vasilco, descendent al unei vechi familii boiereşti moldovene, care, deşi nu ştia ucraineana, avea să devină, ulterior, liderul naţionaliştilor ucraineni. Prin propunerea lui, Pruncul se pare că l-a jignit pe preotul Victor Zaharovschi, dornic de un loc în prezidiu, indiferent din partea cărei etnii bucovinene (cel din partea românilor era ocupat, de drept, de George Popovici). Afectat în amorul propriu, notarul imperial din Solca a ripostat la gazetă, „în baza paragrafului 19 al Legii de presă” (avea Europa, încă din 1848, o astfel de lege), cu o replică ambiguă, pe care n-o mai reproducem[418], dar care replică a provocat, la rândul ei, iritarea popii din Lucaveţ, Zaharovschi, care, prin alt drept la replică, provoacă o adevărată polemică, precizând că „întreaga Bucovină mă cunoaşte de Român bine pronunţat şi nu de Rutean”, cerându-i notarului armean să dea „măcar atâtea probe despre românismul său, precum le-a dat Dr. George Popovici”, şi-apoi „va avea şi dumnealui pe întreaga suflare românească din străvechea noastră Bucovina ca aderentă”[419]. Printre altele, Zaharovschi îi reproşa lui Pruncul afirmaţia că el, Pruncul, l-ar fi propus pe Vasilco drept reprezentant al rutenilor, acesta având, cică, susţinere largă din partea ucrainenilor, când, de fapt, cum contracarează Pruncul, avea „numai una, iscălită de venerabilul preot Cantemir, din partea societăţii politice a rutenilor conservatori”, condusă, cum se vede, de un alt descendent de boieri moldoveni.

Toţi bucovinenii, prezenţi la Adunarea ţăranilor, cu excepţia lui George Popovici, participaseră, de fapt, la o adunare antisemită, la Meidling, în hotelul lui Weigl, „şi au petrecut acolo împreună cu Dr. Lueger, Schneider etc.”[420], dar nici unul nu reprezenta, cu adevărat, ţărănimea bucovineană, indiferent la ce etnie ne-am referi. Ţărănimea şi viaţa ei nenorocită însemnau, inclusiv în cadrul cabinetelor de lectură,

418 PATRIA, nr. 60/1897, pp. 2, 3
419 PATRIA, nr. 62/1897, p. 2
420 PATRIA, Anul I, nr. 64/1897, p. 2

doar un pretext şi un mijloc de a exercita o autoritate de circumstanţă, de a avea la cherem anumite grupuri de oameni, măcar cu ocazia unor mondenităţi fără rost.

Oricum, în fiecare sărbătoare, când crâşmele se închideau, cum statornicise legea, oamenii se adunau, după slujba de la biserică, în „cabinetul de cetire” (de „lepturǎ”, în alte sate) şi ascultau citindu-li-se de prin cărţi şi gazete tot felul de năzdrăvănii, care aveau să devină, curând, anecdote săteşti, adică snoave. Există o snoavă şi despre rolul cabinetelor de lectură, în care ţăranul mucalit râde amar de inutilitatea acestui demers obştesc:

„Badea George se întoarce, mândru, de la cabinetul de lectură, când se întâlneşte cu Şmil.

– Jupâne Şmil, de-acum şi voi va trebui să lucraţi pământul, pentru că noi ne adunăm la cabinetul de lectură şi învăţăm cum să scăpăm de nevoi şi să ne uşurăm traiul. Voi îţi sărăci, dacă ne deşteptăm noi. Că voi, până acum, ne-aţi supt pentru că eraţi şcoliţi, iară noi nu. Dar cu cabinetul de lectură v-am dat de leac!

– Poate să fie! Da’ ia spune, bade Diordi, îi drept chi dumneata are di vânzare doi gireadă de fun?

– Da’ ce-ţi trebuie fân? Că doară nu vrei să cumperi vite?!

– Nu, dar e mare nevoie de fun la Rumunia şi am da v’o trii vagon…”[421].

Încă nu-l educase nimeni pe săteanul român sau rutean din Bucovina în pragmatism, iar firea lui leneş-visătoare îşi da iar în petic.

Însoţirile rurale, urmate, în 1905, de constituirea Centralelor (din păcate, pe criterii etnice) şi de promulgarea legii creditului agricol, care permitea achiziţionarea de utilaje şi maşini agricole din creditele cu dobândă mică ale însoţirilor raiffeisiene, au contribuit la întărirea spiritului comunitar, sătenii din fiecare sat, indiferent de etnie, ajungând să facă şi asocieri pentru procurarea de inventar agricol, fără să le pese dacă însoţirea de la care luau creditul era românească sau ruteană.

Odată cu declanşarea primului război mondial, spiritul comunitar s-a mai diminuat, rutenii şi românii preluând nu atât vrajba, cât făloşenia

[421] NEŞCIUC, EUGEN, *Snoave*, în „Călindariul poporului Bucovinean / 1899, Cernăuţi, 1898

partizanatului faţă de austrieci sau faţă de ruşi. În perioada interbelică, odată cu colonizarea nordului Bucovinei cu ţărani români de prin Bărăgan, dictate de guvernul român, spiritul comunitar a făcut loc suspiciunii. După al doilea război mondial, suspiciunea şi-a schimbat doar polaritatea, apoi colhozul, şi în regiunea Cernăuţi, şi în judeţul Suceava, a dus la cimentarea altui spirit comunitar, cel al solidarităţii nedreptăţiţilor.

Între timp, cale de aproape „un veac de om”, satul bucovinean, şi din regiunea Cernăuţi, şi din judeţul Suceava, s-a înstrăinat, şi-a pierdut rădăcinile. Trăieşte orăşeneşte, dar într-o matrice stilistică străveche, petrece orăşeneşte şi se desolidarizează de sine. Activismul cultural nu mai înseamnă, precum spre sfârşitul secolului al XIX-lea, un efort cărturăresc de luminare şi de emancipare reală a ruralităţii, ci un surogat de identitate, de tradiţie, de estetic. Satul nu se mai are pe sine, iar activismul căminelor culturale şi al instituţiilor orăşeneşti de cultură îl năuceşte cu totul. Am cunoscut, la Ciudei, la Budineţ şi la Tereblecea tineri români şi ucraineni, absolut plictisiţi de folclorul românesc şi ucrainean, dar fascinaţi de rock-ul rusesc şi de cântecele lui Vâsovski. Şi era normală atitudinea lor, pentru că folclorul românesc şi ucrainean din satele bucovinene nu mai înseamnă o sacralitate, el s-a vulgarizat, prin urcarea pe scenă şi prin uniformizarea portului, repertoriului muzical şi coregrafic şi a „teatrului folcloric”.

Dacă nu vom coborî tradiţia pe pământ, acolo unde-i vibrează rădăcinile, o vom pierde pentru totdeauna şi, odată cu ea, identitatea aceea dumnezeiască de obştean al unei comunităţi rurale.

Bibliografie

ACADEMIA ROMÂNĂ, *Călători străini despre Ţările Române*, I-VIII, Bucureşti, 1970-2011

AŞSP a RSR, *Documenta Romaniae Historica / A. Moldova*, I-XXVIII, Bucureşti, 1975-2006

ACAD. ŞT. RSS MOLD., *Moldova în epoca feudalismului*, VII, I, Chişinău 1975

AFLOAREI, ION; MAMAISCHI, MARIA; ŞORODOC, ALIN IULIAN, *Moldova Suliţa, o comună din munţii Bucovinei*, Suceava, 2008

ALECSANDRI, VASILE, *Poezii populare, balade şi cântece bătrâneşti*, Iaşi, 1859, 1862

ARBURESCU, I., *Chipuri şi graiuri din Bucovina*, în „Junimea literară", nr. 4/1905

BALAN, TEODOR, *Documente bucovinene*, I-VI, Cernăuţi 1933-1942

BALŞ, VASILE, *Descrierea districtului Bucovina*, în „Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice", Bucureşti 1998

BĂDESCU, ILIE, *Noologia*, Ed. Valahia, Bucureşti, 2002

BĂNĂŢEANU, VLAD; KNITTEL, E., *Ghidul turistic şi balnear al Ţinutului Suceava*, Cernăuţi, 1939

BERNEA, ERNEST, *Introducere teoretică la studiul obiceiurilor*, în „Revista de etnologie şi folclor", nr. 5/1968

BIBLIOTECA RELIGIOASĂ-MORALĂ ŞI MUZICALĂ *Colinde populare*, Editura Aşezământului Sfânta Fecioară Maria, Bucureşti, 1945

BÎRLEA, OVIDIU, *Folclorul românesc*, I, Minerva, 1981

BLAGA, LUCIAN, *Trilogia cosmologică*, Bucureşti 1988

BODNĂRESCU, LEONIDA, *Câteva datini de Crăciun şi Anul Nou la Români*, Cernăuţi, 1943

BOGDAN-DUICĂ, GEORGE, *Bucovina. Notiţe politice asupra situaţiei*, Sibiu, 1895

BUDAI-DELEANU, ION, *Scurte observaţii asupra Bucovinei*, în „Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice”, Bucureşti 1998

BUMBAC, IONU I., *Florile „dalbe” sau florile „Dalbei”*, în „Aurora Română”, nr. 2/1881

CANTEMIR, DIMITRIE, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1967

CIOBANU, PETRU; PRELIPCEAN, REVECA; SLĂNINĂ, VASILE, *Cupca, un sat din Bucovina*, Editura Amadoros Câmpulung Mold., 2004

CIUCĂ, VALENTIN, *Un secol de arte frumoase în Bucovina*, Ed. Muşatinii, 2005

COLŢUN, GHEORGHE, *Enigme ale frazeologiei*, Ed. Bucovina viitoare, 1999

COMPLEXUL MUZEAL BUCOVINA, *Comorile tracilor*, Suceava, 2007

COVALCIUC, DUMITRU, *Oprişeni, un sat la răspântiile istoriei*, Ed. Zelena Bucovina, 2008

CREŢU, ION, *Tereblecea: un sat la margine de ţară*, Cluj, 2010

DAN, DIMITRIE, *Documente şi acte privitoare la istoria răzeşilor şi mazililor din Bucovina*, în „Din scrierile lui Dimitrie Dan”, Cernăuţi, 1902

DAN, DIMITRIE, *Rutenii din Bucovina / Schiţă etnografică*, Bucureşti, 1913

DAN, DIMITRIE, *Stâna la Românii din Bucovina*, Cernăuţi 1923

DIMITROVIŢĂ, AMBROSIU sau NOSIEVICI, ŞTEFAN, *Despre cântecul poporal român*, în „Foaea Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina, nr. 4, Cernăuţi, 1865

DIRECŢIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI SUCEAVA, *Din tezaurul documentar sucevean*, 1393-1849, Suceava, 1987

DOTTIN, GEORGES, *The Civilization of the Celts*, New-York, 1970

ELIADE, MIRCEA, *De la Zalmoxis, la Gingis Han*, Humanitas, 1995
FRIEDWAGNER, MATTIAS, *Rumanische Volkslieder aus der Bukowina*, Wurzburg, 1940
GHEORGHIU, AUREL I., *Privelişti din Bucovina pitorească*, Bucureşti 1924
GOIAN, LEON CAV. DE, *Viaţa mea musicală*, în „Viaţa Nouă", Anul IV, nr. 163, Cernăuţi, 1915
GOROVEI, ARTUR, *Literatura populară*, Ed. Univers, 1976
GRĂMADĂ, ION, *Cartea sângelui*, Suceava, 2002
GRIGOROVITZA, EM., *Cum a fost odată / Schiţe din Bucovina*, Bucureşti 1911
GRIGOROVITZA, EM., *Huţanii Carpaţilor*, în „Deşteptarea", Anul X, nr. 69/1902
GUENON, RENE, *Simboluri ale ştiinţei sacre*, Humanitas, 2008
HALIŢĂ, GHEORGHE şi MARIA, *Siminicea*, broşură fără identificări
HASDEU, B. P., *Studii de folclor*, Ed. Dacia, 1979
HAYECK, MEL, *Consideraţii filosofice asupra legendei populare*, în „Suceava", Anul I, nr. 11/1939
HERODOT, *Istorii*, I, II, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, 1964
HESIOD, *Munci şi zile*, Bucureşti, 1969
HOMER, *Iliada*, Bucureşti, 1967
HUBERT, HENRI, *The Greatness and Deciline of the Celts*, London, 1934
I. N. F., *Crăciunul*, în „Revista Politică", Anul IV, nr. 24/1889
IORGA, NICOLAE, *Neamul românesc în Bucovina*, Rădăuţi, 1996
IOSIF II, *Orânduiala de pădure pentru Bucovina*, tradusă de Ion Budai-Deleanu şi comentată de Gh. T. Kirileanu, Bucureşti, 1908, Suceava, 2001
JITARIU, PROCOPIE, *Monografie folclorică a satului Berchişeşti*, Ed. Lidana 2007
LUŢA, ION, *Sculptorul Ion Pâşlea*, în „Revista Bucovinei", nr. 5/1943
LUŢA, PETRE, *Bucovina văzută de F. X. Knapp*, în „Revista Bucovinei", Anul II, Nr. 2/1943
MANGIUCA, SIMEON, *Călindariu Iulianu, gregorianu şi poporalu românu, cu comentariu, pe anul 1882*, Oraviţa, 1881

MARIAN, SIMION FLOREA, *Tradiţii poporane române din Bucovina*, Bucureşti, 1895

MARIAN, SIMION FLOREA, *Sărbătorile la Români*, Bucureşti, 1898

MARIAN, SIMION FLOREA, *Însemnătatea „alunului” la poporul român*, în „Aurora Română”, nr. 1/1882

MICHELET, JULES, *Legendes democratiques du Nord*, Paris, 1963

MIKULI, CHARLES, *Douze airs nationaux roumains*, Paris, 1852

MIHĂILESCU, ION, *Sociologie generală*, Ed. Universităţii Bucureşti, 2000

MONTER, MAXIMILIAN, *Eugen Maximovici*, în „Junimea Literară”, nr. 2, Februarie 1908, „Număr festiv închinat pictorului Eugen Maximovici”, pp. 34, 35

MORARIU, LECA, *Cum a fost odată*, Bucureşti, 1926

NĂSTUREL, PETRE Ş., *Le christianisme*, în „Buletinul Bibliotecii Române”, XI, 1984

NEŞCIUC, EUGEN, *Snoave*, în „Călindariul poporului Bucovinean / 1899, Cernăuţi, 1898

NICULIŢĂ-VORONCA, ELENA, *Datinile şi credinţele poporului român*, Cernăuţi, 1903

NIMIGEAN, GEORGE, *Huţanii*, teză de doctorat din 1945, încă nepublicată, aflată în manuscris la Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera”

NISTOR, ION I., *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Codrul Cosminului, Anul VIII/1933-1934, Cernăuţi 1934

OLARU, DRAGOŞ; REI, EMANOIL, *Ropcea, un sat din Bucovina*, Suceava, 2010

ONCIUL, GEORGE CAV. DE, *Din trecutul muzical al Bucovinei*, în „Şaptezeci de ani de la Înfiinţarea „Societăţii pentru cultura şi literatura română în Bucovina” / 1862-1932, Cernăuţi 1932

PARLE, PATRICK, *Story of the Celts: The Ancien Celts*, London, 1974

PĂUNEL, EUGEN I., *Acvarelele bucovinene ale pictorului Franz Jaschke*, în „Codrul Cosminului”, VIII, 1933-1934, Cernăuţi

PIERSIC, ŞTEFAN, *Ţăranii din Bucovina*, „Deşteptarea”, nr. 11-12, 1-15 iulie 1944

POLYBIOS, *Istorii*, I, II, Ed. Ştiinţifică, 1966, 1988

POPOVICI, GEORGE alias ROBEANU, T., *Doina*, „Junimea Literară”, nr. 9 şi 10/1908

PORUMBESCU, IRACLIE, *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, Cernăuţi 1898

POUILLON, JEAN, *Dicţionar de etnografie şi antropologie*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999

RUSU, LIVIU, *Muzica în Bucovina*, Bucureşti, 1964

SCHIPOR, ELENA, *Pătrăuţii de Jos, tu eşti baştina mea*, Cernăuţi, 2010

SBIERA, I. G., *Amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, 1899

SBIERA, I. G., *Colinde, / Cîntice de stea şi urări la nunţi, / Din popor luate şi poporului date / de / Dr. Ion al lui G. Sbiera*, Cernăuţi, 1888

SPLENY VON MIHALDY, GABRIEL, *Descrierea districtului Bucovina*, în „Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice”, Bucureşti 1998

STEIN, HELGA, *L. A. Staufe-Simiginowicz şi basmele sale româneşti din Bucovina (1852)*, vol. III, Ed. Valahia, 2007

STEINER, RUDOLF, *Timpul lemurian, înainte şi după ieşirea lunii din pământ*, Berlin, 1906

STRABON, *Geografia*, Bucureşti, 1967

ŞTEFANOVICI, SOFIA, *Expoziţia de covoare orientale şi de industrie de casă bucovineană*, în „Gazeta Bucovinei”, Anul II, Nr. 50/1892

ŞTEFUREAC, ION, *Casa ţăranului român din Bucovina*, în „Junimea Literară”, Anul VI, Nr. 2, 3, 4/1909

TĂMĂIAGĂ, GEORGE, *Moravuri şi datine poporale, culese între românii dintre Prut şi Nistru*, în „Aurora Română”, anul II, nr. 3, Cernăuţi, 1882

TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Pătrăuţii de Sus şi oamenii săi*, Suceava, 2010

TOCHŢĂ, DRAGOŞ, *De la lume adunate / Şi-napoi la lume date*, Ed. Alt Univers, 2005

TOCHIŢĂ, DRAGOŞ, *Alte obiceiuri folclorice de pe valea Siretului Mic*, Suceava, 2011

TOROUŢIU, ILIE E., *Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina*, Bucureşti, 1916

VIŞAN, ILIE; KREPLER, CAROL, *Judeţul Rădăuţi*, Bucureşti, 1926
VULCĂNESCU, ROMULUS, *Măştile populare*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970
XENOPOL, A. D., *Cuvântare Festivă la Putna*, în „Junimea Literară”, Iaşi, 1871
WIRTH, HERMANN, *La patria primitive de la race nordic*, Paris, 1982

*** *Antologia poeziei eline*, Ed. Albatros, 1987
*** *Antologia poeziei latine*, Ed. Albatros, 1967
*** *Cartea egipteană a morţii*, Ed. Minerva, 1969

AURORA ROMÂNĂ, Cernăuţi, nr. 3/ 1882, nr. 11/1882
CALENDARUL „GLASUL BUCOVINEI”, Cernăuţi, 1925, 1926, 1928
CODRUL COSMINULUI, Cernăuţi, VI/1929-1930, VIII/1933-1934,
DEŞTEPTAREA, Cernăuţi, nr. 4/1898, nr. 14/1896, nr. 96/1902, nr. 77/1903, nr. 7/1894, nr. 22/1896, nr. 18/1893, nr. 3/1895, nr. 17/1893, nr. 9/1899, nr. 22/1896, nr. 44/1902, nr. 51/1902, nr. 55/1902, nr. 4/1898, nr. 8/1899, nr. 23/1895, nr. 7/1895, nr. 13/1896, nr. 14/1896, nr. 2/1898, nr. 15/1894, nr. 2/1895, nr. 15/1897, nr. 2/1896, nr. 25/1903, nr. 61/1902, nr. 5/1896, nr. 8/1894, nr. 13/1944, nr. 23/1901, nr. 29/1901, nr. 8/1894, nr. 10/1908, nr. 4/1895, nr. 20/1897, nr. 6/1898, nr. 19/1898, nr. 54/1902,
DEŞTEPTAREA, „Suplement”, Cernăuţi, Anul IX, nr. 27/1901, nr.29/1901, nr. 34/1901,
FOAEA SOŢIETĂŢII PENTRU LITERATURA ŞI CULTURA ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA, Cernăuţi, Anul I, nr. 1, 2, 3/1865, nr. 6/1865, nr. 11/1865,
GAZETA BUCOVINEI, Cernăuţi, nr. 28/1891, nr. 78/1896, nr. 29/1891, nr. 28/1896, nr. 93/1896, nr. 62/1892, nr. 5/1892, nr. 3/1910, nr. 12/1893, nr. 29/1891, nr. 19/1895, nr. 27/1896, nr. 18/1895, nr. 79/1896, nr. 12/1893, nr. 46/1896, nr. 14/1906, nr. 14/1906, nr. 33/1892, nr. 52/1892,
ICONAR, Cernăuţi, nr. 5/1936

JUNIMEA LITERARĂ, Suceava-Cernăuţi, nr. 2, 3 şi 4/1909, nr. 1-3/1914, nr. 7-8/1926, nr. 7-8/1908,
LUPTA POPORULUI, Suceava, ediţia din 21 noiembrie 1948
PATRIA, Cernăuţi, nr. 18/1897, nr. 11/1897, nr. 366/1899, nr. 301/1899, nr. 291, nr. 292, nr. 293, nr. 294, 295, 297, 299, 301, 304, 306, începând cu ziua de 30 Iunie / 12 Iulie 1899, nr. 366/1899, nr. 55/1897, nr. 60/1897, nr. 62/1897, nr. 64/1897,
REVISTA BUCOVINEI, Cernăuţi, nr. 9-10/1944,
REVISTA POLITICĂ, Suceava-Cernăuţi, nr. 16/1887, nr. 3/1886, nr. 19/1888, nr. 6/1888, nr. 4/1891, nr. 1/1990, nr. 17/1890, nr. 13/1888, nr. 3/1888, nr. 12/1888, nr. 12/1886, nr. 16/1887, nr. 19/1911, nr. 2/1888, nr. 17/1888, nr. 11/1886, nr. 22/1888, nr. 6/1887, nr. 6/1887,
ŢARA FAGILOR, Cernăuţi 1998,
VIAŢA NOUĂ, Cernăuţi, nr. 139/1914, nr. 156/1915, nr. 140/1914, nr. 145/1914, nr. 149/1914, nr. 151/1914, nr. 153/1915, nr. 156/1915, 174/1916, nr. 1/1918, nr. 7/1918, nr. 2/1918, nr. 162/1915, nr. 164/1915, nr. 163/1915, nr. 140/1914, nr. 146/1914, nr. 168/1915,

Cuprins